

АҚТАЛҒАН ЕСІМДЕР ВОЗВРАЩЕННЫЕ ИМЕНА

АҚТАЛҒАН ЕСІМДЕР

**(Саяси қуғын-сүргін құрбандары туралы
деректер мен естеліктер)**

ВОЗВРАЩЕННЫЕ ИМЕНА

**(Сведения и воспоминания о жертвах
политических репрессий)**

Издательство
«Северный Казахстан»
Петропавловск, 2008 г.

ББК - 91.9.

М 94

М 4406000000
00(05)-05

Солтүстік Қазақстан облыстық «Память» қоры және Солтүстік Қазақстан облысы тарихи-өлкетану мұражайы жанындағы «Асыл мұра» орталығы.

Фонд «Память» Северо-Казахстанской области и центр «Асыл мұра» при Северо-Казахстанском областном историко-краеведческом музее.

Книга может быть использована как учебное пособие для школ, средних и высших учебных заведений.

Редакторы: ҚҰСАЙЫНОВ З.Қ.

Редактор: КУСАИНОВ З.К.

Жұмыс тобы: ЖҰМАБАЕВ С.Ж., МҰҚАНОВ Қ.М.,

САҒЫНДЫҚОВ Б.М. (жауапты шығарушы),

СҮГІРБАЕВ Т.А.

Рабочая группа: ЖУМАБАЕВ С.Ж., МУКАНОВ К.М.,

САГИНДЫКОВ Б.М. (ответственный за выпуск),

СУГУРБАЕВ Т.А.

47337

АҚТАЛҒАН ЕСІМДЕР

ВОЗВРАЩЕННЫЕ ИМЕНА

Петропавл – 2008

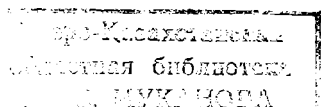
464 бет (стр.)

ISBN 9965-9480-6-2

Кітапқа Солтүстік Қазақстан облысы бойынша ұжымдық шаруашылық құру, аштық жылдарындағы тәркілеу, жер аудару және одан кейінгі жылдардағы саясат, тоталитаризм құрбандары жайлы нақты деректер мен естеліктер енгізілген.

Кітап көпшілік оқырмандарға арналған.

В книгу вошли конкретные документы и воспоминания о жертвах периода коллективизации, голода, конфискации и политики тоталитаризма. Книга обращена массовому читателю.

ПАМЯТЬ О НЕВИННЫХ ЛЮДЯХ

Более 70-ти лет назад было положено начало одному из самых антигуманных и жестоких явлений XX века – массовым репрессиям и депортациям.

Набатом звучат в сердцах всех казахстанцев события тех лет, когда страна погрузилась во мрак безысходности и крушения идеалов.

Политические репрессии уничтожили цвет национальной интеллигенции, кадровых военных, руководителей всех уровней, нанесли невосполнимый урон народному хозяйству. Но еще больший след они оставили в душах людей. Искалечены были судьбы репрессированных и их близких.

В лагерях были уничтожены выдающиеся представители национальной культуры, науки, просвещения. Это Шакарим Кудайбердыев, Ахмет Байтурсынов, Сакен Сейфуллин и тысячи других, погибших в застенках тоталитаризма. Жертвой репрессий стал наш земляк – выдающийся казахский писатель, поэт и публицист Магжан Жумабаев.

От жестоких репрессий пострадали не только отдельные личности, но и целые народы. Депортации подверглись тысячи представителей различных национальностей – немцы, поляки, корейцы, народы Северного Кавказа и другие. Для многих из них Казахстан стал второй родиной.

Президент Нурсултан Назарбаев на заре независимости дал объективную оценку социальной трагедии XX века. По инициативе Главы государства в 1997 году в г.Астане был открыт Мемориал жертвам политических репрессий. Надпись на памятнике содержит перечень лагерей, среди которых – Петропавловский лагерь политических заключенных.

Пожалуй, нет в Казахстане семьи, которой не коснулись бы преследования и гонения за инакомыслие.

В наших сердцах навечно останется память о невинных людях, ставших жертвами жестокого маховика репрессий.

Мы должны приложить все усилия для того, чтобы подобная трагедия никогда в будущем не повторилась.

Наша задача сделать все, чтобы никогда не стерлась память будущих поколений об этих преступлениях против человечества.

С.Биялов, аким Северо-Казахстанской области

БҮКІЛ ХАЛЫҚ АЗА ТҮТҚАН

Қазақ халқының сан ғасырлық тарихында қайғы-қасіретке толы оқиғалар аз болған жоқ. Шоқан Уалиханов айтқандай, намысшыл да ер халық он сегізінші ғасырдың бірінші жартысында жоңғар қалмақтарының жойқын шабуылы салдарынан «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама» сияқты үлкен нәубетті көрді.

Он тоғызыншы ғасырда қоныс аударып келушілердің көбеюі себепті мал жаятын ежелгі жерлерінен айырылып, зар иледі, көп табиғи апаттарға да ұшырады. Алайда осы ғасырдың 20-шы жылдардың аяғы мен 30-шы жылдарының басында Қазақстан дала-сында болған сұмдықты, оның жан түршіктірер зардаптарын ештеңемен де салыстыруға келмейді. Жаппай да шұғыл жүргізілген ұжымдастыру қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасып калған тұрмысын быт-шыт кылып бұзып, оның ақыры малмен күн көріп отырған елді қайыршылыққа, ашаршылыққа душар етті. Ешбір дайындықсыз шаруашылық жүргізудің бір түрінен екінші түріне, сол кезде айтылғанындай, «жоғары», «ұжымды» «социалистік» түріне күрт көшіру, сонымен қатар байлардың мүлкін тартып алып, өздерін соттап, жер аудару ешбір жазығы жоқ сан миллион адамға нағыз қасірет әкелді. «Сталинизм» деген ұғымнан шығатын бұл саясат барлық ұлттар мен ұлыстарды құрбандыққа шалды. Алайда қазақтар үшін зорлықпен отырықшылыққа көшіп, малын ортаға салып, ұжымшарға бірігу тым ауыр тиді. Жаппай отырықшылыққа көшірілген мекендерде жұрт аштықтан, жұқпалы аурулардан қойдай қырылды. Қазіргі уақытта Қазақстан ғалымдары сол бір сұрапыл кезеңде қанша адамның опат болғанын анықтауға әрекет жасап жатыр.

1920 және 1930 жылдары болған халық санақтарының материалдарын салыстыра келіп, олар 30-шы жылдардың бас кезінде Қазақстанда болған ашаршылық пен індетке байланысты қырылған адам саны шамамен 1 млн. 750 мың немесе республикадағы барлық қазақтардың 42 пайыз болғанын есептеп шығарды. Қазақстанда тұратын барлық халықтың жалпы саны үш миллион адамға кеміп кеткен.

Жұртшылық тілегін ескере отырып, республика Жоғарғы Кеңесінің төралқасы арнайы қаулы шығарып, жыл сайын, 31 мамырды саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу күні деп жариялады.

Бүгіндері біз сол жүгенсіз саясаттың, ұрдажық науқанның бүкіл бір халықты қасіретке душар еткенін көрсететін құжаттарды ақтараудамыз. Бәрі де саяси шешім қабылдаудан басталған.

1929 жылғы 13 желтоқсанда Петропавл округтік партия комитеті 1930 жылдың ақырына дейін, яғни бұрын белгіленгендігінен екі жылдан ерте жаппай ұжымдастыру туралы шешім қабылдайды. Бұл туралы барлық аудандық комитеттерге мынадай мазмұнда телеграмма соғылады:

«...1930 жылдың ақырына таман округтің барлық еңбекші шаруашылықтары түгелдей ұжымдастырылуға тиіс. Алдағы көктем науқанында шаруашылықтардың 60 проценті ұжымдастырылатын болсын, оның ішінде Булаев, Красноармейский, Ворошилов, Ленин, Бейнеткор. Қызыләскер аудандары түгел ұжымдастырылсын».

Бір ай өткеннен кейін, 1930 жылғы 8 ақпанда, округтік комитет Қазақ өлкелік комитетіне жаңа шешім қабылданғаны жайында телеграмма соғады. Онда: «...округтік комитеттің пленумы бүкіл округті егіс науқаны басталғанға дейін жүз процент ұжымдастыруды бағыт ұстап отыр...» Округтік комитеттің үштігінде бүкіл округтің кулақтарын жер аудару, сонымен қатар кулақсыздандыру мен жер аудару жөніндегі шараларды бүкіл округке тарату мәселесі әзірленіп жатыр.

Алматыдан Голошекин, Құрамысов және басқалары кол койған телеграммалар үздіксіз келіп жатты. Оларда «қысымды күшейте түсу» талап етілді. Солардың бірі мынау (1930 ж.): «Өте құпия, тура провод бойынша. Өлкелік комитет жаппай ұжымдастырылатын 20 ауданның тізімін бекітті, бұларда таяу күндері кулақтар мен байларды жою ісі жүргізілмек... Аса қатаң шектеу шаралары: барлық мүлікті, әсіресе жұмыс малын, өндіріс құралдарын тез де мұқият есепке алу, барлық басы артық тұқым материалдарын тартып алу қолданылсын.»

«...Сіздің округке округтен тысқары жерлерге аударылуға тиістілердің (кулақтар мен байлар) бақылау цифрларын береміз: Булаев ауданы бойынша—150. Ворошилов ауданы-200, Қызылжар ауданы -200, Қызыләскер ауданы-200 жанұя... »

Округтік прокурор барлық судьяларға былай деп телеграмма жолдайды:

«...Бұзық элементтер жөнінде үкімдер заң күшіне енгенге дейін орындалатын болсын. Әрбір жеке жағдайда аудандық жедеғабыл үштікпен келісілсін».

Кулақтар мен байлар туралы мәліметтерден, «Барлық кулақ шаруашылықтары 5132, астық дайындау кезінде бұлардың қуғын-сүргінге ұшырағандары 3082, округтен тысқары жерлерге кеткендері 342».

Ашаршылықтың басталғаны туралы алғашқы құжаттар.

Троицк селолық Кеңесі төрағасының Преснов аудандық партия комитетіне жазған хатынан: «Селолық Кеңес көлемінде ашаршылық пайда болғаны байқалады. Зирюп хуторында 20 жанұяның екеуінде басы іскендер бар».

Облыстық партия комитетінің Голощекинге жолдаған ақпараттан:

«...1932 жылғы 17 сәуірге дейін облыс бойынша аштықтан 246 адамның өлгені және 133 адамның басы іскені есепке алынды...»

Булаев ауданы: Калинин атындағы ұжымшарда аштықтан өлгендер-жесір әйел Верумская, артында екі баласы қалды және колхозшы Носаченко.

«Слет добровольцев» ұжымшарында тұрғындардың барлығы да арам өлген малдың етін жейді. өлген жылқыны көмілген жерінен қазып алып, ас қылады.

Төңкеріс ауданы: Куприяновка селосында (Индустрия колхозы) ақпан мен наурыз бойы аштықтан 29 адамның басы ісіп, 23 адам өлді... Семиполка селосында («Пламя» ұжымшары) үш адам өлді...» және т.т.

Қазақтарды отырықшылыққа көшірген мекендердің бірі- Казгородокты 1932 жылғы мамырда комиссия келіп көрген. «Мейлінше құпия» деген айдары бар актіден:

«Жұрттың көпшілігі әбден арып, әлсіреп қалған, қолына не түссе соны жейді, қу сүйекті қайнатып сорпа істеген болады, көн болып қатып қалған теріні де ас қылады. Аудан орталығында бір жанұя ит етін жейді.

Шоқы мекенінде 144 түтін бар еді, соның 60-ы ғана қалды. Бұлар арам өлген малды, оның басын, бүлініп кеткен етті қорек қылады.

Кенжеболатов Қожан шаңырағында алты жаны бар. Солардың біреуі он үш жасар ер бала комиссия келіп көрген сәтте үйіліп жатқан боктықты қопарып, тауып алған сүйекті сорып отырды. Үйдегілер шетінен арық, ескі сүйекті қайнатып сорпасын ішкен болады.

Сағындыков күйеу шаңырағында үш жан. Ит етін жейді. Үйінің маңында иттің сүйектері шашылып жатыр, қазандарында иттің табандары қалқып жүр...»

«Илия» дейтін казак ұжымшары (Төңкеріс ауданының №5 ауылы) туралы анықтамадан: «...Ұжымшарда 61 жұмыс аты бар, бұлардың төртеуі көтерем, 10-ы арық-тұрақ, қалғандарына жем керек. Шөп атымен жоқ. Екі-үш жыл бұрын сарай төбесін жапқан қамысты жейді мал. Әр колхозшы бір шәшке (күніне) сүт алады. Кол-

хозда 36 адамға ісік түскен. 25 ақпаннан 14 наурызға дейін 5 адам өлді.

Облыстық партия комитетінің Голощекинге жолдаған телеграммасы (1932 жылғы 19 ақпан)

«...Петропавл ауданында азық-түліктің жоктығы себепті халықтың жаппай қашып-безіп кетушілігі байқалады. Соколовкада 120 шаруашылықтың 81-і ғана қалды. Пресновкадан 80 шаруашылық көшіп кетті. Олышанкада 256 болушы еді, 68-і қалды. Мамлюткада 223-тен қалғаны 33-ақ. Халық малын, құрал-саймандарын тастап кетіп жатыр, құрылыстарын, ауыл шаруашылығы саймандарын қирату етек алып кетті. Осыған карамастан жергілікті ұйымдар жемді, астықты, сүтті тартып алуын тоқтатар емес, олар жұрттың қаражатына да қол салады, осының бәрі адамдардың отырған жерінен безушілігін күшейтіп тұр».

Ашаршылық пен жазалау шараларынан бас сауғалаған көп қазақ шаңырақтары атамекендерін тастап, көрші республикаларға көшіп кетті, бірқатары Қытай шекарасынан асты. Сол аласапыран кезінде кәрі-құртан кісілер мен бала-шаға жағы жол азабына шыдай алмай жан кешті.

1937-1938 жылдар қазақ тарихында аса қайғылы кезең болғанын тарихтан жақсы білеміз. Қазақ жерінің байлығына қызыққан Кеңестік шовинизм халық жауы деген желеумен қазақ халқының бас көтерер асыл азаматтарын абақтыға жапты, ату жазасына кесті. Республика бойынша атылған 631 азаматтың 70-75% қазақ зиялылары еді. Халықтың мұңын мұңдап, жоғын жоқтар қайраткер ұлдарынан айрылған халықтың интелектісі, күш-қуаты төмендейтіні анық. Ұлт үшін бұдан артық жауыздық жоқ деуге болады. Халықтың бас көтерер азаматынан айыру ісі қала мен ауылда да қызу жүргізілді. Тек қана біздің Солтүстік Қазақстан облысы бойынша он мыңнан астам адам қуғын-сүргінге ұшырады, ату жазасына кесілді, түрмеге қамалды, жер аударылды. Колхозшы бір күн уақытында бір күн жұмысқа шықпай қалса, себебі тексерілмей кеңестік құрылысқа қарсы адам деп айыпталды. Уақытында егістік жер жыртылмай қалса, не ұжымшар бір малы өліп қалса, халық жауының қолынан келді деп ұйғарылды. Халық жауы болу үшін үш кісінің қолы жеткілікті болды.

Бір ғана мысал келтірейік, Солтүстік Қазақстан облысы, бұрынғы Булаев ауданына қарасты «Красный Казахстан» ұжымшарының мүшесі Ауғанбаев Әбдрейістің халық жауы деп танылып, он жыл Көкшетау түрмесіне отырып шығуға себеп болғаны бар-жоғы бір кісімен жүз шайысып қалған еді.

Дерекке көз салсақ, Солтүстік Қазақстан облысынан 5635 адам саяси-қуғын сүргін құрбандығына ұшыраған екен. Олардың алды алты айға камалып, соңы атылуға дейін барған, «Халық жауларының әйелдері» еңбекпен түзеу лагерлерінде азап шекті. Ұл-қыздары балалар үйлеріне тапсырылып, «тірі жетім» атанды.

Құжаттарды халық басына туған қаралы күннің сұмдық елестері тасқа басқан таңбадай сақталып қалған. Бастан өткенді ұмытпау, сол бір сұрапыл кезеңде жан тапсырғандардың аруағын сыйлау, қастерлеп есте сақтау, бүгінгі көзі тірілердің бәріне де парыз, ондай нәубет енді ешқашан қайталанбайтын болсын.

ГОДЫ ТРАГЕДИИ И СКОРБИ

От первых робких осуждений сталинизма общественное сознание к началу 90-х годов пришло к глубокому пониманию драматизма исторического прошлого Советского государства. Горько, но необходимо признать, что наше видение многих событий прошлого было ложным. Методами широкой пропаганды развитие страны представлялось только в розовом свете, и это жестко контролировалось соответствующими органами партии и государства. Да, были великие стройки пятилеток, осуществлена полная электрификация страны, введено бесплатное образование, медицинское обслуживание. Отсталая в начале века царская империя в советское время превратилась в Великую Державу. Это не ностальгия по прошлому, а историческая правда. И, как писал Твардовский: «Тут ни убавить, ни прибавить, так это было». Но было и другое. Массовые репрессии против крестьян, депортация целых народов, политический террор конца тридцатых годов. И это неполный перечень преступлений тоталитарного режима, тщательно скрывавшихся в спецхранах или искаженно представлявшихся средствами массовой информации.

В учебниках и научных трудах утвердилась концепция, что коллективизация - по значимости вторая революция после Октябрьской 1917 года, что коллективизация – образец решения крестьянского вопроса. В действительности же колхозники находились в нищенском, бесправном положении. Они не имели права получить паспорт гражданина СССР, объединиться в профсоюзы. За невыработку установленного минимума трудодней люди подлежали выселению. Даже позднее, при Хрущеве, были установлены ограничения численности скота в личном подворье.

Село постоянно являлось полем экспериментов верхов. Сколько было всяких реорганизаций, укрупнений и разукрупнений колхозов, совхозов! Сколько было принято постановлений о мерах по подъему сельского хозяйства, но желаемого результата так и не было достигнуто. Причины этого уходят своими корнями в 20-30-е годы. Коллективизация и ее губительные последствия, пожалуй, являются одной из самых драматических страниц нашей истории.

Вторая половина 20-х – начало 30-х годов в Советском Союзе были временем слома прежних и насильственного внедрения новых, социалистических производственных отношений, что явилось главной причиной глубокого социально-экономического кризиса тех лет. Особенно трагическое положение переживали села и аулы. Сплошная принудительная коллективизация на основе ликвидации кулаков, баев как класса разрушила производительные силы деревни. В стране не хватает продовольствия, вводится карточная система снабжения населения.

В этих условиях внимание Сталина привлек Казахстан, за счет которого он решил разрядить продовольственный кризис. Сталин понимал, что для этого необходимо сломить сопротивление крестьян, опираясь на человека, который мог бы неукоснительно выполнить планы переустройства аула и обеспечить выкачивание продуктов. Признанным лидерам, таким как Т. Рыскулов, С. Садуакасов, А. Байтурсинов, А. Букейханов. вполне способным руководить республикой, Сталин не доверял. Выбор пал на фельдшера Филиппа (Шая) Голощекина, человека жестокого и далекого от интересов казахского народа, который на посту первого секретаря Казкрайкома ВКП(б) правил республикой в 1925-1933 годы. Сталин в выборе не ошибся. «Экономические условия в ауле надо изменить, - писал Голощекин вождю народов, - если это гражданская война, мы за нее. Надо идти на жертвы, не боясь крови».

Слова Голощекина не разошлись с делами. О глубине и масштабах народной трагедии в период его правления свидетельствуют секретные материалы архива бывшего обкома партии. Архивные записи рассказывают нам о том, как голощекинские сатрапы издевались над крестьянами, натравливали казаха на казаха, насильственно отбирали и обобществляли скот, инвентарь, устраивали суды прямо в аулах, селах, выселяли тысячи крестьян к Аральскому морю. Читаешь архивные документы и невольно слышишь стоны опухших, умирающих от голода детей, молодых матерей, джигитов, старцев. видишь опустевшие аулы и села, усеянные трупами.

Свои замыслы Голошкеин осуществлял путем насильственной коллективизации, которая включала принудительное оседание и раскулачивание. Представители казахской интеллигенции, поддерживая в принципе оседание казахов, выдвигали свои предложения. Так, Ахмет Байтурсынов, арестованный в 1929 году как «националист», на допросе сказал, что он и его сторонники не против оседания. Но для этого надо сначала наделить казахов землей, вести подготовительную работу.

По переписи 1929 года в Петропавловском округе из 36 тысяч казахских хозяйств 98% были кочевыми и полукочевыми. Традиционной формой хозяйствования являлось кочевое скотоводство, которое без больших затрат давало дешевую продукцию животноводства. Голошкеин игнорировал социально-экономический уклад жизни казахов. По его настоянию II сессия КазЦИКа приняла решение провести в кратчайший срок массовое оседание на основе сплошной коллективизации. В 1930 году 19120 казахских хозяйств были переведены на оседлый образ жизни и объединены в колхозы. По решению Казкрайкома партии на территории нашего округа были созданы крупные пункты оседания – казгородки: Урнекский, Майбалыкский, Баянский, Караагашский и другие. Планировалось в каждом из них иметь по три тысячи человек. Цель – не допускать создания родовых колхозов, тем самым разорвать родственные связи. Казахи не восприняли этого, и казгородки вскоре распались.

Коллективизация проводилась высокими темпами, ход ее строго контролировался лично Голошкеиным. За его подписью шли контрольные цифры. Если в 1928 году было всего 453 колхоза, в том числе 81 казахский, то на 10 февраля 1930 года их числилось уже 1302 с охватом 126437 хозяйств, в том числе 668 казахских с охватом 34665 хозяйств. Крайком партии обязал окружком к концу 1930 года завершить коллективизацию.

Принуждения вызывали сопротивление, массовые волнения крестьян. В знак протеста в аулах, селах усилился массовый выход из колхозов, убой и распродажа скота. В 1930 году вышло из колхозов 7 820 хозяйств. В донесении зам. начальника ОГПУ Шувалова на имя секретаря обкома партии Беккера от 23.02.1932 г. сообщается: «...из аула № 1 откочевал колхоз «Коммуна» - 28 хозяйств, колхоз «К. Маркса» - 58 хозяйств. Причины - большие платежи, отсутствие продовольствия». В другом донесении говорится: «В ауле № 4 по инициативе секретаря партиячейки Кокинова, коммуниста Мусабоева 100 колхозников пытались разобрать ко-

ров. Комендант внутрирайонного поселка коммунист Мусин выстрелил из нагана в воздух и предотвратил разбор скота. В Ленинском районе в с. Леонидовка, ауле Берлик разобрали коров. Причины: коровы, якобы, обобществлены принудительно».

Среди населения распространялись антисоветские призывы: «Братья, теперь, кажется, все убедились в том, - говорится в обращении, написанным И. Чиновым, - что это правительство - враг крестьян. Давайте дружно скажем все: «Долой правительство, которое довело нас до голодной смерти»».

Наиболее драматические события в селах, аулах связаны с уродливой политикой ликвидации кулачества как враждебного класса. Голощекин требовал от окружкома «провести зверский нажим на кулаков, баев, арестовать и конфисковать их имущество». В телеграмме от 18 июня 1929 года он обязывает окружком «усилить все формы давления, бойкот, порицание, общественные репрессии в отношении кулаков и баев, зажиточных середняков, имея в виду создать благоприятные условия для проведения в кратчайший срок в значительном количестве репрессий по судебным, административным линиям. В телеграмме 1930 г. Голощекин дает конкретные указания: «Обеспечить полное выявление кулаков и баев во всех хозяйствах». Было установлено задание по конфискации 5 процентов от общего количества дворов села, аула, определен ее срок и срок выселения - 10 дней.

Исполняя задание Голощекина, уполномоченные окружкома партии в каждом ауле, селе проводили собрания бедноты, на которых обсуждались заранее составленные списки баев, кулаков и зажиточных крестьян. Не все выступающие поддерживали репрессивные меры. На собрании бедноты в ауле № 3 Кзыл-Аскерского района бедняк Джендыбаев Акан о конфискации говорил: «Это есть не что иное, как грабеж». В ауле № 5 Бейнеткорского района (ныне Советский) батраки Набиуллин, Бейсембаев, Кожакметов выступили в защиту баев Нурмагамбетова Ахметжана. Жумабаева Беке-на. В ауле № 1 этого же района бедняк Уаисов сказал: «Баи нашего аула Балгожины Абиkey, Зейнолла, Садвакас нам вреда никакого не принесли. Но если по закону положено, то конфисковать, но не выселять».

Решающим голосом на этих собраниях пользовались уполномоченные окружкома, которые не считались с мнением бедноты и путем запугивания принуждали утверждать ими же составленные списки подлежащих выселению. Всего по округу было осуждено и выселено 24 767 крестьян.

В публикациях последних лет утвердилось мнение, что массовый голод 1931-1933 годов - следствие принудительной коллективизации. Насильственное оседание, раскулачивание привели к массовому забою скота, искоренению наиболее трудолюбивой части крестьянства, основных производителей хлеба, мяса, отбросили назад сельскохозяйственное производство. Особенно в нищенском положении оказалось казахское население, которое лишилось основного источника жизни - животноводства. Если в Бейнеткорском, Тонкерейском, Октябрьском, Кзыл-Аскерском районах, где преобладали казахи, в 1928 году приходилось на один двор от 28 до 38 голов скота, то в 1929 - не насчитывалось и двух. К началу 1932 года 87% колхозников и 52% единоличников вовсе не имели никакого скота.

С объединением в колхозы крестьяне не стали действительными хозяевами. Все, что производилось ими, выметалось под метелку государственными заготовительными органами, и это явилось одной из главных причин, приведших народ к голоду. Заготовки велись чрезвычайными мерами. Села, аулы захлестнула новая волна произвола, насилия и репрессий, теперь уже против колхозников.

В 1932 году, когда наступил массовый голод, в центрально-промышленные районы России из области отгрузили 1.002100 центнеров зерна. Недовольный этим Голощекин прислал телеграмму Беккеру: «Считаю недостаточными принимаемые административно-судебные меры по отношению сопротивляющихся хлебозаготовке. Предупредите колхозников о выселении за пределы края, лишении приусадебных участков».

Во исполнение директивы Голощекина прокурор округа рассылает циркулярное письмо всем райпрокурорам, судьям: «В 2-3 дня привлечь к ответственности отказывающихся продавать хлеб. Судебное разбирательство, включая следствие, должно занять максимум три дня».

Решением окружкома партии были командированы в села, аулы судьи, которые на месте выносили приговоры. По категоричному указанию Крайкома ВКП(б) в колхозах прекратили выдачу авансом зерна, обрекли крестьян на голод. Все силы были мобилизованы на вывозку хлеба из глубинки. Несмотря на репрессивные меры, руководители колхозов, отдельные уполномоченные выступали против заготовок под метелку, просили уменьшить план, оставить зерно на местное снабжение, фураж. Такие вполне обоснованные, разумные предложения окружком партии осудил как иж-

дивенческие настроения, как результат отсутствия классового подхода к хлебозаготовкам. Ряд ответработников был предан суду.

Таковыми же репрессивными мерами проводилась заготовка мяса, причем бешеными темпами. Если в 1928-1929 хозяйственном году было заготовлено КРС 35372 головы, овец - 6122, то в 1929-1930 КРС заготовлено в два раза, а овец - в девять раз больше. За один год поголовье КРС сократилось более чем наполовину.

Давление на колхозы нарастало с каждым месяцем, устанавливались дополнительные задания. В связи с резким сокращением скота и трудностями в заготовке мяса окружком партии обратился с просьбой в крайком уменьшить план на второе полугодие 1930 г. Но вместо уменьшения крайком партии установил повышенные показатели.

С мест поступали тревожные сообщения о начавшемся голоде, о массовом уходе крестьян из колхозов, а Голошкеин присылал все новые директивные материалы с требованием принять жесткие меры за срыв плана, сломать сопротивление колхозов, отдать под суд саботажников. В счет заготовок отбирали фураж, часть семян, молодняк, рабочий скот, запретили выдачу колхозникам авансов. Когда в Москве стало известно, что казахи, преследуемые голодом, целыми аулами откочевывали в соседние области России, Голошкеин равнодушно ответил, что это - привычка кочевать.

Так Голошкеин подвел республику к массовому голоду, которого можно было бы не допустить. По данным, опубликованным в печати, в СССР в 1931-1933 гг. сбор зерновых составил не намного ниже средних многолетних. Это, как утверждают специалисты, не грозило голодом. В 1931 году люди голодали, а Москва экспортировала 51,8 млн. центнеров зерна. Голошкеин знал, куда идет хлеб, отбираемый им у голодающих. В архивах нет ни одного документа, поступившего от Голошкеина, о спасении людей от голодной смерти, а разве он не знал о тех страшных сообщениях ОГПУ, которые поступали в партийные органы? Приведем некоторые из них.

Из акта обследования врачом Сейтовым и представителем РИК Абетовым:

«Подворным обходом обследовали два пункта оседания. При этом нашли, что население питается отбросами, как-то: голыми костями, из которых варят суп сильно плохого качества, не имеющего никакой питательной ценности. Некоторые семьи питаются собачьим мясом. Колхозы для поддержания жизни никакого продовольствия не имеют.

Семья Бигары Кигарина, - член колхоза, шесть душ. из них трое детей, питаются только болтушкой, все истощены. опухшие. Семья Сыздыкова Куана - 3 души, питаются собачьим мясом. В комнате вонь. Семья Кожана Кенжибаева - 6 душ. В момент обследования мальчик 10 лет рылся в навозе, доставал кости и сосал.

В поселке Шоки раньше было 114 дворов, осталось 60. Население питается падалью, разложившимся мясом, костным супом, болтушкой. В старом ауле Кемпирбай, в семье Амирова - 9 душ, сам ушел в поисках продуктов, неизвестно где. Сын Кали. 22 года, умер от полного истощения 10 мая, Ахметжан - 4 года, умер 16.04.32 г., Ахметула умер 17 апреля. Жена и дочь умирают. сын Акат - 7 лет, чуть живой. Сноха ушла, куда - неизвестно. 143 человек болеют поносом от длительного недоедания».

Из информации начальника ОГПУ секретарю обкома партии: «В колхозе Ильича Тонкерейского района в ауле № 5 хлеба колхозникам не выдается. Периодически отдельным колхозникам выдается мясо от павшего скота. В колхозе имеются случаи опухания и смерти. Всего опухающих - 36. С 25 февраля по 14 марта умерло от голода 5 человек.

В колхозе «Путь к социализму» с 10 июня умерло 20 человек. На станции Токуши Булаевского района распространяется версия, что при станционном рынке имеет место продажа пирожков из людского мяса. Уполномоченный райкома партии Ширлов истолковывал это как факт людоедства. Имеются факты эпидемии тифа, умерло 16 тысяч человек».

Эти и другие жуткие сообщения не тронули Голощекина. Он сдержал слово, данное Сталину. Не боясь крови и жертв, выкачивал хлеб и мясо. Голощекин знал - за гибель миллионов с него спроса не будет. В 1933 году он с повышением переведен в Москву. От голода пострадало немало людей разных национальностей. Но особо подкосил он казахов, по существу, насильственно отлученных от скотоводства, но не приученных к земледелию. Если в 1929 году в Петропавловском округе проживало 220 тысяч казахов, то к 1939 году осталось лишь 58 500, что на 160 тысяч меньше. В то же время общая численность населения области увеличилась на 40%.

Коллективизация во всех регионах бывшего СССР проводилась жесткими принудительными мерами, разорила тысячи деревень, привела к резкому спаду сельскохозяйственного производства. Но, пожалуй, нигде не оставила она столь трагических последствий, как в Казахстане. Бедственное положение крестьян.

массовый голод вызывали возмущение и протест не только простых людей, но и общественных и государственных деятелей. Известно письмо Голошкеину от 4.06.1932 г. Г.Мусрепова (наш земляк, писатель), М.Давлетгалиева (зам. проректора КомВУЗа г. Алматы), М.Гатауллиной (зав. Казгосиздатом), Е.Алтынбекова (проректор по учебной части КомВУЗа г. Алма-Аты), К.Куанышева (зав. энергетическим сектором Госплана республики). В письме авторы, соблюдая партийную этику и осторожность, излагали материалы о неслыханном сокращении скота, об отсутствии запаса зерна, необходимости помощи голодающим, выразили возмущение по поводу умалчивания голода, охватившего многие районы. Это письмо было оценено Голошкеиным как националистическое проявление байских настроений. Авторы вынуждены были показаться.

Антинародные действия Голошкеина, перегибы в коллективизации всесторонне раскрыты в письмах заместителя Совнаркома РСФСР Турара Рыскулова Сталину от 29 сентября 1932 года и от 9 марта 1933 года. В них он объясняет причины резкого сокращения скота - основного богатства казахов, вносит конкретные предложения по подъему животноводства, по спасению откочевников и голодающих.

Т.Рыскулов пишет, что и вопреки установкам ЦК ВКП(б), допускающим в кочевых и полукочевых районах Казахстана иметь в индивидуальном пользовании казахами по 100 голов овец, 8-10 голов КРС, 3-5 верблюдов, 8-10 табунных лошадей на хозяйство, проведено стопроцентное обобществление скота. В результате этого в ряде районов убыль его достигает 75-100%. Тонкерейский район (территория Жамбылского района нашей области) объявил соцсоревнование с соседним Пресновским районом по стопроцентному обобществлению скота, и в результате массу животных население вырезало.

Несмотря на директивы ЦК ВКП(б) не форсировать коллективизацию в кочевых и полукочевых национальных районах, в Казахстане при охвате в среднем коллективизацией 32% на 1 01.1931 г. казахские хозяйства были коллективизированы на 61.2%. На 1 мая 1932 года при общей коллективизации по краю 73.4%, казахские хозяйства коллективизированы на 90%.

Далее Т.Рыскулов со знанием дела пишет о перспективах развития животноводства в Казахстане и ошибках, не мог сказать - преступлениях Голошкеина в этом вопросе. «По данным разных обследований установлено, - пишет Т. Рыскулов, - что естествен-

ные кормовые запасы Казахстана могут вполне прокормить до 50-60 млн. голов скота, а если провести улучшение пастбищ и правильно их использовать, то у Казахстана есть огромные возможности. Если Аргентина, которая по размерам территории и населения была близка Казахстану, и где только 8 процентов территории было занято под земледелие, имеет около 100 млн. голов скота и дает около половины мирового экспорта мяса, почему мы не можем Казахстан превратить в действительно мощную базу животноводства?»

Поэтому неправильно предлагают отказаться от пастбищного скотоводства и перевести на стойловое содержание с преобладанием в кормлении концентрированных кормов. В своей речи на Пленуме Казкрайкома о контрольных цифрах на 1932 г. т. Голощекин так определял задачи по переустройству казахского аула:

«Социалистический аул - оседлый с поселковым населением, с европейского типа жилищем, хозяйственными постройками для обобщественного сельхозинвентаря и скота. Животноводство - типа товарных ферм».

Вопросы использования огромных естественных пастбищных богатств и их улучшение отбрасываются как байские пережитки прошлого. При такой постановке потребовалось бы огромное количество хлеба и концентрированных кормов с завозом извне.

В решении Крайкома ВКП(б) от 28.07.32 г. говорится о расширении внедрения в казахские колхозы кролиководства, птицеводства и скороспелого свиноводства. Правильно, нужно это дело развивать, но нужно учесть, что казахи свиноводством пока не занимаются, кроликов не знают. Но колоссальные возможности по другим видам животноводства не подчеркиваются. Например, следовало бы сказать об овцеводстве, которое является после свиноводства самой скороспелой породой, в один год достигающей полного веса, с высоким содержанием жира, шерсти и приспособленной к степи, порода, на развитие которой нужно налегать в связи с острой нуждой страны в мясе и шерсти.

Письмо Турара Рыскулова от 9.03.1933 года «ЦК ВКП(б) - т. Сталину, с/х отдел ЦК ВКП(б) - т. Кагановичу, СНК СССР - т. Молотову» написано болью сердца. Приведу выдержки из письма: «Смертность на почве голода и эпидемии в ряде казахских районов и среди откочевников принимает сейчас такие размеры, что нужно срочное вмешательство центральных органов. Такого положения, какое создалось сейчас в Казахстане, ни в одном другом крае или республике нет. Ввиду большого значения этого воп-

роса, прошу вас ознакомиться с настоящей запиской и вмешаться в это дело. и тем самым спасти жизнь многих людей, обреченных на голодную смерть.

По последним приблизительным данным, полученным с мест, прикочевавших в соседние с Казахстаном края, имеется сейчас казахов в средней Волге - 40 тыс. человек, Киргизии - 100 тыс. человек, Западной Сибири - 50 тыс. человек, Каракалпакии - 20 тыс., Средней Азии - 30 тыс. человек. Откочевники попали даже в такие отдаленные места, как Калмыкия, Таджикистан, Северный Край и другие. Часть населения во главе с баями откочевала в Западный Китай. Это не просто кочевание, а бегство голодных людей в поисках пропитания».

Среди откочевников наблюдалась большая смертность на почве голода и эпидемий. Приехавшие от краев представители для участия в работе комиссии СНК РСФСР сообщают, что только по станциям Сибирской ж/д скопилось около 10 тыс. казахов, среди которых значительная смертность. Из Киргизского ЦИКа сообщают, что в г. Фрунзе и окрестностях скопилось до 10 тыс. казахов, ежедневно умирают 15-20 человек.

47337 Не лучше обстоит дело внутри самого Казахстана. В докладе Московского отряда Красного Креста, работающего сейчас в Ак-тюбинской области, говорится, что казахи охвачены голодом и эпидемией. Голодные питаются отбросами, поедают корешки диких растений, мелких грызунов. По данным местных органов. в Тургайском, Батпакаринском районах вымерло 20-30 процентов населения, в Челкарском - 30-35. Такие примеры убыли можно привести и по ряду других казахских районов. Массы беспризорных детей скапливаются по городам и станциям железной дороги. Казашки приносят и бросают детей перед учреждениями и домами. В конце 1932 г. официально сообщили о неустроенных 50 тыс. казахских детях. Детдома переполнены, и немало смертности. В Семипалатинском районе при обследовании комиссией обнаружено было в подвале детского дома 20 разложившихся трупов, которых не убрали из-за отсутствия транспорта. Обычно в детдоме в 100-500 человек ежедневно умирало 1-2, а то и 3 ребенка. Детскому населению грозит полное вымирание.

Большая часть предназначенного голодающим хлеба расхищается или сдается обратно в счет заготовок. Краевые органы не могут до сих пор получить от большинства районов данных о расходовании отпущенного голодающим хлеба.

Все это не случайно, а является следствием определенной. проводившейся прежним руководством крайкома линии. Запрещено было где-либо говорить, что есть голод и смертные случаи на этой почве. Местные работники не смели говорить о том, что есть сокращение скота. Представители Казахстана, приезжая в Москву, в центральных органах ни разу не ставили официально вопрос о том положении, которое существует в Казахстане. Мало того, старались давать иное объяснение причинам откочевов. Тов. Голошекин, давая отпор Торегожину (зав. сектором животноводства в наркомснаблении) и другим за их утверждения о сокращении скота, дает следующее положительное объяснение откочевникам:

«Казах, который, никогда не выезжая из своего аула, не знал путей, кроме путей своего кочевания. теперь с легкостью переходит из района в район внутри Казахстана, включается в русские, украинские колхозы, переходит на работу в Поволжье, в Сибирь». Эта теория, естественно, была подхвачена и другими, но мы из вышеприведенного видим, к каким результатам приводят подобные откочевки.

Нельзя сохранять дальше то положение, которое создалось в Казахстане в отношении населения. Необходимо не только оказать быструю помощь голодающим и вести борьбу с эпидемией, но нужно развернутым фронтом взяться за проведение мероприятий, устраняющих коренные причины этого явления. В чем заключаются эти причины?

Одной из основных причин откочевов и расстройств в хозяйстве казахов является сокращение скота. По данным Всесоюзной переписи скота, в феврале 1932 года из 40 млн. голов скота в 1928/1929 гг. к моменту переписи осталось в Казахстане 5 397 тыс. голов скота, то есть, сокращено 85,5%, в т. ч. с февраля 1931 г. до февраля 1932 происходит сокращение на 55% (в СССР - 16,7%). У казахского населения осталось менее 6% скота, имевшегося у него в 1929 г. Ведь еще бывшее переселенческое управление при царском строе, занимающееся изъятием у казахов земель, считало, что кочевому хозяйству, чтобы сводить концы с концами, для существования одной семьи, как минимум, нужно 30 голов.

За высокие темпы коллективизации взялись, не подготовив массы, методами исключительно голого администрирования, нарушения революционной законности (избиение, аресты). Крайком ВКП(б) выносит 30 июля 1931 г. Постановление:

«Поставить перед животноводческими районами задачу - выйти на линию более высоких темпов коллективизации как основной формы колхозного движения в ауле».

В письме Т. Рыскулов вносит конкретные предложения: «Срочно дать от ЦК ВКП(б) директиву крайкомам, обкомам республик, где имеются прикочевывавшие казахи, трудоустроить последних, поручить СНК СССР выделить необходимые продовольственные и промтоварные фонды для помощи казахам».

Предложить Казкрайкому принять меры к прекращению дальнейших откочетов казахов из пределов Казахстана, немедленно организовать помощь голодающим.

Пересмотреть план оседания в сторону использования отпущенных средств текущего года исключительно на устройство откочевников и на меры, связанные с их оседанием».

В условиях диктаторского режима и близости Голощекина к Сталину Рыскулов не мог прямо назвать преступления Голощекина преступлениями, и вынужден был называть их ошибками, перегибами. Однако Сталин не мог не понять по содержанию письма Рыскулова, что в гибели миллионов от голодной смерти непосредственно повинен Голощекин.

По данным демографов, в Казахстане от голода 1931-1933 г. погибло более 2 млн. казахов. Еще более миллиона покинули республику. За годы кровавого правления Голощекина численность населения в республике сократилась с 6 млн. 678 тыс. в 1926 г. до 2 млн. 493 тыс. - в 1933 году. Трагедия эта ни с чем не сравнима. Перед жертвами голода меркнет даже пережитое казахским народом во время нашествия Чингисхана и Джунгар. Такова, правда о голощекинском геноциде. Народ до сих пор оплакивает погибших. Это незаживающая рана нации.

Казахский народ гордится своим замечательным сыном - Тураром Рыскуловым, который, не боясь быть жестоко наказанным, боролся за спасение своих сородичей. Десять лет, до ареста в 1937 г., Т. Рыскулов работал заместителем председателя Совнаркома РСФСР и внес свой вклад в развитие советской экономики. В 1938 году как враг народа в возрасте 44 лет он был расстрелян. Роковую роль сыграли и его письма Сталину.

Масштабы чрезвычайных мер, репрессий, широко применяемых в стране в 20-е и начале 30-х годов, не устраивали тоталитарный режим. Выступая в январе 1933 года на объединенном Пленуме ЦК и ЦКК ВКП(б), Каганович говорил, что мы мало расстрели-

ваем, и призывал к ужесточению репрессий, которые и без того были жестокими. «Этот чудовишный призыв ни у кого из членов ЦК не вызвал возражений». Тем не менее, в среднем и низовом звене руководящих кадров сопротивлялись чрезвычайной системе, выступали за нормализацию обстановки в стране. С этим связано недоверие к кадрам и периодические чистки в партийных, советских органах по указанию сверху от «ненадежных», «переродившихся» работников, преследования инакомыслящих. Происходила расправа с бывшими оппозиционерами, массовые аресты. Резко повышаются полномочия чрезвычайных органов, особых совещаний, троек. Все это получило одобрение и дальнейшее развитие на февральско-мартовском (1937г.) Пленуме ЦК ВКП(б). «Неотъемлемым качеством каждого большевика, - говорил Сталин, - должно быть умение распознавать врагов». В решениях Пленума нашли отражение известные сталинские выражения недовольства. «С разоблачением злейших врагов народа Наркомвнудел опоздал, по крайней мере, на четыре года». Пленум констатировал, что агенты, троцкисты, шпионы проникли во все отрасли народного хозяйства, партийные, советские органы, что притуплена бдительность, допускается беспечность. Так был запущен маховик террора по всей стране.

В духе сталинской установки 1-3 апреля 1937 года проходил Пленум Северо-Казахстанского обкома партии. Докладчик и выступающие резко критиковали бюро обкома партии, перегибы в подборе кадров, говорили о многочисленных нарушениях Сталинского Устава сельхозартели, Сталинской конституции. В принятом Постановлении Пленум отметил: «Забвение того, что наша страна находится в капиталистическом окружении, создало благоприятную почву заклктым врагам народа, троцкистским агентам германо-японского фашизма, бухаринцам, контрреволюционным националистам для их гнусной подрывной и вредительской деятельности. Только этим можно объяснить тот факт, что долго и безнаказанно действовали враги в Петропавловске и районах». Многие члены обкома, голосовавшие за это грозное решение, вскоре были арестованы как заклктые враги народа. В тюрьмах оказались секретари обкома, гор- и райкомов партии, председатели областного, городского и районных исполкомов, руководители областных организаций и ведомств, колхозов и предприятий. Большинство их было расстреляно. Это те самые кадры среднего и низового звена, которых еще на XVII съезде партии (1934 г.) Сталин назвал «завнашившимися вельможами, тормозящими работу и мешающими стране

двигаться вперед». В сущности, они сопротивлялись чрезвычайным мерам, внесли большой вклад в подъем экономики и культуры после разрушительной семилетки первой мировой и гражданской войн. С именами руководящих кадров области, городов и районов, безвинных жертв политических репрессий связано открытие в селах, аулах первых медучреждений, школ, библиотек, строительство новых фабрик, заводов, дорог, жилых домов. Старожилы помнят их, воздают им должное. Но в те мрачные годы народ не мог заступиться за них, хотя в душе понимал, что творится беззаконие. Всюду шли массовые аресты. На Приишимском районном партийном собрании начальник РоНКВД говорил: «Мы, работники НКВД, хвастались арестами одиночек. Настоящие враги в подполье, за их выявление я взялся плохо». И он быстро «поправил» дело. По числу арестованных «врагов народа» Приишимский РоНКВД, пожалуй, тогда занимал первое место. Здесь наибольшее количество арестованных приходилось на лето 1937 года. Жертвами стали механизаторы, сторожа, муллы, председатели колхозов, учителя. Действия начальника РоНКВД вызывали протест со стороны председателя райисполкома Галкина. Вскоре Галкин был арестован как враг народа.

Мощной пропагандой были обмануты рядовые малограмотные коммунисты. На совести некоторых из них кровь безвинных жертв репрессий. На партийных собраниях сел, аулов коммунисты призывали разоблачать подлых врагов колхозного строя за то, что хлеб не убран во время, подъем зяби затянулся... То есть, в каждом хозяйственном недостатке видели вредительство. На кустовом закрытом собрании аулов «Октябрь», «Жекекуль», «Бостандык», «Мереке», посвященном обсуждению материалов февральско-мартовского (1937г.) Пленума ЦК ВКП(б), единогласно проголосовали за исключение из партии председателя колхоза «Бостандык» Ашитова за принятие в колхоз баев, Толепергенова - за то, что он женат на дочери бая. Затем они были арестованы как враги народа.

В колхозе «Рассвет» арестованы Д.Левухин, А.Бурсов, С.Проскурин, начальник политотдела Кзыл-Аскерского совхоза Гушин, сторож колхоза Нересов. Полностью разгромлено руководящее ядро Петропавловского депо. Были арестованы инженеры Павлов, Мужичков, Лившиц, Мещлер и другие.

В 1989-1990 гг. мне довелось месяцами изучать в архиве бывшего комитета госбезопасности по нашей области уголовные дела десятков жертв политических репрессий тех лет. Следствие вели преимущественно сержанты, редко - младшие лейтенанты. По их

почерку, содержанию допросных листов видно, что они малограмотны и жестоки.

Они не стремились к истине, не занимались поисками доказательств, а добивались признания вины безвинных людей любыми средствами. У них были выученные стандартные вопросы, одинаковые к каждому подсудимому, будь он сторож, учитель, инженер, мулла, священник, руководитель предприятия. Сразу же на первых допросах: «Вы арестованы как член контрреволюционной троцкистской организации», - или: «Вы арестованы как член национал-фашистской организации, которая ставила целью распад СССР, отторжение Казахстана и присоединение к Японии...» Ведь малограмотные колхозники, рабочие тех лет вряд ли знали, где, в какой части света находится Япония. Ни в одном уголовном деле я не нашел никаких вещественных или документальных доказательств, подтверждающих признаки хоть какой-то вины подсудимых в столь грозном обвинении.

Во всех уголовных делах, с которыми я знакомился, на первых 2-3 допросах заявлялись категорические отказы в предъявленных обвинениях. Допросы велись ночью. На отдельных протоколах допросов есть отметка: «Допрос закончен в три часа ночи». Ночные допросы, избиение, шантаж давили на психику, ослабляли волю обреченных. Из мучения, издевательства был один выход - признаться. О том, как следователи добивались «признания», видно по допросным листам арестованных.

Вот протокол допроса Мухаметжанова Абикеева, составленный лично начальником Приишимского РО НКВД 14 августа 1937 года:

«Вы арестованы как руководитель контрреволюционной национал-фашистской организации, действующей на территории Приишимского района.

А.Мухаметжанов: Я никогда не состоял в контрреволюционной организации. Обвинение ложное...»

Так, более месяца Мухаметжанов на всех последующих допросах отрицал предъявленные обвинения. Лишь 18 октября измученный Мухаметжанов скажет: «После продолжительных запырательств и отказа дать следователю правдивые показания решил признаться, что являюсь руководителем национально-фашистской организации».

Слова: «После продолжительных запырательств и отказа дать следователю правдивые показания решил признаться», - присутствуют во всех протоколах допросов.

На допросе 19 октября Мухаметжанов под давлением называет имена «завербованных» им членов его «организации» - сына бая, председателя колхоза «Бостандык» М.Ашитова, председателя сельсовета К.Карабатырова и сына муллы М.Сагиндыкова.

Все они были арестованы и постановлением «тройки» расстреляны.

Вот так находили органы НКВД «врагов народа». Все средства пропаганды направлялись на обработку общественного мнения, что органы НКВД ведут беспощадную борьбу против подлых врагов народа. Областные газеты «Ленин туу», «Ленинское Знамя» 1937-1938 гг. сообщали о новых арестах под заголовками «Чудовищные преступления фашистских наймитов», «Выжечь корни троцкизма в Петропавловском Депо», «Школа в руках врага», «Смерть изменникам Родины» и т.д. Газетные полосы заполнялись сообщениями о многолюдных митингах в городах и селах, организованных партийными органами. «Врагов надо уничтожить!» - требовали работники железной дороги. «Требуем смерти фашистским наймитам!» - из резолюции собрания коллектива пимокатного завода. «Требуем высшей меры наказания!» - из резолюции митинга на мясокомбинате. «Врагов колхозного строя расстрелять!» - говорят колхозники.

В те мрачные годы нашей истории в обстановке идейного, а порой и физического подавления человека были люди гражданского мужества, открыто выступавшие в защиту «врагов народа». Газета «Ленинское Знамя» за 13.10.1937 г. в статье «Последыш Кабановщины» писала: «Когда был разоблачен враг народа Кабанов, смотритель жилищных зданий Долгов ходил и проповедовал: «Я никогда не поверю, что Миша Кабанов оказался врагом народа». Подобная вылазка свидетельствует, что мы здесь имеем дело с последышем не выкорчеванной кабановщины». В другой статье «Троцкистское охвостье» газета пишет: «Учитель Кзыл-Аскерской НСШ Приишимского района, комсомолец Постовой В.И., восхваляет перед учащимися врага народа, бывшего начальника политотдела совхоза Н.А.Гушина, заявляя, что Гушин - самый культурный и образованный человек, он пострадал зря. Агитация Постового возымела действие, он привлек на свою сторону учителя Осипова».

Это были отдельные крики души. В обстановке всеобщего страха, слежки, террора, когда никто не был гарантирован от ареста, люди не могли высказать свой протест произволу, свои возмущения, негодования таили в себе. Работники НКВД, их агенты не могли не

заметить настроения народа. Чтобы рассеять сомнения людей и показать, что органы НКВД карают только врагов народа. по примеру Москвы в Казахстане были организованы три открытых судебных процесса, прошумевших на всю республику: Карагандинский, Уджарский и Пресновский.

Четырнадцать объемистых томов Пресновского уголовного дела - яркое свидетельство того, какими методами добывали следователи «признания» своих жертв. Следственные материалы свидетельствуют о чудовищных методах расправ над честными людьми - тысячами наших земляков-североказахстанцев. Поэтому воспроизведем на основе архивных материалов, как было сфабриковано «дело».

Итак. 22 мая 1937 г. Северо-Казахстанское УНКВД возбудило уголовное дело на группу ответработников Пресновского района Конюхова Василия Степановича - бывшего первого секретаря райкома партии, Капарова Карима - бывшего председателя райисполкома, Уразбаева Нияза - бывшего зав. РайОНО, Фазылова Касена - бывшего прокурора района, Майкотова Алимбека - бывшего народного судью, Калугина Савелия Григорьевича - бывшего зав РайЗО, Гоменюка Александра Михайловича и Гребешка Игнатия Исааковича - бывших председателей колхозов. На предварительном следствии всем им предъявлено обвинение в проведении контрреволюционной, национал-фашистской работы, направленной на свержение советской власти, реставрацию капитализма, отторжение Казахстана от Советского Союза. В течение четырех месяцев их пытали «денно и ночью», требуя признательных показаний. По протоколам допросов, заявлению подсудимых на суде видно, что палачи использовали все методы: избиение, шантаж, угрозы. На последственные мужественно переносили все издевательства отвергали вескими доводами предъявленные им грозные обвинения. За неделю до суда, 16 сентября, последний допрос Уразбаева

«Следователь: На всем протяжении следствия вы продолжаете скрывать свою контрреволюционную националистическую деятельность. Следствие настаивает на даче вами признательных показаний.

Уразбаев: Категорически отрицаю свое участие в контрреволюционно-националистической организации. Никакой контрреволюционной политики за время моей работы в качестве заведующего РайОНО я не проводил, и предъявленное мне обвинение ничем не обосновано».

Допрос Фазылова, 16 октября:

«Следователь: Вам предъявлено обвинение по статье 58 пп-11-14, то есть в том, что вы являетесь членом контрреволюционной националистической организации. Признаете вы себя виновным в предъявленном обвинении? Фазылов: Членом контрреволюционной националистической организации не состоял и в предъявленном мне обвинении виновным себя не признаю».

Допрос Конюхова, 15 сентября:

«Следователь: Вы арестованы как троцкист за активную контрреволюционную деятельность. Следствие предлагает вам дать откровенные показания о своей контрреволюционной деятельности.

Конюхов: Троцкистом я никогда не был и не проводил контрреволюционную троцкистскую работу».

Так все остальные подследственные на допросах отвергли предъявленные обвинения. И только на последнем допросе следователь добился «признательных» показаний у Капарова. Он, доведенный до беспамятства, помутнения разума, «признался». Этого было достаточно УНКВД, чтобы составить обвинительное заключение по Пресновскому делу и передать в спецколлегию областного суда. Приведем выдержки из обвинительного заключения: «Предварительным следствием установлено, что, начиная с 1935 г., в Пресновском районе существовали и проводили активную подрывную контрреволюционную работу группы в составе троцкистов и национал-фашистов, созданные пролезшими на руководящие посты бывшим первым секретарем райкома партии, троцкистом Конюховым и Капаровым - бывшим председателем райисполкома. Руководители троцкистской и национал-фашистской организации Конюхов и Капаров вели подрывную контрреволюционную работу, направленную на свержение Советской власти, реставрацию капитализма, отторжение Казахстана от Советского Союза, ликвидацию социалистических форм хозяйствования: колхозов, совхозов, МТС - и также развертывание пораженческой агитации среди населения». В четырнадцатитомном уголовном деле нет никаких доказательств о существовании троцкистской, национал-фашистской организации в Пресновском районе и об их антисоветских действиях. Несмотря на это, областной суд принял на рассмотрение дело на открытом суде. Партийные органы и органы УНКВД придали особое политическое значение предстоящему открытому разбирательству «Пресновского дела». До вынесения приговора областным судом на страницах областных газет клей-

мили позором «врагов народа». на митингах городов и сел требовали расстрела всех до единого. Еще приговора суда не было, а органы власти уже заранее предрешили судьбы честных людей.

С 23 сентября по 3 октября 1937 года в селе Пресновка началось судебное разбирательство спецколлегией Северо-Казахстанского областного суда. На суде все подсудимые, как и на предварительном следствии, категорически опровергали предъявленные им обвинения по ст. 58. Поэтому воспроизведем допрос Капарова на заседании спецколлегии облсуда:

«Председатель суда: «Объясните суду по существу предъявленных вам обвинений».

Капаров: «Я в предъявленном мне обвинении по ст. 58-10-11 виновным себя не признаю. Категорически отрицаю существование национал-фашистской организации, организованной мною. Хочу сказать о полном противоречии своим показаниям на предварительном следствии. Я якобы ставил себе задачу реставрацию капитализма, роспуск колхозов, совхозов и МТС. В таком мировом масштабе политику я творить не мог».

Председатель суда: «Расскажите, что вы писали в своем заявлении на предварительном следствии».

Капаров: «Я там писал, что меня вербовал Ескараев. Но я не мог иначе писать. Потом отдельную часть показаний я могу дать при закрытом заседании суда».

24 сентября 1937 года. Закрытое заседание суда:

«Прокурор: «Как вы расцениваете, что человек сегодня пишет одно, завтра отказывается?»».

Капаров: «Я заявляю суду, что написал ложно. был доведен до такой степени. Прокурор: «Что заставило написать признательное показание?» Капаров: «Условия. Не признательные показания, а ложные. Я думал: живым не останусь, не вытерплю этих условий. Потом мне говорили:» Если хочешь остаться живым, напиши». Я и написал ложно». Прокурор: «Вы назвали бы это провокацией?»

Капаров: «Я не могу сказать ничего. Показания ложные. Как хотите, судите контрреволюционером ли, бандитом ли. Я был доведен до такой степени, что не мог вытерпеть».

Прокурор: «Подсудимый Капаров, вы подтверждаете еще раз свою ложь?» Капаров: «У меня было плохое состояние. неменяемое». Председатель суда: «То есть, у вас было неменяемое состояние? Невменяемое состояние - это тогда, когда человек сумасшедший». Капаров: «Я был сумасшедшим».

Прокурор: «Почему вы не хотите назвать вещи собственными именами?» Капаров: «Если я наврал один раз, на предварительном следствии, то не могу вводить суд в заблуждение еще раз». Член суда: «Почему вы написали на других лиц?» Капаров: «Потому что этих людей назвал следователь».

Разбирательство на суде было формальным, приговор заранее написан. Несмотря на непризнание обвиняемых на предварительном следствии и на самом суде, третьего октября 1937 г. спецколлегия областного суда приговорила Конюхова В.С., Капарова К., Уразбаева Н. и Фазылова К. к высшей мере - расстрелу, остальных - к различным срокам заключения.

Пленум Верховного Суда СССР от 23 октября 1959 г., рассмотрев протест Генерального прокурора СССР по делу Конюхова, Капарова, Уразбаева, Фазылова, Майкотова, Калугина, Гоменюка, Гребешка, отменил приговор спецколлегии Северо-Казахстанского областного суда от 3 октября 1937 г. за отсутствием в их действиях состава преступлений.

В Постановлении Пленума Верховного Суда СССР говорится: «Материалами дела не установлено существование в Пресновском районе контрреволюционной организации, факта антисоветской агитации. Не установлены и факты злоупотребления со стороны обвиняемых своим служебным положением».

Контрреволюционной, национал-фашистской организации не существовало ни в одном районе области и где-либо в Казахстане. что доказано при рассмотрении уголовных дел в 1957-1990 гг., и все пострадавшие были реабилитированы. К сожалению, почти все - посмертно. Академик Манаш Козыбаев приводит такие данные: «Из числа расстрелянных примерно одну треть составляли рабочие, пятую часть - крестьяне, девять процентов - спецпереселенцы и около половины - служащие».

Жертвами репрессии стали представители всех наций, живущих в нашей области. Их судили как «врагов народа» - сторожа, учителя, рабочего, медработника, колхозника и инженера, муллу и священника... Уму непостижимо, откуда взялось столько «врагов», тогда как Сталин заявил, что «социализм в стране победил», что с точки зрения внутреннего положения страны нет опасности реставрации капитализма.

Террор, начатый в 1937 году, не щадил ни стариков, ни женщин. Женщин без суда отправляли в АЛЖИР (Акмолинский лагерь жен изменников Родины) за то, что они ... жены «врагов на-

рода». Отсидела десять лет в АЛЖИРе Муслима Ильясова - жена расстрелянного директора Петропавловского педтехникума А.Ильясова, Рабига Жамболова - жена секретаря Петропавловского горкома партии...

Об издевательствах тюремного начальника над женщинами писала в своих воспоминаниях узница Семипалатинской тюрьмы Галина Серебрякова. Она - известный писатель, общественный деятель, первая наставница известной певицы, Героя Социалистического Труда Бибигуль Тулегеновой. Вот что пишет Галина Серебрякова в воспоминании «Смерч», в книге «Дело №... герои горького времени» (Алматы, 1989 г.): «В камере на 17 человек находилось 72 женщины. Мои сокамерницы оказались казашками, русскими, украинками, еврейками, татарками. Возраст узниц моей камеры - от 16 до 80 лет.

В нашей камере рожала молодая женщина, недавний член казахского ЦИКа. Тщетно барабанили мы в дверь, требуя врача. Никто не приходил. Женщина корчилась от боли, но старалась подавить крики. Посинев, она тяжело дышала. В камеру ввалился пунцово-ликий, нетрезвый корпусной.

«Молчать, - вопил он, - акушерку требуете. скорую помощь? А кто вы такие?! Враги народа - вот кто! И чем скорее вы подохните все, тем лучше для государства».

Г.Серебрякову не обвинишь во враждебности к социализму, коммунистическим идеалам. После отбытия срока она написала 4-х томную книгу о жизни и деятельности Карла Маркса. Она написала правду о пережитом, бесчеловечном, зверском отношении тюремного начальства к женщинам, даже к женщине-роенице. Что говорить об условиях содержания обездоленных мужчин!

Тысячи семейных очагов были разрушены, искалечены судьбы детей «врагов народа». вынужденных терпеть унижения, оскорбления. Как это тяжело. Об этом пишут свои горестные воспоминания А.Филиппова, А.Фурсова, Ю.Домбровский и другие.

В поэме Твардовского «За далью даль» есть такие строки о Сталине: «Он мог на целые народы обрушить свой верховный гнев».

По велению Сталина осуществлено неслыханное в истории насильственное переселение народов с родных мест. В 1937 году на землю Северного Казахстана приехали корейцы Дальнего Востока. В августе 1941 года Постановлением Правительства выселены немцы Поволжья. Десятки тысяч обездоленных немцев: стариков, женщин, инженеров, врачей, педагогов - нашли приют в Север-

ном Казахстане. В 1944 году, уже в конце войны, привезли в теплушках под охраной чеченцев и ингушей.

Всем немцам Поволжья, чеченцам, ингушам пришили ярлык «спецпереселенец». Во всех районах были созданы спецкомендатуры, где они должны были отмечаться, чтобы никто не сбежал. Немцы, чеченцы, ингуши не имели права переехать или даже съездить в другое село без разрешения спецкомендатуры. Материальное положение было крайне тяжелое. Они помнят и благодарят до сих пор местных жителей за доброту и помощь в те трудные годы.

О масштабах депортации рассказывают публикуемые ниже материалы. Повторю лишь известные цифры:

«Переселено немцев Поволжья 1 024 722; чеченцев, ингушей, карачаевцев, балкар - 608 794; крымских татар, болгар, армян, греков - 228 392 и других народов, всего - 3 332 589 человек».

Вдохновителем депортации народов был Сталин. Приведу донесение Берия Сталину, опубликованное в том же номере журнала.

«Товарищу Сталину: «Для успешного проведения операции по выселению чеченцев и ингушей после Ваших указаний в дополнение к чекистско-войсковым мероприятиям проведено следующее:

1. Было доложено председателю СНК Чечено-Ингушской АССР Молаеву о решении Правительства о выселении чеченцев и ингушей и мотивах, которые легли в основу этого решения. Молаев после моего сообщения прослезился, но взял себя в руки и обещал выполнять все задания». Берия, 22.11.1944 г.».

«Товарищу Сталину: «...В проведении операции принимали участие 19 тысяч оперативных работников НКВД-НКГБ и СМЕРШ и до 100 тысяч офицеров и бойцов войск НКВД.

В результате проведенных трех операций выселено в восточные районы СССР - 650 тысяч чеченцев, ингушей, калмыков, карачаевцев». Л.Берия, нарком внутренних дел Союза ССР».

«Товарищу Сталину: «Сегодня, 20 мая, закончена операция по выселению крымских татар. Выселено и погружено в эшелоны - 180 014 человек». Л.Берия, нарком внутренних дел СССР».

За этими жестокими донесениями - страдания миллионов безвинных людей, в том числе женщин, детей, стариков, ехавших неделями в переполненных вагонах, без воды, умиравших в пути от тифа и других болезней, сотен тысяч переселенцев, погибших от лишений в местах спецпоселений.

Такова правда о жестокости тоталитарного режима. Работая над секретными архивными материалами для данной статьи, я не раз размышлял: «Как все это мог выдержать народ?! Есть ли еще в цивилизованном мире народы столь трагической судьбы? Каким жестоким оказался XX век для народов бывшего Союза. Ими пережиты две мировые войны, три революции, братоубийственная гражданская война, репрессии. Несмотря на все это, выжили, достигли выдающихся высот в экономике и науке. Какой терпеливый, героический наш народ!»

Хочется, чтобы все мы поняли: урок трагедии один - не допустить ее повторения.

Килаж Магазов

ДОЛГ ПАМЯТИ

Период 20-50-х годов в истории нашего народа – особый, он помечен трагическими событиями. Миллионы судеб, раздавленных и исковерканных в эти годы репрессиями- неугосающая боль и скорбь в сердцах людей нашего поколения.

Эти годы вобрали в себя немыслимый смысл неисчисляемое содержание, они ассоциируется с великой трагедией двадцатого века, принесшей нашей стране нескончаемые аресты, пытки, расстрелы, сталинского лагеря и непомерные страдания для жен и детей репрессированных.

Ссылки, бегство за пределы своей Родины, депортация ни в чем неповинных людей: поляков, немцев, крымских татар, чеченцев и ингушей, корейцев, балкар и кабардинцев и др.

Масштабы человеческих жертв, несравнимы ни с какими катастрофами.

По данным республиканской ассоциацией жертв массовых политических репрессий в постсоветском пространстве искалечены судьбы и унесены жизни более 40 миллионов человека. Это не в битвах воин, а у себя на Родине называвшейся СССР. Не отдельные люди, а целые народы стали как бы собственными врагами.

Такова правда о жесткости тоталитарного режима.

Известный краевед К.М.Магазов, работавший долгое время над секретными архивными материалами, размышлял: «Как всё это мог выдержать народ?! Есть ли ещё в цивилизованном мире народы столь трагической судьбы?

Все дальше уходят в глубь истории трагические для нашей страны годы. Но невозможно предать их к забвению.

Благородный долг нынешнего поколения, да и не только нынешнего, - увековечить память жертв политических репрессий и отдать должное пострадавшим от этой трагедии.

Список репрессированных и реабилитированных по нашей области слишком большой, превышает семь тысяч человек. Около полутора тысяч насчитывается расстрелянных.

Репрессиям по нашей области подвергались кроме казахов и русских представители более десяти национальностей.

Кому только не приклеены ярлыки врага народа. Среди них руководители районов, совхозов, колхозов. Врачи, медсестры, аптекари, пастухи, трактористы, сторожа, посудомойщицы и так далее.

Ради выполнения установленных сверху планов нахождения врагов ничем не брезговали большевистские пираты.

Дети и внуки, родственники и близкие так называемых «врагов народа» обязаны помнить и сделать всё для того, чтобы их имена увековечить.

Что сделано в нашей области по увековечению памяти жертв политических репрессий?

Огромную работу по исследованию архивных материалов и сбору воспоминаний провели историки и краеведы К.М.Магазов, В.И.Трусов, А.Е.Ряжских, Е.Т.Желбулдин.

Впоследствии по заказу и при материальной поддержке акимата области выпущена книга «Трагедия и прозрение».

Посвящена жертвам большого террора 1937-1938 годов на территории нашей области и «книга скорби».

С огромной благодарностью и одобрением встретила общественность эти книги как память о тех, кто пострадал от репрессий.

Общественный фонд «Память» совместно с центром «Асыл Мұра» готовит к выпуску книгу воспоминаний о жертвах «Саясат құрбандары» при полной материальной и моральной поддержке областного акимата. Надеемся, что она будет не последней. ибо она также охватит только часть репрессированных по нашей области.

Мы должны быть уверены, что будущие поколения продолжат краеведческую работу, чтобы восстановить честные имена тех, кто волею судьбы стал жертвой всенародной трагедии.

По инициативе активистов общественного фонда «Память» и всемерной поддержке бывшего акима области Т.А.Мансурова установлен памятник в память жертвам репрессий.

Приметно, что памятник теперь стоит в областном центре на месте бывшего здания НКВД, где пытали, мучили и казнили, на участке земли, обогретой кровью наших отцов и дедов.

Он красуется как символ торжества справедливости, как вечная память о великой всенародной трагедии, как напоминание будущим поколениям не допускать глобальное зло.

При содействии Департаментов внутренней политики и КНБ выпущены два тома книги со списком репрессированных с краткими данными.

Нашим фондом уже не первый год который раз настоятельно вносятся предложения о внесении изменений в закон «О реабилитации жертв массовых политических репрессий» от 14 апреля 1993 года, ибо в ходе подготовки и принятия этого Закона были допущены недостатки, порождающих много неясностей в практике его применения.

Память людей, лишившихся жизни, замученных в застенках, а также их дети, пострадавшие от репрессий вполне заслуживают уважения и заботы руководителей всех рангов государственных и общественных организаций.

Ведь они прошли через казематы, лагеря и застенки ГУЛАГа, испытав все «прелести» каторжного режима. Их осталось так мало. Да и детей репрессированных незначительное количество, поскольку самому молодому из них уже более семидесяти лет.

Встречаясь с молодежью, мы убеждаемся, что она или вовсе не знает, или крайне недостаточно осведомлена о трагических страницах истории, касающихся зловещих событий 20-50-х, восстания в декабре 1986 года.

Было бы благородно, если бы в школах, средних учебных заведениях в рамках учебных программ и общественных мероприятий изучалась история тех печальных лет.

Это нужно ведь молодым, созидателям нашего будущего, для того, чтобы подобные трагедии обходили наш народ, наших потомков.

*Болат Сагиндыков
Председатель общественного
фонда «Память»*

**АШТЫҚ
ЖӘНЕ ТӘРКІЛЕУ
ЖЫЛДАРЫНДА**

КӨКАРАЛ

Біз орта жүздегі Арғынға жатамыз. Оның ішіндегі Атығайдан тараған он екі атаның бір тармағы Құдайберді – Бәйімбет боламыз. Бұл Есіл өзенінің бойымен үш жүзден аса шақырымда қос қанатын тұтас алып жатқан қалың ел. Осы елдің ұрпақтары Есілден алшақ басқа облыстарда да тараған. Сонау Құдайберді-Бәйімбеттен бері жылжып, жеті атаға жақындатсақ бізді Қабай-Тұяқ руы деп атайды. Бұл ру алғашында бір жерде қоныстанса, кейін Кеңес үкіметі орнаған кезде тарыдай шашылып, бет-бетімен бөлініп кеткен. Ұжымдастыру мен аштық жылдары әркім өз күнкөрісін ойлап жан-жаққа бытыраған.

Жаппай ұжымдастыруға дейін біздің ел Есіл өңірінде қыстап, жазғы жайлауын Жаманкөлде өткізіпті. Бұл ара Есілден 120-150 шақырымдай жер, осы далада Қабай-Тұяқ жұбы жазылмай бірге өсіп, біте қайнаған екен. Бірақ ұжымдастыру, кеңес үкіметіне бағындыру, кедей мен байды теңестіру науқаны күшейген кезде ел үшке бөлініп кеткен. Бірі Жаманкөл жайлауында (Айыртау ауданындағы Қарағаш ауылы), екіншісі Бөріліде (Шал акын ауданындағы Неждановка селосы), үшіншісі Есіл қойнауына қоныс салып, табан тірейді. Қабай руынан бұл күндері басқа жерлерде тұратындары да аз емес. Атап айтқанда Шал акын ауданының Алқағаш ауылында, Қорған облысының Макушино селосында, Түмен облысының Есілкөл ауданында, т.б. жерлерде тұрып жатқандары да жеткілікті. Ашаршылық пен қуғындау кезеңдерінде әкелеріміз Қызылжар маңында, шойын жол бойында тұрып, күндерін көрген. Заман түзеліңкіреп, ел есін жинаған кезде қайта елге оралған екен.

Біздің ауыл көпке дейін «Бостау ауылы» деп аталған, ол ескі карталарда осылай көрсетіліп келген. Ал, Бостау деген біздің аталарымыздың бірі. Оның арғы жағында Бадана-Бостау ауылы деп аталған көрінеді. Бадана менің ұлы атам, яғни менің атамның әкесі. Сөйтіп, менің аталарым құнары мол, малға да, жанға да жайлы, орман-тоғайы қалың, нәрлі Есіл бойын мекендепті.

Бадана ұлы атамыз елде атакты би болған, мұрағаттарда мөрінін таңбасы табылды. XIX ғасырдың орта кезінде Көкшетау дуанының сайлауына қатысып, аға сұлтандыққа ұсынылады. Бірақ ол сайлауда Жылғараның баласы Мұса жеңіске жетіп, аға сұлтан болады.

Бадананың мөрі алты қырлы, небары сақинаның аумағындай ғана. Мүмкін сол мөрді сақина етіп қолына тағып та жүрген шығар. Мөрдің таңбасында «Бадана Мыңбай» деп жазылған. Мыңбай оның әкесі. Сол кездері кез-келген болыс, бидің мөрі бола бермеген.

көпшілігі мөрдiң орнына бармағының таңбасын басқан. Ал. Бадана атамыздың осал болмағандығы осыдан көрінеді. Билік құрып, би болу арғы атамыздан келе жатқан мұра екен.

Байлық пен билік атадан балаға жалғасқан мұра іспеттес құбылыс. Тарихи деректерге қарағанда Бадананың аталары да би болыпты, ал оның баласы – Шеген де (менің атам) билік құрған, осы төңірекке аты шыққан атақты адам екен. Ол кісі сол кезде аса ірі бай болмағанымен орта шаруадан жоғары ауқатты адам екен. Баданадан туған көп балалардың ішіндегі пысығы да, жөн білетін ақылдысы да осы Шеген екен. Би болып сайлануы да содан болар. Ол кісіден қалған мұраны көзім көрді. Тың және тыңайған жерді игеру науқаны кезінде (Кеңес үкіметі тұсында, елуінші жылдардың орта тұсы) ауылдың қас ортасында үлкен жел диірмен тұратын. Оны кезінде атамыз Жайлаубай деген ағайынға төрт өгіз беріп салдырыпты. Сол жылдары Саумалкөлден ағаш бөренелер тасып, сегіз бөлмелі үй салдыртыпты. Кеңес үкіметі орнаған алғашқы жылдары ауыл белсендісімақтары диірмен мен салдырған жаңа үйді, мал-мүлкін түгел тәркілеп, мемлекет меншігіне алып қойған. Бұл құлақтарды тәркілеудің екінші кезеңі (1930 жылдар) болатын (бірінші толқын 28 жылдары өткен). Үйді бұзып, 18 шақырым жердегі Дауымбай деген ауылға апарып, мектеп үйі етіп қайта орнатады. Содан бері сол ауыл – «Мектеп» ауылы атанып кеткен, бүгін де солай аталады (Есіл ауданында орналасқан). Марқұм атамыз Шеген ұзақ жасаса да өмірінің соңғы жылдары көп қуғынға ұшырайды, бай болған, би болған «нағыз құлақ» деп айып тағылады. Сол кезде ауруға шалдығып, қайтыс болады. Атамызды Көкаралға айдаудың «сәті» түспейді. Құлақтың баласы деп отызыншы жылдары менің әкем – Қадірәліні де біраз әуре-сәрсенге салады үкімет. Амалсыздықтан әкем қашып-пысып, қала маңында бой тасалайды.

Қала маңы деп отырғанымыз Қызылжардың маңындағы «Ауызтал» деген жер екен. Шешем марқұм айтушы еді: «Сен отыз алтыншы жылы осы Ауызталда тудың» – деп. «Ауызтал» деген жердің аты, онда қала шетіндегі шок-шок ағаштар, үлкенді-кішілі көлдер болыпты. Сол көлдердің ең үлкені Аккөл екен, яғни бүгінгі «Белое» көлі, Белое селосы. Осы көлдердің жиегінде, шок-шок ағаштардың арасында Көтек, Маңқат, Шарбақкөл, Сарт, Байсал, Бәйімбет, т.б. ауылдары болған. Олардың көбі кейін жойылып немесе орыс атына ауыстырылған.

Аккөл мен қара шоктың арасында аталған Ауызтал деген алаңда біздің Бәйімбет ауылы тұрыпты. Мұнда ХҮІІІ ғасырда Ақтабан шұбырынды кезінде көшіп келген туыстар, яғни біздің аталары-

мыз, Сыр бойынан бүгінгі Азат стансасына қоныстанып, одан осы жерде кейін орын тепкен ағайындар екен. Оған XX ғасырдың отызыншы жылдары қуғын-сүргін көрген ағайындарымыз қосылады. Соның ішінде біздің үй және ағайындарымыз болған. Сол жерлерді бүгінде байқасак қала шетіндегі, жылу электростансасы (ТЭЦ), аңдар фермасы, Белое, Пеньково, Байсал, Токшын, Асаново елді мекендерінің арасы екен. Бұл жер ұжымдастыру кезіндегі қуғындалған адамдардың паналаған жері, күнкөріс мекені болған. Ағаш шаруашылығы, мал өнімдерін сату, шойын жол бойындағы жұмыс, сауда-саттық кәсібі, т.б. күн-көріс көзіне айналыпты.

Менің әкем – Қадірәлі сауда-саттықпен айналысып, сонау Мәскеу мен Петербургтен мата әкеліп, кәсіп қылған. Вагондардан – вагондарға секіріп қашып жүргенде поездан құлап, бір қолын сындырып алғаны да бар. Сөйтіп, қуғын-сүргін науқаны басылғаннан кейін ғана біздің шаңырақ, яғни әке-шешеміз екі баласымен елге қайта оралады. Қойлы Атығай жігіті - Әбішев Кенжебек деген азамат маған Ауызталды тауып берді. Ондағы аталарымыз жатқан ескі зиратты көрсетіп, таныстырды. Жылу стансасынан шыққан судың осы зиратты бұзып шайып кететіндігін ескертіп, апатын тоқтатып, үлкен ерлік жасаған адам Кенжебек болатын.

Тағдырдың тәлкегіне түскен атамыз бен әкемізді біз ешқашан естен шығармақ емеспіз.

Алдымен Аралға айдалудан аман қалған, өзі бай, ешқайда қашпай елде болған бір адам жөнінде айта кетейік. Ол өмір бойы Қызылжар қаласында тұрған Баймағанбет деген адам. Оны бай Баймағанбет, ал білетіндер сақау Баймағанбет деп атап кеткен. Соған қарағанда байлығы да тілінің кемдігі де болғаны рас.

Ол кісінің байлығын көрмесек те бертін келе (алпысыншы жылдардың басында) фундаменті тастан, бірінші қабаты қызыл кірпіштен, екінші қабаты (қиып қаланған) қарағай бөренеден салынған екі қабатты үйді көзіміз шалды. Бұл үй бұрынғы Сталин (қазіргі Интернационал) мен Амангелді көшелерінің қиылысында тұратын. Осы үй Баймағанбеттікі болғанымен тәркіленгеннен кейін әртүрлі қызметтер атқарған: Қызыл отау атанып түрлі саяси үйірмелер жүргізілген, Мағжан Жұмабаев та осы үйде болып, жастармен жұмыс ұйымдастырған дейді. Кейін казак орта мектебінің бір бөлімшесі ретінде бастауыш сынып оқушылары осы үйде оқытылған. Ең соңында (бұзылғанға дейін) сауда орнына беріліп, асхана, арақ-шарап, ішетін орынға айналған.

Жер аударудың алғашқы дүмпуі өткеннен кейін, Баймағанбет бар байлығын, үйін, мүлкін үкіметке өз еркімен өткізеді, сөйтіп

еріксіз жер аударудан аман қалады. Екінші дүмпуде, тексере келгенде, сақау Баймағанбет Аралға айдаудан аман қалып, ақталады. Дегенмен, оның сайлауға қатысу құқығы жойылады, сондай шешім қабылданады. Иә, «мал бас садағасы» дегендей, аман сау құтылғанымен, өмір бойы тырнақтап жиналған дүние-мүлігі бір сәтте жоқ болды.

Аралға айдалғандардың арасында Ыскак әулеті де бар болатын. Атадан мұра болып қалған байлығы бар, отар-отар қойы, үйір-үйір жылқысы, өрістегі мыңғырған малы Есіл өзенінің оң қанатындағы Еңбек ауылы мен үлкен Торанғұл көлінің аралығындағы ауқымды алқапта жайылып жатқан ел еді ертеде. Байлығы да мол. жері де кең бұл ағайынды-туыстардың тұрмысы жиырмасыншы ғасырдың бірінші жартысында жаңа үкімет орнағаннан кейін бұзылады. Бұл елдің ертедегі қыстауы – «Айғай-Терек» деген жер (бұл бүгінгі Есіл ауданы Александровка селосының маңы), жайлауы – «Батпак Көл» мен Торанғұл көлі аралығын алып жатқан. Ал, Еңбек аулында, Ыскактың ата қонысында, алғашында ұжымдық шаруашылық құрылады. Ежелден ырысты елдің Кеңес кезінде де жылқылары жарыста озып, бәйге алған, малы семіз, егіні бітік шығып, «Бай Еңбек» атанған ел еді.

Арал азабы Ыскаковтар жанұясын да жанап өтпеді, тура келді. Өткен ғасырдағы жиырмасыншы жылдардың аяғы, отызыншы жылдардың басы мал-мүлікті тәркілеудің алғашқы толқыны болса, дәл осы кезеңге бұл шаңырақ және басқа ағайындары бірінші болып ілігеді, өйткені кезінде олар қуатты байлар еді. Мәселенің мән-жайына түсіну Аралдағы жағдайды көз алдымызға елестету ондағы болған қиыншылықты сезіну үшін алдымен Ыскактың немересі Асқармен әңгімелестік.

-Асқар, Сіз Аралда туыпсыз. Тағдырдың тәлкегі шығар, атаңызды қудалап, әке-шешенізді жер аударып, туыстарыңызды тарыдай шашып, жан-жаққа таратыпты. Осы жөнінде сыр шертсеңіз.

-Ия, мен шет жерде – Аралда 1942 жылы туыппын – деді ол. – Біздің тұқым Аралға айдалғанда мен жоқпын, одан он екі жыл соң тудым. Атамды, әжемді көрмедім. Бірақ, әке-шешемнің бауырында, тәрбиесінде болған соң балалықпен ештеңені аңғармаппын. Өсе келе түсіндім мән-жайды. Теңіз жағасында еркін өстім. Бірақ, бұл менің туған елім еместігін кейін түсіндім. Менің елім Солтүстік Қазақстандағы Еңбек ауылы екенін әке-шешемнен естідім. Олар бұл жерге өз еркімен емес, айдалып келгенін де кейін білдім. Атамның соңғы малын да, дүниесін де тартып алып, өзін және балаларын отбасымен қоса жер аударыпты. Міне, содан табаны күректей

22 жыл өткеннен кейін ғана, яғни 1952 жылы елге оралыппыз... Сонымен, Асқардан мән-жайды сұрай келе, біраз жағдайдың бетін аштық. Жер аударылғандар Арал теңізіне жөнелтіледі. Жер аударылған отбасы акыры Көкаралға келіп жетеді. Аралдан шығып кететін еш жол жоқ, қашып та құтыла алмайсың, үйткені теңіз қоршап тұр, бұл бұратылған үшкір сым да емес, майыспайтын темір тор да емес, кәдімгі ұшы-қиыры жоқ су қоршауы.

Ыскактан алты бала туады: Едірес, Мейрам, Зияда, Шайзада, Ерден, Зейнолла. Үкімет Ыскак пен оның балаларын жазалап, қуғындайды, әуре-сарсанға салып, Аралға айдады. Бірақ Ыскактың өзі вокзалға дейін барып, кемпірі екеуі поездан жасырынып қалып қояды. Содан кейін көп кешікпей қудалаудан құтыла алмайтындығын сезіп, Ресей жеріне, Батыс Сібірдің Кемерево, Красноярск, Томск қалалары жағына барып, өзінің аталас туысы Көшімбай балалары Зұлқарнай, Әбдіғапар, Қожахметке қосылып, сол жерге сіңісіп кетеді. Ыскак елге келіп қайтыс болады, Қызылжарда жерленеді.

Ерден аурулық себепті айдаудан аман қалады, бірақ ерте дүние салады. Ал, Шайзада мен Зейнолла сотталады, оларды Новосібір қаласына апарды, содан Балтық теңізі жағалауындағы Беломор каналына жібереді. Сол жерде уақыттарын өтеп, елге қайтып оралады. Туыстарының бытырап, жан-жақта жүргенін естігеннен кейін Шайзада Кемеровоға барып, шыны зауытында есепші болып қызмет атқарады. Сол жақта ол да қайтыс болады. Ал, Зейнолла болса сонау Батыстан босанып келіп, елге тұрақтамай Аралға барып, сондағы туыстарына қосылады. Кейін елден топырақ бұйырған екен оған. Бір өкініштісі алда айтқанымыздай, Ыскактың балалары Шайзада, Едірес, Зияда шет жерде жүргенде қайтыс болады, оларға елден топырақ бұйырмайды, бір-бірінің кабіріне топырақ сала алмайды.

Бұл отбасының үшеуі Мейрам, Зияда, Едірес сол айдалған жолы Көкаралға жетіп жығылады. Келісімен жергілікті бақылаушылардың комендатураның қарамағына тіркеліп, қатаң бақылауға алынады, онда ит ұстаған солдаттар күзетеді. Бәрінің де құқықтары шектеулі, шет жерге шықпау, тапсырылған жұмысты тиянақты орындау, т.с.с. мәселелер. Аралдың дөңінде биік мұнара – «Маяк» деген шам бар, ол тұманды күнде және қараңғы түнде жарқырап жанып тұрады. Оның қызметі өтіп бара жатқан кемелердің жағаға соғылмауын немесе аралды айналып өтуін бақылау үшін жарықтандыру еді.

Аралда туған Әлімбек Ысқақовтың әңгімесін, қысқарта айтсақ, күнделікті тіршілікті мынадай етіп суреттеуге болады.

Аралға анда-санда бірлі-жарымды, кішігірім кемелер келіп тоқтайды. Ал, күздің аяғынан (жер катысымен) көктемге дейін (мұз ерігенше) кемелер мүлде жүрмейді. Жазда кемелердің келіп, тоқтағандағы мақсаты аралдағы адамдарға ұн, ауыз су, т.б. қажетті заттарды жеткізу, ал қайтарда ауланған балықты артып алып, балық зауытына апарады. Бұл аралдарда бәрі балықпен айналысады, басқа кәсіп жоқ. Жұмыс өте ауыр. Әбдіжәміл Нүрпейісовтың Арал балықшыларына арнаған кітабы «Қан мен тер» деп аталуы да тегін емес сияқты. Жазда ауды қайыққа салып, суға түсіреді. Уақыты келген соң екі ұшындағы арқан арқылы ауды балығымен қоса жағаға тартып шығарады. Бұл жерде көбіне түйенің күшін пайдаланады. Қыста балық аулау қиаметтің қиаметі. Алдымен қатқан мұзды ою, одан соң ауды суға сүңгіту, соңынан ауды балығымен тартып алу, бәрі де оңайлықпен бітетін іс емес.

Жазда ауланған балықты сақтау үшін алдымен оны тұздайды, одан соң кептіреді, жәшікке немесе бөшкелерге салып жер астындағы арнайы қазылған үңгір-мұздатқышқа салады. Ол үңгірдің ішкі қабырғалары қыста ойылған мұзбен қаланады. Сөйтіп, жаз ауланған балық кеме келгенше осылай сақталады да, кеме келген соң оған артып жөнелтіледі.

Сайып келгенде, Аралда балық аулау жер аударылған адамдардың ғана қолынан келетін іс, солардың арзан күшімен ғана бітетін жұмыс екенін түсіну қиын емес. Көкаралға көшіп келгеннен кейінгі өмір бірқалыпты, сол қиыншылық ауыр қалпында қала береді. Әйтеуір, ол жерде «байсын», «құлақсын» деп ешкім көзге түртпейді, өйткені бәрінің (мұндағылардың) дәрежесі де, тұрмыс-жағдайы да бірдей, ел-жұртынан айрылғандар, қуғынға ұшырағандар.

Ал, олардың баспаналары да айтарлықтай емес еді. Қабырғалары балшықтан соғылған, құмға белшесінен батқан, ұзынша келген аласа барактар, шатырлары тайпак, есік-терезелері тар үйлер. Мұндай үйлердің ауасы да таза болмайды, денсаулыққа да зиян екені белгілі. Ішкер тамақтың тапшылығы, киерге киімнің (әсіресе қыста) жетіспеуі, ауа райының қолайсыздығы бәрі де адам денсаулығына кері әсер ететіні сөзсіз. Мәселен, тамақ жөнінде айтатын болсақ, қуырылған балық, кептірген балық, суға пісіріп, сорпаланған балық бәрі де, әйтеуір, күнкөріс үшін талшық ету.

Міне, Аралда болғандардан естігеніміз осындай. Ысқақовтар тұқымы көшіп, Аралдың оңтүстігі Үшсай деген жерге ауысады.

Бұл Өзбекстанның Қарақалпақ автономиялы республикасының жері болатын. Үшсайда да тұрмыс өзгере қоймайды. Тек, аудан орталығы Мойнаққа жақындайды. Онда мектеп бар, мектепте интернат бар. Оқу жасындағы балалардың аз да болса білім алуына мүмкіндік туады. Мұнда балабақша жоқ. Ал, жер аударылғандардың жанұялары балалы болды, ол балалардың көпшілігі осында – Аралда туды. Олар қай тілде оқимын десе де мүмкіндік алды. Өйткені, Мойнақта қазақ, орыс, өзбек мектептері ашылады, оған қоса әр мектепте шет тілдері де оқытыла бастайды.

Сөйтіп, уақыт жылжып өтіп жатады, жастар қалып, кәрілер кетіп, жас нәрестелер өмірге келіп жатады. Бәрі де заңды құбылыс. Ысқақовтар ұрпағы отызыншы жылдардан бастап қуғындалып, елуінші жылдардың басында (1952) ғана елге – туған жерге оралады. Бұл табаны күректей 22 жыл. Кәрілері дүние салып, жастары марқайып, Аралда туғандары ер жетіп елге келді.

Петровка селосында (Есіл ауданы) тұратын 90-нан асқан көнекөз қария Нұғман Садуақасов былай дейді: «Ысқақ әулеті маған бөтен емес, аталаспыз. Оның арғы аталары сасыған бай болыпты. Сол байлық жана үкімет орнаған соң құмға сіңген судай жоқ болды. Ысқақтың қолында отызыншы жылдары байлық болған жоқ, бәрі тәркіленді. Дәл отызыншы жылы бұларды қуғын-сүргінге ұшыратады деп ойламадық. «Не шыкса ағайыннан шығады» демекші, оларды көрсетіп, айдатқан өз ағайындары болу керек. Мен ол кезде балауса жігіт едім, көп нәрсені аңғармадық. Ал, Ысқақ болса сол кезде алпысты алқымдаған адам еді...»

Иә, Нұғман аксақалдың әңгімесі шындыққа жанасады. Тіс жарып басқа ештеңе айтпады. Ұмытқан болуы керек.

Арал азабын көрген бұл жанұя жазықсыз жазаланғандығын айтып және сол мойынға еріксіз ілінген кінә алып тасталсын деген арыз-шағымдарын айтып, талай жерге, сонау Мәскеуге, Сталиннің өзіне дейін хат жазады. Ақыры, яғни, қыркыншы жылдардың аяғында, елуінші жылдардың басында еріксіз жер аударылғандар ақталып, бас бостандығын алады, сөйтіп елге оралады.

Ысқақовтар әулетінде алты бала болды дедік. Олардың тағдыры қалай болды? Соны қысқаша баяндап өтейік.

Ысқақ Атығайдың бір тармағы Құдайбердіден тарайды. Арғы атасы Ырсай, бергі атасы Медет, Шоқидан туған. Осы тұқымға қатысты деректер ағайындас Сұраған Қапаров деген азаматтың жазған шежіресі бойынша алынды. Ысқақ қуғын-сүргінге ұшырап жүріп, елде қаза тапты дедік. Оның балалары: Едірестен

Рахманберді, Дәметкен деген балалар туады Үшсайда. Рахманбердіден Аралда төрт бала туады, бәрі де ер жетіп, қызмет атқарады. Едірес өзі Аралда қайтыс болады. Зиядадан Аралда бес бала туады: Аралбек, Әлімбек, Арыстанбек, Асқар, Күлән. Соңғысы төрт жасында ауырып, Аралда қайтыс болады. Зияда да Аралда дүние салады. Шайзада Кемеровода қайтыс болды, артында Сейілбек деген бір баласы қалды. Ерденнен Сабыр деген бір ұл қалды, елде ертерек қайтты. Бұл төртеуінде де немерелер баршылық, ал соңғы екеуі Зейнолла мен Мейрам шеттен елге оралды, елден топырақ бұйырады, бірақ арттарында ұрпақ қалмады.

Аралдан алшақтап, оған барса да тәсілін тауып, қашып шыққан екі отбасын толығырақ айта кетейік. Олар Мұхамедқали мен Көшімбай шаңырақтары еді. Бірі Керей, бірі Атығай руларының ұрпағы болса да алыс-берістері бар құдандалы адамдар болатын. Алдағы аталған Ысқақ жанұясы мен Көшімбаевтар бір ел, бір ата жакын туыстар (екеуі де Атығай). Аталған үшеуі бір-бірінен жұптары жазбай, аралас-құралас жүріп жатқан адамдар еді. Соңынан қуғын-сүргінге ұшырап, тарыдай шашылып тымтырап кетті. Тағдыр оларды тағы да Аралда және Ресейде тоғыстырды.

Мұхаметқали 35 жасында би болған. Орта шаруадан жоғары, белсенді, беделді адам, кезінде патша үкіметінен медаль, шекпен алған дейді.

Мұхаметқалидан Мәжит, Уәлит, Қабдірашит деген балалар туады. Еріксіз жер аударылғандар санатына осылар кіреді. Ал, олардан туған балалар Ресейде өмірге келгендер. Мәселен, Мәжиттен Бексұлтан, Қуаныш, Әнуарбек, Тауфық дегендер туады. Уәлиттен Зияда, Есләм, Күлшара, Күлизат, Күлбара туады. Қабдірәшиттен Сапарбек, Әлібек туады. Осының ішінде Мәжит сөзге шешен, арабша сауатын ашқан, қолынан өнер тамған шебер атаныпты. Уәлит те одан қалыспаған сауатты, өнерлі жігіт болған екен.

Мәжит пен Қабдірашит 1929 жылы жанұяларымен бай, би балалары деп Көкаралға айдалады. Аралға барған соң, одан қашудың амалын қарастырады. Жергілікті жердің балықшыларымен танысып, қоян-қолтық ымыраласып, солардың көмегімен қайыққа отырып қашып шығады. Әрине, қашқындарды тегіннен-тегін теңізден алып шыққан жоқ шығар. Алтын беріпті деген алыпқаш сөздер де болыпты, мүмкін солай да болған шығар. Бірақ кім оны тексеріп жатыпты. Теңізден шыққаннан кейін бұл жанұя түйе жалдап, ел жакка беттейді. Құмды, шөлді жерлерден өтіп, бейнет көреді. Бұл жерде Көшімбай әулетін ажырата кетейік. Көшімбайдан Зұлқар-

най, Әбдіғапар, Қожахмет туады. Бұлар да қуғын-сүргіннің қармағына іліккен адамдар. Зұлқарнайдан Нұрахмет, Жанахмет туады. Әбдіғапардан Сұраған. Төлеген. Тұрғын, Ендіғой, Ғалия туады. Қожахметтен Тұрсынбай. Амандық туады.

Көшімбай шаңырағының тағдыры Мұхаметқали шаңырағымен бірдей, көрген қорлығы да, бейнеті де бір-біріне ұқсас. Әбдіғапар, Қожахмет, Зұлқарнай 1929 жылы Аралға жер аударылады. Бірақ Зұлқарнай жасырынып, Қызылжарда қалып қояды. Алдымен оларды қаладағы орыс шіркеуіне қамайды, содан вокзалға әкеліп поезға отырғызады, ақыры Аралға жеткізеді. Аралға келгеннен кейін ондағы жалпы жағдаймен, тәртіппен таныса бастайды. Жағалай қоршау, солдаттар қалталарды, сөмкелерін тексеріп артық заттарды, сүрленген еттерін, т.б. тағамдарын алып қалады. Тау-тау болып үйіліп жатқан құм, аздап жел үрлесе аузың, мұрның, құлағың құмға толады. Келген халық ұзын-ұзын, аласа барактарға тығыздалып орналастырылады. Әбдіғапар мен Қожахмет балықшы болып орналасады. Тұрмыс төмен болса да үйдегі әйелдер балықтан түрлі тағамдар (сорпа, бесбармақ, қурылған балық) жасап жанұяны мезгілімен тамақтандырады. Әйтеуір, балықты талшық еткен халық аштыққа ілікпейді. Зұлқарнайдың пысықтығына таң қаласың. Екі інісін соңынан іздеп барып, Аралдан аман алып шығады. Жолына қанша ақша жұмсады. қалай алып шықты, қанша шығын шығарды, ол жағы беймәлім. Дәл осы сапарда қайғылы бір оқиға болады. Әбдіғапардың әйелі жас босанып, яғни Сақыпжамал, түйе үстінде Сапария қызымен отырады. Түйе тұрарда алдымен артқы аяқтарын көтереді де, соңынан алдыңғы аяқтарын көтеріп тұрады екен. Сол кезде қолда отырған Сапария қыз лықсып кетіп, түйенің мойынына ілігеді де жиырылған мойынның арасында қысылып қалады. Сөйтіп, жас нәресте сәби көп кешікпей дүние салады. Одан кейін көпшілік жолда – ұзақ сапарда жаяулап-жалпылап, шаршап-шалдығып, жасырын тасаланып, сонау Оңтүстіктен елге жетеді. Бірақ елде де тыныштық жоқ, қудалау әлі басылмаған. Ағайынды жігіттер енді Ресейге жол тартады. Алдымен Мәкөшінге, одан кейін Кемеров жеріне жетеді. Осы жерде Көшімбай әулетімен, одан кейін Ысқақ балалары Шайзадамен, Зиядамен кездеседі. Бірі жылқы зауытына, екіншісі Чернильщикова шыны зауытына орналасып, күнкөрістің қамына кіріседі.

Қазақстаннан келген көшпенділер үшін қолайлы жер өндірістің шоғырланған жері – Кемеров қаласы болатын. Онда көптеген азот т.б. зауыттар, көмір шахтылары бар, оған көптеген жұмыс күші қажет еді. Осыған орай жұмыс іздеп босып жүрген адамдар Кеме-

ровке келіп, жұмысқа орналасады. Шахталардағы көмірді вагон-арбамен жылқы малының көмегімен тасиды. Шахтаның іші қараңғы, ал жылқылар далаға шыкса көздері көрмей соқыр болып қалады. Сондықтан оларды жиі ауыстыруға тура келеді. Шахталарда жылқы бағатын арнайы жылқышы болған. Біздің Қазақстаннан барған қазақтар бурят, моңғол елдеріне барып, шахталарға керек жылқыларды сатып алу жұмысымен айналысқан, ал, Мәжит Мұхаметқалиұлы бұл жерде жеңіл рессорлы арбамен, қыста әшекейлі кәшәуа шанамен зауыт, шахта басшыларын тасыған екен.

Сол маңда – Чернильшиковте шыны зауыты үзбей жұмыс істеген. Зауыт өнімі – шыныны Томск қаласына жазда су қатынасы-баржымен жеткізіп тұрған, ал қыста ат шанасымен тасыған. Осы жұмыстардың басы – қасында болған жерлестеріміз Мұхаметқали, Көшімбай, Ыскақ ұрпақтары еді. Томск үлкен қала емес, бірақ соғыс жылдары жараланған солдаттарды емдейтін – госпиталь болған. Осы кезде Көшімбай ақсақал, Ғазиза апай, Молдахмет, т.б. қайтыс болып, олар Томь өзенінің арғы бетіндегі татар-мұсылмандар зиратына қойылады.

1942-1945 жылдар аралығында Черепанов стансасынан бастап ұзындығы бес жүз шақырымнан артық шойын жол құрылысы басталады. Осы жұмыста да алда аталынған ағайындар қатысады. Әр адам өзінің атымен күніне белгілі мөлшерде құрылыс материалдарын тасиды, әсіресе балшық әкелінеді. Ақыры жол бітеді. Енді олар Белоярскіге көшеді, бұл Барнауыл қаласының маңы. Мұнда оншақты жанұя өздеріне балшықтан, шымнан үйлер-баспанасын, мал қораларын жасап алады. Бау-бақша өсіріп, одан түскен өнімді поездбен Барнаул қаласына апарып сатады. Дәл поезддан түсісімен мата иіру комбинаты қарсы алдыңнан шығады. Оның жұмыскерлері тамақ өнімдеріне өздерінің маталарын айырбастайды. Ол матадан кәстөм, пальто, жұмыс киімдері тігіледі. Осындай сауда-саттықпен біздің қазақтар әжептәуір кәсіп қылған.

Ал, үйдегі әжелер мен апалар осы киімдерді, қолдан тоқылған шұлық, қолғап, т.б. қала базарларына апарып, сатып отырған. Осылай жаппай, жанталас құмырскаша кимылдап еңбектену нәтижесінде аш, жалаңаш болмапты, әжептәуір ел қатарлы күн көреді. Ерлердің қолы бостары, не жұмыстан босаған кездерінде жазғы маусым, шілде, тамыз айларында қолшалғымен шөп шабады. Өзен мен көлдер жиегіндегі қалың өлең шөп жақсы мал азығы. Қыста сол шөпті шаналарға артып, Обь өзені үстімен Барнаул қаласына тасиды, соны сатып, ақша табады, кәсіп қылады. Өзен өтіп, жарқабаққа көтерілгеннен кейін шанадағы шөпті аударып, қайта

артады. Мұндағы мақсат, басылған шөпті кокайтып көрсету, кейде екі шанаға бөліп артады. Бұл да бір сауда кәсібінің әдісі болар. Үлкендер ауыр жұмысқа бармаса да ат сокасымен әр үйдің бау-бақшасының орынын жыртып беріп, пайда тапқан.

Қалың тайға жерінде жерлестеріміз ағаш шаруашылығымен де айналысқан, тер төгіп еңбек еткен. Ресей жерінде көшіп-қонып жүрген ағайындар 20 жыл өткесін, елуінші жылдардың басында Қазақстанға орала бастайды. Мал-мүліктерін сатып, тек жылқыларын жегіп, ат-арбамен қозғала бастайды. Балалар мен үлкендер поезға отырып, Қызылжарға келеді, ауыр жүктерін тауар вагонына артады. Сөйтіп, елге оралып, көпшілігі Қызылжардан орын тебеді. Ыскак, Мұхаметқали, Көшімбай тұқымдары, олардың балалары, немерелері, кейін шөберелері елге келіп сіңісіп, еш қорқынышсыз бакытты өмір сүріп, Отанына қызмет атқарып жатыр. Көбі жоғары, арнаулы оқу орындарын бітірді, абыройлы қызмет атқаруда, олар әртүрлі мамандықтардың иесі.

Иә, кәрі кетеді, жас қалады дегендей, біздің аталарымыз кетті. Бірақ, олардың біразы қуғындалды, қасірет шекті. Еңбек ауылынан алда айтылған зардап шеккендер үшін (баяғы Айғай-Теректегі) ел азаматтары (оның ішінде Сұраған Әбдіғапарұлы да бар) бірігіп, ескерткіш құлпытасын орнатты, ас беріп, құран оқытты.

Шет жердің дәмін татып, қиындықтың ауыртпалығын арқалаған алдағы үш ағайынның балалары зардап шегіп, немерелері шет жерде туып келген қандастар еді. Алдағы аталып кеткен, шет жерде өмірге келген Тұрғын, Ендіғой, Сұраған, Әлібек сияқты азаматтар әкелерінің аталарының көрген қасіретін бұл күндері айтып отырады. Біраз тарихи деректерді және шежірелерді солардан алдық.

Арал теңізіне айдалғандар әртүрлі ұлттардың өкілдері болған. Мәселен, мына екі орыс жанұяларының тағдырлары бір-біріне ұқсас. — Не үшін бізді Аралға апарды? — дейді Болдырева В.Ф. мен Алексеева З.И. деген екі орыс әйелдері.

Болдырева Валентина Фоминична тәркілеу кезіндегі жағдайды былайша суреттейді:

— Біз әке-шешеден алтау едік. Асып кеткен байлығымыз да жоқ, орта шаруа болатынбыз. Жерге егін егіп, картоп пен жеміс отырғызып күн көрдік. Мал өсірдік, көп емес, жалғыз бірер сиыр мен бірнеше қойымыз болды. Аталған жұмыстарды ешкімнің көмегінсіз жанұя мүшелері бірігіп атқардық. Егін ору, оны соғу, шөп шабу, сиыр сауу, бәрі де қолмен жүргізілді, себебі техника жоқ. Тіпті сүт салатын (қаймақ айыратын) машина да болмады. Ал, тұрағымыз

екі бөлмелі үй: конак және кіреберіс бөлмелер болатын. Онда әкешешеміз төсағашта, қалғандарымыз сәкіде жататынбыз. Үй жиһазында көзге іліп аларлық дүние де шамалы: стол мен сандық, ескі көрпе мен жастық қана. 1930 жылы бізді «Құлақ» – «байлар» деп мал-мүлкімізді тәркіледі. Одан соң әкем Болдырев Фома Владимирович пен шешем Болдырева Александра Назаровнаны алты баласымен қоса жер аударды.

Иә, бұл жанұя алғашында балаларымен бақытты өмір сүріп, адал еңбегімен, күнкөріс күйбелеңімен жүріп жатады. Олардың тұрағы Алматы облысының Еңбекшіқазақ ауданындағы Түрген селосы болатын. Отызыншы жылдардың дүрбелеңі Болдырев отбасын да шарпып, Арал теңізіне бір-ақ апарды. Жолшыбай атпен, товар вагонымен, жаяулап көп бейнет көріп, Қызыл-орда облысының Арал қаласына жетеді. Бас еріктері «конвойда», бақылауда болыпты. Жолға шығарда артық зат алғызбайды, төлқұжатқа да ұлықсат етпейді.

Арал теңізі жиегіне келгеннен кейін оларды қаладан шығарып, балшықтан жасалған жалғыз терезелі ескі жер үйлерге орналастырады. Бірыңғай, біркелкі, бір-бірінен айнымайтын сұқпатсыз жүдеу үйлер, ауласы тікенек сымдармен қоршалған. Қоршаудың төрт бұрышында төрт қарауылшы солдаттар мылтығымен, иттерімен күзетіп тұрады.

Тұрмыс жағдайды айтып жеткізу одан да қиын: әр үйдің ауасы жеткіліксіз, таза емес, халық тығыз орналасқан, жататын жер санитарлық талапқа сай емес, нанды кезекпен қаладан әкеліп тұрады (оның өзі өлшеумен беріледі), ішетін су бөшкемен әкелініп, ыдысқа өлшеп құйылады, монша да әрдайым бола бермейді, анда-санда қалаға апарды. Нәтижесінде көп адамдар ауру болып, көпшілігі қаза болады. Аман қалғандары тіршілік жасап балық аулайды, қамыс жинап, қысқа дайындалады. Жаз айларында Қу Арал, Барсакелмес, Қамыс Лабаш аралдарына барып, ауыр жұмыстарды атқарады. Қыста тоңып, үсіп өлген немесе мұз ойылып суға кеткен адамдар да аз болмаған.

Кейін лагерьде жаңа үйлер салынады. әр жанұяға бөлек бөлмелер бөлінеді. Бөлмелер керосин шамымен жарықтанған. Мектеп үйі салынып, балалар оқуға алынады. Ересектер сауатсыздықты жою класында оқиды. Соңғы кезде мылтықты күзетші қойылмайтын болады, қоршау сымы жойылады. Тек ересектер комендатураға барып мезгілімен белгіленіп отырған.

Осы азап сапарында бір ұлы – Леонид соғысқа аттанып, қаза табады, екі ұлы сүзек ауруынан қайтыс болады, қалған бір ұл мен

екі қыз аман-есен әке-шешесімен 1955 жылы елге оралады, яғни Алматыға жетеді. Міне, қарапайым орыс отбасының тағдыры осылай болды.

Алматының тұрғыны Алексеева Зоя Игнатьевна (1925 жылы туған) өзінің балалық шағын үлкен қынжылыспен еске алады. Отыншы дүрбелеңінде бұл отбасын да Аралға айдады. Малы, жері бар, ауқатты шаруа деп бәрін тәркілеп, жандарын жер аударады. Жанұяда алғашында жеті адам болыпты: бір ұл, екі қыз, олардың әкесі мен шешесі, атасы мен әжесі. Поездың вагондары тауар арта-тын немесе мал тасыйтын жабық қараңғы вагондар. Сөйтіп, осы вагондарда отырып, бірнеше күн, бірнеше түн азап көріп, Арал теңізіне жетеді. Алғаш Көкаралда, одан соң Аван түбегінде, соңында Арал қаласында тұрады.

Зоя Игнатьевна Аралға келгенде алты жасар қыз екен. Сым қоршау, әскери күзет, комендатура, бәрі де есінде қалыпты. Аштықтың, жоқтықтың, суықтықтың зардабын басқалармен бірдей көреді. Күніне жан басына берілетін 200 гр. нан (үлкендерге 300гр.) талшық етуге жетпейді, балық және оның сорпасы арқылы ғана жан сақтайды. Соғыс басталғаннан кейін ерлер әскерге алынады. Сол ауыр сапарда сіңлісі, шешесі, ата мен әжесі қайтыс болады. Содан қалғандары 1945 жылы елге оралады.

Дүрбелеңнің дүбіріне іліккендер не бай, не колхоз құрылысына қарсы, не Алаш партиясының жақтасы деп айыпталды. Әйтеуір, қандай жала болсын із атылды, із сотталды, із еріксіз жер аударылды. Осы бір зұлым саясаттың салдарынан Бүйрекбаевтар отбасы да ойсырата опық жеді. Жер аударылды. Әйтеуір жоғарыда аталған айыптың біреуі тағылды, мүмкін соңғысы – Алаш партиясының сыбайласы болар. Бүйрекбаевтардың ата қонысы облысымыздың бұрынғы Преснов ауданы (бүгінгі Жамбыл ауданы) № 1 ауыл – Тайкөт деген елді мекен болыпты, бүгінде оның аты да, орыны да жоқ. Ерлі-зайыпты Ақжан мен Рахила Бүйрекбаевтар, шиеттей бес баласымен (Сәлік, Сәркен, Бижамал, Ғабит, Сәбит), әлі қыстың ызғары басылмай тұрғанда, наурыз айының ішінде, өгізге жегілген шанамен Қызылжарға қарай жол тартты. Жалпы бұл отбасында жеті бала болған. Олардың ең үлкен баласы Баттал деген Петербургке барып, дәрігерлік институтта оқып жүргенде фани дүниеден өтеді, ал одан кейінгі Мәлік дегені елде қалады. Бір үйден қопарыла көшкен жеті жанның тағдыры қалай болды? Көшу-қону әрқашан оңай іс емес. Ал, еріксіз көшу, одан да қиын, барлы-жоқты дүниесін артта қалдырып, қара бастарымен сапарға шықты. Қызылжарға келген соң темір жол вокзалында кәдімгі жабық, мал неме-

се тауар тасыйтын вагондарға отырғызып алып кетеді, содан Арал қаласына бірақ жеткізеді. Поездан түскен, айдалған адамдарды ауласы темір сыммен қоршалған, бірнеше аласа, ұзын барактарға орналастырады. Қоршаулар бұрышында иттер мен солдаттардан күзет қойылған. Үйлердің ластануы, ауаның бұзылуы, тамақ пен киімнің жетіспеуі – бәрі де келген халықтың денсаулығын төмендетпей қойған жоқ, ақыры оларды ауруға шалдықтырады. өлім көбееді. Осы жолда Бүйрекбаевтардың Сәбит, Ғабит деген балалары кенеттен ауырып, қайтыс болады.

Көктем келіп, теңіз мұзы ерігеннен кейін кемелер қозғалысы басталады, бұларды Құланшы балық зауытына ауыстырады. Осы жерде бәрі де балық аулау, балық өңдеумен айналыса бастайды. 1934 жылы халықтың көпшілігі, әсіресе жұмысқа жарамдылары Қарақалпақстанның (Өзбекстан) Мойнак деген аудан орталығына көшіріледі. Дегенмен, жер ауып келгендер әлсін-әлсін комендатураның бақылауында болады.

Ақжан Бүйрекбайұлының балаларының тағдыры қалай болды? Мәлік пен Сәркен Ұлы Отан соғысына қатысты, бірақ Сәркен соғыстан оралмады. Ғабит, Сәбит деген балалары жолда қайтты дедік. Бижамал деген қызы Аралда Әбдіжәміл Нүрпейісовтің жақын туысы – Бекмурзин дегенге тұрмысқа шығады. Ақжанның өзі елде 1953 жылы қайтыс болады, ал оның жұбайы Рахила 1955 жылдары дүние салады. Олардың Сәлік деген баласы ұстаз, көп жылдар оқу орындарында еңбек еткен, 1936-1943 жылдар аралығында Аралда бір орталау мектептің директоры қызметін атқарады. Одан кейін әскерге алынып, соғысқа қатысады. Соғыстан кейін туған жерге оралып, өзінің педагогикалық жұмысын жалғастырады. Бұрынғы Соколов ауданының бірқатар мектептерінде директор болып қызмет атқарды. Содан зейнеткерлікке шығып, 1999 жылы өмірден өтті. Сәлік Ақжанұлының артында бес ұл-қыздары қалды. Гүлзира, Асқар, Амангелді, Уәлихан, Ғалихан. Олардың Гүлзира, Асқар, Амангелді дегендері Аралда туып келгендер. Бәрі де білімді, белгілі азаматтар болып шықты. Мәселен Асқар – заңгер, Ғалихан бүгінде аудан әкімінің орынбасары, Гүлзира – педагог, т.с.с.

Сәліктің Әбдіжәміл Нүрпейісовке жазған бір хаты қолымызға түсті. Хаттың мазмұны қысқаша мынадай: - Құрметті Әбдіжәміл, осы хатты жолдап отырған құдаңыз Сәлік, делінген хаттың басында. – Алланың жәрдемімен науқасымнан айықтым. Біз Қызылжардан 60 шақырым қашықтықта тұрамыз. Мұнда кіші баламызды сағалап келіп едік, шүкіршілік, бәрі де ойдағыдай болып шықты. Дегенмен, жас ұлғайған сайын ыңқыл-сынқыл көбейе түсері сөзсіз.

Ал, Сіздердің амандықтарыңызды теледидардан ғана естіп тұрамыз, басқа байланыс бізде жоқ қой. Әсіресе, Ұлы Абай жөніндегі теледидардан сөйлеген ұлағатты, тамаша сөзің бізде үлкен әсер қалдырды. Ал, Әбе – құда, абыройың да, дәрежең де бүкіл елге тарды, біз Сені мақтан етеміз! Өткенде бір сөзіңізден келіп қалармын сіздерге» деп едің, келмедің. Егер келіп қалсаң менің де төбем көкке көтерілер еді, сол арқылы менің кейбір шешілмей жүрген проблемаларым, мәселен пәтер жайы жергілікті жерде де шешіле салар еді ғой. Сенің бір ауыз сөзің үкімет басшыларына да өтері сөзсіз. Қартайғанда қаладан (Қызылжардан) кемпірім және бір немерем үшеумізге шағын, жайлы пәтер болса деймін. Дәрігерге көрінуге, тыныш өмір сүруге қолайлы болар еді.

Алда денің сау болсын, творчестволық табысың молая берсін, дәрежең шарықтай берсін демекпін, қымбатты құда!

Сәлеммен Сәлік. 3.08.1995ж.

Иә, Сәлік Ақжанұлы өзінің, туыстарының, әке мен шешесінің отызыншы жылдары заңсыз қудаланып, еріксіз жер аударылғандығы жөнінде көп ізденеді, көп шағымданады. Соғыстан кейінгі жылдары бұл отбасы ақталып елге оралады. Бірақ құқық қорғау орындарынан қайтсе де ақталды деген шешім бертінге дейін болмайды. Тек 1996 жылдың 15 қаңтарында Қазақстан Республикасы прокуратурасы мен Солтүстік Қазақстан облыстық прокуратурасынан ақталды деген анықтама қағазы түседі.

Онда Бүйрекбаев Сәлік Ақжанұлы 1916 жылы Солтүстік Қазақстан облысы, Преснов ауданындағы № 1 ауылда (Тайкөт елді мекенінде) туған делінген. Осы жерде әке-шешесін және басқа туыстарын Қарақалпақ автономиялық республикасының Мойнақ ауданына еріксіз жер аударған. Қазақстан Республикасы заңының 3 –бабына сәйкес (14.04.1993ж.) бұл отбасының жер аударылуы заңсыз деп табылып, ақталған делінген.

Қол қойған 1 класты заңгер, бөлім аға прокуроры Л.С.Голицкая. Мұндай шешім алдымен Петропавл халық сотында қаралып (19.12.1995), Бүйрекбаевтар заңсыз қуғындалып, еріксіз жер аударылған деп табылады, сөйтіп, ақталып шығады. Иә, талай тағдырлар заңсыз жапа шекті ғой сол заманда.

«Егемен Қазақстан» газетінің тілшісі Өмір Ескалидың «Захар Андреевич» атанған Зағыпармен сұхбаты жайында. Зағыпар Байкуанышев аксақал араға ширек ғасыр салып, туған жерге оралуын пешенеге жазған тағдырдың ең үлкен сыйына санайды. Осы уақыт ішінде көрмеген теперіші қалмаса керек.

Зағыпар қария әңгімесін былай бастаған еді.

-Алдымен әкеміз 1930 жылы мал-мүлкі тәркіленіп, Қызылжар қаласы маңындағы Затон деген жерге қара жұмысқа айдалыпты, - деп бастады әңгімесін 84 жастағы қария өткен тарихтың жұрнағын барынша көз алдымызға елестетуге тырысып. - «Байдың тұқымы» деген жазықсыз жала жауып, бір ауыз сөздің құрбаны болып кете барған. Ақыры күйкке шыдай алмай сол жылы бар-жоғы 54 жасында көз жұмды. Зираты облыс орталығындағы демалыс саябағының ішінде, әлдеқашан жермен жексен болған. Баласы Нұрхан, елге белгілі Абылай қажы үшеуі қатар жатыр.

-Сосын зобалаң отбасымызға туды. Шешем Жәmilаны, бауырларым Баязит, Нұрмұқанды және тоғыз жастағы мені бір түнде тұтқындап, шалғай аудандардың біріне алып келді. Қу даллада тұрғызылған барактардың біріне әкеліп қамады. Ағам Оразбай іш жаққа кетіп қалып, қамаудан аман қалды. Мұнда қой құсап тоғытып жатқандары - өңкей ауқаттылар. Солардың бірі - Тәштиттің Хамзасын, оның балалары Меден мен Сайранды шешем жақсы танитын болып шықты. Меден осыдан он жылдай бұрын қайтыс болды. Керемет жақсы кісі еді. Жасынан аурушан болғанына қарамастан, осында бригадирлік қызмет атқарды. Тілмен айтып жеткісіз сол бір зұлмат кезеңнің тірі куәгері - мен ғана. Шешем 300-ге жуық отбасы қолдан жасалған зорлық-зомбылықтың, аштықтың құрбаны болды деп айтып отыратын. Оның шет жағасын өзім де көрдім. Тұрған жеріміз «Байқала» деп аталғанымен (сірә, өңкей ауқаттыларға қарап осылай аталып кетсе керек), аштықтың азабын әбден тарттық. Үкімет тарапынан тамақ берілмейді. «Өлмесең - өмірем қаптың» кебі. 10-15 күнде манайдағы ауылдарға қол жайып, қайыр сұратуға жібереді. Қашып кетпесін деген ойлары шығар, бала-шағаны алып қалып, үлкендер ел кезіп кетеді. Адамдар аштықтан бұрағылып, шыбын құсап қырылып жатты. Арам өлген малдың етін жеуге мәжбүр болдық.

Ауызекі тілде «Байқала» аталғанымен, белгілі өлкетанушы Дәстен Баймұқановтың айтуынша, мұндай уақытша қамау лагері Қызылжар өңірінде екеу болыпты. Бірі - Мағжан Жұмабаев ауданында, біз сөз етіп отырған Тимирязев ауданында орналасыпты. Бұл жерді әу баста Троицк, Шадрин, Екатеринбургке дейін мал айдап, ондаған дүкен ұстаған Көшке деген бай мекендепті. Оған қатысты құжаттарға көз жүгіртсек, Төңкеріс ауданының екінші ауылының еңбекшілері Тұрлығұлов Көшкенің ауылдағы кедейлерді қанап, еңбегін жегенін анықтап, мал-мүлкін тәркілеуге, өзін жер аударуға үкім шығарған.

Дәстеннің деректеріне сүйенсек, 1928 жылғы 27 тамызда ҚазКСР Орталық атқару комитеті мен Халық комиссарлары кеңесі «Байлардың шаруашылықтарын тәркілеу туралы» қаулы қабылдайды. Бұл шешім бойынша көшпелі аудандарда 300-ден, қалған аудандарда 150-ден артық малы бар байлар тәркіленеді. Отбасымен қоса жер аударылуға тиіс болады. Отбасы мүшелерінің жасы, денсаулығы еш ескерілмейді. Тәркілеу шараларын жүзеге асыру мақсатымен ауылдарда 300-ге тарта комиссия құрылып, шаш ал десе бас алатын кику басталып кетеді. Жер-жерлерде уақытша шоғырландыру лагерьлері құрылады. Солардың бірі бұрынғы Түмен ауылының жұртында орналасқан.

-Орта дәулеттілер де байлардың санатына жатқызылып, мал-мүлкі тәркілеуге ұшырады, - деді әңгімесін жалғастырған Зағыпар ақсақал аз-кем тыныстап алып. – Осындай асыра сілтеу салдарынан «тәркіленушілерді» қайда сыйғызарын білмей тығырыққа тірелген өкімет жоғарыдағыдай лагерьлерді ұйымдастыруға кіріседі. Балшық пен шымнан қалап, барактар тұрғызады. Айналдыра тікен сыммен қоршап, күзет қояды. Лагерь бастығына Тастемір деген кісі тағайындалады. Мұндағылардың алды Қазақстанның өзге жерлеріне жер аударылып жатса, келушілерде де қисап болмады. Сибаннан Есенеидің тұқымы деп жала жабылған Жарылғап балашағасымен, Білекше, Біркен деген орта дәулеттілер де осында қамалды. Аштықтан жантәсілім еткен жандарды жеке жерлеуге рұқсат етілмеді. Үлкен орларға көмілді. Түнде арам өліп қалған жылқылардың етін балталап шауып әкеліп талғажау етті.

-Тар қапастан қалай аман құтылдығыңдар? Жер аударылып кетпеуге не себеп болды?

-Лагерьге ең жақыны – Жаркын деген ауыл. Онда нағашылары-мыз тұратын. Солар тамақ әкеліп, жүрек жалғап жүрдік. Бірде оларға қоңыр күзге қарай іш жакқа кеткен ағамыз Оразбай келіп, біздерді жасырын алып кетудің жолын ақылдасады. Еті тірі, пысық еді. Ебін тауып, лагерьден жасырын алып шығып, Түмен кайдасың деп тартып отырдық. Ондағы ағайын-туыстармен қауышып, 1938 жылға дейін Николаевка деген орыс селосында тұрдық. Кейін Омбы облысына табан тіредік. Сол жылдары ұжымшарда, өндіріс орындарында жұмыс істемейтіндер Сібірге жер аударылатын болды. Тағы да үдере көшіп, Казанька деген жерге келдік. «Бірлік», «Қызылту» ұжымшарларына топтастық.

Елге жакын қоныстанғандықтан, Қызылжар элеваторына астық таси бастадық. Сөйтіп, өз қолымыз өз аузымызға енді жетті-ау деген кезде басымызға тағы да қара бұлт үйірілді. Әлде-кімдердің

көрсетуімен 40-қа жуық ұжымшар мүшелерін түрмеге жапты. Араларында ұжымшар төрағасы Тырнап, бауырлары Ыдырыс, Имак, ағам Оразбай, Меден, тағы басқалары бар. «Қазынаның бидайын ұрлады» деген жала жабылды. Жасы сексенді алқымдап қалған Тәштиттің Хамзасына дейін тұтқындалды. Төрінен көрі жақын ол не білуші еді? Тоғыз адам ату жазасына кесілді. Қалғандарына он жылдан арқалатты. Мың болғыр еврей адвокаты кейін бәрін ақтап алды. Ағам түрмеде көз жұмды. Меден бес жылын өтеп келді.

-Бертінге дейін төлқұжатыңызда «Захар Андреевич» деп жазылып келіпті. Ол қандай мәжбүрліктен туды?

-Николаевка селосында тұрғанымызда шешеміз бір орыс әйелімен танысады. Ол помещиктің қызы екен. Кеңес өкіметінен көп зәбір көріпті. Сонымен аралас-құралас, абысын-ажын сияқты сырлас болыпты. Мені бауырына салып, баласындай әлпештесе керек. Бүкіл село мені Захар деп атайтын. Әкесінің аты Андрей екен. Төлқұжатқа «Захар Андреевич» деп жазылу тарихы осындай. Бәлкім, көлденең көздердің зәбір-жаласынан сақтай жүрсін деген шешемнің бір ойы болды ма екен, кім білсін? Елге 1958 жылы көшіп келіп, арада 38 жыл өткеннен кейін ғана аты-жөнімді қазақшаладым. Тәуелсіздіктің арқасы ғой – мұның бәрі.

Атамыздың немере інісі Омбыда оқу тауысқан екен. Білімдарлығына қарап, «молла аға» дейтінбіз. Өзіміздің тұқымнан шыққан Шәкей дейтін бір белсенді «Түреге тұрып дәрет сындыр», дейді. Молла ағамыз келіспейді. «Онда арест қылам», дейді. Сөйтіп, оны да «Байкалаға» айдатып жіберген. Сонда аштан өлді. Мұны айтып отырғаным, іштен шыққан жау жаман. Бір-бірімізді сыйласақ, ауызбірлікті болсақ, жат жанынан түңіледі. Бала жасымнан канша қуғын-сүргінге ұшырап, талай бейнетті көрсем де ата-баба қонысына ораламын деп ойлап па едім. Тағдыр оны маған жазды. Еліміздің ертеңі ертегідей болатынына сенемін. Бір уайымдайтын-ным, «Байкала» сияқты өткен күніміздің қаралы сәтін көзге елестететін тарихи орындар жайлы жас ұрпақ біле бермейді. Тым болмаса сол жерге ескерткіш белгі қойылса, аруақтарға деген үлкен құрмет болар еді. Киелі бәйтеректен басқа із қалмай барады-ау. Оның өзі бар ма екен?

Ғалым Қадірәліұлы

БАБАЛАРЫМНЫҢ КӨРГЕН ҚОРЛЫҚТАРЫ

Біздің ата тегіміз Атығайдан тарайды, осы кісіден екі атамыз өрбіген: Құдайберді, Бәйімбет. Құдайбердіден алты бала тараған, оның ішінде Ырсай атамыз, Медет атамыз, әкелеріміз негізінен “Медет” ауылынан деп атаушы еді. Біздің ауылымыз «Айғай-Терек» деп аталған. негізінен, менің ойымша, Медет атамыз осы ауылды бірінші қоныстанған екен, осы кезде ол ауылдың орны ғана қалған.

«Айғайтерек» ауылы Есіл өзенінің оң жағында орналасқан, негізінен биік терек ағаштары арасында қарағай-қайың араласқан жайылым жері бар. жанға жайлы, өте әдемі жер еді. Ауылымыздан 6-7 шақырым жерде «Еңбек» ауылы, одан соң «Александровка» колхозы орналасқан. Негізінен «Айғайтерек» ауылында Медет бабаларымның ұрпағы тұрған. Аталарымыз мал шаруашылығымен айналысқан, малдарын сақтау, өсіру үшін «Тораңғұл» көлінің жағасында баққан. Көктемнің басында малдарын «Тораңғұл» көліне айдап, күздің салқынында «Айғайтерек» ауылына қыстауға айдап әкелген.

Жылдардың жылында жайлауға көшіп келген кезде Медет бабамыздың балаларынан Сатыбалды және Майлы аталарымыздан екі ұл туады, бірінің атын Көшімбай, екіншісінің атын Көшкімбай қояды. Бұл аталарымыз өле-өлгенше егіз қозыдай тату-тәтті болып өседі. Әкенің айтуы бойынша екеуі бірге жүретін, егер біреуін бір кісі шақырмаса, екіншісі бармайды екен. Осыған орай әкелеріміз де, оның балалары да осы уақытқа дейін бірге ағайын-туыс болып келеміз.

Осылай жайлы, жақсы отырған елге 1928 жыл туды, оның ұранында «байларды» құртып, мал-мүлкін алып қойып, кісілерін тәркілеп, «Барсакелмеске жіберу». Наурыз айында байларды «Көк Аралға» жібереміз деген хабар келеді. Осы айда үкіметтің уәкілдері, «Еңбек» ауылының белсенділері әскери жасақтары бар байдың малдарын аламыз деп комиссия келіп, малдарын алып, адамдарын қалаға алып кетеді. Байлардың малдарын алып, «Еңбек» ауылы Бай Еңбек атағын алады. (облыста екі Еңбек бар).

Осы жағдайды күтпей Көшімбайдың үлкен баласы Зұлқарнай атамыз қалаға Петропавлға көшіп кетеді. Атамыздың екі баласы Абылқапар, Қожахмет, әжеміз, екі келіні, жас балалары Арал теңізіне дайындалады. Менің шешем Сақыпжамал қолы шебер адам еді, сондықтан да атамыздың қаптал шапанына жүз теңгелік (Ол

кезде үлкен ақша болатын) ақшаны жауырынына жапсырып, жіппен білінбейтіндей етіп тігіп, шапанды үстінен қалдырмайтын болады.

Екінші апамыз Қожахметтің әйелі Батима, ол кісі тамақ жағынан ұқыпты еді, сондықтан ертең алып кетеді деген күні, ас дайындап сүр ет, таба нан пісіріп дайындалады. Ертеңінде әскерлер мылтықтарын таянып, үйден кісілерді бір-бірінен шығарып, қалталарын, сумкаларын тексеріп, артық нәрселерін жібермейді. Кешегі апамыздың дайындаған тағамдары әскерлерге бұйырды, тек қана балалардың киімдері салынған түйіншектерін алуға рұқсат етіледі.

Сол көлікпен ешкімді таратпай вокзалдың абақтысына апарып жабады, кешкісін адамдарды тізіммен жабық вагонға тығады. Ұсақ балаларды Зұлкарнай атамыз алып қалайын деп сұраған екен, рұқсат етілмейді. Сонымен бір аптадай қараңғы вагонда күніне бір кружка су беріп отырып Арал теңізіне жетеді. Шешемнің айтуынша жері құмдас, шөп өспейді, суы ащы, желі сокса аузына, көзіне, құлағына топан қаптайды, негізгі көлік түйе. Теңіздің жағасында қалған барактар бар екен, сол барактарға келген «меймандарды» тығады. Көрпе, жастық жоқ, ыдыс-аяқтан қалайы кружка, негізінен өлсе-өлсін, сүйектерін жинап алар деген. Дегенмен «көрге» де үйренеді дегендей Абылкапар, Қожахмет балықшы болып, жұмыс істеп отбасын балықпен асырайды. Барактардың бөлмелері кең болғандықтан бір бөлмеге төрт-бес отбасы орналастырылады. Балықшы әкелеріміз жұмыстан келгенде ышқырларына тығып, “табан” балық әкеледі екен.

Бұл балықтар өте үлкен, қуыруға және «бесбармақ» жасауға да болады екен. Жұмысшылары жоқ отбасылар жан-жағына жаутаңдап, балалары тамақ сұрайды. Әжеміз Ғазиза балаларды көріп, балық таратады екен.

Енді Ғазиза әжемізден естіген мәліметке құлақ түрейік. Көшімбай атамыздың ағасы кенеттен қайтыс болады. Оның алдында қыз айттырып, қалың малын беріп қойған екен. Ағасы қайтқасын қызды Көшімбайға қосады.

Ол кезде әжеміз Ғазиза 18-ге келген қыз, атамыз Көшімбай 13 жаста екен. Той үстінде асық ойнап жүрген «күйеу» бала ұйықтап қалады, әжеміз көтеріп апарып төсегіне салады. Әжеміз керейдің қызы еді, өте салмақты, жігерлі адам болыпты. Бір жылдары Александровканың орыстары жерге таласып төбелес бастапты, осы шайқасқа әжеміз Ғазиза да атқа мініп, қолына шокпар ұстап жерін қорғауға қатысыпты.

Енді Аралға оралайық.

Аралдың өмірі әсіресе карттарға, бала-шағаға қолайсыз болғандықтан, елін аңсаған адамдарға бір әрекет жасауға мәжбүр екен. Аталарымыз ақылдасып, бақылаушы күзет болмағандықтан маңайдағы ауылдан үш түйе жалдап жолға дайындалады.

Осы кезде шешеміз босанып қыз бала туады, оның атын Сапария қояды. Атамыздың жауырынындағы тігілген ақша жолға жетеді деп, елге қарай дайындалады.

Өмірі түйеге мініп көрмеген, қолында сәби баласы бар шешемізді әрең дегенде түйеге отырғызады. Бірақ түйе артымен көтеріледі екен, оны білмеген шешеміз алдына барып қалады, қолындағы сәби түйенің мойнына қысылып талып қалады. Қайынысы Қожахмет кешке дейін қолына ұстап көтеріп жүріп, әлсін-әлсін құлағын кеудесіне тосып тындап, жеңгесіне апарып еміздіріп бәйек болады. Ақыры бала жолда қайтыс болады. Шешем Сақыпжамал 16 құрсак көтерген екен, содан Алланың аркасында бесеуіміз қалдық. Бәріміз де бір-бір шаңырақ иесіміз.

Жол жүру оңайға соққан жоқ, жаяулап-жалпылап, ол кезде поезд деген аз, билет алу да оңайға соққан жоқ. «Тескен тау» (Орал таулары) арқылы біраз жерді шарлап, елге бет алады. Дегенмен елге тура келмей Омбы облысындағы Масколенко стансасына тұрақтайды. Әкелеріміздің достары Ережеп деген адаммен көршілес болады. Бірақ Ережеп ол жерге көп тұрақтамайды. Қашып келіп жатқан байлар көп деп сенімсіздік білдіреді.

Сол кезде Сібірге темір жол тартады екен, сондықтан осы жолда жұмыс істеген, негізінен атпен рельс, құм, ұсақ тас, шпал тасыған, сол жолмен жүре беріп Новосибирск, Кемерово, Красноярск. Томск облыстарын аралаған.

Бұл кісілерді Зұлқарнай ағам басқарып, бір жерде жұмыс бітісімен келесі жерге барып келісім-шартқа отыратын болған. Тек темір жолда ғана емес, басқа да кездескен қолайлы жұмыстарды тиянақты атқарып отырған.

1941 жылы неміс басқыншылары тыныш отырған елге соғыс жариялағанда, басқалардың обалына қалмайық, не де болса елмен бірге болайық деп Зұлқарнай ағамыз бастап Қызылжар қаласына көшіп келдік. Қаланың ортасынан жакын жерде мешіті бар, казак мектебі бар, екі жағында базары бар жайлы жерден қоныс тептік. Бір көшенің бойынан екі інісіне, қарындасына, күйеу баласына үй тауып береді.

Құдайға шүкіршілік осы бабаларымыздың аркасында біреуден ілгері, біреуден кейін өмір сүріп жатырмыз.

Заманында қалтамызда қызыл билет болғанда да аталарымыздың іздерін ұмытқамыз жоқ, иманымыздан айрылған жоқпыз.

Аталарымыз ойлаған ойын іске асыра алмай кетті, қуғын-сүргінге ұшырады, елінен, жерінен айрылды. Қаншама аға-апаларымыз шет жақта атаусыз қалды, кейбіреуінің басында таңба да жоқ.

Осы Медет бабамыздың балалары жиналып, әруақытта дүниеден өткен аруақтарды еске алып, осыдан үш жыл бұрын (2003 жылы қудаланғандарына 75 жыл) «Айғай-терек» зиратына белгі тас қойдык. «Жаман-сопка» түрмесіне барып, 3-4 тонна қызыл тас әкеліп, 10 атамыздың аттарын жазып, «Қызылжар» мешітінің бас имамы Жакия қажыға құран бағыштаттық. Иман байлығын беріп, жатқан жерлері жәннаттан болып, қабірлері нұрға толсын. Аллаһ жар болсын!

Асқар Ысқақов. 2008 жыл.

«АЛДЫМДА АСҚАР ТАУ БОП СЕН ТҰРАСЫҢ!»

Әкем Мұстафа Исабай қажыұлының ата қонысы Жамбыл ауданының Үлгі ауылы. Ата-тегі жайлы төмендегі өлеңінде жазылған. Ол 1929 жылы қыркүйек айында Сталиннің байларды тап ретінде жою саясаты кезінде дүние мүлкі тәркіленіп, Арал теңізіндегі «Барсакелмес» аралының «Николай тауы» деп аталатын жеріне інісі Мұканай екеуі жер аударылыпты. Үш жыл ауыр қапаста өмір кешіп, бір баласын сол жақта жерлеп, 1932 жылы ақталған соң елге оралады. Елге оралғасын да ауылдың шолақ белсенділері «Жер ауып келгенсің» деп сенімсіздікпен қарап, елге сыйғызбайды. Оның үстіне әкеміз ескіше де, жаңаша да сауатты, шешен, ақын жанды, тура сөйлейтін адам еді. Ел ішінде үлкендер осы уақытқа дейін «Мұстафа былай деп еді» деген әңгімені айтып отырады. Әкемнің осы мінезі де ауылдағы кеңестік басшыларға ұнай бермесе керек. Ақыры жалғыз сиырын жегіп, бір түнде Ресей жеріне қашып кетуге мәжбүр болады. Бұл 1935 жыл еді. Осы кеткеннен елге 1954 жылы ғана оралды.

Әкемнің кіндігінен тараған жалғыз ер бала ертеректе қайтыс болып, кейін төрт қыз бала қалдык. Әдетте отбасындағы қыз баланың тәрбиесі анаға ғана тиесілі болса, біз әке тәрбиесін де көп көрдік. Анамыз шаруақор, таза, қак-сокта жұмысы жоқ, сөзге сараң, тұйық адам еді. Ер жеткесін байқап отырсақ, әкеміз бала тәрбиесіне өте көп көңіл бөліп, ұсақ-түйек демей әр істе ақыл айтып отырыпты-ау.

Осы уақытқа дейін кейбір күнделікті істерде, адамдармен қарым-қатынасымда “әкем осындай жағдайда қандай ақыл айтушы еді”, - деп ойланып қаламын.

Кезінде өз күшімен мешіт-медіресе салдырған әкеміз бізді адамгершілікпен қатар діни нанымға да тәрбиеледі. Кішкене күнімізден бастап фатиха, ықылас сүрелерін жатқа айтқызытын. Әкеміздің тәрбиесі ғой, Тараз қаласында тұратын, бір кезде аудандық партия комитетінің идеология жөніндегі хатшысы болған Жібек деген сіңілім бес уақыт намазын тастаған емес. Әзірге қажылыққа баруға денсаулығы мүмкіндік бермей жүр. Өзім ата жолын қуып, 2006 жылы Меккеге барып, қажылық міндетімді атқардым.

Әкеміз сол кездегі “Родина – 49” деген радиоқабылдағыштан ел жаңалығын тыңдап, “Ленин туы” газетін өзі оқып, бізге үнемі оқытып отыратындықтан да болар, саяси сауаты да кем болған жоқ. Өлеңді табан аузында суырып салып шығаратын әкемізге: “Кеңестік құрылысты мақтап “Ленин туына” өлең жаз” - десек, адал малымды тартып алып, өзімді азапқа салған өкіметтеріңді қалай мақтаймын” дейтін еді. Қазір ойлап отырсақ көптеген мәселелерді әкеміз дұрыс пайымдайды екен ғой. Мысалы:

- Кеңес өкіметі бәрін теңестіреміз, - дейді, - бұл табиғаттың заңын өзгертіп, бес саусақты бірдей қыламыз дегенмен бірдей», - дейтін.

Дінге қарсы болуы, жекеменшікке қарсы болуы дұрыс емес. өкімет халықтың ортақ өгізден онаша бұзауды жақсы көретінін ескермей отыр дейтін. Кеңестік құрылысты ұнатпаса да бізге:

- Заманың түлкі болса, тазы болып қуу керек, - деп, ұстаған бағыттарыңа берік болыңдар деп отыратын. Заман ағымын дұрыс түсінген әкеміз материалдық жағдайының қиындығына қарамай, төртеуімізді де оқытты. «Әке көрген оқ жонар» дегендей, кешегі кеңес өкіметі кезінде халыққа азды-көпті қызмет атқарып, әке сенімін ақтағандай болды. Үлкеніміз Өрік көп жылдар Тараз қаласындағы педагогикалық институттың орыс тілі кафедрасында оқытушы болып, зейнеткерлікке шықты. Өзім Жамбыл аудандық партия комитетінде және соңғы 16 жыл осы ауданның әлеуметтік қамсыздандыру бөлімін басқардым. Сіңлім Жібек Жамбыл облысының Сарысу аудандық партия комитетінің хатшысы, Жамбыл облыстық кәсіподақтарының курс директоры болып қызмет атқарды. Ең кішіміз Кенже Қазақстан мәдениет министрлігінің бөлім бастығы болып жүргенде кенеттен қайтыс болды.

Аруағына тағзым ете отырып, жер ауып жүргенде шығарған өлеңін қысқартып жолдап отырмын.

*Қолыма қалам алып хат жазайын,
Бұл күнде ішім толған бәрі уайым.
Білген соң бір-екі сөз айта салдым,
Өзгеден сұрамаймын сөзім дайын.*

*Арғы атам аруақ қонған қара керей,
Көрген жан тояды екен ішпей-жесмей.
Кешегі жиырма тоғыз жыл болғанда,
Иттей қылып бізді айдады адам демей.*

*Бір атам одан бергі Еменалы,
Бақыт пен байлық болды елдің сәні.
Жерлерден ерегiскен бәйгені алып,
Қалатын дұшпандары кейін-налып.*

*Бір атам одан бергі аты Қантай,
Қайғымен күнім өтті жаздың алты ай.
Қонған бақ, біткен дәулет пәле болды,
Өзге сөз неге керек шыны осылай.*

*Бір атам одан бергі Атамбай-ды,
Атамбай жаман болса аталмайды.
Ішінде аз ғана ауыл серкесі едім,
Ойлап па ем көремін деп осындайды.*

*Өзімнің туған әкем қажы Исабай,
Би емес, болыс емес, дәулетті бай.
Үш отау үш жағына тігіп қойып,
Орнатқан бәріне де қара саба-ай.*

*Баласы сол қажының мен Мұстафа,
Көргем жоқ бұл дүниеден еш бір опа.
Басымнан бақыт-дәулет кеткеннен соң,
Кісіден жақын жүрген көрдім жапа.*

*Елден бұрын медіресе — мешіт салдым,
Қызығын көремін деп дүние малдың.
Өзімді жап-жалаңаш айдап кетті,
Өлімін көре алмадым қажы әкемнің.*

*Өлімін қажы-әкемнің көре алмадым,
Қолымнан садақасын бере алмадым.
Адамның көңілімен іс бітпейді,
Жазуы болады екен бір алланың.*

*Кісімің болып өткен заманында,
Дүниенің мына көрдім жаманын да.
Бұрынғы қара өлеңмен жеткізейін,
Жүгірді қағаз үстінде қаламым да.*

*Шіркін-ай, келер ме екен өткен күнім,
Басыма бақыт-дәулет қонған күнім.
Атпенен ту өгізді бірге парлап,
Егінді құба жонға еккен күнім.*

*Ала боп қолмен шашқан шығады деп,
Бидайды машинамен сепкен күнім.
Базарға салтанатпен барамын деп,
Екі атты тарантасқа жеккен күнім.*

*Шайға сүт ақ дариға таба алмадым,
Ақ майды аяғыммен тепкен күнім.
Тауына Николайдың қамап қойып,
Күн өткен қызғалдақтай шөккен күнім.*

*Шіркін-ай, келер ме екен оңған күнім,
Бәленше жақсы жігіт болған күнім.
Жағалай бие байлап, ақ үй тігіп,
Өртен гып Аяқкөлге қонған күнім.*

*Той қылып, ат шаптырған думан күнім,
Беліме күміс белбеу бұған күнім.
Қызықты көремін деп күзді күні,
Қасқырды көбік қарда құған күнім.*

*Медіресе-мешіт салып, мейман күтіп,
Төңірек төрт түлікке толған күнім.
Айында Рамазанның зекет беріп,
Таратқан қайыр-зекет қолдан күнім.*

*Тобығым бұлт-сырт етіп баса алмаймын,
Байлардың асауындай бұлан күнім.
Жазықсыз жап-жалаңаш айдап кетіп,
Кем болды кісі өлтірген құдан күнім.*

*Тауына Николайдың қамап қойып,
Отырмын балық тілеп судан күнім.
Ол күнде не қылмады малдың күші,
Бәрі де амал қанша құдай ісі.*

*Қымыздай қолға түссе жұтар едім,
Көк торсық жуып қойған жуындысын.
Осы күн қолға түссе ішер едім,
Астынан сеператор аққан суын.*

*Шөп шауып етіп жүрмін адал кәсіп,
Бір күнде дуылдадық жселдей есіп,
Бір тосын аққан суға болар деген,
Жастықта не қылмадық көңіл өсіп.*

*Өзіме тәңірім берген заманында,
Жақсымен достас болдым құдай десіп,
Бұл күнде «рабочий» болып жүрмін,
Жазғасын жалғыз алла амал нешік.*

*Мәшінге екі сиыр жектім парлап,
Мойнына тесік ағаш салдым жарма.
Базарға пар атпенен барушы едім,
Жазғасын, алла осылай, амал бар ма?*

*Белімде қатты қайыс құлақбаудан,
Қараңыз қалай қылды мына жалған.
Ойласам бас қаңғырап ауырады,
Домалап құлағандай биік таудан.*

*Ескі етік аяғымда шұлықтанған,
Бір кезде көпшік міндік бұлықтанған.
Дүние бізді алдап мұндай қылды,
Бұл шіркін енді кімге тұрақтанған.*

*Аяқта сандал-шәрке, кенеп байпақ,
Дүниенің болмайды екен артын байқап,
Баласы пәленшенің пәлен болып,
Біраз күн дәурен сүрдік ұрттап, шайқап.*

*Кигізден ескі құрап байпақ кидік.
Аллаға тәуба қылып нәпсі тыйдық,
Бұрынғы мақпал өнім таңдайтұғын.
Кенеппен сол байпақтың аузын жидық.*

*Бұл күнде таныс болдық кенеппенен,
Шөп-шалам, мал жемейтін кебекпенен.
Түйтәрі, кәртөп, бұршақ тамақ па еді,
Құдайым кез келтірді себеппенен.*

*Бұл күнде жаман -жақсы, жақсы – төмен,
Сары өзек мыржық терек болды емен.
Бұрынғы үлкендердің айтқаны кеп,
Қарағай басын шалып шортан жеген.*

*Мұнымен доғарайын осы сөзді,
Жақсылар осы кезде елден безді.
Суатып ой да, көл де боз боп кетті,
Алланың уақытында келген кезде.*

Мейіз Мұстафақызы

ЖАЗЫЛМАЙТЫН ЖАРА

Кеңес одағының тарихында казак еліне байланысты небір ақтаңдақтардың болғанын көкірегі ояу азаматтар айдан анық біледі ғой деп ойлаймын. Өткен ғасырдың отызыншы жылдары «қызыл империяның» солақай саясатының кесірі, шашырап жатқан ұсак мекен-жайларды ұжымдастыру кезінде, бай-құлақ деп жазықсыз жандарды жер аударғанда кейбір ауылдан шыққан надан. көрсоқыр жандайшаптар ар-ұяттан жұрдай белсенділер тобын толықтырды.

Көгілдір экраннан (телеарнадан) және баска да акпарат құралдарынан көріп, естігеніміз бойынша Айтуар, Бостандық сияқты ауылдардан Арал теңізіне жер аударылып «Ауан», «Барсакелмес» аралдарының дәмін татқандар облыс тұрғындарына түгел дерлік мәлім емес деген ой, орала береді. Олай деуге, бізде де, осы кезге дейін сақталып келген, ұрпақтарынан көз жазып, айырылып қалған Қыдыр Жұмабайұлының мына бір өлең шумақтары нағыз куә.

Қазірі Есіл ауданының «Бірлік» және «Арманка деп» аталып кеткен атаң ауылынан Қыдыр Жұмабайұлының ұрпақтары (үлкен баласы мен келіні, немересі, бала-шағалары) “Бірлік” ауылынан Мауия Қыдыркызы мен жұбайы Ережеп, осы мақаланың авторы Қыдыр Жұмабайұлының жиені мен – Майшарап Ережепқызы, зар жылап жер ауып кете бардық. Газет оқырмандарына нағашым Қыдырдың өлеңін ұсынып отырмын. Бұл да өткен тарихтың бір куәсі емес пе.

*Артық туған құлыным,
Мінезің қыздан, сынығым,
Ұмытармын қайткенде
Қырмызы жібек қылығың.
Суымның алды тұнығым,
Дәуренім қайда бұрынғы,*

*Кім тоқтатар ажалдың,
Туралап салған құрығын.
Құлыным қалды Ауанда,
Алла ісіне дауам не.
Қалдың ба, сәулем, аралда,
Шыға алмастай қамалда.
Әуелде жазған тағдыры,
Кез болып мұндай заманға.
Еңбекпен тауып мал алды
Домбыра шертіп ән салды.
Жүрген жері күнде той,
Көрген адам таң қалды.
Жалғыздық кетті білінбей,
Жедел өсіп інімдей.
Күн-түн қуып дүниені,
Жүріп еді ерінбей.
Бала болып өскен өрімдей,
Кеткен жоқ жұртқа көрінбей.
Жігіт болып қызықты,
Самарқанның гүліндей.
Аз дәулетпен асқан жоқ,
Құрбысы озып басқан жоқ.
Ақшасы кем, ақыл көп,
Саудадан ешкім асқан жоқ.
Өлшеулі дәмі біткен соң,
Қайтармас ажал алғанын.
Кім тоқтатар алланың,
Әмір қылған дәрменін,
Кім болжар дүние өтерін,
Жайнаған жаздай кетерін.
Ғайыптың ісін кім білер,
Қай күні ажал келерін.
Бетіме қарсы келмедің,
Қадіріңді білмедім.
Жүректің басы жалынды от,
Ажалдан бұрын өлмедім.
Басына жастық қоя алмай,*

Қолыммен сусын бере алмай.
Есімнен менің кетер ме,
Арманда қалдым көре алмай.
Бұл күнде болды мұндай қал,
Еңбекпенен баққан мал.
Ақыры болды осындай,
Бақытқа келген бұл заман.
Опасыз дүние жалған-ай,
Талайға қайғы салғаны-ай.
Топырақ жазып қиырдан
Ауанда жалғыз қалғаны-ай.
Тоқтау бар ма ажалға,
Қарамас бедел ажарға.
Жүрекке қайғы толғаны-ай,
Суалып өкпем солғаны-ай.
Жолықтыра көр, құдайым,
Қиямет күнің болғанда.
Осылайша болды заман-ай,
Бұған шүкір қанағат.
Жетілер еді кетігім,
Қалғанын көрсем сәләмәт.
Алғашқы көрген қызығым,
Айналайың Ботайым.
Жолдасыңнан айрылып,
Түсті ме қайғы-уайым.
Жетімдік алла көндірген,
Құдіретің күшті, құдайым.
Әмірсейіт, Қожахмет,
Көрем бе деп бар үміт.
Сендерді ойлап, құлыным.
Жүректің басын алды дерт.
Балапаным, Мәруәр,
Әулиеден болсын жар.
Жатсам-тұрсам тілеймің,
Бір алладан қылып зар.
Уайым-қайғы қасіретпен,
Уақытсыз шықпай шыбын жан.

Айналайын, Бейсенбай,
Көп ауырып жаттың ба?
Қайтарыңда дүниеден,
Еліме деп сәлем айттың ба?
Ай-ай дүние опаң жоқ,
Рахатың аз панаң көп.
Ақылы бүтін кетті ме,
Айтты ма сәлем атам деп.
Айтты ма сәлем ауылым деп,
Ағайын туған, бауырым, деп.
Ойлаған шығар қарағым,
Түсті ғой шалға ауыр жүк.
Зейнолла жалғыз інім деп,
Бауыр үшін зарығып.
Сот болғанын естіртін,
Ішінде кетті қайғы боп.
Сақыпжамал, Сапия,
Нұржамал мен Қапия,
Бексейіт пен Қазбек,
Көре алмай қалды дүние.
Мәжен де өтті жылаумен,
Көзінің жасын былаумен.
Тілеп еді өлгенше,
Болмайды екен сұраумен.
Атаң байғұс жылап тұр,
Бір тәңірден сұрап тұр.
Жасым жетіп, әл кетіп,
Құрығын ажал бұрап тұр.
Көпке ұзап жүрем бе,
Келерін ажал білем бе.
Құлындарым, бақыт бол.
Көрмеймін бе, көрем бе.
Тәңірім сақтасын ұяттаң
Өткізіп алсаң зираттан,
Қожахмет, қарағым,
Тастай көрме аяттан.

Қыдыр Жұмабайұлы

ЕЛ АРДАҚТАҒАН АБЫЛАЙ

Қазақстан Орталық атқару комитеті мен Халық комиссарлары кеңесінің 1928 жылғы тамыздың 27 – індегі «Ірі бай шаруашылықтары мен жартылай феодалдарды тәркілеу және жер аудару туралы» қаулысы ауқатты адамдарға ауыр соккы болып тигені тарихтан белгілі. Бұл қаулы НКВД-ның деректері бойынша қабылданғандықтан, өзінің мазмұны жағынан байларды ғана емес, сондай-ақ режимге ұнамсыз адамдардың бәрінің көзін құртуға мүмкіндік беретін үстірт, дәйексіз құжат болып шыққан. Осы қаулы бойынша казак байларымен қатар елдің игі жаксыларын да, алаш зиялыларының көрнекті қайраткерлерін де көптеп түрмеге қамауға, жер аударуға баса мән берілді. Міне, осындай қуғын-сүргінге ұшыраған еліміздің зиялы азаматтарының бірі Абылай хажы Рамазанов еді.

Көп жыл бой оның аты аталмады. Тек өзінің ұрпақтары ғана естеріне алып жүрді. Ал кейінгі жастар оның кім екенін, қандай адам болғанын білмеді.

Ал енді сол Абылай кім және қандай адам еді?

Абылай Көшебе Керейдің Жоламан бұтағынан шыққан Қалжан батырдың немересі әйгілі Майлы бидің ұрпағы. Майлы бидің Рамазан, Имақ, Жамақ деген үш ұлы болыпты. Бұл үшеуі де ауқатты және халқына адал қызмет еткен әділ билер болған. Жамақтан Абылай мен Мұхаметжан туған. Абылайды жас нәресте шағынан Рамазан өз бауырына салып, тәрбиелеп өсірген. Сондықтан Абылай Рамазанов болып аталған.

Абылай 1871 жылғы жазда Майлының Қаратомар жайлауында (осы күнгі Семиполка селосының маңында) дүниеге келіпті. Ол жасынан өте пысық, өткір, өжет болып өсіпті. Алдымен ауыл молдасынан оқып сауатын ашып, кейін Ахмет Жантелинмен бірге Троицк медресесінде оқыған. Өзінің балдызы Әбу Жүсіповтың айтуына карағанда Абылай Стамбулда, Қазанда оқыған көрінеді. Қалай болғанда да ол казакша да, орысша да сауатты, әрі сол кездегі өкімет заңдарын жетік білген зиялы адам болған. Сондықтан да сол кезде жиі болып тұратын дау-дамайларда сөйлеген сөздерінің дәлелдігімен, тауып айтатын шешендігімен көзге түскен. Көп дауларда ол орыстың бай купецтерін заңға сүйенген дәлелді сөздерімен жеңіп отырыпты.

Абылай Алаштың зиялы азаматтары Міржакып Дулатовпен, Ахмет Жантелинмен, Жұмағали Тілеулинмен, Мағжан Жұмабаевпен жакын қарым-қатынаста болып, Алаш партиясының бағдарла-

масымен танысып, казак елінің патша отаршылығынан құтылып өз алдына автономия алуын қолдап, өзінің халқына деген жанашырлығын білдірген. Өйткені ол халықтың мұң-мұқтажын жақсы білген, жасында көп елдерді аралап, жер көріп, әртүрлі халықтардың тұрмыс жағдайымен, әдет-ғұрпымен танысқан. Ол өз халқына алдыңғы қатарлы елдердей тұрмыс құрып, мәдениетті болуын тілеген. Сол үшін өзі де күрескен, жастарды оқу-білімге шақырып, қолынан келгенше көмектесіп, жағдай жасап отырған.

Ол өзінің атасы Майлы бидің қыстауы Қарашок деген ағаштың қойнауына 12 бөлмелі үлкен ағаш үй салдырып, отбасымен сонда тұрған. Үй-іші, ауласы тап-тұйнақтай таза болған. Мал қораларын, астық сақтайтын қоймаларын, ақ моншасын тұрған үлкен үйінен бөлек алыстау жерге салған. Мініс аттарының қорасы бөлек жасалған. Ол егіншілікпен де айналысқан. Егінжайы қазіргі Семиполка селосы мен Жалтыр ауылының арасындағы Қарасиыр деген аймақта болыпты. Оның егіні әрқашанда шығымды болып, мол өнім алып отырыпты. Сол кезде ішкі Ресейден орыстар көптеп келіп қоныстана бастағанда жерге талас күшейген. Сондай таластарда орыс тілін жақсы білген және заңға жетік Абылай орыстарға дес бермей, көрші казактардың да жерін қорғап қалып отырған.

Абылай жас кезінде ислам дінінің орталығы қасиетті Меккеге 14 рет барған деген сөз бар. Оның тоғызында ол ақшасы мол бай кісілерді бастап апарып, жол қаражатын соларға төлеткен. Бесеуінде өз қаржысымен барыпты. Ол Меккеге барар жолда бүкіл Еуропа елдерін аралап, олардың тұрмыс-жағдайымен, мәдениетімен танысқан. Сонымен қатар Стамбул, Каир, Александрия қалаларын да көп аралаған. Сол қалаларда оқып жүрген казак студенттеріне көмектескен. Көкірегі ояу зиялы азамат Абылай талабы бар жастардың оқып, білім алуына көп көңіл бөледі. Ол өз үйінің бір үлкен бөлмесінде мектеп ашып, өз ауылының және көрші ауылдардың талантты жастарын орыс тілінде оқытады. Оларды оқытуға Солтүстік Қазақстанда айдауда жүрген Петербург медициналық институтының түлегі, жас дәрігер Глеб Иванович Боярскийді шақырады. Оны өзінің үйіне орналастырып, барлық шығынын өзі көтереді. Осы мектепте оқып аз да болса білім алып, орыс тілінде сауатын ашқандар: Есім Досболов, Қажым Смағұлов, Баймұрат Жакыпов, Қази Қосшығұлов, Есім Байғаскин, Алыпқаш Сүлейменов, Шәкір Баймаканов, Хамза Ыбыраев, Байнұралы Жакыпов, Шұғайып Бәшіров, т.б. Бұлардың көпшілігі кейін оқуларын басқа жерлерде жалғастырып, бірсыпырасы әртүрлі ірі қызметтерде болған. Осылардың ішінен ең ірі қызметте жүрген кездерінде Қажым Смағұлов, Есім Байғас-

кин, Шәкір Баймақанов. т.б. 1937-1938 ж.ж. қуғын-сүргін кезінде «халық жауы» деген желеумен жазықсыз атылып кетті. Абылай Сәбит Мұқановты, Баймұрат Жақыповты Омбыдағы Мағжан Жұмабаев басқарған мұғалімдер даярлайтын курста оқуға жіберіп, қаржылай көмектесіп тұрыпты. Сол курсты ашуға Ахмет Жантелин екеуінің ықпалы болса керек. Мағжанды курстың директоры етіп қойғызған да осы екі азамат деген сөз бар халық арасында.

Абылай бірнеше рет Меккеге барып хажы атанса да басына сәлде орап молда болмаған. Намаз оқымаған. Киімді еуропаша киген. Абылайдың туған інісі Мұхаметжанның баласы қазір сексеннен асқан Қармаш ақсақалдың айтуынша, Абылай ұзын бойлы. дене бітімі сымбатты, сәнді киінген. Үстінде ақ көйлек, мойнында қара бантик (бабочка) болған. Көйлектің сыртында қара костюм-шалбар, оның сыртында сәнді қара пальто, аяғында хром етік, басында қара шляпа, қолында сәнді жеңіл таяқ (тросточка). Бәрі жарасып тұр. Осыған қарап кейбіреулер оны «тік аяқ қажы», «орыс қажы» деп те атапты. Бірақ ол мұсылмандық шариғат жолын да жақсы білген. Айт күндері, наурыз мерекесі кезінде мешітке барып жүрген. Тиісті садақаларын мезгілінде беріп отырған. Ол әсіресе жетім-жесірлерге, қаріп-қасерлерге көмегін аямаған.

Ол өзінің жұмысшыларына, көрші-қоландарына әрқашан көңіл бөліп, олардың тұрмысының жақсы болуын қадағалап, қажетті жағдайларда көмектесіп отырған. Мысалы, Сәмерке Тәшен Ыбырайымұлы көп жыл Абылайдың жылқысын баққан екен. Абылай оған Сақан деген бойжеткен қызды әперіп, жеке үй етіп шығарыпты. Олар балалы-шағалы болып, Елубай, Мыңжасар, Қосақай деген ұлдары өсіп-өніпті, Қызылжар уезіндегі Еменалы болысына қарасты Қантай Керейде Күсеміс Мыңбайұлы деген әнші, домбырашы, сері жігітке мал ұрлады деген жалған жала жабылып, оны итжеккенге айдатпақшы болған адамдарға тойтарыс беріп, жігітті ақтап алып қалыпты. Нұралы Керей Азнабай деген кісіден Қорған қаласының Соколов деген саудагері, 1 мың теңгенің малын алып, ақшасын бермей қойыпты. Мұны естіген Абылай Соколовты сотқа беріп, сотта Соколовты да, оның адвокатын да дәлелді сөздерімен жеңіп, Азнабайдың ақшасын қайтарыпты. Айта берсе, Абылайдың ел адамдарына, әсіресе жетімдер мен қаріп-қасерлерге жасаған жақсылығы, қайырымдылығы, көмегі көп болған.

Абылай аса ірі бай болмаған. Көбінесе өзінің еңбегімен (егін еккен, мал өсірген, сауда жасаған) жақсы тұрмыс құрған. Бірақ ел ішінде оны көре алмаушылар және оның тізесі батқан ұры-қарылар оны бай деп жоғары жакқа арыз жазған. Соның өзінде 1928 жы-

лғы 23 наурыз күні болған Төңкеріс болысының № 4 ауылының (Абылай ауылы) косшы одағының Теңдік, Бірлік, Орташа бөлімшелерінің біріккен жалпы жиналысында бірсыпыра адам Абылайды ақтап сөйлеген. Бірақ жоғары орындар онымен санаспаған. 1928 жылғы 22 қыркүйекте Петропавл округтік атқару комитеті Абылайдың мал-мүлкін тәркілеп, өзін отбасымен жер аударуға қаулы қабылдаған. Сол жылы қазан айының ортасында бұларды Ақтөбеге жер аударады. Онда да бұлар өз еңбектерімен күн көріп жатады. Бірақ Абылайды Ақтөбеде де тыныш отырғызбайды. 1929 жылдың ақпан айында оны этаппен Петропавлға қайта алдырып, түрмеге қамайды. Содан кейін ОГПУ коллегиясының ерекше кеңесі өзінің қаулысымен 1929 жылғы 11 наурыздан бастап 3 жылға Сібірге жер аударады. Абылай Омбы облысының Иконников ауданындағы Калачинск стансасына орналастырылады. 1930 жылдың басында оның отбасы Ақтөбеден Қорған облысының Макушино қаласына келіп орнығады. 1931 жылдың наурыз айында Абылай айдаудан босап, туыстарына келіп қосылады. Бірақ ол бостандықта көп жүре алмады. Сол жылғы мамыр айында жалған жаламен оны Петропавл қаласындағы әйгілі ақ түрмеге қамайды. Бірнеше жыл қуғын-сүргіндегі азаптар сау қойсын ба, түрмеде ол қатты ауырып, ауруханаға түседі. Сол жылғы қыркүйек айының аяғында сонда қайтыс болады. Сүйегі осы күнгі қалалық саябақтың сыртындағы бұрынғы мұсылман зиратына жерленеді.

Арал теңізінің Көкаралында айдауда жүрген балдызы Әбу Жүсіпұлы жездесінің өлімін естігенде «Асыл жездем» деген өлең шығарыпты. Соңынан 1956 жылы ақталып елге келгенде, ол осы өлеңін және Абылайдың 1913 жылғы фотосуретін оның туыстарына тапсырыпты. Міне, мынау сол сурет.

1993 жылғы 14 сәуірде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев қол қойған «Жаппай саяси қуғын-сүргіндер құрбандарын ақтау туралы» Заң қабылданды. Міне, осы заңға сүйеніп Солтүстік-Қазақстан облыстық прокуратурасы 1929 жылғы қыркүйекте ОГПУ коллегиясының жанындағы ерекше кеңестің шешімімен РСФСР-дың Қылмыстық кодексінің 58-2, 58-10 баптарымен сотталған Рамазанов Абылайды ақтап шығарды.

Сөйтіп, осы өңірдің зиялы азаматтарының бірі Абылай қажы Рамазанов толық ақталды. Енді оның ұрпақтары қорықпай-үрікпей осындай аталарымен мақтануларына болады.

Кеңес дәуірінде 1921-1923 жылдарғы аштықтан 700 мыңнан астам қазақ қырылса, 1932-1933 жылдардағы геноцидте 1 млн. 750 мың адам ашаршылықтың құрбаны болды. Бұл сол кездегі қазақ

халқының 43 пайызы еді. Осы нәубеттің кесірінен 1897 жылғы санақта түркі халықтарының ішінде бірінші орында тұрған казактар (4,1 млн.) кейінгі санақтарда құлдырап, 6-7 орындарға бір-ақ түсті.

Қолдан жасалған сол «қызыл қырғынға» жетпіс жылдан асып барады. Ешбір кінәсі жоқ қандастарымыздың қасіретті де қайғылы тағдырын енді қайтып халқымыздың басына бермесін. Жазықсыз құрбан болғандардың рухы алдында біз бүгін басымызды иіп, тағзым етеміз.

*Қайролла Мұқанов,
Қазақстан Журналистер одағының мүшесі*

ӘБУ ЖҮСІПҰЛЫ

Әбу Жүсіпов өзінің терең біліміне, асқан адамгершілігіне орай ел ішінде аса беделді болған. 1921 жылы Акмола губерниясы, Қызылжар уезіндегі Торанғұл және Жамантұз болыстарының біріккен сайлауында болыстық атқару комитетінің төрағасы етіп халық Әбуді сайлайды. Кейін әкімшілік-аумақтық өзгерістің нәтижесінде екі болыс Керей мен екі болыс Атығай- төрт болыс-ел біріктіріліп Қызыләскер ауданы құрылады. Оның орталығы жаңа салынған қала типті «Өрнек» кенті болады (қазір ол кент жоқ). Осы төрт болыс елді басқаратын аудандық кеңес атқару комитетінің төрағасы болып тағы да Әбу Жүсіпов сайланады.

Әбу Жүсіпұлы ағарту саласында да көп еңбек сіңіреді. Облыс жұртшылығына белгілі марқұм Қабдөш Айсін имамның айтуынша, 1898 жылдар шамасында Жамантұз болысына қарайтын Көктерек (қазіргі Аралағаш) деген жерде сол кезде болыстық қызмет атқарған Қанкожаның Есқағы балаларды оқыту мақсатымен мектеп салдырыпты. Бұған ел адамдары, әсіресе, шала молдалар балаларымызды шоқындырып жібереді деп, қарсы шығыпты. Ақырында сол мектеп үйі Қызылжарға көшіріліп, патша офицерлерін даярлайтын мектепке айналдырылыпты. Жуан бөренелерден киылып орнатылған бұл үй Жамантұз болысының Аккиік, Қойлы-атығай адамдарының мал-мүлкіне салынып еді деп, губерниялық атқару комитетіне іздеу салып, Әбу ақыры, оны жаңа ашылған Қызыләскер ауданының орталығы Өрнекке көшіріп әкелгізеді. Осы істің соңына іздеушілердің бірі болып Қабдөш Айсін да қатысқан екен.

- Әбу мінезі байсалды, сөзге сараң, киянат істегендерге қаһарлы еді. Топ ішінде өзін сабырлы ұстап, орынды жерінде ғана сөйлейтін.

Ал сөйлеп кетсе, ылғи рухани мағыналы сөздер айтып, адамгершілігі бар адамдарды өте бағалайтын еді, - деген болатын Қабдәлі ақсақал.

Міне, осындай абзал азамат 1929 жылы қуғынға ұшырап, бауырының қатарында тәркілеуге ілігіп, Арал теңізі жакка же аударылады. Оның бай тұқымынан екені рас, бірақ өзі жеке ма ұстамаған, дүние-мүлік жинамаған. Бар кінәсі «Алаш» партиясының мүшесі болғаны, туған халқының тұрмысы мен мәдениеті көтеруге тырысып, адал еңбек еткені.

Әбу Жүсіпұлы айдалып барған Қарақалпақстандағы Мойна деген жерде орта мектепте орыс тілі мен әдебиетінен сабақ бері тұрған. Ол тек 1956 жылы ғана ақталып, туған еліне қайтып келеді. Бірақ, 27 жыл бойы аңсап келгенде ел-жұрты оны іш тарта қоймады, тіпті ет жақын ағайындары да жылы кабақ танытып, маңайларына жақындатпады. Мұндайды көргеннен кейін, Әбу іштей камығып, Оңтүстік-Қазақстандағы Шәуілдір деген қалаға көшіп барып, өзінің інісі Біләлдән туған, кішкентайынан бауырына салған Асфандияр есімді баласының қолында тұрады. Сол жерде ол біртала шығармалар жазған, әттең, олары жарық көрмей қалған. Ақыр асыл азамат сол жерде 1967 жылы 80-нен аса бере дүние салған.

Жоғарыда айтқанымыздай, Әбу Жүсіпов жездесі Рамазан Абылайды туған ағасындай жақсы көріп, сыйласып өткен. Абылай 1931 жылы қуғын-сүргіннің салдарынан қайтыс болған кезде Әб Қарақалпақстанда айдауда жүрген. Жездесінің 1913 жылы Стамбул қаласында түскен фотосуретін жоғалтпай сақтап, 1956 жыл ақталып елге келгенде «Асыл жездем» деген өлеңімен, фотосуреті Абылайдың туған ұлы Үкітайға тапсырыпты. Жездесіне деген сыйластығы мен сағынышын білдіретін сол өлең мынау:

АСЫЛ ЖЕЗДЕМ

*Аяуды, бағаң қымбат, асыл жездем,
Іркілер есіме алсам жасым көзден.
Секілді күні кеше арамызда,
Жүргенің күліп-ойнап сенің бізбен.*

*Толықсып сол бір тұрған кезің еді,
Қызықты балдай тәтті сөзің еді.
Гүл едің мәжілістерде бас қосқанда,
Ақ жарқын, ала ботен жүзің еді.*

Әзілің бірде қалжың, бірде шын-ды,
Көрсеткен жақсы-жаман бойда мінді.
Колтең-жалтақ сөйлеуден аулақ едің,
Лебізің шықса аузыңнан болған құнды.

Кезінде ауыр шайқас, қиын заман
Көп соғысқан қалмақпен тіреп табан.
Сондағы ерліктері халқына ұнап,
Абылайға уәзір болған Майлы бабаң.

Сол ердің сен төртінші ұрпағы едің
Ұлықтан артық болған ақыл-санаң.
Жер үшін жауларменен дауласқанда,
Жыртылып көрген емес жаудан жағаң.

Өзгеше жұрттан бөлек болды қалпың,
Әдетің, жүріс-тұрыс, дәстүр-салтың.
Қараттың ауызыңа әділдікпен,
Атығай, Керей, Уақ түгел халқын.

Жасыңнан даулы іске болдың мықты,
Жиында ел сені тыңдап, сөзіңді ұқты.
Қазақ, татар, естекке мәлім болып,
«Жұлдызды Абылай» деп атың шықты.

Сегіз сері батырдай өнерлі едің,
Ақылға Киікбайдай кемелді едің.
Алашқа есімің мәшһүр данышпаным,
Әр жұртқа ерлігіңмен беделді едің.

Бар еді зор беделің Қарауылға,
Көріндің хан сияқты әр ауылға.
Адалдық, жомарттықпен сыйлы болдың,
Қызылжар, Омбы, Көкше, бар қауымға.

*Сізде еді жігер, қайрат, таудай талап,
Абырой, бақ берді сазан құдай қалап.
Қай жаққа барсаңдағы құрметтеді ел,
Қазақтың көсеміне Сізді балап.*

*Көріңді мұсылманға иман жүзді,
Естек, татар бәрі де сыйлап Сізді.
Жол көрсетіп оқуға жетеледің,
Қатардан қалмасын деп мына бізді.*

*Жақсының бәрі Сізді жүрді жанап,
Мұсылманға жанашыр ер деп санап.
Жасыңда саяхаттап араладың,
Жерлерін поляк, неміс, түрік, араб.*

*Бес рет сапар шектің Арабстан,
Шыққан көп ол сапарға әрбір тұстан.
Мыңдаған тауап қылса барған жандар,
Мүбәрак орындарда басын қосқан.*

*Солардың қатарында болдың бірге,
Жайларды қасиетті көрдің бірге.
Ғарафа, Мина, Қазба, Мырзаланы,
Зиярат қып оларға да бардың бірге.*

*Мәдина пайғамбардың жатқан жері,
Сол сапар зияратында болды бәрі.
Түріктің астанасы Стамбулда,
Бірнеше күн болдың да кеттің әрі.*

*Жібердің сонда түскен суретіңді,
Қарағам тамашалап келбетіңді.
Сақтадым 42 жыл ұдайы мен,
Өзімде содан бері жүретін-ді.*

*Жасыңда заң оқуын тамамдадың,
Қазан мен Стамбұлдан білім алдың.
Шыншылдық, ержүректік қасиетіңмен,
Талайын содырлардың жөнге салдың.*

*Орыстың шаһарларын араладың,
Таныстың тарихымен даналардың.
Кездесіп чиновниктің нешеуімен,
Өзіңнен аса алмасын шамаладың.*

*Білемін мәңгі жоқсың енді бізге,
Арнаған қабыл болсын дұғам Сізге.
Жүргенде қиыр жайлап әртарапта,
Дариға, қазақ жетті жеке дүзде.*

*Қалыпсың туған қалаң Қызылжарда,
Халқыңның қадір білген ортасында.
Жүзіңді солған соңғы көргенде елің,
Мұңайып қалған шығар расында.*

*Арманым: соңғы кезде көре алмадым,
Серік боп қатар бірге жүре алмадым.
Қайтарда бақылдасып өзіңменен,
Сөйлесіп тілдесуге келе алмадым.*

*Арманда жалғыз ғана мен емеспін,
Бұл күнде, алтын жездем, тірі емессің.
Өтсең де сан айтылып жүрсің елде,
Ішінде еске алынып сан кеңестің.*

*Арманды бұл дүниеде жалғыз мен бе,
Табылар мен сияқты талай пенде.
Отырып оңашада шер тарқатқан,
Солардың қатарында жүрмін мен де.*

*Бола көр бақыл разы, асылзадам,
Кеше гөр ренжіткен болса жазам.
Жас жетіп көр аузында тұрғандаймыз,
Мысалы, құлағандай бассақ қадам.*

*Мендағы көр алдында тұрғандаймын,
Басымды о дүниеге бұрғандаймын.
Қарасам суретіңе, асыл жездем,
Өзіңмен бірге кеңес құрғандаймын.*

*Ажал көп, өліп кетсем зая кетер,
Жоғалып бұл суретің текке бекер.
42 жыл сақтаған суретіңді,
Қайтарам ұрпағыңа, енді жетер...*

Міне, осындай зиялы азаматтар қуғын-сүргінге ұшырамай, ел ішінде еркін жүрсе, халықтың рухани дамуына қаншама пайда келтірер еді! Әттең, олар өз білімдерін толық пайдалана алмай қуғын-сүргіннің құрбаны болып кетті ғой. Оларды еске алу бізге парыз.

*Қайролла Мұқанов,
Қазақстан Журналистер одағының мүшесі*

ГОДЫ ГОЛОДА И КОНФИСКАЦИИ

КОНФИСКАЦИЯ ИМУЩЕСТВА И ВЫСЕЛЕНИЕ БАЕВ В ПЕТРОПАВЛОВСКОМ ОКРУГЕ (1928 г.)

На основании Постановления ЦИК и Совнаркома КазАССР «О конфискации байских хозяйств» от 27 августа 1928 г. и инструкции по его применению, утвержденной Совнаркомом, в срок до 1 ноября того же года была проведена массовая кампания выселения. «Крупных скотоводов из коренного населения, которые, сохраняя полуфеодалные, патриархальные и родовые отношения, своим имущественным и общественным влиянием препятствуют советизации аула». (Собрание законов КазАССР 1920-1936 г. 1969, с. 247).

Выселению подлежали баи, имевшие в переводе на крупный скот свыше 400 голов - в кочевых районах, 300 голов - в полукочевых или меньшее количество, но признанные местной властью социально опасными элементами. Независимо от имущественного положения подлежали выселению потомки ханов и султанов, бывшие несменяемые волостные управители. Скот, кроме определенной нормы, необходимой для ведения трудового хозяйства в местах поселения, а также сельхозинвентарь, жилые помещения с подворными постройками, сады, клеверники, драгоценные ковры, слитки золота и серебра и ряд других предметов подлежали конфискации, передаче беднейшим хозяйствам, колхозам, зем. органам, райисполкомам - по усмотрению комиссий. Выселяемые лишались избирательных прав. Всего по республике было намечено подвергнуть конфискации 700 байских полуфеодалных хозяйств.

Конфискация проводилась как единовременное мероприятие с целью «в кратчайший срок парализовать влияние полуфеодалной байской верхушки аула путем применения мер прямого революционного воздействия (конфискация, выселение)» (из директивы Петропавловского окружкома ВКП (б)). Подготовительная работа началась в августе, а распределение конфискованного скота и имущества уже велось в начале октября 1928 г. Около 60 тыс. чел. населения Петропавловского округа участвовало в собраниях, митингах, проводившихся уполномоченными, где шло обсуждение документов, принимались решения о конфискации. Выполнялась директива о привлечении всей массы населения, особенно бедноты и батрачества «как основной политической фигуры аула», к осуществлению мер по ликвидации влияния байства. В итоге по округу было выявлено 34 хозяйства крупных баев-полуфеодалов.

У них конфисковано 9,3 тыс. голов всех видов скота, а также недвижимое имущество (37 юрт, 38 сараев, 33 конюшни, 30 сенокосилок, 31 соха, 14 саней, 10 кошевок, 79 ковров и т.д.).

Среди тех, чье имущество было подвергнуто конфискации, был Джумабаев Ахметжан Нурмухамедович - сродный брат выдающегося казахского поэта Магжана Жумабаева, имевший 200 голов лошадей, 70 - КРС, 100 - баранов и коз, сложные сельхозмашины, деревянный дом, летние юрты, содержавший трех батраков. Как отмечалось в его характеристике, он был «отъявленный группировщик, неоднократно занимал выборные должности, пользовался большим влиянием и авторитетом».

В директиве окружкома ВКП(б) указывалось, что в дальнейшем «напряженная борьба батрацко-бедняцких и середняцких слоев против кулаков и баев не должна быть прекращена, а наоборот, должна непрерывно развиваться», что и было выполнено в последующие годы.

Этот, по словам Ф.И. Голощекина (возглавлявшего тогда КазКрайком компартии Казахстана), «Великий Октябрь в казахской степи» нанес еще один удар по хозяйственным устоям, материальным основам и традициям казахского аула, печально отразился на его дальнейшей судьбе.

Публикуем подлинный архивный документ - «Список баев и бывших царских служителей, подлежащих выселению за пределы округа с конфискацией имущества», составленный окротделом ОГПУ:

ПО КОКЧЕТАВСКОМУ РАЙОНУ:

Бекимухамедов Нигмаджан

Имеет: 336 гол. Лошадей (306), 127 гол. рогатого скота (112), 6 верблюдов, 327 баранов и коз (306), 3 сенокосилки, 3 граблей, 5 бричек, деревянный дом с надворными постройками, 2 юрты, 20 десятин посева, содержит постоянно 5 батраков, 60 лет, проживает в ауле 3 Кокчетавского района, имеет 13 чел. членов семьи.

При царизме был 9 лет волостным управителем. имел тесное общение с царскими чиновниками, содержал банду конокрадов, при Колчаке имел непосредственное отношение к а/о. Активный руководитель повстанцев 1921 г., участник избиения коммунистов. В 1927 г. привлекался к судебной ответственности за фиктив-

ное раздробление своего хозяйства. Имеется уголовное дело в Окружной прокуратуре.

Хасенов Джолдаскожа

Имеет: 820 лошадей, 26 голов рогатого скота (35), 117 баранов (685), 2 сенокосилки, 2 граблей, 4 брички, деревянный дом с надворными постройками, 2 юрты, 45 десятин покоса, содержит постоянно 6 батраков, проживает в 1 ауле Кокчетавского района.

Хасенов Джолдаскожа, возраст не установлен, имеет 7 человек членов семьи, при Колчаке имел тесное общение с а/о в 1919-21 гг., занимался скотокрадством, содержал банду скотокрадов 20-30 чел. Среди населения имеет влияние, политически развит.

Азнабаев Абжан

Имеет: 390 (316) голов лошадей, 37 (46) голов рогатого скота, 240 (348) баранов, 1 сенокосилку, 1 грабли, деревянный дом с надворными постройками, 1 бричку, 3 юрты, 20 десятин покоса, содержит 4 постоянных батраков, проживает в 1 ауле Кокчетавского района.

Азнабаев Абжан, возраст не установлен, имеет 12 чел. членов семьи. При царизме был несколько лет бием, беспощадно угнетал казахские массы. При Колчаке имел тесное общение с а/о. В 1928 г. осужден за фиктивное раздробление с конфискацией 345 голов скота. По кассации дело находится в Верховном суде. Скрывает свой скот от обложения ЕСНХ путем раздачи его своим родичам-беднякам.

Кенжегарин Шукум

Имеет: 386 (355) голов лошадей, 71 (88) голов рогатого скота, 120 верблюдов, 197 (282) баранов и коз, 3 брички, 1 сенокосилку, 1 грабли, деревянный дом с надворными постройками, 3 юрты, 5 десятин посева, 25 десятин покоса, содержит постоянных 6 батраков, проживает в 4 ауле Кокчетавского района.

При Колчаке имел тесное общение с а/о. В 1927 г. привлекался к ответственности за фиктивное раздробление своего хозяйства. Дело находится в Губсуде. Имеет большое влияние на представителей власти, пользуется большим авторитетом среди населения. Отношение к власти отрицательное.

Байтиков Аббас

Имеет: 250 (246) голов лошадей, 50 (31) голов рогатого скота, 110 (95) голов баранов и коз, 1 сенокосилку, 2 брички, 1 грабли, 1 сепаратор, деревянный дом с надворными постройками, содержит 2-3 постоянных батраков. Проживает в 5 ауле Кокчетавского района, имеет 3 верблюда.

В 1923-25 гг. занимался скотокрадством, содержал банду конокрадов. Неоднократно подвергался взысканиям по суду. Имеет большое влияние на окружающую массу. Отдает свой скот на временный удой окружающей бедноте. В 1927 г. подвергался суду с конфискацией 165 голов скота за фиктивное раздробление своего хозяйства. За особые заслуги перед царским правительством получил почетный халат. Возраст Аббаса не установлен, имеет 11 чел. членов семьи.

Закрияев Курманходжа

Имеет: 451 г. лошадей, 62 головы крупного рогатого скота, 229 баранов и коз, сложные с/х машины, содержит 11 наемных батраков, проживает в 8 ауле Кокчетавского района.

Закрияев Курманходжа, возраст не установлен, имеет 12 чел. членов семьи.

ПО ЭНБЕКШЕЛЬДЕРСКОМУ РАЙОНУ:

Сатыбаев Жабай

Имеет: 250 (178) голов лошадей, 93 (63) головы рогатого скота, 270 (275) голов баранов, 20 десятин посева, 20 десятин покоса, 1 веялку, 2 сенокосилки, 1 грабли, 1 лобогрейку, 4 (2) брички, 3 (1) легчанки и 3 плуга, 3 железных бороны, 1 сепаратор. Деревянный дом с надворными постройками, 3 юрты, содержит 4 постоянных батраков. Проживает в ауле 1 Энбекшельдерского района.

Сатыбаев Жабай, 30 лет, имеет 13 человек членов семьи, сын известного и влиятельного в свое время волостного управителя Сатыбая. Среди населения пользуется авторитетом и влиянием.

Омракулов Шарип

Имеет: 130 голов лошадей, 30 голов рогатого скота, 165 баранов, 1 сенокосилку, 1 грабли, 1 легчанку, 1 сепаратор,

зимовку, деревянный дом, 2 юрты, содержит постоянно 2 батраков, 20 десятин сенокоса, проживает в 3 ауле Энбекшельдерского района.

Омракулов Шарип имеет 8 человек членов семьи. При царизме был несколько лет бием, занимался взяточничеством и вымогательством. При Колчаке имел близкое отношение к а/о, принимал активное участие в восстании 1921 г. В 1927 г. привлекался к ответственности за противодействие во время передела сенокосных угодий. С целью недопуска конфискации имущества продает и раздает беднякам.

Джуманов Альжан

Имеет: 155 (109) голов лошадей, 20 (13) голов рогатого скота, 2 верблюда, 85 (78) баранов, 1 сенокосилку, 1 грабли, 1 плуг, 1 бричку, 1 легчанку, 1 сепаратор, 25 десятин покоса, 4 десятины посева, деревянный дом с надворными постройками, 2 юрты, содержит 2-х постоянных батраков. Проживает в 3 ауле Энбекшельдерского района.

Джуманов Альжан, возраст не установлен. При царизме был несколько лет (6) волостным управителем. При Колчаке занимал должность зам. Председателя Кокчетавской управы, имел близкое отношение к а/о. В 1921 г. принимал активное участие в восстании. Сам лично с сыном Исламбеком убили коммуниста. В данное время распространяет агитацию против отдельных мероприятий Советской власти. С целью скрытия от конфискации продает свой скот, имеет 4 человек членов семьи.

Хасенов Беккужа

Имеет: 77 лошадей, 7 верблюдов, 47 голов рогатого скота, 117 баранов и коз, 13 десятин покоса, 2 десятины посева, 1 сенокосилку, 2 брички, 2 плуга, 1 веялку, 1 сепаратор. Дом с надворными постройками, 1 юрту, содержит постоянно 1 батрака, проживает в 1 ауле, бывшей Восточной волости, ныне Энбекшельдерского района.

Хасенов Беккужа, возраст не установлен, имеет 7 человек членов семьи, при царизме был 3 года бием и 6 лет волостным управителем, беспощадно угнетал и эксплуатировал бедноту. В 1927 г. оказывал сопротивление во время раздела сенокосных угодий, привлекался к ответственности.

ПО ТОНКЕРЕЙСКОМУ РАЙОНУ:

Альтиев Садвакас

Имеет: 300 голов разного скота. (70 лошадей, 33 головы рогатого скота, 130 баранов). 2 брички, 2 сенокосилки, 1 лобогрейку, 1 плуг, 1 ходок. Содержит постоянно 2 батраков, проживает во 2 ауле Тонкерейского района.

Альтиев Садвакас, 40 лет, имеет 5 членов семьи, при царизме был несколько лет волостным управителем. До революции имел 1500 голов лошадей. В бытность свою волостным управителем беспощадно угнетал население, требовал предоставления женщин, за послушание порол нагайкой и накладывал неимоверно большие налоги. Был грозой населения, при Колчаке имел тесное общение с а/о. Активный руководитель организации добровольческих отрядов повстанцев 1921 г. С целью укрытия от конфискации своего скота раздает таковой беднякам.

Арбабаев Абдер

Имеет: 90 лошадей (65), 70 (91) голов крупного рогатого скота, 100 (77) голов баранов и коз, 1 верблюда, 1 сенокосилку, 1 грабли, 2 брички, 1 ходок, 1 сепаратор, 30 десятин покоса, содержит постоянно 2 батраков, проживает в 3 ауле Тонкерейского района.

Арбабаев Абдер, 60 лет, имеет 8 человек членов семьи, является отъявленным группировщиком, пользуется среди населения большим авторитетом и влиянием, в 1927 г. привлекался к ответственности за фиктивное раздробление своего хозяйства.

Рамазанов Аблай

Имеет: 30 лошадей, 30 голов рогатого скота, 60 баранов и коз, 1 сенокосилку, 1 грабли, 1 плуг, 3 ходка, деревянный дом с надворными постройками, 2 юрты, содержит 2-х постоянных батраков, проживает в 4 ауле Тонкерейского района.

Рамазанов Аблай, 45 лет, имеет 2 жены. семья состоит из 6 человек, активный а/о, инициатор и организатор добровольческого отряда повстанцев в 1921 г., командовал отрядом в 400 человек, выступал против коммунистического отряда Ковалевского. Пользуется большим авторитетом и уважением как умный человек. Отношение к Соввласти враждебное. Неоднократно замечен в антисоветской агитации.

ПО ОКТЯБРЬСКОМУ РАЙОНУ
(ныне Тимирязевский, Сергеевский районы):

Мужиков Нуралы Шултыкович

Имеет: 159 лошадей, 28 голов рогатого скота, 1 верблюда, 72 барана, 1 сенокосилку, 1 лобогрейку, 1 бричку, 1 плуг, 1 сепаратор. Деревянный дом с надворными постройками, 2 юрты, 80 десятин сенокоса, 16 десятин посева, содержит постоянных 3 батраков, проживает в ауле 1 Октябрьского района.

Мужиков Нуралы Шултыкович, возраст не установлен, имеет 12 человек членов семьи, потомственный волостной управитель, был около 30 лет волостным управителем, сам беспощадно угнетал и эксплуатировал бедноту. Активно помогал а/о, при Колчаке занимал должность волостного управителя. Репрессировал сочувствующих большевизму. Активный участник повстанцев. С 1923 г. неоднократно замечен в группировках.

Макинов Мухамеджан

Имеет: 119 голов лошадей, 41 голову рогатого скота, 13 баранов, 1 бричку, 1 плуг, 1 сепаратор, 10 десятин сенокоса, 20 десятин хлеба, содержит постоянных 2 батраков, проживает в 12 ауле Октябрьского района.

Макинов Мухамеджан, возраст не установлен, имеет 6 членов семьи, грамотный, потомственный бай, при царизме служил 6 лет старшиной, взяточник профессионал. При Колчаке имел общение с алашординцами. В 1921 г. активно участвовал в восстании. Имеет влияние на членов ВКП(б) и представителей власти. В данное время занимается конокрадством, содержит банду из 5 человек.

ПО БЕЙНЕТКОРСКОМУ РАЙОНУ:

Джумабаев Ахмеджан Нурмухамедович

Имеет: 200 голов лошадей, 70 голов рогатого скота, 100 баранов и коз, сложные с/х машины, деревянный дом с надворными постройками, летние юрты, содержит постоянных 3 батраков, проживает в 6 ауле Бейнеткорского района.

Джумабаев Ахмеджан. 35 лет, количество семьи не установлено. отъявленный группировщик. неоднократно занимал выборные

должности. Имеет большие связи благодаря своему сводному брату Магжану Жумабаеву. Среди населения считается знающим законоположения. Пользуется большим влиянием и авторитетом.

Идрисов Малик

Имеет: около 150 голов крупного скота, в достаточном количестве крупные с/х машины, содержит постоянных 3 батраков, проживает в 8 ауле Бейнеткорского района.

Идрисов Малик, 40 лет, имеет 2 жены, семья состоит из 6 человек. При царизме был несколько лет бием и крупным скотопромышленником, занимался взяточничеством и вымогательством, проявил себя жестоким и беспощадным по отношению к казахской массе. По сведениям, до революции имел свыше 1000 голов одних только лошадей. Среди населения пользуется большим авторитетом и влиянием.

Балгужины Зейнулла, Абай, Садвакас

Имеют: 100 голов лошадей, 25 голов рогатого скота, паровую молотилку, трактор «Фордзон» и другие сложные с/х машины, 73 десятины посева, 40 десятин покоса, содержат постоянных 5 батраков, проживают в 1 ауле Бейнеткорского района.

Балгужины: Зейнулла, 55 лет, Абай, 50 лет и Садвакас, 35 лет, живут все вместе. Имеют всего 15 человек членов семьи, являются крупными землевладельцами и баями, старший брат их - Ахмет - был несколько лет волостным управителем. Братья Балгужины среди населения пользуются большим авторитетом и влиянием, в особенности Садвакас среди молодежи.

Каймуллин Ибит

Имеет: 200 голов крупного рогатого скота, крупный скотопромышленник: имеет деревянный дом с надворными постройками, содержит постоянных 2-3 батраков, проживает в 1 ауле Бейнеткорского района.

Каймуллин Ибит, 50 лет, количество семьи не установлено, в прошлом был крупным скотопромышленником, при Советской власти имел большое влияние на местных губернских представителей власти, в связи, с чем творил в ауле все что хотел. Среди населения пользуется большим авторитетом и влиянием. Эксплуатирует окружающее население.

ПО КЗЫЛ-АСКЕРСКОМУ РАЙОНУ:

Нурпеисов Мухамедгалий

Имеет: около 300 голов разного скота, 1 сенокосилку, 1 лобогрейку, 1 грабли, 2 брички, 1 плуг, 1 молотилку, 1 сепаратор, 15 десятин посева, 50 десятин покосов, содержит постоянных 3 батраков, проживает в ауле 1 Кзыл-Аскерского района.

Нурпеисов Мухамедгалий, 55 лет, имеет 7 человек членов семьи, известный конокрад, содержит банду конокрадов, пользуется большим авторитетом и влиянием среди населения. Имеет влияние на представителей власти.

Саберлин Джилкибай

Имеет: 80 лошадей, 70 голов рогатого скота, 100 баранов. Деревянный дом с надворными постройками, 1 юрту, 2 сенокосилки, 2 граблей, 1 молотилку, 3 брички, 1 лобогрейку, 1 ходок, 1 плуг, 20 десятин посева, 40 десятин покоса, содержит постоянно 3 батраков, проживает в 8 ауле Кзыл-Аскерского района.

Саберлин Джилкибай, 68 лет, имеет 5 членов семьи. При царизме был 12 лет бием и крупным скотопромышленником. Держал и держит под своим гнетом окружающее население. Имеет большое влияние на представителей власти. Отношение к Соввласти враждебное. Привлечен к ответственности за фиктивное раздробление своего хозяйства. В данное время вербует себе сторонников из бедноты, с целью недопуска конфискации своего имущества.

Куюков Тасан

Имеет: до 200 голов разного скота, 2 знаменитых бегуна, 1 сенокосилку, 1 грабли, 2 брички, 30 десятин покоса, деревянный дом, 1 юрту, содержит постоянных 2 батраков, проживает в 9 ауле Кзыл-Аскерского района.

Куюков Тасан. 55 лет, имеет 4 членов семьи, при царизме был несколько лет бием, занимался взяточничеством и вымогательством, создавая искусственные ссоры и группировки среди населения, был жестоким, порол нагайкой за малейшие проступки. В данное время среди населения пользуется влиянием и авторитетом.

ПО КЗЫЛ-ТУУССКОМУ РАЙОНУ:

Абдуракимов Садвакас

Имеет: 3000 (182) лошадей, 100 (40) голов рогатого скота, 70 (180) баранов и коз, 5 верблюдов, 2 сенокосилки, 3 повозки, 3 брички, 2 граблей, 100 возов сена, содержит постоянных 3 батраков, проживает в 4 ауле Кзыл-Туского района.

Абдуракимов Садвакас, 48 лет, имеет 6 человек членов семьи, при царизме был 5 лет бием, беспощадно угнетал и эксплуатировал казахское население. В данное время состоит аксакалом рода, отъявленный группировщик, имеет большое влияние на население. Держит под своим влиянием бедноту и эксплуатирует ее.

Джанталин Салим

Имеет: 500 (214) лошадей, 70 (42) голов рогатого скота, 1 верблюда, 55-61 голову баранов, 1 ходок, 1 бричку, 1 сенокосилку, 1 грабли, содержит постоянных 6 батраков, проживает в 9 ауле Кзыл-Туского района.

Джанталин Салим, 55 лет, имеет 7 человек членов семьи, потомственный бай и царский служитель, при царизме был волостным управителем и крупным скотопромышленником. Возглавлял барымту, организовывал родовые группировки. Неоднократно был замечен при Соввласти в группировках. Пользуется большим авторитетом среди населения. Благодаря своему влиянию беспощадно эксплуатирует бедноту.

Джанталин Касым

Имеет: 400 голов лошадей, 90-100 голов рогатого скота, 60 баранов, с/х машины, содержит постоянных 5 батраков, проживает в 4 ауле Кзыл-Туского района.

Джанталин Касым, возраст не установлен, имеет 7 человек членов семьи. среди населения пользуется большим авторитетом и влиянием. Отношение к Советской власти - враждебное. От обложения ЕСНХ скрыл 112 голов крупного скота. имеет большое влияние на представителей низового советского партийного аппарата.

Ташимов Шамиль

Имеет: 150 голов лошадей, 50 голов рогатого скота, 50 баранов и коз, сложные с/х машины, деревянный дом с надвор-

ными постройками, содержит 3 постоянных батраков, проживает во 2 ауле Кзыл-Туского района.

Ташимов Шамиль, 65 лет, имеет 8 человек членов семьи. При царизме был в течение 15 лет волостным управителем, занимался взяточничеством и вымогательством, содержал банду конокрадов. Отношение к Сов.власти - враждебное. Среди населения пользуется большим авторитетом, имеет влияние на представителей местной власти.

ПО БЕЙНЕТКОРСКОМУ РАЙОНУ

(Дополнительно):

Майкутовы Баймухамет, Хасанбай

Имеют: 159 голов разного скота, с/х машины, деревянный дом в городе Петропавловске, проживают по Ильинской улице в собственном доме.

Майкутовы Баймухамет и Хасанбай, возраст не установлен, имеют всего 7 человек членов семьи. В прошлом они были крупными скотопромышленниками, а во время колчаковщины принимали активное участие в партии «Алаш». В восстании 1921 г. оказывали активное содействие по формированию добровольческих отрядов против красных. Со дня объявления НЭП и по настоящее время занимаются заготовкой скота без патента через своих бывших заказчиков. С целью приобретения земли сагитировали откупников хозаула «Джаргаин», под давлением которых общество приняло постановление о принятии в их число членов общины. Имеется до 200 голов крупного скота, скрытого от обложения ЕСН.

Такамбетов Исамберды

Имеет: 80 лошадей, 70 голов рогатого скота, 100 баранов, сложные с/х машины, деревянный дом, 25 десятин покоса, содержит 3 постоянных батраков, проживает в 7 ауле Бейнеткорского района.

Такамбаев Исамберды, 70 лет, количество семьи не установлено, при царизме был несколько лет бием, занимался взяточничеством и вымогательством, угнетал и эксплуатировал казахское бедноту. Отношение к Сов.власти - отрицательное. Замечен в распространении антисоветской агитации.

Трусов Е

Сводки Петропавловского Округского ВКП(б) о кулаках и баях за 1930 год

Районы	Всего кулаков и баян	Из них репрессировано		В порядке ликвидации	Высвобо- ждено из округа	Всего выбыло	Остаток не репрес- сированных
		В здельного тов.	Посев капитан- ство				
1. Арык-Балыкский	194	212	80	174	56		
2. Балашинский	312	349	70	202	---		
3. Булаевский	208	150	3	176	37		
4. Володаровский	238	151	13	227	88		
5. Ворошиловский	321	195	43	95	---		
6. Красноармейский	198	146	48	189	---		
7. Крестьянский	211	304	48	41	56		
8. Ленинский	173	116	68	170	---		
9. Пресновский	261	79	139	255	33	498	
10. Пресногорьковский	135	107	55	218	50	430	
11. Рузаевский	189	112	38	94	---	244	
12. Рыковский	256	41	33	425	---	499	
13. Трудовой	602	601	24	234	---	859	
14. Щучинский	338	331	61	232	---	624	
15. Петропавловск	55	78	---	---	---	78	
16. Бейнектарский	130	11	5	7	---	23	107
17. Кызыл-Аскерский	300	4	2	298	---	304	
18. Кызыл-Ташский	232	7	---	---	10	17	315
19. Кокчетавский	176	28	17	92	---	137	39
20. Октябрьский	327	36	2	149	---	187	140
21. Тонкерейский	147	16	37	74	12	139	8
22. Эмбекшальдерский	109	8	46	100	---	154	
Итого:	5182	3082	784	3452	342	7660	609

ПРИГОВОР ПРИВЕДЕН В ИСПОЛНЕНИЕ

В марте 1937 года коллектив управления НКВД по Северо-Казанской области возглавил Павел Сергеевич Панов. Родом он был из Иваново-Вознесенской области. Родители работали на частной текстильной фабрике. Здесь же начинал свою трудовую биографию и Павел. После окончания фабрично-заводской школы работал в ткацком цеху, а позже стал шлихтовальщиком.

В 1912 году переехал в Рязанскую губернию, где работал на ткацкой фабрике Дроздова. Отсюда его могли призвать на фронт, а сражаться за чьи-то интересы в Первой мировой войне Павел не хотел и переехал на станцию Пекша Северной железной дороги, где трудился на Кольчугинском меднопрокатном заводе вальцовщиком. Металлургические заводы работали на оборону и тем, кто подлежал призыву в армию, давались отсрочки.

В 1917 году Павел Сергеевич принимает активное участие в заводской забастовке, которая продолжалась более месяца, а затем неоднократно избирается делегатом забастовочного комитета. Его увлекают революционные идеи и мечта о построении бесклассового общества, где заводы и фабрики принадлежали бы народу, и он становится активным борцом за Советскую власть.

По поручению ревкома Панов формирует Кольчугинский отряд самообороны и в октябре вместе с этим отрядом выезжает в Москву для участия в революционных действиях – взятии электростанции, гостиницы «Метрополь» и других объектов.

В июле 1918 года вместе со своим отрядом отправляется на Восточный фронт. В городе Арзамасе отряд вливается в Ржевский полк, а Панов назначается адъютантом при штабе. Гражданскую войну он воспринимает как неизбежный этап в борьбе «за светлое будущее», а тяжелое ранение, полученное в бою у города Казани, – как помеху в борьбе с «беляками». За храбрость и самоотверженность награждается серебряными часами.

После лечения в госпитале Павел Сергеевич поступает в распоряжение политотдела Пятой Красной Армии, которой командовал будущий маршал Советского Союза Михаил Тухачевский. В составе этой армии Панов в должности начальника особого отдела Первой, а затем – Второй дивизии 17-го стрелкового корпуса, участвует в военном походе Красной Армии от Казани до Владивостока. В 1924 году из-за болезни переведен в Северо-Кавказский край, где работал в ОГПУ. В 1934 году его назначают начальником

управления НКВД по Восточно-Казахстанской области. Как известно, в соседней области находился знаменитый Карлаг.

В одном из его первых директивных документов говорилось: «Организованный в 1931 году Карагандинский совхоз-гигант ОГПУ получает почётное и ответственное задание - освоить громадный район Центрального Казахстана». Слава Карагандинского совхоза МВД СССР, основанного на труде заключенных, гремела и в послевоенные годы. На ВДНХ демонстрировались чудеса ученых - селекционеров, добившихся небывалых достижений в полеводстве и животноводстве, работавших за колючей проволокой. По углам совхозных зон стояли сторожевые вышки, а в бараках жили простые уголовники и представители интеллигенции, составлявшие цвет нации.

В Карагандинском исправительном трудовом лагере МВД особого режима отбывали многолетние сроки не только те, кто позволил себе усомниться в верности сталинского курса на процветание народа, но и члены их семей, включая детей. Все они осуждались особым совещанием без какой-то статьи Уголовного кодекса и именовались коротко - «ЧСИР» (члены семей изменников Родины).

В марте 1937 года Павел Сергеевич Панов возглавил коллектив управления КНБ по Северо-Казахстанской области. Через два года он был арестован, репрессирован и приговорён к высшей мере наказания. 15 января 1941 года приговор был приведен в исполнение в городе Петропавловске. Нет данных о причинах его ареста и такого сурового приговора. «Дело» П. С. Панова хранится в Центральном архиве КНБ в городе Астане. Возможно, оно когда-то будет открыто, и мы узнаем о том, что же произошло. По всей вероятности, Павел Сергеевич высказал свое отношение к «линии партии».

Как известно, после смерти Дзержинского произошел откат в понимании права, законности сотрудниками органов. Вновь возродились система особого совещания НКВД «ревтройки». Знаменитое изречение Вышинского: «Признание вины - царица доказательств» завершило построение сталинско - бериевской концепции роли государства и правовой системы.

В 1937 году расстрелян маршал М.Н. Тухачевский, в чьей армии воевал Павел Панов. От сталинских репрессий пострадали мать, жена, юная дочь, братья и сестры Михаила Николаевича. В Карлаге находились сестры начальника политуправления РККА Я.Гамар-

ника, покончившего жизнь самоубийством. Эта была просто дьявольская инквизиция. Газеты тех лет писали:

«...вскрыты новые данные об извергах из бухаринско-троцкистской банды шпионов, вредителей, убийц, состоявших на службе разведок у капиталистических государств... Партия и Советская власть разгромили осиные гнезда врагов народа». Эти же слова приводились и в автобиографии ИВ. Сталина (изд. 1949г.) с многочисленными славословящими комментариями В.М.Молотова, жену которого, как известно, Иосиф Виссарионович тоже держал в лагерях.

Павел Панов был думающим человеком, он не верил, что такие люди, как Тухачевский, Гамарник, Постышев, могут быть врагами социализма, трудящихся. Не такой, должно быть, представлял себе Павел Сергеевич и Советскую власть, когда вместе со своим кольчугинским отрядом отправлялся в Москву, чтобы воевать с Временным правительством. Глухое недовольство политикой военного коммунизма чувствовалось по всей стране.

Оказавшись в Северном Казахстане, Панов ознакомился со сложившимся положением. Оно в какой-то мере отражено в истории милиции, которая пишется сейчас коллективными усилиями работников УВД СКО.

«...Конец 20-х годов в СССР – это начало острой внутривнутриполитической борьбы. Дискуссия разворачивалась по любому поводу. Политизировалось все - экономика, культура, право. В конце концов, победили сторонники жесткой, кабальной для народа, и в первую очередь для крестьян, индустриализации...»

В мае 1928 года на заседании бюро Казкрайкома ВКП(б) была принята резолюция по борьбе с контрреволюцией. В ней четко и недвусмысленно давалось указание «... шире развернуть работу по борьбе с контрреволюцией и антисоветскими действиями кулацко-нэпманской верхушки деревни и города путем максимального изъятия руководителей, организаторов-подстрекателей и пособников, антисоветских и контрреволюционных выступлений».

Все уголовные дела рассматривались с точки зрения «... жесткой классовой линии». Губкомам и окружкам предлагалось принять решительные меры к качественному подбору работников милиции и уголовного розыска на местах, вплоть до чистки».

Из резолюции объединенного собрания от 31 июля 1929 года:

«...Заслушав доклад Петропавловского окружного административного отдела о работе органов административного отдела с 1

октября 1928 по 20 июля 1929 года, собрание отмечает: Работа УГРО и милиции оживлена. Увеличилась раскрываемость и пропускная способность по уголовным делам, линия классового подхода при наложении административных взысканий не нарушала революционной законности. Проявлено активное участие работников милиции и УГРО как в городе, так и в районе в проводимых политических кампаниях, как-то: хлебозаготовки, пере выборы Советов и т. д...

В ноябре 1928 года президиум ВЦИК принял циркуляр «Об организации систематического контроля над работой милиции и о введении регулярной отчетности перед населением (сходы граждан, отчеты в трудовых коллективах, использование средств массовой информации). Достижения милиции и угрозыска стали доводиться до сведения общественности (правда, далеко не все). Следователи и сотрудники угрозыска обязаны были участвовать в общеполитических кампаниях, давать оценку местным руководителям, выступать общественными обвинителями в суде.

30 января 1929 г. народный комиссар юстиции Янсен подписал циркуляр «О нормах месячной нагрузки органов юстиции и сроках прохождения дел в них». Народному судье городского участка полагалось 150 дел в месяц, сельским – 100. Срок рассмотрения уголовного дела в суде: «две недели». Каждый народный следователь должен был направить в суд 10 дел в месяц. Принимались «в зачет» только дела с обвинительным заключением. В производстве у следователя находилось более 150 из них. Каждое четвертое – пятое – это «контрреволюционное» и «против порядка управления».

Петропавловский окружной исполком «шел в ногу со временем». В апреле 1930 года он принял постановление №33 «О порядке отбора кулацких хозяйств, определении им дохода обложения сельскохозяйственным налогом в индивидуальном порядке». Документ никакого отношения к праву не имел, зато открывал прямую дорогу к беспределу на местах.

В 30-е годы Сибирь и Казахстан покрылись сетью лагерей ГУЛАГа. Служба в правоохранительных органах и НКВД делала неминуемым участие в массовых репрессиях. Не согласных с этой политикой ожидали те же лагеря или расстрел...

Луиза Власова

ЖЕРТВА СТАЛИНСКОГО НАСИЛИЯ

Мой отец – Мухамбетов Абыкей, 1877 года рождения, уроженец аула «Бостандык», Приишимского района Северо-Казахстанской области.

После выхода постановления «О конфискации байских хозяйств» и решения второй сессии КазЦИКа о проведении в кратчайшие сроки массового оседания на основе сплошной коллективизации, мой отец не желая вступать в колхоз и остерегаясь конфискации как зажиточный, выехал в Кемеровскую область, где устроился рабочим на заводе «Азотстрой» в г. Кемерово.

В 1937 году подверглись репрессиям многие земляки, родственники отца, обвинив их всех в диверсионной работе против Советского строя, в шпионаже в пользу Японии.

В этом же году по чьей-то наводке арестовали моего отца Абыкея Мухамбетова (он же Мухамеджанов). Более месяца на неоднократных издевательских допросах (как стало известно мне позже) он категорически отрицал предъявленные ему обвинения. На допросах следователи добивались чтобы он признался: что он руководитель национал-фашистской организации, действующей на территории Приишимского района. Наконец под пытками заставили его назвать «членов» руководимой им организаций: сына бая, председателя колхоза Мухамадию Ашитова, председателя аулсовета Калимоллу Карабатырова, сына муллы Сагиндыкова Магаза. Все они были арестованы и осуждены.

Мой отец 26 ноября 1937 года приговорен к расстрелу. Моя мать умерла когда мне было полтора года. После ареста отца, оставшись сиротой, попал на воспитание родственника Абилямжинова Сайрана, у которого до 17 лет батрачил. В казахскую школу-интернат меня не взяли, так как я был сыном «врага народа» поэтому не получил никакого образования. Работал чернорабочим на разных предприятиях города Петропавловска.

Ныне я пенсионер.

Постановлением Президиума Северо-казахстанского областного суда от 5.02. 1958 г приговор в отношении отца отменен, а дело производством прекращено за отсутствием в его действиях состава преступления, реабилитирован посмертно.

Я проклинаю пиратов, большевиков и усатого жандарма Сталина за то, что они меня лишили отца, детства и за пережитые мною страдания и унижения.

Аманжол Абыкеев

**«ХАЛЫҚ
ЖАУЛАРЫ»
ЖАЗАСЫМЕН
ЖАЗАЛАНҒАНДАР**

ӘЙГІЛІ ӘБДРАХМАН АЙСАРИН

«Қазақстанның республикалық және облыстық газет-журналдарының 1919-1937 жылдарда шыққан сандарын актарған кісі «Шұға» деген лақап есім қойған (псевдоним) автордың толып жатқан қызғылықты хабарларын, мақалаларын, фельетондарын, ұзынды-қысқалы әңгімелерін жиі кездестіреді еді. Ол – күш-қуатының қайнаған шағында жеке адамды дәріптеу салдарынан қазаға ұшыраған Әбдірахман Айсарин» (С.Мұқанов, «Ленин туы», 1967 жылғы 11 қазан).

Өзінің жаны сүйген адамдары жайында жылы лебіз айтуды азаматтық парызы санаған Сәбит Мұқанов қалдырған «Әбдрахман Айсарин» атты осы бір мақаладан өзге ғұмыры ғажайып жан, дарынды, қарымды қаламгер, журналист жайлы ауыз тұщынарлық дерек жоктың қасы. Сәбең Әбдрахманмен тұстас, қаламдас дос қана емес, жерлес болғандықтан да ғұмырларының дер шағында жиі араласқан, бір-біріне демеу болған, жаңа өмірдің тұтқасын бірге ұстаған. Сондықтан оның Әбдрахман жайында жалпак жұртқа сөз қалдыруы әрі заңды, әрі қоғам үшін қажет іс еді.

Әбдрахман жайлы ауыз тұщынарлық дерек жок дейтінім, ол 1937-ші жылғы жетінші тамызда ұсталып, бір жылдай азапты абақтыда отырған соң атылған. «Халық жауы» деген нақак жаланың құрбаны болған оның артында қалған азды-көпті мұраларын-әңгіме, повестері, көркем очерктері, адами тұлғасын сипаттайтын лебіздері мен пікірталастардағы ой-мүдделерін аңғартатын жазбалар жойылып жіберілген. Сөйтіп кейінгі ұрпақтың қолына қалам ұстатып, жазушы-журналистің шығармашылық кескін-келбетін танып білерлік тірек те, тиянақ та табуы қиынға соғарлық іске айналған.

Ұлттық қауіпсіздік комитетінің мұрағатындағы деректерде оны 1900 жылы туды десе, Сәбеңнің айғақтауынша Әбдірахман 1898 жылы дүниеге келген. Әр дерекке, әр сөзге аса мұқият, зердесі зерек, зейіні керемет Сәбең Әбдрахманды екі жас үлкендіктен әрі дос, әрі аға санаған.

Қазан төңкерісі ірі орталықтарды ғана емес, шеткері аймақтарды да дүмпуімен шайқап, ондағы тіршіліктің көне көбесін сөкті. Бұған көзі ашық, көңілі сергек, көкірегі ояу қазақ баласы қуанды. Қазан төңкерісін қазаққа келген анық бостандық санағандардың бірі әйгілі Әлихан Бөкейханов бұл оқиғаны «қазақты ұлт ретінде өрлетудің жолы, бодандықтан бостандыққа ұмтылу» деп санап, жастарды оқуға, білімге ұмтылуға шақырды.

Осындай кезеңге тап болып, алғаш сауат ашқандардың бірі Әбдрахман Айсарин еді. Сәбең жазғандай, ауыл молдасынан хат таныған соң-ақ оны әкесі Көшер кажы Қызылжарға оқуға жібереді. Бұл жайында Сәбең өзінің «Өмір мектебі» мемуарының екінші томында жазады. Осы «Күрең каска» оқиғасы, кейін Сәбиттің газет-журналдардағы Әбдрахман жайындағы лебіздеріне арқау болды.

Соларда баяндалатындай, Әбдрахман Қызылжарда оқуға мүмкіндігі болмай, елге жете алмай, Қызылжардың Мәубиев деген татар алпауытының қос жүйрігін міне қашып, қыстың көзі қырауда қаладан екі жүз шақырым жердегі ауылына келген. Онда Әбдрахман небары он үш жасар бала екен. Соңынан қуып келіп, баланы жазаға тартпак болған Мәубиевтің айбынынан жас баланың керемет өжеттігі мен қайсарлығына қайран қалған әрі сүйсінген ауыл атқамінері Абылай деген ара түсіп, аман алып қалады.

Сәбең 1919 жылдың күзінде Әбдрахманды Омбыда көргенін жазады. Ол бұл кезде қасында әйгілі әртісіміз Серке Қожамқұлов пен ұстаз Үміт Балқашев бар Сәбитті осында жатқан пәтерінде арнайы іздеп келіпті. Бұған аса риза болған Сәбит осындай азаматтығы үшін Әбдрахманды өмірлік дос санап кеткенін жазады. Сол жылы бұлар партияға өтеді. Партия тапсырысымен Әбдрахман сот жұмысына араласып кетеді. Сөйтіп, ол бес болыс Керей-Уақтың судьясы болады. Бұған дейін Әбдрахман қазақ зиялыларының көбінің ұстазы болған Сейіткерей Мағазовтың нұсқауымен Троицкідегі Уазифа медресесін тәмамдап, мұғалімдік мамандық алған еді. 1921 жылы ол Әліби Жангелдин басқарған «Қызыл керуеннің» хатшысы болып, Қазақстанның біраз өлкелерін аралаған. Небары жиырмадан асқан жас та жалынды жігіт сол жылдары бүкіл қазақ даласының кескін-келбетін көзімен көріп, болып жатқан өзгерістерге өз түсінік пайымын бойына дарытқан. Ескілік пен жана өмірдің күресін, ел ішіндегі сауатсыздықты жою жолындағы өз талпынысын таразылай білген. Бірақ кейінде бұл керуеннің жұмысына қате түсінік, ағат пайымдау себеп болса керек, тарап кеткен. Есесіне, осы керуен арқылы көп нәрсені ойында түйген Әбдрахман сияқты талапты да талантты жас жазушылық, ұлы бастаудың бұлағынын көзін ашқаны анық.

Әбдрахманның журналистік жолы қалай қалыптасып, қалай жалғасқаны жайында тайға таңба басқандай айғақтар тапшы. Сондықтан, осы деректерді әртүрлі қайнарлардан іріктеп, елеп-екшеп жинастыруға тура келеді. Бұл ретте тағы да Сәбеңе сүйенбеуге лажың жоқ.

Сәбең жазғанындай, ол журналистік, қаламгерлік жұмысты 1919 жылдан, өзі өмірден озғанша үзбеген. Сөйтіп, кезінде Қазақстанның бірқатар басылымдарында қызмет атқарғанын білеміз. Ал, Қазақ Кеңес энциклопедиясында оның «Ұшқын», «Еңбек туы», «Еңбекші қазақ», «Бостандық туы» (қазіргі “Солтүстік Қазақстан”. З.Ә.) газеттерінде қызмет еткені жазылады. Бірақ Әбдрахман бұл басылымдарда қандай лауазымда болғанын ешбір дерек айырып бере алмайды.

Осы тұста менің айтарым, Әбдрахман Айсарин менің анам Мәдина Қостангелдіқызының тұңғыш жолдасы болғандығы. Анам 1928 жылы тұрмысқа шығып, 1937 жылы Әбдрахман ұсталғанға дейін тоғыз жыл отасқан. Одан төрт бала көтеріп, анам 1937 жылы. «халық жауының» әйелі болғандықтан жаламен ұсталып, бес жыл «Карлагта» тұтқында отырған. Сондықтан, мен бала кезімнен Әбдрахман жайлы әңгімелерді аз да болса естіп өстім. Алайда, бұл әңгімелер жүйесіз, көбіне ересек адамдар арасында айтылғандықтан, оларды бір ізге түсіріп, екшеуге мүмкіншілік болмады. Кейінде, есейген шағымда, анам айтқандарынан аңғарғаным, Әбдрахман сол жылдардағы беделді, белгілі деген қазақ басылымдарында қызмет атқарған. Әсіресе Сәкенмен, Сәбитпен, Бейімбетпен, Ғабитпен көп араласқан. Сондай әңгімелердің бірінде анам Қызылордада тұрған кездерінде Ғабиттің осында қызметке келіп орналасып, жеке үйінің болмауынан Әбдрахман оны пәтеріне әйелі Құснимен тұрғызғанын, Құснимен тобық ойнап, одан ұтылып қалғанын айтатын.

“Бостандық туы” деген атаумен 1921-1929 жылдары шыққан газетімізде Әбдрахман қандай қызмет атқарғаны тағы белгісіз. Тек, 1917 жылы туған, осыдан бір жыл бұрын дүниеден озған марқұм Зейнелғабиден Қостангелдіұлы өзін он бір-он екі жасында Әбдрахман жездесі Қызылжардағы баспаханаға әріп терушілік жұмысқа алдырғанын айтушы еді. Демек, нағашым айтқан дерек Әбдрахманның “Бостандық туында” қызмет атқарған жылдарына дөп келеді.

Нағашым дәйегінше, Әбдрахман сөзі өтімді, аса өткір, өжет адам болған. Кескін- келбеті де келіскен, сырт тұлғасы сымбатты, аса көрікті кісі екен. Сөзіне берік, жанына жолдас-жоралар үйірілгіш. Бірбеткей, қайсар, қорқу-үрқу дегенді, біреуге жалпақтауды жаны сүймейтін батыл адам болған. Ол кезде жас бала тұрмақ, үлкен, ересек деген адамдар жұмысқа орналаса алмайтын кез еді, дейді нағашым. Демек, оны қызметке орналастырудың орайын келтіре алған Әбдрахман қатардағы тілші емес, басшылық тізгінін қолына ұстаған қаламгер болса керек.

Әбдрахманның нақ осы кездері «Бостандық туында» қызмет атқарғанына Ғабиттің 1928 жылғы 18 сәуірде Бурабай ауыл шаруашылығы техникумында оқытушы болып жүрген кезінде жазған мына хаты айғақ. Бұл хатта Ғабит «Еңбекші казакка» окшау сөз (қазіргіше фельетон. З.Ә) жібергенін және бір емес, екеуін жолдағанын, алайда олардың баспа бетін көрмегенін, мұны былтыр (яғни 1927 жылы. З.Ә.) Омбы оқушылары бірігіп жазғандарын айтады.

Сол хатта айғақталғанындай, «біздің хатымызды конвертті жыртып» оқыпты да, «Е.Қ. Қызылжардағы Б.Т.-ға» калыпты. Сыртында «Айсаринға» дегені бар да. (Сәбит Мұқанов. «Өсу жолдарымыз», 581 бет. 1960ж.).

Бұл дерек екі айғақты дәлелдейді. Біріншісі, 1927 жылы Әбдрахманның Қызылжарда «Бостандық туында» қызмет атқарғанын әйгілесе, екіншісі, оның бұл газетте қатардағы тілшіден гөрі редакцияның басшы қызметінде болғанын ұғындырады. Бірақ, оның нақ осы газетте редактор болғанын айғақтайтын тиянақ таба алмадым.

«Әбдрахман сымбатты сұлу жігіт болуының үстіне пысық және өткір еді. Әбдрахман өзін көркем суретшіден гөрі қалампаздыққа (публицист) бейім көретін. Мақалаларды да өткір жазатын және бірсыдырғы тілді де болатын. Тіршілігінде өзі солай еді» дейтін Сәбең сөзіне анам айтқан әңгімелер де үйлеседі. Оның айтуынша, Әбдрахман талғап, таңдап, тиянақтап жазатын, сөзіне сараң, өткір сынды, дәлелді сөзді таба білетін қаламгер болған. Оның үстіне мінезі қызба, жалғандыққа жаны қас, біреуді нақак жаламен кінәләу қанында болмаған, мінді кім болса да қаймықпай тура көзіне айтып салатын мінез, туа бітті қайсар екен. Сонысымен ол өзіне достан гөрі жауын көбейтіп алатын болған.

Иә, тура қарап тұрып, мінін көзіне айтқанды кім ұнатсын? Қай заманда да жымысқылар тура, әділ сынаған адамды жақтырған ба? Іштен кесегін сайлап, кезегін күтіп, бұғып жүріп өш алатындар оған «халық жауы» деген жала жабылғанда жығылған үстіне жұдырық деп, қуанбаса, налымағаны түсінікті. Сондықтан Сәбеңнің «тіршілігінде өзі солай еді» деуі қисынды.

Әбдрахман шығармаларын «Шұға» деген лақап атпен жариялаған. Оның да бір қызық хикаясы бар. Алғашқы лақап аты «Шоға» екен. Бұл сөз Уақ руының бір атасынан алынған. Күндердің күнінде «о» әрпінің орнына «ұ» түсіп кетіп, газетте қате кеткен. Мұны қызметтес Бейімбет Майлин өте құптап: - Менің «Шұғаның белгісі» деген повесім бар ғой. Соған лайық екен. Және «Шоғадан гөрі Шұға дұрыс болады», - деп көндіріпті.

Осы лақап атпен Әбдрахмен журналистік, жазушылық он сегіз жыл ғұмырында бірталай шығармаларын жариялайды. «Айжанның азабы» (1924), «Болсаң, Болаттай бол», «Мәжен», «Той тарқар», «Мырзалар» (1927), «Жүрек жұмбағы» (1929) әңгімелері мен «Көн құрыса калпына барады» деген повесть жазған. Өкінішке орай, бұл шығармалардың бірде бірі қазір қолымызда жоқ. Сол себепті оның шығармашылығын өзіміз емес, көзі көргендердің айтқан пікірлерімен ғана пайымдай аламыз.

Сәбең айғактауынша, Әбдрахман бұл шығармаларда тоғышарлықты, туған тілін менсінбеушілікті, төрешілдікті, қыңыратқыған шовинизмді сынаған.

1932-1937 жылдары ол Қазақстан Жазушылар одағының Қызылжардағы бөлімшесін басқарған. Осы кызметінде оның сол кездегі қазақтың сүт бетіндегі қаймағы болған зиялылармен жүздесіп, дәмдес болғаны белгілі. Мысалы анам Мәдина Қостангелдіқызы Мағжанның оған суретін сыйлап, сыртына:

«Жастық дәурен гүл болады,

Жайнап тұрған нұр болады.

Гүл-күнімнің, нұр күнімнің,

Ескерткіші бұл болады!» - деп қолтанба жазып бергенін айтушы еді.

1937 жылдың жетінші тамызында абактыға камалған Әбдрахман-ның кейінгі тағдыры қалай болды? Ол қай жерде, қандай жағдайда атылды? Оны кейін әйгілі әлемтанушы Мақаш Тәтімовтың 1993 жылы шыққан “Қазақ әлемі» атты зерттеу еңбегін оқи отыра анықтадым.

Бұл кітапта КСРО Жоғары сотының әскери алкасының Алматы қаласында 1938 жылдың ақпан-наурыз айларында өткен көшпелі сессиясының үкімі бойынша атылған азаматтардың тізімі жарияланған. Солайша, 25 ақпан – 13 наурыз аралығында 631 адам атылған. Оның 70-75 пайызы қазақтың зиялы деген азаматтары.

Солардың бірі – Әбдрахман Айсарин. Ол 1938ж. 9 наурызында атылғандардың ішінде тізімде бірінші тұр. Атылған жері Алматы түбіндегі Талғар ауданындағы Жаңалық деген жердегі Диканбай қыстауы. Мұны Мақаш Тәтімов айғақтап отыр.

Әбдрахманға жабылған жала оның отбасын да айналып өткен жоқ. Оны ұстап әкеткен соң төрт баламен қалған шешем Сергеев ауданындағы Балуан ауылына Әбдрахман туыстарын паналауға кетеді. Бірақ мұндағы пысықайлар оны да тыншытпай, «Мұнда халық жауы-ның әйелі тығылып жүр» деп көрсетіп жіберген. Анамның

айтуынша, ауылдастары арасында Әбдрахманның елден озып, зиялы азамат, жазу-шы болғанына ішінде пышак айналмайтын қызғаншақтар болған. Солар шиеттей төрт баланы жетім қалдырып, анасын да соттатып жіберген.

Жоғарыда айтқанымдай, анам «КАРЛАГ-та» бес жыл кесімді мерзімін өтеп, балаларымен қайта табысқан. Кейін 1947 жылы менің әкем Рамазан марқұмға тұрмысқа шыққан.

- Әбдрахман әріптер үндесуін жақсы көретін еді. Соны шығармаларымен қатар семьялық өміріне де қолданып, балаларының аттарын «А» әрпімен басталатын өзінің және фамилиясының есімдеріне сәйкестендіріп: «Азат, Айна, Айман, Аян қойған, - дейді Сәбең.

1929 жылы дүниеге келген Айна апам жетпіске бір жыл толарда дүние салып, Тимирязев ауданындағы Ынтымақ ауылының қорымындағы зиратқа жерленді. Аяны Қызылжарда тұрып қайтыс болды, Айманы Сергеевка қаласында болса, кенже апам Азия әкесін көзі көрмеген, Сергеев ауданындағы, Жалтыр ауылында тірлік кешуде. Айна апамнан бастап бәрі де немере-жиен көріп, әйгілі әкенің атак абыройын ардақтауда. Бұлардың ішіндегі ересегі Айна апам әкесі ұсталғанда небары сегізде, ал анасы абақтыға қамалғанда - тоғызда ғана екен. Кейін көп тауқымет тартқаны өз алдына бір бөлек әңгіме.

Аян ағам Теренсай мектебін тәмамдап, Алматыға мал-дәрігерлік институтқа құжат тапсырған. Бірақ тасада жатып тас атқандар оған да тыныштық бермей, «халық жауының» баласы оқуға түсейін деп жүр деген «жолдамасын» соңынан жөнелткен. Содан, ондағы «қырағы достары» құжатын қолына ұстатып қоя береді.

Алматы көшесінде босып жүрген бозбала Кеңес Одағының Батыры Мәлік Ғабдуллиннің көзіне түсіпті: - Сен осы, Әбдрахман Айсариннің баласы емессің бе? Түрің келіп тұр. Шіркіннің аузынан түскендейсің? – деп сұрайды Мәлік.

Жөнін айтқан баланы құшақтай алып, әй-шәйға қаратпастан ҚазПИ-ге алып келіп, өзінің батырлық, бар беделін салып, әкесі ақталмаса да оқуға алдырады. Сөйтіп, «Жақсының аты өлмейді» демекші, ағам Мәліктің, Сәбеннің, Қасым Аманжоловтың арқасында оқуын бітіріп, әдебиетші болып шыққан. «Халық жауы» деген қырсықтың кесірінен қазақ баспасөзінің шешіресінен шеттетілген, шығармалары жойылып кеткен Әбдрахман Айсарин жайлы бүгінгі айтарым осы. Оның шығармаларын мұрағаттардан іздестіріп, тауып, жалпак жұртшылыққа адал есімі оралған біртуар азаматтың талантына сай тұлғасын таныта беру, біздің міндетіміз.

Әзірге кейбір зерттеушілердің соңғы жылдардағы еңбектерінде ғана Мағжанға, Сәбитке, Сәкенге қатысты зерттеулері мен жарияланым-дарында Әбдрахман Айсарин есімі ауызға алынып жүр. Профессор Тұрсынбек Кәкішев «Алматы ақшамы» газетінде біртатар мақалалар жариялады. Тек, бұларда оның жазушылық, журналистік қызметінен гөрі саяси оқиғаларға қатысуы көбірек камтылады. Дегенмен де, бұл адам жайлы деректердің қай-қайсысы да артық болмайды.

Зейнолла Әкімжанов

ОРНЫНДА БАР – ОҢАЛАР

Қызыл қырғынның көп құрбандарының бірі – Әбдрахиев Кәкім. Сол кездегі Ленин ауданының Қарағай ауылында елді имандылыққа үйіріп, тілін сындырып, сауатын ашып жүрген 60 жастағы ақсақалды 1937 жылдың қақаған қысында 4 желтоқсан күні өз үйіне келіп ұстайды.

Кәкім ақсақалды тұтқындауға рұқсат берген №8 ордерге НКВД-ның аудандық бөлімінің бастығы қол қойған. Участкелік инспектор Забелинге берілген ордерде былай деп жазылған: «Вам поручается произвести обыск, и арест гр. Абдрахиева Какима проживающего аул Карагай, Тунгуюкского сельсовета Ленинского р-на».

«...При обыске ничего не обнаружено. ...При обыске жалоба от обыскаемого не поступило».

Состав семьи:

1. Жена Абдрахиева Кулян, 45 лет, д-х. аул Карагай.
2. Сын Какимов Жамет, 8 лет, ученик.
3. Дочь Какимова Азина, 3 года».

Одан әрі тағы да, ақсақалға қол қойғызып, өзі де қол қойып ала жөнелген.

Осынау тасыр-тұсыр қысқа жазылған сөздердің ар жағында қаншама адамның тағдыры тұрғаны ешкімге де керек емес. 60-ка келген ата жасында тышқан мұрнын қанатпаса да жалғаннан жазықты болып, жұртқа құбыжық көрініп қор боп, жендеттің алдына түсіп, айдалғалы тұрған ақсақалдың күйініші, айдың-күннің ама-нында шаңырақтарына жасын түсіп, үйдің иесінен тірідей айрылып, шиеттей баламен жалғыз қалғалы тұрған ананың қайғысы, әкенің панасынан шыға алмай, буыны бекіп, бұғанасы қатпаған балалар-

дың екі көзі жаутандап, жетімсіреген халі – ол кезде ешкімді де аландатпайтын.

Енді Әбдірахиев Кәкімге — толтырылған анкетаға назар аударып көрелік:

«Год рожд: 1877, аул Актас, Ленинского р-на, СКО

Должность и место службы: мулла

Профессия: мулла

Имущественное положение в момент ареста: имеет 1 лошадь, 1 корову.

То же до 1929 г. мулла

То же до 1917 г. - -

Соц. положение в момент ареста: мулла

Соц. происхождение: мулла

Национальность: казах».

Сонымен, 4 желтоқсан күні ауданға айдалып әкелінген ақсақалды, 5 желтоқсан күні соттап та жіберіпті. Сот — «тройка», істі 3-4 минуттен артық қарамаған тәрізді. «Бұлтартпас дәлелі» болған соң аясын ба, 57-ші болып сотталған ақсақалды 10 жылға жомарттықпен кесе салған. «Шешімді де толық келтіре кетейік:

Выписка из протокола № 20 заседание тройки УНКВД СКО от 5.12. 1937 года.

57. Дело № 1429 Ленинского РОНКВД по обвинению Абдрахиева Каким, 1877 года рождения. бывший мулла обвиняется в том, что он среди населения проводил к-р агитацию, направленную против мероприятий партий и правительства.

Постановили: Абдрахиева Какима – заключить в ИТЛ сроком на десять лет, считая срок с 4 декабря 1937 года.

Бар болғаны осы, «адамның тағдырын шешу», -шыбын өлтіргенмен бірдей болған. Ол кездің өлшемімен қарағанда ақсақал 10 жыл алғанына қуанған да шығар, өйткені ату жазасын беру де шекілдеуік шаққанмен бірдей кез еді ғой. Біз «үкімді» толық келтірдік. Байқап отырсаңыз мұнда да заң жоқ. Тегі ол кезде заңға негіздеудің қажеті де болмаған сияқты. «К-р агитация» дегендері де айта-айта жауыр болған.

Жұрттың бәріне де қолданатын сөздер тәрізді. Оны толық келтіріп: «контрреволюционная агитация» деп жазуға да ерініпті.

Әбдірахиев Кәкім ақсақал елге сыйлы, үлкен оқуы бар білімді адам болған. Ол жаңаша да, ескіше де бірдей сауатты екен. Қол қойғанда сол кездегі жаңа оқудың қолданысында болған латын әріптерін пайдаланыпты. Оның жалғыз жазығы, осы білімділігі сияқты, өйткені кеңес өкіметіне оқымаған қарадүрсін адамдар керек болған ғой. Ақсақал молдалығының үстіне, бармағынан бал тамған ағаш шебері екен. Сол Қарағай ауылының түлегі, Батыр ағамыз Жәлел Қизатов ол кісі туралы былай деп еске алады: «Кәкім Әбдірахиев он саусағынан өнері тамған ағаш ұстасы, сонымен бірге осы елдің имамы еді». (Қизатов Ж, «Өмір мен өлім», Алматы, 1995, 318-б.).

Осындай адамды кім көрсетіп, кім соңына түскені белгісіз. Бізге ақсақалдың «делосын» көрсеткен ҰҚК-нің қызметкері «донос» жазылған бетті көрсетпеді. Президенттің Жарлығы бойынша оны және тергеудің хаттамасын көруге рұқсат жоқ екен. Ал көршіміз Ресейде мұндай шектеу жоқ көрінеді. Бізде әлі күнге іштен шыққан шұбар жыланды танып-білуге рұқсат жоғы өкінішті-ақ...

Сөйтіп, жазықсыздан жапа шегіп, ұшы-қиырсыз 10 жылды арқалаған ақсақал, ата сақалы аузына түскенде тұтқын болып «СтепЛаг-қа» айдалады. «СтепЛаг» - Көкшетау облысының аумағында болған.

«Қырық жыл қырғын болса да, ажалды өледі» деген бар емес пе, лагерьдегі тұтқын түгіл, кейбіреулер бостандықта жүріп-ақ соғыс жылдары аштан өліп жатқанда, ақсақал аман шығып, 1948 жылы арып-ашып еліне келеді. «Өлмегенге өлі балық кездеседі» дегендей, Кәкең қолының шеберлігінің арқасында ғана аман қалыпты. Ол тұтқындарды күзететін солдаттарға ағаштан неше түрлі бұйымдар жасап беріп, өзіне нан тапқан екен. Ақсақалдың сегіз жасында тірі жетім қалған жалғыз ұлы Жәмет, аман-есен ер жетеді. Бұл кезде ол өзінің туған ауылы Актасқа көшіп келіп, тұрып жатыр екен. Кәкім ақсақал, жалғыз ұлынан туған үлкен немересі Қабдырахманды да көріп, 1954 жылы 77 жасында дүние салады.

«Орнында бар оңалар» демекші: Кәкеңнің артында қалған жалғыз ұлы Жәмет те ұзақ жылдар өз ауылында бригадир, бөлімше басқарушысы болып істеп, бұл күнде зейнет демалысына шыққан қадірменді ақсақал болды. Ол 2-ші және 3-ші дәрежелі «Еңбек Даңқы» ордендерінің иегері, ұлын ұяға, қызын қияға қондырған ұлағатты отбасының аяулы жаны.

Самрат Жақсыбаев

ТУҒАННАН «ЖАУСЫҢ СЕН» ДЕП ЖҰЛМАЛАҒАН...

Қызылжар қаласының тұрғыны Зүбәйра апай «Қазақстан мәдениетіне еңбек сіңірген қызметкер» деген атағы бар жан. Ол облыстағы балалар мен жасөспірімдер кітапханасын ұзақ жылдар бойы басқарған еді. Жуырда осы кісімен әңгімелесіп отырып, оның өмір жолының каншалықты киын болғанын білдік.

Апай Мағжан Жұмабаев туған өңірде дүниеге келген. Ата жағынан алғанда оған туыстығы да бар. 1937 жылы өмірге келген Зүбәйра бұл дүниеге көзін аша салысымен қысастыққа тап болады. Алдымен жеті рет қажылыққа барып, мұсылмандық парызын өтеген, елге сыйлы нағашы атасы Рысбай Мырзабаевты НКВД «халық жауысың» деп алып кетеді.

Сол кездегі Бейнеткор ауданы, Исаев атындағы кеңшардың «Екітіс» деген ауылында тұрып жатқан, 1869 жылы туған, 68 жастағы ақсақалды алып әкетуге келген НКВД мәшинесінің қорабында кәнігі баскесерлер секілді қолдары арттарына қайырылып байланған, пайғамбар жасынан асқан, басқа да алты молданы қатар-қатар, етбетінен жатқызып қойған екен... Сол кездегі тасырлық пен надандықтың шегі болмаған ғой, әйтпесе елді иманға үйіріп жүрген құрметті ақсақалдарды сонша қорламай, жай отырғызса да қашып кетпес еді...

Рысбай қажының өзі бес ағайынды екен. Ежелден малды-жанды болған тұқымға ұқсайды, ағасы Қаржастың есімі 1910 жылы Петербургте шыққан «Киргизское хозяйство Акмолинской области» деген анықтамалық кітапта Полуден болысындағы үлкен бай ретінде тіркеліпті. 1937 жылға дейін 2 рет тәркіленген екен. Ресей жеріне ауып барып, Омбының Назыбай ауданында да тұрады. Бірақ туған жерін сағынып, қайтадан елге келген беті де сол екен...

Рысбай қажының елге соншалықты сыйлы болғанының бір себебі, ол оқығаны көп кісі екен. Қызылжардағы ерте оқыған ежелгі казак зиялыларының бірі Дүйсенбай Тұранов, Рысбайға 1895 жылы өзінің орден-медальдарын тағып түскен суретіне: «Дорогому племяннику Рысбай кажи Мурзабаеву от титулярного советника Дүйсембай кажи Туранова» деп қолтаңба жазып сыйлаған екен (Кейін сол суреттегі Тұрановтың көзін Зүбәйра апайдың ұлы Біржан бала кезінде «беляк» деп шұқып тастапты. Идеологияның бала санасын улағанының бір көрінісі...) Әрине, ол кезде бұлай жазу көп оқуы бар адамның қолынан ғана келетін іс және титулярный советник

деген қызмет те үлкен лауазым болған сияқты. Міне, сол кісі Рысбай қажының туған нағашысы болған. Қолтаңбаны орысша жазуына карағанда, Рысбай аксақал да оны жақсы түсінгендігі көрініп тұр.

Елдің еңсесін басқан тас түнек түрілген алғашқы жылдары Зүбәйра апай қауіпсіздік комитетіне сұраныс беріп, атасының қалай өлгендігі туралы хабар алады. 1990 жылдың 20 шілдесінде берілген қайтыс болғаны туралы куәлікте Мырзабаев Рысбайдың 1937 жылғы 15 қазанда атылғандығы айтылған...

1961 жылғы 28 маусымда Солтүстік Қазақстан облыстық сотының төралқасы Мырзабаев Рысбайды бірге атылған алты молдамен бірге толық ақтайды. Бірақ, бұл туралы анықтаманы облыстық прокуратура тек Зүбәйра апайдың сұранысы бойынша 1990 жылдың 16 тамызында бір-ақ береді...

Рысбай қажының Меккеге барған бір сапары туралы дерек 2002 жылы шыққан «Ислам әлемі» кітабының 119-бетінде де бар.

Енді қажының жалғыз перзенті Зүбәйра апайдың шешесі Сапияның көрген қорлығына келейік. Ол кісі, әкесі тұтқындалғанда қазіргі Мағжан Жұмабаев ауданының (ол кезде Булаев) Сұлушок деген кеңшарында тұрады. Күйеуі Әлжанов Темірғали осы кеңшардың басқармасы екен. «Халық жауының қызына үйленген сілімтік» деп көп ұзамай Темірғалиды да тұтқындайды. Ақтау туралы 1997 жылдың 20 мамырында берілген анықтамада «кеңшарларды құлатуға бағытталған революцияға қарсы ұлтшыл, бүлікшіл диверсиялық ұйымның мүшесі болған» деп жазылыпты. Есі сау адамның өңі түгіл түсіне енбеген қылмысты жасады деп оны 10 жылға айдауға жібереді. Жас келіншегі Сапия қырқынан жаңа ғана шыққан қызы Зүбәйра және кәрі шешесімен қала береді.

Темірғалиды алғашында Амурдағы Комсомол қаласындағы қара жұмысқа жегеді. «Ұстап әкелерде апам Зүбәйраны қолыма беріп, қоштас дегенде, иіскемей, көзіме келіп қалған жасты көрсетпеймін деп теріс айналып кетіп едім. Неге сонда перзентімді бір иіскемедім екен деп осы күні өкініп жүрмін. Мүмкіндік болса суретке түсіріп, салып жіберіңдер», деп жазыпты қамыққан жас әке. Артынан: «суреттеріңді алдым, жұмыстан шаршап келгенде көкірегіме басып тұрсам, тынығып қаламын», деген хат келеді. Осыдан кейін ұзақ уақыт бойы хат болмай, Архангельск қаласына ауыстырылғандығы туралы хабар бір-ақ түседі. Сөйтіп, Қиыр Шығыста жүрген жандарды елдің солтүстік батысынан бір-ақ шығарыпты... (Тегі Бело морканалды қазуға салса керек. – Ж.С.).

Осы Архангельскіде жүргенде Омбы облысының, Назыбай ауданына тұрмысқа ұзатылған қарындасына: «өкпеден ауырып, ауруханада жатырмын» деген хат келеді. Бұл — Ұлы Отан соғысы жүріп жатқан 1942 жылы болған оқиға екен. Қарындасы жан ұшырып, қолынан келген жақсылығы — поштамен тамақ, жылы киімдер салып жібереді. Бірақ, онысы көп ұзамай қайтып келеді. Ағасын дүниеден өтіп кеткен екен деп қатты қайғырған қарындасы науқасқа шалдығып, кешікпей өзі де қайтыс болады.

...Ал, 1990 жылы ақталғандығы туралы берілген анықтамада Әлжанов Темірғалидың Коми АКСР-дегі Ухто-Ижемск тұтқындар лагерінде 1945 жылы қайтыс болды деп айтылған екен. Ендеше, 1942 жылғы посылканы неге табыс етпегені жұмбақ күйінде қала берген... Ал олардың бұл жұмбағы бір адамның өмірін қияды.

Халық жауының әрі қызы, әрі әйелі деген қара күйелі атағы бар, жаны жаралы жас Сапияға кәрі шешесі мен қызын асырау оңай болған жоқ. «Отырса опак, тұрса сопак» деп шолақ белсенділер күн көрсетпейді. Қысы-жазы қырманда бидай ақтайды, көктемде егеді, күзде жинайды, әйтеуір бел шешіп бір отырмайды. Бірде, шыжыған шілдеде шөпте жүргендерінде арбаға жегілген сиырлар шанышқақ тиіп, құйрығын көтеріп шапқанда арба бір жакқа, үстіндегі әйелдер бір жакқа ұшады. Сонда қолынан азаптанып, бебеу қағып жатқан Сапияны шолақ белсенділер: «халық жауының әйелі, сен жұмыстан қашу үшін қасақана істедің деп дігерлеп, сынған қолымен жұмысқа қуып шығарыпты... Түскі асқа келгенде тамақ ішіп үлгірмек түгіл шәй қайнамай жатып, жаудың қызы, шалжиып, қасақана ұзақ отырасың деп талай рет жұмысқа қуыпты... Шешесі көрген осындай қорлықтарды айтқанда Зүбәйра апай қатты толқып, көзіне жас алып отырды.

Кейін Сапия Уәйіс деген кісіге тұрмысқа шығып, үш ұл, үш қыз көреді.

Баланың үлкені Зүбәйра апай да қаншама көзге шұқыған қорлықты көріп өседі. Жас баланың жүрегіне инедей қадалтып, «сен жаудың қызысың, пионер қатарына алуға лайық емессің», деп үздік оқитын оны қорлап тастап кетеді. Сонда қораның ішіне кіріп, тығылып отырып күні бойы жылаған екен. Қазіргі балалар мұндайға пысырмағанымен, ол кезде құрбылардан қалып қойып, мойынға қызыл галстук тақтау дегенің нағыз қорлық, үлкен кемсіту еді. Комсомолға өтерде де сол оқиға қайталанады. Бұл жолғы қорлыққа шыдамаған жасөспірім қыз өзін-өзі өлтіргісі де келеді, бірақ анасын аяп қалған екен. Қанша жақсы оқып, балалардан озық

болса да, мектептегі толып жатқан бірде-бір мәдени шараға «қырағы» мұғалімдер мұны кеудеге нұқығандай тастап кетіп, қатыстырмайды екен. Бірақ «асылды соға берсең жетіледі, жасықты соға берсең кетіледі» деген емес пе, табиғатынан бойға біткен тектілігі бар жас Зүбәйра қайсарлықпен ержетіп, жоғары оқу орнына түсіп, жақсы маман болып, жақсы адамға тұрмысқа шығады. Тіпті, шаңырағы өшіп қалған нағашы атасының да есімін жаңғыртып, тегін Рысбаева қылып жаздырған екен. Әділетсіз қысастық қылғандарға қарсы тұрған іштегі өжеттігін жас қыз осылай көрсетеді.

Міне, Қызыл империяның қилы-қилы азабын бастан кешкен бір адамның тағдыры осындай.

Жақсыбай Самрат

ҚЫЗЫЛЖАР ӨЛКЕСІНДЕ

Сырғабеков Нығмет 1900 жылы, қазіргі Аққайың ауданының, Смирнов кентінен 7-8 шақырымдай жерде болған Монғол ауылында дүниеге келген. Ауылдың, кейінірек ұжымшар былай аталуына Монғолиядан осы шаруашылыққа әкелінген жылқылар себепші болған екен. Бұл күнде ол ауылдың орны ғана сақталған. Сол кезеңнен қалған куәгер ретінде ескі зират қана бар.

Атақты Қаракесек руынан талай өнерлі, қазақ халқының тарихында аты сақталған ұлдары мен қыздары көп шыққан. Нығмет ағамыз да осы рудың өкілі.

Қызылжар өңірінің белгілі азаматы Сағындықов Болат Мағазұлы былай дейді: «Менің енем Қамеш 1957-58 жылдары Нығметтің әйелі Бибіжамалды көріп тұрған. «Халық жауларының» әйелдеріне арналған «Алжир» лагерінен қорлық көріп келген жанның шаршап-шалдыққаны, талай нәубетті көргені сезіліп тұратын. Өзінің сүйген жары Нығметті жиі ауызға алып, оның «халық жауы» емес екендігін, нақақтан жала жабылғанын, бейкүнә құрбан болғандығын айтып отыратын.

Қазір Петропавл қаласында тұратын 80 жасқа таяп қалған Оспанова Қалима өз әкесінің Сырғабеков туралы айтқан тұшымды әңгімелерін еске алады. «Ақжарқын, әзілқой, жеңгелерінің алдында ерекше сыйлы, келген сайын шай-шекерін ала келетін. Сол есіл ер 1937 жылы нақақтан айдалып кетті ғой...», - дейтін. Сталиннің қанды қасап, жаналғыш машинасының қаһарына мініп тұрған кезінде, «Пресновский военно-фашистский заговор» атты сан түрлі

кылмыстық істерді ойдан шығарып, аудандық партия комитетінің хатшысынан бастап, көптеген ел азаматтарының аяқ астынан жауықты болып шыға келіп, нәубеттің құрығына ілігіп кеткен. Кейбіреулерінің «халық жауы» Сырғабеков Нығметпен байланысы болған, сыбайластар деп айыпталғаны, қауіпсіздік комитетінің құжаттарынан белгілі. Осындай құрбандардың көпшілігі Петропавлдағы істеген ісі кара болса да, сыртқы бояуына байланысты «Ақ түрме» деп аталып кеткен абақтыда ату жазасына кесілді.

Сырғабеков Нығметтің адал есімі акталғаннан кейін 60-жылдардың бас кезінде Смирнов кентіндегі бұрынғы Привокзальная көшесі Сырғабеков Нығметтің атымен аталды. Тың көтерілген жылдары салынған осы көшедегі үйлер әу баста саз балшықтан тұрғызылған. Жерден қазан шұңқыр қазылып, сабан мен саз балшықтан кірпіштер құйылып, асар жарияланып, бүкіл ауыл адамдары жабылып салған құрылыстар болатын. Сол көшенің бойында қазір сексенге жуық үйлер бар.

Петропавл қаласында да бір көше Нығмет Сырғабековтің атымен аталады екен. Бір өкініштісі, ардагер азамат, қазақ елінің алғашқы халық комиссарларының бірі Н.Сырғабеков туралы облыс орталығындағы тарихи өлкетану мұражайында мәліметтердің болмауы.

1980 жылы Есентемірова Қарлығаш есімді мұғалима бастаған оқушылар - Бекенов Аманжол, Козлова, Сердюк осы ауылдың атынан делегация болып, Алматы қаласындағы Сырғабеков Нығмет ағамыздың бүгінгі ұрпақтарына барып қайтты. Олардың әкелері туралы айтқан әңгімелерін қағазға түсіріп әкеліп, ауылдағы мектеп оқушыларымен әңгіме өткізді. Ауылда Сырғабеков Нығмет ағамыздың атындағы мұражай ашылып, ол кісінің атқарған адал істері жөнінде мәліметтері бар қолжазбалар экспонат ретінде қойылды.

Бұл елді мекен басында Бейнеткор, кейін Совет, ал бүгінде Акқайың ауданы деп аталады. Аудан 80 жылға жуық тарихында талай қиын-қыстау күндерді де, өсіп-өркендеу кезеңдерін де бастан кешірді. Ел азаматтарының жадында Сырғабеков Нығмет сияқты тумаларының есімі сақталған, осы есімді әрдайым мақтанышпен еске алысып отырады. Бүгінгі аудандық мұражай басшысы Татьяна Петровна Борисова: «Н.Сырғабеков – біз мақтаныш тұтатын тұлға!» дейді. Аудан басшыларының бірі Борис Сабитович Баяшев, аудан ардагерлері Владимир Алексеевич Салосюк, Есім Алішұлы Ақмамбаев, тағы басқалар: «Осы өлкенің өркендеуіне еңбегі сіңген тарихи тұлғалар алдында біз адал болуымыз керек.

Олардың өмір жолы мен халқына сіңірген қызметін жастар тәрбиесінде қолдану біздің парызымыз», - дейді.

Сонау жылдары Совет ауданы болып тұрған кездерде ел басқарған Филипенко деген азамат елдің алуан түрлі жиналыстарында сөз бастаған кезде: «Советские большевики...» деуді ұмытпайды екен. Ол күндер тарихи шежіреге айналды. Ал бүгінде тәуелсіз Қазақстанның алтын астық қамбасына айналған облыстың Аққайың ауданы еңбеккерлері егемен елдің абыройын асырып, ел еңсесін көтеруге еңбек етуде.

Сырғабеков Нығмет ағамыз туралы мәлімет (материал) жинау мақсатымен осы өлкеге аяқ басқанымызда жайқалған егін, көкөніс әлі толық жиналып, қамбаға құйылып бітпеген екен. Қызылжар өңірі биыл 5 млн. тонна астық жинаған. Еліміз бойынша 18 млн. астық жиналғанын ескерсек, бұл облыстың салмағының қаншалықты екені өзінен өзі түсінікті-ақ. Ауыл дикандарының шат көңіл шағына тап болыппыз. Бізді бастап келген ел ақсақалдары Болат Мағазұлы Сағындыков, Қайролла Мұқанұлы Мұқанов, Ұлан Қажеңұлы Сүгіров осы өлкенің тарихының көзі тірі куәгерлері, елдің қамқор ағалары екендігіне анық көзіміз жетті. «Үй сыртында төбен болса, ертеулі тұрған атпен тең, үй ішінде қарияң болса, жазулы тұрған хатпен тең» деген халқымыз атанға жүк боларлық салмақты сырды тобықтай сөзбен түйіндеген ғой. Ел ағаларымен бірге өткізген күндерімде осы сөз үнемі ойымда жүрді.

Осы ел ағаларының жан жары-зайыптары Күннар замандасымыздың сыпайы сырбаз қалпы, Гүлзағи бәйбішенің таным көкжиегі, кісілік парасаттылығы, Әлхият қарындасымыздың жаңа ортада жақсы жол тапқаны көңілімізге жылы сезім ұялатты. Жас ғалым Гүлнарға, дәрігер қарындасым Марияшка жарқын болашақ тілеймін. Бибігүл сияқты балапандарға жақсы аналары мен апаларының жолын бергей! Ағаларына қанат-құйрық болып, қолдарын ұзартып жүрген Қайрат ініме де ерекше алғысымды жолдаймын!

*Өмірзақ Озғанбаев
тарих ғылымының докторы, академик*

ЕЛІМ ДЕП ЕҢІРЕП ӨТКЕН АЗАМАТ

Мені қатты толғандыра беретін жағдай. сонау 1920 жылдары социализм құру заманында қуғын-сүргінге ұшыраған, зорлық-зомбылық шеккен немере ағам Абдолла Байтасұлының тағдыры. Әкем марқұм, Ауарира Байтасұлының айтуы бойынша, ағам Абдолла Байтасұлы XX ғасырдың басында Рузаев ауданының (қазіргі Целинный), Шұқыркөл ауылында 1900 жылы дүниеге келген. Ол жастайынан өнер-білімге құштар боп ауылда оқып, зеректігі мен ұлттық сана-сезімі ерте оянған қазақ жастарының бірі еді.

Қазақ халқының көш бастаушылары, ірі қоғам қайраткерлері Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Жүсіпбек Аймауытовтардан тәлім-тәрбие алып Қызылорда, Алматы, Ташкент қалаларында қызмет атқарды. Соның айғағы ретінде 1926 жылы Қызылорда қаласында түскен фотосурет күні бүгінге дейін сақталған. Сурет “Қазақ әдебиеті” газетінде жарық көрді. Онда қазақ зиялылары Ахмет Байтұрсынов, Халел Ғаббасов, Міржақып Дулатов, Жүсіпбек Аймауытов, Мұхтар Әуезов, Абдолла Байтасов, Әлкей Марғұлан бейнеленген.

Абдолла ағамыз ұлылар арасында жүріп, Ташкентте Қазақстан академиясы орталығының жетекшісі боп қызмет атқарды. Сәкен Сейфуллинмен бірге Қызылорда қаласында қазақ халық ағарту институтында оқытушы болды. Мағжан Жұмабаевпен бірге «Алқа» әдеби үйірмесін құрысты. Ұлттық озбырлықты, өктемдікті қатты сынап, «Жас алаш», «Жас қайрат», «Еңбекші қазақ» газеттеріне әділдікті жақтап көлемді мақалалар жазған белсенді қаламгер, баспагерлік жұмыспен шұғылданған. Ұлы кемеңгер жазушылармен бірлесіп бастауыш мектеп сыныптарына арналған оқу бағдарламасын жасасып «Тіл тарихы», «Ауыз әдебиеті», «Мектеп басқару жайы», мұғалімдер үшін «Тәжірибе сабақтардың үлгісі», «Жансыз жаратылыс», тағы басқа күрделі шығармалар жазып, орыс тіліндегі оқулықтарды қазақшаға аударады. Мысалға, А.Гейкиннің «Физикалық жағрафия», Г.И.Ивановтың «Бастауыш жағрафия. Азия, Африка, Америка, Австралия», В.Семейкиннің «Күн қуатының құрылысы» туралы еңбектерін қазақшаға тәржімалады. Бұл еңбектері архивтен алынған деректер бойынша тізіліп отыр. 1927-28 жылдары шыққан «Жүсіпхан туралы» кітаптың авторлары Токжігітов, Байтасов.

Иә, өкініштісі сол, ағамыз Абдолла Байтасов голошекиндік қанды шеңгелге ілігіп, 1929 жылы Москва қаласындағы Бутырка абакты-

сына 32 казак кайраткерлерімен бірге камауға алынып, Ахмет Байтұрсынов, Міржакып Дулатов, Жүсіпбек Аймауытов, Халел Ғабасов және басқалармен бірге бір камерада жатып, айыпталушы ұлтшылдар ретінде жауапқа тартылады. Ол туралы мағлұматты ағарту жазушы Дүкенбай Досжанұлының «Абақты» кітабынан оқып білулеріңізге болады. (74-77-190-274 беттер.)

Албырт жас ағартушы, қоғам кайраткерінің азабы түрмемен шектеліп қойған жоқ. 1931 жылы Міржакып Дулатов, Ахмет Байтұрсыновпен бірге Архангельск-Беловодск концлагерінде неше түрлі тарыншылықтың талқысына түсіп, меңдетті қиыншылықты басынан өткізеді. 1939 жылы бірнеше казак зиялыларымен бірге Абдолла Байтасов амнистияға ілігіп, Қырғыз Республикасының астанасы – Бішкек қаласына жер аударылып, өзінің сүйген мамандығы оқытушы болып қызмет атқарады.

Бірақ көп ұзамай елінің егемендігін, ұлт бостандығын аңсаған ағамыз жарық жұлдыздай жарқ етіп, небары 40 жасында дүниеден өте шықты. Тағдырдың ісіне дауа жоқ, аз жасаса да халқының кәдірлісі, адал перзенті, елінің мақтанышы болды.

Оның өз кіндігінен тараған Әзім, Фируза есімді балалары өсіп, ержетіп, жоғары дәрежелі білімдері бар, зейнеткер, өз алдарында бала-шағалары бар. Шаңырақ иелері Алматы қаласында тұрады.

Тағы да айта кететін бір жәйт, сол бір астан-кестен алапат жағдайда «шаш ал десең, бас алатын» ауылдың шолак белсенділері көре алмаушылық нарызылық ниеттерін одан әрі жалғастырып, талай азаматтар жазықсыз, жапа шегіп оралмастан атылып кетті. Олар Смағұлов Есқақ, Сейпатталов Қабылқай, Тасмағанбетов Құбайдолла, Дәулетбеков Қапбас және Шәрәпиев Зұлқарнай. Шәрәпиев Зұлқарнайды Солтүстік Қазақстан облысының Бай Еңбек мектебінде қызмет істеп жүргенде әкеткен.

Иә, жылжып жылдар өтер, бірақ «жаксылардың аты өлмейді» демекші, олардың есімдері әр уақытта естен шықпайды.

Сөз соңында айтарым, Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Жарлығына сәйкес 1997 жыл жалпы ұлттық татулық пен саяси қуғын-сүргін көрген құрбандарды еске алу жылы деген шешімін басшылыққа ала отырып, казак зиялыларымен, тағдыры бір қоғам кайраткері, халық үшін елеулі еңбек еткен ағамыз Абдолла Байтасұлына облыс орталығы – Қызылжар, Көкшетау қалаларында бір көшенің атын берсе, кейінгі ұрпақтарға туыскандарға көрсетілген құрмет болар еді.

Байжан Байтасов

ЗҰЛМАТ ШАҢЫРАҒЫМЫЗДЫ ШАЙҚАЛТТЫ

Шешеміз Қазине Некібайқызы он үш құрсак көтерген. Әкеміз Тілеубердіұлы Саржанды 1937 жылы ұстап алып кеткенде, сол он үштен тоғызымыз тірі едік. Біздің шаңыраққа кеңестік жүйенің зауалы алғаш рет 1928-30 жылдары түсіпті. Өйткені, ол тұста әкеміздің отыз шақты жылқысы, үш-төрт сиыры, пар өгізі және 35-тей қой-ешкісі болыпты. Жергілікті өкімет осы малдармен коса киіз үйді, төсек-орын, ыдыс-аяққа дейін тартып алыпты. Содан «бай-кулак-сын» деп, әрі Қаншайым деген қызын айттырған жеріне ұзатқанда «қалың мал» алдың деп әкемізді екі жылға соттап, Сібірге жер аударыпты.

Содан шиеттей бала-шағалармен қалған шешеміздің жағдайы қиындап, тұрмысымыз нашарлаған соң, нағашыларымыз Тауағаштан бір түнде келіп, көшіріп алып кетіпті. Кейін біздер Омбы, одан кейін Түмен облысында тұрып, Мырзахмет, Нұрахмет деген ағаларымыз жұмыс істеп, отбасын асырапты.

Әкеміз тиісті мерзімін өтеп келіп, бірден-бірге хабарымызды естіп, бізді Түмен облысынан тауып алады. Содан мұнда бірер жыл болғаннан кейін, туған жерге көшіп келдік. Бұл 1935 жылдың жаз айы болатын. Онда мен жеті жаста едім. Бала болсам да, сол кездегі құбылмалы тірлік әлі күнге дейін көз алдымда тұр. Біз қазіргі Есіл ауданындағы Бірлік ауылына көшіп келгенде, бұрынғы жер үйіміздің қалқайып қабырғасы ғана тұр еді. Есік-терезе, сәкісі жоқ, қора-қопсыны біреулер бұзып әкеткен. Содан Хамза деген аталас ағайынның шошаласында тұрып, әкеміз үйдің жанынан сарай, қора сала бастады. Бірақ оларды қысқа дейін бітіре алмады да, көрші Александровка селосындағы әкейдің таныс орыс досының үйіне көшіп барып, сонда қыстап шықтық. Жаз шыға елге қайта оралдық. Бірінші кезекте сарайдың төбесін жауып, іші-сыртын сылап, жаз бойы сонда тұрдық. Одан соң үйдің есік-терезелерін, сәкісін салып, күзге қарай жер үйге түстік. Қысқа дейін қора да дайын болды.

Кәмпескеден бұрын әкеміз орыс қаласынан үш бөлмелі ағаш үй сатып алған екен. бірақ оны көшіріп әкелемін деп жүргенде сотталып кеткен. Кейіннен білсе, сол үй әлі сол қалпында тұр екен. Бұрынғы иесі үйді бұзып алып кетсін деп, хабар айтыпты. Содан 1936 жылдың қысына қарай үйді көшіріп әкеліп, орнатып, оның бір бөлмесіне көк шөп төсеп, үстіне текемет, алаша жауып, ауыл адамдары сонда жұма намазын оқитын болды.

Біздің Бірлік ауылында бұрын «Оспан мешіті» деп аталатын мешіт болыпты. Оны 1933-34 жылдары ұжымшар болғанда, мұнарасын, айын құлатып, клуб етіп пайдаланыпты. 1936-37 жылдары біздің үйге көрші Мәдениет, Қаратал ауылдарынан біраз адамдар келіп, жұма намазын оқып жүрді. Содан елдің бір шолақ белсенділері әкемді молда, үйіне елді жинап, жұма намазын оқытады, Кеңес өкіметіне қарсы адам деп көрсетеді. 1937 жылы 12 желтоқсанда КСРО Жоғары Кеңесінің сайлауы болғаны белгілі, соған аз күн калғанда аудандық НКВД-ның екі-үш қызметкері келіп, кара машинамен, әкемді алып кетті.

Мен онда 2-ші класта оқитын едім. Мектептен келсем, үйде әкем жоқ. Шешемнен сұрасам, екі-үш адам келіп, ауданға машинамен алып кетті дейді. Шешеміз: - Мүмкін кешігіп қаларсың, киім-кешек ал, - десе: - Олардың менде не жұмысы бар, ертең қайтып келермін, - деп еш киім алмапты. Сол жылы шешеме көп балалы ана деп, Үкімет 2 мың сом ақша берген екен. Әкеміз тағы бірер малдарын сатып, жаңағы 2 мың теңгеге қосып Қызылжарға барып, балаларына киім-кешек, кездеме алмақшы болыпты. Әкемізді машинамен әкетеміз деп жатқанда, ол қалтасындағы жаңағы 3,5 мың сом ақшаны шешемізге беріп жатқанда, келген чекистер ақшаны қайыра қалтасына салдырады. Ол кезде бір сиырдың бағасы 400-450 сом тұрады екен. Оның үстіне үйді тінтіп, құранды және арабша жазылған шежірені, тағы басқаларын алып кетеді. Артынан Нұрахмет деген баласы екі-үш рет іздеп, Явленкаға барған екен, бірақ әкесімен жолықтырмаған, қайда екенін айтпаған: «Енді келсең, өзіңді де жабамыз», - деп қорқытқан.

1938 жылдың желтоқсан айы. Бір күні түнде біреулер бір шана ақ қайың ағашты біздің огородтың ішіне құлатып кетіпті. Сол түн ішінде Бірлік ауылдық кеңесінің төрағасы Омар деген қасында тағы кісілері бар Нұрахмет ағамыздан – «Отынды қайдан алдың?» - деп қысып, сұрайды. Ол болса жұмыстан алдында ғана келген, Мырзахмет ағамыз төсек тартып жатқан ауру. Соны айтса да иланбайды. Келесі күні менен мектепте де - Отынды кім әкелді? - деп қысып сұрады. Мен ештеңе білмеймін деп едім, сонсоң мені мектептің бір суық бөлмесіне 2 сағат қамап қойды.

1941 жылы жазда соғыс басталды. Елдегі бас көтеретін адамдарды әскер қатарына ала бастады. Бір айдан кейін біз сияқты балаларды жұмысқа салды, жаз шөп шаптық, күзде егін жинауға қатыстық, қыста өгізбен ауданға астық тасыдық. Көктемде жұрттың сауын сиырларын жегіп, жер жыртық.

Нұрахмет аға 1942 жылы қараша айында әскерге алынды. Ол ауылда трактор-егіс бригадасының бригадирі болғандықтан, 1,5 жылдай броньмен жүрген, 1945 жылдың 25 қаңтарында одан «қара қағаз» келді.

Сөйтіп, әкей хабарсыз кетті, ұлы Нұрахмет соғыста қаза тапты, одан кейінгі Молдахмет соғыста, Мырзахмет жалғыз аяқ, мүгедек. Мені 1943 жылы қазан айында еңбек армиясына, Петропавлға жіберді. Алғаш ФЗО-да 5 ай оқып, токарь мамандығын алып шықтым. Содан кейін В.Куйбышев атындағы зауытқа жұмысқа орналастым. Осында 1988 жылдың шілде айына дейін еңбек етіп, зейнет демалысына шықтым. Еңбекте абыройсыз болған жоқпын. 1977 жылы Еңбек Қызыл Ту орденімен, бірнеше медальдармен, төс белгілерімен марапатталдым.

Сонау бір зұлмат кезең шаңырағымызды шайқалтты, ешбір жаықсыз - әкемізді жазалады. Оның қай жерде қайтыс болып, жерленгенін де білмейміз, енді ондай кер заман қайталанбасын, кейінгі ұрпақ қиындық көрмесін деймін.

Жанахмет Саржанов, зейнеткер

ЕСЕКИН ӘБИ

1896 жылы қазіргі Жамбыл ауданының Орталық ауылында туған. Ауылдың озық ойлы, адамгершілігі мол көрнекті азаматы болатын.

Сол кездегі Преснов ауданына қарасты Орталық казак ауылдарының ішіндегі іргелі ауыл еді. Аудан бойынша, соғысқа дейін ең жоғары казак мектебі (жетіжылдық мектеп) осы ауылда болатын. Ауданның көзі ашық, оқыған казак азаматтары осы мектепке шоғырланып, ұстаздық етті. Сол зиялы азаматтардың бірі – Есекин Әби еді. Үлгілі ұстаз және ұжымшар шаруасын ұйымдастырушылардың бірі ретінде Ұлы Отан соғысынан ауыл тұрғындарының қалауы бойынша броньмен босатылып, әрі мұғалім, әрі бригадир болып істейді. Кәметтік жасқа толмаған балалар мен күйеулері соғыста жүрген әйелдерді ұжымшар жұмысына жұмсап, еңбекті ұйымдастырушы бригадир, әрине, жалқауларға жақпайды. Үш аула әйелі «бұл соғыста Кеңес үкіметі жеңіледі деп жұртқа айтып жүр», - деп, үстінен арыз түсіреді. Қол қойғасын ешқандай тексерусіз «халық жауы» деп, ұстап әкетті. 1941 жылғы 26 қарашада Солтүстік Қазақстан облыстық сотының үкімімен, сегіз жылға сотталады. Содан хабарсыз кеткен. Артындағы туыстары іздестіргенмен не өлі, не тірі екенін біле алмады.

Артында 15 жасар ұлы Сайран, 11 жасар қызы Нүрида. 3 жасар қызы Ұлбала, ананың құрсағында – Амангелді атты бір бала қалды. Шиеттей төрт баланы жоқшылық, қиын уақытта өсіріп, тәрбиелеу жесір қалған анаға оңайға түспейді. Бірақ қиыншылыққа мойымай жанкешті еңбегімен бәрін ер жеткізді.

1989 жылғы 29 тамызында ҚССР Жоғарғы Соты қылмысы жоқ деп Есекинді актады.

Есекин Әби сияқты ұлағатты азаматтың қазіргі ұрпағын жалғастырушы - Әбиев Екпін. Облыстық мәслихаттың депутаттығына үш рет сайланып отырған Екпін Әбиұлы облысқа танымал кәсіпкер азамат. Облысымыздың әлеуметтік-экономикалық дамуына өз үлесін қосып жүрген адамдардың бірі.

Екпін Әбиұлы кәсіпкер ретінде де танымал. Кәсіпкерлік игі істері де айтарлықтай. Облыстық мәслихаттың депутаттығына сайланып жүрген Жамбыл ауданының әлеуметтік саласына үнемі көмектесіп отырады. Мұқтаж отбасыларына, зейнеткерлерге де қайырымдылығы мол азамат.

Социал Жұмабаев

БИЖАНОВ АЙТБАЙ

Бижанов Айтбай бұрынғы Шолақ-Досжан ауылында 1898 жылы туған. Бейнетқор ауданы өнім дайындау бөлімінің бастығы болып істеп жүрген кезде 1938 жылғы 7 сәуірде «халық жауы» деп сотталып, 1989 жылғы 16 қаңтарда акталды. Айтбай атамыз ұсталған жылы ғана үйленген. Артында ұрпақ қалмады. Аға-қарындастарынан тараған ұрпақтар облысымыздың әр жерінде қызмет етіп жүр. Айтбай атамыз ел ішінде өте беделді, келбетті, ақылды адам болыпты.

Айтбай сотталғасын Бижан атамыз басқа ұл-қыздарымен Ресейге. Омбы облысының Есілкөл ауданына қоныс аударып, елден қашып кетеді. Бижан атамыздың немере-шөберелері шетінен оқыған, қазір көбі республикамыздың әр жерінде лауазымды қызметтер атқарып жүр.

Осы естелікті жазып отырған жоғары білімді, көп жылдар бойы ұстаздық қызмет атқарып жүрген, мен, Сара Ғайсақызы. Қажылық парызымды атқарып, Меккеге барып келдім. Қазір бес уақыт намазымды қаза қылмай, Айтбай атамды дұғамнан тастамаймын.

Сара қажы Ғайсақызы

СЫЗДЫҚ АЯПБЕРГЕНОВ

1917 жылы желтоқсанда Орынборда өткен жалпықазақ съезінің Қазақ елін автономия деп жариялап, Алаш үкіметі құрылғаны мәлім. Автономиялы ел болып, Алашорда үкіметінің құрылуы, Алашорда идеяларының жария болуы ел арасына айрықша серпін туғызып, берік тұғырға айналды.

Осы уақытқа дейін біз Алашорда көсемдерін ғана айтып келдік. Ал, солардың сүйенген адамдарын, сенімді серіктестері ел арасындағы беделді тұлғалар назардан тыс қалып келді. Олар жайында енді-енді ғана айта бастадық. Солардың бірі – Алашорда партиясының мүшесі, Алашорда үкіметін әрдайым қолдап өткен, сонысы үшін де ұсталып, атылған – Сыздық Аяпбергенов.

Аяпбергенов Сыздық Солтүстік Қазақстан облысының Еңбекшілдер ауданының Шиелі ауылында 1900 жылы дүниеге келген. Қотыркөлдегі «сельская приходская школада» жаңаша сауат ашқан.

1928 жылға дейін мемлекеттік құрылым органдары болыстық калпында басқарылған-тын. Сол заманда іскер де алғыр, екі тілде жаза да, шешен сөйлей де білетін Сыздық Аяпбергеновты 1926 жылы Көксеңгір болысына хатшылыққа тағайындайды. Болыс басқарушысы болған – Уәлиахмет Бәйменов.

Қазақстанда ұжымшар-кеңшарлар құрылып жатқан кезде Сыздық Аяпбергенов «Бірсуат», «Мамай», «Баймырза», «Алабота» шаруашылықтарын ұйымдастырады. Сосын Мамай, Шошқалы, Бірсуат, Баймырза ауылдарының басын біріктіріп, кеңшар құрысady. 1929 жылы кеңшарға Кабачков директор, Сыздық Аяпбергенов орынбасар болады.

Бір жыл Алматыда оқиды. 1934 жылы «Тораңғұл» кеңшарына директор болып бекітіледі. 1935 жылы Мәскеуге ауылшаруашылығы мамандарының съезіне барады, сосын жиілетіп тағы екі рет барады.

Солтүстік Қазақстан облысы прокурорының бірінші орынбасары, әділет кеңесшісі Сәбит Күрлеуітовтің 1990 жылғы 28 наурызда берген анықтамасына сәйкес, Аяпбергенов Сыздық 1929 жылдан 1937 жылдың 23 қыркүйегіне дейін ВКП(б) мүшесі. Алашорда-ұйымында тұрғаны үшін партия қатарынан шығарылып және “Тораңғұл” кеңшарының директорлығынан түсірілген. Аталған кеңшардың директоры болып 1934 жылдан осы қызметтен түскенге дейін, яғни 1937 жылдың 23 қыркүйегіне дейін істеген. 11 қазанда тұтқындалып, 1938 жылғы 12 ақпанда ату жазасына кескен қаулы шыққан.

Балаларының іздеуімен әуелі 1957 жылы ақталғаны туралы қысқаша, сосын 1992 жылы толығырақ мазмұнды анықтама алынған.

1992 жылғы 17 маусымда ҚР Жоғарғы сотының қылмыстық істер жөніндегі сот алқасының төрағасы Ө. Ықсанов берген анықтама РСФСР-дің 1926 жылғы Қылмыстық кодексінің 58-2, 58-7, 58-8, 58-10, 58-11 баптары бойынша НКВД-ның Солтүстік Қазақстан облысы бойынша баскармасының үштігінің қаулысымен өлім жазасына – атуға кесілген Аяпбергенов Сыздықтың ақталғанын айғақтайды. Сыздыкпен бірге 1899 жылғы Жанайдаров Баязит та сотталған. Ол да ақталған.

Жауап хатта С.Аяпбергеновтың ет-сүт кеңшарлары одағының мүшесі, инженер-мал маманы болғаны, 1937 жылғы 16 қазандағы тінту барысында төлқұжат, қызмет куәлігі, қызметтік сипаттағы жазбалары бар дәптерлер, алфавиттік кітапша және мазмұны кеңес үкіметіне қарсы емес басқа да өзінің жеке жазбалары алынғаны көрсетілген. Тағылған айыптар тек қана сотталушылардың өз мойындауларына негізделген.

С.Аяпбергенов Көкшетау ауыл шаруашылғы техникумының директоры Б.Жанайдаров және Көкшетау аудандық партия хатшысы Сағындыковтармен бірге ұлтшыл, Қазақстанның тәуелсіздігін көздеген топқа кірген деп айыпталған. Осы пікірдегі ұйымға Қазақстан бойынша Оразов жетекшілік ететіні, ұйымға сол тұстағы қоғам қайраткерлері Құлымбетов, Оразов, Аленов, Сабатин, Есімбаевтардың да (бұрынғы облыстық оқу бөлімінің меңгерушісі) осы ұйымда екені айтылған. С. Аяпбергеновпен бірге жұмыс істеген Жармұхамбетов, Хаметов, Убакиров, Шубенковалар (совхоздың бас есепшісі) аталған.

Бексұлтанов Шарын, Оспанов Хажым (есепші), Имағамбетов Абдул, Садуақасов Әубәкір, Басығаринов Базарбайлардың аттары тізілген С. Аяпбергенов айыпталған қылмыстық істе. Бұларға «Мансапкор» көркемөнерпаздар үйірмесін ұйымдастырған, Мағжанның өлеңін сахнадан оқып, Ахмет Байтұрсыновтың шығармаларын пайдаланып, қазақ халқын бірлікке, ұйымшылдыққа шақырғандығы айып болып тағылған. Сыздық Аяпбергеновке сонымен бірге драма үйірмесінде қазақтың өмірін көрсететін қойылымдар жасайды, қазақтарға жол жүруге бір жұмаға дейін ұжымшардың атын, ақша береді деген айыптар таңылған.

Ол кезде мойындату үшін қылмысты деп қамалғандарды қандай тозақтан өткізетіні қазір баршаға мәлім. Қылмысты істің материалдарынан алынған суретте Сыздықтың бет-аузы күлтілдеп іскендігі айқын көрінеді.

Атуға кескен НКВД басқармасының үштігі. Үкім емес – қаулы. Қорғаушы жоқ әрине. Қорғансыздық жағдай: 1937 жылғы 12 ақпандағы тексеріс актісі 1936 жылдың 1 ақпанына Солтүстік Қазақстан облысының 26 ауданының тек үшеуінде бар жоғы он екі қорғаушыны қамтыған екі алқа ғана бар екенін мәлімдейді. 1937 жылғы 19 қарашадағы ҚК(б)П ОК Қазақстан бойынша репрессияға ұшыраған антисоветтік элементтердің санын қосымша 3000 адамға, соның ішінде Солтүстік Қазақстан облысы бойынша 200 адамға көбейту туралы айрықша құпия шешім қабылдаған. С. Аяпбергенов сол «қосымша жоспарға» ілінген.

Кеңес Одағындағы, оның ішінде Қазақстандағы 1930 жылдардың қуғын-сүргіні РСФСР-дің 1926 жылғы Қылмыстық кодексі бойынша жүргізілді. Өйткені Қазақстан 1936 жылға дейін автономия болып келді де өзіндік Қылмыстық кодексі болған жоқ. Аталмыш кодексте 1927 жылғы 25 ақпандағы Мемлекеттік қылмыстар жөніндегі Ереже (Положение) бойынша 14 түрлі контрреволюциялық қылмыс түрлері көзделген болатын: 1) Отанға опасыздық (11-14-баптар); 2) қарулы көтеріліс (2-бап); 3) контрреволюциялық мақсаттарда шет мемлекетпен байланысу (3-бап); 4) халықаралық буржуазияға көмек көрсету (4-бап); 5) шет мемлекеттерді КСРО-мен соғысқа көндіру (5-бап); тыңшылдық (6-бап); 6) зиянкестік (7-бап); 7) террорлық әрекеттер (8-бап); 8) диверсиялық әрекеттер (актілер) (9-бап); 9) контрреволюциялық үгіт және насихат (10-бап); 10) контрреволюциялық қылмыстарды ұйымдастыру (11-бап); 11) контрреволюциялық қылмыстар жөнінде хабарламау (12-бап); 13) революциялық қозғалыспен белсенді күресу (13-бап); 14) контрреволюциялық іріткі - саботаж (14-бап).

Бұлар Қылмыстық кодекстің бірінші тарауындағы 58-59 баптарда көзделген мемлекеттік қылмыстарға сәйкес келеді.

С.Аяпбергеновке тағылған баптардың диспозициясы мынадай:

58² бап - қарулы көтеріліс немесе қарулы бандалардың контрреволюциялық мақсаттарда кеңестік аумаққа басып кіруі, осы мақсаттарда және әсіресе, КСР Одағынан және жеке одақтас республикадан оның аумағының қандай да бір бөлігін күштеп айыру немесе КСР Одағының шет мемлекеттермен бекіткен келісімдерін бұзу мақсатында орталықтағы және жергілікті жерлердегі билікті басып алу;

58⁷ бап – контрреволюциялық мақсатта мемлекеттік мекемелерді және кәсіпорындарды тиісінше пайдалану немесе олардың қалыптасуы қызметіне қарсы тұру жолымен мемлекеттік өнеркәсіпті, көлікті, сауданы, ақша айналымын немесе несие жүйесін, сондай-ақ кооп-

перацияны құрту, сондай-ақ бұрынғы меншік иелерінің немесе мүдделі капиталистік ұйымдардың мүддесі үшін мемлекеттік мекемелерді және кәсіпорындарды пайдалану немесе олардың қызметіне қарсы тұру;

58⁸ бап – Кеңес билігінің өкілдеріне немесе революциялық жұмысшылар мен шаруалар ұйымдарының қайраткерлеріне қарсы бағытталған террорлық актілер жасау және осындай актілерді орындауға контрреволюциялық ұйымдарға жатпайтын адамдар болса да қатысуы;

58¹⁰ бап – Кеңес билігін құлатуға, құртуға немесе әлсіретуге немесе жекелеген контрреволюциялық қылмыстарды (осы кодекстің 58²-58⁹ баптары) жасауға шақыратын мазмұны бар үгіт немесе насихат жүргізу, сондай-ақ осы мазмұндағы әдебиетті тарату немесе дайындау немесе сақтау;

58¹¹ бап – осы тарауда көзделген қылмыстарды дайындауға немесе жасауға бағытталған кез келген ұйымдастырушылық қызмет, сондай-ақ осы тарауда көзделген қылмыстардың бірін дайындау немесе жасау үшін құрылған ұйымға қатысу.

Мемлекет қандай қылмыстармен күрескісі келсе, сондай қылмыстар туралы заң шығарады. Заң туған соң, қылмыс та табыла бермек. Бұл – әсіресе мемлекетке қарсы қылмыстар жүйесіне қатысты аксиома дерлік тұжырым. Жоғарыдағы баптардың мазмұны, міне осыны дәлелдейді.

Қазақстанның сол тұстағы мемлекет қайраткері Сейітқали Меңдешев, басқа да үкімет басшылары ел аралаған кездерінде Сыздықтың үйіне түсіп, аттанып жүрген екен. Сыздық оқыған Қотыркөл приходская школасында бірсыпыра қоғам, мемлекет қайраткерлері алғашқы білімдерін алған. Ел аузында аты қалғандары: Ершік Токпаев, Әбілқайыр Досов. Бұлар Қотыркөл мектебін бітіргеннен кейін Омбы шаһарында оқуларын жалғастырады.

Сол жылдардағы Сыздыкка деген халықтың ризашылығы естерінде қалған. “Ашаршылықта жеген құйканың дәмі ауыздан кетпейді” дегендей, жеке меншігінен малы кеткен ел сол азаматтың арқасында жұмысқа ілігіп, кеңшардың малына ие болып, ашаршылықтан аман қалғандарын ұмытпайды. Ұрпағына да үлгі өсиет қылып отырған көрінеді. “Кеңшар екіге бөлініп, Сыздық жиып алмаса, 1931 жылы басталған аштықтан тірі қалуымыз екіталай еді”, - дейді.

Өзгеріп кеткен заманның жетегіне ілесе жүріп, туа зиялы өскен азамат, өз басының қамын ғана емес, ел тауқыметін мойнына арқ-

алай жүргені ұрпаққа үлгі екенінде дау болмаса керек. Аштық болып жан-жақтағы халық қырылып жатқанда, Сыздық кеңшар есебінен жұмысшыларға астық таратып береді. Кеңшар сиырын сауып алып жатқан әйелдерді көрсе де, көрмегендей, ұрлап тамақ тауып жатқандарды байкаса да, байқамаған болады. Жаксылықты казак, орыска бірдей жасап, колында болмаса, ақыл беріп, жөн сілтеп, талабы бар жастарды окуға жіберіп, демеп отырыпты. Кейін “Прогресте” тұрған Еровский деген кісі де баласын шоферлік окуға жібергенін қартайғанша ұмытпапты. Ол кездегі шоферлік оқуды бітіргендер қазіргі институт бітіргендерден кем болмаған еді.

Айтушылардың сөзіне қарағанда: Сыздық ақсары, қызылшырайлы, нұрлы, толықша денелі, бойшаң адам болыпты. Үлкен қыр мұрынды, кең маңдайдың астына біткен ойлы ашық көзі мен әдемі қасын жансыз суреті болса да анық байқауға болады. Келбетті көркіне толқынды бұйра шашы да жарасып тұратынын, даусы да сүйкімді, шешен сөйлей білетінін көз көргендер айтады. Сыздық жайлы кімнен сұрап білсек те: «Оған Құдай беретін, ешкімге жамандық істемеген жаксы адам еді» деген сөздерді көп естідік.

Сыздық туралы естеліктер қағазға кешірек түсіпті. Заман түзеліп, іздеушілері қозғалғанша көп адам бұл дүниеден өтіп те кеткен екен. «Сыздыктай адам туған жоқ», - деп көшірі болған Сабыр ақсақал бөле жара айтады екен. Ол кісімен әңгімелесудің реті келмепті. Дегенмен, есте қалғандарын айтқан туыстардан баска Байзырахманұлы Хамидолла, Кәкімов Шияп, Бекетаев Сартай, Мұқанов Шәріп, Мырзахметов Әбдуәлі, Сағындықұлы Сантай сияқты көзі қаракты, құлағы түрік ақсақалдарға ризашылық білдіру парыз. Сол естеліктерді жүйелеп, алғаш баспа бетін көргізген қаламы қарымды, еңбегі талай жасқа үлгі, «Астана ақшамының» сенімді жанашыры Клара Әмірқызы еді (марқұм болды). Сол кісінің арқасында мұрағат қорынан С.Аяпбергеновке қатысты қылмыстық істің материалдарын қайта алғызып, жаңа мәліметтерге де қол жеткіздік. Бірақ ісімен толығырақ танысудың реті мен сәті әлі келген жоқ. Көкшетау, Петропавл қалаларындағы облыстық мұрағаттар қорларымен ешкім жұмыс істеген жоқ.

Зайыбы Қалима алты құрсак көтерген. Екеуі жастай шетінеген. Сыздық ұсталғанда Қалима 28 жаста, тұңғышы Шәріп 11 жаста, Жаңалығы 9 жаста. Розасы 6 жаста. Кенел 3 жаста. Ұлы Отан соғысы басталғанда Жаңалық 13 жаска енді ғана жеткен, 5 класты ғана бітіріп үлгерген. Күнкөрістің қиындығынан Макинқаға көшірілген, соғыс құралын шығаратын Ленин атындағы зауытқа жұмысшы болып кіреді. Балғын бала бір күні ұйықтап қалып, жұмыс-

сқа кешігіп барады. Содан оны Ақмола түрмесіне апарып қамап, 4 ай түрмеде жатып шығады. Ақыры жастайынан көрген ауыр бейнет, Жаңалықты елуге де жеткізбей ажал тырнағына іліндіреді.

Сыздықтың балалары көрген қиыншылықты, қорлықты айтып жеткізу де қиын. Әжесі мен анасы балаларды мектепке шығарып саларда күнде тапсыратындары: “Ешкіммен сөйлеспендер. Әкелеріңді сұрағандарға «білмейміз» деп жауап беріңдер, сендердің қырсықтарың тиеді». Басқалардың өзі де бұларға жөнді жолай қоймайды. «Бәрін ұқпасак та, басқаға құбыжық болып көрінетінімізді сезініп жүрдік », - дейді Роза Сыздыкова. Сондықтан болар бар ниетін сабак оқуға салып, мектепті жақсы бітіруге айналған Розаны медальға өткізбейді. Талаптанып Алматыға жетіп, тау-кен институтына түседі. Ол кез үшін 375 сом стипендия көп ақша еді. Бірақ «халық жауының» қызы деген атақ қыр соңынан қалмайды. Институттың спецчасіне қайта-қайта шақырып, бір берген сұрағын жүз қайталап, түннің ортасына дейін отырғызады. Сондағы сұрайтыны: “Әкең қандай баппен сотталды, жасаған қылмысын айт, өз қолыңмен қағазға жазып, қол қойып бер” дейді. “Әкемді ақырғы рет алты жасымда көрдім, бабын да, не қылмыс жасағанын да білмеймін”, - дейді. Ақыры шаршағаннан кейін, төрт курсты бітіріп, қалғанын Мәскеуге, сырттай оқуға ауысады.

Әкеден үш жасында, анадан 15 жасында қалған Кенел де ер жетіп, мектепті жақсы бітіреді. Свердловск қаласындағы заңгерлік оқуға түсуге талаптанады, түсе алмай, әскерге алынады. Әскерден бір жылдан кейін сырқаттанып, елге қайтып келеді. Қарағандыда операциядан соң, диагнозы дұрыс болмай және күтушілерден де қате кетіп, 29 жасқа жаңа жеткен қыршын кезінде өмірмен қоштасады.

Құдайға шүкір, Сыздықтың төрт баласынан да ұрпақ өрбіген: Ақмола облысы Бұланды, Шортанды аудандарында, Астанада, Қарағандыда тұрады.

Жалпы ұрпақтарының Сыздықты ертеден-ақ іздеген, қолдағы құжаттар 1967 жылдардағы іздеулер Жаңалықтың атынан жүргізілген. Содан соң Розаның іздеу хаттары бірсыпыра жерді шарлаған. Оларға Түркістан әскери округінен (Ташкент). мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің Солтүстік Қазақстан облысы бойынша басқармасынан, аталған облыстың сотынан, Көкшетау облыстық прокуратурасынан, қауіпсіздік басқармасынан, тағы басқа орындардан біресе бір-біріне сілтеген, жарым-жарты, тиянақсыз, мағлұматы аз жауаптар келген.

Қылмыстық істі кезінде ұзақ іздеуге мәжбүр еткен жайттың бірі – іс бірінші Жанайдаровка қатысты қозғалып, оның фамилиясымен аталған. Аяпбергеновтың фамилиясы мұқабаға жазылмаған. Жанайдаровтың зайыбы Нұрымова Қазина кейін Алматыдағы Тас-такта тұрып, 1956 жылы қайтыпты. Адрестік бюро арқылы Жанайдаров Баязиттің жесірін іздегенде табылған мәлімет осы. Ұрпақтары бар ма? Белгісіз.

XX ғасырдың отызыншы жылдарында қазақтың бір шаңырағының басынан өткен хикаяның қысқаша сүрлеуі осындай. Бұл шайкалып барып, енді түзеліп кете ме, сүрлеуі үлкен жолға айнала ма, деген үміті бар хикая. Ұлттық тарихымыздың естен кетпес бір беті. Талқандалған шаңырақ қаншама? Ендігі жерде өткеннен сабақ ала білсек, қане?! Тәуелсіздіктің туын жығып алмай, өзді-өзі астыртын қырқыспай, ел байлығын кім көрінгенге жем қылмай, белді бекем буып, әлеуетті ел болудың қамын баршасы бірдей ойласа ғой, шіркін!

Болат Кенелұлы Сыздық
заң ғылымдарының кандидаты.

ТҰРАШ

АҒАНЫҢ АМАНАТЫ ЕДІ...

Осыдан 20 жыл бұрын болған бір оқиға мені мазалап келді. Оны жазбасам, жерлестеріме жеткізбесем, мойнымда атқарылмай тұрған бір борыш бардай сезінемін де тұрамын.

Бұған түрткі болып, сәтін түсірген мына келе жатқан саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу күні – 31 мамыр болды.

XX ғасырдың 1987-1988 жылдары сол кездегі Отанымыздың жүрегі Мәскеу қаласында білім алу бақытына ие болдық. Орталық телевизия қасындағы Бүкілодақтық телевизия қызметкерлерін дайындайтын институттың тыңдаушыларымыз. Негізгі тұрағымыз Черемушки ауданы, Вавилов көшесіндегі 14 қабатты қонақ үй. Кеңес Одағынан шет елдерге акпарат тарататын журналистер отбасыларымен тұрады. Оқитын жеріміз Останкино телестудиясы, ол біз тұрған жерден 80 шақырым. Таңертең ерте кетеміз: оқуымыз бар, практикамыз бар, сағат 4-5-терде қолымыз босаса, театрларды, көрме залдарын, мұражайларды аралап, кештетіп бірақ келеміз.

Телевизияның небір мэтрлерімен танысып, араласып жүргенде жұмысқа, техникаға қабілетімді байқап, «Время» бағдарламасының бас режиссері Калерия Кислова мені уақытша жұмысқа қабыл-

дады. Орталық телевизияның барлық атакты дикторларымен, режиссерлерімен коян-колтық араласып еңбек еттік.

Сондай күндердің бірінде таңертең ерте біреу есік какты, ашсам бір карағанда кәріске ұксайтын адам тұр. Қазақпын ғой не болса казақша амандасайын деп, «Сәлеметсіз бе?» - дедім. «Амансың ба, айналайын, мен ассистентімді іздеп жүре едім. кабатты шатастырған болуым керек, кешір,» - деп айналып жүре берді. Елді сағынып жүргендіктен болар “амансың ба, айналайын” деген сөзді естігенде бүкіл ел көшіп келгендей болды. Туған жерден шалғайда өз ана тілінде сөйлесетін адамды өте сирек кездестіріп, домбыраның «дың» деген дауысын аңсап жүргенде ағаның бір ауыз сөзі бойыма күш-куат бергендей болды:

- Аға. кайда барасыз, кіріңіз шәй кояйын, - деп шәйнегімді ала жүгірдім. «Жоқ асығыспын, рахмет», - деп кетіп калды. Содан кешке таман өзімізбен бірге окитын Боран Мұсабаев деген жігіт келіп, «Сені Тұраш ағай шақырады», - деді. Танымайтын кісі мені неге шақырды екен деп бөлмесіне бардым, барсам дастархан жайылған. үй тола ер адамдар.

- Жоғары шык! Қазір айтам, неге шақырғанымды төрге шык, - деді.

- Біздің бүгінгі жиналған себебіміз: «Дом без углов» деген өзіміздің киіз үй жәйлі телефиліміміз Чехославакияда фестивальға катысып бірінші орын алды, соны баска республикадан келген әріптестерімізбен атап өтуге жиналып отырмыз. Мен, “Қазақтелефильмнің” режиссері Тұраш Ибраевпын. Ал сені шақырған себебім, - деді сұқ саусағын маған қарай меңзеп, «шәй кояйын, аға» деп шәйнегімді ала жүгіргенің ұнады. Талай жерді аралап жүрміз ғой, ондай касиет казактан баска халыкта жоқ, рахмет айналайын, тәрбие көрген бала екенсің, өзің кай жерденсің, - деді.

- Солтүстік Қазақстан облысынанмын деуім мұң екен – Тұраш аға тұрған жерінде тізерлеп отыра калды, бәріміз аң-таңбыз. Үндемейді. Бізде де үн жоқ. Екі колын санына койып тізесімен жүріп отырып менің алдыма келіп, басын иді де, - “Мен бүкіл солтүстік-казакстандыктардың алдында басымды иіп тұрмын, мен қарыздармын, мені аштан өлтірмей адам кылған сендерсіңдер”, - деп басын көтергенде жанары жаска толып тұр екен. «Аға, тұрыңыз» деп. екі колынан демеп орнынан тұруға көмектескен болып жатырмын. өзім не ойларымды білмедім, ойым сан-сакка кетті. Бірақ жанардағы жастың тегін емес екенін іштей сездім.

«Халық жауы» деген жаламен канша казак зиялыларының отбасы ойран болды. Соған карамай шәйт болған адамдардың ұрпақтары қоғамнан өз орындарын таба білді.

Сондай адамдардың бірі Тұраш Ибраев ағамыз:

-1937 жылы мектепте оқып жүрген мені сен «халық жауының» баласысың деп, Солтүстік Қазақстан облысы Бейнеткор деген жеріне коньы аударды. Сол елдің адамдары асырап, сактап, оқытты. Киер киімге, ішер тамакка жарымай жүрсек те, ауыл адамдарының пейіліне ризамын. Дархан халкымыз жер аударылып келген кара домалак казак баласы түгіл, эшелон-эшелон болып келген неміс, кәріс, ингуш, шешендерді де паналатып, бір түйір нандарын бөлісіп жеді емес пе?

Мектеп бітіргеннен кейін, ел болып колыма акша жинап беріп, «Оқу оқы, білім ал!»- деп, Мәскеуге шығарып салды. Мен қалай ол елге риза болмаймын, әрқайсысының алдында қарыздармын. ВГИК-те оқыдым, режиссерлік білім алдым, қазір “Қазақтелефильмде” режиссер болып істеймін. Ризамын, ризамын елге дұғай-дұғай сәлем айт, - деп әңгімесін аяқтады.

Осы кездесуді есіме алсам, толғанбай-тебіренбей тұра алмаймын. Көзіме ыршып жас келеді.

Бұл тәлкекке толы халқымыздың тағдырының көрінісі, мыңдаған нәубеттің құрбаны болған жандардың елесі іспеттес-ау. Сол кездесудегі Тұраш ағаның тұлғасы көз алдымда тұрады да қояды.

Кейіннен ол кісі Петропавл және облыс жайында екі телефильм түсірді, соңғысын монтаждап болған кезде 1989 жылы Мағжан Жұмабаевтың шығармалары ақтала бастады. Бас-аяғы жиналып, дайын тұрған фильмге Мағжан атамыздың бір суретін әрең тауып костым. Алда өмір болса, ол кісі жайында жеке бір фильм түсіретін ойым бар,- деген еді Алматыда соңғы бір кездескенімізде.

Бірақ, Тұраш ағамыздың ол арманы орындалмады. 1991 жылы Қазақстанның халық әртісі Тұраш Ибраев қайтпас сапарға аттанды. Алла иман байлығын берсін!

Топырағыңыз торқа болсын, абзал аға!

*Күннәр Қабдөшева
Қазақстан Журналистер
Одағының мүшесі*

ОЛАР ҰМЫТЫЛМАУҒА ТИІС

Өткен ғасырдың отызыншы жылдарында бүкіл кең-байтақ Кеңес елінің жер-жерін жәйлаған індет тәрізді «қызыл қырғын-репрессия менің де туыстарымды айналып өтпегенін, орны толмас өкінішпен еске аламын.

Ұлы акын-жазушыларымыз, қоғам қайраткерлері, казактың біртуар азаматтарынан басқа өзіміздің аулымыздың арыстары да, қарапайым ел ағалары да қыршынынан қиылды емес пе?! Біреудің ағасы, біреудің маңдайына басқан ұлы, біреудің жары, біреудің әкесі жалған жаламен атылды, немесе айдауда көз жұмды. Қазіргі таңда қабірлерінің қайда екенін білмей, әлі күнге тәу етер зиратын таба алмай зар жылап жүрген адамдар бар. Сол жандардың бірі менің анам Кәмеш Байқасқызы мен Иманбай атамның жиені Жакия Уақпаевтың қыздары - Әспет, Зура, Зара.

Алпыс жылдан астам уақыт өткенмен, биылғы жылы анамның өмір бойы іздеген, күткен, үлкен ағасы Фазыл Байқасұлының қандай жағдайда айдалып, қандай жаламен еңбекпен түзеу лагеріне жіберілгені туралы деректердің беті ашылып, шындық туы желбіреді.

Шынын айтқанда, анам екеуміз мемлекеттік қауіпсіздік комитеті орналасқан сұр түсті ғимараттың есігін үлкен үмітпен және белгісіз бір қорқыныш сезіммен аштық. Иә, сол кездегі «қырағы» қауіпсіздік комитетінің жалғасы, қазіргі комитеттің де міндеті елді ішкі және сыртқы жаулардан қорғау емес пе?! Қай ел болмасын ланкестермен, нашакорлармен, шет ел жансыздарымен күреседі, елдің саясаты мен экономикасына зиян келтірмеу үшін жанталасады. Ал сол кезде кез келген адамға сенімсіздікпен қарап, кез келген адамды «жапон шпионы» етіп көрсету белен алғаны соншалық, сауатсыз шаруаны, өзінің аулының төңірегінен шықпаған, әліпті таяқ деп, бірді бірге қоса білмеген кісіні, «контрреволюционер» етіп көрсету адам таң қаларлық жағдай. Алла тағала кейінгі ұрпақты сондай зобаланнан сақтай көрсін.

Шешемнің тоғыз жасар кезі екен... Атам Байқас, әжем Бәди, үлкен ұлы Фазыл, келіні Дәріш, немересі бір жасар Ләззат, кіші ұлдары Жағыпар, Құдайберген, Қалинұр, Қамза - бәрі Преснов ауданы Баян ауылында тату-тәтті өмір сүріп жатқан. Ағасы Фазыл денелі, ашан жүзді, аңкылдаған ақжарқын, еті тірі, өзі әнші, домбырашы азамат еді. Отбасының бас көтерер, арқа сүйер қамқоршысы - ол колхоздың есепшісі қызметін атқаратын. Бір күні басқарма екеуі жүз шәйісіп қалады. «Даудың басы Дайрабайдың көк

сиыры» демекші өркөкірек басшы алты кісіні куә қылып, біреуге арыз жаздырған. Көп жылдар өтсе де анамның көз алдында - түсі суық екі милиционердің үйдегі барлық заттарды қопарып, астан-кестен тінту жүргізгендері, қатты шошып, дауысы жер жарып, жылаған қарындасы мен шынғырған бір жасар Ләззатқа қарап ағасының айтқан «жыламандар, менің ешқандай кінәм жоқ, жақында босатады» деген сөзі, сенімді үні әлі күнге құлағынан кетпейді.

Бұл оқиға 1937 жылы 2-ші қазан күні болған еді.

Ағасы 1958 жылы ақталғанмен, еліміз егемендік алғаннан кейін, архив құжаттарының беттерін ашқызуға, сол істерді туғандарына оқытуға болатынын естіген анамның үміті - тым болмаса, архивта сақталған заттарын, құжаттарын, хаттарын, суретін алып жүзіне үңілу еді. Болмады.

Неше түрлі қолдың таңбасы бар бұл қағаздардың ішінде бірнеше хаттамалар мен анықтамалардан басқа ештеңе жоқ болды. «Тінту», «үкім», ақталды» деген бірнеше құжат бар. Қашан өлді, қайда жерленді, қайтқанға дейін қандай жерлерде болды, ондай деректер сақталмаған. Өкінішті. Бірақ сол құжаттарды оқып отырғандағы анам екеуміздің толқып, қиналып, күйзеліп, жылағанымызды сөзбен айтып жеткізуге болмайды. Шаршап, сенделіп, тәлтіректеп, ауыр жүк арқалағандай әзер шықтық. Нағашым ұсталып кеткеннен кейін кішкентай қызы қайтыс болады. келіншегі жылай-жылай үш жылдан соң басқамен отасады, бірақ ол өмір бойы Фазылын аузынан тастамаған.

Шешем ағасының ең соңғы үшбұрышты хатын осы уақытқа дейін мың рет оқып, сонша рет көзіне жас алғаны Аллаға аян. Латын әріпімен әдемі жазылған осы хатты мен де талай оқыдым. 4-ші қазан 1941 жылы Омбы қаласы, 4-ші линия, 90 үйдің мекенжайы көрсетілген. Ол үйде сол кезде қазақтар тұрған, менің аяулы нағашыма жаны ашыған кім болды екен, іздеп барсак, мүмкін ұрпақтарын табармыз деп те ойлайтынмын. Нағашым Жағыпар Байқасұлының іздеу салуымен 1957 жылы 17-ші сәуірде, 1958 жылы 27 ақпанда прокурор Костяевтің жауап хаттары, ал 1958 жылы 5-ші наурыздағы Солтүстік Қазақстан облыстық соты Соколдың Фазыл Байқасовқа қатысты 1937 жылы 3-ші қарашадағы «үштік» шығарған үкімнің күші жойылып, оның біржола ақталғаны туралы анықтамасы, ең ауыр соққы - ол кісіні 4-ші наурыз 1942 жылы түрмеде қайтыс болғаны туралы естірту хаты.

«Қағазға бәрі сияды, қағаз бәрін де көтереді» демекші бір отбасының қайғысына себеп болған, асыл азаматтың обалына қалған

адамдар туралы ойласан, құдайдан қорықпағандарына таң қаласын. «Құдайдан қорықпағаннан қорық» деген сол.

Менің нағашым Фазыл Байкасұлынан басқа, бір күнде, бір сәтте тағы үш кісінің тағдырына балта шабылғанының еріксіз куәсі болды. Оларды да еске алайық. Есіл азаматтардың аруақтары, кейінгі ұрпақтары риза болсын. «Контрреволюционер -ұлтшылдар колхозды құртуға әрекеттенушілер» деген айыппен үш кісі ату жазасына, бір кісі 10 жылға еңбекпен түзеу лагеріне айдалды:

1. Мырзабаев Жанымбет, 1877 жылы туған, «бұрынғы бай» деп көрсетілген, 2-ші қазанда ұсталып, 3-ші қараша 1937 жылы «үштіктің» үкімімен атылған. Ол да менің атам Иманбайдың үлкен ұлы Базардың туған қайынатасы, біздің кадірлі құдамыз, елдің ардақты адамы еді. Журналист, акын Байтұяқ Жанымбетовтың атасы.

2. Қанафин Мұқыш, 1903 жылы туған, Баян орта мектебінің мұғалімі, «бай-молланың баласы» деп көрсетілген, 2-ші қарашада ұсталып, 3-ші қазан 1937 жылы атылған.

3. Божакөв Далабай, 1896 жылы туған, «Баян» колхозының басқармасы қызметінен босатып, коммунистік партиядан аластатылып, «халық жауы» колхозды тұралатты деп 11-ші қарашада ұсталып, 3-ші қазанда «үштіктің» үкімімен ату жазасына кесіліп, сол күні атылған.

4. Байкасов Фазыл, 1907 жылы туған, колхозшы, 2-ші қарашада ұсталып, 3-ші қазан 1937 жылы «үштіктің» үкімімен 10 жылға еңбекпен түзеу лагеріне айдалған.

Баласын ұстап әкеткен соң, үкім шығарылмай тұрып нағашы атам Байкас Төлебайұлы Қызылжарға ақ түрмеге іздеп келеді. Қарап тұрса қол-аяғына ауыр шынжыр бұғау салған көп тұтқындардың арасында баласы Фазыл мен Жәнімбет аға өтіп бара жатады. Атамды көріп Жәнімбет аға жылап жіберіпті, ақ сакалын жас жуып алыстай беріпті... Атам баласына бірдеңе айтпақшы болып, ұмтылған екен, жолатпапты. Қатты қайғырып, қамыққаннан есінен танып құлап, бір уақытта есін жиса, тұтқындар көрінбейді, жолықтырмайды. Содан атам елге келіп, қатты ауырып, қайтыс болады.

Тағы бір туысымды айтпауға болмайды. Ол талантты журналист Жакия Уакпайұлы Уакпаев, менің атам Иманбай Қаражігітұлының үлкен апасынан туған. Руы - Бидәлі Уак. Уакпай жездеміні отбасында Бақтыбай, 1909 жылы туған, Жакия, 1904 жылы туған, Кәтия, 1910 жылы туған - үш ұлы болған. Апамыз ерте қайтыс болып, Кәтия емшектегі жас бала кезінде анасыз қалған. Жакия білім алып, Төңкеріс ауданында аудандық оқу бөлімінің меңгерушісі

болып қызмет істеген. Аудан таратылған соң 1931 жылы Алматыда рабфакта оқып, журналист болып шығып, «Кенес» газетінде жұмыс істеген.

1935-1937 жылдар аралығында Атбасарда аудандық газеттің редакторы қызметін атқарған. Кейін «Ленин туы» газетінде ауылшаруашылық бөлімін басқарған, газеттің партия ұйымының хатшысы болып істеген. 1937 жылы «халық жауы» деген жаламен ұсталып, ак түрмеге жабылған. Бір ай бойы әйелі турмеге күнде барғанмен жолықтырмаған, содан хат - хабарсыз кеткен. Кішкентай қыздары Әспет пен Зураны ағасы Бактыбай ауылға алып кеткен, ал әйелі кіші қызы Зарамен 1938 жылға дейін қалада тығылып жүріп, кейін елге қайтқан.

Қазір менің жиеншарларым, аяулы апаларым Әспет, Зура, Зара Жамбыл ауданында тұрады. Туған апама, әкелерінен кішкентай кездерінде айырылған апаларыма, басқа да репрессия құрбандарының отбасына сол қарғыс атқан заман енді қайтып келмесін. арманда кеткен асыл азаматтардың жандары жәннатта, топырақтары торқа болсын. Біз ешуақытта оларды ұмытпаймыз, олардың жақсы аты мен жарқын істері өшпек, өлмек емес. Артында қалған ұрпақтары, ел мен жұрт аман болсын!

Марал Зейнел-Ғабиқызы

ӘКЕМ ЖАЙЫНДА Әңгімем

Әкеміз еске түссе дүниеден өткен күні емес, дәл бүгінгі күні әке өлімі жүрекке ауыр, аянышты, өкінішті болып көрінеді.

Себебі ол кезде әрі жасырақ, әрі өмірдің өзі басқа түскен ауырпалығының аумағынан шығалмай, ой- өрісімізді кеңге жазалмай тұрған уақыт па екен.

Шіркін... өкінішті. Әке қазір тірі болса көптеген ой армандарына жетіп, ұлдары Меккеге апарып, қыздары жетпегенін жеткізіп, немерелерін қызықтап, барар жеріне барып, жүрер жеріне жүріп, айтар сөзін айтып, балаларының жеткен шағын көріп, сайрандап өтер кез еді. Бірақ, тәубе, сол қыспақ заманда, албырт жасында қайсарлықпен, қайраттылықпен, батырлықпен өмір сүрді десем артық айтпаспын. 18-19 жасында ағайын- туыстарын, аға-інілерін, жетім-жесір жеңгелерін, бүкіл әулетін зұлматтан сақтаймын деп көш бастап 28-29 жылдары сонау Краснояр өлкесіне ала тартты. Бұл ерлік қой. 1937 жылы ағалары саяси қуғын-сүргіннің құрбандары болды.

Елге деген сағыныш, казак деген намыс еліне қайта алып келді. Ағайын-туғанын жайғастырып, өзі қайнап тұрған қан майданға аттанды. Ұлы Отан соғысында қанды шайқасқа 4 кіріп, 4 шығып еліне мүгедек болып оралады. Бірақ сол заманда жаксы да, жайсаң да, көреалмаушылық, қызғаншақтық, өздері сол соғысқа бара алмай қалғандарға бас имей, тағы елден, енді Уфа-Қазанға қарай туыстарын алып көшті. Сондағы максаты қайтсем ұрпағымды аштан өлтірмей аман сақтап қалу еді.

Қазір ойлап ой елегінен өткізіп отырсам, әкеміздің бір бойында каншама өнер болған.

Қайраттылық, қайсарлық, батырлық, намысшыл, елшіл, көпшіл. Өзін ғана ойламай, өзгені көп ойлаған, ел қамын жеген. Елдің сөзін сөйлеген, тапқыр, іскер ойланбастан тауып тура айту, тайынбай шындықты айту ол кісінің қанына біткен мінезі еді. Жан-жақты көп білетін, тарихтан, діннен мағлұматы мол адам еді. Шарифат, уағыз айтып отыратын. Шежірені өте жаксы таркатып, бәрін жатқа айта-тын.

Әкеміз сондай қиын-қыстау заманда өмір сүре отырып, жүрген ортасында, жанына сал-серілерді жинап, ойын-сауық құрып, аңшылықпен де айналысқан. Әдемі бір терең қалжыңы да болушы еді. Мен бала кезімде педучилищені бітіріп елге (Қазақстанға) жолдамамен жұмысқа бардым. Сонда біздің елдің ақыны Ахметжан Нұртазин деген кісіні көрдім. Ол кісі мені машинасына мінгізіп баратын жеріме апарып салды. (Ол кезде автобус деген жоқ).

Жолшыбай менің аты-жөнімді сұрап, менің әкемді білетін болып шықты. Көп жыл көрмеппі, жастық шағы бірге өткен екен. аңшылық, саятшылық, жігітшілікті бірге құрған әрі өздері бажалау болып шықты. Сонда ол кісі менен сұрады: «Балам, әкең өлен шығара ма,- деді». Мен: жоқ, білмеймін дедім. Ахметжан аға ойла-нып: «Неге қойды екен, суырып салма еді ғой»,- деді. 18-19 жасар мен оған мән бермеппін.

Осы кезде ойласам өнерін ұштамай, өнердің өресіне шыға алмай, өнердің төріне отыра алмай, отыра алмадым деп өкінбей, тіпті бір жолын бір қағазға түсірмей, ел аузында қалсын деп максат қоймай суырып салып айта берген. Ағып жатқан бұлақтай болған екен.

Бала кезімде біздің үй бір клуб тәрізді болушы еді. 49-50 жылдары (10-15 шақты орыс арасындағы казактар) біздің үйге жиналып, әкеміз соларға әңгіме, касса өлендер айтқанда елді аузына қарататын, шыбынның ызыңы естілетіндей тыныштық орнайтын. Әкеміздің еліне елеулі, халқына қалаулы болуына шешеміз көп үлес

қосқан екен. Өзінің биязы, ақылды, шыдамды дана мінезімен бар баланы бағып-қағып, отағасысының тілін тауып, отбасының ұйтқысы бола білген. Біреудің ала жібін аттамай, өмірден аса көп рахат көрмей, есесіне көп бейнет көріп 64 жасында 1981 жылы дүние салды. Өте қанағатшыл шүкір, тәубе деп қана отыратын. Нағашы атамыз Бурабай деген кісінің жалғыз қызы екен. Болған, толған жерден шыкса да төркін жағынан туыстары болмады.

Бурабай атамыз да өте көпшіл, шешен сөйлейтін, аңшы (мерген) еліне өте қадырлі кісі еді. Мен ол кісіні көрдім. Міне шешеміз (есімі Зарипа) аталы жердің қызы, баталы жердің келіні еді.

Әке-шешеміздің алты баласы болды. Менен үлкендері жастайынан қайтқан. Әкеміз қайнап тұрған қан майданнан (Сталинград шайқасынан) 1942 жылы келгеннен кейін мен туыппын. Қазақстаннан Ресейге көшіп келе жатқанда жолда туған соң әкеміз атымды сайрандап жүрсін деп Сайран қойыпты. Екінші қыз баланың атын Шәмшиқамар (ай мен күн) деп атапты. Үшінші балалары Ғали Мұхаммед (Боранбай), төртінші бала Ғосман (Осман), бесінші Ғомар (Омар), алтыншы Сансызбай. Міне, балаларының аттарын да да мағына бар.

Ол кездегі тұрмыс жағдайының төмендігіне қарамастан, әке-шешеміз балаларын оқытуға көп мән берді, отбасында әке-шешеден алған үлгі, тәрбиеміздің негізі болып қалыптасты. Балалар әрмен қарай өз білімдерін жетілдіріп, талаптанып өрге шығуға тырысты. Орта жасқа келсе де кейбіреуі заман талабына сай оқуларын жалғастырып жатыр. Тәубе.

Ата-анамыздың аруақтары еншалла тыныштықта шығар.

Әке туралы қанша айтсақ та, естелік жазсақ та түгендеуге тіл де, өнер де жетпейді. Бірақ, өкінішке орай алтынның қолда барда қадыры жоқ. Бұл әрине табиғаттың, өмірдің заңы ғой.

Әкеміздің ақылы дария, көкірегі шежіре адам екеніне, кейінгі қалған, көз көрген аға-апалардың біріер ауыз сөздері мен естеліктері куә.

Сонымен әке туралы сағынышты жүрегімнен шықпаса да мына өлең жолдарымен аяқтағым келіп отыр.

ӘКЕ ТУРАЛЫ ОЙ

*Өмірдің көрген талай жол торабын,
Әкеден кім аяйды қолда барын.*

*Әкенің ақ тілегін өтеу парыз,
Мен бүгін әкемді айтып толғанамын.*

*Ыстық-ау кім-кімге де әке деген,
Суыққа шалындырмай мәпелеген.
Өмірдің соқпақтарын өрге тартып,
Алдымен адам бол деп жетелеген.*

*Тағдырдың кеуде тосып жартасына,
Біз үшін түскен майдан ортасына
Алаңсыз салып сайран шалқып жүрміз,
Біз бүгін әкелердің арқасында.*

Сайран Бәйкенжеқызы

Айта кету керек, осы естеліктің авторы Сайран Бәйкенжеқызы Өтеубаева «Память» қоғамдық қордың белсендісі ретінде, мына кітаптың шығуын қолдап, өз үлесін қосқан еді.

Әкесі және әкесінің бірге туған екі бауыры саяси қуғын сүргіннің құрбандары.

Әттен, өмірден ерте озған Сайран марқұм олар туралы жазып үлгермеді. Сондықтан сол аталары туралы қысқаша ресми айта кеткен жөн, иманды болғыр Сәкеннің аруағы разы болсын.

РАМАЗАНОВ ХАЛЫҚ (1906-1989)

Есіл ауданы, Тауағаш елінде туған. Әке-шешесінен 10 жасында жетім қалып, немере ағасы Ғаббастың қолында тәрбиеленеді. Ел ішіндегі моллалардан және немере ағасы Қабдолладан арабша сауатын ашады. 1934-1935 жылдары Сәбит Мұқанов және біздің елдің азаматы Балқашов Үмітбайдың қолдауымен Абай атындағы педагогика институтына түседі. Осы кезде әдебиетке талапты, Халықты үйлерінде қол бала сияқты ұстап, білім алуына Мағжан. Сәкен. Үмітбай ағалары ағалық көмегін көрсетеді. Мағжан. Сәкен кеткеннен кейін, студенттер арасында үкіметтің саясатына іштей наразы болған жастар, жабық хаттар жазып, жасырын жұмыстарды жүргізе бастайды. Міне, мұндай шаралар күн санап өрши түседі. Сонда менің есімде бірер шумақ өлең жолдары қалыпты.

*Социалдық сектор,
Қимылдамай тек тұр.
Бес жылдық план,
Иреңдеген жылан.
Біз қазақ бұрыннан,
Күткен күш ұлынан.
Бостандық ұраны,
Қолында құралы,
Әрқашан дайын тұр
Қазақтың ұланы...*

Осы өлең шумақтарын Халық жазды-мыс деген лақаппен 1939 жылы оны соттап жібереді. Оның екі жылы Алматының сот камерасында өткізеді. Одан кейін түнде поезбен алып кетеді екен, сондықтан қайда келіп, қайда жүргендерін де біле алмаған.

1941 жылы ақталып шыққаннан кейін Алматыдан қашық Ұйғыр ауданының бір елінде тіл-әдебиет мұғалімі болып орналасады. Онда да таныс арқылы. Бірақ та бұл тіршілік көпке бармайды. Бір адамдар көрсетіп, тағы да түрме төрінен шығады. Ақыры бес жыл міндетін өтеп үйіне, бала-шағасына қосылады, бұл 1953 жыл еді. Осы жылдан бастап өмірінің соңына дейін Қарасай ауданы, Жетісу кеңшары, Жетісу орта мектебінде тіл-әдебиеттен мұғалім болып қызмет атқарған. Жұбайы Нүриләда осы мектепте бастауыш сынып мұғалімі болып істеген. Халық Рамазанов 1989 жылы осы кеңшардағы қазақ зиратына жерленді.

Халық зайыбы Нүриләмен екі ұл, үш қыз өсірген. Асқар – полковник, байланысшы, Киевте тұрады. Алатайы – Алматыда ол да байланысшы. Нағима, Әминә, Жәмилә атты қыздары тұрмыс құрып, Қазақстанның түкпір-түкпірінде қызмет атқаруда, жоғарғы білімді.

Ағайдан қайтарында, өміріңізде қандай қиыншылықтар көрдіңіз деп сұрадық. Ол терең күрсініп: «Өткен өтті, оны қозғап не керек» - деп қысқа ғана жауап берді.

Әкеміз осындай қиын жағдайда жүргенде бізді, бесеумізді, тауықтың балапанындай қанатының астында тәрбиелеген анамыз Нүриләға өмір бойы ризамыз, - деп үлкен ұлы Асқар аузынан тас-тамай айтып отырушы еді.

Мен Халық Рамазановтың інісі боламын. Халық ағайды алғаш рет 1949 жылы көрдім. Сол жылы Алматыда ауыл шаруашылық институтында оқып жүргенмін. Ағай ақталып келді дегенді естіп, бұрынғы Қаскелең ауданы, Жетісу кеңшарына іздеп бардым. Ағай-

дың семьясы сол жерде тұратынын бұрынырақ білгем, Нүрилә жеңгеймен танысып бір-екі рет барғанмын да. Үйін бірден тауып, ағайдың жүзін бірінші көріп, құшақтасып таныстым. Менің әкем Ғаббастан аумайды екен.

Ағай қанша жылдар елде болмаса да, елдің карттарын ұмытпапты, көз алдына елестетіп сұрай бастады. Мен білгенімше баяндап бердім. Біздің терең әңгімемізді, Нүрилә жеңгейдің, “Ал, әңгімені шәй үстінде жалғастырайық, Балғабек алыс жерден келді ғой, қарны ашқан шығар”, - деген сөзі бөлді. Сендердің әңгімелерінді мен де тыңдай отырайын. Шәй дә ішілді, кешкі ас басында әңгіме жалғасты, түннің ортасына дейін әңгімелестік.

Оқу бітіргенше 1954 жылға дейін қатынасып жүрдік. Балқашов Үмітбай (ҚазПИ. Мұғалім), Сәбең (Сәбит), Халық ағай бірін-бірі 1928 жылдан біледі екен. Үмітбай ағай үйі Сәбеңді, Халықты үйіне шақырып, солардың арасында мен де болдым. Қолдарына су құйып баталарын алғанмын. Тамақ ішуден де олардың нақыл сөздеріне, әңгімелеріне бірінші рет тойғаным әлі бүгінгідей есімде мәңгілік сақталмақ. Ағайдың жазушылық қабілеті мол екен, әттең сол жылдар... Жатқан жерлері жәйлі, топырағы торқа болғай.

Сол отырыста Сәбеңнің: «Әй қызыл мұрын, жәй жүрсен, сен мықты жазушы болар едің, сенімен бірге оқыған Тайыр Жароков әне қандай жазушы», - деген сөзі әлі есімде.

Мұрнының ұшы қызғылттау болатын-ды. Өзі де қызылшырайлы, сымбатты Сәбеңнің тәрбиесімен өскен абзал адам еді. Сондықтан да болар Сәбеңнің әлгіндей айтуы.

Балғабек Мұстафин

Бейжигитов Аубакир 1901 года рождения, казах. До ареста проживал: Северо-Казахстанская область. Тонкерейский Садовка с. Должность: медсанитар. место работы до ареста: больница. Кем и когда арестован 12.09.1937 г Тонкерейский РО НКВД. Кем и когда осужден: тройка НКВД, 26.11.1937г. Статья: 58-10, 58-11 осужден к ВМН. Дата и орган реабилитации: 17.07.1957г., облсуд СКО. Причина прекращения дела: за недоказанностью состава преступления... Родственники: дочь Бейжигитова Камаш 1926 г.

Бижигитов Абуакир 1901 года рождения, казах. Место рождения: Петропавловский округ Октябрьский. До ареста проживал: Северо-Казахстанская обл. Октябрьский № 12 аул. Должность: скотовод. Место работы до ареста: кем и когда арестован

07.04.01930г. ОООГПУ. Кем и когда осужден: тройка УНКВД, 17.12.1930г. Статья: 58-2 прекращено. Дата и орган реабилитации: 28.11.1989 г., Прокуратура СКО. Причина прекращения дела: Указ ПВС СССР от 16 января 1989 г.

АЙДАУ – АТУ ЖЫЛДАРЫ

1917 жылы Қазан Революциясы барлық халық, ұлт-ұлыс атаулыға тыныштықты бұзып, коммунистік желөкпелер жырық етек шапанды киіп, коркынышты, үрейлі күндерді ала келді, - деді әкем бір кешкілік отырыста. Ауыл 30-40 шақты түтіннен тұратын.

Аман, Жұман, Қаумен, Жәдік - Жамантай отбастары жайлауда киіз үйлерін құрып мал бағып, солардың көмегімен күн көрсе керек. Ал, қыста Есілді жағалай өздерінің баспана қыстауына келеді. Қайсы бірі ағаштан жасалған үйлеріне кірсе, кейбіреулері талдан тоқылған үйлерде тұрады.

Сол кезде бір ел болып бәрін «Дауылбай» - деп атапты. Әлі бірегей заң, ортақ ештеме жоқ, әркім өзінше тұрмыс-тіршілік жасапты. Халық қараңғы, жазу дегенді білмейді, тек патшаға қарсы шабуыл елдің мазасын кетіріп, ақ пен қызыл шайқасы, жұлқысулар, заманының не үшін екенін жете түсінбесе керек. Алай-дүлей бір түсініксіз жағдай.

Алайда ел құлағы елу дегендей қарым- қатынастан естігендерін ел біліп, «Актар» Есілдің арғы бетіндегі «Бәйгел, Шоқай, Түшкені» басып өтіп «Көбешке» жетіпті дегенді естиді. Бұған дейін олар Дмитриевкада, Марьевка, Сергеевкада қызылдармен шайқасыпты, қызылдар жағынан шығын болса керек. Сол туралы біздер 1950-жылдарда әлгі аталған селолардағы қызылдарға ортнатылған ескерткіштерді көрген едік. Ол ескерткіштер қазір жоқ. 1928-1930 жылдарда жоғарыда аталған әр ру бірігіп бір колхоз болыпты. Елдің аты енді «Мектеп» аталып, сол ат бүгінге дейін өзгермеген. Колхозға бәрі мүше болып, егін салу, оны жинау, шөп шабу, мал бағумен айналысқан. Колхозға кірген шаруаларға еңбек ақы заттай берілген. Колхоз малы мүше болғандардан жиналған. Менің әкем өзінің түйесін, екі сиырын беріпті, бір биесін зорлап алған екен. Әкем Сейітбек әділ, шыншыл адам болған. Кішкене күннен бар шаруасына, тазалыққа, өтірік айтпай, адал болуға үйретті. Ол аң, балық аулауды, құстарға, қоянға тұзақ, қақпан құруды үйретсе шешем Рәзипә он саусағынан өнер тамған, киім-кешек тігудің елдегі ең шебері еді.

Менің үлкен ағаларым Дүйсен, Мырзаш, апа-қарындастарым, Нұрыш, Жамал, Нұрикамалдар да еңбеккер адам болды. Солардан Нұрыш, Жұмаш, Нұрикамал тұяқ бармыз. Ал енді 60-70-80 жастағы біздер көрген, рахаты аз, бейнеті мен қиындығы көп, қайғы-қасіреті ұмытылмас таңба сияқты.

Ағам Дүйсен педтехникумды Қызылжардан ашқұрсак болып, жүре ауырып, бір жыл ғана мұғалім болып дүниеден өтті. Мырзаш ағам соғыста: миномет взводының командирі, лейтенант, 15.03.1945 жылы «Висла-Одер операциясында» ерлікпен қазаға ұшырады. Бұл біздерге ауыр қайғы емес пе? Азапты уақыт әсіресе 1935-37 жылдар ғой. Әкем әділ де болғандықтан жұрт оны құрметтеп «Тәте» деп атаушы еді.

1935 жылдың бір күні әкем үшін сәтсіз болды. Ауылдағы «шаш ал десе бас алатындар» сен колхоздың малын «қотырдан» емдемесің, сен байдың жалғасысың деп, қиыннан қиыстырып кінәләп, соттатып жіберіп, ертеңіне Көкшетау жакка түрмеге аттандырыпты. Үйдегі шиеттей балалар, шешем, жылап-сықтап қиын азапты күндерде өмір өткізген көрінеді.

1931-32 жылдарда елді аштық жалмаған күндерде шешем бір ағайынның атын сұрап алып мені “Түшкедегі» Айғожа атам үйіне әкеп тастап кетті. Мен сонда болдым, нағашым да талғажау болатын картоп, нан дегенді көрмедік. Бір күні кешке қарай нағашым үйіне, әкем келді. Мен тура ұмтылып, құшақтап жатырмын. Ол елге сокпай бір жолаушыға ілесіп тура Түшке Бірлікке келіпті. Нағашыларым да амандығына қуанысып жатыр.

Әкемді сол айдалып барған каладан бір танысы кездесіп «сенің кылмысың ауыр емес, сен босайсың» депті. Ақыры ол қорқып елге сокпай келгенінің мәнісі солай екен. Бірер күн болып хабарласып әкеммен бірге елге келдік. Үйдегілер де қуанып еді, бірақ ол көп ұзамай, аңдушылар бұл «қашқын»- деп хабарлап, ұзамай бұрынғы жағына қайта оралды. Онда Мұса қажының Секен деген бажасы естіп, ол сонда қызметте болса керек, ол да елден жаламен «сен қажының баласысың» деп, ел ішіндегілер аса ұнатпағасын. жылысып Көкшетау жағында жүреді екен. Әкемді «енді бір жылдан соң босарсың шыда» деп ақыл береді. Бір жылдан соң әкем босап, ақталып шығады. Сонда да елге баруға жүрексініп, қолында таяк, арқалаған киімдері бар, жаяулап келе жатса, «Кочилевка» деген орыс ауылына кіре беріс көшеде, арбаға жегілген екі түйе көзіне оттай басылыпты.. Түйелерін танып оларды құшақтап жылап жіберсе керек, түйе иесінің иығына ұзын мойнын салып, екі

кара көзінен жас домалады.- дейді әкем. Арба үстінде отырған шешем: «ей түйеде нең бар, неткен қайыршысың», деп арбадан түсіп келсе. өзінің шалы! Құшақтасып, жыласып, есін жиып, әкеле жатқан тамақтарын жеп отырса, ел кезіп шай ішпекші болып кеткен екі түйеші де оралып, сәлемдесіп қуаныпты.

Түйешілер өз жөнімен кетіп, әке-шешем жаяу елге бет алыпты. Жүрістен калжырап, уһ деп ел бетін көрді-ау. «Таспен атқанды аспен ат» деген ғой. Ағаларым Есілге жұтпа құрып ұстаған үлкен шортанды түгел асып, бұрынғы озбырларын әдейі қуаныш дәміне шақырды. «Базекен, Нұреккендер» балық етіне тойып, сорпасын ішіп, ақ батасын, ризашылығын білдіреді. 1938 жылы колхоз егіні бітік өсіп, еңбек ақыға көп бидай беріліпті. Ел адамдары талдан тоқылған, бидай сактайтын, ыдыстарын толтырып астыққа байып, нанға тойған жыл болды,- деуші еді. Біздер, ауыл балалары бастауышты бітіріп, көрші Ленин орта мектебінен білім ала бастадык. Сөйткен әке-шешем, елден топырақ бұйырып, 1971-1992 жылдары 80-90 жас өмір сүріп дүниеден өтті.

Жұмаш Сейітбекұлы

МАТБАЕВ БЕЙШЕШ

Ақмола облысы, Сталин ауданы (кейін Алексеев ауданы) «Ерназар» колхозында туған. Әкем, Матбайұлы Бейшешті 1937 жылы мамыр айының аяқ кезінде. «халық жауы» деп ұстап, Қызылжар абақтысына қамапты. Мен ол кезде үш айлық бесіктегі бала екенмін. Шешемнің айтуынша уақиға былай болған: Түскі шәйімізді ішіп отыр едік, үйге түсі суық үш адам кіріп келіп, -Бейшеш деген сенбісің орныңнан тұр да, бізбен жүр,- деді. Әкем байғұс мені, кең казак көйлегінің етегіне салып, алдына алып отыр екен, 45 жасқа келгенде көрген жалғызы болыппын. Мені тұзды суға да шомылдыртпайды екен, денесі ашиды деп.

Әкем мені шешемнің қолына ұсына бере: «Атыңнан айналайын Бибіғайша, заманың кез болды ғой осылайша». Қайта айналып сендерді көрер-көрмесім екі талай болар,-деген екен.

Айтқаны айдай келіпті. Міне, осыдан бастап сорлы шешемнің көрмегені қалмаған. «Халық жауының» қатыны деп емшектегі баласына да қаратпай, таң сәріден күн батқанша жұмысқа салған. Шешемнің қолында тағы бір жетім қалыпты, ол әкемнің қарындасының қызы – Жайдары. Әке-шешесі қайтыс болып, жетім қалғаннан кейін әкем қолына алған екен. Екеумізді үйге тастап, шешем

кыс демей, жаз демей колхоздың жұмысын істеген. Колхоз бастықтары ең ауыр жұмысқа шешемді салыпты. Тіпті ер адамдар істей алмайтын жұмыс десем де болар еді. Мысалы: кыстың ішінде ауылдан 2-3 шақырым жерде орналасқан малдарды күзетуге жіберіпті. Сол кездері, шешемнің мал қораға түскен, қасқырлармен арпалысқан күндері де болыпты.

Шешем бауырсағын пісіріп, май-құртын қапқа салып, әкемді іздеп осы Қызылжарға келеді. Шамасы күз айы болса керек. Мүмкін әкем атылғаннан кейін іле-шала болар. Әйтсе де түрменің бастықтары «ол кісі жоқ, басқа жакқа аударып жіберді» депті. Сорлы шешем апарған тамақтарын түрмеге тастап, салы суға кетіп, жылай-жылай үйге жеткен екен. Сол кеткеннен әкем хабар-ошарсыз мол кетті. Кейін шешемнің жасы келіп, бір мұнайған кездерінде: «Кебін киген келмейді, кебенек киген келеді» дегендей, әкенді күтумен өмірім өтті ғой. «Сен жалғыз боп қалдың-ау», -деп қайғыратын.

Шіркін-ай, әкемді іздеп барған кезде шешеме шындықты айтса ғой. Мүмкін, менің, әкем бөлек болса да, шешемізден бірге туған бауырларым болар ма еді...

Қандай қатыгездік десеңізші! Адамдардың өмірі мен қанын судай төккен кезең болған екен ғой. Шешемнің басына түскен тауқымет мұныменен бітпепті. Кейін келе, шешем тәрбиелеп, өсіріп отырған Жайдары тәтем ер жеткенде (16 жастағы кезі) колхоз бастықтары оны «Ақкөлге» трактористің оқуына жібермек болады. Бірақ ол «тракторист» болмаймын деп бас тартады. Содан міне, - халық жауының қарындасы, колхоз жұмысына кедергі жасап отыр-деп, шағым түсіреді.

Бір күні кешке жакын, мал келерде, тағы да баяғыдай (әкемді әкеткендей) үш кісі келіп тәтем Жайдарыны ұстап әкетеді. Ертеңіне жазған құлда, шаршау бар ма, шешем байғұс Ақкөлдің түрмесіне келсе, оны бүгін таңертең Ақмоланың аржағындағы, 41-разъезге, үш жылға соттап, жөнелтіп жібердік, - депті. Кейін білсем, ол «Карлаг» лагері, халық жауларының әйелдерін, туыстарын қамайтын түрме екен. Шешем жаяу-жалпы, тәтем Жайдарыны іздеп, сол жерге қалай жеткенін айтпай-ақ қояйын. Ағасының артынан бұл да кетті деп жүргенде, үш жылдан кейін абақтыдан босанып, үйге келеді. Ол кісі осыдан екі жыл бұрын 82 жасында дүние салды.

Әкем, шешемнің айтуы бойынша, артынан кісі еретіндей ел ішінде өте беделді және дінге өте жакын болыпты. Шешемнің өзі де өте қайратты, бес уақыт намазын, оразасын, т.б. мұсылманшылық

ғибадаттарды қалт жібермеген. Әкемнің дұшпандары сол жәйттерді пайдаланса керек. Колхоздың басқармалары мен бригадирлері атқа мініп, камшыларымен есікті тарсылдатып: -Халық жауының қатыны жұмысқа шығасың ба, шыкпайсың ба?, - деп әңгір-таяқ ойнатып тұрғаны, әлі күнге дейін менің есімде. Халық жауының баласы деген тауқыметті мен де тарттым, 7- сыныпта басқа балалармен бірге комсомолға барғанда, аудандық комсомол комитеті: -әкесі халық жауы болған екен,- деп мені комсомолға алмай қойды. Сондағы менің жылағанымды айтсаңызшы. Бұл маған бала да болсам үлкен сокқы болып тиді. Көңілім су сепкендей басылды.

Мектепте мен тарих пәнін өте сүйсініп, жақсы көріп оқыдым. Университеттің тарих факультетіне түссем деп, армандадым. Бірақ, бір күні маған ой келді: тарих мамандығын алсам, партия мүшесі болуым керек, комсомолға алмаған, қалай партия мүшесі боламын, -деген.

Содан, 1954 жылы Алматыға барып, университеттің биология факультетіне түсіп, 1959 жылы бітіріп шықтым.

Қазір, Аллаға шүкір, әкем Бейшештің үш немересі, 7 шөбересі бар. Шөберелері ер жетіп, жоғарғы білім алып, алды қызметке орналасып жатыр. Үлкен шөбересі – Сарсенова Мая Москвада 9-жыл дәрігерлік оқу оқып, қазір Астанада кардиохирург болып қызмет істеп жатыр.

Тілменбаев Темірлан деген шөбересі, Россияда Томск университетінің радио-физика факультетінде оқиды. Биыл 3-курсын бітіреді. Алла жазса, ол ғарышты зерттейтін мамандық алады. Жармухаметова Жанар, Сарсенова Меруерт деген шөберелері Әл-Фараби атындағы университеттің философия тарих факультеттерін бітіріп, өмірге жолдама алып отыр. Ең кіші шөберелері – Олжас, Ажар, Дидар биыл орта мектепті бітіріп, жоғарғы оқу орнына түсеміз деп талпынып жатыр.

Мінекей, «Халық жауы» деп саяси қуғын-сүргіннің құрбаны болған әкемнің жалғыз қызынан осындай ұрпақтар өніп-өсіп отыр. Арманда кеткен қайран әкем топырағын торқа, иманың жолдас болсын.

Келешекте осы аталған жұрағаттарыңның еліне, халқына- адал қызмет істеп, аяулы азаматтары болатындықтарына менің күмәнім жоқ.

Манабайұлы Бейшештің қызы Бигайша

АУЫЛЫМ АРДАҚТЫ АТАСЫ

Мәуліт ауданына карасты Бостандық ауылының тумасы Хамит Мүрсәлімұлы 1921 жылы дүниеге келген. 12 жасында әке-шешеден, тағдырдың жазуымен, жетім қалды да, қазіргі Есіл ауданында, елуінші жылдардың аяғында құрып қалған, Креста ауылындағы нағашысы, Досан қаридың тәрбиесінде болып, көршілес Октябрі ауылындағы жеті жылдық мектепті бітірген.

Туған ауылына оралып, 1941 жылы соғыс басталғанға дейін, Бостандық ауылдық кеңестің хатшысы қызметін атқарды. Жиырма жастағы өрімдей жас жігіт Акмоладағы атты әскер дайындығынан өтіп, Батыс Украина майданына жөнелтіледі. 1943 жылы, қан майданның қайнап тұрған бір қырғынында, ауыр жарақаттанған жауынгер Хамит Мүрсәлімұлы, жау қолына түсіп, тұтқындалады. 1945 жылы Кеңестер Армиясы тұтқыннан босатқан соң Хамит елге оралып, үйленіп, Бақытжан есімді тұңғыш қызын сүйіп, Бостандық ұжымшарында есепші қызметін атқарып жатқан еді.

1947 жылдың 28-ші шілдесінде: -Сен немістің қолында болып, қызмет істедің,- деген айып тағып Мемлекеттік Қауіпсіздік Министрлігінің Солтүстік Қазақстан облысының басқармасы, абақтыға жауып, 1948 жылдың 25 мамырында Түркістан Әскери Округінің Әскери трибуналы атышулы 58-ші статьясының 16-шы бабы бойынша үкім шығарып, 25 жылға бас бостандығынан айырып, Норильскідегі еңбекпен түзету лагеріне тұтқын болып қамалды.

Қиыр Солтүстікке жазасын өтеуге жөнелер алдында қосылған жары Меңешпен кездескенде: -Мен болсам келмеске кетіп барамын. жас өміріңді қор қылып, мені тоспай-ақ қой, рұқсатымды беремін, басың бос сүйіктім!,- деп, бір-ақ ауыз сөзге шамасы келген Хамит, буыны босап, теріс қарап «Қош!» деген күрсілінен, жүрегі қалай жарылып кетпеген.

Өкініші өңменінен өтіп, тұла бойы удай ашып,өкіріп қоя берген. өксігін баса алмай, боздап екі-ақ жыл құшысып, махаббат ләззәтіне қанып ұлгірмеген жары Меңеш, теңселіп есінен танып қала берді.

Сталиндік лагердің сегіз жылғы сергелдеңін көріп 1955 жылғы амнистияға легіп, елге оралды. Сол тірі тамұқтың тұтқынындағы қорлық, зорлық жайында әңгімелеуді ұнатпайтын еді, Хамит аға.

Жайшылықта да, аз сөйлейтін ақсақал, бітпеген ауыр жан-жарасын қозғағысы келмеді ме екен, әлде жазықсыз жапа шеккен жәбір қасіреті тұла бойын мұздатып, айтуға мұршасын келтірмей ме екен? Әйтеуір, тағдыр тауқыметінің ауыр зілі жеңілдемей, көзі күлімдеген, жүзі жарқын, көңілі жаз Хамит жігіттің ажары солып.

жүрегінің мұзды мұңы ерімей, аксақалдың 80-нен жасы асқанша қасіретті жан сырын өзімен ол дүниеге ала кетті ме екен дейсің.

Сонау лагерден ала келген фанер сандығын, киіп келген шалбарын жарты ғасыр тастамай сақтауының, актарылмай кеткен, көп сырларының бірі шығар-ау. Сұркия заманның сұмырай жылдарының еріксіз елестетіп тұратын ескерткіші ретінде, анда-санда қарап, тәубе – тәубе деу үшін болар, бәлкім.

Тек, бірде көңілі жайылып отырғанда үлкен ұлы Рашиттың қолқа салуымен, Солтүстік лагерьдегі бір көрінісін ғана әңгімелеп еді: - Қаһарын төккен дүлей дауылды боранында аяқ басып жүру бір қиямет еді. Ерсілі-қарсылы жұмысқа, лагерь ішінде тартылған арқанды ұстап, бойлап қана жүреміз. Талай тұтқындар адасып, қар астында қалып жатты. Аштық пен жалаңаштыққа қоса, Норильскінің үскірік аязына үсімеген жеріміз болған жоқ...,- деп көңілі күңіреніп, үнсіз қалған еді.

Жау тұтқынында бір, өз отанының тұтқынында екі қорлық көргені аздай, «пленник» деген қара күйе жағылып, «халық жауы» атын аркалап, тек 1991 жылы ғана, 1993 жылдың 14 маусымындағы «саяси-қуғын сүргін құрбандарын ақтау» туралы заңға байланысты адал есімі ақталды.

Құдайға шүкір, оралғасын, 1956 жылы жаңа отбасын құрып, Зәйкөш есімді қосағымен 46 жыл тату тәтті өмір өткерді. 5 ұл, 2 қыз өмірге келіп өсіп жетті, барлығы өз орындарын тапты. 24 немеренің, 4 шөберенің сүйікті де сүйкімді атасы болды.

Зейнет демалысына шыкса да, өмірінің соңғы жылдарына дейін, бойына біткен қажырлығы мен қайраттылығы аркасында елге еңбек етіп, қолынан шеберлік құралы - балтасын тастаған жоқ. Ауыл жұртына қадірлі де құрметті аксақал еді.

«Шалыммен жарты ғасырдай бас қосып, сыйласып өткеніме өте ризамын. Аяулы азаматтың аркасында, Аллаға шүкір, ауылда, үлкенге қарындас, келін, кішіге тәте, апатай болып өмір сүрдім,- деп Зәйкөш жеңгей өткенін еске алып, ерекше бір толқып кетіп отырады.

Бостандық ауылынан нақаттан әкетілген, алты «халық жауының» ақырғы құрбаны, Хамит Мүрсәлімұлы Мүрсәлімов 80-нен асқан жаста дүние салды. Абзал азаматтың адал есімін, зор адамгершілігін ауыл адамдары ардақтап есінде қалдырды.

Қабірің нұрға толып, иман байлығының рахатына бөленіп, ол дүниенің жарық, жәйлі болсын, ардагер асыл аға!

Болат Мағазұлы Сағындықов

БЕЙНЕТПЕН ӨТКЕН ҒҰМЫР

2006 жылдың күзінде, Сталин лагерлерінің, облысымызда тірі қалған тұтқындарының бірі, Ұлы Отан соғысының ардагері, Уаһап Жоламанұлы Жоламанов, 87 жасында дүние салды. Уаһап аскал бар саналы ғұмырын бейнетпен өткізді.

Үш жасында шешеден жетім қалып, әкесі Жоламан Ебікей байдің баласы және атакты Жылғараның ұрпағы ретінде кәмпескеге легіп, Уаһап 9 жасында әкесімен бірге қамауға алынады. Әуелі сол кездегі Қызыләскер ауданының орталығы Өрнек ауылының клуб ғимаратына жабылып, кейін Қызылжар қаласына айдап әкелінді. Сол жерде, құдай оңдап, өздерінің ауылдасы, Қызыл әскердің сенімдісі, Кеңес өкметіне еңбек сіңірген Сүтемгенов Алыпсбай кездесіп:

-Бұлар бай емес.-деп тұтқыннан босатылды. Жоламан отбасымен елге оралса, ондағы жағдай жәйлі болмайды да, (ағайын ішінде. әдеттегідей түрткі басталады.) Кәтәнәй деген, орыс-немісі аралас елді мекенге көшеді. Сонда Уаһап бірінші неміс сыныбында оқиды. Өміріндегі бар алған білімі де осы болды.

Одан соң бой тасалап сол кездегі қандастарымыздың босыған легімен ішке кетіп, Түмен облысында, Бердюжье ауданының Мишино деревнясына қоныстанады. Мал бағып, ептеп-септеп күн көреді. Уақыт өтіп, елді сағынып қайта оралса, ауыл іші әлі де тынышсыз екен. Отбасының жәйі келмей, Қызылжарға көшіп келіп, әкесі екеуі ет комбинатының малын бағады.

1940-жылы Уаһап, Қызыл Әскер қатарына алынып, Мариуполь қаласы маңындағы Святогорск деген жерде, жазғы лагерде, Финн соғысына дайындықта болады. Сол жылдың маусымында таң атар-атпаста «Дабыл!» деген бұйрықпен, палаткалардан атып шыкса, үлкен шенді әскери офицер неміс басқыншыларының, елімізге соғыс ашқанын хабарлайды. Сол жердегі барлық әскери бөлімшелерді дереу Смоленскіге әкеліп, оқу-жаттығу қаруларын, соғыс қаруларына ауыстырып, толық жарақтап, қан майданға аттандырады. Сол алғашқы шайқаста Қызыл Әскер жауды тықсырып, қуып, Смоленскіден шығарады. Одан арғы соғыс кимылында Уаһаптің взводы қапылыста жаудың қоршауында қалады да, взвод командирі тірі қалған төрт сарбазға, шашыла кейін қашуға бұйрық берді. Бұлардың алды-артынан снарядтар жарқ-жұрқ етіп түсіп, жарылып жатты. Уаһап аяқтан қатты жараланып, жау қолына түседі.

Тұтқындарды қалмақ елінің астанасы, Элистаға айдап әкеледі. Кеңестер Әскерінің Астрахань жағынан шабуылмен келе жатқанын

сезген тұтқындардың бір бөлігі, Уаһаптің бастауымен (таныстар мен сенімділер) түн қараңғысын жамылып, снарядтардың жарқылы толастаған сәтте бір кісідей каша жөнелді. Содан екі күн, екі түн жүріп өз әскерлерінің алдынан қарсы шығады. Жырым-жырым неміс киімдерін киген бұларды Кеңес Әскері немістер екен деп атып тастай жаздайды. -Сендер кімсіңдер?,- деген сұраққа ішіндегі пысығы Уаһап: -Көрмей тұрсыңдар ма, біз орыс солдаттарымыз, тұтқыннан кашып келеміз. Бізге қару беріңдер, сендермен бірге аттанамыз, әйтпесе не істесендер соны істендер.- деп жауап қайтарады. Бұларды Астраханға әкеліп, бір клуб ғимаратына кіргізіп, тамақтандырады. Енді жуындырып, киіндіріп, майданға дайындап жатқанда, Сталиннің бұйрығымен неміс қолында 24 сағат болғандарды мұқият тексеру басталады.

Сонымен 1943 жылдың 10-шы ақпанында бес жылға сотталып, Уаһап Воркутадан бір-ақ шығады. Екі жыл лагердің ащы дәмін татып, зорлық-зомбылықты бастан кешіп, 25-жылға бас бостандығынан айрылып, КАРЛАГ-қа этаппен айдалады.

Тоғыз жыл Балқашта ау тоқып, балық аулап. мыс қорыту комбинатында «қалыпшы» қызметін атқарып, 1954 жылы елге оралады. Петропавл түбіндегі, «Ақбас» мал бордақылау кеңшарында, әртүрлі жұмыс істейді. Үйленеді. Дүниеге сегіз бала әкеліп, өсіріп, ер жеткізеді.

Бірақ, сорға деп жаратылған байғұс басы бейнеттен арылмаған Уаһап жаралы аяғын жұмыста сындырып, мүгедек болып, бір бейнет көрсе, «пленник» деген, жағылған қара күйе кетпей қойып, жаман атқа иеленіп, көрген қорлық жанына батады

Ақыры әділеттілік жеңіп, ақталып, «Ұлы Отан соғысының ардагері» деген, ардақты атқа қолы жетіп, тиісті марапаттарын алды.

Тәнін аралаған ауыртпалық, жанын жаралаған қасірет текке өткен бе?! Кейінгі кезде Уаһап ақсақал төсек тартып неше жылдар жатып қалды.

Жылғарадай тектінің тұқымы, жасынан өмір шынықтырған, қайратты да қайсарлы Уәкен: «көппен көрген ұлы той ғой» деп, мойымай, майыспай өтті өмірден.

-Бір ғана арманым бар – мына тұрған Қызылжар мұражайындағы әкемнің күмістеген ертоқымын бір көрудің сәті түспеді,- деуші еді. Кәмпескеге леккенде жамағайынның қолына түсіп, ол кейін облыстық өлкетану мұражайына берген екен.

Тоғзынан тоқсан жасына жакын тағдыр тәлкегінің тұтқыны, сұмырай саясаттың құрбаны, Ұлы Отан соғысының ардагері, кәдірлі

аксакал, Есіл ауданындағы Талапкер ауылының тумасы, Уаһап Жоламанұлы, осылай өмірден озды.

Ол дүниенің рахатын көруге жазсын!

Болат Сағындықов

“ҚАСТАНДЫҒЫМ ЖОҚ ЕДІ ХАЛЫҚ ҮШІН”

Марқұм анам Мәдина Қостангелдіқызы 1910 жылы туып, 1986 жылы өмірден өтті.

- Тәңірге не жазғанымды қайдам, маған ғұмырымда қиыншылық пен азап бұйырды. Екі мәрте тұрмысқа шығып, алты баламен жесір қалдым. Оның арасында бес жыл абақтыда азап шектім. «Құдай салды, біз көндік» деп, ғазиз бастан өтпеген қиындық жоқ. Әйтеуір, ит-тірліктің күйбеңімен ілесіп, бұл күнге де жеттік-ау!,- деп отыратын анам марқұм, осылайша кейіп сөйлесе де, өте қайсар, әрі өжет адам еді.

Осы өзі айтып отырған өмір ауыртпалығын бір ауық ойға салсам, құйқам шымырлайды. Жас ғұмырында аздаған жыл бұла өсіп, ішім-жемнен тарыншылық көрмегенін, «не ішем, не кием» деп толғанбаған сәл бақытты шақтарын айтпағанда, алғаш рет тұрмысқа шығып, төрт бала сүйген, сәулелі кезеңдері болмаса, отызға толмай тозақтың отына күйгендей «Халық жауы» деген жаламен бес жылға бас бостандығынан айрылғаны арқаны аяздай қариды. Азапты ғұмырдың астарын ашып, аяулымның өмірде көрген нала-қайғысын айтпас бұрын, қолыма қалам алуға мұрындық болған мына бір жайды алға тартуды жөн көрдім.

Таяуда ғана Ғабит Мүсірепов атындағы облыстық балалар мен жасөспірімдер кітапханасында қызмет істейтін зайыбым Ғалия маған:

- «Қазақстан тарихы» деген журналды оқып отырып, апам жайлы дерекке көзім түсті. Арайлым Мұсағалиева деген тарих ғылымының кандидаты, «Ақмоладағы Отанын сатқандар әйелдерінің лагері, тарихи деректерді талдау», деген мақалада тізім жариялапты. Сонда апам да жүр, - дегесін журналды алып оқысам, расында да, әлгі тізімде екінші болып менің анам жазылыпты. «Айсарина Мәдина (5 жыл), күйеуі: Айсарин Әбдірахман (1900 - 1938) «Еңбекші қазақ» газетінің жауапты хатшысы»,— деген жолдар бар. Деректе жалған жоқ, өйткені анам айтқан кезеңмен дәлме-дәл сәйкес келеді.

Аталған тізімде жиырма тоғыз әйелдің және олардың ерлерінің аты-жөндері, жұбайларының қызметі, туған, атылған жылдары айғақты алынған. Осының ішінде көптеген деректер анам айтқан әңгімелерге сай келеді.

-Бейімбет Майлиннің әйелі Күнжамалмен, Санжар Асфендияровтың зайыбы Рәбиламен, Темірбек Жүргеновтің әйелі Дәмешпен, Нығмет Нұрмаковтың, Сұлтанбек Қожановтың, Қайсар Тәштітовтің, Ұзақбай Құлымбетовтің, Сейітқали Меңдешевтің, Тұрар Рысқұловтың жарларымен бірге отырдым, - деуші еді. Рас болып шықты. - Бірақ, кімнің каншаға кесілгені аса есімде қалмапты. Бейімбеттің әйелі мен сияқты бес жылға сотталған, қалғандары ірі партия қызметкерлерінің әйелдері болғандықтан шығар, сегіз жылға кесілгендері де бар. Бізге кесімді мерзімді кейін айтты.

Адам басына бермесін, ұйқы-күлкі көрмей, мал есебінде болған қазақ әйелдерінің көрмеген зорлық-зомбылығы жоқ екен. Мақалада баяндалған жағдайлар анам айтқан ақиқатпен дәп шығып, бұрыннан көкірегімде беріш болып қатып қалған кекті, қазандай қайната түсті.

-Күнұзақ ауыр жұмысқа салады. Ыстық-суыққа, аш-жалаңаштыққа қарамайды. Арамызда жұқпалы ауруларға шалдыққандар да болды. Ит құрлы көрмейді ғой, сүйреп тастайды. Келесіде көзіңе шалынбаған соң, не атып тастайтынын, не тірідей көме салатынын іштей сезіп, Аллаға жалынып, амандық тілейсің!

Анам үнемі актарыла бермейтін, кейде бір көңіл толқыны тулаған сәтінде ғана, сыр ашады, содан аңғарамын. Айтуынша, күніне екі-ак мезгіл ас береді. Оның өзінде үнемі сасық ботқа, әлжуаз, нәрсіз тағамдар.

- Әдейі өлсін деп істейді. Мұны жемеу керек. Аштыққа шыдап үйренген дұрыс, - дейді арамыздағы көзі ашық әйелдер. Талай рет ереуіл жасағандарды алып кетіп, көзін құртты. Қайта көре алмадық. Қарнымыз ашқанда кантты қуырып, қайнатып, аузымызға салып дәмін аламыз. - дейді анам.

Анамның сотталу тарихы былайша екен: 1937 жылдың жазында жұбайы Әбдірахман Айсарин Қызылордадан Қызылжарға көшіп кетеді. Өзі өте шапшаң, жедел қимылдайтын мінезі жылдам болса керек. Әйелде «әу» дерлік шама бар ма, еріп, төрт баламен Қызылжарға келеді. Соңғы кездері түнеріп алған Әбдірахман, аса сыр аша қоймайды.

- Менің елге неліктен жақындағанымды ашып айтайын ба? - деді бірде. - Қазір бүкіл қазақ оқығандарын ұстап жатыр. Сәкен мен

Лияс ұсталды. Мағжан, Ахмет, Міржақып, Әлихан, Жүсіпбек қамауда. Енді бізге ауыз салады. Ірі партия қызметкерлері де қапаста отыр. Қазір елде бірін-бірі көрсету басталды. Сондықтан, елге жақындадым. Егер мен ұсталып кетсем, балаларды алып, Балуанға панала (қазіргі Шал ақын ауданындағы, Балуан аулында Әбдірахманның туыстары тұрған - 3. Ә.).

Марқұм Әбдірахман да күнінің таяп қалғанын сезген. 1937 жылдың жазында, тамыз айы болса керек, түн ішінде НКВД-ның жендеттері есік тарсылдатып жетіп келді. Қою түн еді. Үрпиісіп атып атып тұрдық. Төрт баламен үйдегі қонып жатқан бірді-екілі қонақтармен жылап-сықтап қала бердім. «Жылдам киін, жолыңа азық ал!» деп келген бір орыс, бір қазақ және біреулер жыландай ысылдап, зекіреді. Әй-шайға қаратпай ала жөнелді.

-Терезеден сыртқа көз салсам, орыстар «Воронка», - деп айтып жүрген торлы, кара машинаға түйгіштеп, мінгізіп әкетті. Міне, Әбдірахманды соңғы рет солай шығарып салдым,-дейді анам.

«Адамның басы - Алланың добы» деген емес пе, бір кездегі кең де сәулелі үй (қазір жұрнағы да қалмаған, анамның айтуынша, бүгінгі Интернационал және Жамбыл көшелерінің қиылысына жақын, бес қабатты үйлердің орнында болса керек. - 3.Ә.) көр сияқты. Бір адам келіп есік қақпайды, «Халық жауының үйі» деп, бәрі сескенеді. «Жығылған үстіне жұдырық» демекші, сол кездері қалада неше түрлі қылмыскерлер, ұрылар, үй тонаушылар қойша өріп кетеді. «Саяси қылмыскерлерді» құрықтағанына мәз ОГПУ, НКВД қызметкерлері, ұры-қарылардың қолын бос қоя берген.

Тұңғышы - қыз бала Айна, бар болғаны сегіз жаста, ұлы Аян жетіде, қыздары Айман мен Азия үш және бір жаста қалған. Үйдегі бар жиған-терген, күнкөріс қамымен, көзден бұлбұл ұша жөнеледі. Бұларды мүсіркеген болып, алдап-арбап, барын талан-таражға салған бұрынғы таныс-жақындар енді алар ештеңе жоғын сезгендей, бойды аулақ сала бастайды.

- Әбдірахманды ұстап әкеткеннен кейінгі үш-төрт ай адам тәзгісіз азап болды. Ет-жакын деген туыстардың езі сырт айналып кетті. Бәрі қорқады, бірдеңесіне ілегіп кетеміз бе, деген секеммен жуи қоймайды. Біреу келсе, қон деп жалынамыз. Түн болса, ұры-қарыдан дамыл жоқ. Бейсауат есік яки терезе қағылса - зәре-құтым қалмайды. Себебі, «ұсталған күйеулерімен әйелдерін де жауып тастап жатыр», деген үрейлі сөз маған да жеткен. Сонымен қойшы. Үйдегі мүлік дегеннің қолға ұстауға жарарын ғана алып, төрт баламен Балуанға кетіп қалдым.

Алайда «халық жауының» ұсталғанынан ауылдағылар да хабардар екен, туыстардың өзі үреймен қарсы алды. Колхозға жұмысқа кіру қайда, үкіштей бір үйге тығылып, көр-жермен күнелтіп отырғанда ауылдың бір белсендісі келіп, Әбдірахманның дүниелерін сұрай бастайды. Анам көзіне түскенді беріп құтылмақшы болады. Былғары, жап-жаңа тужуркасын алды, кілем сұрағасын оған да қолы жетеді, аздап ақшасын қағып кетеді. Бірақ әлгінің ындыны таусылмайды. Ақыры келесі келгенде:

- Сенің күйеуіңнен қалған тапанша бар дейді, соны бермесең, екі көзіңді төрт қылып, итжеккенге айдатып жіберемін! – деп, доңайбат көрсетеді.

- Ағатай, ондай қаруын білмеймін.

- Айтқын келмейді ғой? Жарайды, өзіңнен көр!

Осы сестің түбі ақиқатқа айналып, әлгі ел белсендінің «Балуанда халық жауының әйелі тығылып жүр» деп, көрсетуімен, шешемді Қызылжарға алдырады.

Келе, НКВД-ның тергеушісі жауапқа алады. Шешем «орысша білмеймін, түсінбеймін» дегесін татар және бір казак тілмәші жауап алып, орыс тергеушісіне аударып беріп отырады.

Ал шындығында, шешем орысшаға жетік болатын. Әкесі Қос-тангелді, ел басқарған би, шешен адам болған. Дауларға түсіп, орыс-казакқа беделді де, белгілі екен. Одан соң шешемді асырап алған болыс Жантас та білгір, орыстан тілмәш ұстаған, өзі де көзі ашық, балаларды оқытқан, сауатты, белгілікті кісі. Қалың, Бұйда-лы - Уактың ел-жұртын ұйыстырған адамы екенін, шешем зор ілтипатпен еске алатын. Сондықтан, орысшаны жорта білмегенсіп отырғанын кумүйіз татар да, казак та біледі. Сұрайтындары:

- Үйіңе Ахмет Байтұрсынов, Міржакып Дулатов, Мағжан Жұмабаев жиі келіп жүріпті ғой. Әлихан Бөкейханов та болған екен. Олар не туралы әңгімелесуші еді? Үкіметке қарсы қандай сөз айтты?!

Анам казак әйелінің әдетінде ерінің сөзіне араласу деген жоқ екенін, мысалы, өзің казаксың, сенің не істеп жүргеніңді, қандай қызметпен айналысатыныңды, әйелің біле ме, өзің айтасың ба? - деп казак тергеушіге қарсы сауал қояды. Жауап ретінде казак тергеуші шешеме қол жұмсап, есінен тандырып ұрған.

Осы арада орыс пен татар ара түскен болып, мүсіркегенсиді. Енді татар жылмандап, іштарта сөйлеп, шынын айтса, кинамай қоя беретін сыңай танытады. Бұл тергеудің зымиян амалы екенін аңқау анам қайдан білсін?

Бірақ өзі де, ері де, жазықсыз дегеннен айнымайды.

- Жазықсыз дейсің, ә?! Сонда біздің үкімет жазықсыз адамдарды жазаға тартып, білместік істеп отыр екен ғой? - деп шүйлігеді. - Сен ондай жаланы қой. Одан да қылмысыңды мойында. Аулыңа қашып барып, ондағы адамдарға Айсаринді жазықсыз ұстап әкетті деп жүрген көрінесің. Онда біздің сенімді адамдарымыз бар. Оның үстіне «Алашорданың» басшыларын Айсарин үнемі қарсы алып жүргенін, Бөкейхановпен бірге Семейге барғанын жасырып отырсың. Біз көршілеріңнен бәрін сұрап білдік. Міне, олардың қол қойып берген куәлары!

Шешемнің алдына Қызылжардағы көршілерінің қолдары қойылған түсініктемелерін көлденең тартады. Бірді-екілі, аралас-құралас жүретін көршілері айдай анық қылып жазып беріпті. Әсіресе, Мағжан Жұмабаевтың жиі болатынын, ол келгенде (1936 жылы) Әбдірахманның қой сойып, қаладағы белді деген азаматтарды қонақ қылғанын да көрсетіпті. Оның үстіне үйдегі тінту кезінде Мағжанның «Мәдинаға!» деген жазумен:

Жастық дәурен гүл болады,

Жайнап тұрған нұр болады.

Гүл-күнімнің, нұр-күнімнің

Ескерткіші бұл болады!,- деген бір шумак өлеңі жазылған суретін де айғақ қылып көрсетіп, «Алашорданың бас ақыны саған жып-жылы тілек арнап суретін береді. Сен оны білмеймін, танымаймын дейсің. Бәрі жалған. Сен де халық жауысың!» - деп айып тағады.

Не керек, төрт бала Балуанда, өзі қазіргі Пушкин, Кәрім Сүтішев көшелерінің қиылысындағы жерде орналасқан қапасқа камалады.

Ығы-жығы камалғандар, азапталған, үсті-бастары күп болып ісінген, таяқпен ұрып-соғудан әбден қажыған саяси сотталғандар «айыптарын мойындап» айдалуға дайындалған шақ. Бұрынғыларын әкетіп, жаңаларын тоғытып, жылап-сықтаудан арылмаған кез.

Жұрттың ойын білу үшін араларына жансыздарды енгізіп, солар арқылы сыр тартатын зымияндық та жасалады. Сондай күндердің бірінде бір әйел ақыл береді.

- Мен прокуратура қызметкерімін. Білімім жоғары. Маған тағып отырған айыбы да зор. Саған тағып отырған айыптары айғақсыз. Әрі кеткенде алты жылдан асырмайды. Одан жеңілден дәме етпей-ақ қой. Бірақ, бір сөзіңнен айныма. Бұлардың бұлталанға салып әурелейтінін мен жақсы білемін Сөзіңнен жаңылсан, құрыдым дей бер. Қаншалықты қылмысың зор болса, бұлар оны ашқа-

нға мәз болады. Әлгі әйелдің сөзі сеп болды ма екен, анам бір сөзінен жаңылмайды.

- «Алашорданың» адамдары келгенде асын даярлап беретінмін. Бірақ әңгімелеріне араласқан емеспін. Мағжан Жұмабаевтың суретін өзім сұрап алған жоқпын Ол күйеуімді білгесін сыйлаған шығар.

Ақыры, тергеу мерзімі тәмамдалады. Бірақ, тергеушілер асықпайды. Үнемі түн ішінде, шырты ұйқыдан оятып, бірін-бірі ауыстырып отырып, жауап алатын әдетін айтушы еді анам. Не керек, бұл да зымиян әрекет қой. Жауап берушіні рухани мүжу, жігерін жаншып, әбден титыктатып, содан соң барып, дайын айыптауды алдына тартып, зорлап мойындату.

Менің қолымда анамды соттау жөніндегі маңызды бір құжат сақтаулы. Оның нақ қай жылы қолыма тигенін өзім де қазір анық айта алмаймын. «Мына жағдайда, былайша алдым» деп қауымды жаңылдырғым келмейді, әйтеуір, анам қайтыс болмай тұрып, бойына сырқат анық кірген, 1985 жылы берді ғой деп ойлаймын. Нақты білмейтінім - сол жылдың желтоқсанында бес жасар қызым Әсем, апа-жездем, жиенім - бәрі жол апатында опат болып, оның үстіне анам сол қайғыдан жатып қалған кездердегі әрі-сәрі аса қиын, сызаты сүйекке түскен қайғының азабымен жүрген шақта берді ме деймін.

1985 жылғы сол азапты оқиғадан соң анам маған ауруының астарын шет жағалап айтты. Содан бір ай бұрын ғана анадай оқиғадан шөгіп қалған уақытта шақырып алып:

- Балам! Мені қойшы. мен бір азап үшін жаратылған жанмын ғой. Аналарды айтсаңшы. Енді сен берік бол. Боркеміктік көрсетуші болма. Бәрі тағдырдың салғаны. Көнесің. Көнбеуге лажың жоқ. Ал, менің ауруым: қылөңеш пе деймін. Мен бұдан да жамаһын көріп келген адаммын. Менен зор, «Мынау!» деген зиялылар да бұл құрықтан құтылмаған.

Тағдырдың салғанына көніп жатырмын! Төбеден ұрғандай сілейдім де қалдым. Өмірде қызығынан шыжығы басым болған анамды ренжітіп, яки, кейпіне кірбің салып көрмеген басым, Алматыдағы қызметімді тастап, Қызылжарда екі қолын жылы суға маламын деп келген, мен, анам үшін тау бұзып, теңіз кешуге даяр едім. Оның бір жылы сөзі жанымға дәру, қайғырған шағы қасірет саналатын. Ішімді у жайлап кеткендеймін.

- Шырағым, сен мені кім ұстатып жібергенін үнемі сұраушы едің ғой. Мен оны саған айтпауға бекінгенмін. Сенің мінезің тік,

тура бетке айтасың. Өзім де сондаймын. Бәрі өзін ойлағандай болсын дейсің. Сен менің балам болғасын мен бұл мінезінді жақсы білемін. Ізгілікті, бауырмалдықты, шыншылдықты қалайсың. Бұл біздің әулетімізден дарыған қасиет. Марқұм әкем Қостангелді би әрі шешенге тартқансың сен. Сондықтан, қанша сұрасаң да, саған әдейі айтпай келдім. Бірдеңеге күйіп кете ме дегенмін. Енді біліп қой. Ол жауыз әлі бар. Балуанда тұрады! Есімі ... – деп, сол жерде айтып салды. Мен енді оны білдім. Мына мақаламда үрім-бұтағының жазығы жоқ қой деп, атын айтпауды жөн көрдім. Дүниеден өтіпті. «Тамұқтың отына күйсін» дегеннен басқа айтарым жоқ. Анамнан қалған, шырылдап әр есікті сағалап кеткен балаларының сол кездегі көрген қиыншылықтары үшін өртенсін тозақ отына, анамның отызға толмай көрген бар азабын көтерсін!

Менің қолымдағы анықтамада (ол Молотов облысының Боровск қалашығында 1943 жылдың 24 маусымында берілгені жазылған). Айсарина Мәдинаның 1910 жылы туғаны, Солтүстік Қазақстан облысы, Төңкеріс ауданының тумасы екені, 1938 жылдың 21 шілдесінде ішкі істер халық комиссарының ерекше кеңесімен Отанын сатқанның отбасы мүшесі (ЧСИР) бабымен бес жыл мерзімге сотталғаны, ішкі істер халық комиссарының және прокуратураның №185-ші директивасымен 1943 жылғы 24 маусымда босатылғаны туралы деректер бар. Осы құжаттың аяғында Солтүстік Қазақстан облысының Октябрь ауданына баратыны, оған Омбы облысының Петухово стансасы арқылы жететіні де жазылып, анықтамаға Соликамстрой басқармасы бастығының және еңбекпен түзеу лагері бастығының орынбасары мемлекет қауіпсіздігі майоры Еркін мен екінші бөлімнің бастығы Олехнович қол қойған.

Оқырманның назарында «АЛЖИР» лагерінің Соликамскіге қандай қатысы болуы мүмкін деген сауалы туары сөзсіз. Аталған лагерьдің үлкен тармағы осындай кіші-гірім жерлерге тарап кеткен. Сөйтіп, бүкіл елдің өне бойы қамау қапастарына айналған.

Соликамск - қазіргі Пермь облысындағы 1781 жылы іргесі қаланған қала. Шешем осында тұтқында отырған. Аса қиын азапты жылдарда Орал тауының теріскей сілемдерінде жол салумен айналысқан сотталған әйелдердің сор-қамытын киген. Тау сілемдерінен ну ормандарда жол салған, жүздеген жылдар бойы өскен қарағай ормандарда ағаш кескен, тас арқалап, таудан төмен жол тартқан.

- Мұндай қасіретті жауыңа да тілемессің. Таңғы алақөбеден тұрғызып, әбден итсілікпенді шығарып, күнұзақ қара жұмысқа

салып, түн ішінде жатын орынға тоғытады. Ертеңіне тағы да сол сұмдық қайталаанады. Ауру-сыркау сылтау емес. Аяушылық, мүсіркеу жоқ. Әлжуаз адамды табан астында алып кетеді. Содан соң қайта көрмейсің.

Шешем мынадай бір жантүршігерлік оқиғаны айтқан. Бір алып ағашты кесіп құлатуға екі әйел жұмсалады. Әркімге күн сайынғы жүктеме беріледі. Егер оны сол күні орындамасаң - келесі күні, одан қалса, арғы күні... Әйтеуір, сол жүктеме тірі адамның мойнынан түспейді. Шешеммен бірге ағаш кесетін араның екінші құлағын жасы жетпістен асып кеткен еврей кемпірі тартады. Өзі қу сүйегі ғана қалған, арса-арса, дімкәс. Араны тартуға шамасы келмей, құлап түседі. Арыс-тандай ақырып бригадир келеді, көзі шарасынан шығып жатқан кемпірді тепкілей жөнеледі. Ақыры, өлекседей болған байғұсты ағаш арасына сүйреп апарып тастаған. Ертеңіне өзге бригаданың әйелдері таңсәріде жұмысқа кетіп бара жатқанда, сорлы кемпірдің өліп жатқан мүрдесін көріпті.

1943 жылдың басында бұларды Соликамскіден эшелонға тиіп, түстікке қарай айдап әкетеді.

- Орыстың әйелдері пысык кой, «Бізді Қара теңізге апарады екен. Теңіздің мойнағын тұздан тазартқызады дейді бізге. Ондай иткорлықты кергенімізше, осы жерде өлгеніміз жақсы», деп жылап, мал тиелгендей жабық, аздаған санлауы ғана бар вагонды бастарына көтеріп азынады. Келіп тоқтағанда, бізді жұрт көзінен таса жерлерге әдейі бұрып тастайды. Сонымен Қара теңізді де көрдім ғой, - дейді мұнайып.

Қара теңізге келгенде, Орал тауындағы ағаш кесудің тұз аршудың қасында жұмақ екенін, манағы орыс әйелдері біліп жылағанын сезеді. Тұзтазартқыш кемелер теңіз түбінен үлкен шөміштермен көсіп алған тұзды електен өткізген қалпы жолай суын сорғалатып, баржаның үстіндегі үңірейген тесіктерден төмен төгіп тұрады екен. Бұлар сол баржаның ішінде тұзды жан-жаққа жайып үлгеруге тиіс. Құрғақ емес, су тұздың салмағы зіл-батпан, ол жылдам арада жайыла қоймайды. Қолдағы үлкен күрекпен лактырып үлгеруің керек. Тұз төгіле береді, соның үстімен биіктеп, ақыры әлгі тесіктен сыртқа шығасың.

Үлгерсең ғана шығатынын айтқан анам көзіне мөлдіреп келіп, тығылған жасты сүртіп отыр. Аяғаным сондай, енді айтпай-ақ қойшы, апа, деймін де, сәлден соң аяғын білуге ынтызарым ауып, қайта өтінемін. Жүрегінің шаншып кеткенін айтады. Алайда, қайта жалғайды әңгімені.

- Тұз - тілсіз жауың. Үлгермесең, астында қаласың. Сондықтан, жантәсілім жанжаққа ата бересің. Саулап тұрған тұздың астында тұншығып өлгендер не сан! Сендердің көретін жарықтарың үшін Құдай аман сақтаған ғой...

Ақыры мойнақ тазартылып, елу мыңдай адамның қаны мен тері төгілген жұмыс тәмамдалады. Бұл соғыс жүріп жатқан көз, бұла-рға жауынгерлерге киім тігу міндеті жүктеледі. Жасында болыстың қызы болып, бұла өскен анам енді іс тігуді үйреніп, шебер болып алған. Жүктемесін асыра орындап, «түбі бір оралармын!» деген үмітпен елде қалған төрт баласына арнап киім тігіп, қапшығының түкпірінде көздің қарашығындай сақтайды.

- Менің әкем де, інілері де өлеңге бейім еді ғой, - дейтін ол. Әсіресе, әкем Қостангелдінің інісі Құрманғали марқұмның мына өлеңі есімде қалыпты:

Біз келдік Қостанайға күн-түн катып,

Жолдағы катын-бала таңырқатып.

Мал бакқан, тегі жуас момын едік,

Қор болдык талай жердің дәмін татып, - деген шумақты айтып отыратын. Оларды 1930 жылы тәркілеуге ұшыратып, жер аударған. Құрманғали нағашы атамның бұл ұзақ өлеңін кейінде Сәкен деген нағашы ағам жатқа айтып, ел-жұртты жылатқанын көргенмін.

Шешемнің өзі де бірсыдырғы акын еді. Сол абақтыда отырған кездері жұбайына, төрт баласына арнап шығарған өлеңдерін жатқа айтатын. Көбі жадымда қалмады. Тек мына екі шумағын жаңылмай жаттап алғаным бар. Мұның өзі ананың балаға деген ең асыл сезіміне айғақ боларлық елең. Оның үстіне езінің жазықсыз жапа шеккенін де ұқтырады.

Құс болып құтылар ем, қанатым жоқ,

Сағынған құлындарға баратын боп.

Жүздерін бір керуге күнім жетпей,

Қорқамын қу сүйегім қалатын боп.

Жанады құлындарға сағынышым,

Оларға аман-есен бару үшін.

Бес жылға тар қапасқа қамалдым-ау,

Қастандығым жоқ еді халық үшін...

Жоғарыда анамның бір басына жетерлік қасіретін айтып едім. Сол анық та ақиқат. Әкесі Қостангелді марқұм шешемді немере інісі Жантастың бауырына салып береді. Жантас Кеңес өкіметі кез-

інде де болыс болған, көзі ашық адам екен. Ақ кашып, қызыл құған заманға тап болып, екеуінің де зорлық-зомбылығын бастан өткерген.

- Қазір сендер айтып жүретіндей емес, қызылдар да, актар да казакқа бірдей тізе батырды. Бірде қызыл партизан Дмитрий Ковалевтің отряды біздің үй отырған Шәлінке болысын (Жамбыл ауданы, Есперлі аулының маңы) камады. Жазықсыз, жазықты деп айырмайды, табан астында атып тастайды. Мен онда он-он бірдегі баламын. Бірақ бәрін сеземін. Жас қыз-келіншектер бет-ауыздарына күйе жағып, кәрі көрінгісі келеді. Үйге ақырып кірген партизандар, қызыләскерлер колдарына түскенін алады, қарсы келгенді табан астында тепкілеп, қан-жоса қылады. Әйелдерді отырған орнынан жұлып алып -бет-ауыздарын жуғызып, жастарын орман ішіне сүйреп апарып зорлап тастайды. Бейшаралар үйілген жүктің, қорадағы шөптің арасына тығылады. Тінтіп жүріп тауып алып, зорлап кетеді. Бірде осындай оқиға үстінде ауыл ақсақалдары Пресновкадағы Ғалауетденге кісі шаптырып (Ғалауетден Мәмеков - орысшаға өте жетік кеңес қызметкері, 1938 жылы «халық жауы» ретінде атылған), ол жетіп, ауылды ойраннан аман сақтап қалған.

Ковалевтің отряды, ойранды кейін де неше мәрте жасап, бір ретінде болыс Жантастың хатшысы орыс жігітін жас балалардың көзінше атып кеткен.

- Әкемнің әдемі келген ұзын бойлы, аса үндемейтін, біздерді өте жақсы көретін орыс хатшысы болды. Өте ұқыпты, таза, жазуы маржандай. Жасы отыздың шамасында. Бөлек бір үйде тұрды. Жуынып-шайынып жатқан жеріне барып қалғанда тісін тазалап, сабынын ұстап күліп тұратын. Бізге қант, кәмпит беретін. Болыстың қызы болғандықтан ба, мені ерекше жақсы көрді. Әріптерді ежіктеп оқытатын. Бір күні (1921 жылы болса керек. **З. Ә.**) сұсты Ковалевтің өзі оны алып шығып, ағаш ішіне ала жөнелді. Шешелеріміздің «Бармаңдар, өлтіріп тастайды!» дегеніне қарамай, тасалап барып сығаладық. Ағаш түбіне тұрғызып қойыпты. Бір кезде гүрс еткен мылтық даусы шықты. Қаша жөнелдік. Әлгілер дайын аттарды мініп алып кеткесін барсақ, шекесі үңірейіп өліп жатыр екен.

- Сол жолы әкемді де өте қинап, атып тастай жаздады, - дейді анам. - Мылтықты тамағына таяп:

- Атты кімге байладың? Бізге ме, актарға ма?!-дейді.

- Сендерге, - дейді әкем.

- Жок, сен қу актарға байлап отырсың!

Одан құтылдық па дегенде актер келеді. Олар да асығыс-сүргін. Олар да осылайша жолдағысын жайпап, жандырып, өртеп, өлтіріп кетеді.

...1928 жылы Әбдірахман Айсаринге тұрмысқа шығып, тоғыз жылғы бакытты тұрмыстың соңы әлгіндей азапқа айналып тынады.

1943 жылы еліп-талып елге жеткенде әлі ақталмаған, оның үстіне күйеуі «халық жауы» деп, 1938 жылы атылған, оны кім төріне шығарсын? Төрге шығу қайда, ұжымшарға қабылдамай, жылап көріскен төрт баласымен сүйретпеге салғандай, орман ішіне апарып тастайды. Орманға барып паналап жүрген өзі. Барар жері, басар тауы жоқ болған соң, егіншілердің қосында оларға тамақ даярлауға қолы әрең жеткен. Екі әкесі Қостангелді мен Жантастың жақсылығын білген бір жанашырдың ісі ме әлде ері Әбдірахманды қадірледі ме екен, әйтеуір, балаларын аман сақтап, жан сауғаласын деген бір жанашыр табылған шығар. 1943 жылдан 1947 жылға дейін қазіргі Тимирязев ауданындағы Дмитриевка селосы мен Шал ақын ауданының Чапай аулының арасындағы орманда күнелткен.

Менің әкем Рамазан Әкімжанов марқұм Әбдірахманның туған бөлесі екен. Сол жылдары оның бірінші әйелі өмірден озған. Бүкіл ағайын-туғанға, тамам елге аға болған, әйгілі еңбек озаты, ферма басқарған сол өңірге түгел беделді, мактаулы, абыройлы адам болған соң «Әбдірахманның балаларын жетімсіретпеймін, әйелін жесір атандыр-маймын!» деп көңілі жарасқан. Әкем әйтеуір бір әйел іздеген адам болса, ел ішінен отасар жан табылмады демеймін. Басын қауіпке тоса отырып, ақталмаған адамды жар етіп, төрт балаға әке болған. Кейін жоғарыда атап өткен әпкем Ғайнижамал (1948 жылы еді) және 1951 жылы мен туыппын.

Әкем марқұм мен алтыдан асканда ауырып қайтыс болды. Тағы да тағдыр тауқыметі басына түскен анам 1959 жылдың жазында Қызылжарға көшіп келіп, бар болғаны қырық жеті жасында екінші рет жесірліктің зардабын шекті.

1986 жылы қолымнан арулап о дүниеге аттандырған анам Мәдина: аса батыл, өткір. тілге шешен ары да, жаны да таза адам еді. Үсті-басына қылау жұқтырмаған, үй ішін аса таза ұстаған, іске де, асқа да бап, өнерпаз да өрелі болды. Оны жақсы білетін алыс-жақын адамдар «Текті атаның, текті әулеттің жаны ғой!» деп айтатын. Бізді - әпкем екеуімізді, қыздарынан туған жиендерін, немерелерін үнемі адалдыққа, турашылдыққа, білімдарлыққа, білмегенді үйренуге, өмірдің қиындығынан жасымауға, біреуге көзді сатып, жалынып-жалбарынбауға баулыды. Жалған айтудан, жарамсақта-

нудан аулақ болуды талап етті. Жеңілген жер болған қылығымды көрсе, жігерімді жанып, ақыл-кеңесін беріп, канаттыға қақтырмай, тұмсықтыға шоқыттырмай өсірді. Мен марқұм анамның алдында мәңгілік қарыздармын осы үшін. Өмірдің ең бір қиын кезеңдерінде қабырғасы кайысса да, сынбаған, адамдық тұлғасына шаң жуытпаған асыл анамның аманатына кір жолатпай ғұмыр кешу өмірлік мұратым деп білемін...

Зейнолла Әкімжанов

АСЫЛ БЕЙНЕ

Тарихымыздың ащы шындықтары егемендікке қолымыз жеткеннен кейін ғана ашылып, көңілімізді алаң етіп, мазамызды кетірген ойларымызды, пікірлерімізді, ұсыныстарымызды іркілмей, еркін айту мүмкіндігі бертін ғана туғанын мойындасак керек. Өткенсіз бүгініміз жоқ екенін талайына тағдыр жазғандар ғана емес, қазіргі және келер ұрпақ ұғынуын, зердесінде ұстап, пайымдай алуларын, сабақ болуын қалар едік.

Біздің әкеміз Жакия Уакбаев кешегі Сталиндік қуғын-сүргінге ұшыраған қатардағы журналистердің бірі ғана. Ол 1904 жылы Уакруының Әбдіреш-Нұркан ауылында (қазіргі Жамбыл ауданындағы Есперлі ауылы) туған. Жасында ауыл молдасынан оқып, сауатын ашқан. Ұлы Октябрьдің дүмпуі әкемізге де әсер етіп, ауыл арасындағы саяси жұмыстарға араласа бастаған. Заманның ағымына қарай, қысқа мерзімдік курстарда оқып, 1924-1927 жылдары ауыл мектептерінде мұғалім болған. 1925-1931 жылдары Төңкеріс аудандық /қазіргі Жамбыл ауданы/ оқу бөлімінің меңгерушісі қызметін атқарған. Қарап отырсақ, сол тұстағы адамдардың оқуға, білімге деген құштарлығы алабөтен болса керек. Жан бағуды ғана қанағат тұтпаған.

Әкеміз 1931 жылы елімізді жаппай жайлаған аштыққа, басқаға да карамастан, Алматыда Комвуздың қысқа мерзімдік журналистика курсын тауысады. Содан кейін Төңкеріс аудандық «Кеңес» және Атбасар аудандық газеттерінің редакторы болыпты.

1935-1937 жылдары Солтүстік Қазақстан облыстық «Ленин туы» қазіргі «Солтүстік Қазақстан» газетінде ауыл шаруашылығы бөлімін басқарған, әрі партия ұйымының хатшысы болған.

Анамыздың айтуы бойынша, әкемізді 1937 жылдың 20 желтоқсанында жұмыс орнынан ұстап әкеткен көрінеді. Таңертең жұмысқа кеткен әкемізді анамыз түскі тамаққа күтеді, келмейді, кешке дейін күтеді, келмейді.

Ертеңіне қызмет орнына іздеп барса, тұтқындап әкетіпті. Бір айдай сергелдеңге түсіп, сабылғанымен, анамыз әкемізбен жолығып-са алмайды. Өзі жоктың көзі жоқ емес пе. Үйден таяқтағандай қуып шығады. Шиеттей үш қызын (Әспет, Зура, Зара) ауылға жіберіп, өзі Мұхаметжан деген кісінің үйін паналап, бір жылдай тұрады. Елге оралғанның өзінде маңдайы тасқа тигендей болады. «Халық жауының әйелі» деген айдар кенедей жабысып, қыр соңынан қалмайды. Үрей мен күдігі қатар жүріп, колхоз жұмысына араласады. Көппен көрген көрешегі шығар, бәрін қайталап айтып қайтейін.

Осыдан аттай 40 жыл бұрын 1957 жылы Түркістан әскери округінің әскери трибуналынан әкеміз ақталды деген хабар алдық. Одан кейін араға 32 жыл салып барып, 1989 жылдың шілдесінде Солтүстік Қазақстан облыстық партия комитетінің бюросы партиялық жағынан да ақтады. Әрине, құрбан болған әкеміз тіріліп, ортамызға қайтып оралған жоқ. Бірақ, адал есімі ақталғанының өзін қанағат тұттық, қуандық. Өйткені әкеміздің адалдығын, халық пен қоғам алдында зәредей кінәсі жоктығын өзіміз білсек те, ел біле бермейтін. Оның ұрпағы, біздер, құсалықпен күн кешкенімізді, алдымыздан үмітімізді үзбегенімізді, тырбанып еңбек еткенімізді несін жасырайық.

Әкеміз жайында журналист Мәлік Мұқанов кезінде өзіміздің «Ленин туы» газетінде «Жария етіп, ақтайық» айдарымен «Телегей трагедияның тырнақтай сынығы» деген мақаласында келістіре жазып, көңілімізден шыққан еді. Ол архив құжаттарының ізімен іздене тексеріп, кінәсі жоктығына қалың оқырман көзін жеткізген болатын.

Мәлік ініміз анықтағандай, әкеміз жалғыз сотталмапты. 1937 жылдың 5 ақпанында онымен бірге бес адам сотталыпты. Соттаушы - Ішкі Істер халық комиссариатының Солтүстік Қазақстан облыстық басқармасының «үштігі». Айыптаушы прокурор да, айыпкерлерді қорғайтын адвокат та қатыстырылмаған. Ол ол ма, сотқа айыпталушылардың өздері де қатыстырылмапты. Үкім олардың сыртынан шығарылған. Оларға ақталу тұрмақ, бір ауыз ақтық сөз айтудың өзіне мұрсат берілмеген. Қаһарлы «үштік» алты адамның өмірі мен тағдырын бір-ақ парак қағазға сыйдырған. Бесеуі ату жазасына, біреуі он жыл лагерьге кесілген.

«Біздің бұрынғы қаламдасымыз Ж. Уакбаевтың «халық жауы» ретіндегі қылмыстары қандай екен? Одан жауап алу протоколында былай делінген: «Саналы түрде газет бетінде көктемгі егіс, күзгі орақ, сүдігер жырту наукандарына әзірлік туралы жазбаған. жазса

кешіктіріп жазған. Газет бетінде ауыл шаруашылығының стахановшыларын екпінділерін көрсетпеген. Лайық емес адамдарды мактап жазған». Бар «кылмысы» осы.

Ал, шынтуайтына келсек, Ж.Уакбаев сабырлы мінезді, кішіпейіл, үлкенге де, кішіге де жұғымды азамат, өз ісіне, Совет үкіметіне шынайы берілген коммунист болған.

1957 жылы оның ісі қайта қаралғанда Ж.Уакбаевпен кезінде бірге қызмет еткен Ғ.Нұрмолдин, Н.Ибрагимов, Қ.Сүлейменов тәрізді журналистер оған осындай мінездеме берген, деп жазған еді М.Мұқанов.

Өткен қайтып оралмайды. Әкеміздің артында қалған ұрпағы - біздер бармыз. Оның асыл бейнесін, азаматтық тұлғасын біз әрқашан жадымыздан шығармаймыз.

Жақияқызы Әспет

«ДӘУІР ОТЫНА КҮЙГЕНДЕР»

1924 жылы Петропавл округінің Октябрь ауданындағы № 11-18 ауылдарында жасырын «ЖАТ» ұйымы («жаңа төңкерісшілер») құрылған. Оның құрамына Кеңес өкіметі орнағанға дейін әлеуметтік жағынан дәулетті болған, бай есебіндегі жасы 60-қа дейінгі азаматтар кірген. Облыстық ұлттық қауіпсіздік департаменті мұрағатының деректері бойынша ұйым мүшелерінің арасында Шыңғысхан ұрпақтары да болған. Жалпы «Жат» ұйымының мақсаты тәуелсіздік және әділеттілік орнату еді.

Мұрағат деректерінің мәліметтері бойынша ұйымның басшылары «Алашорда» мүшелері Біләл Молдыбаев пен Жұмағали Тілеулин болған. Кейіннен екеуі де қуғын-сүргінге ұшырап, Б. Молдыбаев НКВД-нің «үштігінің» қаулысымен ату жазасына кесілген. Жұмағали Тілеулин «ЖАТ» ұйымынан басқа «Табалдырық» және «Алқа» үйірмелерін ұйымдастырған. Көрнекті қайраткер Отанымыздың егемендігін аңсап, сүттей ұйып отырған елді теңіздей толқытқан сталиндік тәртіптің саясатымен келіспей, өз пікірін ашық түрде жариялағаны үшін концентрациялық лагерьге 5 жылға қамалды.

Ұйымның «ЖАТ» деп аталу тарихы бар. Октябрь ауданындағы № 11-18 ауылдарындағы ұйымға кірген ауыл тұрғындарының кезекті жиналысында Ахмет Жанталин: «Ұйымның атын өкімет сезіктенбейтін атаумен атау керек. Соған сәйкес ұйымның атын «ЖАТ» деп қойыңдар. Сонымен қатар өз аттарыңды өзгертіп, бүркеншік атпен керек кезде араласыңдар» дейді.

Ахмет Жанталин 1869 жылы Көкше өңірінде дүниеге келген. Әлеуметтік тегі – байдың баласы. 7 жасынан бастап ауыл молдасынан 6 жыл дәріс алады. 1888 жылы Троицк қаласында «Рассулия» медресесін тәмамдап, еңбек жолын жиырма бір жасында өз елінде, яғни № 11 ауылда Октябрь ауданында мектеп ашудан бастайды.

1930 жылы нан өнімдерін дайындау жөніндегі бакылау санын бұзғаны үшін мал - мүліктері тәркіленген. Қамауға алынғанға дейін мал шаруашылығымен айналысқан.

1930 жылдың 19 қаңтарында Ахмет Жанталинді қамауға алады. 1932 жылғы 11 наурызда Петропавл округі бойынша ОГПУ «үштігі» төңкеріске қарсы ұлттық топтың мүшесі және Кеңес Одағына қарулы түрде шабуыл жасады деген айып тағып, 5 жылға бас бостандығынан айыруға шешім шығарады.

№ 02755 мұрағаттық қылмыстық іс бойынша 8 адам «ЖАТ» мүшелері ретінде сотталған. Атап айтсақ, Әбжан Темірбеков Петропавл округінің Октябрь ауданындағы № 12 Қуандық ауылында 1869 жылы дүниеге келген. Ауыл молдасы. Алашорда мүшесі. Шамамен 1928 жылы Көкшетауда болған діни съезге қатысқан.

Бақыт Әбжанұлы Темірбеков 1905 жылы Петропавл округі Октябрь ауданы №12 ауылында дүниеге келген. 16-20 жаста кеңес мектебін, кейіннен ауыл шаруашылығы техникумын тәмамдаған. Комсомол қатарынан халық жауы ретінде шығарылған. Мал өсірумен айналысқан. Үйленген. Асырауында үш адам болған. 1924 жылы «Бостандық туында» әкесінің Кеңес өкметіне қарсы «қылықтарын» әшкерелеп, оның Мағжан Жұмабаевты қатты сыйлайтынын жергілікті құқық органдарына жеткізуге мәжбүр болған.

Нұртаза Биғалыұлы Сәкенов 1908 жылы Петропавл округі Октябрь ауданы № 18 Казгородок ауылында дүниеге келген. (Қазіргі Солтүстік Қазақстан облысы Айыртау ауданының Сырымбет ауылы). Шарни Дәулеткерейұлы Бексұлтанов Петропавл округі Октябрь ауданы № 18 Казгородок ауылында 1902 жылы дүниеге келген. Комсомол қатарынан 1927 жылы шығарылған.

Фаттах Әбілғазыұлы Әбілғазин Петропавл округі Октябрь ауданы № 18 Токсанбай ауылында 1872 жылы дүниеге келген. Мұрағат деректері бойынша атасы көшіп келген башқұрт Ф.Әбілғазин Омбы орталық медицина мектебін тәмамдап, ауылында мед

фельдшер болып қызмет атқарған. Мұрағат деректері оның «ЖАТ» ұйымының ең алғашқы жетекшісі болғанын растайды. Аталмыш адамдар 1930 жылдың 7 сәуірінде қамауға алынып, Қазақстандағы ОГПУ-дың «үштік» қаулысының 1930 жылғы 17 желтоқсанындағы шешімі бойынша Әбжан Темірбеков, баласы Бакыт Әбжанұлы, Шарни Дәулеткерейұлы Бексұлтанов төңкеріске қарсы ұлтшыл топтың мүшесі және Кеңес Одағына қарулы түрде шабуыл жасады деген айыппен 5 жылға бас бостандықтарынан айырылады, ал Фаттах Әбілғазин 3 жылға КарЛаг-қа камалады. Кейінгі тағдырлары жайлы мұрағат деректері жоқ. Дегенмен 1937 жылдың 29 желтоқсанындағы «Ленин туы» газетіндегі «Алашордашыл екі жүзді сұмдардың бет пердесін жырту керек» деген мақаланы журналист Тұрлыбек (мүмкін бүркеншік аты болар) жарыққа шығарып, Фаттах Әбілғазин және оның жанындағы жолдастары, туыстары жөнінде жағымсыз іс-әрекеттерді қозғап, ашық түрде газет бетіне жазады.

Әубәкір Бижігітов Петропавл округі Октябрь ауданы № 12 ауылында 1901 жылы дүниеге келген. Ауданды халық жауларынан тазарту кезінде комсомол қатарынан шығарылған. Үйленген. Асырауында 5 адам болған. «ЖАТ» ұйымының мүшесі.

Қошмолда Сәлімжапаров Уфа қаласында 1861 жылы дүниеге келген. Тұрғылықты жері – Октябрь ауданындағы № 12 ауыл. Баласы Файзулланың көмегімен Әбілғазин Фаттах екеуі «ЖАТ» ұйымын басқарған. 1930 жылдың 7 сәуірінде Ә.Бижігітов екеуі қамауға алынып, Қазақстандағы ОГПУ-дың “үштік” қаулысы бойынша осы жылдың 17 желтоқсанында алдында отырғанын есепке ала отырып, бостандыққа шығарылады.

8-ші айыпкер – жоғарыда аталған Жұмағали Тілеулин.

Мұрағат деректері бойынша «ЖАТ» ұйымын Көкше өңіріндегі көптеген азаматтар қолдаған. Сәлімжапаров Қошмолданың өтінішімен ОГПУ қызметкерлерінен ұйымға қатысты құжаттарды № 11 ауылдың тұрғыны Сұлтан Жанғозин жасырын жерде ұстаған. Молдахмет Рамазанов, Нашарбек Жүсіпбеков сияқтылар «ЖАТ» мүшелерін жактап, қолдан келер көмектерін берген.

«ЖАТ»-тың тағдыры, міне, осындай.

*Руза Рақымжанқызы
ҚР ҰҚК Солтүстік Қазақстан облыстық
департаментінің қызметкері*

ЖАЗЫҚСЫЗ ЖАЗАЛАНҒАНДАР

1937-1938 жылдардағы қуғын-сүргін 1940 жылдары да басылған жоқ. Халық арасында біреу байкамай Кеңес үкіметінің саясатына немесе жергілікті басшыларға сын айтса болды, оны жауапқа тартып, соттап жіберетін болды. Мысалы, біздің «13 жылдық» ұжымшарының (Ынтымак ауылы) қатардағы мүшесі Нүркебаев Құрман деген жас жігіт бірдеңеге келіспей ыза болып, бригадирді боктағаны үшін бір жылға 1939 жылдың күзінде сотталып кетіп еді, содан елге қайтпады, қай жерде, қашан, қалай өлгені белгісіз.

1940 жылдың 26 қыркүйегінде НКВД-нің Октябрь аудандық (қазіргі Шал ақын ауданы) бөлімі біздің ауылдың алдыңғы қатарлы белсенді колхозшылары Байсалбаев Әбу мен Жаңқабаев Құсайынды тұтқынға алды. 1941 жылы екеуі де сотталып, 6 жылға еңбекпен түзету лагеріне жіберілді. Сонда олар не үшін сотталды? Бар болғаны олар колхоздың жалпы жиналысында аудан басшыларының қателіктерін сынағаны үшін. Сынағанда олар колхоздың жұмысы жақсы жүруіне аудан басшыларының қате бұйрықтары бөгет болғанын айтады. Ал мұнда тұрған қандай қылмыс бар? Жоқ ол кезде солай ай-шайға қарамай сотталып кете барды. Екеуі де елуден асқан азаматтар еді, сол кеткеннен елге қайтып оралмады. Сол еңбекпен түзету лагерінде әрі ауыр жұмыстың, әрі аштықтың азабын тартып өліпті. Олардың аштан өлгенін сол лагерьде бірге болып, әйтеуір еліне аман келген Қарағанды облысының бір адамы айтыпты. Бұлар тек 1993 жылғы 4 қарашада толық ақталды.

Әбуден ұрпақ қалмады. Құсайынның артында сол кезде 15 жасар Айбас деген баласы қалды. «Орнында бар оңалар» дегендей, ол ер жетіп, елге белгілі азамат болды. Бірнеше жыл аудан колхоздарында бухгалтер болып істеді. Өсіп келе жатқан абзал жігіт еді, әттең сұм ажал оны да бұл дүниеден ерте алып кетті. Артында жас жұбайы Сәйлә, Төлеген, Медебай атты ұлдары мен Қарлығаш есімді қызы қалды. Медебай ешқандай соғыссыз бейбіт заманда әскерде өз міндетін атқарып жүргенде Кеңес офицерінің қанды қолынан қаза тапты. Төлеген мен Қарлығаш қазіргі Тимирязев ауданында әрқайсысы өз отбастарымен тұрып жатыр. Сәйлә жеңгеміз осыдан бірнеше жыл бұрын дүниеден өтті. Енді мұндай жазықсыз адамдарды жазалау болмасын, елімізде тыныштық болсын деп тілейміз. Жаңқабаев Құсайын 1891 жылы туған. Тұтқынға алынғанда 49 жаста. Байсалбаев Әбу 1906 жылы туған, тұтқынға алынғанда 34 жаста.

Қайролла Мұқанов

ЕКІ РЕТ ТҰТҚЫНДАЛҒАН

Елімізде әр жылдары саяси қуғын-сүргінге ұшырағандар мыңдап саналады. Солардың бірі Солтүстік Қазақстан облысының қазіргі Есіл ауданындағы Қарабұлақ ауылында (қазір бұл ауыл жоқ) 1896 жылы 18 ақпанда туған Нұрмағамбет Жамшин. Ол кезінде Қызылжарда мұғалімдер курсына оқып, Орынборда халық ағарту институтын, Мәскеуде өнеркәсіп академиясын тәмамдайды. Қызылжар қаласында қазақтың жетім балаларына арналған коммунна мектебінде оқытушы, Қарқаралы аудандық колхоздар одағының төрағасы болып қызмет істейді. Жиырмасыншы жылдары басмашылармен күреске қатысады. Арал атырабында Адайлар елінде Кеңес өкіметін құрысады. Кейін Спасск зауытының оқу комбинатының директоры, зауыт директорының өндіріс бойынша орынбасары қызметтерін атқарады. 1934 жылдан Қазақстан Республикасының Жоғарғы сотының мүшесі, Шымкент облыстық сотының төрағасы болып істейді. Осының алдында ол Алматыдағы екі жылдық жоғары заң мектебін бітірген болатын.

Жаппай саяси-қуғын сүргін басталғаннан кейін 1937 жылғы 5 қыркүйекте Нұрмағамбет Жамшин Алматы қаласында тұтқындалады. Ұзамай қылмыстық кодекстің 58-10 бабы бойынша сотталып, 8 жылға Алтай өлкесіндегі «Топчиха» станциясына жер аударылады. Мерзімі біткеннен кейін 1946 жылы айдаудан босап, қазіргі Аққайың ауданындағы орман шаруашылығына орман қорғау инспекторы болып орналасады. Мұнда жақсы жұмыс атқарғаны үшін 1948 жылы КСРО және Қазақ КСР орман шаруашылығы министрліктерінің Құрмет грамоталарымен марапатталады.

Осылай алаңсыз қызметін атқарып жүргенде Нұрмағамбет Жамшин 1949 жылғы 3 қазанда екінші рет тұтқындалады. 1950 жылғы қыркүйекте қылмыстық кодекстің 58-7, 58-8, 58-11 баптары бойынша тағы да жер аударылады. Бұл жолы ол Краснояр өлкесінде ағаш дайындау жұмысымен айналысады. 1956 жылы уақытын өтеп Алматыға келеді. Сол жылы жасы келіп, зейнеткерлікке шығады.

Н.Жамшин туған елі Дайындыкка 1959 жылы келеді. Зейнеткерлігіне қарамай сол ауылда жұмысқа кіріседі. Еңбегі бағаланып, «Қызыл жұлдыз» орденімен, «Ерен еңбегі үшін» медалімен марапатталады. 1956 жылы 16 қазанда Түркістан әскери округінің әскери трибуналы біржола ақтап шығарады. Нұрмағамбет Жамшин 1974 жылғы 14 мамырда 78 жасында дүние салды.

*Қайролла Мұқанов,
Қазақстан Журналистер одағының мүшесі*

1936 – ЖЫЛДЫҢ ҚҰРБАНЫ

Өткен ғасырдың 20-шы жылдарының соңынан бастап Кеңес үкіметі еліміздің зиялы азаматтарын тұтқындап, соттап, жер аударып, тіпті ату жазасын колданғаны белгілі. Сол қуғын-сүргін 30-шы жылдары жалғасып, 1936-38 жылдары тіпті күшейіп кетті. Біздің жерлесіміз Байбатыр Смайылұлы Ержанов 1936 жылы тұтқынға алыныпты.

Байбатыр Смайұлұлы Ержанов 1897 жылы Солтүстік Қазақстан облысының қазіргі Есіл ауданының Тауағаш ауылында туған. Ол 1920 жылдары Қызылжар қаласында мұғалім, мектеп-коммуна директоры болып қызмет істеген. Троицк қаласында медреседе оқыған. Оқудан кейін аз уақыт Алматыда қызмет істепті. Кейін Семейге ауыстырылыпты. Алашорда партиясының мүшесі болып, Алашорда қозғалысының басшылары Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржакып Дулатовпен танысып, жақсы қарым-қатынаста болған.

Семейде геологиялық барлау техникумында оқытушы болып қызмет атқарады. Сонда қызметте жүргенде 1936 жылдың басында тұтқынға алынады. Үйін тінтіп, қолжазбаларын, мылтығын. т.б. алып кетеді. Сол жылғы 21 ақпанда КСРО Жоғарғы сотының Қазақстан бөлімінің арнайы алқасының үкімімен 8 жылға сотталады. Бірақ содан кейін еш хабар болмаған. Ол тұтқындалғанда артында зайыбы Маржан (1913 ж. туған), ұлы Едіге – 4 жаста (1954ж. қайтты), қызы Роза – 2 жаста, ұлы Тельман – 4 айлық – зар жылап қала береді. Бұларды Байбатырдың ағалары Ержан мен Ербатыр Семейден қазіргі Есіл ауданындағы Қарабұлақ ауылына (бүгіндері жоқ) көшіріп алып кетеді. Одан кейін Тауағашқа көшеді. Туыстары Байбатыр туралы ізденіп жоғары органдарға хат жазады. Сонда Ержанов Байбатыр Смайылұлы 1939 жылы 5 қаңтарында жүрек қысымынан қайтыс болды деп жауап келеді. Әрине, бұған сенуге болмайды, өйткені қайда өлгені, қайда жерленгені туралы ештеңе айтылмаған.

Кейін РСФСР Жоғарғы сотының төралқасының 1961 жылғы қаулысымен КСРО Жоғарғы сотының Қазақстан бөлімінің арнайы алқасының 1936 жылғы 21 ақпандағы Б.С.Ержанов жөніндегі үкімі оның қылмыстық ісі болмағандықтан жабылады. Сөйтіп, Ержанов Байбатыр ақталады. Бұл туралы КСРО прокуратурасының 1961 жылғы 11 ақпандағы жазған хаты да бар. Әйтеуір Байбатырдың зайыбы Маржан жолдасының ақталғаны туралы құжаттарды көріп, оқып танысты.

Маржан балаларын өсіріп, ер жеткізді. Олардың жеке-жеке үй болғанын көріп, 1987 жылы 74 жасында дүние салды.

Құдайға шүкір. Байбатыр мен Маржанның артында қалған қызы Роза мен ұлы Тельман ер жетіп, өз шаңырақтарын құрды. Тельман Байбатырұлы қазір Қызылжар қаласында тұрады, зейнеткер. Ол көп жыл мұғалім болған. Тельманның бес қызы. бір ұлы жеке-жеке от басын құрып отыр. Олардан немерелері де бар. «Орнында бар оналар» деген осы ғой.

*Қайролла Мұқанов,
Қазақстан Журналистер одағының мүшесі*

ЗОБАЛАҢ ЖЫЛДАР ЖАҢҒЫРЫҒЫ (қария естелігі)

Арап Темірбеков – партия, шаруашылық органдарында қызмет істеген қарт майдангерлердің бірі. Ол республикаға есімі танымал журналист, қоғам қайраткері, сталиндік қуғын-сүргін жылдары жазықсыз жаланың құрбаны болған Зарап Темірбековтың туған інісі.

Төменде еңбек және соғыс ардагері Арап ағаймен сұхбатты назарларыңызға ұсынып отырымыз.

-Ей, ей, шіркін өмір-ай деңізші, - деп Арап ағай әуелі бір күрсініп алды. Отыз жетінің ойраны есіме түссе, осы күнге дейін иманым қасым болады.

- Сол кезде «халық жауы» деп айыпталып, ұсталмаған адамы жоқ ауыл-село кемде-кем еді. Сол сталиндік сойқан мен зорлық-зомбылықты бүкіл халқымыз, әсіресе, қазіргі жас буын кешегі бастан өткерген қасіреттерді толық білгені жөн. Сонда ғана біз демократиялық жолға түсіп, жаңара бастаған жас мемлекетіміздің кәдірін тереңірек біле түсеміз.

...Қарағай. қайың-терегі аралас тұтасып жатқан қалың Шұңғырша орманның тап ортасындағы «Үңгір қарағайы» деген бір әсем жерді мекендеген еті тірі, ешкімге кеудесін бастыртпайтын Темірбек атамның отбасында 8 ұл, 1 қыз дүниеге келген. Ұлы атам ұрпақтарының халық пен әділеттілік үшін от болып жанып, күрескерлік қазанында кайнап шыққаны әрдайым еске орала береді. Олар өздерінің қысқа ғұмырында құйрықты жұлдыздай ағып өткенімен, адамгершіліктің үлгісін көрсетіп, ел-жұртының есінде мәңгі қалды. Өздері таңдаған жолдарынан айнымай, құрыш білекпен ғана емес,

ой-санасындағы от-өрімдерді өмірлік қағида етіп күресуінде терең қасиет бар. Текті балалар тез өсіп жетіліп қана қойған жоқ. елді аузына қаратқан алғырлығымен көзге түседі. Сол бір аласапыран уақытта әділеттілік пен зұлымдық, азаттық пен бодандық таразы басында тұрып, өлім мен өмір үшін күрес қайнаған сайын олар көп нәрсені зерделеріне түйіп өседі, өмірлік көзқарастары жылдан жылға қалыптаса түседі.

Ел ішінде «Темірбектің алтауы» деген сөздер жиі-жиі айтылып жүрді.

Әйтсе де табыс пен жетістік жүрген жерде күншілдік пен қызғаныш атты кертартпа күштер болмай қалмайтыны бесенеден белгілі. Темірбек әулеті үшін сүргінді жылдардың басы тым ертеден бас-талды. Төрт жыл бойы бай есігінде жалшылықта жүріп, бір тиын да ақысын ала алмай ыза болған Мұхаметжан Темірбеков Қызыл-жарға көшіп кетіп, акыры 1921 жылы 35 жасында сонда көз жұмды. Он бір жыл бойы бай-кулактардың есігінде малшы болған, өмірінің соңғы жылдарында ұжымшар басшылығында жүрген Сүйрік Темірбеков 1933 жылы 32 жасында Көкшетау қаласында бандылардың қолынан қаза тапты. Бес жыл бойы жалшылықта болған, 1920 жылдан партия мүшесі, азамат соғысына қатысып, актардың тұтқындығында отырған, 1921 жылдың ақпанында қызылдардың шабуылынан кейін тұтқыннан босатылған. Көкшетау уездік партия комитетінде, болыстарында, Ақмола. Қарағанды қалаларында басшы қызметтерде болған Айтжан Темірбеков 1985 жылы 36 жасында ұшақ апатында опат болды. Он жеті жыл бай-кулактардың есігінде жалшылықта жүрген, 1923-1927 жылдары ауылдық Кеңестің төрағасы болған, кейінірек сауда кооперативтерінде қызмет атқарған Байтемір Темірбеков 1936 жылы өзінің жеке меншігіндегі сиырын сойып, етін саудалағаны үшін 52 жасында 5 жылға сотталып кетті. Жазасын өтеп жүріп Хабаровск өлкесіндегі түрмеде дүние салды.

Темірбек әулетінің ең үлкені – менің әкем Жантемір де, ең кенжесі – Зарап Темірбеков. Енді осы екеуінің тағдырларын елестетіп көрейін. өйткені ең үлкен аға мен кішінің тағдырлары бір-бірімен тығыз байланысты. Кейде таңғаламын...

Зарап Темірбеков 1906 жылы караша айында дүниеге келеді. Ол жастайынан жокшылықтың таксыретін тартып өседі. Ауыр тұрмыс пен бай-манаптардың киянаттары оның сана-сезімін ерте оятады. Жас өрен казак даласында орнай бастаған жаңа өмірдің тынысын ерте сезіп, оған өзі де белсене араласады. Оның өзі өскен ұядан канат қағып ұшуы өкініш пен азапка толы еді.

Сөйтіп өнер, білім алуға құмар Зарап әуелі екі жылдай өз ауылындағы мектепте оқып, сауатын ашады. Одан кейін Көкшетаудағы жетіжылдық казак - коммуна мектебінде оқиды. Осы мектепте оқи жүріп 1922 жылы комсомолға өтеді. 1923-25 жылдары Қызылжардағы педагогикалық техникумда казакша оқиды.

Зарап Темірбековтың еңбек жолы 1925 жылдан басталады. Сол жылдан 1929 жылға дейін Қызылжар, Акмола, Ақтөбе, Жетісу губерниялық комсомол комитеттерінде, Атбасар уездік, Алматы қалалық комитеттерінде бөлім меңгерушісі, хатшы, жауапты хатшы болып істейді. 1926 жылдың I наурызында партия мүшелігіне қабылданады. 1927 жылдың қазан айында Ақтөбенің губерниялық комсомол комитетінің бірінші хатшысы болып сайланады. 1930 жылдың күзінде оны астанаға шақыртып, өлкелік партия комитеті хатшысының көмекшісі етіп тағайындайды. 1931 жылы Атбасар аудандық партия комитетінде бөлім меңгерушісі, 1933 жылы Қарағанды облыстық «Ленин туы» газеті редакторының орынбасары, 1934-35 жылдары Қарағанды облыстық комсомол комитетінің хатшысы, 1935 жылдың маусымынан 1937 жылдың орта шеніне дейін республикалық «Лениншіл жас» газетінің жауапты редакторы болып істейді. Өмірінің соңғы кезінде (ұсталғанға дейін) Қазақстан КП/б/ Орталық комитетінде нұсқаушы, баспасөз секторының меңгерушісі қызметін атқарады. Байыптап карап отырсаңыз, 20-30 жылдардағы қайраткерлерге тән әдеттегі қызмет тізбегі, әдеттегі міндет, әдеттегі борышты, парызды сезіну қасиеті...

Зарап Темірбеков майталман шешен болыпты. Оның тез оянып, дүние тануындағы ізденгіштігі талабына орай өзіне қозғау салып, жас та болса саликалы, парасатты ақыл иесі болып, өмірге тез ұштасуы ұмтылыс, жаппай өрлеу кезеңіндегі үлкен өзеннің арнасына бірден түсуінен еді. Азғантай ғана ғұмырының өзінде ол жастардың жігер жалынын тұтатып, намысын қозғап, адал адам, абзал азамат болуға шақырып өткенін байқауға болады. Шынында да, Зарап жастардың дарынды жетекшісі ғана емес, жалынды камкоршысы да болған ғой. Тіл табиғатын осыншалық терең түсінетін көркем сөздің, көсем сөздің парқы мен нарқын бәрінен жоғары бағалайтын Зарап әдебиетті, жалпы елді, оның ішінде жеткіншек жас ұрпақты тәрбиелеудің таптырмас құралы деп білді. Бірақ Зараптың өмірі қысқа болды. ойлаған арманына жете алмады, оның қыршын ғұмырын жеке адамға табынудың кара балтасы киды да кетті. 1937 жылдың I қарашасында тұтқындалды. Ағайымның үстінен қозғалған іс те, НКВД-ның ішкі түрмесіндегі азапты күндері де жарты ғасырдан астам құпия болып келді. Көп ізденімнің арқ

асында Қазақстан Мемлекеттік қауіпсіздік комитетінің басшылығы Зарап Темірбековтің «қылмысты ісімен» танысуыма рұқсат етті. «Қылмысты істегі» құжаттарды, НКВД қызметкерлерінің ойдан-қырдан жинаған деректерін және тергеу хаттамаларын парактай бастағанда – ақ жаным түршікті. Түршіккен жок-ау, шошыды. Шошымай қайтерсің, Зарап ағамның жан дауысы естіліп тұрғандай. Күндіз-түні тыныс алдырмай жүргізілген әділетсіз, тек киянатқа, зорлыққа негізделген тергеу жұмысы айыпкерді морт сындырыпты. Өз көзіме өзім сенбеймін, кейбір жауаптарды қайта-қайта оқимын. Қазақтың кара шаруасының баласы Кеңес мектебінде оқып, көзін ашқан, жастайынан комсомол мен партия тарапынан тәлім көрген, кейін жастарды өзі тәрбиелеген Зарап Темірбековтің оңшыл-троцкийшіл, астыртын ұйымға мүше болуы, сөйтіп мемлекетке қастық жасауы, атқарған қызметтері арқылы да, журналистік еңбегімен де еш қисынға келмейді. Бұл тән киянатына шыдамаудан туған, әлі де алдағы күнінен үміт үзбей, сот, прокуратура, қозғаушы алдамшы үміт тәрізді.

Не керек, жала коюланып, кара бұлт төне түсті, жалмап жұтып қоятын ажалдың апандай аузы ашылғандай қасірет жакындай берді. Алдын ала айып тағылып, әр тұтқынның тағдыры шешіліп қойылды. Сол шешімді күтіп, санасы сарғайып, ойы он жакқа кетіп, жаны күйзеліп, жүрегі сыздап тура 119 күн сыз бен зынданда екі көзі төрт болып Зарап Темірбеков жатты.

Тергеу жұмысы аяқталып, айыптау қорытындысы шығарылады да, 1938 жылдың 27 ақпанында үштіктің сот мәжілісі болады. Сот үкімінде былай делінген: «Қазақ ССР Мемлекеттік қауіпсіздік комитеті антисоветтік ұлтшыл-терроршыл, шпиондық-диверсияшыл ұйымды тауып қойды. Рысқұлов, Нұрмаков, Қожанов және Құлышбековтер «халық жаулары» Троцкий, Зиновьев, Бухарин және Рыковтермен байланыс жасап, ұйымдық блок құрған. Қазақстанды Кеңес Одағынан бөліп әкетіп, Жапонияның жетекшілігімен Қазақ буржуазиялық мемлекетін құруды көздеген шпион-агенттер, ак эмигранттар Мұстафа Шокай және Райымжан Мерсековпен байланыс орнатқан. Өндіріс және ауыл шаруашылығы саласында зиянкестік жасаған. Мемлекет және партия басшыларына қарсы террор ұйымдастырған. Осы антисоветтік ұйымның белсенді мүшесі Зарап Темірбеков болған. Ол Сейфуллиннің ұлтшылдық ұйымына кіріп алып, жастар арасында антисоветтік жұмыстар жүргізген. Қазақсан жастарының көсемі Тәштитовтың нұсқауымен ВЛКСМ-ның хатшысы «халық жауы» Файнбергпен ұйымдық байланыс жасаған».

Жоғарыда келтірілген тұжырымдардың негізінде З. Темірбеков РСФСР Қылмыстық кодексі 58 бабының 7,8,11 тармағымен айып-талады да, ең ауыр жаза – атуға үкім шығарылады. Сот мәжілісі небары 20 минут ішінде өтіп, қайран ердің тағдыры қас-қағымда шешіле қалған. Бұдан тежеусіз, шексіз қиянаттың болуы мүмкін емес. Үкім шығарылғаннан кейін 20 минут өтісімен шұғыл түрде сұр үйдің астындағы жасырын қапаста атылады. Келешегінен көп үміт күттірген Зарап Темірбеков осылай мерт болды.

Ғұмыр неткен ауырсын, тағдыр неткен қатыгезсін! Отыздан жаңа ғана аса бергенінде аккан жұлдыздай боп өмір биігінен өлім күйігіне ағып түстің-ау, қайран ағатайым, деймін.

Сонда аңырап қалған жаралы жүрек асыл жарың Сақыпкәмал, екі гүлің Алма мен Жомарт, құдай-ау, сенсіз қалай өмір сүрген десенші. Өмір деймін-ау!... Сүйген жарынан өлідей, екі баласынан тірідей айырылып, «Халық жауының әйелі» деген кінәмен айыпталып, сегіз жыл бойы «АЛЖИРДІҢ» тұтқыны болған Сақыпкәмал жеңгем де жастайынан өмірдің қайғысы мен қасіретін, азабын көрді-ау! Өткен өмір... Біреу сенеді, біреу сенбейді. Зарап ағам атылып кеткеннен кейін ауылдағы шолақ белсенділер енді әкем Жантемірді қудалауға кірісті. Ең алдымен колхоздан шығарып, өзі құрған колхоз құрылысының жауы атанды. Үрей жайлаған бір түнде әкемді НКВД өкілі ұстап әкетіп, түрмеге тықты. Бұл 1938 жылдың 4 қыркүйегі болатын. Әкем жоқ, күн көретін табыс жоқ. Бұл үлкен жаңұда жеті жанбыз. Мал дегеннен жалғыз қызыл сиыр мен екі мүйізі екі жакқа қайырыла біткен ақ ешкі. Жазықсыз жапа шегіп, жалаға ұшыраған асқар таудай әке ұсталып кеткеннен кейін артынша желегі желпілдеген анамызбен шиеттей алты бала қалдық. Өзім Көкшетауда сегізінші сыныпта оқимын.

Әкем Көкшетау түрмесінде тоғыз ай отырды. Зерт ұзаққа созылды. Сондағы тағылған кінәлар: Темірбеков Жантемір бай-қулақтар, феодал Көбековтармен байланыста болған, ескі тәртіпті ұнатады, колхоз құрылысын жек көреді, ауылдық кеңес пен колхоз басқармасына құлақ аспайды, теріс үгіт жүргізеді. Стахановшылар қозғалысына, еңбек тәртібін құлдыратты, әйелдерді: «Үйлерінде отырыңыздар, күйеулерің жұмыс істесе де жарар» деп үгіттеген, мемлекетке астық және шөп дайындауға, қоғамдық мал бақсын көбейтуге кедергі жасайды, жекеменшік малдарды мемлекетке өткізбей, басқа жакқа саттырады, тағысын тағылар. Енді қандай-қандай саяси айыптар тағылды, тыңдап көрелік. Өзінің үшінші інісі Темірбеков Айтжан ұшақ апатынан қаза тапқанда : мен оған

коммунист бол дегем жок, ұшакка да мін дегем жок. Сендер. коммунистер, бәрін де осылай құрысындар деп ашуланып, кеңес үкіметіне, Сталинге тіл тигізді-мыс. Жергілікті партия, комсомол ұйымдарының жұмысына кедергі жасайды... Жауап алу хаттамаларының бірде біреуіне қарсылық білдіріп. қолын қоймайды.

Соған қарамастан Қылмыстық кодекстің 58-бабы 10-тармағымен айыпты деп тауып, үш жылға соттап жіберді. Бір таң қаларлық жәйт, сот мәжілісіне айыптаушы да, қорғаушы да қатыстырылмаған. Сот 1939 жылдың 1 маусымында өтті. Әкем Жантемір өмір зардабын бір кісідей-ақ тартты. Өзі сезгендей өмірі ұзаққа бармады. түрмеде сот мерзімін өтеп жүріп, 60 жасында бұл жарық дүниемен мәңгі қоштасты.

Әкем мен ағаларым қуғын-сүргіннің соңғы зардаптарын 1937-1938 жылдары тартса, мен солардың тірі ұрпағы ретінде елуінші жылдардың аяғына дейін тартып келдім. Кейде есіме түседі...

1939 жылы 9 сыныпта оқып жүргенімде мені комсомолға өтуге дайындады, бірақ жолым болмады. «Халық жауының» ұрпағы болғандықтан комсомолға алмады. Партияға да өте алмадым. Сол жылдары Айыртау ауданының мектептерінде мұғалім болып істеп жүргенімде «Халық жауының інісінің шәкірттерге дәріс беруі заңды ма?» деген сыбыстарды да естігенмін. 1959 жылы Көкшетау облыстық ауыл шаруашылығы басқармасында істеп жүрген кезімде мені облыстық партия комитетіне шақырып, обкомның бірінші хатшысының көмекшілігіне алды. Сол қызметте (айтуға да ұят) бірақ күн істедім. Ертеңіне қызметтен кетуіме тура келді. Себебі: «Халық жауының інісі неліктен партия аппаратына қызметке алынды» деген бір «жанашыр» қара көздің аты-жөнін жасырып, телефон жеткізген сыбысы болды.

Қазбалай беріп қайтейін, тірі жан болып жүрген соң бәрін де көресің, бәрін де естисің. Жасыратыны жоқ, саяси қуғын-сүргін деген сөздің мәнісін де ұғып болмаған бота тірсек, боз өкпе кезімнен-ақ «қасқырдың бөлтірігі» дейтін сөзді сан мәрте естіп. өзім ат жалын тартып мініп, қызметке араласа салып-ақ кесел-кесепат дегеннің ащы дәмін татып, «Бөрі арығын білдірмес, сыртқа жүнін кампайтардың» кебін кигендердің бірі менмін десем, еш өтірігі жоқ – деп Арап ақсақал өз әңгімесін тәмамдады.

*Сайлау Көшкентұлы
Қазақстан Журналистер
одағының мүшесі*

«ХАЛҚЫМ ҮШІН ТАРТЫНҒАМ ЖОҚ»

Әкем «халық жауы» атанып, тұзаққа аттанғанда мен бар болғаны сегіз айлық қана бала екенмін. Жұрттың айтуынша, Рахымбек әкем ақылды, парасатты адам болған. Оған нақаттан-нақат жала жабылып, өзі өлеңінде жазғанындай, 1937 жылы 5 тамыз күні «халық жауы» деген айыппен түрмеге алып кеткен.

Шешем Алтыншаш еті тірі кісі болды. Барлық ауыртпалық та, қамқорлық та бір өзінің басына түскенін сездік те, білдік те. Балаларының маңдайынан ешкімге шерттірген жоқ. Басқалардың балаларынан кем қылмауға тырысып бақты. Сол анам әкемнің Атбасарда екенін біліп, іздеп барады. Сонда аяулы әкем: «Шіркін, мені ақтап алатын жан бар ма екен? – депті. - Балаларымды сағындым, елімді сағындым. Алтыншаш, балаларымды еңбеккор, адал етіп өсіретіңіз сенемін». Сол жолы әкеміз өзінің түрмеде жазған «Мен адалмын, ағайын» деген өлеңін шешемнен беріп жіберіпті.

Сөйтіп, туғанымнан көп қиыншылық көргенімді кімнен жасырайын?! Айтпасқа да болмас. Өмірдің өзі мені ерте есейтті. Бала кезімнен салмақты, сабырлы, сөздің артын тосып сөйлеуге дағдыландым. Десек те, әке сенімін ақтап, әке жолын ұстаған абыройлы қыз боп өсуге тырысқаным анық. Мектепте жақсы оқығаным не керек. «халық жауының қызы» деп комсомол қатарына да алмады. Оқуды одан әрі жалғастыратын жағдай болмағандықтан Шұқыркөл ауылына 1955 жылы көшіп келіп, жұмысқа орналастым. Араға бір жыл салып тұрмыс құрдым.

Жаңа жақтың да бір өзіне жетерлік «жыры» бар екен. Тұрмысқа шыққан жолдасым – Болат Қакашов. Оның әкесінің туған інісі Құбайдолла Тасмағамбетов сол 1937 жылы 18 тамыз күні нағыз кемеліне келіп, еліміздің көш бастар азаматы деп танылған шағында еш кінәсіз «халық жауысың» деп түрмеге жабылған.

Біздің үйде Құбайдолла аға туралы жиналған қағаз-деректер жетерлік. Құжаттар көп-ақ. Уақыт сынына төтеп берген қағаз – тарих. «Мен не көрмедім» дегендей үнсіз сөйлейді. Оның бетіне түскен сан құбылған сөздер аққа жағылған күйе болып, аяулы азаматтың түбіне жетті. Шырылдаған шындық айтылмай, қара күш дегенін істеді.

Айтылмағанды – айтылды, істелмегенді – істелді деді. Ия, бұл құжаттарда оның өмірбаяны, жан күйзелісі, жабылған жала, қалай атылғаны – бәрі-бәрі жазылған. Құбайдолла аға «халық жауы» деп жала жабылған кезде Солтүстік Қазақстан облысының Төңкеріс ауданында (қазіргі Шал ақын) қаржы бөлімін басқарып жүреді.

Құбайдолла ағаны жазықсыздан-жазықсыз «халық жауысың» деп алып кеткен күнді жолдасым Болат есінде жақсы сақтапты.

-Сол күні шешем екеуміз сол үйде едік, - дейді ол. - Кешке қарай үш милиционер келіп біреуі далада қалды да, екеуі үйге кіріп, түгел тінте бастады. Содан үйдегі кітаптар мен кәртішкелерді ағаммен коса алып кетті. Біз жылап-сықтап ауылға қайтып келдік. Құбайдолла ағамды алып кеткеннен кейін күнкөрісіміз қиын болды. Анамның аркасында Қарағандының мұғалімдер техникумын бітіріп, Шұқыркөл мектебіне мұғалім болып кірдім. Н.С.Хрущев заманында мұғалімдерді партияға өткізу туралы қаулы шығып, Шұқыркөлден төрт мұғалімді партияға алмақшы болды. Оның ішінде мен де бар едім. Бірақ ауданда «халық жауының інісің» деп, мені партияға өткізбей қойды. Тағы да көп қиыншылықтарды бастан өткіздім, қайсы бірін айта берем.

Қазақтың аяулы ұлы, саяси қуғын-сүргін құрбандарының бірі Құбайдолла Тасмағанбетов ағамыз Алматы түрмесінде Сәкен Сейфуллин, Ілияс Жансүгіров, Бейімбет Майлин және басқалармен бірге отырып, 1938 жылғы 27 ақпанда бір күнде атылады. (Осы жайындағы мәліметті «Егеменді Қазақстан» газетінің 1997 жылғы 31 мамыр күнгі санында жарияланған жазықсыз атылған азаматтардың тізімінен көруге болады).

Сол қанды шеңгелдің қармағына іліккен боздақтардың соңында қалған біздер – туыстары да, отбасылары да, үрім-бұтақтары да жалтақтай жүріп, ел қатарлы өмір сүрдік. Араларында ала көздерімен ата жүргендері кездесіп жүрсе де (оларды да кешірейік, аласапыран заман солай болды ғой), ел іші сыртқа тепкен жоқ. Арыстарымыздың аруағын тербетпейік деп, өмірде де, жұмыста да жұрттан қалмауға тырыстық. Өз басым тұңғыш рет «Фрунзе» ұжымшарында, одан соң «Парижская коммуна» кеңшарында жұмыс істеп, алдыңғы қатарлы еңбеккерлердің бірі болдым. Қайткенде де әкемнің «халық жауы» болмағанын халыққа түсіндіремін деп жүріп, партия қатарына да өттім. Он баласы, 15 немересі бар «Алтын алқалы» ардақты анамын.

Кешегі 1937 жылдың зобалаңы талай азаматтардан айырды. Содан бері де, міне, 70 жылдан артық уақыт өтті. Әділдік салтанат құрды, құрбандар ақталды, бірақ жүректегі сызды ешкім де сылып тастай алмақ емес. Әйтеуір, байтақ елімізде баянды тұрмыс атой сала бергей.

Жаңылдық Рахымбекова

«ЕКІ ТАРЛАН ТАҒДЫРЫ»

*Не жаман, бұл дүниеде өлген жаман,
Тіріні қара жерге көмген жаман.
Отырсаң, тұрсаңдағы билігің жоқ,
Правоң өзге адамда болған жаман.*

*Не жаман бұл дүниеде қорлық жаман,
Нақақтан көрген бейнет зорлық жаман.
Өзіңнен өзің есті сақау болып,
Сөйлеспей жалғыз жатқан тарлық жаман.*

*Жатырмын темір шілтер құрған торда,
Өмірім қалғаның ба қайғы сорда.
Күн бар ма көретұғын ел жұртымды,
Құдайым тілегімді өзің қолда.*

*Үйімде түске дейін жатушы едім,
Әр дәмнен ләззат алып татушы едім.
Аға-іні жасы бірдей замандасқа,
Өсиет қып әр нәрсені айтушы едім.*

*Қазірде менде оның бәрі қалды,
Құдайым жүрегіме қайғы салды.
Тосегім астымдағы ағаш тақтай,
Жастығым етік болып мойным талды.*

*Бірінші сәлем жаздым атамызға,
Түрмеде біз осылай жатамыз да.
Жоқ әлде аман-есен елге барып,
Ананың қолынан дәм татамыз ба.*

*Ата-анам кешірерсіз қатем болса,
Кемерден су асады тасқын толса.
Ел жұртты аман-есен көрсем деймін,
Құдайым сол тілекті қолдай қалса.*

*Екінші сәлем жаздым ағамызға,
Алдымда асқар үлкен панамызға.
Түрменің дәмін татып өне бойы,
Көре алмай ағаларды қаламыз ба.*

*Ағалар өздеріңе аян қылған ісім,
Өзіме қастық қылды сенген кісім.
Ел жұртым мен оларға не айтайын,
Мойнына қияметте қамыт ітсін.*

*Үшінші сәлем жазам жеңгемізге,
Билік жоқ темір торда мен жатырмын.
Құдайдың біз ризамыз бергеніне.
Бастайды бір құдайым әлде неге,*

*Төртінші сәлем жазам замандасқа,
Сырласқан тілегі бір асылтасқа.
Жігіттер ден саулықта күліп ойна,
Жоқ барды қайғы қылып ойыңа алма.*

*Ісіңе әр уақытта есеп жаса,
Әркімге сеніп жүріп қапы қалма.
Сағындым ел жұртымды қайран етім.
Кір жуып, кіндік кескен туған жерім.*

*Қатықтап құмарласып Малтасайым,
Қоғалы, балдыргандай, Қалмақ көлім.
Күн бар ма ел жұртымды көретұғын,
Құрбыммен өзім теңді жүретұғын.*

*Танысып жаңа өспірім балаларға,
Иіліп шалға сәлем беретұғын.
Бірінші хат жазамын бабайыма,
Өсірген әлпештетіп Жабайыма*

*Бабамның жан серігі бауырыма,
Одан соң сәлем жазам ағайыма,
Шарипа шешем менен жеңешем
Жақсы мен жаман адам теңесе ме.*

*Шіркін-ай аман-есен елге барып,
Сіздермен ауызба ауыз кеңесем бе.
Зұбайра, Бикен менен Айтжаным,
Сүйгенім Алтыншашым мұңлы жарым.*

*Сіздерді аман – есен көре қалсам,
Тарқар еді іштегі шемен зарым.
Қайырбек, жан бауырым Меңдібайым,
Оқыңдар жақсы болып қалқатарым.*

*Мәриәм, Өкенменен, Нығметжан,
Өсіңдер онерлі боп күн-күн сайын.
Сағындым мен қарағым Қалкенімді,
Мәпелеп өсіріңдер Жаңылымды.*

*Мен бармай неге алысқа жібердіңдер,
Бауырым Байлақ пенен Серігімді.
Бапам мен хат жазамын Кенжебекке,
Талайлар жете алмаған айтқан сертке.*

*Зарланып айдалада зарлап-қақсап,
Батамын жалғыз өзім қайғы дертке.
Жан аға, сені ойласам зарығамын,
Жылаумен есім ауып талығамын.*

*Үй-ішім, ел жұртым мен тугандарға
Жақсылық бере гөр деп жалынамын.
Қайғырып ел жұртымды сағынамын,
Тұрмеде жалғыз жатып жалығамын.*

*Билігім өз басымда болмаған соң,
Бастыққа әмір айтқан бағынамын.
Не шара көтеремін құдай салды.
Ел жикқа қарай-қарай көзім талды.*

*Қорқамын қауіп қылып бұл түрмеде,
Талайдың көзбен кордім басын алды.
Кенжебек жан бауырым сағынамын,
Билік жоқ мен басқаға бағынамын.*

*Жал-жая, қазы-қарта жейтін басым,
Біреуге ыржанной бер деп жалтынамын.
Аузымнан тастамаймын құдіретті,
Алты жыл көрмегелі Кенжебекті.*

*Өмірде суынбаған коңілімді,
Бұл түрме қадірімді тітірентті.
Уа, құдай мен пендеге жалбарынам,
Кезінде ерке өскен бір балдырған.*

*Әр кімге ақ ниетпен сенемін деп,
Тұғырын қарақұсқа құр алдырған.
Үй-ішім мені іздеп зарықпаңдар,
Құр бекер босқа жүдеп тарықпаңдар.*

*Құдайым деніме саулық берсе,
Көрерміз тірі болсақ жабықпаңдар.
Шіркін-ай таза ауада жүрер ме едім,
Құрбыммен өзім теңдес күлер ме едім.*

*Аман-сау елге барып мәз-майрам боп,
Кім туды, кімдер өлді білер ме едім.
Осылай біз түрмеде жатамыз ба,
Ыржанной қара сумен татамыз ба.*

*Жоқ, әлде аман-есен елге барып,
Елімнен тәтті-дәмді татамыз ба.
Деніме саулық берсін бір құдайым,
Адамды аздырады сары уайым.*

*Құр бүйтін сарыуайымға жем бергенше,
Өзіме қайрат беріп бел буайын.
Тұрағым қазір менің түрме болар,
Ойласам көңіліме қайғы толар.
Қош боп тұр, қайран елім, туған жерім,
Көретін ел жұртымды бір күн болар.*

*Байдүйсенов Рахымбектің
өлеңінің үзінді, 1937 жыл*

ЗАР ЗАМАННЫҢ ҚҰРБАНЫ

Тарихты өрескел бұрмалауға негізделген саясаттың салдарынан жазықсыз жапа шеккен азаматтың бірі – Ғалауетден Есілбайұлы Мәмеков.

Ғалауетден Мәмеков 1891 жылы бұрынғы Ақмола облысы Петропавл уезінің Аккусак болысындағы № 3 ауылда (қазіргі Жамбыл ауданында) дүниеге келіпті. Белгілі жазушы жерлесіміз Сәбит Мұқановтың айтуынша, Жансары Уактың бір атасы Жамантымақ. Ғалауетдендер осы Жамантымақтан тарайды. Ғалауетденнің алтыншы атасы Тоқай. Тоқайдан – Түгел. Түгелден – Тотау. Тотаудан – Жайықбай. Жайықбайдан – Мәмек. Мәмекте төрт бала болыпты: Елеуке, Есілбай. Елемес, Естемес. Бұлардың бәріне де мыңдап мал біткен, әрі бәрі де саудамен айналысқан.

Есілбайда үш бала болыпты: Ғабдырахман, Жүсіп, Ғалауетден. Ғалауетден әуелі ауыл молдасынан мұсылманша оқып, хат танып, соңынан Пресногорьковтегі жоғары бастауыш мектепті (7жылдық) орыс тілінде оқып бітіреді. 1916 жылдың күзінде Ғалауетден соңғы класта оқып жүргенде бұл мектептің 4 - класына Баймағамбет Ізтөлин келіп оқуға түседі. Олар жиі кездесіп, әр түрлі тақырыпта, әсіресе, оқу және әдебиет мәселелері бойынша әңгімелесіп жүреді. Мысалы, қазақтың ұлы акыны Абай туралы Баймағамбет алғаш

Ғалауетденнен естіп біледі. Осы мектепте оқып жүріп Ғалауетден Ғабдолла Токаевтың, Абайдың өлеңдерімен танысады. Пушкиннің, Лермонтовтың, Крыловтың, Лев Толстойдың шығармаларын оқиды. Ол өз ана тілімен қатар орыс, татар тілдерін де жақсы білген.

Ғалауетден осы мектепте оқып жүргеннің өзінде туған халқының жағдайын басқа халықтармен салыстырып, өз халқының артта қалғанына назаланады. Қайтсек казак халқы ілгері басып, басқалармен теңелер екен деген ойға қалады. Сөйтіп, казактың тұңғыш журналы «Айқаптың» 1911 жылғы № 5 санында «Біздің казак баласына не қылғанда басқа жұрттарға теңелуі туралы біраз кеңес» деген мақаласын жариялайды. Сол мақаладан үзінді келтірейін:

«Біздің казак халқы Россияда болған инородец, яғни жат-жұрттардың (орыс еместердің) арасында ғылым жағынан төмен халық болып есептеледі. Әшейін жер-судың аркасында күн көріп, ойын-тойға мәз болып жүріп жатыр.

Бұл күндерде бізден басқа халықтар бәрі де оянып, не нәрсе өзіне пайдалы, не нәрсе зиянды, соның себебіне кірісіп, пайдалы жағын ұстап, зиянды жағынан безіп жатыр. Біздің казак өз қызығында жүр.

...Кәнеки, біздің казак халқы жер-судан айырылып қалса. не күн көрмекші? Сол үшін әркімге керекті, керексізді білу керек. Яғни, керекті-керексізді біле коюға біздің жұртта құрал жоқ. Біз алдымен сол құралға жабысуымыз керек. Ол құрал – білім, ғылым. Пайдаға жабыстырып, зияннан қашыруға себеп болған сол ғылымды келетұғын заманда өзімізге құрал қылуға бір жол бар. Ол жол – шамамыз келгеніміз балаларымызды қолын жеткізіп оқыту керек. Сол оқу, білім құралымен құралданған соң ешкім үйретпей-ақ бағдарын біледі».

Пресногорьков мектебін 1917 жылы жазда бітіріп, Ғалауетден сол жылғы күзде Троицк қаласындағы мұғалімдер даярлайтын мұсылман медресесіне оқуға түседі. Бірақ азамат соғысының салдарынан медресе жабылады да, ол оқуын аяқтай алмайды. Азамат соғысы кезінде аз уақыт саудамен айналысады. Осы кезде ол Қарқаралы қаласындағы Алашорда үкіметінің басшысы Әлихан Бөкейхановтың алашордашыл жастармен өткізген мәслихатына қатысады.

Ғалауетденнің 1920-21 жылдардағы жағдайын біз Сәбит Мұқановтың «Өмір мектебінің» 2-ші кітабынан білеміз. Сәбең былай дейді: «Атақты байдың баласы, әрі саудагер, әрі алашордашыл Ғалауетден Мәмеков Преснов болысында следователь екен. Жасы отыз-

дан асқанша үйленбеген бұл жігіттің көзі бізге белгілі Торсанның Бәкен атты баласының Күләмәй дейтін сұлу қызына түседі. Ол қызда Мақыштың Есмағамбеті дейтін байдың да көңілі болады, бірақ оның үйінде бірі казак, бірі татар екі әйелі бар. Күләмайды солардың үстіне алмақ. Торсан тұқымы екіге жарылады: бір жағы Ғалауетденге, екінші жағы Есмағамбетке бермек болады. Осы талас ұлғаяды, бірақ ерік қызға тигенде ол бойдақ жігітті қалап, Ғалауетден қалың малына 80 жылқы береді де, үйленеді». (Сәбит Мұқанов. Өмір мектебі. 2-ші кітап, Алматы, 1953ж., 216-217 беттер).

1922 жылғы қараша айында Қызылжар қаласында казак педагогикалық техникумы ашылғанда алғашқылардың бірі болып Ғалауетден Мәмеков сонда физика, орыс тілі және жаратылыстану пәндерінің оқытушысы болып орналасады. Қазпедтехникумда онымен бірге Жұмағали Тілеулин, Жанұзак Жәнібеков, Бірмағамбет Айбасов, Мұхаметжан Бейсенов, Ғали Кемелов, Садуакас Жандосов, Бейімбет Ержанов, Хайретдин Болғамбаев, Сабыр Айтхожин сияқты әріптестері сабақ береді.

Ғалауетден сонымен қатар педтехникумның жанындағы мұғалімдер білімін жетілдіру курсына да сабақ береді. Сол кезде де педсоветтің және курстік советтің хаттамалары орыс тілінде жазылады екен. Міне, сол хаттамаларды орыс тіліне жетік Ғалауетден Мәмеков үнемі хатшы ретінде жазып отырған. Оның қолымен жазылған 1923-1926 жылғы хаттамалар Солтүстік Қазақстан облыстық мұрағатында сақтаулы. (Қор – 1074, іс – 1).

Бұған қоса ол казактардың 1916 жылғы ұлт – азаттық көтерілісінің тарихы туралы материалдар жинап, зерттеу үшін құрылған комиссияның да белді мүшесі болды. Бұл туралы сол кездегі Акмола губерниялық «Степная звезда» газетінің 1926 жылғы 16 шілдедегі (№104) санындағы:

«В комиссии по собранию и изучению материалов по истории казахского восстания в 1916 году» деген мақалада былай делінген:

“Состав комиссии: В комиссии работают товарищи Жанибеков, Болганбаев, Тлеулин, Мамеков. Что сделано. Установлена связь с уездами. Выяснена возможность использования архивных материалов Омского окружного архива. Завербованы корреспонденты из числа курсантов русского и казахского педтехникумов и учителей, прибывших на летние учительские курсы. По настоящее время в комиссию поступило одно воспоминание, 4 копии важных документов на русском языке, 7 фотоснимков. На казахском языке

материалов собрано значительно больше. Часть из этих материалов опубликовано в печати, другая же часть будет опубликована в ближайшее время... Все это делалось в связи с 10-летием со времени восстания 1916 года”.

1927 жылы Ф.И.Голошекиннің «Кіші октябрі» белең алып, байларды қыса бастаған кезде, кәмпеске (тәркілеу) болатынын күні бұрын білген Ғалауетден Пресногорьков маңындағы барлық туыстарын жинап осы күнгі Қостанай облысына карасты Троебратное селосының маңына апарып қоныстандырады. Бұл қоныс аудару туралы Қабдолла Көпеев деген азамат өлеңмен былай деп құттықтапты:

*Алабұға қол аты,
Жамантымақ ел аты.
Ғалауетден басшысы,
Жігіттің теңдес болаты.
Ойы жарық, дөңі қау,
Орнықтың ба аман – сау?
Құтты болсын қонысың,
Зидымыз Уақ, бауыр – ау!*

1927-1928 жылдары байларды тәркілегенде, олардың бәрі бытырап «Іш жакка» (Ресейге) көшіп кетеді. Осындай жұрт бытырап қашып жатқан кезде, Ғалауетден де отбасымен әр жерге бір қоныстанып қашып жүреді.

Осылай қашып, орын ауыстырып жүріп, ол 1935 жылы Степняк қаласынан 80 шақырым қашықтықтағы Қарағаш деген алтын өндіретін жерге барып паналайды. Алайда, ол жерде де НКВД адамдары ізіне түскесін 1936 жылы Омбы облысының Тюкала ауданындағы Алғабас ұжымшарына барып тұрады. онда да көп тұрақтай алмай, сол аудандағы № 363-ші Қошкөл кеңшарының орталығына көшіп келіп, сондағы қазақ артеліне бригадир болып орнала-сады.

НКВД-ның адамдары осы жерде 1937 жылғы қазан айының 25-і күні тұтқындайды. Үйінде тінту жүргізіп, барлық құжаттарын ала кетеді. Оны алдымен Тюкала қаласының түрмесіне қамап, кейін Омбы түрмесіне этаппен жібереді. Тексеріс барысында Ғалауетденнің туған жерінен ол туралы анықтамалар сұратып алдырады. Солтүстік Қазақстан облысы Преснов аудандық ішкі істер бөлімі 1937 жылғы 10 желтоқсанда Омбы облыстық ішкі істер бөлімінің сұрағына мынадай жауап беріпті:

«При этом на ваш № 13-272 от 23 ноября 1937г. сообщаем, что запрашиваемый вами гражданин Мамеков Галауетден по социальному положению бай, в 1929г. был раскулачен и лишен права голоса. Алашордынец. Начальник Пресновского РОНКВД лейтенант ГО Фролов.

Пом. О/уп. Сержант ГО Турсунбеков».

Акыры тергеуді аяқтағаннан кейін 1938 жылғы 4 наурызда Омбы облыстық ішкі істер комиссариаты баскармасының жанындағы үштік контрреволюциялық – ұлтшылдық ұйымға мүше болды деп айыптап Мәмеков Ғалауетденді ату жазасына кесті. (Ресей қылмыстық кодексінің 58 бабының 10.11-тармақтары бойынша). 7 наурыз күні қаулы іске асырылды.

Артында 34 жастағы жан-жары мен әлі кәмелетке толмаған 4 баласы қалды. Олардың ең үлкені Кемелбек 14 жаста, кенжесі Нариманбек 9 жаста еді.

Ғалауетден Тюкала түрмесінде жатқанда өз тағдырын және отбасының жағдайын ойлап ұзақ өлең жазыпты., соның кейбір шумақтарын келтіре кетейін:

*Шығып ем Қызылжардан тұрмыс айдап,
Жығылдым Тюкалада атым тайып.
Миымның түкпірінде жүйрік қиял,
Зарлайды күндіз-түні өмірді ойлап.*

*Жоқ еді-ау еш қиянатым ағайынға,
Мүлтіксіз көпке жағу қиын сауда.
Кінамды өзім іздеп таба алмаймын,
Әйтеуір оралдым зой шынжыр торға.*

*Бәйгеге тіккен бойы менің басым,
Артымда әттең қалды-ау балапаным.
Толқыны қу өмірдің қуып кетсе,
Не болар көрген күнің, қарақтарым?*

*Қоңілге демеу болар сонда, ағайын,
Аңсаған қосылам деп жыл-жыл сайын.
Артыма төрт баланы кеттім тастап,
Ар жағын түсіндіріп не қылайын.*

*Лаж жоқ, басқа түссе қону керек,
Құрыштай болат темір болу керек.
Бұл сөзді қатын, бала, саған айтам,
Беліңді тәуекелге буу керек.*

*Кінам жоқ, менің берер ақылым сол,
Қолыңа айыр ұстап шаруа бол.
Ойланып еркеліктің бәрін тастап,
Бірігіп ағайынмен күніңді көр.*

*Тағы да бір-екі сөз, балаларым,
Ренжітпе жарым көңіл аналарың.
Оқудан Нариманды және айырма,
Сендерге бұл аманат тапсырғаным.*

Зер салып қарасак, бұл өлеңде автор өз жайынан гөрі артында қалып бара жатқан жан-жары мен балалары туралы көп ойлаған. Ол ағайындарына да өзінің ой-арманын білдіреді.

Жан-жарынан айырылған әлі жас Күләмай Бәкенқызы жолда-сының аманатын орындап, балаларын жүдетпей тәрбиелеп өсірді.

Әрине. қиыншылықтар да болды. Дегенмен. «орнында бар оңалар» дегендей ұлдары өсіп, әрқайсысы өз отбасын құрды. Не-мерелер де дүниеге келді. Құдайға шүкір, балалары да әке амана-тын орындап, шешесін ренжіткен жоқ, күтті. Сонда да Күләмай-дың ойынан сүйген жары бір кеткен емес. Алғашқы жылдары оның есімін атауға да қорықты, іштен тынды. Тек СОКП XX съезінде кейінгі «жылмық» кезінде Ғалауетденнің бір хабарын білу үшін жағалай арызданды. Ақыры, 1958 жылғы 28 қарашада Омбы об-лыстық прокуратурасынан мынадай хат келді:

«Тюменская область Масляный район Усольская п/с
Гр-ке Мамековой Куламай.

Ваше заявление прокуратурой Омской области рассмотрено. По делу которому ваш муж арестован в 1937г., прокурором обла-сти принесен протест и вместе с делом направлен в Омский обла-стной суд, откуда вы получите ответ о результатах рассмотрения дела и вашего заявления.

Том.обл. Прокуратуры юрист 2-го класса Родионцев».

Айтқандай-ак, сол жылғы 26 желтоқсанда Омбы қалалық со-тынан мынадай анықтама келді:

«Справка

Дело по обвинению Мамекова Галауетдена Есельбаевича пересмотрено Президиумом Омского областного суда 12 декабря 1958г. Постановление Тройки УНКВД по Омской области от 4-го марта 1938г. В отношении Мамекова Г.Е. отменено и на основании ст. 4. п. 5 УПК РСФСР дело производством прекращено за отсутствием состава преступления.

Зам. председателя облсуда Лонин».

Сөйтіп Күламай Бәкенқызы сүйген жарының атылғанын ол қаза тапқаннан кейін 16 жыл өткенде ғана естіп біліп уһ! деп бір тиышталды-ау! Ол өзі 85 жасқа келіп, 1989 жылы қазан айында қайтыс болды. Балалары мен немерелері сүйікті анасын таза арулап. Түмен облысындағы Қазан ауданының Ильинка селосынан 25 шақырымдай жердегі Самай зиратына жерледі. Топырағы торқа болсын!

Қазір оның Сейілбек деген баласы Қызылжар қаласында тұрады. Зейнеткер. Балалары, немерелері бар.

*Қайролла Мұқанов,
Қазақстан Журналистер одағының мүшесі*

БЕРДЕНОВТАР ТАҒДЫРЫ

Соңғы жылдары саяси қуғын-сүргін құрбандарының бірталайының аты аталып, еске алынды. Дегенмен әлі де көптеген боздақтарымыздың есімі жұртшылыққа толық мәлім емес. Солардың бірі, біздің жерлесіміз Тайжан Берденов.

Тайжан Берденұлы 1905 жылы біздің облысымыздың осы күнгі Жамбыл ауданындағы Архангелка селосының маңында бір шағын ауылда дүниеге келген. Тайжан бір жасқа толған кезде шешесі кенеттен қайтыс болып, оны әкесінің қарындасы тәрбиелеп өсірді. Оның тәрбиесінде одан он жас үлкен ағасы Біржан да ат салысady. Біржан патша үкіметінің 1916 жылы июнь жарлығымен соғыс кезінде окоп қазу жұмысына жіберіледі. 1917 жылы сол жактан ауырып келген ол сол жұмысқа қатыскандар жайлы «Прием» атты ұзақ өлең жазған белгілі ақын.

Тайжан 18 жасында әскерге алынып, 1923-1928 жылдары Қызыл армия қатарында әскери міндетін атқарады. Ташкент қаласында орта дәрежелі қызыл командирлер мектебінің курсын бітіріп, 9-шы атқыштар полкында взвод командирі әрі армиялық газеттің редакторы болады. 1928 жылы әскерден оралғаннан кейін Акмола, Көкшетау қалаларында газет шығаруды ұйымдастыруға қатысады. 1928-1929

жылдары Бурабай ауыл шаруашылығы техникумында оқытушылық қызмет атқарады. 1929 жылы Қызылжарда «Кеңес ауылы» газетінің редакциясында партия бөлімін басқарады.

Қазақстан Республикасы Президентінің мұрағатында сақталған жеке ісінде көрсетілгендей, Тайжан Берденов Петропавл округтік партия комитетінің Қызыл ту, Төңкеріс аудандарында асыра сілтеушілікті түзету жөніндегі өкілі болады, Көкшетау ауданындағы Блюхер атындағы ет кеңшарының жұмысын тексеруге қатысады. Көкшетау, Ертіс аудандық партия комитеттерінің бюро мүшесі болады.

1934 жылы Қазақ өлкелік партия комитеті оны Алматыға Қазақ мемлекеттік баспасына қызметке жібереді. Онда ол қорғаныс және техникалық әдебиет бөлімінің жауапты редакторы болып істейді. Осында жүргенде ол әртүрлі газеттер мен журналдарға мақалалар жазады, әскери терминдердің орысша-қазақша сөздігін құрастырады. 1937 жылы қазақ баспасының бас редакторы және редакциялық баспа бөлімінің меңгерушісі қызметін қоса атқарады.

Осы қызметте жүргенде 1937 жылдың соңында тұтқындалады. Бұл кезінде оның отбасында зайыбы Софья Айдарханқызы. Алдан, Сүният есімді екі ұлы және Софьяның шешесі болған.

Тайжанның зайыбы Софья Айдарханқызы Тұрлыбаева-Берденова 1909 жылы 15 қазанда Қызылжар қаласында белгілі заңгер Тұрлыбаев Айдарханның отбасында туған. Оның әкесі Айдархан Тұрлыбаев 1902 жылы Петербург университетінің әділет факультетін бітірген, көп жыл Омбы қаласында заң қызметкері болған. 1917 жылғы мамыр айында ол Омбы қаласында орналасқан Ақмола облыстық Қазақ комитетінің төрағасы болып сайланған, сол жылы желтоқсан айында Орынбор қаласында өткен 2-ші Бүкілқазақтық құрылтай жиналысында Алашорда үкіметінің мүшесі болып сайланған.

1920-1923 жылдары Қазақ АКСР-ның Омбы облысындағы өкілдігінің төрағасы болған. Кейінде әртүрлі қызметтер атқарған. 1937 жылдың 14 маусымында Айдархан Тұрлыбаев тұтқындалып, «халық жауы» деген жаламен атылып кеткен.

Енді Софья Айдарханқызына қайта оралсақ, ол 1928 жылы Омбы қаласында педагогикаға бейімделген 9 жылдық мектепті бітіргесін Омбы қалалық оқу бөлімінің жолдамасымен Омбы облысының Азово селосындағы бастауыш мектебінде оқытушы болып істейді. Ал, 1929 жылғы қыркүйекте Петропавл қаласындағы № 3 бастауыш мектепке оқытушы болып орналасады. Сол айда Берденов Тай-

жанға тұрмысқа шығады. Сол кезде Тайжан осы қалада қалалық оқу бөлімінің меңгерушісінің орынбасары болатын. Тайжанды Көкшетау қаласына аудандық «Колхоз жолы» газетіне редактор етіп ауыстырғанда. Софья сондағы жеті жылдық казак мектебінің 5-6 кластарына орыс тілі мен математикадан сабақ береді. 1934 жылы Алматыға көшіп барғаннан кейін ол балаларын тәрбиелеумен айналысады.

Тайжан тұтқындалып, түрмеге камалғаннан кейін ол зайыбымен кездесуге талпынып НКВД басшыларына арызданады. Ақыры 1938 жылдың басында зайыбымен кездесуге рұқсат алады. Осы кездесу туралы Тайжанның үлкен ұлы, сол кездегі 7 жасар Алдан кейін өзінің естелігінде былай дейді:

«1938 жылдың басында менің шешеме әкеммен кездесуге рұқсат беріледі. Ол мені және 4 жасар інім Сүниятты ала барды. Есімде қалғаны: НКВД-ның бір кішкене бөлмесінде 4 жасар Сүният: «Папа, сен неге бізбен орысша сөйлесесің?» - деп сұрады. (Өйткені үйде бәріміз казакша сөйлесетінбіз). Сол кезде әкемді кездесуге алып келіп күзетіп тұрған катал түрде: «Говорите только на русском!» - деп қалды. Әкем Сүнияттың басынан сипап, ақырын ғана «Учите и другие языки» - деді. Содан кейін біз оны көрмедік. Ол сонда 32 жаста еді. Менің есімде ол мәңгі жас, ақылды, қайырымды, камкор адам бейнесінде сақталып қалды».

1938 жылы акпан айында «халық жауының» әйелі деген айыппен Софья Айдарханқызы да тұтқындалып, 8 жылға әйгілі АЛЖИР-ге жіберіледі. Тайжан, әрине, атылып кетті. Шешелері тұтқындалғаннан кейін шиеттей екі бала кәрі нағашы әжесімен камкорсыз қалады. Әйтеуір алла жар болып, сол кезде Ленинградтағы Фрунзе атындағы әскери – теңіз училищесінен «халық жауының» баласы ретінде шығарылып қалған 24 жасар Мұрат Тұрлыбаев (Софья Айдарханқызының туған інісі) Алматыға келіп, караусыз қалған жиендері мен шешесін Омбы қаласына апарып, өзі сонда жұмыс істеп, сырап-сактайды.

1946 жылы АЛЖИР түрмесінде 8 жыл азап-шеккен Софья Айдарханқызы да Омбыға келеді. Бірақ оған мұнда тұруға рұқсат етілмейді. Сондықтан ол шешесі мен балаларын алып Ақмола қаласындағы туыстарына барып паналайды. Алайда оны ешқайда жұмысқа алмайды. Пәтер қиыншылығын да көп көреді. Баласы Алдан 16 жасқа толғасын паспорт алып, баспаханаға баспагер болып орналасады әрі кешкі мектепте оқиды. 1949 жылы ол Алматыға барып Қазак тау-кен институтының геологиялық барлау факультетіне оқуға түседі. 1955-1961-жылдары ол Алматыдағы Қазак тау-кен институтының геологиялық барлау факультетінде оқып, 1961-жылы инженер-геолог болып тағайындалады.

логиялық барлау экспедициясында қызмет жасайды. 1961-1988 жылдары Қазақ политехникалық институтында оқытушы, аға оқытушы, деканның орынбасары болады. Софья Айдарханқызы зайыбы Тайжанның ақталғанын біліп, өзі де ақталып, 1985 жылы 76 жасында дүние салды. «Орнында бар оңалар» деген емес пе, кіші ұлы Сүният та жоғары білімді инженер-кенші, қазір зейнеткер, отбасымен Санкт-Петербургте тұрады. Алданның ұлы – археолог, немересі де жоғары білімді маман. Өкінішке орай, Алдан өзі 2002 жылы қайтыс болды. Міне, Берденовтар отбасының тарихы осындай.

Қайролла Мұқанов
Қазақстан Журналистер одағының мүшесі

ЕСІМДЕРІН ҰМЫТПАЙЫҚ

Зікіриянов Жәмеш Зікірияұлы -- 1899 жылы туған. Туған жері Солтүстік Қазақстан облысының Есіл ауданындағы Еңбек ауылы. 1928 жыл шамасында бай баласы деп қудаланған соң аға-інілерімен, отбасымен Ресейге кетіп қалған.

Кемерово, Томск, Красноярск, Ачинск қалаларының заводтарында жұмыс істеген. Ақыры соңына түскен «үндеместер» (әжеміз солай айтып отырушы еді) 1941 жылы қолға түсірді. Сол кеткеннен Жәмеш ағамыз жоқ болды. Артында қалған әйелі қайтыс болған. Бауырына салып, асырап алған баласы Сабыр Ерденев қалада тұрады. “Халық жауының” баласы деп тыныштық бермеген соң, өзінің туған әкесінің фамилиясын алды. Петропавл қаласының еңбек сіңірген құрылысшысы, қазір зейнеткер. Еңбек ауылында, қалада Зікірия ағамыздың ұрпақтары, туыстары тұрады. Ағамыздың есімі мүлдем өшпесін, ескерусіз қалмаса екен деп, ескерткіш кітапқа енгізулеріңізді сұраймыз.

Сабыр Ерденев, Д.И. Айтбаева, зейнеткер

Рысбай қажы Мырзабаев – (1869-1937) сталиндік қуғын-сүргін құрбаны. Солтүстік Қазақстан облысына қарасты Бейнеткөр ауданы (қазіргі Акжайық) Екітіс ауылында дүниеге келген. Қамауға алынғанға дейін Булаев ауданының Исаев атындағы кен-шарында тұрған.

Стамбулда оқыған, араб, парсы, түрік және орыс тілдерін жетік білген. Жастарды оқыту, мұсылман дініне тәрбиелеу, ақ саттымыз-

ды. дәстүрлерді үйрету мәселесі бұл кісінің назарынан ешқашан тыс қалмаған.

Елге мешіт. медресе салуға кеңес беріп. халық арасында үгіт-насихат жүргізіп отырған. Бұл кезде патшалық Ресей казак балаларын орысша оқытып, әрі шоқындыра бастаған еді.

Наукасты дұғамен емдейтін де қасиеті болған. Меккеге жеті рет барған. Рысбай қажының 1908 жылғы сапары туралы дерек 2002 жылы шыққан “Қазақстан қажылары” кітабының 119-бетінде бар.

Рысбай қажы Мырзабаев 1937 жылдың 8 қыркүйегінде тұтқындалып, НКВД үштігінің қаулысымен ату жазасына кесілген. Үкім 1937 жылдың 15 қазанында орындалған.

1961 жылғы 28 маусымда Солтүстік Қазақстан облыстық сотының төралқасы. Рысбай Мырзабаевты толық ақтайды.

Әлжанов Темірғали – (1901-1945 ж.ж.) сталиндік қуғын-сүргін құрбаны. Солтүстік Қазақстан облысының Бейнетқор (қазіргі Акқайың) ауданындағы Екітіс ауылында туған.

Қамауға алынғанға дейін Булаев ауданы. Бірінші Май селолық кеңесінің, Сулышөк ұжымшарының басқармасының төрағасы болған. Аштықтан күйзелген елдің де бұл тұста еңсесі көтеріле бастайды. Ауылда тұрғын үйлер, жеті жылдық мектеп үйі, азық-түлік сататын дүкен, басқа да құрылыс жұмыстары жүріп жатқан. Ұжымшар егін және мал өнімдерін өндіруде облыста алдыңғы қатардағы шаруашылықтардың бірі болады. Ұжымшар төрағасының кәсіби шеберлігін арттыру мектебін (1937 ж. сәуір-шілде) Петропавлдан үздік бітіріп келгеннен кейін, 1937 жылдың 21 қарашасында ол тұтқындалады. НКВД үштігінің қаулысымен 28 қарашада 10 жылға айдауға жіберіледі. 1945 жылы Коми АССР-і Ухтоижемск тұтқындар лагерінде Темірғали Әлжанов дүние салған.

1958 жылдың 3 желтоқсанында Солтүстік Қазақстан облыстық сотының төралқасы Әлжанов Темірғалиды толық ақтайды.

Божакөв Далабай – 1886 жылы Керей Көшебе руының, Күйкей ауылында (қазіргі Жамбыл ауданының Майбалық ауылы) дүниеге келген. Әкесі бес жасында қайтыс болған. Анасы жалғыз тәрбиелеп өсірген. Айдабол батырдың төртінші ұрпағы (шөбересі).

Кеңес үкіметі орнағанда жұрт қатарлы талпынып, азды-көпті білім алып, қоғамдық жұмыстарға қатысып, кәсіретті жылдарда елдің әл-ауқатын көтеруге атсалысады.

1928 жылы Төңкеріс ауданы құрылғанда орталығын салу құрылыстарына басшылық жасайды. Ауданның орталығы қазіргі Май. Балық ауылының орнында болған.

Белгілі ұстаз Сейтен Сауытбеков өзінің «Аштық апаты» деген естелігінде, кезінде тарап кеткен «Балуан» колхозы қайта құрылғанда ұжымшар төрағасы болып, білікті коммунист Божакөв Далабай сайланды, деп есіне алады. 1933-34 ж. «Балуан», 1935-1936 ж. Баян ұжымшарларында басқарма болып істеген. 1937 жылы Преснов ауданының мал дайындау мекемесінің директоры болып тағайындалады, сол жылы “халық жауы” деген жаламен ұсталып кетеді.

Артында әйелі Жаңылдық, Бәтимә. Қадияша, Сәби атты балалары қалған еді, олар да бұл дүниеден өтті.

Ысқақ Ыбырайұлы – 1896 жылы туған. Ыбырайдан үш бала қалған. Үлкені Смағұл, Ысқақ, Қанапия. Осының ішінде атқамінері, сөзге шешені- Ысқақ менің әкем. Руы Жақсылық Қарауыл, кезінде болыстың мүшесі болған. Мылтығын тақап тұрса да, айта-тын сөзін айтқан, жетім-жесірге болысқан. Ағайын арасында дау-жанжал болатын болса, соларды жарастырған. Ермекбайұлы Бөлдірбай деген кедей болған екен. Мәті қажының қолында құлдық-та жүріп қызын алып қашады. Мәті қажы бай құлға қызын бере ме. Осының арасына менің әкем де қиліккен. Дұшпандары көбейіп, менің әкем қашады. Омбы облысына үш барып, үш қайтады елім-жерім деп.

Шұбар айғыры болады жүйрік, үстіне мінсе жеткізбейді. Соңғы рет жанымыздағы Торат ауылында Кенжетай деген жездеміздің үйінде ұсталды.

Милиция есігінің алдына барып: “Ысқақ кашпа-кашсан Жұмабайдың Бекеті, Күлмаш, Оразкені әкеп тұрмыз, соларды апарып жабамыз”, - дейді. “Олай болса мен кашпайын, бірақ, оларды да мені де қамайсындар ғой”, - депті. Жұмабайдың Бекеті молла болған адам. Содан Ысқақты да, Бекетті де Қызылжарда атыпты. - дейді. Артында менен 9 жас үлкен апам Райхана, іште қалған Зайдан. кейін 1938 жылға легіп қарындасым Багила туыпты. Шешем Жібектің айтуынша: Ысқақтың қасқыр ішігі, шұбар айғыры. пистолеті қайда деп сұрады дейді. Бірақ әкемде пистолет болмапты.

Мен кішкентай кезімде аурушаң болыппын. «Осы Құрбан өледі. Райхана ұл боп туса, арманым болмас еді», - дейді екен. Сол Құрбан менмін, 25 жыл ұстаз болдым, қазір зейнеткермін.

Соңғы айыптауында Құлымбетов пен Ескараевтың адъютанты болыпсың депті.

Облыстық КНБ-ның анықтамасында ол туралы былай делінген: Ибраев Искак 1896 года рождения, казах.

Место рождения: Каз.ССР Булаевский р-н, Аул Уш-Кызыл. До ареста проживал: Северо-Казахстанская обл. Булаевский. Должность: Место работы до ареста: Уш-Кызыл колхоз. Кем и когда арестован 26.11.1937г. Булаевский РОНКВД. Кем и когда осужден: Тройка УНКВД. 02.12.1937г. Статья: 58-10 осужден к ВМН. Дата и орган реабилитации: 02.10.1990г. судебная Коллегия Верховного Суда КАЗ.ССР. Причина прекращения дела: За отсутствием состава преступления. Родственники жена Ибраева Жибек, сын Искаков Курбан. дочь Искакова Райхана. сын Искаков Нурлан.

Справка о реабилитации

Ибраев Искак. 1896 года рождения, уроженец аула Уш-Кызыл Булаевского района Северо-Казахстанской области был осужден по Постановлению тройки УНКВД СКО от 2.12.1937г к высшей мере наказания – расстрелу, за проведение контрреволюционной агитации /без указания статьи УК/

Приговор приведен в исполнение 5.12.1937 года. Постановлением Президиума Северо-Казахстанского областного суда от 16.01.58г. постановление тройки УНКВД СКО от 2.12.37г. отменено и дело в отношении Ибраева Искака прекращено на основании п. «б» ст. 204 УПК РСФСР.

На Ибраева Искака распространяется Указ Президента СССР «О восстановлении прав жертв политических репрессий 20-50 годов» от 13.08.1990г. и он реабилитирован 24.07.01992 года.

М.К. Бабиоров.

Заместитель прокурора Северо-Казахстанской области

Ст. советник юстиции

Кириллов Петр Иванович – родился 27 июля 1895 года в селе Надежденское, Приишимского района Карагандинской области (ныне Кызылжарский район Северо-Казахстанской области).

Проживал в с. Надежка с родителями. После женитьбы жил в том же селе, имел свой дом и крепкое крестьянское хозяйство.

В 1919 году был насильно мобилизован в Белую Армию Колчака. После разгрома Белой Армии вернулся в село. Занимался

хлеборобством, как крестьянин единоличник. Был малограмотен.

В 1933 году подвергся раскулачиванию. Дом и все имущество их семьи было отобрано властями. После многих мытарств по родственникам в 1935 году его семья приехала в г. Петропавловск. Вырыли в горе избушку, где и проживали до ареста. Работал в это время Петр Иванович в Петропавловском сельхозтехникуме разнорабочим.

29 марта 1938 года был арестован по доносу. На момент ареста семья имела трех малолетних детей. Заседанием Тройки УНКВД Северо-Казахстанской области от 17 октября 1938 года был приговорен по необоснованному делу, как шпион японской разведки, к расстрелу. Решение Тройки приведено в исполнение 17 октября 1938 года.

Определением военного трибунала Туркестанского военного округа от 15 июня 1959 года был реабилитирован посмертно.

Его семье пришлось пережить много унижений и гонений, как семье врага народа, за те страшные годы массовых политических репрессий, когда миллионы людей погибали безвинно в застенках и лагерях Советского периода.

Нұрғожин Қазіқан – Төңкеріс қазіргі Шал акын ауданындағы Берді ауылында 1874 жылы Нұрғожин Қазіқан дүниеге келген. Ауылында 10 жасынан молдадан сауат ашып, сол ауылға молда болып жұмыс жасаған. Бакран деген қызға үйленіп, одан екі бала көрген. Бірі ұл, екіншісі қыз. Елінде молда болып жүрген Қазиканды 1937 жылы «үндемес» ұстап әкеткенде әйелі, екі баласы қалған екен. Содан кейін зайыбы «халық жауының» әйелі деп қайда ауыр жұмыс болса, сонда жұмсаған. Әкесі кеткенде ұлы Қайыржан 7 жаста, қызы Сапия 5 жаста қалған. 1928 жылғы Қайыржан елінде 4 кластық білім алып, одан Ленин орта мектебін тәмамдап, Петропавлдағы ауыл шаруашылығы техникумын 4 жыл оқып бітіргеннен кейін, 2 жыл Қарағанды облысында жұмыс істейді. Содан соң Қарағанды педагогикалық институтына түсіп, бітіргеннен кейін ауылы Кеңестің жанындағы Жаңажол ауылында он біржылдық мектепте ұстаз болып жұмыс істеген, зейнет демалысына шығып, шамалы өмір сүргеннен кейін 1995 жылы өмірден өтті. Қайыржан 1956 жылы үйленіп, 4 қыз, 1 ер бала сүйген. Балаларынан бір қыз қайтыс болды. қалған үш қызы ұстаз, ер баласы мен - Айдар агроном мамандығы бойынша жұмыс жасап жүрмін. Қазиканның қызы 1932 жылғы Сапия, ауылдағы төрт кластық

білімімен қалды. 1954 жылы Пришим селосында Жапаров Серік деген жігітке тұрмысқа шыққан. Жолдасы ерте қайтыс болып, екі ұлымен жастай жесір қалып. балаларының тілеуін тілеп тұрып жатыр.

Казиқанов Айдар

Оразов Бейсенбай - М.Жұмабаев ауданындағы Бинаш ауылының тұрғыны. 58-баппен сотталып, Сібір лагерлерінің бірінде 10 жыл отырып келді.

Бейсенбай ата өз елінде құрметті адам болған. Сотталғанға дейін «Бірлік» ұжымшарының бригадирі болып істеген.

- «Не үшін сотталдың?» - дегенде ол кісі: «Түк кінәм жоқ, менің әкем Бинаш кажының баласы болатын. Бинаш кажының өзі де, балалары Ораз бен Оразак та орта шаруа болатын. Ораз менің әкем, ерте дүниеден өткеннен кейін және Оразакты 1937 жылы «халық жауы» деп әкеткен соң, ендігі кезек менікі шығар, деп жүргем, көп тостырған жоқ. 1941 жылдың көктемінде, Совет үкметіне қарсы-сың, салық жинаушыны «Үкіметтің қайыршысы» деп айттың деп, 10 жылға соттады. Түгел өтеп, 1951 жылы елге оралдым», - деп баяндайтын. Елге келгеннен кейін Қарақоға элеваторында атшы болып істеді. Өте қонақжай. кең пейіл. келімді-кетімді кісілерге есіктері ашық болатын. Қонақтардың көп болатын себебі – Қарақоға темір жол стансасы, жолаушы көп. бәрі сокпай кетпейтін. Ғұмыры ұзақ болмады, жол апатынан қаза тапты.

Немерелері Петропавл қаласында тұрады. Баласы Сәду мен Серік ерте қайтыс болды. Қазір немерелері Әсемгүл, Сәуле. Серік қыздары Петропавл қаласында тұрады.

Естелікті жазушы жиені

Смайлов Әйтен Малдыбайұлы

Бекенов Мұқаметжан – қайын атам туралы естелік. Қайын атам Мұқаметжан – Мағжан Жұмабаевтың туған інісі. 1900 жылы туған. Қуғын-сүргін басталғасын-ак балалары «Жұмабаев» демей «Бекенов», «Бекин» деген фамилияларды қабылдаған. Қайтседе «халық жауы» деген атакка ілікпеудің амалы ғой.

Өйткені ағалары Жұмабаев Мағжан, 1929 жылы «халық жауы» деп Карелияға айдалған болатын. Кейіннен қайын атамды да жай қоймаса керек. Ұжымдастыру кездерінде малдарын «тәркілеп», сенімсіздік білдіріп, үнемі бакылауда болған. 1937 жыл Жұмабаев әулетіне зор қасірет әкелді

Айдаудан келген Мағжан қайта ұсталған. оның ағалары, інілері тергеуге ұшырап. зорлық, зомбылықтың құрбаны бола бастайды. Осыған орай қайын атамның әңгімесін айтайын:

«Сасықкөлдің» жиегінде кішкентай ауыл болды. қазіргі «Молодежный» кеңшарына жакын. біздің отбасымыз сонда тұрды. Туыстарым жан-жакқа бас сауғалап кетіп қалды. Маған да кету керек болды. Омбы облысындағы Шарбаккөл ауданында әкемнің нағашылары болушы еді. Ойым соларға барып паналау. Күндіз жібермейді. «белсенділер» ұстап береді. Сондықтан түнде кету керек. Атымды жегіп бір ұл, үш қызымды. әйелімді шанадағы киізге орап. есікті жаппай, керосин шамды сөндірмей. түнде Омбы облысына қаштым. Есілкөлге жетпей «Қарағайлы» деген ауылда балам ауырып, бір сөтке дегенде қайтыс болды. Оны сол елдің зиратына қойдым. Содан Шарбаккөлге жеткесін көп жүргем жок. мені де ұстады. Отбасым сонда қалды. «Халық жауы» деген үштіктің шешімімен 10 жылға сотталып Коми Республикасының бір лагерінен бір-ак шықтым. Денсаулығымды тексерген лагердің бас дәрігері татар жігіті екен. әңгімелесіп отырып, менің Мағжанның інісі екенімді білді. Мағжанды Уфада оқығаннан біледі екен. Сол кісі лагердің бастығына айтып. мені төрелердің атын бағуға қойдырды. «1-2 жылдан соң сені ауру деп босатқызам деді». Бірақ менің сорыма қарай соғыс басталып, дәрігерді соғысқа алып кетті. 10 жыл бойы киімімді шешіп. аяғымды созып жатып дем алған емеспін. Төренің аттарына бір кіршік жолатпаймын. Атқораға телефон орнатып берді. Керек уақытында аттарды жегіп, дайын етіп қоямын. менің жұмысыма өте риза болатын.

Тамағым да аш болған жок. Жылқыларға таза сұлы береді. Мен де өзіме таза сұлыдан қайнатып тамақ жасаймын. Міне. сөйтіп 10 жылдан соң бостандыққа шығып, Омбы облысындағы отбасымды таптым. Елге деген іштегі шемен боп қатқан сағыныш. ауылды аңсау ақыры елге қарай жетеледі.

Есілкөл ауданының Қаскат ауылында атакты азамат. ұжымшардың бастығы. өзі маған бажа, Рақымжан Мәдиев және сол ауылда әйелімнің туыстары болды. Олардың әкелері Хинаят. Қалел. Шамиль «халық жауы» болғандар.

Рақымжан. топырағы торқа болғыр: «Қазақстанға бармай-ақ кой, осында бол. Жеңіл жұмыс берейін, 7 шақырым жерден жұмысына 2-3 рет почта тарт» - деді. Сонымен сол елде тұрып қалдым. - деп әңгімесін аяқтады қарт бабамыз.

Бекенов Мұқаметжан 1983 жылы май айында қайтыс болды.

лері Алматыда. Мен. Смаилов Әйтен Малдыбайұлы – Бекенов Мұқаметжан-ның күйеу баласымын. Қазір Қызылжар қаласында тұрамын.

Смаилов Әйтен Малдыбайұлы

Сүлейменұлы Мәкен – 1950 жылы жаз айында Мәкен бауырымыз жазасын өтеп айдаудан келді. “Жиналған жұрт түрмеден келген сияқты емес, керісінше курорттан келген сияқты”. - деп еді. Зор денелі, бойшаң, көңіл-күйі жақсы адам болатын.

Ол өзі туралы былай дейтін: 1906 жылы осы «Дүйсеке» ауылында орташа отбасында туыпты. Революцияға дейін жұмыс жаман болған жоқ. Жаз жайлау, қыс кәрі көңге келіп қыстаймыз. Жайлауымыз қазіргі «Молодогвардейский», «Ильич» кеңшарлары тұрған жер. Ол жайлауды «Сартай-құят» деп атайтын.

1930-32 жылдары ұжымдастыру басталғанда біз Дүйсеке ауылына манайдағы ұсақ ауылдарын жинап. Ворошилов атындағы ұжымшарды ұйымдастырдық. Сонда 1935-36 жылдары бригадир болып істедім. Жұмыс көбінесе өгіздермен аткарылады. Жылқылар жұтқа ұшырап, ұрланып, шамалы қалды.

Екі өгізге малшы ие бола алмай қашып кетіп, апанға құлап өліпті. Содан ауылдың «белсенділері» милицияға арыз жазып, мені «халық жауы, ұжымшарға қарсы» деп көрсетіп, 1935 жылы жаз айында Базарбай деген азаматпен бірге ұстап әкетті. Машинаның үстінде екеуміз ғана едік. Базарбай: «Мен не де болса қазір ағашқа жеткесін қашуға тырысамын, сен не қыласың?» - деді. Мен «не де болса көремін, қашпаймын», - дедім.

Ол ел жақта қашып жүріп, екі жылдасын аурудан қайтыс болыпты. Мен Қызылжарда 1-2 күн болып, 10 жылға сотталып кете бардым. Тайгадан бір-ақ шығып, ағаш кестік. Көп адам үстіне ағаш құлап, опат болды. Жұмысты жақсы істегесін теміржолшы болдым, соңғы кезде «темір жол шебері» - деген атақ алдым. Сенімге кіріп, өз еркіммен жүруге мүмкіндік алдым. Соғыс аяқталғанда тұтқынға түскен жапон солдаттарын ауыр жұмыстарға салып, бізге көп жеңілдік болды. 15 жылдай айдаудың азабын көріп, елге оралдым. Келсем әйелім қайтыс болып, шаңырағым жабылыпты. Жалғыз қызым нағашыларында өсіп, тұрмысқа шығыпты. Мен келген соң ол да үш жылдан соң қайтты.

Соғыстан хабарсыз кеткен немере інімнің әйеліне үйленіп семья құрдым. Қазір бір қызым бар. Тұрмыста, деп ауыр күрсініп сөзін аяқтаған еді марқұм.

Ауыр-азапты жылдарды мойымай көтерген бауырымыз Мәкен мүгедек (аяқтан аурып) болса да, жеке шаруашылығында еңбек етіп 1980 жылы май айында 80 жасында қайтыс болып, туған жерінде жерленді.

Смаилов Әйтен Малдыбайұлы

Басшығұлов Құлжабай – 1881 жылы Солтүстік Қазақстан облысының, Бейнеткор ауданындағы, Қызылағаш ауылында туған. Ірі бай ретінде 1930 жылы тәркіленіп, 2,5 жылға жер аударылады.

Артында 48 жастағы әйелі – Мәпи, 14 жасар баласы Шери, 11 жасар қызы Күләш, 2 жасар қызы Күлзира қалды.

Құлжабай атамыз ел ішінде өте беделді, әділ, елдегі тұрмысы төмен адамдарға көмектесіп отыратын қайырымды адам болды. Ел ішінде болып жататын түрлі дау – дамайларды шешіп отыратын.

Әкеміз ұсталып кеткесін.- дейді Күлзира Құлжабайқызы. - шешеміздің айтуы бойынша үш баланың тәрбиесі, олардың тамағын табу анамызға қарап қалады. Жас кезімізде киын жағдайда өмір кештік. «Халық жауының» баласы атанып, рухани жағынан да қысымшылық көрдік.

17.11.1922 жылы Келтесор болысы атқару комитетінің төрағасының орынбасары. 1923 жылы осы комитетінің төрағасы болып сайланды.

Қаламыздың көрнекті азаматы Зейнолла Олжабаев қажы осы кісінің ұрпағы. Ата абыройын асырып жүрген азамат.

Күлзира Құлжабайқызы

Әлібаев Қазыбек – 1900 жылы Булаев ауданының Ворошилов ауылында туған. Білімі – бастауыш мектеп.

Осужден ТР. УНКВД СКО 3.12.1937г. По.ст. 58-10, 58-11 УКРСФСР к ВМН.

Реабилитирован 20.11.1994 г. ГПРК (стр.11)

Әлібаев Қазыбек – немере атамыз 1937 жылы ұсталды. Менің бала кезім, 7 жастамын. Есілкөлдiң милиционері келіп ұстады. Жолдасы Жаңыл Қазыбекке: «Қаш, мен осы екеуіне өзім ие боламын», - деп жалынады. Бірақ әбден қашып, тығылып запы болған ба, сол жолы ұсталып кете барды. Жаңыл шешеміз алып күш иесі болатын, батыр ана еді. Қазыбек туыстарға қамқор бола білген. мейірімді ержүрек адам еді. Талай топқа түскен, жауырыны жерге

Бар кінәсі байдың баласы деген жала және жәбірлеушілердің зомбылығымен жасалған кінәләр.

Артында жары Жаңыл Мәлгаждар (Мәлік) кызы, інісі Қайыр-гелді 11 жаста. қыздары Нұлығайын 4 жаста, Райхана 2 жасында жетім қалып, өмірдің киындығын көрді.

Амал не, жатқан жері «торқа болсын!» дегеннен басқа не айтамыз.

*Немере інісі Олжабаев Зейнолла қажы,
зейнеткер*

Жылкыбаев Жұмабай – 1851 жылы Бейнеткор ауданының, Аралағаш ауылында туған. Булаев ауданының “Стаханова” ұжым-шарында еңбек еткен. Сотталған ТР УНКВД по СКО 13.09.1937 г. По ст. 58-10, 58-11 УКРСФСР к ВМН. Реабилитирован 31.03.1989г. прокуратурой СКО (стр. 67).

Жылкыбаев Жұмабай – 86 жастағы карт ұсталып сотталса, қазіргі уақытта не деуге болады. Мүлде жазығы жоқ, кінәсіз адамды жазықсыз жазаға ұшыратса не амал.

Сол уақытта бар кінәсі: әлді, ауқатты, тұрмыс құрған, молдалығы бар, бірақ сауатсыз адам еді. Бұл кісіні де бала кезімде көргем, бір елде тұрдык. Артында Әбділдә. Сейпіл деген ұлдары қалды, олар да бұл дүниеден өтті.

Ұрпағы, зейнеткер Олжабаев Зейнолла қажы

Жанғожинов Нұрпейіс – 1876 жылы. Солтүстік Қазақстан облысының Бейнеткор ауданындағы Байғожа ауылында туған. Білімі – бастауыш мектеп. Булаев ауданының Жаңакөл ауылында еңбек еткен.

Сотталған ТР УНКВД по СКО 14.08.1937г. по ст. 58-10 УКРСФСР к ВМН. Реабилитирован 20.03.1987 г. Прокуратурой СКО (стр 62) Нұрпейіс Жанғожаұлы 61 жасында жапа шекті. Ешкімге залалы тимеген. Тұрмысы жақсы, ауқатты, ел ішінде ауызға ілінген, еті тірі болған деседі.

Ақкөңіл, елге, ағайынға пайдам тисе екен деген ниетте болған. Тазалықты, ар-намысты жоғары бағалаған. Елдің көре алмаушылығы мен іштарлықтан жасаған жала. Артында жары Жәмилә Төлегенқызы. 2 жасар ұлы Қалнаш. 2 жасар кызы Күлсән қалды. Қазір бұлар да дүниеден өтті.

Нұрпейіс Басшығұлдың кызы Қайнішке үйленген, маған жезде болып есептеледі.

Міне, осындай талай еліміздің абзал зиялы азаматтары жаламен жапа шекті. Солтүстік өңірі бойынша әр ұлттан барлығы 7000-нан астам адамдар кінәсіз сотталып кетсе, ең болмаса артта қалған ұрпақтары еске алып, кейінгі өскелең жастарға естелік үшін жазса несі айып.

*Еске алушы: Олжабаев Зейнолла қажы
зейнеткер, 09. 04. 2008 жыл.*

Биназаров Оразак - М.Жұмабаев ауданындағы Бинаш ауылының тұрғыны.

Биназар қажы 80 жасында 1908 жылы Меккеге барыпты. Елі, замандастары ол кісіні «Бинаш» - деп атапты. Қазіргі Бинаш сол кісінің атымен аталған ауыл. Ол кісінің атының шығуын былай айтады; Полудин болысының болысы Омбыға бара жатқан жолда ат ауыстыруы керек болып, сол жердің бойынан көлік сұраса, әлгі сараң жүздеген жылқысынан біреуін де бермейді. Жанында тұрған жас жігіт Биназар өзінің 10 шақты жылқысынан таңдап беріп, болысқа сапарын жалғастыруға мүмкіндік жасапты. Болыс қайтарда Бинашта қонақ болып, өзін сол жердің биі етіп тағайындапты. Ал жылқысын бермеген байдың жылқылары келесі қыста жұтқа ұшырапты, - деп елдің үлкендері айтушы еді. Қажы елінде қайтыс болып, ал баласы Оразак 37-нің сергелдеңіне ұшырапты. Дін иелеріне камқорлық жасады, Алаш қозғалысына көмек көрсетті. (Торсанның Қазии ығысып жүргенде аз күн паналаса керек.), тағы басқа айыптар тағылып сотталыпты. 1956 жылы іздеу салғанда: «1946 жылы аурудан «Барсакелместе» қайтыс болды» деген хабар алып, ұрпақтары Бинаш ауылында ас берді.

Оразактың алты ұлы, екі қызы болған. Үш ұлы ұлы Отан соғысынан оралмады. Қазіргі кезде ұл-қыздары түгел қайтыс болған. Немерелері бар.

Смайлов Әйтен Малдыбайұлы

Бекішев Ыбырай – 1937 жылы Бейнетқор ауданының Шолақдосжан (Молотов) ауылынан оны НКВД-ның бастығы Жанабаев деген кісі алып кеткен. Онымен бірге Айтолла Садуақасұлын да алып кетеді. Алып кеткеннен кейін оларды Шолақдосжан ауылындағы сырғауылдан жасалған сарайға қамаған. Ол сарайдың ішінде ауылдың көп адамдары болған. Сол кезде қызға ерегесіп, оны Сапар деген өзінің ауылдасы көрсетеді, оның ағасы жазықсыз кеткен. 1945 жылы Карлаг-тан босап шыққан бір адам: «Бейнетқор»

дан екі адам Карлагта бірге отырды. Оның біреуі - Айтолла деген кісі. қайтыс болды. Сол жерде жерленді. ал Ыбырай тірі», – деп хабар береді. Содан бері бірде - бір хабар болмайды.

Ыбырайды алып кеткенде, оның артынада анасымен бірге жеті жасар жалғыз Әбжан деген баласы қалады. Оны «халық жауы» - деп біраз кинайды. Бір күні, бала кезінде анасы скеуі бұқамен жер жыртып жүргенде, Әбжан шаршап алқапта ағаштың бауырында дем алып жатқан жерінде, оны ұжымшардың төрағасы салт атпен келе жатып көріп қалады да. «сен халық жауының баласы, неге жатырсың», -деп камшымен ұрады. Сол кезде небәрі 12 жастағы бала.

Ыбыраев Әбжан мектепті үздік оқушы болып бітіреді. Педагогикалық институтқа түседі. Ол: «Әкемді өзім ақтап шығармын», - деп заң бөліміне оқуға барады. Бірақ. денсаулығына байланысты оны бітіре алмайды. Қызметін Булаев ауданының Сарытомар деген ауылында бастайды. Содан кейін Совет ауданының Ивановка ауылында мектеп директоры болады. Ол ҚазКСР-нің еңбек сіңірген мұғалімі, дербес зейнеткер болды. Сол Ивановкада дүние салды.

АЛАШТЫҢ АЗАМАТЫ

Жәнібеков Жанұзақ зорлық-зобалаң заманының құрбаны, сол дәуірдің белгілі азаматы, «Алаш» партиясының белді мүшесі. Сол партияның басшыларымен бірге қатар саясат жүргізген көрнекті қайраткер болған адам. Кезінде «Қазақ». «Кедей», «Алаш» газеттерінде көптеген мақалалары шығып, өзінің саяси ұстанымын көрсете білген. Мысалы: «Орынбордың жағдайы», «Автономиялар туралы», «Алаш құрбандары» деген мақалалары бізге дейін жетіп отыр. Оларда сонау дүрбелен (1916, 1917) жылдардың оқиғаларын саралап жазады.

Жанекеннің «Алаш» партиясында болғандығын Сәкен Сейфуллин өзінің «Тар жол. Тайғақ кешу» кітабында жазып кеткен. «Алаш» партиясының Орынборда Торғай облыстық комитеті ашылды, - дейді С.Сейфуллин. – Комитетке Орынборда тұратын 10 казак және төрт уезден 4 казак, барлығы 14 ағза сайланды. Орынбордағы ағзалар: Ахметжан Бірімжанұлы, Ахмет Байтұрсынұлы. Әлихан Бөкейханұлы, Елдес Омарұлы, Омар Жәнібекұлы. Міржакып Дулатұлы, Ғабділкамит Жүндібайұлы, Сағындық Досжанұлы... Алаш партиясының облыстық комитетінің төрағасы Әлихан Бөкейханұлы. серігі Ахмет Байтұрсынұлы. секретары Міржакып Дулатұлы. қазынашысы Жанұзақ Жәнібекұлы...

Тарихи деректерде «Алаш» партиясының мүшелері казак зиялыларының «Алаш азаматтарына» арналған үндеулері, ақыл-кеңестері «Қазақ» газетінің беттерінде жиі жарияланып тұрғандығы көрсетілген. Мәселен, 1917 жылдың 11 маусымында осы газетте үш бірдей мақала қатар басылған. Оның алғашқысында Қытайға босқын қырғыздардың (казактардың) ауыр тұрмысын, нашар халдерін суреттейді. Беріліп жатқан жәрдемдер аш-жалаңаш қалған қандастарымызға өте аз, жоқтың қасы. Осыған орай Түркістан комитетінің ағзасы (Торғай облысының комиссары) Әлихан Бөкейханов комитет ағасы Жетісу облысының комиссары Мұхаметжан Тынышбаевқа мынадай хабар жібереді: «Босқын қырғыздар үшін 200 мың сом казынадан қарыз сұрау керек».

Сондай молырақ қаржы болмаса, аздап жинаған көмек олардың толып жатқан мұқтаждығының біріне жетсе, екіншісіне жетпей тапшылық қыла бермекші. Босқындардың тамағы жоқ, киерге киімі жоқ, паналарға үй жоқ, жұрдай болып сорлағандарға қомақты көмек керек. Одан соң әркім әліне қарай көмек беру керек. Мақаланың соңында сегіз адамның қолы бар. Оның ішінде Ж.Жәнібековтің аты да жүр.

Екінші мақала «Босқын қырғыздарға жәрдем» деп аталады. Онда жеке адамдардың, ұжымдардың ақшалай көмегі көрсетілген. Атап айтқанда Ә.Бөкейханов – 100 сом. А.Байтұрсынов – 300 сом, Ж.Жәнібеков – 3 сом, т.с. с. көптеген адамдар және № 1 ауыл 300 сом, Ақбұлақ молдалары 200 сом, барлығы 976 сом ақша жиналып Құлжадағы комитетке жіберіледі.

Үшінші мақала «Шура-и-Ислам» ұйымы жайында. Мәскеуде жалпы мұсылман съезі болып өтеді. Оған әр ұлттың өкілдері қатысады. Барлығы 800-900 адам, оның 30-ы ғана казак өкілдері болған. Съезде «Шура-и-Ислам» бүкіл мұсылман істерін басқарып тұратын орын болсын деген қаулы қабылданады. Сол орынға 30 ағза сайланады, оның 5-і казакстандықтар, қалғандары басқа ұлттардан еді. Бұл съездің жетістіктерімен қатар, кемшіліктері де болғандығы осы мақалада айтылған. Осы съезге Мағжан Жұмабаев Ақмола облысынан қатысыпты, өз пікірін газет бетінде сын-мақаламен көрсетіпті. Мақаланың аяғына тоғыз адам қол қойыпты. Онда Ж.Жәнібеков те жазылған.

Біздің қолымызға ескі деректерден казак зиялыларының «Қазак халқына» атты мақаласы да жетті. Бұл мақала 1917 жылғы 24 маусымда басылған. Негізгі мазмұны Торғай облысында мал, жан, шаруа, жер, судың есебін алу жайында болып отыр. Мұндай есеп

Бұл есепке біздің қазақ халқы қалай қарамақ? Бұрынғыдай сенімсіз көзбен қарай ма? Мәнісіне түсінер ме екен? Бұрынғы есептерде «Жеріміз мол, егінді көп саламыз десек, жерден айрыламыз» деп қорқатын. «Малымызды көп көрсетсек, алым-шығын көп болады» деп жасыратын. Адам санын алатын болса «Бізден солдат алғалы жүрмесін» деп сезіктенетін еді. Ендігі есеп қандай болады? Бұдан пайда-зиян қандай? Қазаққа жер малына қарай пішіледі. Малы аз болса, жер де аз тиеді. Малың, егінің, шаруасың жасырса ұтылады. Ертең съезде бәрі анықталады, шындықтың беті ашылады. Адам санын азайтсаң, депутаттың саны азаяды. Жасты да жасырып кемітуге немесе арттыруға болмайды, ол да зиянды. Енді бұрынғы қате ізді баспалық, үлгілі жолға түселік. Мынау ұлы дүбірге қосылып, тиісті бәйгемізден құр қалмалық, жұрт болалық... Мақаланың соңында аталған сегіз арыстардың аттары басылған, онда Жанұзақ Жәнібековтің де есімі бар.

Сайып келгенде, осы мақалалар Жанұзактың қолынан өткен мақалалар екені белгілі болып тұр. «Алаш» партиясының басшыларымен қатар өмір сүріп, бірге еңбек еткені байқалады.

Жанұзақ Әлжанұлы Жәнібеков 1889 жылы Солтүстік Қазақстан облысының Петропавл қаласында туған. Жергілікті жердегі моллада, одан кейін медреседе оқып, білім алады. Кейін ауылдық жерлерде, яғни Есілкөл, Полудин болыстарында мұғалім болып қызмет атқарады. 1912-1913 жылдары баспаханада әріп теруші болып істейді.

1913-1918 жылдары Орынбор қаласындағы «Қазақ» атты газетінің корректоры болып орналасады. Ол кезде газеттің редакторы Ахмет Байтұрсынов болыпты. Қазан төңкерісінен кейін (1917-1918ж.ж.) генерал Дутов пен Қызыл әскер арасында соғыс қалыптастырылып жатқан аласапыран кезеңдер еді. Дәл осы кездері жаңа құрылып жатқан «Алаш орда» партиясына мүше, «Алаш» газетінің редколлегия мүшесі болып енеді.

1920 жылы Жәнібеков Петропавлға келеді. Онда оқу саласының нұсқаушысы, одан соң Ақмола губкомның орынбасары қызметтерін атқарады (1920-1924 ж.ж.).

1924-1926 жылдары Петропавлдағы «Бостандық туы» газетіне орналасып, редакция алкасының мүшесі болады. Тәжірибесі мол, қолынан іс келеді деп, оны Ақтөбе губерниясының «Кедей» атты газетін басқаруды сеніп тапсырады (1926-1929 ж.ж.). Бұл газет таза казак тілінде, жұмасына бір рет, 1600 данамен шығып тұрған. Газеттің беттерінде Сәбит Мұқанов, Бейімбет Майлин, Сәкен Сейфуллин, М. Әзімов, М. Қашымов, М. Қасымов, М. Қасымов

мақалалары мен еңбектері, әдеби шығармалары басылып отырған. 1929-1932 ж.ж. сол облыста ауыл мұғалімі болады.

- Сол газеттерде не жайында басылып тұрды? – деген ОГПУ тергеушісінің сұрағына түрмеде отырған Жанұзақ Жәнібековтің берген жауабы мынадай: «Негізгі мақсатымыз жастарды тәрбиелеу. Оларға казактың ескі әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін үйрету, жаңа демократиялық мемлекет құру...»

Жанұзақты «Кедей» газетінің редакторлығынан «Редакцияны ұлтшылдық пиғылдағы қоғамға зиянды элементтермен былғағаны» үшін түсіреді. 1933 жылдары Петропавл кооператив техникумын басқарады. Одан кейін Еңбекшілдер ауданындағы «Қазалтын» тресіне қарасты «Степняк» руда өндіруші кенттік Кеңесін басқарады. Ол дінге қарсы күресудің орынына, қайта оны қолдады, контрреволюциялық ұйымдарға мүше болды, Кеңес үкіметіне қарсы болып, оны құлату жайында үгіт жүргізді деп айыптап, 1937 жылдың маусым айында абақтыға жабады, «халық жауы» атанады. Одан көп ұзамай, екі жарым айдан соң (13.09.1937ж.) «үштіктің» шешімімен Жәнібеков Ж.Ә. ату жазасына кесіледі. Оның қай күні, қай жерде атылғаны, қайда жерленгені белгісіз.

1958 жылдың желтоқсан айында ақталды, туыстарына Көкшетау облыстық прокуратурасынан хат келіп түседі. Онда «үштіктің» Ж.Жәнібеков жөніндегі шешімі негізсіз деп табылды, сондықтан қылмыстық іс тоқтатылсын деген шешім қабылданды деп хабарланған. Сол жылы, сол айда Көкшетау облыстық сотының шешімі шыққан болатын.

Жанұзақ Жәнібеков ұсталған кезде артында әйелі – Мариям 35 жаста, үш қыз - Әмина 16 жаста, Гүлнар 12 жаста, Еленұр 8 жаста қалған екен. Осы артында қалған жанұясының тағдыры жайында айта кетейік. Әйелі Мариям 1902 жылы туып, 1968 жылы дүние салған. Өзінің көзі тірісінде үш қызды асырап-сактап, оқытып ер жеткізді. Олардың үшеуі де тұрмыс құрды, балалы-шағалы болды. Мысалы, Әмина Ыскак Иманқұловпен үйленіп, бес баланың анасы атанды. Ыскак Иманқұлов Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген әртісі. Гүлнардің алты баласы бар, жолдасы Найман Баймұқанов түрлі лауазымды қызметтер атқарған адам.

Еленұрдың тоғыз баласы бар, жолдасы Сәлім Қалиев атакты қойшы болған. Әмина, Гүлнар, Еленұр қыздарының соңғы екеуінің жолдастары бұл дүниеден өтті. Бірақ арттарында ұрпақтары қалды, солар өткендердің өмірлерін жалғастырмақ.

Жанұзақтың үлкен қызы Мадина (төлқұжатын алғанда Әминаға

каласында туған. Әкесін ұстап, түрмеге жапқанда Әмина Степняк қаласындағы орта мектепте оқып жүрген. 1937 жылы Петропавлдағы фельдшер – акушерлер мектебіне түседі, кейін мұғалімдер институтына ауысады. Оны аяқтағаннан кейін жерлесіміз Ыскак Иманқұловқа тұрмысқа шығады. Петропавлдағы казак театрының жабылуына байланысты бұл жанұя Гурьев (бүгінгі Атырау) облысының Теңіз ауданына көшіп келеді. Әмина аудандык Кеңестің хатшысы, одан соң орта мектепте мұғалім қызметтерін атқарады. Соғыс жылдары облыстык радиокомитетінің дикторы, әдеби қызметкері болған. «Халык жауының» кызы болғандыктан қызметін жиі ауыстыруға тура келген. Көкшетау қаласында темір жол бойында. Көктерек аулында (СҚО) мұғалім, Петропавлда эстрадалык бюроның әсімгері, Гурьевте мұрағатта, КТУ-дың директоры, Пединституттың оқытушысы, т.с.с. қызметтерді атқарады.

1976 жылдары Жетісай драма театрының суретші – бояушысы, кәсіподак ұйымының төралмы болып істейді. 1987 жылы кайтыс болған.

Жанұзак Жәнібеков кезінде еліне белгілі, халкын сүйген, оған адал қызмет еткен айтулы азамат болыпты. Оның дәрежесі Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, М.Жұмабаев сиякты ұлы арыстармен бір деңгейде болса, аты да бірге аталмак. Осы уақытка дейін бүгінгі ұрпак Жанұзакты неге атамай жүр? Неге білмейді? Оған жауап біреу ғана, анык зерттелмеген. Оны өз туыстары да мойындайды.

- Өткен жылы кайын атам Жанұзак туралы жазайын деп ойлап, бірталай материал жинадым, - дейді Ыскак Иманқұлов. Жанұзактың үлкен кызы - Әминаның жан жолдасы. – Бірақ жасым 90-нан асып кетті, ағына дейін жазып бітіре алмаймын деген ой келді де, жинаған деректерімді, ойымды, есте қалғандарымды – барлығын Ұлжан кызыма, аталарың туралы сендер жазыңдар деп тапсырдым.

Ұлжан Ыскаккызы Молдабекова жоғарғы білімді ұстаз, орыс тілі мен әдебиетінің маманы, бұл күндері Алматы қаласындағы экология-гуманитарлык жеке меншік мектебінің оқу ісінің меңгерушісі болып қызмет атқарады.

Гүлжан Ыскаккызы өзінің атасы (нағашы атасы) – Жанұзак Жәнібеков жөнінде көлемді тамаша мақала жазыпты (мақаланың мәтіні орысша берілген). Осы мақаланың қыскаша тұжырымын айта кетейін.

- Жанұзак маған нағашы ата болып келеді, ол менің шешемнің әкесі. Осы уақытка дейін нағашы атамның тағдырын, кайғылы

қасіретін біз – немерелері түгіл, туған балалары да, туыстары да білмей келді. Тек есте қалғандары: «Айдалды. Атылды. Халық жауы. Ақталды» деген сөздер ғана. Адамның жүрегіне инедей қадалған осы сөздер, жас болсақ та, көңілде бір ауыр сезім ұялайды екен – деп бастайды Гүлжан өзінің әңгімесін.

Иә, Гүлжан Жанұзақ атасын көрген жоқ, бірақ ол жөнінде тыңдай келе, оқи келе, тағдырының аянышты күйін ести келе өзінің ой тұжырымын жазып отыр. Атасының Сәкен Сейфуллиннің «Тар жол. Тайғақ кешу» кітабындағы басылған мақалалары, ондағы мағлұматтар Гүлжанның көкірегін оятып, жігерін арттырды. «Алаш» партиясы, оны ұйымдастырушы атакты азаматтар жөнінде, солардың қатарында тұрған Жанұзақ атасы жайында дәйекті деректер алып, аса бір қуанышқа бөленеді. Атасының өмірі мен қызметін тереңірек зерттеуге кірісіп, мұрағаттардан, ескі әдебиеттерден, газеттерден құнды дүниелерді жинастырып жүрген көрінеді.

- Осындай ұлағатты әкенің тәрбиесінде болған менің шешем Әмина еш алаңсыз, бақытты өмір сүрді – дейді Гүлжан. – Табиғат та одан әдемілікті, сұлулықты аямаған. Бірақ осы бақыттылық құм сепкендей бір күнде жоқ болды, әкесін ұстап әкетті жендеттер...

Жанұзақ ұсталғаннан кейін алғаш қол үшін берген Сәбит Мұқанов болыпты. кейін көрнекті қайраткерлер Жұмабек Ташенов пен Нұртас Ондасынов келіп, өздерінің ақыл кеңестерін берген екен.

Қысқасы, Ұлжан аталған мақаласында өзінің әкесі Ысқақ, анасы Әмина жөнінде де толық мағлұмат бере келе, келешекте атасы Жанұзақ жөнінде кітап жазуды ойластырып отыр. Ол мақсатты орындайтынына сенімім мол.

Ж.Жәнібековтің «Алаш құрбандары» мақаласы (түп нұскасында беріп отырмыз). Соңғы Жалпы казак-қырғыз сиезінің қаулысы бойынша Семейде атты-жаяу милиция құрылған еді. Мұны соңғы кезде большевиктер ұнатпай, “ойыныңды тоқтат, мылтықты бер” деп мінез көрсетіп жүрді. Оған біздің милиционерлер, қорғаушылар, өз жүректерінде ұлт сактанудан басқа ешкімге қастық қылатын ниет болмаған соң, қарсы да келмеді, ойындарын да тоқтатпады.

6 мартта таңертең сағат 9 шамасында Алаштар қаласында мылтықсыз ойнап жатқан атты қорғаушылардың жанына 10-15 солдат келіп, еш себепсіз мылтықты бір-екі басып қалады. Ешкімге оқ тимейді. Мылтық дауысы шыққан соң бірлі-жарымды жігіт қашуға айналғанда милиция бастығы, учительский семинария шәкірті Қазы Нұрмұхамедұлы жігіттерге айғайлап: “Қайда барасыздар? Жазық-

тұрды. Сол арада мылтық үсті-үстіне атылып. Қазының өзіне де, атына да ок тиді Ок жүректен тиген екен. Есіл жас сол арада жан тапсырды.

Марқұмның жолдастары ботадай боздап. басын құшақтап шуласты. Көрген-естіген жан қайғырды. Ертеніне жиналып, жаназасы шығарылды.

Алғаш Алаш жолында құрбан болған жас бағланды белгі болып қалсын деп екі рет суретке басылды (біреуі киімімен жатқан калінде, екіншісі халық жаназа оқып сапта тұрғанда табыттағы жатқанын).

Қабірге қойып, құран оқылып болғаннан кейін Шәкәрім (Құдайбердиев) аксақал халыққа қарап сөз сөйледі: “Әлеумет! Мынау жатқан кім? Бұл ұлты үшін шыбын жанын құрбан қылған Алаш азаматының тұңғышы. Мұны өлді демендер, бұл күнгі хәм мұнан соңғы “ұлтым” деген азаматтар мына мен сияқты болып “ұлтым” деңдер деп өзінің ұлтшылдығын сөзбен емес, іспен көрсетті.

Марқұмның аты да Қазы еді. Қазы би деген сөз. Қазы билігін етіп кетті.

Қарағым Қазы, өліміңе өкінбе! Арманың жоқ, құдай алдында да, жұрт алдында да сенің орның бөлек.

Оқығандар! Жастар! Мынау жолдастарыңды ұмыта көрмендер. Мұның үй-ішінің міндеті сендердің мойындарыңда. Бір кішкентай көзінің карашығы (бір жасар ұл бала) қалды. Соны тәрбиелеп адам кылу, бәріннің, барлық Алаштың мойнына парыз хәм өздерің де бұл уақиғаға қажымандар. Құдай тағала Алашқа шын ұл бергеніне бүгін ғана көзім жетті. Алпыс жасқа келгенде мұндай ұлт үшін құрбан болатын азаматты көремін деген үмітім жоқ еді. Көрдім енді, бүгін өлсем де арманым жоқ. Қарғам. Қазыжан, қадіріңді біліп, құрметтей алмасак кешу кыл. Қош, қабірің нұрлы болсын!” деді.

Жиылған жұрт еңіреп жылап жіберді. Сонан кейін Міржақып Дулатов тұрып мынаны айтты:

Мынау кім жатқан, әлеумет,

Жас қабірді жамылып?

Мұнша ардақты кім еді,

Тұрсыңдар бәрің жабығып!?

Жалғзы ма еді біреудің,

Тілеп алған зарығып?

Байы ма еді бұл елдің,

Құрметтейтін жабылып?

*Би мен бектің бірі ме ед,
Жылардай жұртты сағынып?
Ханзада яки сеид не,
Қарашы шулап қамығып?
Жоқ, әлеумет!
Бұл жатқан
Жалғыз да емес,
Бай да емес,
Би де емес,
Бек те емес,
Сеид те емес,
Хан да емес.
Бусанып жатқан жас қабір,
Иесін мұның айтайын.
Мақсаты ұлттың жолына,
Туын ұстап қолына.
Жас ғұмырын пидә еткен,
Жар-жолдасын күйзелткен.
Алаштың адал баласы,
Армансыз өлген данасы.
Жүректен жалғыз оқ тиген,
Жаза баспай дөп тиген.
Алаштың бұл құрбаны,
Аяулы жолдас, Қазы жас.
Жоқ, бауырым, жолдасым!
Армансыз сенің өз басың.
Қабыл болып құрбаны,
Алашты құдай оңдасын!*

Жиылған халық камығып, көңілі босап, көзіне жас алды. Бұлардан кейін Райымжан, Жанғали кажы, Мұстақым сөз сөйледі. Ақырында Қазының бірге оқып жүрген жолдасы Жүсіпбек еніреп тұрып: «Жан бауырым, жолдасым! Қош бол! Жасаған алдынды өзіңе, артынды бізге кайырлы қылсын. Талаптандың, талпындың, оқып қатарға кірдің. Бұл күні мынадай мезгілсіз қазаға душар болдың. Өкінбе! Ұлтың үшін туып едің, ұлтың үшін өлдің. Кеудеңде бір арманың кетті. Ешкімге оқ атып, қылыш суыра алмай, жазық-

алмай кеттің. Қош, бауырым, жолдасым, Қош!» деп көзінің жасын тия алмай, сөзін әзер тоқтатты.

Сөйтіп, 7 мартта, бейсеінбі күні Алаштың тұңғыш құрбанын баянды сапарына жөнелтіп, жұрты таркасты.

Сол күні біздің басшы азаматтар Қазының жолсыз өлгені туралы большевик бастықтарымен сөйлесті. Олар: “Біз мұндай жұмысты істе деп ешкімге бұйырғанымыз жоқ. Өз бетімен істеп жүрген бұзақылардың жұмысы” деп оқ атқан солдаттарды айыптапты. Сонан кейін атушы солдаттар военно-революционный сотқа берілді.

Қазы марқұм жасы 22-де, Семей уезі Еңірекей болысындағы Сыбан деген рудан еді. Жасынан кедейлікпен алысып, талабымен оқып келген еді. Семейде екі класты шолды бітіргеннен кейін бірер жыл бала оқытып, пұл жинап алып, 1915 жылы семинарияға түсті. Оны ендігі жылы бітіремін деп жүргенде ұлт тілегін зор көріп, бірге оқып жүрген жолдастарымен милицияға жазылды. Қыс ортасынан бері атты милицияны баскарып тұрушы еді. Марқұм ақ көңіл, талапкер, жігерлі, ұлтшыл жас еді. Ұлтшылдығын көрсетті. Ұлттың жолында жанын құрбан қылды. Жасаған ие есебін толтырып, кейінгі жастардан орынбасар шығарсын!

Басшы азаматтарымыз һәм обласной казак комитеті кеңесіп, марқұмның басына тас қоюға һәм жақсылап белгі-бет салуға қаулы қылды. Қазының оқуға жасы жеткен бір інісі бар еді, соны оқытуға стипендия ашты. Кәрі ата-анасына, һәм катын-баласына жеті мың сом ақша бермек болды.

Жастар ұйымы марқұмның жетісі болған күні жұртты шақырып, құран оқытты, дұға қылдырды.

Алаш аман болса, бұл тұңғыш құрбан ұмытылмас, тарихта аты калар. Бірақ біздің бұдан үлгі алып, жүрегімізді соның жүрегіндей қылуымыз керек.

Рухын шат болсын, шаһид болған Алаштың шын баласы! Қош жолдасымыз!

Бұл қаулы марқұмның өлген уақыты большевик дүрілдеп, көтеріліп келе жатқан кезінде еді. Енді большевик лаңы басылуға жақындаған бір уақытта Алаш туын көтеріп, ел жігітін бастайтын соғыс ғылымын оқыған бірнеше жыл соғыста болып, тәжірибе көріп ысылған бір офицерімізден айырылып отырмыз. Ол Орал облысы, Ілбішін уезі, Суналы болысы, каракесек руынан штабс-капитан Нұғман Сарбөпеұлы.

Бұл жігіт соғыс ғылымын Александровский кавалерийский училищеде оқып, оны бітіріп Қытай шекарасында 553 жаяулы пол-

кте қызметте жүрді. Онан неміс фронтына барып соғысқа кірді. Қызметтен соң өз полкындағы мұсылмандардан әскери каріп шора құрып, өзі соның бастығы болды. Бірақ большевик айғайы шыққан кезде орнын тастап Мәскеуге келді. Онда оған жолдасы Мәди Келдібеков мұсылман комиссариатында зор бір комиссарлық орнын көрсетсе де, ол оған қызықпай, жазғытұры жамағатымен Орынборға келді. Орынборда казак комиссарлардың кейбіреулері оған казак жастарынан құрылатын Қызыл армияға офицер бол дегенде, марқұм ыршып кетіп, құдай жазбасын жауабын берген. Орынбор ішінде бетегеден биік, жусаннан аласа болып жүріп, Жангелдиннен бір демесін қағаз алып, Теке арқылы еліне қайтпак болып 1-Бөрте болысына шыққан. Марқұмның жолға шыққан кезі большевиктің “Елек” қаласына қырғын салып жатқан уақытына тура келіп, еліне қайтуға жол болмай, Ақтөбенің 1-Бөрте болысы, 3-ауылында тұрып қалып еді. 1-Бөрте болысы Орынбордан 30 шақырым шамасындай жерде болғандықтан большевик пен атты казактың майданы болды.

Марқұм ауыл үстінде жатқан атты казактармен сырлас. Оларға түрлі жолдармен жәрдемдес болып тұрды. Орынбор атты казагынан Оралдан атты казактар келеді, оның ішінде былтыр Орал, Темір уездерінде үйретілген казак милиционерлері бар деген хабарды естіп, қатты қуануда, олардың келуін күтіп, өзі атқа аттану камына кірісуде еді.

Құдайдың ақ күнінің бірінде бір топ атты казак ауылға келіп, мұны сұрайды. Бұл шығып жөн сұраса, аттылар “Орал облысынанбыз” дейді. Облыстан келген көрші атты казактар екен дегенге көңілі тоқыраған соң марқұм өзінің офицер екенін, Оралдан келген атты казактарға өзінің қосылатынын айтып салады.

Офицер көңілінде һәм нәрсе жок (болып) тұрғанда атты казактар “штабка жүріңіз” дейді. Бұл “жарайды” деп штаб деген жерлеріне барса, өзінің алданып қолға түскенін сезіп, бармағын шайнайды. Әлгі келгендер атты казак екендіктері анық болғанмен, азғырылып большевик болған бұралқы атты казактар екен. Сол арада атты казактар Нұғманды жалаңаштап қамшымен сабап, мылтықтың түбімен ұрып, ең соңында алты мылтықпен бір басып, өлді деп тастап кетеді. Бірақ ол кезде Нұғман тірі екен. Соңында жамағаты Зинитта Романованың ішкі киімінен баскасын, алтын-күміс нәрселерін, ақшасын, Нұғманның киімдерінің бәрін де әлгі зәлімдер ауылға келіп, жүрдай қылып тонап алып кетіп бара жатқанда, кеудесін сүйретіп ауылға қарай жер бауырлап келе жатқан Нұғманды көріп, тағы мылтықтың астыңғы аяғын, мылжа, мылжа тілігін басып жарып, көзін

шығарып, ит көрмеген қорлықты көрсетіп өлтіреді. Сөйтіп, Алаш-
тың маңдайына басқан бір адал жігіті елінен шығып, большевик
дініне кірген бұралқы атты казактардың қолында.өз тұтынған жо-
лын қуып барғанда құрбан болады.

Марқұмды өлтірген отрядтың аты Кашпиринский отряды атала-
ды. Нұғман 28 жаста еді. Артында абұйырын жабатын қала киімімен
жаңадан босанып, қыз тапқан Зинитта ханым сынық тиынсыз қала-
ды.

Өз басымен әуре болған Бөрте елі марқұмның жаназасын қалай
жөнелтіп, кабірін не күйде қойғанын білмейміз. Бірақ, казак ғұрпын-
ша марқұмның жамағатына тиындап-тебеңдеп, жәрдем беріп тұрған
көрінеді.

Қыршын жас, қаһарман, сабаз Нұғман марқұмның өліміне шын
жүрегімізбен қайғырып, топырағы жеңіл болсын айтып, құдайдан
артында қалғандарына сабыр сұраймыз.

Нұғман марқұмның опатын естіп, қайғырып бет сипап, дұға
кылып қойғанмен азаматтық борышымнан құтыла алмайтын ретті
көріп, ауыр қайғы үстіне жұрдай болып бар мүлкінен айрылып қал-
ған Зинитта ханымға һәм емшек баласына өзімнен 100 сом, кара-
мағымдағы казак оқығандары ашқан “Еркін дала” пұлынан 200
сом жәрдем жібердім.

«Аш казактарға жәрдем» комитетінен де біраз нәрсе бердім.

Телеграф, пошта жүрмейді. Еліндегі жакындарына хабар жібере
алмай тұрмыз. Марқұмның бірге оқыған жолдастары, жакын-
дары тәржіме халін «Қазак» баскармасына жіберуін өтінеміз.

Сөйтіп, большевик заманында казак жұрты екі қымбат ұлынан
айырылды.

Шеттен хабар алу қиын. Бұл екеуі қатарында тұтынған жол
құрбаны болған үшінші бір азаматтың опат хабарын құдай
естірмесін. (Қазак. 1918. №262. «Қазак» газеті).

Ғалым Қадірәліұлы

ӘБДІРЕЙІС АУҒАНБАЕВ

1937-1938 жылдар казак тарихында аса қайғылы кезең болға-
нын тарихтан жаксы білеміз. Қазак жерінің байлығына қызыққан
Кенестік шовинизм «халық жауы» деген желеумен казак халқы-
ның бас көтерер асыл азаматтарын абактыға жапты, ату жазасына
кесті. Республика бойынша атылған азаматтың 70-75% казак зия-
лылар...

ұлдарынан айрылған халықтың интелектісі, күш-қуаты төмендейтіні анық. Ұлт үшін бұдан артық жауыздық жоқ деуге болады. Халықтың бас көтерер азаматынан айыру ісі қала мен ауылда да қызу жүргізілді. Тек қана біздің Солтүстік Қазақстан облысы бойынша он мыңнан астам адам қуғын-сүргінге ұшырады, ату жазасына кесілді, түрмеге қамалды, жер аударылды. Колхозшы бір күн уақытында жұмысқа шықпай қалса, себебі тексерілмей “кеңестік құрылысқа қарсы адам” деп айыпталды. Уақытында егістік жер жыртылмай қалса, не ұжымшардың бір малы өліп қалса, “халық жауының” қолынан келді деп ұйғарылды. “Халық жауы” болу үшін үш кісінің қолы жеткілікті болды.

Солтүстік Қазақстан облысы, бұрынғы Булаев ауданына қарасты «Красный Казахстан» ұжымшарының мүшесі Ауғанбаев Әбдірейістің “халық жауы” деп танылып, он жыл Көкшетау түрмесіне отырып шығуға себеп болған бар-жоғы бір кісімен жүз шайысып қалғаны еді. (Ол кісінің қазіргі уақытта ұрпақтары бар болғандықтан есімін атамадық).

Көрші ауылдың Әшкен деген іліктес молдасы Әбдірейістің үйіне қонып шыққанын жазып жіберген. Солтүстік Қазақстан облысы Ұлттық қауіпсіздік департаментінің мұрағатындағы ісі бойынша Ауғанбаев Әбдірейіске ислам дінін таратушы, ұжымдастыруға қарсы үгіт жұмысын жүргізген, Кеңес үкіметін құлату үшін фашистік ұйымдармен байланыс жасаған деген айып тағылып, 1937 жылғы 26 желтоқсанда Солтүстік Қазақстан облысы УНКВД үштігінің № 23 мәжіліс хаты бойынша 10 жылға қатаң режиммен қамауға алады. Көкшетау түрмесінде он жыл азапты өмір сүріп, туған еліне 1947 жылы оралады. “Халық жауы” деп қамалған адамдар жататын түрменің бөлмесін жазушы Жайық Бектұров былай деп жазған болатын. «Терезеде саңлау жоқ. Темір тор үстінде тактай қаппақ. Тордың өзі де жоғары. Қаппақ жаппақ шынының өзін де сыртқа көз түспесін деп сырлап тастаған. Ішке әсте күн түспейді. Жарық құр елес. Көктің күнгірт сәулесі ғана. Тордың ең үстінде ғана ауа кіретін болмашы бір желдеткіш». Осындай түрмеде жатқан адамда денсаулық бола ма. 1957 жылы түрмеден алған ауыр науқасынан қайтыс болды.

Әкеміз Әбдірейіс 10 жыл Көкшетау түрмесінде жатқанда үйелмелі-сүйелмелі 6 баланың күн көрісі балалардың үлкені Хасен ағамызға қарап қалды. Отбасымыздың барлық ауыртпашылығы осы кісіде болды, - дейді Мұстақым Әбдірейісұлы. Мұстақым атты баласы қазір ауылда тұрады. Әкесіне тартқан ақын жанды Мұстақым әкесінің барлық өлеңдерін жетік біледі.

Мұстақым қарттың Нұржан, Ержан, Біржан, Бірлік атты ер балалары, Күлзипа, Күлпаш, Күлбану, Сұлушаш, Бактыгүл атты қыздары бар.

Ауылдасы Әміре акын:

Білімнің акқан бұлақтай.

Жүзің жарқын шырақтай.

Ел ішінде көрікті ең

Көлде шыққан құрақтай, - дегендей. Әбдірейіс акын, өнерпаз, парасатты ел адамы болған. Көп өлеңдері сақталмаған, осы жинаққа енген өлеңдері өзіне тартқан акын жанды баласы Мұстақымның есінде қалған өлеңдері.

Әбдірейіс акынның өмірдеректерін, қуғын-сүргінге ұшыраған азапты өмірін, өкініш-реніштерін өзінің жазған өлеңдерінен білуге болады. Тек, акын көрген азапты өмірді кейінгі ұрпақтары көрмесін дейміз.

Әбдірейіс Ауғанбаевқа байланысты ҰХК-нің мұрағатынан алынған құжаттар.

Мұрағаттан алынған құжаттар

По делу 1570 по обвинению Аугамбаева Абдреиса.

Обвинительное заключение

1937 года декабря 24 дня с.Булаево

Я, Начальник Булаевского РОНКВД – Сержант Государственной безопасности Ладыгин, сего числа рассмотрев следственный материал по обвинению бая Аугамбаева Абдреиса, -

Установил следующее:

Аугамбаев Абдреис – 1876 г. рождения, уроженец Сладковского р-на, Омской области, б/партийный, м/грамотный, женат, со слов не судим, бай. В момент ареста состоял в колхозе “Красный Казахстан”, Булаевского р-на, Северо-Казахстанской области. Имея систематическую связь с руководителем к-р националистической организации по Булаевскому району с Саликовым Ишмухаметом, а также другими членами этой организации – вел среди казахского населения агитацию за внедрение мусульманской религии и одновременно проводил денежные сборы для посылки средств через Салыкова в ЦДУМ.

Кроме того систематически разлагал трудовую дисциплину в колхозе, агитируя колхозников за невыход на работу и проводил клеветнические измышления по адресу Соввласти. Аугамбаев будучи членами Тоза задерживал перевод серктика на устав с/х ар-

тели, заявляя, что если казахи организуют колхоз, то у них ничего из собственности не останется.

В следствии этой подрывной работы к-з "Красный Казахстан" был организован только 1-го сентября 1937 года. Распространяя клеветнические измышления по адресу Соввласти и ее мероприятий проводит разговоры о скорой войны и перемене власти.

Во время выборов в Верховный Совет Аугамбаев проводя а/с к-р суждения говорил, что якобы Соввласть насильно голосовать за кандидатур, которые выставлены в Верховный Совет.

Аугамбаев в колхозе состоял формально, на колхозную работу не выходил, а занимался систематической спекуляцией, а посему

Постановил:

Дело по обвинению бая Аугамбаева Абдреиса направить на рассмотрение Тройки Северо-Казахстанского Облу НКВД.

Нач. Булаевского РО НКВД - Ладыгин

Справка: Арестованный Аугамбаев А. Содержится под стражей в КПЗ Булаевского РО НКВД с 23.12.37г.

Нач. Булаевского РО НКВД

Сержант госбезопасности Ладыгин.

Выписка из протокола № 23

заседания Тройки УНКВД Северо-Каз. области

Слушали: Дело № 1570 Булаевского РО НКВД по обвинению Аугамбаева Абдреиса. 1876 года рождения, бывшего бая.

Обвиняется в том, что он проводил среди населения к-р вредительскую работу, направленную на срыв мероприятий Партии и Правительства.

Секретарь Тройки

Постановили:

Аугамбаев Абдреиса – заключить в ИТЛ сроком на десять лет, считая срок с 21 декабря 1937 года.

Следственное дело № 1570

Ауганбаева Абдреиса

Родился 1876 году. Сладковский район.

Постоянное место жительства к-з Красный Казахстан. Булаевского района. Рядовой колхозник.

До вступления в колхоз имел: Лошадь– 1, Корова– 1, Избу и юрту.

Состав семьи:

Жена – Ауганбаева Малике – 46 лет. Сын – Абдрейсов Хасен – 1912г. Сноха – Абдрейсова Жамила – 21 год. Сын – Абдрейсов Зейнелгабиден – 12 лет. Сын – Абдрейсов Мустахим – 8 лет. Сын – Абдрейсов Темиртас – 5 лет. Сын – Абдрейсов Каиржан – 14 лет. Дочь – Абдрейсова – Жаныл – 9 лет. Дочь – Абдрейсова Копей – 7 лет.

КӨКШЕТАУ ТҮРМЕСІНЕН ЖАЗҒАН БІРІНШІ ХАТЫ

*Қолыма қалам алайын,
Ойланып жазсам сөз дайын
Ақ қағаздың жүзіне,
Қалам алдым қолыма.
Абыйыр берсін бір құдай,*

*Құзыр бабам зор болып,
Мына бір сапар жолына.*

*Ойлап па едім көрем деп,
Түрмеге келіп енем деп.
Замандас құрбым сағындым,
Жүргенің көзге елеңдеп.*

*Ұйықтасам көрген түсімде,
Әрбір күнгі кешінде –
Ғилажың барма көнесің,
Алланың салған ісіне.*

*Көп сәлем құрбы-құрдасқа,
Жасымнан болған сырласқа.
Ойлағанда бәріңді,
Болмайды сәлем жазбасқа.*

*Тағы да сәлем құрбылар,
Құрбы ішінде бұлдылар.*

*Хатымды алып көргенде,
Еске алған адам бір жылар.*

*Бірінші сәлем кәріңе,
Үлкен кіші бәріңе.
Тамыр таныс тілеңдер,
Жазғың деп алла коруге.
Екінші сәлем шешелер,
Қаталы істі кеше зөр.
Шырмалған торға мен түстім,
Күн болар ма шешілер?*

*Қадірлі сәлем жеңгелер,
Көз тайса көңіл өзгерер.
Татаршақ дәмің біткенде,
Ойда жоқ нәрсе кез келер.*

*Тағы да сәлем ағаға,
Інілерге панаға.
Іздеңдер бақсы, балгерді,
Табар ма дауа жараға.*

*Одан соң сәлем ініге,
Бірің емес бәріңе.
Алдымнан кесіп өтпеген,
Және сәлем келінге.*

*Сұңқардың алтын тұғыры,
Үкіметтің ұзын құрығы.
Жақсыны алмас қылам деп,
Айтады екен бұрынғы.*

*Кеудемде бар арманым,
Көтердім алла салғанын,
Шын қылыш түгіл бұт кезде,
Қаңылтыр құрлы болмадым.*

*Есіме түсті балалар,
Көңілді қайғы жаралар.
Қосылып аман үйірге,
Күн болама елді аралар.*

*Қарағым қалқам, ей, Хасен,
Сендерді көрем мен қашан.
Сендерге алла қоса ма,
Күні-түні зарласам.*

*Жәмила мен Хасенім,
Сендерді ойлап зарықтым.*

*Күні-түні жұмыс жаяулық,
Жанына батты әкеңнің.*

*Қолдарыңда көп жетім,
Бір үйлі жан топ жетім.
Ренжітпей жақсы ұста,
Көп артпас саған міндетін.*

*Жетімнің басы Мәлике,
Қарап отыр сендерге.
Ренжітпей жүре қор,
Мен тірі әзір жүргенде.*

*Болғаның жақсы орынша,
Мен бардағы жайыңша.
Осылай жүріп мен өлсем,
Кетерсің шілдің бозынша.*

*Қоқыбай мен Жаңылым,
Сендерді ойлап сағындым.
Ойлаймын деп сендерді,
Есімнен әбден жаңылдым.*

Қарағым Зейнет, Теміртас,
Мұңшылық көрді газет бас
Ойлағанда сендерді,
Ағады көзден ыстық жас.

Мұстақым, көпей құлыным,
Қолқама біткен жұлыным.
Қайсы бірін айтайын,
Қорлық пен өткен ғұмырдың.

Қайыркеш бар ма, тірі ме,
Ұстауға жарап күлді ме?
Құлыным менің көпейім,
Аяғын басып жүрді ме?

Өңкей жетім құлыншақ,
Байлаған тайдай ұрыншақ.
Ауызға қарап әркімнің,
Жүрмісің болып жалыншақ.

Мұстақым келдің күзді күн,
Қандырып мені сүйгіздің.
Берген соң алла ұл мен қыз,
Көруге жазсын қызығын.

Еркелетіп өсірдім,
Қаталық істі кешірдім.
Бір көруге зар болып,
Өткенің бе осылай есіл күн.

Жалғыз бауырым Бәтима,
Қараңыз сөздің затына.
Еркек болып сен тусаң,
Жатар ма ең қарап артымда.

*Бір туған болса іні-аға,
Сөзімді байқап шамала.
Үйде отырып қорықпай-ақ,
Қылмай ма жаның садаға.*

*Атаңнан сәлем, Күлзира,
Жассың ғой сөзді ұзарға.
Бас аманға мал керек,
Керексіз маған бұл дүния.*

*Тілегенім шыбын жан,
Сендерді көрсем мен аман.
Балаларды бір сүйсем,
Қалмас еді еш арман.*

*Кіріптар болдым қамалға,
Жолықтым мұндай заманға.
Тілектес болсын сәлем айт,
Атымды білген адамға.*

*Патшалар мінген алтын тақ,
Тыңдаңыз зарды құлақ сап.
Назымы деп атамның,
Оқыңдар, қалқам, қолыңа ап.*

Социал Жұмабаев

ЖАЗЫҚСЫЗ ЕДІ ӘКЕМ

Менің әкем Елемесов Қабдолла (құжаттарда Абдолла) 1899 жылы қазіргі Шал ақын ауданының Кеңес Одағының батыры Ыбыраев Ыскақ атындағы ауылдың іргесінде орта шаруаның отбасында өмірге келіпті.

Жастайынан білімге құштарлық танытып, сауатсыздықты жою кезеңінде әр деңгейде білім алған екен. Кейіннен Петропавл қаласындағы педтехникумға оқуға түсіп, мамандық алып шығады.

1926-1929 жылдары Саумалкөлде мұғалімдік қызмет атқарған. Одан кейін 1930-1934 жылдары Петропавлдағы «Коммуна» деп аталатын жетім балалар үйін басқарады. Ауыл-селоларды аралап, жастарды оқуға тарту кезінде Қабдолла Елемесов іскерлік танытып, көптеген ауыл жастарының сауатын ашып, білім алуларына жәрдемін тигізеді. Солардың қатарында Жұматаев Өсербай, Байбатыров Сәден, Оразтаева Биғайша, Сейдахметова Балапан және тағы да басқа көптеген шәкірттері кейіннен өздері ұстаздық жолын жалғап, мұғалім болып еді.

Сонымен қатар Елемесов Қабдолла облыстық «Бостандық туы» газетінің тапсырмасымен Бейнеткор және басқа да аудандарда іссапарда болып көптеген жұмыстар атқарыпты. 1934 жылы Петропавлда қызмет атқарып жүрген жерінен Алматы қаласындағы марксизм-ленинизм мектебіне оқуға жіберіліпті. Оқуын жедел түрде бітіріп, 1936 жылы Жамбыл облысының Жамбыл ауданына қарасты «Билікөл» қой кеңшарына саяси бөлімнің бастығы етіп жіберілген. Қосалқы жұмыс ретінде «Билікөл» атты газеттің редакторы міндетін атқарған.

Бұл кезең біздің тарихымыздағы өте бір ауыр, ағынан қарасы басым кезең болатын Екі көз бірін-бірі аңдып, екінің бірі дұшпан аталып, сотталып, атылып жатқан уақыт. Кінәсі бар ма, жоқ па, оның түп-тамырына дейін тексеріп жатпай-ақ қаламмен бір сүйкей салып, адам тағдырын шешіп жатты емес пе? Осындайда біреулердің көрсетуімен менің әкем Қабдолланы партия қатарынан шығарып, атқарып жүрген жұмысынан босатып тастайды.

Өзінің ешқандай кінәсіз екенін айтып, әділдік іздеп партиялық билетін қайтарып алу үшін шойын жол бойында жүріп тұру оңай болады ғой, - деген ниетпен Тараз (Әулиеата) қаласына көшіп барған жерінде 1938 жылы 3 қаңтар күні тұтқынға алынады. Шешеміз Тайжан Жұмақызы Дүйсенбек немересі 3 баламен. Жәлел 12 жаста, Күлпәш 8 жаста, Совет деген ініміз 1,5 жаста жылап-еніреп қала береді.

Артынан қайда кеткенін білу үшін тамақ алып, бір баланы көтеріп, бірін жетектеп, үлкенін ертіп жаяу-жалпы әр түрменің есігін сығалап. сұрастыра-сұрастыра акыры қайда қамаулы екенін тауып, күн құрғатпай тамақ апарып тұрады. Күндердің күнінде каракұрым халықтың арасымен кимелеп тамақ алатын тесікке зорға жеткен анамыздың тамағын алмай итеріп тастайды.

- Үлкенім Жәлелдің «папамды кара» дегенін естіп карасам: тарантас күймелі арбаның артында еңгезердей екі жуан адам. алдындағы ат айдаушының орындығында бір бала отыр, жанталасып жақындағанымда Қабдолланың айтқаны: «Бәрі бітті, akka кара жұкпайды деуші едім, майдай жұғады екен, енді елді тап», - деген сөзі ғана болды. Құдайдың ұрғанын сонда бірақ білдім, - деуші еді марқұм шешеміз.

Мен болсам нағашыларымның қолында болып, солардың фамилиясымен аталып кете бардым. 1938 жылдың наурыз айында әкемнің інілері Қабдрахман мен Қарибек үш баламен шешемізді елге көшіріп әкелді. Елге оралғаннан кейін «халық жауының отбасы» деген айдар тағылып. шешеміз, көзінен жасы сорғалап жүріп, небір ауыр жұмыстарға жегілгенде кішкентай ініміз Совет қайтыс болды.

Ұлы Отан соғысы кезіндегі қиыншылықтар бәріне де қиын болды. Ағам Жалел 1943 жылдың наурыз айында майданға алынып, 1948 жылдың наурыз айында аман-есен елге оралды. Оның да көрмегені жоқ. Тіпті партияға жолатпады ғой. Әйтеуір, 1957 жылы дегеніне жетіп. кейін Алматыдағы 4 жылдық партия мектебін бітірді, партиялық қызметтерді атқарды. Ол 1991 жылы караша айында дүние салды.

Ауыр жұмыстардың әсерінен шешеміз ауруға шалдығып, көп зардап шекті. Әкемізді көп ойлап. еске алып, оған тағылған кінәлардың бәрі жала екенін айтып отырушы еді. Акыры қайғысы бар, ауыр жұмыстардың зардабы бар, 1981 жылы дүниеден өтті.

Шешеміздің көзі тірісіндегі іздестірудің нәтижесінде. Жамбыл облыстық ұлттық қауіпсіздік комитетінің 1964 жылы берген анықтамасынан әкеміздің 1938 жылдың 3 қаңтарында тұтқындалып. сол жылдың 8 ақпанында атылып кеткенін білдік. Басқадай ештеңе айтылмаған. Әкеміздің бұл дүниеде жоқ екенін білген соң. атамыз Елемеске естіртіп, ауыл молдасы латын, құран оқытып. бата істеттік.

Ертеректе «Қазақстан коммунисті» атты журналдың ақпараттар деген бөлімінде жазықсыз жапа шеккендердің тізімі берілді. Сонда Елемесов Абдолла (құжат бойынша Абдулла, шын аты Қабдолла)

да бар болатын. Осыдан кейін әр жерге хат жолдап, іздеу сала бастадым. Міне, енді әкем Елемесов Қабдолланың кінәсіз деп танылып толық акталғаны жөнінде екінші рет анықтама қағаз алып отырмын. Мазмұнын еш өзгеріссіз келтірейік:

Прокуратура Жамбылской области

14.03.2003 № 17/43 – 03

Северо-Казахстанская область

Шал-акынский район с. им. Ибраево Жумину С.К.

Справка о реабилитации

Елемесов Абдулла 1899 года рождения, уроженец Тонкерейского района Северо-Казахстанская область, арестован 3 января 1938 года Джамбульским РО НКВД за участие в контрреволюционной организации и за вредительскую работу в области животноводства.

08.02.1938 году решением Тройки УНКВД по Южно-Казахстанской области Елемесов А. осужден к высшей мере наказания – расстрелу.

Небары бір-ақ айдың ішінде әкемнің «мәселесі» шешіліп, үкім асығыс түрде іске асырылған. Онымен бірге каншама жазықсыз жандардың өмірлері киылып, қыршын кетті десенші?! Тек, 1957 жылы ғана кінәсі анықталмағандықтан іс қысқартылған. Бұл атылғаннан кейін он тоғыз жылдан соң қабылданған шешім болатын.

Қазақстан Республикасының 1993 жылғы 14 сәуірдегі «Саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау жөніндегі» Заңының төртінші бабына сәйкес, Елемесов Абдолла кінәсіз деп танылып толық акталғаны жөнінде анықтама Жамбыл облыстық прокуратурасының орынбасары, заң кеңесшісі Б.М.Искаковтың қолы қойылып, мөрімен расталған нөмірі 001053 анықтамасы почтамен келді. Кенес өкіметі орнап, билік жүргізген кезеңде әкеміз халқының игілігі үшін еңбек етуге бар күш-жігерін жұмсаған адам болған.

Елді біріктіру, ұжымдастыру кезеңіндегі 1928-1929 жылдары осы күнгі Ыбыраев ауылы қоныстанып отырған жер Бостан атаның қысқы тұрағы болған. Өйткені, Есіл өзеніне жақын, айналасы қоршаған қалың ағаш болатын, осы жер тандалып алынды да, үйлердің ең бірінші қазығын қаккандар Баржаксыұлы Жайлаубай, Елемесұлы Қабдолла болды.

Жәнібек, Қабай, Тұяқ аталарымыздың ұрпақтарын шашыранды болып жүрген жерлерінен бір орынға шоғырландырып қоныстандырып, ұжымшар атын «Мәдениет» деп атап, келешекте мәдени орталыққа айналып, 300-ге жуық үй болады деп жобалаған екен.

кейінде ол іске асты. Ер жетіп, ұзақ жылдар бойы ұстаздық қызмет етіп, ата жасына келіп, ұрпақ өсіріп отырсам да сол бір зобалаң жылдары жазықсыз құрбан болған сан мыңдаған адамдардың қатарында кінәсіз атылып кеткен әкемнің аруағына бас иіп, құрметпен еске алып отырамын.

Сәбит Жұмин

ЕЛУ ЖЫЛДАН КЕЙІН АҚТАЛҒАН

1937 жылдың көктемінде елін сүйген алаштың азаматының бірі Жапаров Шакан да «халық жауы» болып шыға келді.

Ал, осы Жапаров Шакан кім және қалай «халық жауы» болып шықты?

Ұлттық қауіпсіздік комитетінің облыстық департаментінде көрсетілген деректерге карағанда, ол 1898 жылы Солтүстік Қазақстан облысының Төңкеріс ауданындағы Жалтыр ауылында туған. 1917 жылға дейін өз үйінің шаруашылығында болған. 1917-1921 жылдары байларда жалшылықта жүрген. 1922-1923 жылдары кіші милиционер қызметін атқарған. 1924-1928 жылдары облыстық шаруалар мен жалшылар одағының болыстық несие серіктестігінің төрағасы болып істеген. 1929-1935 жылдары Төңкеріс ауданындағы «Октябрь» ет кеңшарының ферма басқарушысы. 1935 жылдан кейін әр түрлі жұмыстармен айналысқан. Ол әуелі ауыл молдасынан оқып сауатын ашқан, кейін ересектердің шала сауаттылар мектебіне қатысып, латын алфавитын меңгерген. Орыс тілін біршама жақсы білген. Кеңес өкіметіне адал қызмет істей жүріп, 1925 жылы Коммунистік партияға мүшелікке қабылданады. 1928 жылы жалған арыздардың салдарынан партиядан шығарылады. 1931 жылы Төңкеріс аудандық партия комитетінің шешімімен оның партиялығы қайтарылады.

Бірақ, оның қарсыластары жоғары жакка арыздарын тоғыта береді. Ақыры 1935 жылғы мамыр айында ол тағы да партия қатарынан шығарылады. Бұл жолы оған кеңшар жұмысшыларының арасында Кеңес өкіметіне қарсы үгіт жүргізді. орыстар мен казактар арасында ұлттаралық араздықты коздырды. еңбек тәртібін төмендетті. соның салдарынан көптеген жас төлдер қырылды. егін жинау науканы нашар жүргізілді деген кінә тағылды.

Өз ісінің адалдығына сенген Шакан бұл кінәларды мойындамады. Ол сол кездегі Қарағанды облыстық (орталығы Петропавл қаласы) партия комитетінің хатшысы М.К. Аммосовқа, Қазақстан Ком-

партиясы Орталық Комитетінің хатшысы Л.И.Мирзоянға және БК(б)П-ның Орталық Комитетіне өзінің кінәсіз екенін дәлелдеп, партияға мүшелігін қалпына келтіруін сұрап арыз-хаттар жолдады. (Оның бұл хаттарының көшірмелері Солтүстік Қазақстан облыстық мұрағатында сақтаулы). Нәтижесінде БК(б)П Орталық Комитетінің жанындағы партиялық бақылау комитетінің алқасының 1936 жылғы 25 маусымдағы шешімімен Шаканның партияға мүшелігі қайтарылады.

Алайда оны қудалау жалғаса берді. Енді қанды 1937 жыл келіп жетеді. Осы 1937 жылдың 4 сәуір күні Жапаров Шаканды Қазақ КСР Ішкі істер халық Комиссариатының Төңкеріс аудандық бөлімі тұтқынға алды.

Жапаров Шаканды айыптау қорытындысында оған 1935 жылғы оны партиядан шығарарда тағылған кінә тағы жабылған. Сонымен бірге Кеңес өкіметіне қарсы құрылған ұлтшылдар ұйымының белсенді мүшелерінің бірі Акбердин Хафиз өзінің Төңкеріс аудандық партия комитетінің хатшысы болып істеп жүрген кезінде 1934 жылдан бастап осы ұйымға мүшелікке тартқан. Осы ұйымның мүшесі болып жүріп, Жапаров Шакан жапондық шпион Акбердиннің басқаруымен жапон барлаушыларына кеңшар жұмысшылары мен аудан колхозшыларының көңіл – күйі жөнінде мәліметтер жинаған және егер Кеңес Одағына қарсы соғыс басталса, ірі диверсиялық істер жасауға, кеңшар малын жоюға Акбердиннен тапсырыс алған. - деп жазылған тексеріс актісінде.

Ал Акбердин Хафиз де осындай жалған жаламен 1938 жылғы 20 қаңтарда тұтқындалып, атылып кеткен, кейін ақталған.

Жапаров Шаканды айыптау қорытындысында: 1918-1927 жылдары ол белгілі «алашордашылар» Рамазанов Абылаймен және басқалармен бірге қазақ азаматтары арасында алашорда идеяларын насихаттаған деп те кінәлаған.

Осындай айыптаулардан кейін Қазақ КСР Ішкі істер халық Комиссариатының Солтүстік Қазақстан облыстық бөлімінің жанындағы «үштіктің» 1938 жылғы 4 қазандағы шешімімен Жапаров Шакан ату жазасына кесілді. Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Солтүстік Қазақстан облыстық департаментіндегі № 02033 істе «Өте құпия» деген айдармен сақталған анықтамада былай делінген:

«Қазақ КСР Ішкі істер халық комиссариаты басқармасының Солтүстік Қазақстан облыстық филиалының 1938 жылғы 4 қазандағы (№ 44 хаттама) Жапаров Шаканды ату туралы шешімі 1938

жылғы 5 қазанда сағат 23-те орындалды. Ішкі істер халық комиссариаты басқармасының Солтүстік Қазақстан облыстық филиалының 8-ші бөлімінің аға инспекторы (қолы қойылған)».

Қандай жантүршігерлік үрейлі анықтама!

Міне еліміздің абзал азаматының бірі осылай өмірден өтті. Қай жерде жерленгені де белгісіз.

Тек 50 жылдан астам уақыттан кейін ғана КСРО Жоғарғы Кеңесі Төралқасының 1989 жылғы 14 қаңтардағы Жарлығының негізінде Солтүстік Қазақстан облыстық прокуратурасының 1989 жылғы 4 сәуірде ешқандай қылмыстық ісі болмағандықтан Жапаров Шаканды толық ақтап шығарды.

Қайролла Мұқанов,

Қазақстан Журналистер одағының мүшесі

ЕСІМІ ЕСКЕРІЛМЕЙ КЕЛЕДІ

Соңғы жылдары қуғын-сүргін кезінде атылғандардың бірталайының аты аталып, еске алынды. Дегенмен, әлі де көптеген боздақтарымыздың есімдері жұртшылыққа толық мәлім емес. Солардың бірі белгілі жазушы, публицист, акын, дарынды қайраткер Міржақып Дулатов пен сыршыл акын, көрнекті педагог Мағжан Жұмабаевтың жақын жолдасы Жұмағали Тілеулин.

Өкінішке орай, бұл кісінің өмір жолы мен қызметі туралы толық мәлімет осы күнге дейін еш жерде жарық көрген жоқ. Біз әртүрлі жазбалардан, естеліктер мен архив құжаттарынан алып, бірсыпыра мәліметтер жинаған болдық. Енді сол деректер негізінде оқырмандарды осы азаматпен таныстырып көрелік.

Ең алғаш бұл кісі туралы біз 1989 жылы «Жазушы» баспасынан шыққан Мағжан Жұмабаевтың шығармалар жинағындағы мына достық әзілінен білдік:

Көкшетаулық.

Денге саулық.

Ақ жаулық.

Жерді шарлап.

Жыладым зарлап.

Ғали жоқ.

Бұл жерде Ғали деп отырғаны Жұмағали. Осынау шумактан Жұмағали Тілеулиннің көкшетаулық екенін білдік. Соңынан «Жұлдыз» журналының 1990 жылғы алтыншы санындағы Міржа

кып Дулатовтың кызы Гүлнәр апайдың «Ардақтап өтем әкемді» деген көлемді мақаласынан Жұмағали Тілеулинмен жақынырақ таныстық.

1909 жылы Міржакыптың «Оян, қазақ!» атты өлеңдер жинағы шыққаны белгілі. Осы кітап үшін патша өкіметі оның авторын қудалауға айналды. Міржакып жан сауғалап. 1910 жылы Қызылжарға келіп паналайды. Сол кезде елдегі ағасы Асқарға жазған бір хатында ол былай депті: «Қызылжарға келгелі бірталай кісілермен таныстым. Олардың ішінде тез тіл табысып кеткенім – Жұмағали Тілеулин деген дәрігер. Ол, әрі қаламы төселген жазушы екен. Өнерден де құр еместігі арамызды жақындата түсті. Оның үйіне барып тұрам».

Міржакыптың осы хаты арқылы біз Жұмағалидың дәрігер екенін, жазушы екенін, «өнерден де құр еместігін» білдік. 1993 жылы Мағжан Жұмабаевтың 100 жылдығы қарсаңында ол туралы облыстық мұрағаттан материал іздеп жүріп, мен Жұмағали Тілеулин туралы кейбір деректерге кездестім. Одан кейін мұрағат қорларының басқа да құжаттарын ақтарып іздеудің нәтижесінде тағы бірсыпыра материалдар табылды.

Осы деректерге сүйенсек, Жұмағали Тілеулин 1890 жылы бұрынғы Ақмола губерниясының Көкшетау уезіндегі төртінші ауылда туған, Омбы қаласында фельдшерлік мектепті бітіріп, фельдшерлік мамандық алған, 1917 жылға дейін Қызылжар қаласында уездік емханада дәрігер болып істеген. 1917 жылдан бастап ағартушылық және қоғамдық жұмыстармен айналысқан. Ол алаш партиясының мүшесі, әрі Алашорданың Петропавл уездік комитетінің мүшесі болған «Айқап» журналы мен «Қазақ» газетінде және жергілікті басылымда мақалаларын жариялап тұрған.

Жұмағали Тілеулин де өзінің достары Міржакып Дулатов пен Мағжан Жұмабаев сияқты туған халқының білімін көтеріп, санасын оятуға атсалысқан. Оны мына бір мысалдан да көруге болады. «Қазақ» газетінің 1917 жылғы 239-шы санында Міржакып Дулатов патша өкіметінің қаһарлы үкімінен қорықпай, 1916 жылғы июнь жарлығынан кейінгі аласапыран мен күйзеліске қарамастан «Оян, қазақ!» кітабының мың данасын Жұмағалидың сақтағанын келтіреді. Енді патша өкіметі құлағаннан кейін осы кітапты сатып, одан түскен ақшаны 1916 жылдан бері босқында жүрген бауырларға көмек ретінде бергісі келетінін айтады Міржакып. Хабарламасының соңында Міржакып: «Оян, қазақты!» жоғарғы шартпен алдыруға талабы бар, сорлы болған бауырларына жаны ашыған азаматтармен қатар біздің Жұмағали Тілеулинмен жақынырақ таныстық»

«г.Петропавловск. Акмола облысы, уездная больница, фельдшеру Джумагалию Тлеулину». (М.Дулатов. Шығармалары. «Жазушы». 1991 ж. 286-287 беттер) деп жазады. Бұл хабарлардан біз Жұмағалиды 1917 жылы әлі де уездік ауруханада дәрігер болып істеп жүргенін байқаймыз.

Жиырмасыншы жылдардың басында мектеп мұғалімдерінің әсіресе, казак мұғалімдерінің білімі төмен болғаны белгілі. Осыған байланысты бірыңғай мұғалімдер даярлайтын бір-екі айлық қысқа курстардың орнына казак мұғалімдеріне арнап үш жылдық педагогикалық курс ашу ұйғарылады. 1922 жылғы қазан айының жетісі күні Акмола губерниялық оқу бөлімінің арнайы комиссиясы Қызылжар қаласында губерниялық үш жылдық педагогикалық курс ашу туралы қаулы қабылдайды. Курстың меңгерушісі етіп, ұйымдастырушылық жұмыста тәжірибесі мол Тілеулин Жұмағалиды сайлауды ұйғарады. Сол жылы 10-шы қазанда болған Акмола губерниялық оқу бөлімінің алқасы комиссияның бұл шешімін бекітеді. Алқа өзінің қаулысында Тілеулинге курсты ұйымдастыру жұмысын сол күннен бастап қолға алуды тапсырады.

Алқа өзінің үшінші қарашадағы қаулысымен үш жылдық орыс педкурсын педагогикалық техникумға айналдырады да, казак педкурсын осы техникумда қатарласа жұмыс істеуге ұйғарады. Кейін ол жеке казак педтехникумы болып қайта құрылды. Оның бірінші директоры болып сол кезде губерниялық оқу бөлімінде әлеуметтік бөлімнің меңгерушісі қызметінде жүрген Жанұзақ Жәнібеков тағайындалады. Бірақ ол көп істемейді. Сол жылдың аяғында ол жұмысқа Жұмағали Тілеулин кіріседі.

Міне, осы кезде Жұмағали Тілеулин ұйымдастыру жұмысына және жаңа оқу орнына оқытушылар іріктеп алуға көп еңбек сіңіреді. Бірінші жылы педтехникумның орыс бөлімінде (меңгерушісі Стрижов) 66 оқушы, казак бөлімінде (Тілеулин) 47 оқушы оқиды. Әр бөлімде 11 оқытушы істейді. Сол кезде казак бөлімінде сабақ бергендер: Тілеулин Жұмағали, Жәнібеков Жанұзақ, Мәмеков Ғалаутден, Айбасов Біркей, Бейсенов Мұхаметжан, Кемелов Ғали, Жандосов Садуақас, Ержанов Бәйімбет, Болғамбаев Хайретден, Айтхожин Сабыр. Мұратовтар еді. Ж.Тілеулин өзі техникум оқытушыларына тарих, жаратылыстану, педагогика пәндерінен сабақ береді.

Қазак педтехникумында мұғалімдер даярлаумен қатар мектеп мұғалімдерін қайта даярлау курсын да өткізіп отырған. Курстың меңгерушісі Ж.Тілеулиннің 1924-1925 оқу жылында казак мектептерінің мұғалімдерін қайта даярлау курсының жұмысы туралы есепті баяндағанын білеміз.

жүз мұғалім білімдерін жетілдірген. Олардың 93-і курсты ойдағыдай аяқтап, 29-ы аудандық, 64-і ауылдық мектептерге жіберілген. Ал төртеуі оқуын әрі қарай жалғастыру үшін педтехникумда қалдырылған. (ГАСКО, ф.2, оп. 1, д.116).

1925 жылғы 20 маусым күні педтехникумды бірінші бітірушілерді шығарып салу рәсімі жасалады. Техникумның орыс бөлімін 32 адам, қазақ бөлімін 8 адам бітіріп шыққан.

Педтехникумда істеп жүрген кезінде Жұмағали Тілеулин сол кезде Қызылорда қаласында шығып тұрған «Жаңа мектеп» журналына өз іс-тәжірибесінен ғылыми әдістемелік мақалалар жазып тұрған. 1927 жылғы 15 тамыздан бастап қазақ педтехникумының директоры болып Жиенғали Әділұлы Тілепбергеновтің келуіне қарай Жұмағали аз уақыт педтехникумда сабақ беріп жүреді де сол жылдың аяғында өз мамандығы бойынша басқа жұмысқа ауысады.

Бұдан кейін облыстық мұрағатта сақталған Петропавл округтік денсаулық сақтау бөлімінің 1927-1928 жылдардағы кадрлар жөніндегі жазбаларынан Жұмағали Тілеулиннің губерниялық денсаулық сақтау бөлімінде емдеу кәсіподағының меңгерушісі болып істегенін көреміз.

Мұрағат құжаттарынан тағы бір байқағанымыз, Ж.Тілеулин денсаулық бөлімінде істеп жүріп те сондағы қызметкерлерге арнап қазақ тілі курсын ашқанға ұқсайды. Оған дәлел сол кездегі Ақмола губерниялық оқу бөлімінің меңгерушісі Қожахметовтың денсаулық бөліміне 1928 жылғы 16 ақпанда жазған хаты. Бұл хатта ол денсаулық бөлімінен қазақ тілі курсының жұмысы туралы мәлімет беруін сұраған.

Ж.Тілеулиннің қазақ тілін өз орнында қолдануды қадағалап отырғанын 1928 жылғы 3 қаңтарда Орталық амбулаторияның меңгерушісіне жазған мынандай қысқа хаты кездеседі: «Заведующей центральной амбулатории. Необходимо вывеску сделать на русском и на казахском языках. Зав.Губздаротделом Савельев, зав.лечпрофа Тлеулин». Бұл осы күнге дейін толық орындалмай келе жатқан проблема екенін ескерсек, автордың сол кездегі батылдығына тәнті боласыз.

Гүлнәр Міржакыпқызы «Жұлдыз» журналында (1994 жылғы. 3-4 сандары) жарияланған «Аманат» атты естелігінде: «Жұмағалидың ұлы медицина ғылымының докторы Серік Жұмағалиұлы Тілеулиннің айтуынша. ...Қызылжарда тұрғандарында әкесінің педтехникумның директоры болғанын әрі дәрігерлік жұмыс атқарғанын

Әзірше мұрағат құжаттарынан Жұмағалидың медтехникумның директоры болғанын куәландыратын деректер кездеспеді. Мүмкін, ол кезде жас Серік (1926 жылы туған) әкесінің қазақ педтехникумының директоры болғанын ауыстырып алған болар. Жұмағалидың 1928-1930 жылдары қандай қызмет істегені жөнінде бізге ешқандай құжат кездеспеді.

Тек Петропавл медициналық техникумының 1930-1934 жылдарды қамтыған бұйрықтар кітабындағы 1931 жылғы 26 қаңтарда жазылған бұйрықта: «Тілеулин Жұмағали 1931 жылғы 9 қаңтардан бастап медициналық техникумға қазақ тілі пәнінің оқытушысы болып алынсын» - делінген. Мұнда ол қанша істегені, қызметтен қашан босағаны туралы дерек жоқ.

Біріккен Мемлекеттік саяси басқарма (ОГПУ) органдары 1928 жылдың аяқ кезінен бастап Алаш партиясы мен «Алашорда» үкіметінің басшылары мен белсенді мүшелерін қудалай бастағаны белгілі. 1928 жылғы 29 желтоқсанда Қызылордада Міржакып Дулатов ұсталса, 1929 жылғы 6 шілдеде Қызылжарда Мағжан Жұмабаев тұтқындалды.

Гүлнәр Міржакыпқызы: «1929-1930 жылдары оның (Міржакыптың – Қ.М.) көп жолдастары ұсталды, жалпы саны 32. Мағжан Жұмабаев, Жұмағали Тілеулин бар» («Жұлдыз», 1994 жылы, 3-4 сандары, Г.Дулатова. "Аманат. Естелік."). - деп жалпылап айтады.

Жоғарыда келтірілген медициналық техникумның бұйрығына қарағанда, 1931 жылғы қаңтар айында Ж.Тілеулин қызметте болған. Сондықтан оны сол 1931 жылдың қаңтарынан кейінгі айларының бірінде тұтқындаған деп жорамалдауға болады.

Аталған естелігінде Гүлнәр алай әкесінің айдауда жүргенде бірсыпыра жолдастарынан алған хаттарынан үзінділер келтіреді. Солардың бірі Павловск қаласында айдауда болған Жұмағалидың 1934 жылғы 30 мамырда жазған хаты:

«Ст. Медвежья гора. Мурманск. ж.д. 1 ОЛК Центральные курсы лекпомов при сан-отделе Дулатов М.

Павловск ЦЧО ул.К.Маркса, дом 6. Ж.Тлеулин. Адрестерінді жуырда алдым. Тұрмыс, саулықтарың қалай? Тұрағым Павел қаласы, қаратопырақ бетінде саулық сақтау жұмысындамын. Менен басқа мұнда біздің жақтан кісі жоқ, жалғызбын. Тұтынуға қиындау болғандықтан үй-іші мұнда келген жоқ. Екі жылдан бері Ташкентте тұрып жатыр ...Мұнда қызмет болғанмен табыс аз. Үй-іші келе алмай отырғаны содан. Өздерің қандай халде тұрсындар. Абдолла Воронежде тұрады, көптен хат келмей тұр ...30.Ү/ 1934 жыл.

Жұмағали». Мұндағы Абдолла – Жұмағалидың бажасы Абдолла Байтасов. Ол кезде бұл да айдауда болған.

Міне, Қызылжар қаласында жиырма бес жылдай денсаулық сақтау, білім салаларында халқына адал қызмет атқарған Жұмағали Тілеулиндей абзал азаматтарымыз да 1937 жылғы қуғын-сүргін кезінде жазықсыз атылып кеткен. Міржакып, Мағжан сияқты оның есімі де халқымызға жақсы таныс болуға тиіс. Оның өмір жолы мен шығармашылығын әлде де зерттей түсу бізге, кейінгі ұрпаққа зор парыз.

*Қайролла Мұқанов,
Қазақстан Журналистер одағының мүшесі*

МӘЛГАЖДАР АЙДАРБЕКОВ

Петропавл қаласының облыстық тарихи-өлкетану мұражайының қазақ тұрмысы мен салт-дәстүріне арналған кең бөлмесінде келушілердің рермендердің көзайымы болған, өте сирек кездесетін, тіпті Қазақстанның басқа қалаларындағы мұражайларында бола бермейтін жәдігер бар, ол-мүйізден жасалған орындық. Орындықтың төрт сирағы, аркасы, шынтақ тірері – бәрі ірі кара малдың мүйізінен жасалып әшекейленген, отыратын жері мал терісінен жұмсақ кылып жасалып, қызыл барқытпен тысталған.

- Бұл орындық қазақтың сән-салтанат өнерінің ешқайда кездеспеген жаңа түрі, мал шаруашылығымен айналысатын қазақтың кәсіби дүниесі. Қазақтар мүйізден неше түрлі әшекейлер, ыдыстар, құрал-саймандар, насыбай салатын әшекейленген шакша жасайтын, ал мүйізден жасалған орындық-тақты бірінші көргенім, деген еді мұражайда болғанында филология ғылымының докторы, профессор Тұрсынбек Кәкішев. Бұл кісіден басқа Алматыдан, Астанадан келген ғалымдар, акын-жазушылар осы жәдігерге таңырқай карап, Орталық мұражайға алу туралы «құда түскендері» де болды.

Аталмыш жәдігердің зерттелуіне Петропавл қаласының тұрғыны Ысқаков Кабиболла кажының «Осы өлкенің тарихын жинастырып жүрген азаматсыздар ғой, бұл орындық-такта үлкен сыр бар, тарихка беймәлім болып бара жатқан тарихи адамдардың есімі бар, өлкеміздің өткені бар», - деген сөзі себеп болды.

Жәдігерді мұражайға 1967 жылғы 21 шілдеде Петропавл қаласының тұрғыны, орындық-так иесінің кейінгі ұрпақтарының бірі Венера Күпкина деген азаматша сыйлаған. «Аталарым Ідріс,

Мәлғаждардан қалған мұра еді, осы мұражайда сақталғанды жөн көрдім». - дегеннен басқа ештеңе сөз қоспай өткізе салған. Мұражай қызметкерлері жапсырма қағазға «байдың тағы» деп жазған. Орындықтың иелері осы өңірдің атакты байлары екенінен артық дерек жиналмаған.

Өткен тарихымызды танып-білуде көрер көзге куәгерлік тарихи дерегі бар мұражайлар мен мұрағаттардың ерекше орын алатынын айтып жатудың қажеті бола қоймас. Негізгі деректерді Петропавл қаласындағы Солтүстік Қазақстан облыстық мұрағаттың 1370 қоры, 3-тізбесі және Алматы қаласындағы республикалық мұрағаттың 135 қор, 1-тізбе, 379-ісінен алдық. Ідріс қажының кейінгі ұрпақтары Кенжетай ана және Манарбек Ақышұлы, осы әулет туралы естігендері бар Зейнолла қажы Олжабаев, Хабиболла қажы Ыскаковтардың естелік әңгімелерін пайдаландық.

Орындық-тактың иесі Айдарбеков Ідріс қажы 1849 жылы Петропавл уезі, Келтесор болысы жерінде, қазіргі Мағжан Жұмабаев ауданының Майбалық ауылында туған. Ідріс қажының туған жылы дау туғызбайды. Өйткені, «Ислам әлемі» баспасынан 2000 жылы шыққан «Қазақстан қажылары» деген кітаптың 120 бетінде 1908 жылы 59 жасында Меккеге қажылыққа барғаны жазылған. Уақытының Шоға атасының Ескарасынан тарайды; Есқара-Масай-Байғұлы-Әлібек-Бакан-Айдарбек-Ідріс-Мәлғаждар (Мәлік).

Ідріс қажы Қазан төңкерісіне дейін сол кезде қазіргі Мағжан Жұмабаев ауданының көп жерін алып жатқан Келтесор болысының болысы, ірі ру басшысы, сол төңіректің атакты байы болады. Байлығы туралы ел аузында мынадай аңыз бар. Басқа кара малдары мен ұсак малдарын есептемегенде жылқысының саны 900 болған екен. «Мыңды айдаған бай боламын», – деп, қанша тырысса да жылқысы мыңға жетпеген. Жылқысының саны туралы «тоғыз жүзден кетпеген, мыңға жетпеген» деген сөз қалған екен.

Ескіше де, жаңаша да оқығаны бар Ідріс қажы ел аузындағы әңгімелерге қарағанда өте қайырымды ел басшысы болған.

Ідріс қажыдан Мәлік (Мәлғаждар) атты ұл, Мәпи атты қыз туады.

Мұрағаттағы ресми құжаттардың біреуінде Мәлік, келесісінде Мәлғаждар (Омбыдан алынған құжаттарда) деп жазылған. Тегі да Петропавл мұрағатында, Омбы облысы сотынан алынған құжаттарда Айдарбеков болса, Алматы мұрағатында Идрисов болып жазылған. Шынында, азан айтып қойған аты Мәлғаждар болуы керек. Мәлік деп туыстары еркелетіп айтса, басқа ұлт өкілдері ай-

туға жеңіл «Малик» деуі мүмкін. Туған жылы да Петропавл мұрағатында 1888 жыл болса, Омбы облыстың сотынан алынған құжаттарда 1876 жыл деп жазылған. Үкіметтен қуғын-сүргін көріп жүрген азаматтың екі төлқұжаты болуы да мүмкін. Осылардың ішінде ден қоятын бір құжат бар. Петропавлдың облыстық мұрағатының қор-55, тізбе-1, іс-53 «Список делегатов Акмолинского губернского съезда» (21.08.1921 г.) атты құжатта съезд делегаттары қатарында «Айдарбеков Малик» деп тіркелген. Ал, 1928 жылғы осы мұрағаттың құжаттарында «Идрисов» деп жазылады.

Мұрағат құжаттарында Мәліктің араб. орыс әріптерімен жазғандары бар. Әсіресе, орыс тілін жетік білетіні, орысша өте сауатты жазатыны БКП(б) Орталық комитеті мен Саяси бюросының хатшысы И.Сталинге, Бүкілресейлік Аткару комитетінің төралкасына жазған хаттарынан байқауға болады.

Келтесор болысын басқарған әкелі-балалы Ідіріс қажы мен Мәлік (Мәлғаждар) Айдарбековтардың атқарған қоғамдық қызметін, тарихтағы орнын сол уақыттағы тарихи жағдайларға бұрылыс жасамай айту қиын, түсініксіздеу де болар еді. «Жолдасыңның кім екенін айтшы, өзіңнің кім екенінді айтып берейін», - деп, халық даналығы айтқандай және орыстың ұлы тарихшысы Карамзиннің «Әр тарихи тұлғаға өзі өмір сүрген тарихи жағдайға орай баға беру керек» - деген екен.

XX ғасыр басындағы аумалы-төкпелі аласапыран заманда ел теңдігі үшін атқа қонған, газет шығарған, партия құрған, қуғын-сүргінге ұшыраған, акыр соңында жат қолынан қаза тапқан Алаш қайраткерлерінің бірі, қаламгер – Көлбай Төгісұлына Петропавл қаласында «Үш жүз» партиясын құруға және оның «Үш жүз» газетін шығаруға қаржыдай көмек беріп отырған, осы істі ұйымдастыру ісіне тікелей көмек жасаған әкелі-балалы Ідіріс және Мәлік Айдарбековтер болған.

Тарихтан XX ғасырдың бас кезінде демократиялық бағыт ұстанған қазақ тіліндегі газет-журналдар дүниеге келе бастағанын жақсы білеміз. Ел болашағына алаңдаған қазақ зиялыларының басым көпшілігі осы баспасөз төңірегіне топтасты. Олардың қаламынан шыққан пікірлер бір мақсатқа тоғысып, ортақ қоғамдық ойдың арнасына құйылып жатты. Қазақ зиялыларын толғантқан басты мәселе-тәуелсіз мемлекетке қол жеткізу, қазақ жастарын оқу-білімге шақыру еді. Мәлік Айдарбеков та осы зиялылар қатарында болды. Көлбайдың да демократтық көзқарасының әсері болар, әсіресе, Көлбай Төгісов шығарған «Алаш», кейін «Үш жүз» газеттерінің басындағы «Алаш» газетінің бағытына қатысты пікірлерінің бірі.

демократтық бағыттағы әкелі-балалы Айдарбековтер Келтесор болысында мешіт-медіресе, орыс-казак мектептерін салдырды, балаларды оқытуға мұғалімдер жалдап, ел ішінде оқу-ағарту жұмысына көп көңіл бөлді.

Көлбай Төгісов «Үш жүз» партиясын, оның органы «Үш жүз» газетін шығаруда Петропавл қаласын тандап алуының басты себептерінің бірі – осы әкелі-балалы Айдарбековтердің көмегі еді. Жоғарыда Қ.Кемеңгерұлы айтқандай «Үш жүз» партиясының құрамында әртүрлі топтар: байлар да, кедейлер де болды. «Үш жүз» партиясы жоғарыда айтылғандай алғашында большевиктер партиясын мойындап, Колчактарға, «Алаш» партиясына қарсы күресте большевиктермен бірге болды. «Алаш» пен «Үш жүз» арасында бітіспес саяси күрес жүріп жатты. «Алаш» партиясы да Петропавл қаласында «Үш жүз» газетіне қарсы «Жас азамат» газетін шығарды. «Жас азамат» газетінде «Соғыс майданынан» деген ірі жазудың астында мынандай хабарлар тұрды. «Большевиктер енді ұзақ жасамайды. Енді көп болса, жеті-ақ күн өмірі қалған шығар. Колчак, Дутов, Юденич, Деникин сияқты ардагерлер тұрғанда біздің «Алты Алаш» большевиктерге жем болмайды. . .» – деп жазды Сәбит Мұқанов сол кездегі саяси жағдай туралы.

«Үш жүз» газетінің әр санында Мәлік Айдарбековтың мақаласы жарияланып, газеттің соңына «Газет демеушісі Айдарбековтар», – деп жазылған. «Үш жүз» партиясы және газет туралы Сәбит Мұқанов былай деп жазады: «1918 жылдың мартынан бастап май айына дейін Петропавлда шыққан «Үш жүз» газетінің бірнеше нөмірі Торсан үйіне де келген еді. Сол газеттің сегізінші нөмірінде «Алаш» партиясында жүрген қу табындардың мұрындары қанап жарға құлады» деген бас мақала шықты. Мақаланың авторы Көлбай Төгісов Алашорданың басты адамдарын сыбай жамандаған. . .

Екі жарым айда азғантай ғана сандары шыққан «Үш жүз» газетін оқысақ, бұл партияның да ұлтшылдық бағытта ұйымдасқанын көреміз. Бағдарламалық жағы эсер партиясына келеді. «Үш жүз» Петропавлдағы Совдеппен бірігіп қызмет істеген де, 1918 жылы чехославактардың Сібірде революцияға қарсы жасаған төңкерісі болғанда Совдеп адамдарымен бірге «Үш жүздің» адамдары да абактыға камалып, бастығы Төгісов қып, Колчак олардың көбін атқан» – Сәбит Мұқанов. («Өмір мектебі», 9 том, 466 бет).

Жазушы Сергей Баймұхамбетов «Загадка потомка Каракесенова» («Северный Казахстан», 4.02.1994г.) деген мақаласында былай деп жазады: «Легенда гласит, что как раз гордость и стала причиной».

ских командиров, чьи войска расположились в ауле Идриса-хаджи, вызвал старейшину к себе. Патриарх, конечно, оскорбился и отправил гонцов назад с подробнейшими разъяснениями, кто и кому должен являться. А кончилось все расстрелом. Какие, к черту, казахские церемонии, когда есть маузер и трехлинейная винтовка». Сергейдің бұл жазғаны Ідіріс қажыны Колчактардың атқанына ғана анықтама бола алады. Ал, Ідіріс қажының Колчак командирінің, яғни қарулы үкімет адамының шақырғанына бармауы, Колчак армиясы адамының шақырғанда келмегені үшін атып тастауы жазушының қиялынан шыққан деуге болады. Жазушының Ідіріс қажы өліміне терең бойламағаны, саяси төркініне мән бермегені анық көрініп тұр. Елаузындағы Ідіріс қажы туралы кейбір әңгімелерде байлығын тонау үшін өлтіріпті деп те айтылып жүр. Мұның бәрі сол кездегі саясатты, оқиғаны дұрыс бағаламаушылықтың шыққан.

Ідіріс қажыны колчактардың не себепті атқанын жоғарыда жазсақ, қалай атқанын баласы Мәліктің өз қолымен жазғанынан оқиық. Алматы қаласындағы республикалық мұрағатта қор-135, тізбе-1, Іс-379. «Дело по конфискации хозяйства и выселению бая 8-го аула Бейнеткорского района Петропавловского округа Идирисова Малика» деген 1 беттен тұратын іс бар. Осы істе Айдарбеков Мәлік Ідірісұлының Бүкілресейлік Орталық Аткару Комитетінің Төралқасына жазған хаты бар. Осы хаттан әкесінің өліміне байланысты уақиғадан үзінді келтірейік.

«Я и отец мой Идрис Айдарбеков были одними из деятельных членов этой партии («Уш жуз»). С водворением в Сибири Колчаковской контрреволюционной власти деятели контрреволюционной партии «Алаш Орда» поспешили донести Колчаку о признании и приобщении партии «Уш жуз» во главе с Тогусовым к Советской власти. Поэтому, в 1918 году Колчак распорядился арестовать Тогусова в Омской тюрьме и Тогусов был взят под стражу. Во время декабрьского восстания Омских рабочих против Колчака Тогусов сумел бежать из Омской тюрьмы, но он был задержан «Алаш-Ордой» и выдан ею Колчаку, который и распорядился убить Тогусова жестокой мученической смертью. Я же тогда был задержан-арестован Колчаком в качестве заложника впредь до поимки Тогусова. Расправившись с Тогусовым Колчак, снарядил карательную экспедицию для разгрома партии «Уш жуз», в том числе меня и моего отца Идриса Айдарбекова и, считая меня также убийцей, оставила меня на месте, избив меня изрядно. Дом же наш был ограблен тогда. Я однако успел, притворившись уби-

тым. Таким образом, за преданность Советской власти, отец мой был убит Колчаком, а я был изранен до полусмерти, и спасла меня лишь одна оплошность палачей».

Өзінің хатында жазғанындай, Мәліктің Келтесор болысы ревкомының төрағасы болғанын анықтайтын құжаттар жетіп артылады. Петропавл облыстық мұрағатының қор-55, тізбе-1, іс-53. «Список делегатов Акмолинского губернского съезда (21.08.1921)» атты құжатта 168 съезд делегаттары тізімінде 78-ші болып тіркелген. Петропавл мұрағатының қор-5, тізбе-1, іс-185. «Протоколы, анкеты и списки членов Келтисорской волости» деген құжатта мынадай мазмұнды хат сакталған:

«В Келтисорской волисполком:

Настоящим информационную инструкторского п/отдела Отдела управления Акмолгубисполкома предлагает с получением сего немедленного выехать в г.Петропавловск и прибыть в Губинфинстр не позже 25 января 1922 года. За неисполучением сего и за несвоевременную явку будут виновные передать суду.

Примечание: Явится председателю тов.Айдарбекову и секретарю тов.Тастемирову обязательно.

Завгубинфинстром п/отд.

Секретарь».

1922 жылдың басынан бастап болыстық ревкомдар таратылып, болыстық атқару комитеттері құрылады. Мәлік Ідірісұлы Келтесор ревкомның төрағалығынан осы болыстың атқару комитеті төрағасына сайланады. Оны анықтайтын өз қолымен жазылған қолхаттың ксерокөшірмесін бердік.

Ксерокөшірме. Подписка.

Мәлікті 1923 жылы Акмола губерниясы бойынша өткен болыстар сайлауында Қазан төңкерісіне дейін патшалық Ресей кезінде ел басқарды, әкесі Ідіріс бай болды, қажылыққа барды деп сайлау тізіміне енгізбеді. 1923 жылдан 1928 жылға дейін атқарған қоғамдық қызметі туралы деректер жоқ.

1928 жылы Петропавл округы бойынша 30-дан астам ірі байларды жер аударады. Осы байлар тізімінде Ідірісов Мәлік те бар.

Петропавл округтік атқару комитеті Мәлік Ідірісұлына жер аударар алдында мынадай мінездеме береді:

«Идрисов Малик – лет сорок. Бай. Раньше в Николаевское время был волостным управителем. Является крупным торговцем. Имел торговую связь с Москвой и Петроградом. Он по несколько раз присваивал...

к суду. Имеет две жены. Имеет 4-х наемных рабочих. Пользуется большим экономико-политическим влиянием в пределах бывших трех волостей». (фонд-1370, опись-3. Выписка из доклада об итогах компании конфискации в Бейнеткорском районе. Характеристика баев).

Әрине, округтік атқару комитеті өз істерінің дұрыстығын көрсету үшін барынша жаман мінездеме жазған.

Мәлік Ідірісұлы Ақтөбеге жер ауып барғасын Петропавл округтік атқару комитетінің жазықсыз жер аударғанын нақты деректермен дәлелдеп, Бүкілресейлік атқару комитетінің төралкасына, БКП(б) Орталық Комитеті мен Саяси Бюросының Бас хатшысы И.Сталинге шағым хат жазды. Бұл шағым хаттарды Алматы мұрағатының 135 қор, 1-тізбе, 379-ісінен алдык. Екі хаттың көшірмесін жазып отырмыз, өйткені осы екі хаттан оқушы Айдарбековтер жайлы көп жағдайды аңғара алады. Мәлік Айдарбековтің саяси сауатты, өжет адам екенін айтпас бұрын сол кездегі тарихи жағдайға тоқталайық.

Қазақстанда тоталитарлық жүйенің берік орын алуы Ф.Голощекиннің үкімет басына келуімен (1925-1933ж.ж.) тығыз байланысты. Ауылдарды Кеңес үкіметі орнаған жоқ деп, «Кіші Октябрь» төңкерісін жүргізіп, қысқа уақытта отырықшылыққа (ұжымдастыру) көшіру саясатын жүргізді. Бұл саясатқа қарсы болады деген озық ойлы ел басшыларын қуғынға ұшыратты. С.Садуақасов, С.Қожанов, С.Сейфуллин, М.Мырзағалиев, Нұрмаков, С.Мендешов, Ж.Мыңбаев сияқты ел басшыларын «ұлтшыл» деген желеумен 1926 жылдары қызметтен, елден қуды. 1928 жылдың аяқ кезінде А.Байтұрсынов, М.Дулатов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев екі жылдан кейін М.Тынышбаев, Ж.Досмұхамедов сияқты алдыңғы қатарлы ұлт өкілдерін тұтқынға алынды. 700-ден астам ірі байларды тәркілеп, жер аударды. ОГПУ-дің мәліметі бойынша бұлардан басқа 1922-33 жылдар арасында үкімет саясатына қарсы болды деп 33 мың адам қамауға алынды. «Кіші Октябрь» ұжымдастыру саясатының нәтижесінде Қазақстандағы қазақтардың саны 50 пайызға кеміді.

Көршілес Қырғыз, Өзбек, Түркімен, Тәжік республикалары мұндай нәубәтсіз, мұндай апатсыз-ақ, мұндай шығынсыз-ақ ұжымдастыру қайшылықтарын жене білгенде Қазақстанның осындай жағдайға ұшырауы тек үкімет басшысы Ф.И.Голощекиннің кінәсінен болды. Орыстардың мұжығынан басқа шаруа көрмеген Голощекинге ең кедей деген көшпендінің отыз-қырық ұсақ малы, төрт-бес ірі қарасының болуы шектен тыс байлық болып елестейді.

Пролетариатсыз социализм құруға болмайды, Октябрь революциясы казак даласында болмапты деп Сталинге хат жазады. И.Сталин бұл идеяны қызу колдап, бұрыштама қояды. Сонымен 1928 жылы бүкіл Кеңес еліне жеке шаруаларды ұжымдастыру басталғанда, Қазақстанда Ф.И.Голошекиннің басшылығымен «Кіші Октябрь революциясы» басталады. Голошекиншілдер жалаңаш батрактарды қолына мылтық беріп, атқа отырғызады. Сөйтті де малы бар халыққа айдап салды. 300-ден аса малы бар үйлерді «байлар» деп шаңырағын ортасына түсірді. Малдарын тартып алып елден қуды, жер аударды. Сәл дауыс көтерген бай, кожа, молданы қолдарына шексіз билік тиген белсенділер, әсіресе, орган қызметкерлері сотсыз, тергеусіз атып та тастап жатты. Мал ұстаудан басқа кәсібі жоқ казак халқының мал бірден-бір тіршілік көзі екенін, білмеді. Әр халықтың жергілікті ерекшелігін есепке ала отырып, бұл науқанды асыра сілтеусіз, белден баспай, үгіт-насихатпен жүргізгенде казак халқы бұрын-соңды болмаған қырғынға ұшырамаған болар еді.

И.В.Сталинге жазған хатында Мәлік Ідірісұлы Қазақстандағы жағдай туралы былай деп жазды: «Мы, казахи, переживаем ныне этап разлагающегося родового быта, из скорлупы этого быта мы еще не вылутились. Мы, казахи, в силу сложившейся счастливой об, активной политической обстановки, созданной Октябрьской революции, избегли грозившего при царизме этапа рабства, также этапов феодализма и капитализм и казахи, минуя муки рождения этих этапов, свободно, легко и безболезненно могут воспринять социалистический строй при условии разумного и умелого подхода к делу со стороны местных партийных, советских и хозяйственных организаций и при условии строжайшего соблюдения принципов преподанных 15 съездом партии и последовавших за ним Пленумов ЦК ВКП(б).

Переход же от родового быта к социализму не представляет таких особых мук, так как в самом родовом быту содержатся все начала патриархального коммунизма, нуждающегося в разумном руководстве диктатуры пролетариата и в научном оформлении.

Если мы ошибаемся в наших взглядах на дело, то мы просим Вас, тов.Сталин, извинить нас в том предложении, что мы говорим Вам все это от чистого сердца без задних мыслей по нашему разумению.

Мы полагаем, что Казахстан в отношении нас допустил ошибки, что просим Вас иметь всегда в виду».

Хаттың мазмұнына карағанда Мәлік сауатты, саясатқа да жетік болған. Екіншіден. И.Сталиннің сол кездерде сенімді адамдарының бірі деп саналған Голощекин басқарған Қазақстан үкіметін «кателесті» деп Сталиннің өзіне жазуы барып тұрған батылдық екінің бірі істей бермейтін іс.

Мәлік Ідірісұлы «Голощекин кателесті» деп 1928 жылғы 18 желтоқсанда Ақтөбе қаласынан жер ауып жүрген уақытта жазған. Бұл уақытқа дейін Қазақстанда ұжымдастыру жұмысында кателік жіберілді, халықты жазықсыз жер аударды деп И.Сталинге, не Ф.Голощекинге Мәлік Ідірісұлынан бұрын хат жазған басқа адамды тарихтан кездестіре алмадық. Рас, 1932 жылы Ғ.Мүсірепов, М.Ғатаулин, М.Дәулетқалиев, К.Қуанышев, Е.Алтынбеков БКП(б) Орталық Комитетіне Қазақстанда ұжымдастырудың лениндік принципін бұзу орын алып отырғандығы туралы хат жазған. (Бұл «Бесеудің хаты» деп аталып кеткен).

Қазақстандағы осы сияқты теріс саясатпен, аштықпен белсене күрескен партия қайраткерлерінің бірі – сол кездегі РСФСР совнаркомының орынбасары, белгілі революционер Тұрар Рысқұлов Сталинге екі рет хат жазған. Бірақ бұлардың бәрі 1931-1932 жылдары жазылған.

Мәлік Ідірісұлының ол кезде «тәжірибелі большевик, Сталиннің серігі» атанған Филипп Голощекиннің атына сын айтып, Сталиннің өзіне жазуы айға балта сілтеумен бірдей болатын.

Мәлік Айдарбеков БКП(б) Орталық Комитеті мен Саяси Бюросына, Бүкілресейлік Орталық Атқару комитетінің төралқасына КазЦИК-тың және Петропавл округтік атқару комитетінің жазықсыз Ақтөбе қаласына жер аударғаны туралы шағым хатын өз атынан ғана емес, өзімен бірге жер аударған Бейнеткор ауданының 8.10 ауыл тұрғындары Сұлтан Әбдірахимов, Баймұхамед Майкөтов, Хасен Баймұхамедов, Құрманшаих Майкөтов, Дәмелі Майкөтова, Исамберді Тоқымбетов, Тасмағамбет Тоқымбетов, Жылқыбай Сабырдинов, Нұрғали Жылқыбаев, Темірғали Жылқыбаев, Ахметжан Нұрмұхамедов, Ибел және Жүніс Қаймуллиндер атынан да жазған.

Бірақ, жазылған шағым хаттар нәтиже бермеді, өйткені Петропавл округтік атқару комитеті жоғары жакқа бұл кісілерді тап жаулары деп жағымсыз жауап береді. Мысалы, Мәлік туралы Сталинге: «Революцияға дейін әкесі Ідіріс екеуі патша үкіметіне қызмет етіп, болыс болды, атакты байлар, кедейлерді канады, Ідіріс Мекеге барды» - деп телеграммамен жауап берген. (кор-135, тізбе-1, іс-270).

аузындағы әңгімелерге карағанда тиісті мерзімін өтеп, 1932 жылы босатылады. Ақтөбеде жер ауып жүргенде өлеңмен елге жазған хаты:

*Өткен күн, көрген қызық түсті еске,
Зарығып бір отырмыз күнде кешке.
Өткенді мысал қылып жаздым өлең,
Жамият бұл қалай деп айып етпе.*

*Жаратқан хақтағала күн мен айды,
Қасірет, ауыр қайғы сөз қозғайды.
Тағдырда жазған іс өзгерілмес,
Құдай досты пайғамбардан біз қалайды.*

*Атамыз өткен екен керей-уақ,
Сөйлеймін білгенімді салсаң құлақ.
Олар да өз тұсында кем болған жоқ,
Бақ-дәулет ғұмырынша кімде тұрмақ.*

*Уақта белгілі еді Қамбар атам,
Сөзімде осы айтқан барма қатам.
Ерегіскен дұшпаннан кегін алып,
Қалмақты Назым үшін қырып салған.*

*Екінші болды батыр тағы Көкше,
Соғысты жаулармен нағыз ерше.
Жаулыққан қалмақтарды бет қаратпай,
Бірсыпыра батырлықпен ғұмыры өтті.*

*Қазақты асырады тұлпарымен,
Екінші қолындағы сұңқарымен.
Адам ғып алты алашты өркендетіп,
Сол үшін атты қазақ соңына ерді.*

*Бір күні жауыз ажал қуып жетті,
Атамыз Қобыландыға қаза жетті.
Асылдан болат туып Қосай батыр,
Салтты дүниесіне заман ақыр.*

*Өлтіріп Қобыландының кегін алып,
Бақ – дәулет, құрды басқа алтын шатыр.
Үшінші болды батыр Баян-Сары,
Қозғалды қасіреттен сөздің зары.*

*Қасында Абылайдай ақылшы боп,
Бағынды бұларға да жұрттың бәрі.
Өтіпті бұлардан да дүние солай,
Кім өтті бұл дүниеден бір тосылмай.*

*Уақтың шалқақтаған еркесі едім,
Бұл күнде жабырқатты патша құдай.
Қайран ел сағынамын сіздерді ойлап,
Қасірет толып жатыр іште қайнап.*

*Өткен күн қайта айналып келерме екен,
Жабыққан көңілдегі қайғыны айдап.
Мен жүрмін Ақтобенің қаласында,
Сиынып бір алланың панасында.*

*Бақ-дәулет ағайынның құрметімен,
Симаушы ем Сарыарқаның даласына.
Мал ұрлап, кісі өлтірген жазығым жоқ,
Аз ғана бақ-дәулеттің жаласына.*

*Дариха жауыз тағдыр қайталадың,
Алмаған бақ-дәулетті еш қалмадың.
Қатын-қалаш, үй-ішін түгел айдап,
Жылаған балаларға көз салмадың.*

*Жанатай Тұрашпенен асыл затым,
Тұрашқа көңілімде бар зой дәтім.
Сарғайып сағат сайын күтсемдағы,
Сонда да бір келмеді жазған хатың.*

*Бірінші дұғай сәлем, Сағит аға,
Кетіп тұр осы күнде бізден баға.
Кез болды түрлі қаза бұл шағыңда,
Қайырын берсін сізге хақтағала.*

*Дос құрбым, замандасым Мұқан мырза,
Мен үшін бір жаныңды қылдың пида.
Ардақты Нұрмұханбет, Қасен, Бейсен,
Сіздерге өлгенімше мен риза.*

*Ардақты Орынбасар ағатайым,
Біз кетіп сіздерге түсті уайым.
Тілегін екі жақтың қабыл етіп,
Үйірге қосар ма екен бір құдайым.*

*Нұрпейіс, Шахан менен Қоржанбайға,
Бір жүріп ойнап күлген заман қайда.
Зарығып сіздерді ойлап жатқан жүрек,
Білмейтін не боларын, қандай жайда.*

*Хат-хабар мен күтемін бәріңізден,
Өлгенше бұл дүниеден күдер үзбен.
Бақыт бол, үлкен-кіші замандасым,
Қоштасу, амандасу енді бізден.*

*Болғанда заман дауыл, басым қаңбақ,
Жет қуған жаққа қарай домаламақ.
Тапсырып тәуекелге белді байлап,
Дариха мұхмин адам мойындамақ.*

*Мәпидей жалғыз бауыр қалды артта,
Зарланып жылағаны батты жанға.
Біз кеттік тәуекелге белді байлап,
Зар жылап қалта берді Қызылжарда.*

*Жылаған көздің жасы шығын заман,
Болып тұр жылағаның ызыңдаған.
Бір алла тілегіңді қабыл етсін,
Не айтам одан басқа бауырым саған.*

*Өткен күн қылған қызық түседі еске,
Зарығып біз отырмыз күнде кешке.
Назым қып бір-екі ауыз жаздым сәлем,
Жамият бұл қалай деп айып етпе.*

*Жазушы Мәлғаждар менің атым,
Тарихта белгілі еді арғы затым.
Шыға алмай қыр басына ойда отырып,
Қасіретпен ағайынға жазған хатым.*

*Күрең ат, ащылы шоқ жерім қалды
Қарауыл, керей-уақ елім қалды.
Бірге өскен кішкентайдан бауырларым,
Тыңдашы құлақ салып біздің зарды.*

*Мұрнымнан Келтесордың исі кетпес,
Коруге шоғаларды көзім жетпес.
Өтсе де неше заман көрге түспей,
Түсімнен бауырларым оңі кетпес.*

*Бауырлар, көп болды көрмегелі,
Бар шығар ренжіткенім кей біріңді.
Сен үзген шынар ағаш бұтағындай,
Толқынмен азып кеткен біз бір мұңды.*

*Әміржан, Қапизамен құлыным-ай,
Сорыңа кездестірді мына құдай.
Үш үйді қатар тігіп толықситын,
Заманың не болады бұдан былай.*

*Елубай саған аманат осы өлеңім,
Аяйды қолдан келсе кім өнерін.
Еліме анық оқын түсіндірші,
Тартылмай шаршы топта кемеңгерім.*

*Қаламым тоқта енді, сөзім қысқа,
Сондай-ақ, жүйрік емен сөзге ұста.
Бар шығар арасында көп қатесі,
Тар жолда, тайғақ кешу ағысында.*

Мәлік Айдарбеков 1934 жылы Омбы облысына көшіп барып, 1937 жылы Омбы қаласында «халық жауы» деп ұсталып, ату жазасына кесілді.

Социал Жұмабаев

“ХАЛЫҚ ЖАУЫНЫҢ” БАЛАСЫ

Тәштитов Қайсар 1904 жылы 5 қазанында туған, қазіргі Ақмола облысы Қорғалжын ауылында. Қазақстан жастар қозғалысының жетекшісі. Петропавлдағы орыс-казак мектебін (1920), губерниялық партия-кеңес мектебін (1924), Мәскеудегі Свердлов атындағы коммунистік университетті (1930) бітірген. 1919-30 ж.ж. жұмысшы, курсант, оқытушы, комсомол қызметкері, Ақмола, Ақтөбе губерниялық комсомол қызметтерінде бөлім меңгерушісі, 1-хатшы болды. 1930-31 ж.ж. БК(б)П Қазақ өлкелік комитетінің Қызылорда округтік партия комитетінің насихат және үгіт бөлімінің меңгерушісі, Қарсақпай аудандық партия комитетінің хатшысы. 1931-33 ж.ж. Қазақ АКСР-і Халық ағарту комиссарының орынбасары. Қазалы аудандық партия комитетінің хатшысы. 1933-37 ж.ж. Қазақстан комсомолының 1-хатшысы қызметтерін атқарды. 1937 ж. қазан айында “халық жауы” ретінде тұтқындалып, саяси қуғын-сүргін құрбаны болды. КСРО Жоғары соты әскери алқасының 1957 жылғы 4 сәуірдегі шешімімен ақталды.

* * *

Ауыл ішіндегі ойын баласы болса да, қолдан жасалған алапат аштықтың талай шаңырақты күйретіп, отын өшіргені, есінде еміс-

еміс калыпты. Талшык етер тамак таппай, бір үзім нанга зар болып, аштан бұратылып, ісіп-кеуіп өлген адамдардың кескін-кейпі көз алдында әлі күнге дейін елес сияқты көрінеді. Қатты үрейленген елдің есі шығып, сендей соғылысып, басы ауған жакка босып, жосып кетті. Әкесі мен шешесі өздері сияқты босқындарға ілесіп, іш жакка барып жан сауғалады. Әйтеуір, Айтбайдың татар дәмі бар екен. «Адамның басы - алланың добы» деген рас па деп калады кейде. Бір кіндіктен он үш еді. Жалғыз қалды. Отызыншы жылдардағы аштық, сталиндік куғын-сүргін кездегі ауыртпалық – бәрі-бәрі шиеттей сәбилерді де кынадай кырған жоқ па. Бұл да – кейде адамның налып айтатын «ку тағдырдың» бұған тартқан бір «сыйы» шығар. Әке-шешесі өзгелер сыкылды туған жерге оралып, заман түзеле бастаған шакта ел іші тағы дүрлікті, енді сталиндік куғын-сүргіннің зобалаңы туды. «Ананы ұстап әкетіпті, калай білмей жүргенбіз, халык жауы екен ғой» деген сыбыстар көбейе түсті. Бірде «Қайсар Тәштитовты ұстап алып кетіпті» деген хабар дүңк ете қалды. Бойын үрей билеген ауылдағылар бір уыс болып үрпіісіп, сенерін де, сенбесін де білмеді. Үшкызыл ауылы Қайсар десе ішкен асын жерге қоятын, ел азаматы ретінде катты сыйлайтын, кәдір тұатын. Жастайынан білім іздеп, оқып, кеңес өкіметін белсене құрысуға ат салыскан жалынды жас орда бұзар отызында Республика жастар комитетінің бірінші хатшылығына дейін көтерілді. Айтбай нағашысын көре алмаса да, үлкендерден ол туралы тек жылы лебіз еститін. Міне, халык мактан тұтар азамат 1937 жылдың маусым айында «халык жауы» ретінде ұсталғанда таңырқамаған жан қалмаған.

Қайсардың жездесі Әшірбектің катты налығаны соншалык, екі-үш күнге дейін нәр татпай, бүк түсіп жатып қалды. «Өзге өзге. Қайсарды халык жауы дегенге кім сенеді?» - деп айтып қалғаны бар. Еш зілсіз, кексіз айтылған бір ауыз сөз оның тағдырын шешіп кетті ме екен? Сол жылы кыс ерте түсті. Қараша басталмай жатып. Жер-Ана ак көрпесін айкара жамылды. Алғашкы ак үлпек қардан кейін іле күн қақай суытып, оның соңы долы боранға айналды. Сондай кештің бірінде Әшірбек колхозшы үйіне жұмыстан кешігіңкіреп келді. Әлденені сезгендей мазасыз күй кешті. Оның жұмыстан оралуын күтіп тұрғандай үйге мұздай киінген екі адам кіріп келді. Тізе бүккен жоқ. Қыскаша ғана тіл катысып, Әшірбекті аудан орталығына суыт алып кетті. Содан әке қайтып оралмады. Айтбай кейін білді, сол жолы келгендер «үндеместер» екен. Сөйтіп. Бейнеткор ауданына қарасты Мирзоян атындағы колхоздың озат колхозшысы Жағыпаров Әшірбек «халык жауы» болып шықты. Ал-

пысыншы жылдары әкесінің ақталғаны жөнінде қағаз алды. Баска ештеңе жазбапты. 1989 жылы облыстық прокуратура мен мемлекеттік қауіпсіздік комитеті баспасөзде ақталғандардың тізімін жариялады. Әкесінің аты-жөні тізімде он жетінші болып тұр екен, көзіне оттай басылды. Не себепті ұсталғаны жөнінде тиісті орындардан сұрастырып еді, мандытып жауап алмады. Не үшін ұсталғанын ешкім де білмегені ме деп ойлайды кейде? Озат стахановшы болғаны үшін бе? Әлде Қайсар Тәштитовтың жездесі болғаны үшін бе? Әлде еш зілсіз айтылған бір ауыз сөз үшін әлдекімдер сыртынан көрсетті ме? Жұмбақ күйде қалып келеді. Басын қарайтып, бір уыс топырақ салайын десе, қайран әкенің қайда жатқанын да білмейді.

Осынау ғұмырында тағдырдың небір бұралаң жолдарынан, қиын өткелдерінен өтіп, ащы дәмін көп татса да, ол үшін налып көрмепті, ешкімге өкпелемепті. «Алла берген бір ғұмыр, қай кезде дәм таусыларын да бір алла біледі», - деп шүкіршілік етеді, аспайды да, таспайды да. «Тағдыр басқа салса – не шара». Бір шаңырақ астында шешесі Мағрипа екеуі шошайып қалса да, асыл ана қанаттыға қақтырмай, тұмсықтыға шоқыттырмай, төрт класты Үшқызылда бітірткізді.

«Балам, оқы. Әкең болса, ол да осыны тілер еді. Алдыңнан жарылкасын», - деп жалғыз ұлының білімге деген меселін қайтармай, ақ батасын беріп, бар жиғанын дорбаға салып, Қарағаш ауылына шығарып салды. Бала қиялына қанат бітіп, құлдырандап кете барды. Интернатта тұрып, екі ай оқып, оның өміріне ысылып, оқуға да төселіп қалып еді, мектеп директоры Махмұт ағай шақыртты. «Айналайын, балақай, шешең ауылда жалғыз, ауыр тиіп жүрген көрінеді, бара ғой», - деді біртүрлі бәсең үнмен. «Ағатай, оқығым келеді, шешем ұрыспайды, өзі жіберді» - деді қаршадай бала. Көмек іздегендей жәутаң-жәутаң етіп, біресе директор ағайына, біресе интернат бастығы Қалдан ағайына, біресе класс жетекшісі Шатаева тәтейіне қарайды. Бәрі де кінәлі жандай жер шұқып, үндемеді. Оның себебін де кейін – есейе келе білді. Әлдекімдер «халық жауының баласы интернатта оқуға тиіс емес», - деп жоғары жакқа арыз жазыпты.

Әкесі сияқты мұның өмірлік тағдырын да жоғарыдағылардың бір ауыз сөзі шешіп кетті. Шіркін, тағдыр дегенді қойсаңшы! Біреуге барын үйіп-төгіп бере салады. Ал біреуді бір айналдырып қана қоймай, шырылдатып шыр айналдырып, қашан тобықтан қағып түсіргенше тынбайды. Буын-сүйегі қатпаған қаршадай бала – қатарластары білім нәрінен сусындап жатқанда – қолына малшы таяғын ұстады. «Әке мінемен» жұртта «қарғыс» деген сүйік сөз айтыл

тілді жыланша сумаң қағып, Үшқызыл ауылынан қырықтан астам азамат майданға аттанды. Содан аман-есен оралғаны - сегіз-тоғыз ғана.

Айтбай сияқтылардың балалық шағы төрт жылға созылған ауыл кезеңмен тұспа-тұс келіп, балалық шақтың бал қызығын тата алмай, ерте есейді. Жеңісті жақындатуға үлес қосқандардың бірі осындай каршадай балалар еді. Өмірдің бар ауыртпалығын жанкештілікпен, сыр бермей көтеріп келіп, мәрт сынатын асыл сүйекті адамдар болады. Үшқызыл ауылы да соған ұқсайды. Небір қиын кезеңнің батпан жүгін қың етпей көтерген Үшқызыл ауылы содан оңала алмай, 1949 жылы тоз-тозы шығып тарап, құрып тынды. Сондағы ауыл адамдарының өксігенін-ай! Тағдыр басқа бермесінде. Талайлар «өлтірсеңдер де көшпейміз» десіп қасарысып, отырысып алды. Тағдыр маңдайға жазып қойған соң амалсыз мойынұсынасың. Сұраған, Жанәлі сияқты азаматтар туған ауылды кимай-кимай, ең соңынан көшті. Бұл күнде ауылдың жұрты да қалмаған. Тың игеру жылдары түгелімен жыртып тастаған. Асыра сілтеу саясатының құрбаны бір ғана Үшқызыл ауылы емес.

Айтбай мектепте оқып жүргенде, сабаққа ынталы еді, әсіресе, есеп-кисапқа жүйрік болатын. Сол талабын бағалады ма, есепшотшылық қызметке алды, еңбек жолы осылай жалғасты. Содан қайтып мектеп есігін ашқан емес. Біраз жыл есепші болды, сосын трактор «құлағын» ұстады. Жұмыс бастан асады. Көп шаруа қолмен атқарылатын кез. Соғыс аяқталып, елдің бетіне қан жүгіре бастаған шақ. Айтбайдың тракторы сынып, жөндеп жатқанда ауыр білік оқыстан құлап, қатты мертікті. Облыстық емхананың дәрігерлері іш құрылысына ауыр зақым келген деп тапты.

“Жазмыштын озмыш жок». Айтбай үшін ең үлкен уайым – анасы. Оның жайын ойлап, кейде түні бойы кірпік ілмей шығады. Ауыр ойдан жүдеп-жадап жүргенде тағдыр оған Қайырбек Қоқыбаев сияқты жақсы адамды жолықтырды. Аудан прокуроры онымен бірге емделіп жатты. Сол кезде көп қамқорлық жасады. Ол кісінің жақсылығын өле-өлгенше ұмытар ма. Әйтпесе, тағдырдың айдауымен бұл күнде қайда жүрер еді? Өзімен бірге қолынан жетелеп аудан орталығына алып келді. Үйіне қондырып, сыйласындай күтіп, ертеңіне атшысына Үшқызылға жеткізуді тапсырды. Бұл 1948 жылдың сәуір айы еді. Жұмыс таппай қиналып жүргенде, аудан прокуроры арнайы іздеп келіп, есепшотшылық қызметке орналастырды. Содан тәжірибе жинақтап, ысылып, бухгалтердің көмекшісі болды. Бір жылдық есепшілік курсын бітіргеннен кейін бес жыл бас бухгалтерліктің дәмін татты.

Адам темірдей канша берік, төзімді болса да, наукас мендеп, денсаулық келмесе, ең киыны сол екен. Темір біліктің “кінәраты” кейін сыр берді. Жұмыс-жұмыс деп елемей жүре беріпті. Дәрігерлер тыйым салғаннан кейін 1982 жылы екінші топтағы мүгедек ретінде зейнетке шықты.

-Әкеміз бір кіндіктен бесеу болатын, ұл екеу екен. Інісі Кәрімнен ұрпак калмаған. Ұрпағымыз енді өрбіп отыр. Осыған жеткізген тағдырыма ризамын. Сонау зобалаң жылдары осындай бакытты шакка жетемін деп әсте ойлаппын ба? – дейді бүгінде жетпіс атты жеті асқарға көтерілген Айтбай ақсакал.

Иә, көп бейнеттің бір зейнеті бар демекші, осынау ғұмырында тағдыр тауқыметін көп көріп, тірліктің ауыр камытын буыны катпай мойнына ілген Айтекең тамырын тереңге жайған мәуелі бәйтерек іспеттес. Құдай коскан косағы Торғай әжемен бір шаңырақ астында кырык жыл түтін түтетіп, ұл-қыз өсіріп, немере сүйіп отыр. Бір шаңырақ астынан өрбіген әулет – сан алуан мамандык иелері. Дәрігерді де, мұғалімді де, инженерді де, жүргізушіні де кездестіруге болады. Әке жолын куып, есепші болғандар да бар.

-Бұл заманға жеткен де, жетпеген де бар. Сондықтан өткен өмірім канша ауыр болса да, еш өкінбеймін. Өйткені, өмірім – ол он екі таспа камшы сыкылды өріліп жатқан тұтас тағдырым, ол менің әулетімнің, балаларымның тағдыры. Міне, немере-жиендерімнің ортасында кос куанышымды тойлағалы отырмын. Маған бұдан аскан бакыттың керегі жоқ, - дейді кария актарыла сөйлеп.

Өмір – тағдыр деген даналык сөз рас-ау!

Өмір Есқали

ӘКЕ ЕСІМІНЕ ЛАЙЫҚ БОЛАЙЫҚ

Біздің Солтүстік Қазақстан облысының мындаған саяси куғын-сүргін құрбандарының бірі-менің әкем Сағындыков Мағаз.

Ата конысымыз кәзіргі Мамлют ауданындағы Бостандык ауылы мен Андреевка селосының аралығындағы Нұрабай жұрты болған. әкем сол жерде туып-өскен екен. Бабаларымыз дін жолын катты ұстанған, шеттерінен молдалар екен. Атам Сағындык өзінің төрт ұлы, екі қызына діни білім берген. Ағалары үйдің малын бағып, шаруасын тындырса, ең кішісі Мағаз ат үстінде түздің істерін тындырған.

Тұрмыс тауқыметі әкемді жалшылыққа да баруға мәжбүр еткен. Қазіргі Есіл ауданына қарасты Поляковка селосындағы Поляков деген байдың 1911-1913 жылдары малын бакқан.

Кеңес үкіметі жарылкап, тұрмысты түзетер дегенге сеніп, ұжымдық шаруашылық құруға белсенді араласып, мал фермасын басқарған. ұжымшар, ауылдық кеңестің төрағасы болған. Пысықтығынан болар, сол отызыншы жылдардың басында Кемеров облысынан ұжымшарға жылқылар тасымалдаған. Кемеровтан келген үйдей кара айғыр бертін келгенше ұжымшардың үйірін бакты, оны өзім бала кезімде көзім көрді. Бірақ сол кезде мен оны әкемнің көзі сияқты екенін білмедім.

Әкеміз ағайын арасында абыройлы болған деседі, туыстардың татулығын сақтауға, бір-біріне кол үшін берісуге, кемтарларға көмек көрсетуге ұйытқы болыпты. Жеңгелері қатты сыйлап, «Ауылнай» деп кана, атын да атамапты. Ағалары атын жегіп, сапарға аттандырып отырады екен.

Шешем марқұм айтып отырушы еді: «Әкең жол жүріп келгенде қарсы алып, тұлыбын шешіп, атын доғарып, байлап, шай-суын алдына тосып, бабын таба білдім деп» келіндерге өнеге-дәріс ретінде баяндайтын.

- Әкеңнің мінезі қатаң болса да, тіл табысып, сыйласып, бір қатты сөзге келгеніміз жоқ, - деп, зор ризашылықпен еске алушы еді,- кайран анам.

Әкемізді қаһарлы 1937 жылдың 20 қыркүйегі кешінде НКВД-нің Приишим аудандық бөлімі тұтқындады, атакты «кара қарға» мәшинесіне мінгізіп алып кетеді. Бұл былай болған екен.

Біздің ауылдың тумасы, Қызылжар қаласының тұрғыны Мұхамбетов Әбікейді бұдан бір ай бұрын НКВД абактыға қамап, Жапонияның жансыздары тобының басшысы деген жала таңылады. Тергеушілердің катыгездік соккысына шыдамай, жоқ топтың «мүшелерін» тізуге мәжбүр болады. Сол тізімге менің әкем Мағаз да ілігеді. Қайратты да кайсар әкем, бәрібір бір өлім деп ойлаған шығар, киын кыспактарға шыдап, жабылған жаланы мойындамаған болар. Оған дәлел «үштіктің» өлім жазасына бұйырған үкімінде кінәсі – молданың баласы деп көрсетілген. Тек молда баласы болғаны үшін айуандықтың құрбаны болып, 45 жасында атылып. қыршынынан кийлғанына не дерсің?

Ол – миллиондардың бірі ғой. Өз елінде, өз жерінде қырғын соғыссыз қырылып, жер жастанғандар – сталиндік сұмырай саясаттың құрбандары. Иә, кой үстіне бозторғай жұмырткалатамын.

жұртымызда жұмақ орнатамын, әділдік әкелемін деген Кеңес өкіметінің сайкал саясаты мен індетті істері қазақ еліне нәубет әкелді. Миллиондап қойдай жосыған, аштықтан қырылып, тәркілеу мен ұжымдастырудан қашқынға айналған, «Көкарал» мен «Барсакел-мексе» айдалған саяси қуғын-сүргіннің дүрбелеңіне түскен, қайран қазағым, не көрмедің, не көрмедің! Теперішін көрсетіп, титығына жеткізген, қасірет шектірген Кеңес империясын фашистерден қорғап тағы да қырылысқа ұшыраған ұлтымның ұлдары мен қыздары ерлігімен әлемге әйгілі болды емес пе?!

Қандай жаны жайдарлы, жүрегі кең Адамдар десенші біздің қазақ жарықтықты. Өздері аш-жалаңаш отырып, сонау соғыс жылдары елімізге жер аударылып келген ондаған соры қайнаған ұлт өкілдерін қарсы алып, тәлкекті тағдырларына мұңдас болып, тар баспанасынан орын беріп, соңғы кесек нанын бөліскен қазақты күні бүгінге дейін шешен, ингуш, неміс, поляк, балқар, кабардин, карашай сияқты бауыр басысып кеткендер көздеріне жас алып, тебіреніп тұрып рахметін айтады. Сондықтан да шығар, бүгін қазаққа құдай жақсылықты беріп отыр. Шарапатымыздың шапағаты шығар, еліміз тәуелсіздікке қолы жетіп, жұлдызы жарқырап, ең өркениетті елдердің қатарына қосылғалы тұрғанымыз. Адам баласына мәңгі тамұқ жоқ деген осы болар – еліміз аман, жұртымыз тыныш. Бар әлем бізге қызығып та, сүйсініп те қарап отыр емес пе!

Отағасы, үй панасы әкемізден тірідей айырылып, атылғанын білмей, он жылға сотталды деген жалған хабарға сеніп, оралар деп үмітті үзбей, күйзеліс күйін кешіп, бір қора жетім-жесір тағдырдың тауқыметін құшақтадық. Отыз жеті жасында тірі жесір қалған қайран анам өмірдің бар ауыртпалығын нәзік арқасына артты. Алды әжем, арты бір жасар мен жеті жан жалғыз шешемнің қолына қарап қалдық. Мал-мүлік тәркіленді. Әркім, әрине, өз анасын ардақтайды. Ол дұрыс. Ал менің анам – Алланың ерекше етіп жаратқан жаны еді.

Жастайынан құрыштай шыныққан (атасының қолында ұл орнында өскен) қайраттылық пен қайсарлықтың үлгісі десем артық айтпаспын. Бір үзім қара нанға ауымызды тигізу үшін арқа етін арша, борбай етін борша етіп, тынымсыз еңбек еткені бір басқа. «халық жауының» қатыны атанып, көрген қорлығы өзгеше. Өзге халық жауларының зайыптары «АЛЖИР»-де көресінді көрсе, менің шешем ауылда жүріп бас бостандығынан айрылған. Олай демей не дейін, егер жаз туа алыстағы «Қызыләскер» кеңшарына қой бағуға, қыс түсе бұрынғы Ленин ауданындағы Попятное деген елге егін соғуға сапар шектірсе, қараңғы бостандыққа өткенді емес пе? Айтпақшы,

кетейін. тағдыр анамды сол Попятное селосында саяси қуғын-сүргіннің құрбаны Илья Мискиннің отбасымен түйістіреді. Ол үйде пәтерде тұрып, жанұясының камқорына бөленеді.

Кейін елуінші жылдардың басында ағам Қилаж марқұм Лузинка мектебінің директоры болғанда (Попятное Лузинкамен бірге бір ұжымшар болған) әлгі Ильяның баласы Кузьма сол мектепте мұғалім болып, отбастарымен достасып кетті.

Тұрмыс. әрине. әбден ауыр. Шешем – жалғыз асыраушы. Жазда күндіз шөп маялаушы, түнде қой күзетінде. Қыс күндіз ұжымшардың козысын күтеді. түн глубинканың астық қоймаларын күзетеді. Несін жасырайын, өлместің қамы ғой. қойма күзетінен қойны – қонышына тығып бірер тостаған бидай әкеліп, оны қол диірменге тартып ас қыламыз. Қойдың жүнін аздап жұлып әкеледі. оны әжем иіріп, шұлық токиды. Қайтерсің, «еңбеккүнге» жыл аяғында оны-мұны тисе тиді, тимесе ештеңесіз қалатын заман еді.

«Өлмегенге өлі балық». «Шыкпа, жаным, шыкпа» деп ғұмыр кешті ғой ауыл жұрты. Үлкен ағам Шерашитден өз жасымен майданға аттанып, кіші ағам Қилаж он алты жасында екі жылды қолдан қосып, майданға өзі сұранып кетті. Кейінде Қилекен есіне алып: «Мені «халық жауының» баласы деп мектепте тұқырта берді. комсомолға да алмады. Менің әкем «халық жауы» емес, мен оны қаныммен дәлелдеймін деп соғысқа бардым» дейтін.

Шерашитден 1944 жылы соғыстан ауыр жаралы болып оралып. 21 жасында өмірден озды.

Қилаж соғысты Қырымнан бастап, Берлинде аяқтап, 1949 жылға дейін әскери қауіпсіздік қызметінде болып, елге оралды.

Приишим аудандық милиция бөлімінде жылға жуық қызмет атқарған жерінен «халық жауының» баласы деп шығып калып, бір зардап шекті. 1952 жылы Ленин аудандық партия комитетіндегі қызметінен тағы да «халық жауы» баласы деп қуылды. Бұл екінші көрген зардабы.

Қан төгіп, етігімен су кешіп, мұзды окопты төсеніп, елін қорғаған майдангерге көрсетілген бұл – «құрмет еді», не істерсің, «жазған құлда жазық бар ма?».

Зеректігінің аркасында онжылдыққа экстерн боп емтихан беріп. Петропавл пединститутын сырттан оқып бітірді де, біраз жылдар ұстаздық етті. Талабы мен таланты жетекші күш болып Қилаж ағамыз жоғары лауазымды біраз қызметтер атқарды.

Елімізге белгілі қоғам қайраткері, қадірлі ақсақал еді.

Не көрмедім, мен байғұс, не көрмедім!

Тағдырдың талай тәлкегі мені де сілкіледі. Бір жасымнан әкемнен жетім калып. «Әке!» деп тілім шыкпады.

Шеше камқорлығынан кенде болмасам да, әкенің аты әке ғой, шіркін!

Екі кештің арасында әкемді тұтқындауға келген НКВД жендеттері еңбектеп үй жағалап кеткен мені иіскеп, бір сүюге мұршасын келтірмеген екен. Өкінішке орай әкемнің суреті де калмады. Бізде балғын, балдай тәтті балалық болмады, ішер асқа, ілер киімге жарымадық, он жасқа толмай жатып ұжымшардың жұмысына салындық.

Соғыс жылдарының сөкеттері бізді ерте есейтті десек, сол заманның жас ұрпағының үлесіне тигенін бәріміз білеміз. Сол ұрпак біледі, өкінішке орай, кейінгілер біле бермейді. Білу керек, ол тарих, оны кастерлеу керек, сол тарихты бастан кешкен үлкен ұрпакты сыйлау үшін керек.

Ей, Алла, қуғын-сүргін дүрбелеңі адам баласын қаншама қыс-пакка салмады, нендей іс-әрекеттерге бастамады.

Бәріміз білеміз, Мағжан Жұмабаевтың туған-туыстары әрқайсысы әртүрлі фамилияны жамылып, жан-жакка бытырай қашты емес пе?

Баласы да әкесінің есімінен безген заман болған жоқ па! Сол кесапат маған да келді. Екі рет жұмыстан қуылып, жазықсыз зардап шеккен ағам Қилаж менің сегізінші сыныпта оқып жүрген кезімде: «Әкеміздің «халық жауы» деген атағы маған қырсық болып тиді ғой, енді тым болмаса келешегің бар ғой, саған зияны тимесін, фамилияңды Сағындыков деп өзгерт. Мағаз менің жай туысым дерсің, жасыңды екі жас шегертейік» деп ақыл берді. Сондықтан туған ағайынды екеуміз екі фамилияда кетіп, ұрпағымыз екі тармаққа айналды. Бұл да менің жүрегімде қалған бір қасірет.

Тұрмыстың таршылығы бәріміздің пешенемізге ортақ қой. Әрине, әкем болса нанның ағын жер ме едім, кімімнің тым жұпынылығынан аурушаң да болмаған болар едім:

Бәрінен маған бататыны – жанның жүдеулігі, жүректің жарасы.

«Ой, әке-ау, қайда кеттің адастырып.

Бұл күнде жетім қылдың жарастырып...», - деген шешемнің жүрегінен, сәби тілімнен шыққан сөздердің шерін, мұңын ол кезде сезбеппін, кейіннен айтқан сайын көзіме жас толады.

Әке мейірінің, әке махаббатының жоқтығын бала кезімде көбірек сездім. Әкем болса ғой, олай болар еді, былай болар еді деген қиял мен көрген киімет араласып, елімнің мұңы көңілімді жей

лар аз болмады. Өмір деген ең жоғары университет. Өмір мектебі шындайды, ширақ етеді, кайрат пен кайсарлық қасиеттерді бойына сіңіреді, басынды салбыратпай, тұлғанды түзу ұстауға кездескен қиыншылықтарды жеңе білуге, табандылыққа, таймастыққа, тұрашылдыққа баулиды.

Құдай қаныма сіңірген қасиеттерден болар, сол катыгез мектептің өмір сабақтарын меңгергенімнен, қиындықтан тайынбадым, әділетсіздікке бағынбадым, мықтыларға жағынбадым, төрелерге табынбадым, жоғымды сұрап, көзімді сатып жалынбадым, жағаласқанға алынбадым, сары уайымға салынбадым, жасымнан білім мен өнер қуып, от болып жалындадым, ауырлықты жеңген сайын жұқармадым, қалыңдадым. Әкем бастаған, іргесін қалаған ауыл өмірін өрлетуге, өркендетуге өзімнің саналы өмірімді бағыштадым. Жоғары білімді ауыл шаруашылық маманы ретінде өткен тұрғыдан қарап ауыз толтырып айтарым аз емес.

Елу жыл ауыл аймағында егін өсіріп, мол астық жинап, мал шаруашылығын баптап, ел адамдарының тұрмыс-тіршілігін жақсартуға күш-жігерімді аямай жемісті еңбек еткенімді мақтанышпен айта аламын. Жетпістен жасым асса да тұғырымнан. Аллаға шүкір, түскенім жоқ. Әлі де қоғамға титтей де болса пайдам тисе екен деген ниетпен қатардан қалмай келемін. Әкем сияқты мыңдаған қуғын-сүргін құрбандарының зардап шеккендердің келелі мәселелерімен айналысып жүрмін.

Облыс орталығы Қызылжар қаласында бұрынғы НКВД ғимараты болған жерде саяси қуғын-сүргін құрбандарына арналған ескерткіш салуға бас болып, атсалыстым. «Память» қоғамдық қорының төрағасы ретінде алда атқарар игі істерім аз емес.

Міне, біз «халық жауларының» балалары, осындаймыз деп, айта алатын азаматтар қоғамда зор абыройға ие болып жүргенін мақтаныш етеміз. Накактан жазаланған, бүгін адал есімдері ақталған аталардың аттарын атап, аруақтарына басымызды иейік.

Айтайық, жазайық, ұрпақтарға сабак болсын!

*Болат Сағындықов,
«Память» қоғамдық қорының төрағасы*

НАҒАШЫМ ЕЛ АҒАСЫ ЕДІ

Менің нағашым Нұрыш Даниярұлы Данияров деген адам. Нұрыш – анам Қадияшаның туған ағасы. Ол ертеден елге танымал, көзі ашық, сауатты адам болыпты. Сонау өткен ғасырдың жиырмасыншы жылдарынан бастап жаңа үкіметке адал еңбек еткен. Мәскеуде оқып, Қазақстанның әр жерінде партия, Кеңес, шаруашылық қызметтерін атқарған. Бірақ, Нұрыш кешегі отыз жетідегі жаппай жазалау науқанының ілгегіне ілініп кетіпті. Жазықсыз жазаланды, атылды.

Әдетте, артта қалған туыстары жоқтау айтып, іздеу салары сөзсіз. Нағашымның қайда, қашан атылғаны, қай жерде жерленгені жөнінде бейхабар едім. Осы жағдайды зерттеуді, іздестіруді алдыма мақсат етіп қойдым да, іске кірісіп кеттім. Алдымен, оқырмандарға түсінікті болу үшін, Нұрекеннің өмір жолына тоқтала кетейін.

Нұрыш Данияров 1899 жылы бүгінгі Солтүстік Қазақстан облысының (бұрынғы Петропавл уезі) Пресногорьков ауданындағы №3 ауылда өмірге келген. Бұл жер кейін Қостанай облысына бөлініп кетті.

Бұл жанұя ежелден егін егумен, мал өсірумен айналысқан орта шаруадағы еңбекқор адамдар болыпты. Нұрыш алғашқы білімді орыс-қырғыз аралас училищесінен алып, оны он төрт жасында бітіріп шығады. Одан кейін әке-шешесіне қолғабыс тигізіп, шаруашылықпен айналысады. Кейін, Кеңес үкіметі орнағаннан кейін, Коммунистік партия қатарына өтеді, оған қолдау жасаған, сол кездің өзінде белгілі болған азаматтар Сәбит Мұқанов пен Әбдірахман Айсарин болатын. Сәбит Мұқанов өзінің «Өмір мектебі» кітабында Нұрыш Данияровты мақтап, сыпаттап жазып кеткен еді.

Осы кезден бастап, яғни 1921 жылдан Нұрыш Данияров Ақмола губерниясының оқу бөлімінің нұсқаушысы, одан кейін уездік атқару комитетінің бөлім меңгерушісі қызметтерін атқарады. Ол Мәскеуге, Орталық партия комитеті жанындағы партия қазметкерлерін даярлайтын екі жылдық оқу орынына (курска) жіберіледі. Оқуды аяқтағаннан кейін бірнеше партиялық қызметтерді атқарады, атап айтқанда Ақмола уездік, губерниялық партия комитеттерінің хатшысы болады. Одан кейін губерниялық партия мектебінің директоры, Петропавл округіне қарасты Октябрь аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы болып істейді.

Ол арасында облысымыздың «Шағалалы», «Қиялы» деген жерлерінде шаруашылық жұмыстарымен де айналысқан екен. Ақтөбеде жер шаруашылығы техникумын басқарған, тағы да аудан

дык. өлкелік партия комитеттерінде қызмет атқарған. Нұрекеннің ең соңғы қызмет атқарған жері Оңтүстік Қазақстан облысындағы Сарысу ауданы еді, осы ауданға басшы болып келеді. Бұл 1932 жылы еді. Ол кездері буыны әлі бекімеген жаңа құрылған аудан болатын. Тәжірибелі де іскер басшы аудан экономикасын, мәдениетін үш-төрт жыл ішінде көтере білді. Кадр-мамандарды тәрбиелеп, ұжымдық шаруашылықтарды жетілдіруге жұмылдырады. Ауданда алғаш «Социалистік шаруа» газетін ашқызады. Осындай ел ішінде беделі артқан адал азаматты 1937 жылдың 30 қазанында «үштік» ұстап, түрмеге жабады, «халық жауы» деп 1938 жылдың 19 ақпанында атады. Атылған жері, кейін анықталғандай, Шымкент қаласына тақау «Қайтпас сай» деген жер екен. Сөйтіп, нағашым қырыққа да жетпей қыршынынан қиылды, нақаттан кетті. Кейін кінәсіз екені анықталды, ақталды. Бұл да болса көңілге медеу.

Көкейде жүрген ойымды еліміз егемендік алғаннан кейінгі шыққан саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу күні жариялануы оятты. Сол жылы Шымкент қаласында атылған 32 адамның тізімі «Егемен Қазақстан» газетінде жарияланыпты. Сол тізімнің ішінде менің нағашым – Нұрыш Данияров та бар екен. Сол күннен кейін нағашым жөніндегі деректерді іздестіруге кірістім.

Алдымен істі облыстық ұлттық қауіпсіздік департаментінің мұрағатынан бастадым. Онда, өкінішке орай, нағашымның іс-қағаздары жоқ болып шықты. Ақыры Жамбыл облысы ҰҚК-нің мұрағатынан табылды. Бір байқағаным, жауапқа тартылып, одан кейін барлық атылғандарға шығарған «үштіктің» қорытынды үкімі бірдей деуге болады, ұлтшыл ұйымға мүше болған, Кеңес үкіметін құлату ниетіндегі адам, Қазақстанды Одақтан бөліп әкету, т.с. үкімдер Қысқасы оларды «бір қалыпқа» салып соттағандай. Нұрыш Данияров Сарысу ауданында өзінің басшылығымен өмір сүріп келген контрреволюциялық ұлтшыл ұйымның белсенді басшыларының бірі болып табылады делінген айыптауда. Оған қоса ол Қазақстанда Кеңес Үкіметін құлатуды және буржуазиялық – ұлттық мемлекет орнатуды түпкі мақсат етіп қойған деп айтылған. Дегенмен мәңжайдың анық-қанығына жету үшін сапар шегуге тура келді. Жолымды алдымен Павлодардан бастадым. Онда нағашымның жалғыз немересі Тамара деген тұратын. сол кісімен кездесіп, мақсатымды және жоспарымды айттым.

Негізгі тоқтайтын жерім – Шымкент қаласы еді. Соған да жеттім. Ондағы қуантарлық бір жәйт: республикамыздың 10 жылдық тойының қарсаңында «Саяси қуғын-сүргін құрбандарына» арналған

мұражай ашылған екен. Мұнда келгенде сонау өткен қайғылы күндерден азалы сыр шерткендей сезінесің. Онда тарихи жәдігерлер сонау 1937-ден бұрынғы тәркілеу науқаны, жер аудару, одан кейінгі соғыс кезіндегі бүтін халықтарды көшіру кезеңдерін кеңінен көрсетеді. Шымкент қаласының маңындағы «Қасірет» мемориал-кешені де үлкен есте қаларлық ескерткіш екен. Осы нағашым жатқан жерден бір уыс топырақты елге ала келдім. Бұл сапарда тарихи құжаттар, фотосуреттер (оның ішінде Нұрыш нағашым жөнінде де бар), т.б. деректерді әкелдім.

Сарысу ауданының 75 жылдық тойына арнап жергілікті жазушы-журналист Пернебай Дүйсенбин деген азамат «Шежірелі Сарысу» атты кітап шығарыпты. Бұл тарихи құнды басылым екен, оның ішінде аталып отырған Нұрыш Данияров та біраз айтылып кетеді. Осы тойға қатысудың сәті түсті. Онда аудан шежіресін сөз еткенде Нұрекеңнің аты аталып қана қоймай, бірнеше көзі көрген көнекөз қариялар оның іскерлігін, адалдығын, адамгершілігін кеңінен сөз етті.

Мен нағашымның адами қасиеттерін осы жерде сезінгендей болдым. Кейінірек осы аксақалдардың біразымен ауызба-ауыз кездесіп, сөйлестім. Сондағы олардың айтқаны:

- Иманжүзді адам еді, Нұрыш-аға;
- Күн-түн демей аянбай еңбек етті, қаншама терін төкті, елді қоғамдастырып, бастарын біріктірді;
- Мал, егін өсіріп, отырықшылыққа бейімдеумен айналысты;
- Ол ел қамын ойлаған ер еді.

Міне, осы тойда жақсы лебіздер нағашым атына төгіліп жатты. Көңілім орнығып, жүрегім жай тапқандай күйде болдым, нағашым тіріліп келгендей қуанып, елге оралдым.

Рүстем Уәйісов

АЙДАУДА БОЛҒАН АҚЫН

Темірбеков Уахит Әбжанұлы өткен ғасырдың екінші жартысында облысымызға белгілі айтыскер акын атанды. Оның балдәурен балалық шағы да, жалындаған жігіт кезі де нәубет заманға тұспа-тұс келеді. Сол ғасырдың алғашқы жартысында өткен революция, еріксіз ұжымдастыру, байлардың мал-мүлкін тәркілеу, саяси қуғындау (соттау, жер аудару) сияқты қисынсыз қиягер істердің соңы аштыққа апарды, халықты қырғынға ұшыратты, тарыдай шашты. Сөйтіп, ұлтымызды ойсыратып кетті. Әкесі Әбжан да, баласы Уахит та осы құрбандықтың қармағына мықтап ілікті. одан босап кете алмады. Әбжан Темірбекұлы сауатты, оқыған адам болған. Алғашында ауыл старшыны, уездік жер басқармасының мүшесі болады, кейін жаңа үкімет орнаған соң алашордашылар партиясы жағына шығады. Содан соң қуғынға ұшырап, айдалып сотталады, ақыры хабар-ошарсыз кетеді. Уахит болса «алашордашының баласы» деп, әкесінің соңынан іле ұсталады, жер аударылады.

Уахит Әбжанұлы Темірбеков 1904 жылы Петропавл округіне қарасты № 12 ауылда туған. Ол жер ертеде «Қуандық» ауылы деп аталса да, казактар «Бөрілі» деп кеткен. Бұл бүгінгі Шал акын ауданындағы Сухорабовка ауылдық округіне қарасты Неждановка селосы мен Шортай ауылының маңы еді. Қазіргі кезде Шортай да, Қуандық та жоқ, тек олардың жұртының орыны ғана жатыр. Уахит Әбжанұлы жасында молдадан оқып, сауатын ашады, кейін жеті жылдық білім алады. Бертін келе Покровкадағы (Ақжар) ауыл шаруашылығы техникумын бітіріп, арнаулы орта білім дәрежесіне ие болады. Жиырмасыншы жылдардың аяғында ұжымдастыру, тәркілеу науқандарына белсене араласады, жастар одағына, партия қатарына өтеді. Айыртау аудандық милиция бөлімін басқарады. 1930 жылы «халық жауы» деп кінәланып, сотталып, айдалады. Бір кінәсі «алашордашының баласы» болғандығы. Сот шешімі шыққаннан кейін батыстағы Беломорканалда, солтүстіктегі Таймыр түбегінде. Қарағандының Карлагында болып, біраз жердің дәмін татып, михнатын көреді. Тек 18 жылдан кейін ғана, жас жігіт шағында (25 жаста) кетіп, елге есейген шағында (43 жасында) оралады. Үйленеді, балалы-шағалы болады.

Уәкең тағдырдың тәлкегіне түсіп айыпталды, тек 1989 жылы ғана, 60 жыл өткесін ғана ақталады, заңсыз қуғындалғандар қатарына ілікті («Ленинское знамя» газеті, 1992 жылғы 10 қаңтар күнгі саны).

Уахит Темірбеков ұзақ ауыр сапардан оралғаннан кейін ұжымдық шаруашылықта, кеңшарда, орман шаруашылығында әртүрлі қызметтерді белсене атқарады, содан зейнеткерлікке шығады. Бірақ, оның ежелден келе жатқан ермегі өлең жазу болатын, сондықтан ақындық өнерін есейсе де, шыңдай түседі, азды-көпті шығармалары газет-журналдарда көріне бастайды. Кейін бірнеше облыстық, республикалық ақындар айтысына қатысып, жүлделі орындарға ие болады, ел құрметіне бөленеді.

Уахит Темірбеков 1982 жылы 77 жасында дүние салды. Артында ұрпағы, өлеңдері қалды. 2004 жылы баспадан «Бір өліп, бір тірілдім» атты шығармашылық жинағы жарық көрді. Оған ақындық еңбек, Отан, туған жер тақырыбына жазылған өлеңдері, поэмалары, қапастағы қойын дәптеріндегі өлеңдері енгізілген, онда айтыс өлеңдері де бар.

Біз бүгін Уәкеңнің тарыншылықта, қиын-қыстауда жазылған бірнеше өлеңдерін беріп отырмыз. Онда ақынның көрген қиыншылығы, ауыр азабы суреттелген.

ТЕГІМ

*Ел-жерім, таусылмайтын аққан бұлақ,
Атығай, Қарауыл мен Керей, Уақ,
Баласы төрт момынның деп атайды,
Арқаның солтүстігін еткен тұрақ.*

*Айтылған төрт момынның бір ұрпағы,
Ішінде Атығайдың Бәйімбетпін.
Баласы мен Әбжанның атым Уахит,
Боламыз немересі Темірбектің.*

*Көкшетау, Қызылжардай туған жерден,
Бұл күнде дәм ауысып кеттім жырақ,
Көп жерді бұл сапарда араладым,
Болған соң тағдыр жолы ұзағырақ.*

*Ауыр жол жүремін деп ұзап кеттім,
Сол жолда айтарлықтай азап шектім.
Сәлемім ел шетіне жете ме деп,*

АЙДАУДА

*Шынында, менің өзім тегін емен,
Кейде ат, кейде өгіз боп жегілемін.
Он сегіз жыл есебін толтыруға,
Бір он жыл кейін қарай шегінемін.*

*Жыл еді мың тоғыз жүз отызыншы,
Ол кезде болды әркім жалған тілші.
Қисындап өтірікті ағызғанда,
Алдында төрелердің нағыз сыншы.*

*Қызметім ол кездегі райкомсомол,
Жастарға сілтеп жүрмін үлгілі жол.
«Бек» деген өтірікші көзі алақтап,
Пәле жауып қағазға қойыпты қол.*

*Өзіңдей пәлеқордан серік тапқан,
Наһақтан күйдіріпті адалдарды.
Аяққа мықтап түсті темір қақпан,
Жаламен отырғызды адамдарды.*

*Бес жылды ГПУ-ы бере салды,
«Беломор-каналына» айдап барды.
Өйтіп-бүйтіп төрт жылда босап шығып,
Ақырында аман-сау елге оралдық.*

*Қалмады ру жігі, бақ-бақастық,
Есекең, Биекеңмен етті қастық.
Бұлар да он-өтірік пәле жауып,
(Осымен бастапқы он жыл тәмам болып)
Сегіз жыл сергелдеңге аяқ басты.*

БІР ӨЛІП, БІР ТІРІЛДІМ

*Градус елу алты болған сонда,
Таймырдың соғып тұрған жел ызғары.
Жүргенде қиын - қыстау ұзақ жолда,
Тар есік, тар босаға темір торда.*

*Келгелі бұл араға төртінші жыл,
Жәйімді түгел айтсам бір талай жыр.
Кездескенім мұншама ауыр жағдай,
Оған қоса Гитлерің көрсетіп қыр.*

*43- ші жыл еді, 20 қазан айы:
Сол күні тау басынан тас құлатып,
Суықтан қалғандар бар мүлде қатып.
Солардың қатарына кіре жаздап,
Денені суық алды қалшылдатып.*

*Қалыппын бір уақытта есім ауып,
Бола ма есі ауғанға өлім хауып.
Аяққа арқан байлап сүйретіпті,
Жігіттер кезекпенен ауық-ауық.*

*Лагерьге екі шақырым алып келген,
Түрімді келгеннен соң дәрігер корген.
Өлгендерді уақытша тастайтұғын,
Сарайға алып бар деп әмір берген.*

ТҮРКІМЕН БАЛА ЖІГІТ ДӘРІГЕРГЕ

- Жағдайың келмей ме мұны емдеуге?
Жаны бар кеудесінде тірі жатыр,
Қызық па кісі өлімі ол сендерге?
Сіз мұны кіргізіңіз емханаға,
Кісі өлсе ол сендерге тамаша ма?
Апару тірі адамды суық жерге,
Сіздердей дәрігерге жараса ма?
Жігітке дәрігер сонда ақырады,
Қамаймын өзіңді – деп бақырады.
Жігітім зыр жүгіріп, тауып алып,
Сол жердің ең бастығын шақырады.
Жігітпен еріп бірге бастық келіп,
Өлгісі келмей жатқан мені көріп.
Қамапты дәрігерді сол суыққа,
Байқа – деп, жақсы болса өзің де өліп.
Шақырып әкеліпті басқа дәрігер,
Жасапты емге дәру нелер, нелер.
Жатыппын дәл он сағат ессіз болып,
Содан соң мезгіл жетті жарық көрер.
Ес кірді, Түрікмен жігіт қасымда отыр,
Дәрігер дауа жасап басымда отыр.
Былаудай екі көзі жігітімнің,
Кездесіп қала ма деп ажал ақыр.
Әскерлік соңғы дәрігер ол капитан,
Емдеген Отан ұлын талай мың сан.
Соғыста дәрігер болып жүргенінде,
Жаралы еткен екен сол бір майдан.
Бастапқы дәрігер жатып екі сағат,
Содан соң тұтқын үйге қойған қамап.
Өкінді Түркімен жігіт сол арада,
Шіркін-ай алмадым – деп сабап-сабап.
О, гажап сүйрелгенде екі шақырым,
Үсініп – қабынбапты біздей бақырың.
(Мінәкей, содан бері 34 жасыз)

*Жер басып келемін де ақырын-ақырын,
Сол күннен бастап жаздым елге сәлем.
Дәм сөнбей, өлгім келмей әлі келем,
Алам – деп жаныңды келсе әзірейіл, өзім – берем.*

ТІРШІЛІК ЖАЛҒАСТЫ СОЛҚАПАСТА

*Тынықтыым екі аптадай содан кейін,
Жұмысқа шығуыма болдым бейім.
Жарты вагон тас арту міндетіміз,
Норма толық бітірсек кешке дейін.*

*Суықтық бүгіндағы қырық алты,
Орындау нормамызды жұмыс салты.
Суыққа әнеугідей ұрынбасқа,
Уәкеңнің басқаланды енді қалты.*

*Жұмысты тез меңгердім, әрі билеп,
Тез толтырып қол арба, әрі сүйреп.
Денем қызды, жұмыс та икемделді,
Көңіл бір сәт жадырап, әрі терлеп.*

*Үшінші площадка даярланды,
Менде жоқ бүгінгі күн аяр жанды.
Ақырғы қол арбаны құлатқанда,
Бір бастығым жаныма келе қалды.*

*Жүр – деді киініп ал, меніменен,
Сөзім бар сөйлесетін сеніменен.
Апарып кеңсесіне отырғызды,
Сұрайды бұл начальник несі менен?*

*Отырмын, әлі отырмын қарсы алдында,
Бір кезде ұйқым келіп тамсандым да.
«-Гражданин начальник» мен неге отырмын?
Қымсынбай осылайша деп қалдым да*

*Сол кезде кнопканы қалды басып,
Бір әйел кіріп келді есік ашып.
- Апарып бұл кісіні тамақтандыр,
Деді де шықты өзі де жылдамдатып.*

*Отырмын, әлі отырмын қайта келіп,
Менімен сөйлеспейді көңіл бөліп.
Басқанда кнопканы тағы да бір,
- Ұйықтасын мына кісі, апар – деді.
- Көңілі жайлы болсын жатар жері.*

*Жылы сөз начальниктен естіген соң,
Жап – жақсы көңілдендім, босап денем.
Көрмеген бұдан бұрын жылы лебіз,
Қапаста да көтерілер бір күн еңсең.*

*Кеш жетті, жұмыс тоқтап гудок болды,
Жұмыстан босады жұрт оңды-солды.
- Гражданин начальник – дегенімде,
Ұсынды түрегеліп маған қолын*

*- Спасибо, дорогой Темирбеков,
Қалған жоқ жұмысыңнан есең кетіп.
Ішінде, екі сағат төрт норманы,
Жан аямай бітірдің екпіндетіп.*

*Бірақ сен жұмыс қылдың жеңіл киіп,
Тұрғандай бұл суықта денең күйіп.
Осындай сырт көйлекпен істей берсең,
Түбінде олмейсің бе суық тиіп.*

*Сол күннен мақтау алдым әжесіңізді,
Бірлесіп еңбектестер болдық бауыр.
Жаз шыға 44 - тің жаз айында,
Кездесті қиындықтар тағы да ауыр.*

*Бір пәлесі іш ауру деген шықты,
Осыдан осалданды талай мықты.
Мақтау алған батырды ауру жеңіп,
Батыл жұмыс істеуден қаймығыпты.*

*Жылдан артық бұл ауру азаптады,
Суықта енді істе – деп мазақтады.
Жалқаулықты жандай дос көретіндер,
Басқа түгіл табалап қазақ-тағы.*

*Соғыс бітті, біз шықтық кейін беттеп,
Этаппен ел жағына кірдік шеттеп.
Қызылжар вокзалында Есіл суын,
Шөлдеген соң сусындап іштім ептеп.*

*Шіркін-ай туған жердің суы қандай,
Көрінді жұтқанымда дәмі балдай.*

*Әп-сәтте рахаттандым «сусын» қанып,
Маңдай тершіп, тыныстап, жібіп таңдай.*

*Осы ішкен су біздерге шипа болып,
Вагонда Қызылжарда жаттық қонып.
Құтылып «дизентерия» ауруынан,
Құр атқа мінгендей-ақ көңіл толып.*

*Бет алдық Қараганды лагеріне,
Тапсырып алдағы істі тәңіріге.
Алланың жазғанына көніп келдік,
Көрерміз жаңа лагерь әмірін де.*

*Әйтсе де «күн кесілген» атымыз бар,
«Кілт астында» делінген салтымыз бар.
Тойынған соң мінезде оғаш-оғаш,
Шығаратын кей кезде қалпымыз бар.*

*Сыртында қара құлып, қоршау мықты,
Қарасаң іші-сырты бірдей сұқты.
Жайланып жүре алмайсың іші де тар,
Сұп-суық сырттан көрсең түсі де ызғар.*

*48 - дің тамызы аяғында,
Жапырақ түсіп, алтын күз таянғанда,
Ақ түйенің қарыны жарылып, босап шықтым,
Түс көріп, шырт ұйқыдан оянгандай.*

Ғалым Қадірәліұлы

РУХЫ КҮШТІ АНА

Дерекке көз салсақ, солтүстік өңірінен 5635 адам саяси қуғын-сүргін құрбандығына ұшыраған екен. Олардың алды алты айға камалып, соңы атылуға дейін барған. «Халық жауларының әйелдері» еңбекпен түзеу лагерьлерінде азап шекті. Ұл-қыздары балалар үйлеріне таратылып, «тірі жетім» атанды. Төмендегі Жамбыловтар отбасының тағдыры соның бір мысалы ғана.

Әбушахман Жамбылов Преснов ауданы Октябрь ауылында дүниеге келген. 1922 жылы Орынбордағы рабфакты бітіргеннен кейін Алматы, Шымкент, Ақмолада басшылық қызметтер атқарады. 1930-1932 жылдары Мәскеудегі ВКП/б/ Орталық комитеті жанындағы марксизм-ленинизм курсың тәмамдайды. 1937 жылы Петропавл калалық партия комитетінің үшінші хатшысы қызметінде жүргенде тұтқындалады. 1938 жылы 9 наурызда КСРО Жоғарғы соты әскери алқасының үкімімен «Солтүстік Қазақстан облысындағы ұлттық-буржуазиялық, бүлікшіл-лаңкестік және диверсиялық-зиянкестік ұйымның мүшесі» деген айып тағылып, ату жазасына кесіледі. Дүние-мүлкі тәркіленеді. Үкім Алматыда орындалады. Кемел жасында көз жұмған есіл ер. 1957 жылы ақталады.

Өкінішке қарай, мұрағаттан марқұмның бауырлары, ата-анасы жайлы мағлұматтарды канша іздестіргенмен таба алмадық. Бірақ қамауға алынғанда артында әйелі мен үш баласы қалған екен. Бірінші некеден Арыстан атты ұлы дүниеге келген, бірақ оның анасы туралы мәліметтер жоқ болып шықты.

Әбушахманның екінші зайыбы Рәбиға өле-өлгенше жарына деген кіршіксіз адалдығын, асыл махаббатын сақтап, аялап өткен нағыз қазақ әйеліне тән қайсар жан болған көрінеді. Ол да Әбушахманнан соң көп ұзамай «халық жауының әйелі» ретінде тұтқындалып, Ақмола облысының Атбасар ауданына жер аударылады. тек 56 жылдан кейін ақталады.

Рәбиғаның әкесі Наурызбай ірі бай болған. Жылқы, сиыр, қой өсіріп, егіншілікпен айналысып, жалдамалы жұмысшылар ұстаған. 1926 жылы мал-мүлкімен қоса тәркіленіп, Арал теңізі аймағына жер аударылады. Одан бір ұл, бір қыз қалған. Ұлы Ерғали Алдоңғаров белгілі көсемсөзші, қазіргі «Жас Алаштың» редакторы болған.

Қарап отырсақ, Рәбиғаның өмірі небір бұралаң соқпақтарға толы. Сонда да бәріне төзе білген. Оқу-білімге деген құштарлық оны Орынбордағы қазақ тәжірибелі-көрсеткіш мектебіне жетелеп алып келеді. Байдың қызы екенін жасырып, арманына қол жеткізеді. Оны аяқтап, осындағы рабфакка түседі. Алайда әкесінің үстем тап өкілі ретінде тәркіленуіне байланысты оқудан, комсомолдан, кәсіподақ қатарынан шығарылады. Қайсар қыз Халық ағарту комиссариатына арызданып, мектепке қайтадан қабылданады. Бірақ қуанышы көпке созылмайды, екі айдан кейін шығарып жібереді. 1933 жылы Алматыда стенография курсына оқып жүргенде Әбушахманмен танысып, екеуі көңіл қосады.

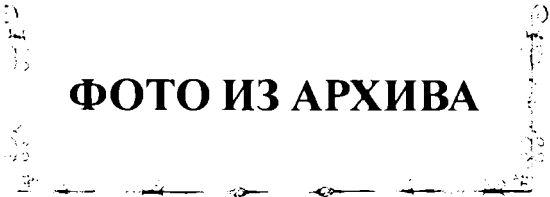
Рәбиға тұтқындалғанда қызы Луиза екі жаста, ұлы Диас сегіз айында қалған еді. Жазасын өтеп келгеннен кейін балаларын таппай, көп сандалады. Әрлі-берлі іздестіріп, Луизаның Зеренді ауданындағы Сандықтау балалар үйінде екенін, ал Диасты әлдебір Әлжановтар отбасы асырап алғанын анықтайды. Бірақ құқық қорғау органдары оған Петропавлда тұруға рұқсат бермейді. Лажсыздан Атбасар ауданында есепшілік қызметке орналасады. Күндіз-түні жұмыс істеп, балаларының қажетіне қаржы жинайды. Тағдыр сыйлаған қайғы-мұңды ысырып, ұлы мен қызын қашан құшағына алғанша ана жаны еш тыным таппайды. Әркімдерден сұрастырып жүріп, Ақмола облысындағы Жанажол ауылынан Диасты асырап алған Әлжановтар отбасын іздеп табады. Сөйтсе, асырап алушылар Диас Жамбыловты Кеңес Әлжанов етіп, өз аттарына түсіріп алыпты. Баланы көрсетпей жасырып, тығып ұстайды Қайтарып беруге үзілді-кесілді қарсылық білдіреді. Рәбиғаның Әлжановтар отбасына жаны қанша ашыса да, Әбушахманның жалғыз тұяғын жат жұртқа қайтып қияды? Шаңырағын құлатса, екі дүние де кешіре қоймас. Не керек, басын таста да, тасқа да ұлған ана облыстың

сотка қайта-қайта арызданып, Диасын бауырына басады. Кейін Қызылорда облысына көшіп, біржола тұрақтап қалады.

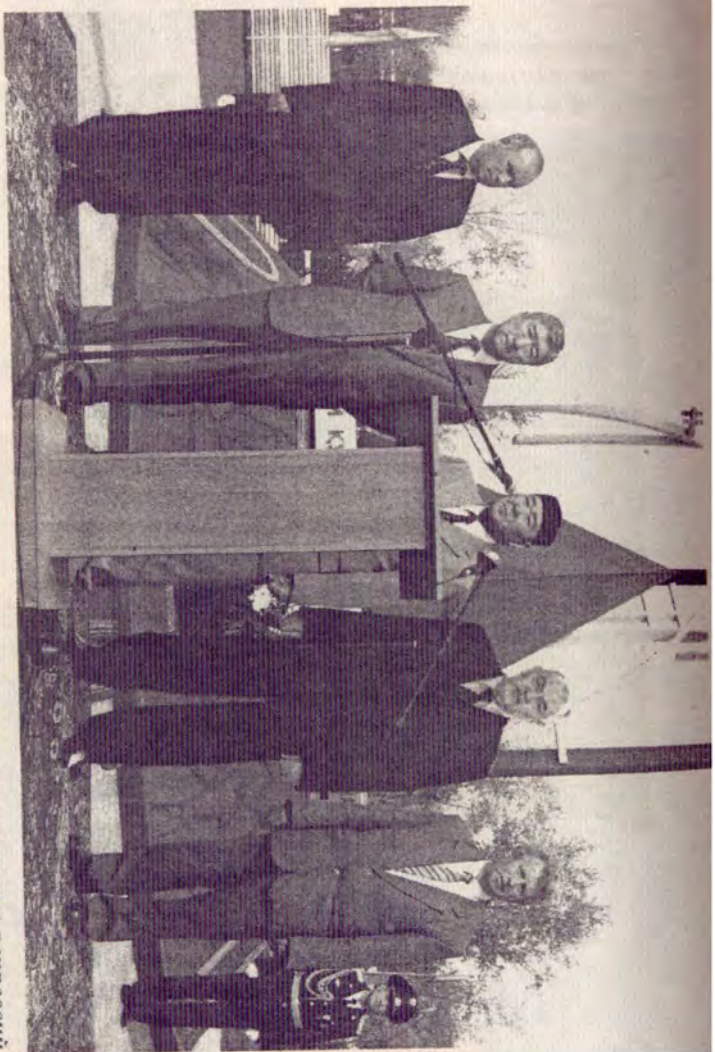
Рәбиға күйеуінің еш жазықсыз нақаттан нақат айыпталғанын айтып, тиісті орындарға бірнеше рет хат жолдайды. Бір хаты облыстық мұрағатта әлі сақтаулы тұр. Оны 1958 жылы 28 наурызда бас прокуратураға жазыпты. Сірә, күйеуінің ақталғаны жайлы хабар оған жетпесе керек. 1959 жылы екінші рет хат жазып, Әбушахманның тәркіленген дүниелерін қайтарып алады. Әбушахман мен Рәбиғаның ұл-қыздары бүгінде Алматыда тұрады, ғылыммен айналысады деп сырттай естігеніміз болмаса, жүздесіп кездескен емеспіз.

*Рүза Рақымжанқызы,
ҚР ҰҚК Солтүстік Қазақстан
облыстық департаментінің қызметкері*

ФОТО ИЗ АРХИВА

На открытии памятника жертвам репрессий

*Сагиндыков Б. М.
председатель общественного фонда «Память»,
сын репрессированного*

Сәрсенбеков Сейітбек

Корнев Александр Андреевич

Аюпов Динар Усманович

Мазко Иван Кузьмич

Внизу, слева Корнев Александр Андреевич

Салимов Усман Умарович

Елемесов Кабдолла

Перфилов Дмитрий Сергеевич

Жамшин Нурмагамбед

*Нуртазин Кайрош
Нуртазаулы*

*Крошевский Антон Адольфович
и Крашевский Франц Адольфович*

Балаш Анна Константиновна

Балаш Гераний Иванович

Малеев Гафир Муратаевич, Малеева Марьям (жена)

Бекенов Мухамеджан

Маргевская Мария

Мурсалимов Хамит

Айтқожин Сабыр

Байдуисенов Рахымбек

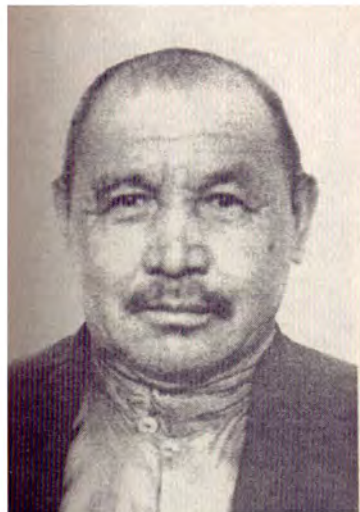
Тосмагамбетов Ғұбайдолла

Бомсақов Далабай

Сергазы Тұрашұлы

Ыбыраев Елубай

Рысбай қажы Мырзабаев

Сырғабеков отбасысы

*Баутин Кузьма Гаврилович
(в середине в фуражке)*

Монин Георгий Мамонтович

*Бұрынғы НКВД-ның үйі. Құғын-сүргінге ұшыраған
жазықсыз адамдардың дағдыларының шешілген орыны*

Басыгарин Базарбай

Герасимов Георгий Иванович

Уән Қабдолла

Джелбулдин Таспай

*Байдүйсенов Рахымбек
және әйелі Алтыншаш*

Қалиасқаров Нұржан

Кажимов Боташ

Ілиясов Зікірия

**РЕПРЕССИРОВАННЫЕ
КАК
«ВРАГИ НАРОДА»**

НЕЛЬЗЯ ВСПОМНИТЬ БЕЗ БОЛИ

Ежегодно 31 мая общественность Казахстана отмечает «День памяти жертв политических репрессий». Иногда слышишь вопрос, а стоит ли тратить столько сил и средств на доскональное изучение каждого дела? Проще, дескать, одним указом реабилитировать всех осужденных. Как на это ответить? Конечно, мертвых в любом случае не воскресишь, но, думается, упрощать нельзя. По крайней мере потому, что я хочу рассказать о своем отце Джелбулдине Таспае Нурпеисовиче, тоже попавшем под колесо репрессий.

Отец родился в 1905 году в семье батрака: дед Нурпеис и бабушка Кунмжан батрачили у известного в станице. Пресновка, купца А.Боярского. По свидетельству современников, отец, обладая организаторскими способностями, пользовался авторитетом и уважением. Как и вся беднота, он с радостью воспринял революцию, идеи большевиков, ставшей правящей коммунистической партией. Он рано вступает в ряды ВЛКСМ, а в 1930 году Октябрьская комсомольская ячейка ВЛКСМ единогласно рекомендует его в кандидаты в члены ВКП (б) с такой характеристикой: «Работая во всех проводимых кампаниях, активно вел классовую линию в деревне на хлебозаготовках и в посевной кампаниях. Работал в комсомоле с 1923 года, работу исполнял аккуратно». Вскоре его избирают заместителем председателя Пресновского райпотребсоюза, в 1935 году – председателем. В 1936 году – председателем Тонкерейского райпотребсоюза. Избирается членом бюро райкома партии.

25 мая 1937 года решением президиума правления Казпотребсоюза его утверждают заместителем начальника республиканской конторы хлеботорга. Но на этой должности ему уже не суждено было долго работать.

Есть фотография отца этого периода, на которую я часто смотрю и до сих пор не могу понять, за что и почему искалечена его жизнь. На других фотографиях – его дети: старшая дочь Джелбулдина Багира (она работала учительницей, умерла) и я, а младшей дочери Розы (она также умерла) на них нет, она была в то время грудным ребенком. На фотографиях счастливые, беззаботные детские лица. Кто тогда мог предположить, какую тяжелую жизнь уготовила в будущем им судьба.

В октябре 1937 года отец был арестован на дому, о чем говорится в справке из архивно-следственного дела: «Джелбулдин Таспай, 1905 года рождения, проживал до момента ареста (9 ок-

ября 1937 года) в селе Марьевка, Тонкерейского района. Северо-Казахстанской области. Джелбулдин и другие лица, проходящие по данному делу, обвинялись в том, что состояли членами контрреволюционно - националистической организации, по заданию последней проводили контрреволюционную агитацию, направленную против мероприятий партии и правительства».

Отца посадили в тюрьму, он отбывал свой срок в Норильске, Красноярского края, где вечная мерзлота. Мать Бакижан Оразалина и дети были вынуждены переехать в с. Островку Пресновского района, к бабушке (мать отца), и нашей обителью стала землянка. Это было началом тяжелой жизни.

Все заботы, естественно, легли на плечи бабушки, матери, а впоследствии и на мои. Не помню, чтобы когда-нибудь я наедался досыта, всегда чувствовал волчий голод. Также не помню, какую носил обувь. Знаю, что зимой бабушка где-то доставала валенки, а весной ходил в деревянных колодках, чтобы не отморозить ноги, которые обычно по колени были в болячках. Весной, как правило, в поле собирали колоски, нередко в огороде выкапывали оставшуюся с осени мерзлую картошку. Но самым страшным было принудительное отчуждение от общества, от людей. Из-за навешенного на нас ярлыка «семья врага народа» мы чувствовали свою неполноценность. Этот ярлык постоянно угнетал нас. Но и в этой сложнейшей обстановке находились люди, которые, не страшась кары, рискуя своим благополучием, жизнью помогали нам как материально, так морально. И мы продолжали жить.

По истечении 6 лет получили первую весточку от отца. А в 1946 году, отбыв срок наказания, он вернулся домой. В лагере ему была выдана справка за № 44037, она у меня хранится до сих пор. В ней подчеркнуто: «Видом на жительство не служит. При утере не возобновляется». В 1964г. он был полностью реабилитирован: «Согласно постановлению президиума Северо-Казахстанского суда от 25 ноября 1964 года, постановление тройки УНКВД Северо-Казахстанской области от 2 декабря 1937 года в отношении Джелбулдина Таспая отменено, так как конкретных фактов проведения осужденным антисоветской агитации из показания передпрошенных свидетелей не установлено. Ими, наоборот, были даны положительные отзывы на осужденных (по этому делу проходили и другие подозреваемые).

Дело производством прекращено за отсутствием в деяниях осужденного состава преступления».

Отец не дожил до этого дня. Из лагерей вернулся больным. Он умер 11 мая 1963 года в возрасте 57 лет.

По возвращении домой он работал бухгалтером на различных предприятиях Пресновки, трогательно заботился о детях, которых очень любил. Несмотря на материальные трудности, он все сделал для того, чтобы я получил образование. Родились дочь Дарика и сын Мухтар. Дарика работает в настоящее время учительницей в Астраханской школе Аккайынского района, Мухтар – на заводе им. Кирова.

Будучи тяжело больным, когда осталось совсем немного жить, он писал из больницы: «Дорогое мое семейство! Как ваши дела? Даша и Миша, вы окончили третью четверть ударниками. Я доволен и благодарю».

До последних дней жизни он не терял оптимизма, уважительно относился ко всем тем, с кем приходилось общаться, ни на кого не имел обиды, но я чувствовал, что он был надломлен. Впоследствии я не раз просил его, чтобы он подробно рассказал сам, как это было. Каждый раз он находил причины отклониться от беседы. Потом я стал догадываться, предполагать, что так он поступает с той целью, чтобы не подвергнуть какой-то опасности мою судьбу. Отец был немногословен, принимал обдуманное решение. Впоследствии я убедился в том, что он неплохо знал труды классиков марксизма-ленинизма, высоко ценил творчество Ф.М.Достоевского, В. Гюго. Конечно, это было достигнуто путем самообразования.

Обо всем этом я рассказал не ради саморекламы. Политические репрессии нанесли невосполнимый материальный и моральный ущерб обществу и государству. Их нельзя забыть и нельзя говорить о них без содрогания.

Думается, что на государственном уровне еще не проявляется должной заботы о репрессированных гражданах, об их семьях. Работа в этом направлении, в основном, ограничивается митингами в день их памяти. В этом вопросе нельзя допускать равнодушия.

Еркебулан Джелбулдин

СТРАДАНИЯ НЕ ЗАБУДУТСЯ

Террор, начатый в 1937 году, которому исполнилось 70 лет, не щадил никого. Тысячи семейных очагов были разрушены, искалечены судьбы детей, вынужденных терпеть унижения, оскорбления. Как это тяжело!

По велению Сталина осуществлено неслыханное в истории: женщин без суда отправляли в Алжир (Акмолинский лагерь жен изменников Родины); насильственное переселение народов с родных мест; миллионы детей осиротели, лишились детства.

О горечи утрат и страданий можно судить на примере нашей семьи. Мне было только год, когда в сентябре 1937 года арестовали отца – рядового колхозника, обвинив в шпионаже и диверсионной работе в пользу Японии, против колхозного, следовательно, советского строя. Усугубляло «вину» то, что он был сыном муллы, за что и расстреляли приговором «тройки» в ноябре того же года.

Карательные органы того времени без зазрения совести обманывали нас, заявив, что якобы он осужден на 10 лет. А в 1955 году на моё письмо в адрес Председателя Президиума Верховного Совета СССР К.Е. Ворошилова Министерство госбезопасности ответило, что Сагиндыков Магаз, т.е. мой отец, умер в сентябре 1943 года от туберкулёза в местах заключения в Карагандинской области.

Вот так Верховная власть скрывала правду от своего народа, ибо подобные ложные ответы получали, оказывается, не только мы.

К горькому сожалению нам неизвестно где и в какой яме он похоронен. Имущество, в том числе скот, у нас конфисковали. Семеро сирот самый младший – годовалый, остались на попечении матери. Говоря о материальных лишениях, до сих пор не могу без слез вспоминать моральные унижения, оскорбления, которые пережила наша семья.

Мать, как жену врага народа, летом отсылали за 40 километров в совхоз «Кзыласкерский» пасти овец, а зимой – молотить заскирдованный хлеб. Моего старшего брата, фронтовика, прошедшего путь от Крыма до Берлина, пролившего кровь за освобождение своей Отчизны, прослужившего 4 года после Победы в органах госбезопасности, подвергли гонениям: уволили из органов МГБ, а впоследствии...

как сына врага народа. Меня, ученика 8 – класса, записали, обещая от возможных гонений. на другую фамилию и попросили называть отца дядей.

Теперь мы живем в независимой, расцветающей стране – Республике Казахстан. Каждый из нас твердо уверен, что в скором будущем мы непременно войдем в число пятидесяти высокоразвитых стран мира. Ставя перед собой амбициозные задачи, сегодняшнее поколение не вправе забывать историю страны. Мы обязаны отдать должное памяти тех, кто волею судьбы стал жертвой всенародной трагедии.

Болат Магазұлы

И ДАЛИ ЕМУ ИМЯ – ГЕРАНИЙ

Бережно храня память о своей матери, ставшей одной из жертв сталинских репрессии, Гераний Иванович верит, что такое не повторится никогда, что мы, наши дети и внуки, не испытаем ужасов того времени, что пришлось испытать его близким и родным.

Надо бы радоваться, что скоро на свет появится ее ребенок. ее кровиночка, а по измученному лицу молодой женщины текут горячие слезы, оставляя на потрескавшихся губах свой солоноватый привкус. Её израненная душа бунтовала против произвола. Но она была бессильна изменить что-то в своей судьбе.

В одночасье Родина стала для тысяч людей, попавших в списки «врагов народа», злой мачехой, разделяя семьи, отнимая навсегда самых близких, оставляя боль невосполнимых потерь и страдания.

Иногда Анне казалось, что она видит долгий страшный сон, что он все же закончится. Но это была жестокая действительность. Когда мужа арестовали, он, свято веривший в идеалы коммунизма, взволнованно говорил жене: «Это ошибка, Советская власть разберется». Но разбираться было некогда, шел 1937 год, и запущенная на полную мощность машина репрессий требовала все новых и новых жертв. Не испытывавшая прежде ни в чем нужды - муж работал помощником главного бухгалтера Кричевской МТС, а она - продавцом горпо г. Кричева, Анна с маленьким сыном осталась без средств к существованию. От нее отвернулись все, кто знал ее, с кем она тесно общалась. Но на этом ее испытания не закончи-

В 1938 году Анне Константиновне дали 10 лет лагерей, отбывала наказание в городе Марийске Кемеровской области. Не передать словами муки матери, у которой отняли сына. До самой смерти не заживала ее сердечная рана. Женщина не знала, жив ли он, где находится, каким он стал. Она запомнила его маленьким, с испуганными глазенками. Он заплакал, когда чужие люди пришли за ним, чтобы определить его в детский дом.

Там, за колючей проволокой, она думала о своем первенце. Как он там. один - одиначенок, среди чужих, может, ищет ее и ждет. А на свет просится другой малыш. зачатый уже здесь. Недалеко от их лагеря была мужская зона и заключенные общались друг с другом. Как бы то ни было, всем хотелось человеческого тепла, хоть немного любви. Но будет ли счастлив ребенок, рожденный в неволе, какая судьба ему уготована? Как же тут не плакать и не страдать?

Мальчик появился на свет в суровом военном 1941 году и дали ему имя Гераний – Гера. Пусть он родился в лагерной больнице, пусть некому из близких разделить с ней ее радость, а женщина, несмотря ни на что, была счастлива! Этот мальчик с первых минут наполнил ее жизнь содержанием, сделал ее осмысленной. Она поняла, что должна выстоять, выдержать все испытания. Ведь теперь она не одна здесь, рядом с ней ее родной человечек, которому она нужна.

Благодаря Гере Анна и на окружающих ее заключенных женщин стала смотреть другими глазами. Зверствовала надзирательница, поэтому кто-то сломался, потерял себя, другая стала доносить на своих же, таким образом отвоевывала себе место под солнцем, третья озлобилась на весь белый свет. Но таких было немного. Чувство локтя и поддержки ощутила Анна Балаш. Она убедилась, что добрых людей больше. Вот, к примеру, главный врач лагерного детсада Ангелина Антоновна Сарина, которая даже в таких нечеловеческих условиях сохраняла чувство достоинства и ни на минуту не забывала, что она представитель самой гуманной профессии. Избрала она по совету своего мужа, врача высокой квалификации: Он, общаясь по роду своей работы с чиновниками разных рангов и замечая, какие смутные времена настали, сказал однажды своей молодой жене: «Вдруг со мной что-то случится и тебе некому будет помочь. Поступай в медицинский, профессия врача всегда будет нужна». Предчувствия не обманули супруга. Спустя некоторое время, его как «врага народа» тоже арестовали. Что означало для Анны Константиновны 10 лет без права переписки?

теперь знаем, а тогда родные пытались что-то выяснить, передать письмо, теплые вещи и продукты, не ведая, что их отцов, мужей, братьев уже нет в списках живых. У Ангелины Антоновны своих детей не было, но она с любовью относилась к ребятишкам, что родились в заключении и воспитывались в лагерном детсаде. Анна работала здесь нянечкой и с ужасом ждала того дня, когда ее сыну исполнится 5 лет. Потому что детей, достигших пятилетнего возраста, специальная комиссия определяла в детский дом. А это означало, что матери навсегда теряли своих детей. Зная о судьбе первого ребенка Анны, главный, врач Сарина сделала все возможное и невозможное, чтобы Гераний оставался рядом с матерью.

Когда у жен «врагов народа» заканчивался срок, Ангелина Антоновна оставляла их детей на время у себя, пока мамы не устроятся на работу и не найдут себе жилье. Даже пыталась усыновить таких малышей, но матери возвращались за своими детьми.

Следующей и последней остановкой жены «врага народа» из города Кричева Могилевской области, что в Белоруссии, Анны Константиновны Балаш, стало село Акжан Северо-Казахстанской области, куда ее сослали вместе с 7-летним сыном в 1948 году. Это было тяжелое послевоенное время с неустроенным бытом, когда не хватало самого элементарного. Поселок состоял из 4 домиков, в которых жили по несколько семей. Перегородками служили ситцевые занавески. Печи топили соломой и кизяком.

Естественно, Анну Балаш, зная о ее прошлом, встретили не с распростертыми объятиями. Но женщина не унывала, главное, она на свободе. Ее поставили работать дояркой, подъем был в 4 утра, а заканчивался рабочий день в 10-11 часов вечера. Хоть и уставала Анна Константиновна, но домой бежала бегом, чтобы быстрее донести до сыночка парное молоко. Под фуфайку прятала грелку, куда в конце смены украдкой его набирала.

10 лет лагерей не прошли даром: у Анны Константиновны стало болеть сердце, ей стало тяжело подниматься по утрам. Но кого это волновало, когда не хватало рабочих рук. Бригадир с постели поднимал ее. Однажды в бурю она и еще одна доярка чуть не замерзли в степи. Спасением для них стал стог сена, в котором они прятались двое суток.

Гераний вместе с поселковыми ребятишками ходил пешком в школу, которая находилась в Степном. Дети очень боялись волков, которых тогда было много, особенно опасались их в темное время суток. Когда мама, пытаясь нарубить дров, попала себе топором в ногу и сильно была повреждена и битье, до этого поздно вечером

отправился за ними в Степной. Было очень жутко, но он преодолел своей страх, чтобы помочь матери.

Шло время, вчерашняя ссыльная освоилась в новом для нее месте. Привыкла к людям. И они оценили ее трудолюбие, порядочность и доброту. Замуж она так и не вышла, посвятив себя целиком сыну.

Но прошлое всегда было с ней. Долгими зимними вечерами Анна Константиновна могла рассказывать о том, что особенно врезалось в ее память, что бредило ее душевные раны и не раз вызывало слезы на глазах. И каждый раз она вытаскивала из заветной шкатулки справку военного трибунала Белорусского военного округа о реабилитации Балаш Анны Константиновны 15 декабря 1959 года и её мужа Орловского Геннадия Никифоровича, реабилитированного 26 марта 1960 года посмертно, подписанную заместителем председателя военного трибунала Белорусского военного округа, полковником юстиции А. Коробовским.

Обо всем этом поведал ее сын, тот самый мальчик, родившийся в колонии, для жен «врагов народа», Гераний Иванович Балаш, житель села Ажкан, который сам уже разменял седьмой десяток. Вместе с женой он вырастил двух дочерей и сына, имеет внуков. В районе его знают как спортсмена, не раз принимавшего участие в различного рода соревнованиях. Г.И.Башаш – кандидат в мастера спорта по вольной борьбе.

Бережно храня память о своей матери, ставшей одной из жертв сталинских репрессий, Гераний Иванович верит, что такое не повторится никогда, что мы, наши дети и внуки не испытаем ужасов того времени, что пришлось испытать его близким и родным.

Алма Шаяхметова
член Союза журналистов Казахстана

ЗАБВЕНИЮ НЕ ПОДЛЕЖИТ

Биография Мажита типична для людей его поколения. Отец Боранбай уроженец Нуринаского района. Карагандинской области, в поисках лучшей доли переехал в г. Петропавловск. Женится на местной татарке. В 1900 году в семье родился Мажит. Даулетбаевы жили очень бедно, Боранбай работал на бойне, мать была домохозяйкой. Когда умер отец, Мажит был совсем мал, подрастая, несмотря на бедность, стал учиться в татарской школе, а после уроков работал продавцом у татарских купцов.

Учась в медресе, он получил приличные знания по литературе Востока. Посещал Мажит и двухклассное училище Сухотина, где получил знания по русскому языку. Мажит с 13-14 лет писал свои стихи, сначала на татарском языке, а после революции - на казахском, отмечает С. Муканов в своей книге «Годы возмужания».

В 1917 году М. Даулетбаев поступает в Омскую учительскую семинарию, после окончания которой, учителем в аулах Петропавловского уезда, а после переходит на журналистскую работу. В 1921-25 годах является корреспондентом, затем зав. отделом редакции губернской газеты «Бостандык туы». Летом 1920 года прошёл трёхмесячные курсы «красных учителей» в г. Петропавловске. После их окончания работает учителем в школе №8. С этого времени начинается его писательская деятельность.

Свою творческую деятельность до 1933 года Мажит делит на три периода: 1920-23, 1923-27, 1927-33 годы. В первый период он публикует в газете «Кедей сөзі (Слово бедняка)», выходившей в г. Омске, информации об учёбе, библиотечной работе, о жизни молодёжи и т.д. Печатает своё стихотворение, посвящённое Габдулле Тукаю. В г. Петропавловске газета стала выпускаться под названием «Бостандык туы» и Мажит начинает работать в редакции этой газеты. Он публикует сатирические стихотворения, фельетоны, разоблачает и остро высмеивает лентяев, спекулянтов.

К концу второго периода своей творческой деятельности (1925-1928) он учится в коммунистическом институте журналистики в г. Москве, сотрудничает в журнале «Темір казык».

В 1927 году выходят сборники его стихов под названием: «Стихотворения», «Стихотворения Мажита». После окончания института Мажит трудится в редакции республиканской газеты «Еңбекші Қазақ» (ныне Егеменді Қазақстан), «Жас Қайрат» (ныне Жас Алаш) и в журнале «Лениншіл жас» (Ленинская молодежь). В последний период творческой деятельности, Мажит является корреспондентом

том в газете «Енбекши казак», «Жұмысшы» (Рабочий), «Қазак Әдебиеті» (Казахская литература) и в журналах «Жаршы» (Вестник) и «Әдебиет майданы» (Литературный фронт). В этот период он много и плодотворно пишет. В документальном рассказе «№ 90» зло высмеивает сына бывшего бая Багаутдина, который до революции заставлял Мажита мыть шерсть, а после - служит кучером тележки № 90. В одном из фельетонов остро критикует слабую культурно-просветительскую работу на селе.

В 30-е годы М.Даулетбаев наряду с целым рядом рассказов, очерков, написал повесть «Партизаны» и роман «Қызылжар», которые стали заметным явлением казахской литературы тех лет. Рассказы писателя были посвящены колхозной жизни и классовой борьбе, а в повести и романе, он показывает события в период революции и гражданской войны, происходившие в городе Петропавловске и в окрестных сёлах. Например, в романе «Қызылжар», в качестве персонажей выступают купцы города Шамсутдинов, Муратов, Зенков, казахские баи Букпан Кулиев, Бейсенбай Кажин, Буланов и бедняки Максут, Кылыш, Атымтай, Громов, Надежда. Здесь же он показывает известных представителей интеллигенции города под вымышленными именами. Но проницательный читатель узнает в них поэта М.Жумабаева, медика Жумагали Тлеулина, революционера К.Сутюшева и других.

«М.Даулетбаев был ещё и драматургом. Пьесы быстро выходили из-под его пера и охотно ставились на клубных сценах, - пишет С.Муқанов в книге «Годы возмужания», - некоторые из-них были довольно удачными. Например, пьеса «Сорпакпай» шагнула за пределы г. Петропавловска и не без успеха прошла в клубах других городов республики». Увлечённо занимался Мажит и литературными переводами. В его переводе на казахской сцене впервые были поставлены: «Гамлет» Шекспира и «Ревизор» Гоголя. Мажит также перевёл «Юность Маркса» Г.Серебряковой, некоторые стихотворения А.Пушкина, В.Маяковского, Д.Бедного. По словам С.Муқанова, «свои оригинальные произведения и переводы писатель подписывал по-разному: Мажит. Мажит Даулетбаев и ещё Мажит Нурийский». В 1937 году репрессирован и приговорен к высшей мере наказания.

Есть все основания говорить и верить, что имя Мажита Даулетбаева, оставившего свой след в казахской литературе 30-х годов, забвению не подлежит.

Кайролла Муқанов

МАЛЕЕВ ГАФАР МУРГАБАЕВИЧ

Малеев Гафар Мургабаевич родился в 1895 году на территории Спасовского аулсовета. Пресновского района в небольшом ауле Сарман. Он был единственным сыном у своих родителей и самым старшим в семье, кроме него в семье было ещё пять дочерей. Так как в те времена управление нашей Республикой шло из Москвы, то соответственно престижным становился русский язык. Тогда отец Гафара Мургабай, желая дать своему единственному сыну достойное образование, отдает его в Николаевскую школу, где обучение велось на русском языке. Отец, ежедневно проделывая путь от аула Сарман до Николаевки, на запряжённой лошади отвозил сына в школу на учёбу. Успешно окончив школу, Гафар Мургабаевич поступает в сельскохозяйственный институт на отделение агрономии. После успешного окончания института он по направлению едет работать в Чистовский совхоз (колхоз). Булаевского района (ныне район М.Жумабаева) в качестве агронома и вскоре становится во главе всего хозяйства, т.е. его директором. Благодаря его грамотному и правильному управлению, хозяйство становится одним из передовых. После чего, Гафар Мургабаевича отправляют в Москву, для прохождения обучения в высшей партийной школе. Там он знакомится со своей будущей супругой Марьям, которая тоже проходила обучение в высшей партийной школе.

После окончания высшей партийной школы его переводят на работу в г.Семипалатинск на руководящую должность. Там он женится на Марьям (её девичья фамилия Мукушева). В 1928 году у них рождается сын Ойрат, а в 1936 году 9 октября, дочь Ляйля. Благодаря его самоотверженной работе, на благо процветания государства, он получает высокую оценку со стороны вышестоящего руководства. В 1937 году Гафара Мургабаевича направляют в город Алма-аты в Наркомхоз Казахской ССР, в качестве временного исполняющего должность начальника сектора кадров. 31 августа этого же года, Гафар Мургабаевич признан виновным в том, что он с апреля 1937 года являлся членом буржуазно-националистической организации, действовавшей на территории Казахской ССР. Ему предъявлено обвинение в организации активной контрреволюционной деятельности против советской власти. 27 февраля 1938 года на основании ст.ст. 58-7, 58-8 и 58-11 УК РСФСР Военной коллегией Верховного суда СССР Гафар Мургабаевич осужден к высшей мере наказания-расстрелу, с конфискацией иму-

В 2000 году дочь Ляйля сделала запрос в департамент КНБ РК и получила ответ, что приговор был приведен в исполнение в тот же день, т.е. 27 февраля 1938 года в городе Алма-Ате. Впоследствии по заключению военного прокурора 6 отдела Главной прокуратуры СССР, Военная коллегия Верховного суда СССР своим определением от 28 октября 1958 года приговор Военной коллегии Верховного суда СССР от 27 февраля 1938 года в отношении Малеева Гафара Мургабаевича, по вновь открывшимся обстоятельствам отменил, и дело о нём за отсутствием состава преступления прекратил. На основании ст.ст. 3 и 4 Закона РК от 14 апреля 1993 года «О реабилитации жертв массовых политических репрессий», Малеев Гафар Мургабаевич признан жертвой массовых политических репрессий реабилитирован (посмертно).

Подробности ареста: По рассказам его сестры Куляш (со слов жены погибшего Марьям), во время обеденного перерыва 31 августа 1937 года, к ним домой приехали работники НКВД на чёрном вороне. Предъявив ордер на арест, и даже не дав ему как следует одеться, арестовали его. Затем его жена, Марьям вместе с маленькими детьми была подвергнута гонениям. Ей предписывалось покинуть территорию Алма-Аты и Алма-Атинской области в течение 24 часов. В противном случае её, разлучив с детьми грозились отправить в Алжир (Акмолинский лагерь жён изменников Родины), а детей сдать в детский дом.

Не долго думая Марьям, оставив временно старшего сына Ойрата родственникам в Алма-Ате, берёт с собой маленькую грудную дочь Ляйлю и первое необходимое, чтобы в тот же день уехать на поезде в направлении г. Петропавловска. Приехав в город Петропавловск, она едет к сестре мужа Куляш в Мамлютский район в Турсун ауыл. Живя целый год в неведении и не имея возможности получить хотя бы какую-то весть о муже и сыне, выезжает в город. Внезапно почувствовав себя плохо, она попадает в больницу, где ей делают операцию, после чего она умирает, не дожив до тех дней, когда будет реабилитирован её муж.. Она до последнего момента, не верила в его виновность.

К сожалению, дети выросли врозь. Старшего сына Ойрата, родственники, боясь гонений со стороны властей, отдали в детский дом. Но, несмотря ни на что, он сохранил фамилию своего отца и дожил до старости. Дочь Ляйля выросла на руках своей тети Куляш, вышла замуж, родила шестерых детей. Ныне проживает в СКО, Аккайынском районе, с. Астраханка, на заслуженном отдыхе, пенсионерка.

Её единственное желание восстановить светлую память о её отце. Написано дочерью Ляйли Гафаровны Айман по рассказам, а так же на основании запросов в КНБ РК.

*Байжан Байгасов,
ұстаз-зейнеткер*

ПУСТЬ ЗВЕЗДЫ НЕ МЕРКНУТ

В далеком, 1895 году в семье бедняка родился мальчик. Рос он со своими сверстниками, наверное, любил играть с аульными собаками. любил маленьких жеребят, зимой до окоченения барахтался в сугробах. любил запах травы, неброскую красоту степных цветов. И наверное, любил смотреть, как проплывают по небу облака. Очень скоро он стал выделяться среди сверстников, в нем проснулась жажда знаний. Сначала поступил в одноклассную школу, которая была в ауле № 1 Таинчинской волости Петропавловского уезда. После ее окончания, как и все подростки, работал, ухаживал за скотом.

Но и сюда, в далекий степной край, доходили вести о революции, о советской власти и здесь начали открываться школы. И вот Шайхи Баянбаев был направлен в соседний аул в школу 1 ступени. Потом вернулся в свой аул, уже учителем. Вскоре его как опытного педагога, направили в аул № 4 Бейнеткорской волости, затем в аул № 8 Кзыл-Аскерского района. Здесь он проработал учителем до 1931 года. И надо полагать, работал неплохо, был замечен в своей среде, поскольку ему выпало ехать в Москву на двухгодичные курсы нацпартрabоты. После курсов вернулся в Бейнеткорский район и был назначен заведующим отделом культуры, через год переведен в райком партии инструктором, еще через год получил новое назначение в Зерендинский район.

Он верил, что день ото дня жизнь должна становиться лучше, он был убежден в этом сам и умел убеждать других. Немало помогало ему в работе и то, что он одинаково хорошо владел казахским и русским языками. Пользовался авторитетом среди товарищей, во всех районах избирался в выборные партийные органы.

Казалось, этот день - 27 мая 1938 года не предвещал беды, но это было началом конца, в этот день Шайхи Баянбаев на бюро Зерендинского райкома партии был исключен из членов ВКП(б), как разоблаченный враг народа. И теперь уже никто не узнает, о чем он думал те страшные 5 месяцев, до 28 октября 1938 года, когда ему

объявили о решении «тройки» НКВД Северо-Казахстанской области, приговорить к расстрелу за участие в националистической алашординской организации, шпионские действия в пользу японской разведки.

В папках, хранящихся в областном архиве, до сих пор лежат документы тех страшных страниц нашего прошлого. Причем, прошлого не совсем давнего.

Но вернемся к судьбе Шайхи Баянбаева, в его деле сохранилось определение – военного трибунала Туркестанского военного округа. На заседании от 20 июля 1959 года был рассмотрен протест в порядке надзора военного прокурора ТуркВО на постановление «тройки» НКВД Северо-Казахстанской области от 28 октября 1938 года. Военный прокурор просит постановление тройки отменить, а дело прекратить за отсутствием события преступления по следующим основаниям:

Проверкой установлено, что в органах КГБ СССР, КТБ Казахской ССР, УКГБ Хабаровского края, Центральном государственном архиве РСФСР Дальнего Востока компрометирующих данных на Баянбаева не имеется.

В Центральном Государственном архиве Казахской ССР, областных государственных архивах Омской, Кокчетавской и Петропавловской областей компрометирующих данных на Баянбаева, в том числе о его принадлежности к партии Алаш Орда, об участии в антисоветском восстании 1921 года не имеется.

Жаныбеков Жанузак, Молдыбаев Билял, которые якобы завербовали Баянбаева в антисоветскую организацию, Букейханов Алихан, с которым якобы поддерживал преступные связи Баянбаев, а 1937-38 гг. были репрессированы необоснованно и в настоящее время они реабилитированы.

Алдамжаров Мухаметгали, который якобы в 1936 году завербовал Баянбаева в националистическую организацию, в настоящее время реабилитирован.

Допрошенный в ходе проверки свидетель Айсин Кабдуш, которого в 1928-29 гг. Баянбаев якобы завербовал в антисоветскую группу, показал, что Баянбаева Шайхи он, Айсин, хорошо знает, т.к. работал учителем в ауле № 8. Баянбаев продолжительное время проживал у него, Айсина, на квартире. В связи с тем, что в 1929 году Баянбаев участвовал в конфискации имущества у его Айсина отца, взаимоотношения между ними были ненормальными, тем не менее, он, Айсин, утверждает, что Баянбаев никакой

враждебной работы против советской власти не проводил, а наоборот, в 1929-30 годах участвовал в конфискации имущества у кулаков, являлся одним из активистов села в проведении мероприятий советского государства. будучи бедняком в бандитском восстании 1921 года участия, не принимал и его Айсина. в антисоветскую организацию не вербовал.

Из справки партархива Кокчетавского обкома КП Казахстана видно, что Баянбаев был исключен из партии за полмесяца до ареста за то, что он якобы обманным путем проник в партию, скрыв свое байское происхождение и пребывание на курсах учителей, организованных в 1919 году алашординцами.

Допрошенные в ходе проверки дела свидетели Есенбаев, Шаяхметов, Жетписбаев, близко знавшие Баянбаева, показали, что им об антисоветской деятельности Баянбаева ничего не известно, что Баянбаев происходит из бедняцкой семьи и хотя учился у муллы, сам муллой не был.

Таким образом, указывается в протесте, анализ материалов дела и дополнительной проверки показывает, что Баянбаев в 1938 году был репрессирован необоснованно.

Рассмотрев материалы дела, военный трибунал округа, соглашаясь с доводами, изложенными в протесте, и руководствуясь Указом Президиума Верховного суда СССР от 19 августа 1955 года определил:

Постановление тройки УНКВД Северо-Казахстанской области от 28 октября 1938 года в отношении Баянбаева Шайхи отменить, а его дело прекратить на основании п. 1 ст. 5 Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик за отсутствием события преступления.

В этой же папке еще один документ, постановление бюро Кокчетавского областного Комитета Компартии Казахстана от 27 апреля 1990 года о партийной реабилитации Баянбаева Шайхи. Среди множества записей, есть и такая: «восстановить Баянбаева Ш. в партии с 1926 года посмертно».

Вот так всего в нескольких бумажных листках вместились судьба человека, рожденного, наверное, для больших дел. Ведь были у него наверняка способности. был послан в Москву на учебу из такой глубинки, какой была в те годы наша область, не говоря о районе. Вступил в партию, что тоже требовало не только преданности идеалам, а и определенных знаний, умения работать с людьми. Сегодня мы привычно поливаем грязью свое прошлое, уподобив-

шись манкуртам, не помним о том, что было в нем немало и хорошего. Самое главное с готовностью забываем о том, что нажитые на сегодня блага цивилизации, достигнутый уровень образования, успехи в разных областях науки, промышленности все это имеет свою цену, измерявшуюся сотнями тысяч человеческих жизней, которые сегодня мы сухо и отстраненно называем жертвами политических репрессий.

Объявленный год памяти и согласия дает нам официальный повод обратиться к истории, к архивам. А собственная наша человеческая память должна нас заставить взглядеться пристальней в сегодняшний день, запечатлеть в нем все доброе, что дает возможность и при нынешних трудностях помнить, главная ценность на земле – это человек, а у каждого человека самое ценное – это жизнь. И приходит большинство людей в эту жизнь, чтоб делать ее лучше, светлей и радостней. Но у каждого жизнь складывается по-разному, поэтому одни живут просто и буднично для себя, другие живут для других. К сожалению, последних меньше. Наверное, поэтому такие люди, как звезды, мерцаая над морем человеческих судеб, светом своим поддерживают нас в час испытаний.

Сегодня к счастью, у нас есть, кого помнить и перед чьим подвигом преклоняться. Это ветераны войны, войны-интернационалисты, герои труда, первоцелинники и многие другие. Нисколько не умаляя их заслуг, хочется просто напомнить о том, что сегодняшним днем мы обязаны и тысячам наших земляков, горькая правда, о которых скрыта в тонких архивных папках.

*По материалам областного архива,
подготовила, Р.Досмагамбетова*

ОДИН ИЗ ЖИВЫХ РЕПРЕССИРОВАННЫХ В 40-ГОДАХ

Узнав что в городе Сергеевке живет 90-летний в свое время репрессированный, позже реабилитированный человек по имени Константин Иванович Федоров, мы поехали поговорить с ним и узнать о его жизни судьбе от него самого. тем более что он почти единственный живой представитель из политических репрессированных в 40-х годов прошлого, XX века. Сначала встретились с заместителем акима района Еленой Петровной Кузичевой, которая, узнав цель нашего приезда направила вместе с нами на квартиру К.И.Федорова руководителя отдела внутренней политики Кобырбаева Габита Жукановича и мэра города Сергеевки Махметова Серика Каратаевича.

Константин Иванович встретил нас в собственном доме. мы попросили его рассказать о жизни и особенно о том, когда за что и как был он репрессирован и когда и как был реабилитирован и т.д. Несмотря на солидный возраст он оказался еще бодрым и жизнерадостным оптимистом. Вот что он рассказал о своей судьбе:

Родился в большой крестьянской семье, где у меня было пять братьев и две сестры. Рано начал работать. Сначала 8 лет работал в г. Рыбинске на авиазаводе. Во время войны завод был переведен в г.Уфу. Я вместе с заводом тоже переехал туда. Работал я хорошо. был ударником труда. Учил молодых рабочих-учеников. Однажды я заметил на территории завода грязную лужу, мусор и уронил фразу: «Куда смотреть руководители, почему допускают такой беспорядок». Возле меня были мои ученики молодые рабочие. Они написали донос, что якобы я против Советской власти и т.д. Меня арестовали: и заключили в тюрьму. Потом реабилитировали. Однако это моя судимость повлияло на карьеру моего старшего брата. Его собирались избрать секретарем райкома партии. В это время я уже два месяца был под следствием. Из-за этого сняли его кандидатуру на пост секретаря райкома партии. Я за эти два месяца потерял 23 кг. веса, так как меня заключили в одиночную камеру. не давали спать, требовали, чтобы я признался в том, что я против Советской власти. Я не признавался в этом. Тогда меня пугали. что мы тебя как «врага народа» пошлем на фронт. Я сказал. как же вы пошлете «врага народа» воевать против вражеских фашистских войск. Меня отправили на десять лет в концлагеря в Амурскую область в город Свободный. Там я проработал 4 года. Нас по 58-ой статье было там человек тридцать. Мы все работали не по-

кладая рук и стали ударниками труда. Потом перевели в другой лагерь. Я и там хорошо работал. За хорошую работу мою ссылку сократили на 2 года. Таким образом, после восьми лет ссылки на востоке, меня отправили в 1951 году на поселение в с. Марьевку Октябрьского района (ныне Шал акына) Северо-Казахстанской области. Здесь находился под наблюдением органов НКВД. На работу не принимали. Квартиры нет. Устроился на частной квартире и работал по договору. Мне тогда было 23 года. Еще был холостой. Женился уже в Марьевке. Я писал с просьбой о реабилитации во все выше стоящие инстанции. Генеральный прокурор СССР ответил, чтобы разобралась областная прокуратура. Областная прокуратура в начале отказалась, я снова Генпрокурору написал. Наконец только в 1955 году меня реабилитировали. А в 1993 г. Мне областной выплатной центр уплатил компенсацию в сумме семьдесят тысяч рублей. В Марьевке 25 лет проработал в системе райпотребсоюза. Жена умерла. Дети самостоятельно живут. Я получаю пенсию. Живу один. Пенсии хватает. Районное руководство не забывает, поздравляет в дни праздников и в день пожилых. Жизнью доволен, не обижаюсь.

Кайролла Муканов

«ПОКА ЖИВУ, БУДУ ПОМНИТЬ...»

Я - дочь репрессированного. Мой отец был честным человеком и безвинно пострадал в годы сталинского террора.

Я хорошо помню то смутное время и хорошо помню своего отца - Кузьмина Андрея Устиновича. 1882 года рождения. Работал он в колхозе им. Сталина с. Уктуз Бердюжского района Тюменской области (в то время наш район относился к Омской области).

Когда отца пришли арестовывать, его не было дома. Он работал грузчиком, уехал с шофером на машине в г. Ишим. Когда он приехал, в сельсовете ему сказали, чтобы он взял свой паспорт и пошел в Бердюжье в милицию. Мне тогда было - 16, сестре Зое - 7, маме - 47 лет.

Отец верил, что советская власть справедлива и разберется, что он ни в чем не виноват. Пошел сам и сдался в органы НКВД, хотя мама его просила не ходить, но он не хотел, чтобы нас потом терзали. И вот его, честного колхозника, который хотел, чтобы все работало хорошо, чтобы жизнь в колхозе улучшилась, забрали и обвинили в том, что будто бы он вступил в состав контрреволюции.

онной повстанческой организации и дал согласие на вооруженную борьбу с Советской властью, будто бы проводил контрреволюционную пораженческую агитацию и агитацию, направленную на срыв хозяйственных и политических кампаний, проводимых на селе.

15/XI - 1937 г. осудили «тройкой», приговорили к высшей мере наказания - расстрелу по ст. 58-11 УК РСФСР. Постановление приведено в исполнение 7/XII - 1937 года.

Он, мой родной отец, член колхоза, честный труженик, неграмотный, не был членом этой организации, да ее и не было в Уктузе, а его заставили признаться, хотя он был невиновен.

Тюменский областной суд мне ответил: «Постановление «Тройки» УНКВД Омской (ныне Тюменской обл.) от 15/XI - 1937 г. в отношении Кузьмина Андрея Устиновича отменено, дело прекращено за отсутствием состава преступления, Кузьмин Андрей Устинович полностью реабилитирован.

И. о. пред. Тюменского обл. суда Гришин М.Н.»

Расстреляли его в Омске. Я была на том месте, где их расстреливали, но там построены две больницы - детская и туберкулезная. О месте расстрела мне сказали в Омске, в НКВД, а место захоронения неизвестно, могил нет.

Прошло 60 лет со дня смерти моего милого отца. Кузьмина Андрея Устиновича, а все было, как будто недавно. Я не могу успокоиться, и память о нем будет в сердце, пока я живу на земле. Помнят о нем и внуки, и родственники. А мы, его две дочери, не забудем, пока мы живы.

Шестеро внуков, и правнуки моего отца, и племянница живут так же, как мы с сестрой, в г.Петропавловске, и знают о том, что его расстреляли безвинно.

Сидорова А.А.

«ПОКЛОНИТЬСЯ БЫ ПРАХУ ОТЦА...»

Я проработала 36 лет преподавателем русского языка и литературы в Явленской средней школе. Решила написать Вам о своем отце, Засыпкине Иване Александровиче. 1902 года рождения. Он был репрессирован осенью 1937 года. Отец работал кузнецом на 1-ом отделении Тарангульского совхоза Ленинского района (ныне - Есильского). Семья наша состояла из 6 человек: отец, мама, бабушка, я (14-ти лет), сестра 6-ти лет, и полугодовалый брат.

Отец был хорошим кузнецом (его отец, дед и прадед тоже были кузнецами), добросовестным работником. Он вместе со своими помощниками всегда старался своевременно отремонтировать весь сельхозинвентарь, а управляющий отделения Зубенко, как правило, не предоставлял вовремя материалы для ремонта.

Однажды отец говорит своим помощникам: «Давайте, ребята, напишем в газету о нашем управляющем». Кто-то донес об этом Зубенко. В очередной раз, напившись, управляющий явился в кузницу и пригрозил: «Ну, Засыпкин, я так тебя протяну в газете, что ты вскоре не увидишь больше ни мать, ни жену, ни детей».

Вскоре отец пошел в отпуск и поехал к своей сестре в г.Магнитогорск. Когда он возвращался обратно, его арестовали на железнодорожном вокзале, и больше мы его никогда уже не видели.

Мама ездила в Явленку, узнать в НКВД, где отец, что с ним. Ей ответили, что он «враг народа», осужден на 10 лет, без права переписки.

Будучи учительницей, я дважды писала в ГУЛАГ. Меня вызывали в милицию и первый раз сообщили, что отец умер от воспаления легких, а второй раз - что он умер от рака печени. Я спрашивала, где он похоронен, мне ответили, что не знают.

В 1956 году из области нам пришло извещение о том, что наш отец реабилитирован за отсутствием состава преступления.

Нам, детям, хотелось бы узнать, где погиб и похоронен наш отец, чтобы поклониться его праху.

Фурсова А.И.

«ПУСТЬ ЗНАЮТ ВНУКИ»

Волна массовых репрессий 1937-1938 годов докатилась и до наших казахских аулов. Наступило время всеобщего подозрения. Аульчане, даже близкие родственники, боялись обронить лишнее слово, ибо знали, что стараниями всякого рода доносчиков могут попасть в «черный список». В аулах царил страх. Но, несмотря на предосторожности, в разных аулах случались аресты. Беда нагрянула и в нашу семью.

Мой дядя, Нургали Смаилов, был арестован как враг народа. Родственники были напуганы, и все недоумевали, не видя никаких причин для столь страшного обвинения. Ведь по родословной Нургали был безупречно чист: отца его не было в живых, а деда он не помнил. В Среднем жузе дед Кенжеболат и его потомство берут свое начало от старейшего племени казахов - рода стариков, батыров.

есентанрыков. Может быть, среди них и были состоятельные люди - настоящие баи. Но ни Кенжеболата, ни его сыновей Смаила и Сулеймена не причисляли к богачам.

Три сына было у Смаила. Старший из них, Кобен, умер в год свершения Октябрьской революции. так что он не мог быть противником Советской власти. Двое других сыновей Смаила - Абильмажин и Нургали - вступили в колхоз «Жанатлек» Бейнеткорского (ныне Аккайынского) района. Это было в 1929 году. Во время кампании по ликвидации кулачества и баев как класса с конфискацией их имущества братьев не трогали. так как они не могли быть отнесены к категории сверх зажиточных шаруа. За что же тогда взяли Нургали?

Нагрянувшие в «Жанатлек» сотрудники НКВД Жанабаев и Александр Попович предъявили ордер № 15 на арест Нургали Смаилова и на обыск в его доме. Обыск ничего не дал и не мог дать, так как ни документов, ни вещей, которые бы уличали Нургали в какой-либо преступной деятельности. в природе не существовало.

Но те, кто поднаторел в нарушении законности, мало обращали внимания на формальную сторону дела. Любопытен в этом отношении один штрих. Упомянутые сотрудники НКВД при производстве обыска у Нургали в качестве понятого привлекли... старшего брата арестованного Абильмажина. При этом Жанабаев и Попович сознательно пошли на подлог, изменив фамилию понятого: в протоколе обыска он значился как Исмаилов (вместо Смаилова).

Абильмажин, естественно. не мог тогда обнаружить искажения. так как ни он, ни его брат не были обучены русской грамоте. они были знакомы только с арабским алфавитом.

Дядю увезли. Это случилось 13 сентября 1937 года.

Так за что же пострадал Нургали Смаилов?

Чтобы понять всю нелепость и несостоятельность предъявленного ему обвинения, думаю. небезынтересно будет вернуться к первоначальному документу, подшитому в «дело» дяди. а именно - к протоколу, составленному при его аресте и обыске. Вот выдержки из него (явные грамматические ошибки и погрешности пришлось исправить, сохранив при этом стиль автора - помощника оперуполномоченного РОНКВД Жанабаева):

«...При обыске присутствовали: Исмаилов Абильмажин. Попович Александр Тихонович, сотрудник РО. При обыске ничего не обнаружено. Смаилов Нургали родился 12.11.1901 года в колхозе

«Жанатлек» Сартомарского аулсовета Бейнеткорского района. Крестьянин - скотовод. в союзе не состоит, колхозник.

В момент ареста имеет 1 корову, 1 теленка, дом земляной. В колхозе с 1929 года.

До 1929 года имел в хозяйстве: лошадей – 3, коров - 3, овец и коз - 4, волов - 1 пару, рогатый молодняк - 2, имел 1 сенокосилку, земляной дом.

Гражданство СССР. Беспартийный. Малограмотный.

Судим в 1932 году по закону от 7. VIII. За расхищение колхозного имущества на 10 лет лишения свободы.

Жена Айша - 31 год. Дочь Зейнизаиб - 7 лет, сын Айтбай - 12 лет.

Рост средний, не имеет 2 зубов верхних».

Меня в этом «документе» удивляет не то, что напарник Жанабаева, производивший вместе с ним арест и обыск, упоминается в то же время как второй понятой. Видимо, такая практика у тогдашних «держиморд» уже стала привычным делом, нормой поведения.

Удивляет же меня тот пункт в протоколе, где говорится о судимости дяди, если он действительно был осужден на 10 лет лишения свободы, то каким образом он к моменту ареста оказался дома? Что, сбежал с мест заключения и, не скрываясь, открыто в течение 5 лет находился в ауле и трудился в колхозе? Невероятно! Тут концы с концами не сходятся. Замечу только, что ничего такого, похожего на правду, мне не известно. О «судимости» своего отца не знал мой двоюродный брат Айтбай. Он, лишившийся родителей в двенадцатилетнем возрасте, непременно рассказал бы мне о таком факте, если бы он действительно имел место.

Я уверен, что миф о судимости Нургали Смаилова специально, намеренно придуман сотрудниками НКВД, чтобы дать следователям хоть одну зацепку для правдоподобного обвинения очередной жертвы произвола.

Когда читаю самообвинительное заключение, составленное 8 октября 1937 года, я еще и еще раз убеждаюсь в верности своей догадки. Вот что инкриминировалось дяде:

«- связь с контрреволюционными ячейками в ряде районов области, которые основной своей задачей считают отторжение Казахстана от СССР и свержение Советской власти, создание буржуазно-демократического государства на территории Казахстана (одна из контрреволюционных ячеек раскрыта и ликвидирована в Бейнеткорском районе);

- участие в сколачивании контрреволюционных групп в колхозах для проведения вредительской работы;
- распространение среди населения алаш-ординских идей;
- дискредитация мероприятий партии и правительства по колхозному и национальному вопросу;
- хищение государственного и колхозного имущества;
- проведение в колхозах вредительской работы, направленной на подрыв экономической мощи колхозов;
- распространение пораженческих слухов о скором падении Советской власти, восстановлении царского строя с помощью капиталистических стран».

Невероятно, но так выглядит грубо, по-топорному сфабрикованное обвинение. Для чего была нужна такая стряпня, каждый пункт которой подводил невинного человека под расстрельную статью Уголовного Кодекса? Да, все делалось во исполнение распоряжения «тройки» (Сталин, Молотов, Каганович) от 30 июля 1937 года. Местным же палачам было безразлично, кому отрубить голову: они из кожи вон лезли, чтобы в точности выполнить спущенную сверху план-разнарядку. Так, малограмотный, далекий от политики, скромный колхозник в одночасье стал опасным врагом советского строя.

Меня поразила та быстрота, с какой действовала репрессивная машина тех лет. С момента ареста дяди Нургали следствию понадобилось лишь 25 дней, чтобы передать дело на рассмотрение в суде. А так называемый суд (местная «тройка» У НКВД) состоялся 11 октября 1937 года, то есть, через 3 дня после получения обвинительного заключения, подписанного оперуполномоченным 4-го отдела УГБ Северо-Казахстанского облуправления НКВД сержантом безопасности Рафиковым. «Тройка» же, не утруждая себя тщательным разбором дела, в спешном порядке вынесла смертный приговор, который немедленно, в тот же день, был приведен в исполнение.

Так погиб Нургали Смаилов.

Всю правду о несчастной судьбе дяди я узнал лишь недавно, и удалось мне это благодаря наступившим переменам в жизни общества. Оказывается, еще почти сорок лет назад (31 марта 1958 года) Президиум облсуда отменил Постановление «тройки» от 11 октября 1937 года и дело производством прекратил.

Не ведая об этом, я в том же 1958 году попросился на прием к В.Т.Шевченко, возглавлявшему тогда областное управление КГБ.

с тем, чтобы получить какие-либо сведения о судьбе дяди. Василий Тарасович принял меня хорошо и пообещал распорядиться, чтобы мне ответили по существу вопроса.

И, действительно, вскоре я получил ответ через отдел милиции Советского района. В официальном сообщении говорилось о том, что гражданин Смаилов Нургали, осужденный в 1937 году на 10 лет лишения свободы, умер от болезни в 1943 году в Соколовском районе, свидетельство о смерти можно получить в Булаевском районном бюро ЗАГСа; конфискованное имущество будет возвращено по решению суда.

Ныне покойные жена дяди - тетя Айша, ее дети Айтбай и Зейнизаиб после ознакомления с содержанием полученного ответа органов заявили мне, что довольны того, что узнали, а по судам таскаться не будут. Свидетельства о смерти не надо, вместо этого лучше будет, если устроят поминки по умершему с ритуальным чтением аятов из Корана.

Члены дядиной семьи ушли из жизни, так и не узнав настоящей правды и поверив в обман репрессивных органов. Тайное стало явным только после провозглашения Казахстана суверенным, независимым государством. В октябре 1996 года я получил официальный документ, подписанный тогдашним прокурором области Мерзединовым Е.С. Привожу его текст полностью:

«Справка о реабилитации. Смаилов Нургали, 1901 года рождения, уроженец колхоза «Жанатлек» Сартомарского аулсовета Бейнеткорского района постановлением тройки УНКВД Северо-Казахстанской области от 11.10. 1937 г. был осужден к высшей мере наказания – расстрелу. За участие в контрреволюционной организации, проведение вредительской работы в колхозах, направленной на срыв мероприятий партии и правительства, Постановлением Президиума Северо-Казахстанского областного суда от 31.03.1958 г. Постановление тройки УНКВД от 11.10.37 г. в отношении Смаилова Нургали отменено и дело производством прекращено в соответствии с пунктом «б» ст. 204 УПК РСФСР.

Смаилов Нургали реабилитирован посмертно».

Рассказывая о судьбе дяди, я преследовал одну лишь цель: пусть его потомки - внуки от сына Айтбая и дочери Зейнизаиб, а также последующие поколения - знают, кем был их дед (прадед и т.д.), в какое время жил, за что безвинно пострадал.

Действительно, есть кому поминать Нургали Смаилова. Мой двоюродный брат Айтбай и его жена Батима вырастили пять сыно-

вей и пятерых дочерей. Все они обзавелись семьями, имеют детей. Есть дети, оставшиеся после Зейнизаиб и ее мужа Бахытжана Ша-яхметова.

Абиялмамжинова С.А.

ОПРАВДАТЬ НЕВОЗМОЖНО

Последнее время на страницах некоторых газет высказывается мысль о «реанимации» И.В. Сталина. Аргумент в том, что страна, якобы, достигла огромных успехов в промышленности, сельском хозяйстве, искусстве и т.д.

Отчасти это правда, но основная правда та, что крупные промышленные предприятия строились силой ГУЛАГа, колхозники были крепостными, так как не имели паспортов и не могли выехать за пределы своего колхоза без разрешения председателя сельсовета и председателя колхоза; культура и литература создавались на восхвалении «Отца народов» и его окружения. Поэтому говорить о периоде сталинизма как периоде «Строительства Социализма» - значит, говорить заведомую ложь.

Сталин любил говорить и писать о коммунистической морали, но в действительности Сталин не был коммунистом, его деятельность напоминала императоров и цезарей Римской империи.

Партийно-государственная машина для Сталина и его окружения была средством безраздельного единовластия при полной поддержке ВКП (б).

Над личностью человека висел меч сталинизма, партийные структуры, не задумываясь, утверждали незаконные аресты и расстрелы советских людей. В стране действовал один закон, приговор. «Тройки», «двойки» в течение одного часа выносили приговоры и в основном - расстрелы.

Некоторые публицисты провозглашали Сталина величайшим государственным деятелем всех эпох и времен, одним из величайших полководцев советской эпохи. Все это не соответствовало действительности.

Коротко рассмотрим деятельность Сталина после смерти В.И. Ленина. В известном письме-завещании В.И. Ленин предлагает: «Переместить Сталина с должности генерального секретаря ЦК ВКП(б) на другую работу».

К великому сожалению, трагедия нашей страны в том, что ЦК ВКП(б) не выполнил волю В.И. Ленина, что

привело к огромным необоснованным репрессиям, к человеческим жертвам, чудовищным преступлениям со стороны Сталина и его ближайшего окружения к своему собственному народу.

Страшные, кровавые 1936-1939 годы. Расстрелы и расстрелы, уничтожение наиболее умных государственных талантливых личностей, талантливых полководцев, ученых.

Некоторые публицисты, стараясь реабилитировать Сталина, говорят: «Сталин не знал о расстрелах...» Глупости. Кто бы без санкции Сталина осмелился поднять руку на П.П.Постышева, А.С.-Бубнова, И.А.Зеленского, Л.Б.Каменева, Э.И.Квирина, А.В.Косырева, С.В.Косиора, Н.Н.Крестинского, М.Н.Кабакова, Е.А.Преображенского, Х.Г.Пятакова, Я.З.Рудзутака, А.И.Рыкова, А.П.Себрякова, Е.С.Строева, М.П.Томского, Н.А.Угланова, К.В.Уханова, В.Я.Чубаря, Р.В.Шмидта, Р.И.Эйхе и многих, многих видных государственных деятелей нашей страны, членов партии с 1905-1910 гг., которые с оружием в руках отстаивали Советское государство, сподвижников великого Ленина.

Роберт Индрикович Эйхе в своем предсмертном обращении к Сталину в 1939 г. писал: «Тяжело умирать в тюрьме при власти, за которую всю жизнь я боролся...».

До сего времени люди старшего поколения в Сибири помнят добрым словом внимательность к людям со стороны Р.И. Эйхе, когда он был первым секретарем Сибирского и Западно-Сибирского крайкомов и Новосибирского горкома партии в 1929-1937 гг.

Или другой пример. Павел Петрович Постышев - любимец партии, человек кристальной чистоты, как и все вышеупомянутые коммунисты, расстрелянные в 1936-1939 гг., на вопрос Сталина: «Кто Вы?» - ответил: «Я большевик, тов. Сталин, большевик...». После этого участь П.П. Постышева была решена - расстрел.

Громадные потери в период сталинизма понесла Красная Армия. Невзирая на заслуги перед партией, государством, народом, арестованы и расстреляны в 1937 г. в июне месяце Тухачевский, Уборевич, Якир, Корк, Фельдман, Примаков, Эйдеман, Путна и др.

С личного разрешения Сталина к арестованным применяли страшные средневековые инквизиторские пытки, в результате которых добивались ложных показаний «о преступной деятельности». Показания арестованных направлялись лично Сталину, который без всякого разбирательства решал вопрос о судьбе и аресте ни в чем не повинных людей.

Другой страшный, трагический пример в истории нашего государства: «60% делегатов XVII партийного съезда ВКП(б) были расстреляны...». И опять же, некоторые личности, реабилитируя Сталина, повторяли: «Сталин ничего не знал...». Сталин все знал, но он старался руками НКВД и своих приближенных уничтожить всех тех, кто видел в Сталине маньяка, убийцу, изувера всех веков, хитрого, изворотливого, с умом провокатора, зверя.

Или еще пример: выпускники 1936 г. Промышленной академии РСФСР-СССР в количестве 55 человек в период 1937-1939 гг. были расстреляны.

Когда я говорю о Сталине в отрицательном аспекте, мне обычно защитники Сталина говорят: «Вы не можете простить Сталину расстрел Вашего отца в 1938 году в возрасте 38 лет...»

И это правильно. Как можно забыть мне и моей матери, моим двум сестрам, когда 15 июля 1938 года в присутствии всей семьи за обеденным столом был арестован мой отец Ерофеев Александр Петрович. Крупный партийно-хозяйственный специалист, окончивший Промышленную академию РСФСР-СССР в 1937 г., расстрелян 1 октября 1938 года с формулировкой «тройки»: «Японо-немецкий шпион, участник контрреволюционного заговора по свержению Советской власти, за связь с Бухариным, Рыковым, Пятаковым, Зеленским и другими врагами народа...». Страшно, страшно подумать обо всем этом.

Мой отец, Ерофеев Александр Петрович, посмертно реабилитирован по всем статьям в октябре 1956 года. Однако мне и моим всем родственникам это не дает основания все забыть и простить.

Сталин любил говорить: «Сын за отца не отвечает...». Ложь! Я лично все негативное сталинизма на себе испытал. В это время, когда в стране пели песню «Широка страна моя родная», мы, дети и родственники «врагов народа», были отвержены, нам всюду был закрыт путь, как в учебе, так и в работе.

Все страдания, моральные невзгоды в период сталинизма невозможно высказать.

У меня одно понимание - сталинизму нет прощения. Всем нам надо принять необходимые меры по недопущению в нашей стране сталинизма.

На предприятии, где я работаю, в настоящее время работает дочь легендарного героя гражданской войны, строителя и руководителя металлургического Магнитогорского завода Челябинской области. Отец ее расстрелян в 1938 г. Реабилитирован в 1956 г. Спросил

ее о Сталине. И она с горькими слезами дает пояснения, что значит сталинизм.

Или другой пример: встречаюсь с сыном маршала В.К. Блюхера В.В. Блюхером - он без волнения и слез не может вспоминать о гибели своего отца.

Пройдут годы, и история окончательно предъявит все «векселя для оплаты» тоталитарной системе - сталинскому кровавому режиму.

Сегодня создаются различные политические, партийные группировки и объединения.

Я вступил в партию Ленина 14 ноября 1941 г. в боях под Москвой, будучи сержантом, командиром противотанкового орудия, и воевал не за Сталина, а за свою Родину, награжден 6 боевыми орденами и многими медалями СССР. И не соглашусь никогда с возникновением такого политического течения или партии, которая защищает Сталина, делая рядовых членов партии заложниками безумной тоталитарной системы.

Из конъюнктурных соображений, иначе не скажешь, вчерашние лидеры, ранее с трибун клявшиеся в верности марксизму-ленинизму, вдруг «прозрели», стали «демократами», не разъясняя сути демократии, тогда как в своей практической работе делают то же самое, что и ранее.

«Неосталинизм» - крайне опасное явление. Данные личности, которые стояли на вершине политической пирамиды, вдруг отказались от своих прежних взглядов и убеждений. Нет и не может быть доверия к тем, кто так быстро меняет свои политические убеждения.

Я не собирался и не собираюсь выходить из рядов коммунистов, ибо вступил в партию коммунистов не на ковровой дорожке, а в боях за свою страну, и у меня была одна мысль - защищать свою родину от врага.

Я не согласен со сталинизмом, не приемлю неосталинизм, но я уверен, что партия Великого Ленина возродится, отбросив все негативное, в конечном итоге завоюет доверие всего народа.

Выписка из протокола
заседания тройки УНКВД Северо-Казахстанской области
от 30 сентября 1938 г.

Слушали Постановили

Дело № 727, по обвинению ЕРОФЕЕВА Александра Петро-
вича

района. Тамбовской области. русский, гр-н СССР. Работал в Облпотребсоюзе. Обвиняется в том, что в 1936 г. завербован агентом японской разведки ЗЕЛИНСКИМ. Собирал шпионские сведения о состоянии спец. поселков, о товарообороте и передавал через агента БАЛТЫШКИНА для японской разведки.

Состоял членом правотроцкистской, диверсионно-вредительской организации и проводил активную диверсионно-вредительскую работу в советской торговле. **ВИНОВНЫМ СЕБЯ ПРИЗНАЛ.** (Д-к тов. ЛИТВИНОВ) ЕРОФЕЕВА Александра Петровича –

РАССТРЕЛЯТЬ

Секретарь тройки

ропись

КОЧЕТОВ

М.П.

Ерофеев Н.А.

АНАЛИЗИРОВАТЬ И ПОМНИТЬ

Статья В.П.Попова «Государственный террор в Советской России 1923-1953 гг. (источники и их интерпретация)» в журнале «Отечественные архивы» (1992, № 2, с. 20-31), таблицы из которой приводятся ниже, посвящена анализу судебно-исполнительской деятельности советского государства за годы репрессий (1923-1953) по статистическим данным Минюста СССР, официальным документам из фондов наркоматов (министерств) внутренних дел и юстиции СССР. Прокуратуры СССР.

В.П.Попов дает краткую характеристику немногочисленных и порой противоречивых библиографических источников, имеющих по этому вопросу, и на основе собственных исследований делает весьма успешную попытку определить общую численность осужденных по РСФСР и СССР за эти годы, пытается объяснить исторические обстоятельства, которые привели к невиданному росту «преступности» в стране.

О характере репрессивной политики государства дает представление динамика численности осужденных. В.П.Попов в своей работе использовал данные за 1923-1953 годы. В оглавлении к таблице автор указывает «Численность... по СССР», «Социальный состав... по СССР», а в тексте оговаривает, что данные взяты только по РСФСР. В.П.Попов обосновывает выбор данных только по РСФСР, хотя, на наш взгляд, это не совсем правомерно. т.к. судебная машина действовала на всей территории СССР и осужденные в РСФСР зачастую отбывали наказание в других республиках, а

из союзных республик масса народа по этапам отправлялась на Урал, в Сибирь и на Дальний Восток, пополняя лагеря РСФСР. К примеру, КарЛАГ как один из огромных инструментов репрессивной политики объединял в своих бараках представителей не только Казахстана, но и других республик, в том числе и РСФСР.

Весьма показательна цифра «40 млн. осужденных» за годы репрессий, и, хотя автор дает оговорку, что цифра «сильно занижена», учитывая то, что она отражает масштабы репрессий только в Российской Федерации без учета национальных окраин СССР, можно довольно реально представить полную картину того судебно-исполнительского гнета, который существовал в эти годы на всей территории СССР.

Не случайно в тексте статьи указываются расхождения в цифрах различных источников Минюста СССР в связи с изменением в программе отчетности и, вероятнее всего, зачастую выпадали данные по «незначительным» преступлениям с небольшими сроками, но в то же время это явно показательные цифры по искалеченным судьбам живых людей, получивших срок «за колоски» или «три огурца с колхозного поля», о чем также говорит в своей работе В.П. Попов.

Очень убедительно в статье приводится статистика численности населения РСФСР и количество осужденных, из чего следует, что каждый третий дееспособный житель государства получал срок за те или иные противоправные действия. Сегодня мы не имеем в своем распоряжении подобных статистических данных по Казахстану, но вполне можно предположить, что в процентном отношении положение было идентичным, поскольку действовала одна и та же судебно-исполнительская власть на всей территории СССР.

В статье приводятся данные по РСФСР и СССР попеременно, а значит, сложно подсчитать истинные цифры и масштабы репрессий. не стыкуются данные таблиц 1, 2 и 3 из-за того, что в гражданские суды зачастую попадали дела из НКВД-МГБ-МВД и наоборот, следовательно, есть опасность двойной статистики. Автор совершенно не случайно вступает в полемику с В.Н.Земсковым и другими по поводу цифровых данных.

Вышеперечисленные недостатки скорее не вина, а беда автора, поскольку данная статистика в источниках МВД СССР являлась и подчас является до сих пор «секретной» и «сов. секретной», а также в силу обстоятельств, на которые ссылается автор, может быть вполне преднамеренно неточной.

Однако, несмотря на трудности, В.П.Попову удалось выявить по статистическим данным не только размах, но и этапы репрессий. Им рассматриваются три всплеска «борьбы с контрреволюцией». Самый высокий пришелся на 1937 и 1938 гг. - 1,3 млн. человек (33,1% общего числа осужденных за тридцать с лишним лет по данной статье). Из них 682 тыс. - т.е. более половины - были приговорены к высшей мере наказания. Несколько меньший по величине этап был в 30-й год - более 200 тыс. осужденных, большинство из которых составляли «кулаки», и 1933 год - около 240 тыс. осужденных, главным образом, «кулаки-саботажники» хлебозаготовок. Третий этап был в годы войны, когда велась «решительная борьба с агентурой врага в тылу и всякого рода пораженческими элементами». Автор указывает на рост осужденных в 1945-1946 гг.

Все эти репрессии против народа объяснялись этапами «обострения классовой борьбы». В статье и в таблицах разделены приговоры по гражданским судам и по делам ВЧК-ОГПУ-НКВД-МГБ-МВД, хотя и по тем и по другим делам, если их рассмотреть с сегодняшних позиций, основная масса осужденных понесла наказания в силу определенных политических условий в стране, устанавливающих массовый террор против своего народа.

За пределами исследований остались репрессии против целых народов. Немцы, корейцы, чеченцы, ингуши, крымские татары - эти народы практически полностью были переселены со своих обжитых мест в нечеловеческие условия - и это не менее трагическая страница в репрессивной политике государства. Сегодня мы знаем, что эти народы сотнями и тысячами умирали от голода, холода и болезней в степях Казахстана, в сибирских и уральских лесах в так называемой «трудармии». Но эта печальная статистика не попала в страшные таблицы, где за каждой цифрой стоят не только те люди, которых они отражают, но и их семьи, лишённые кормильцев. А ведь зачастую семьи «врагов народа» выселялись на Урал, в Сибирь и Казахстан без решения суда и, естественно, попасть в эти трагические статистические данные не могли.

Из таблиц, представленных В.П.Поповым, хорошо видно, что количество осужденных снижается к 1953 году, однако приговоренных гражданскими судами - 818 708 человек - для 1953 года, с его «холодным летом», цифра чрезвычайно огромная.

Плешаков Л. Л.

ИСТОРИЯ БЕЗ КУПЮР ПРИЗНАНЫ... ПОСТРАДАВШИМИ

Память о жертвах политических репрессий выносит свой вердикт. Искушение вины перед безвинно погибшими на одной шестой части земной суши, покаяние должны быть вписаны в новейшую историю. Беспрецедентные по людским потерям и страданиям этапы истории XX века сменялись в жестокой схватке сторонников и противников политических и социальных преобразований. И если не пули и снаряды, то политические репрессии гигантской косой выкашивали людские массы... Исторический парадокс: победителей - первопроходцев революции и гражданской войны нещадно истребляли «активные строители социализма» 30-х годов. А в итоге «встало молодечество под советский стяг, для кого - Отечество, для кого - ГУЛАГ».

В конце прошлого года при активном участии редакции журнала «Простор» была издана книга Б. Самсонова «Круговерть». В ней на основе документов изложены трагические события гражданской войны на севере Казахстана и, в частности, Мариинского восстания против колчаковцев, жестоко подавленного карателями. Герои книги - Сакен Сейфуллин, Адильбек Майкутов, семья Мониных и другие невымышленные личности, оставившие след в истории республики, вызывают искреннюю симпатию и интерес, желание узнать, что с ними стало впоследствии. Сегодня мы имеем возможность проследить дальнейший ход событий.

В Петропавловске сейчас проживают две дочери Георгия Мамонтовича Монина - участника того противостояния, позже ставшего чекистом, и в 1938-м, когда ему было 33 года, расстрелянного по приговору «тройки». Его короткая жизнь тесно связана с городами Акмолинском, Петропавловском и Новосибирском.

В нынешней Астане (бывший Акмолинск), наверное все знают улицу Монина. В этом городе в скромном домике у Ишима жила большая семья Мониных - пять дочерей и три сына, - принявшая Советскую власть как свою, - желанную. Старший из братьев, - Нестор, пройдя через акмолинские и петропавловские тюрьмы и лагеря, погиб в «анненковском вагоне смерти», испытав жестокие муки колчаковских казней. Чудом остался в живых в этом же вагоне средний брат - Яков. Сакен Сейфуллин, в числе других соудеповцев прошедший страшный путь в тюрьмах и вагонах смерти атамана Анненкова, в своей книге «Тернистый путь» воссоздал события трагической гибели друзей, в их числе - Н. Монина. «Мы

сообщили часовым о смерти товарища. Он болел тяжело и мучительно боролся со смертью. Ярость тугим узлом стягивалась в нашей груди. Когда выносили труп, Яков Монин - брат умершего, не выдержал, ухватился за покойника и начал всхлипывать как ребенок. Я первым на него напустился:

-Сейчас не время для слез! Встань! Он не только твой брат!

Монин родился в Акмолинске, был солдатом, после свержения царя одним из первых поднял знамя Советов в Акмолинске и стал красным командиром. Был грамотным, смелым, боевым членом президиума нашего совдепа, комиссаром по делам контрибуций. В Акмолинске у него остались старики - отец с матерью - и молодая жена. Младший из братьев Мониных - Георгий, еще учась в школе, помогал братьям, часто бывал на сходках, митингах. В первые годы после победы революции он стал сотрудником Акмолинского ОГПУ. В середине 20-х годов Георгий Монин возглавил поиск и задержание укрывшегося в Екатеринбурге бывшего сотника колчаковской армии лютого карателя В Шайтанова, имевшего кличку «Черный гусар». Одно это имя приводило в ужас жителей Атбасара, Мариновки и других сел Приишимья, натерпевшихся горя от колчаковцев. Задание Г. Монин выполнил, и в июне 1925 года в Атбасаре состоялся публичный суд над Шайтановым.

В Петропавловск Монина перевели в начале 30-х. Здесь более шести лет он служил в областном управлении МВД. Документов о его работе в Петропавловских архивах очень мало. Лишь фотографии в семейном альбоме, да в памяти его дочерей воссоздается обстановка кабинета отца. И каждый раз проходя мимо небольшого кирпичного здания на углу улиц Пушкина и Конституции, они смотрят на большое среднее окно первого этажа: за ним работал отец...

В 36-м, провожая его в Новосибирск, куда Монина перевели с повышением в должности, петропавловские сослуживцы искренне пожелали ему дальнейших успехов. Их следовало ждать: у Георгия все отлично складывалось на работе, дома - красавица жена и две дочки, начавшие ходить в школу. И вдруг - внезапный арест в Новосибирске, где он не успел проработать и года.

Из воспоминаний жены Марии Николаевны:

«Знакомство наше с Г.М. состоялось в 1924 году в г. Атбасаре. Я была делегатом профсоюзной конференции, здесь мы и познакомились. В наших взглядах на жизнь, на события того времени оказалось много общего, и в 1925 году мы поженились.

Позже из рассказов мужа я узнала о его родных, об участии их ... в революционном движении в г. Акмолинске. В эти годы 14-летний Георгий был связным у брата Нестора по доставке сведений и документов в села революционерам. Эту работу, вспоминал потом Г.М., он выполнял с большой ответственностью, несмотря на свои юные годы. Потом вступил в комсомол, стал работать в ВЧК, впоследствии в органах ОГПУ, НКВД. Каким он был? Если требовало дело, он (Георгий - Э.К.) весь отдавался ему. Не терпел угодничества, подхалимства, несправедливости и грубости... Требовательный к себе, Г.М. был очень принципиальным. Как семьянин: муж, отец - был исключительно чуткий, любящий, внимательный.

Когда настал 1937 год, он удивлялся тому, что происходило, недоумевал, переживая тяжело все происходящее, а 29.12. 1937 года его арестовали. При аресте забрали портфель, в котором хранились его документы, книга С. Сейфуллина. «В вагонах смерти атамана Анненкова», 2 письма от брата Нестора, документы умершего отца. 23.02.1938 г. мне объявили, что он осужден как враг народа на 10 лет без права свиданий, переписки, передач и отправлен в лагерь.

Я писала во все инстанции Москвы, Новосибирска, Кемерово, Петропавловска о несправедливости обвинения, но ответа не получила, и только в 1956 году, послав вновь розыски, получила извещение через МВД, где мне сообщили, что он умер(?) в 1940 году в марте месяце в лагерях(?) (неизвестно каких!) от инфаркта миокарда. Если бы он умер от болезни, мне бы указали могилу, где он похоронен. Энквэдэвский обман, тупой и безрассудный! Из других источников я узнала, Георгий Монин расстрелян, за что? В чем провинился? В том, что честно служил советскому режиму? Позднее получила справку военной прокуратуры о том, что за отсутствием состава преступления он полностью реабилитирован. Какой произвол: сначала убить, потом признать честным человеком».

Это написано 2 марта 1969 года. Все годы, начиная с 1938-го Мария Николаевна билась в одиночку с мощной машиной репрессий, машиной сокрытия следов преступлений.

Из семейного архива Мониных. Ответы на запросы М Мониной о судьбе мужа и пересмотре его дела.

30.01.56 г. Управление МВД Новосибирской области.

«Ваше заявление переслано (Здесь и далее подчеркнуто мною - Э.К.) для ...

10.04.56 г. УКГБ по Кемеровской области.

«Ваше заявление направлено на рассмотрение в управление МВД Кемеровской области, куда Вам и надлежит обратиться по вопросу о судьбе Вашего мужа».

9.05.56 г. Управление МВД Кемеровской области.

«О результатах... нами сообщено в УМВД Северо-Казахстанской области, куда и рекомендуем Вам обратиться...»

22.06.56 г. Прокуратура СССР.

«Ваше заявление направлено на рассмотрение прокурору Новосибирской области»...

19.09.56 г. Прокурор Новосибирской области - зам. прокурора Кемеровской области. Направлено заявление гр. Мониной М.Н. О результатах прошу сообщить заявителю».

26.09.56 г. Прокурор Кемеровской области. «... Ваше заявление направлено на рассмотрение помощнику военного прокурора СИБВО по Кемеровской области».

И наконец!

30.12.56 г. Военный трибунал сибирского военного округа. «Постановление тройки УНКВД по Новосибирской области от 27 февраля 1938 г. в отношении Мониной Г.М. отменено, дело о нем прекращено за отсутствием состава преступления и он по этому вопросу (!) полностью реабилитирован».

В этом же 1956 году семье было передано свидетельство о смерти, выписанное Петропавловским горзгсом, в котором обозначено, что Монин Г.М. умер 20.03.40 г. по причине инфаркта сердечной мышцы.

После этих сообщений у семьи возникли и продолжали оставаться невыясненными многие мучительные вопросы.

Если человек умер от болезни (хотя был абсолютно здоров), то почему об этом не сообщили сразу в 1940 году? Где захоронен? Как можно посетить место захоронения? Прошло еще несколько десятков лет. Вопросы оставались по-прежнему невыясненными.

В марте 1991 года дочери Георгия Мамонтовича - учителя двух городских школ г. Петропавловска - Т.Г. Горбунова и Н.Г. Мониной

написали запрос в управление КГБ по Новосибирской области, в котором изложили обстоятельства, при которых был арестован их отец и попросили сообщить конкретные сведения о его судьбе.

Из письма дочерей Г. Монины:

«Отец наш, Монин Георгий Мамонтович, 1905 г. рождения, работал с января 1937 г. в системе Новосибирского НКВД в должности начальника финотдела. Был переведен туда с повышением по службе из Петропавловского управления НКВД. Не проработав и года в новой должности, был репрессирован. Отца арестовали в 12 часов ночи 28 декабря 1937 г. в номере гостиницы г. Новосибирска (семья жила здесь в ожидании квартиры). В одно мгновение каждая из нас троих почерневших от ужаса горя и страха в пустом гостиничном номере, в чужом городе, на всю жизнь получили клеймо – каждая свое - «жена врага народа», «дочь врага народа»...

Теперь прошло уже много лет и сейчас не 1937 и даже не 1948 г. (Год провозглашения ООН Всеобщей Декларации прав человека), а 1991-ый. И мы снова обращаемся к вам с надеждой узнать правду.

-В наше время в рассмотрении дел репрессированных есть существенные изменения: сообщается более честная и точная информация об их судьбах, реабилитация делается публично. Убедительно просим Вас и Ваших помощников сообщить нам достоверные сведения о судьбе нашего отца - Монины Георгия Мамонтовича:

1. Когда (точно день, месяц и год!) умер наш отец.
2. От чего он умер? Где умер?
3. Где захоронение? Точно!
4. Как можно посетить место захоронения? В чем он был обвинен?
5. Кто оклеветал его?
6. Кто следователи (первый и второй, их было 2) и та «тройка», что решила судьбу отца? Напишите, пожалуйста, фамилии их. Не для мести! Мы далеки от этого. Но хотя бы в конце нашей жизни должны же мы знать, кто эти «люди».
7. Если отец был расстрелян сразу после «суда», то когда и где?
8. Сообщите нам, пожалуйста, адрес Новосибирского Мемориала: волею судеб папа оказался «чужим» в этом городе. Какой же мемориал почтит его память и к какому Мемориалу смогут прийти дети и внуки Монины Г.М. 2016

газета сообщит о реабилитации его честного имени публично? Светлая память о наших родителях - самое дорогое, что осталось у нас в жизни.

Мы уже сами не молоды, нам за 60. Что же останется у наших детей и внуков? Помогите нам, пожалуйста, узнать о последних годах, а возможно месяцах и днях жизни отца, о которых мы не знаем до сих пор ничего... Можёт живы те, с кем он сидел?»

На этот запрос, как и на многочисленные другие, ответа до сих пор нет. Впрочем, если быть объективным, в июне 1997 года т.е. через 60 лет после потери отца, его дочери получили документ из прокуратуры г. Кемерово о признании их пострадавшими от политических репрессий.

Великое счастье дочерей в том, что после отца не арестовали их мать - как жену врага народа, не препроводили в зловещий Алжир. В скромной должности бухгалтера, с мизерным окладом и ярлыком «жена врага народа» Мария Николаевна сумела осуществить главную их с мужем мечту - выучила дочерей. В тяжелейшее послевоенное время постоянно нуждаясь во всем необходимом они окончили ленинградские вузы.

Овдовев в тридцать с лишним лет, Мария Николаевна через всю жизнь пронесла любовь, верность и преданность мужу, детям.

Она верила в торжество справедливости, считала, что арест мужа - ошибка, что во всем разберутся...

Веру в его возвращение не убило и сфабрикованное чиновниками похоронное извещение. М.Н. Мониная так и ушла из жизни (в 1982 г.), не узнав, что уже через три месяца после ареста Георгий Мамонтович, «судимый» судом скорым, но не правым, был расстрелян.

Эмма Красикова

ВИТАЛИЙ

В начале шестидесятых годов в областной газете «Ленинское знамя» под рубрикой «За благоустроенный быт и высокую культуру» опубликован фоторепортаж и небольшая заметка под названием «Бишкуль строится»

Несколько лет назад в этом селе располагалась машинно-тракторная станция. Теперь здесь центральная усадьба молодого пригородного совхоза. Немного времени прошло со дня его основания, но Бишкуль преобразился. Только в прошлом году строители расположенного здесь СМУ освоили немалого, ни мало семь мил-

тионов рублей, из них почти на культурно-бытовое строительство и примерно два миллиона на сооружение жилья. В поселке появились новые улицы. Только за один год в совхозе было отпраздновано сто новоселий, но это вчерашний день совхозного поселка.

Бишкульцы - инициаторы культурной трехлетки в Северном Казахстане.

Под руководством опытного и энергичного строителя Виталия Николаевича Лукашевича здешняя молодежь за один год соорудила в совхозе два клуба, каждый из которых имеет зрительный зал на 200 мест.

Один клуб на центральной усадьбе, другой в с. Приишимка.

Тогда, да и позже, никто не знал, что этот молодой и энергичный руководитель недавно созданного строительно-монтажного управления, бывший политический заключенный.

Десять, еще совсем юных лет, провел в лагерях Гулага по пресловутой 58 статье, реабилитирован и за свой вклад в строительство целинных совхозов получит орден Трудового Красного Знамени.

До назначения первым руководителем вновь образованного в Бишкуле строительно-монтажного управления, Лукашевич работал начальником участка треста «Петропавловскстрой» и строил дома в целинном Булаевском совхозе. Именно там и познакомился с ним Хабибула Жакслыков - сын репрессированного, бухгалтер треста. Впоследствии волею судьбы он переехал в Бишкуль и работал заместителем начальника ПМК-64, являлся секретарем партийной организации, а сейчас председатель районного Совета ветеранов.

«Виталий сразу выделялся среди «комсостава» строительных руководителей, - делится своими впечатлениями Хабибула Жакслыкович, - стройный, подтянутый, ходил в полувоенной форме. Его принимали за отставного полковника.

Очень требовательный, грамотно и по-деловому решал поставленные задачи. А задача была одна: обеспечить целинников жильем. Он организовал изготовление камышитовых плит на озере Майбалык. Строящийся совхоз находился в 100 километрах от Булаева. Голая степь. Дом построят, а внести нечего - мебели нет.

Кто за тридевять земель шкафы да диваны повезет из Петропавловска? Так они открыли столярный цех по изготовлению простых бытовых изделий: столов, табуреток, а затем и посложнее - платяных шкафов и многого другого».

Когда надо было строить Бишкуль и в новое СМУ нужны были профессиональные кадры. Сам, еще сравнительно молодой, Виталий собирал кадры под стать себе, из крепких и надежных комсомольцев, ребят и девчат.

Среди руководства выделялся Виталий Ткаченко. Оба Виталия боролись за дисциплину и порядок. В скором времени коллектив управления стал лидером в областном соревновании строителей.

Сдав экстерном экзамены за среднюю школу Лукашевич уехал в Москву на высшие инженерные курсы. После их окончания получил свидетельство, которым сильно гордился. По сути дела это был у него единственный документ, подтверждающий его технические знания. Так как его университетами в свое время стали суровые годы репрессий.

Обладая волевым характером, он был талантлив во многом. Имел глубокие познания в области архитектуры, искусства и культуры. Мог на равных и с академиком и с «уркой» - залетным целинщиком - поговорить. Все, чем он занимался, делал от души и на совесть. Увлекался фотографией, пчелами и огородничеством, водил мотоцикл и автомобиль, был заядлым охотником и рыбаком. Пробыв десять лет в лагерях, торопился наверстать упущенное, жить спешил.

Он один из тех, о ком Александр Розенбаум песню сложил, помните: «Любить - так любить, стрелять - так стрелять». Его прямота, смелость и открытость характера импонировали людям. Были завистники и недоброжелатели.

Не терпел расхлябанности и разболтанности и, не будучи трезвенником, не прощал выпивох и безответственности.

Иногда вспоминал: «С какими людьми я там встречался... они-то и научили меня самостоятельно мыслить и работать над собой. Читать и анализировать, любить людей.

«Какой замечательный человек. Колос ума», отзывался он о талантливых людях.

В 1972 году Виталий Лукашевич выехал на Родину, на Украину. Строил Ладыжинскую ГРЭС на реке Буг, объекты курортной зоны в Судакском районе в Крыму. Очень радовался многочисленным гостям. Таким он и запомнился.

Александр Пономарев

ГОДЫ УНИЖЕНИЯ И ПРЕСЛЕДОВАНИЯ

Не обошла стороной репрессия конца 30-х годов мой родной аул Бостандык, что в Мамлютском районе. Над мирным, затаившимся между березовыми колками аулом пронеслись, как смерч, слухи об арестах «врагов народа» в соседних аулах, селах Жекекуль, Каратал, Ново-Михайловка, Андреевка. Стальная рука террора достигла и нашего аула. В августе 1937 года Приишимский РО НКВД арестовал 60-летнего Мухамеджанова Абыкея. Более месяца на неоднократных издевательских допросах он категорически отрицал предъявленные ему обвинения, что он руководитель национал-фашистской организации, действующей на территории Приишимского района. Наконец, заставили А. Мухамеджанова назвать «членов» руководимой им «организации»: сына бая, председателя колхоза Мухамедию Ашитова, председателя аулсовета Калимоллу Карабатырова, сына муллы Магаза Сагиндыкова. Все они были арестованы.

Навсегда я запомнил 20 сентября 1937 года - день ареста отца, Магаза Сагиндыкова. Мне было 10 лет. Знал, отец был первым председателем аулсовета. Первым вступил в колхоз. Пользовался авторитетом. С арестом отца кончилось мое детство, семья наша (мать, четверо детей) стала семьей «врага народа». Сиротская доля, унижительное положение не могли не ранить моего детского сердца. Мой отец - враг народа? Нет, не может быть! Если кто из сверстников или взрослых по горячке или по злости (были и такие) называл меня отпрыском «врага народа», сразу вступал «в бой», защищая имя отца.

Шли годы унижения. В 1941 году окончил семилетку. Началась война. Со слезами люди провожали на фронт мужей, сыновей, братьев. К концу сорок первого начали приходить первые похоронки. Оплакивали неутешное горе. Но горе было другого рода. Оно было связано с судьбой Родины, борьбой за ее независимость, всенародным стремлением, во что бы то ни стало разгромить напавшего врага. Народ знал, за что гибнут его сыны. Подростки вместе с женщинами, стариками пахали, сеяли, убирали урожай. Все для фронта.

Вскоре стали возвращаться с фронта раненые солдаты. До глубокой ночи при коптилках слушали аульчане рассказ фронтовика, расспрашивали, не видел ли он сына, мужа... нам, подросткам, рассказы солдат казались романтическими. Не знаю, чего было боль-

ше во мне: «патриотизма» или желания доказать кровью, что мой отец не «враг народа», но я искал пути, как попасть на фронт. В 1943 году мне было 16 лет, и представился желанный случай. В конторе колхоза встретил офицера военкомата. На ломанном русском языке объяснил, что хочу на фронт. Он спросил, сколько лет, я соврал, прибавив себе два года.

На войне как на войне, воевал, как все. Был ранен. В 1949 году демобилизовался и меня, молодого коммуниста, райком партии направил в органы МВД, видимо, учли то, что последние годы служил в Берлине в войсках МГБ. Приняли меня помощником оперработника Приишимского РОМВД. Не знаю, как прошел проверки, видимо мои земляки не «выдали» меня. Но все же кто-то донес. Через месяца два меня вызвали в областное управление МВД и сказали, что я уволен... Я доказывал, что прошел проверку на фронте, имею боевые награды, что охранял товарища Сталина на Берлинской конференции, за что имею правительственную благодарность, почему мне такое недоверие? Начальник отдела кадров, как мне помнится, фамилия его Сухов, внимательно выслушав, сказал: «Я все понимаю, в тридцать седьмом многие пострадали без вины. Но я тебе не могу помочь, такова инструкция». Было обидно, тяжело на душе. Но я не опустил. Поступив заочно в Петропавловский учительский институт, решил посвятить себя школе. Несмотря на все пережитое, всегда занимал активную жизненную позицию. Ощувив на себе с детства всю пагубность несправедливости, физиологически не терплю несправедливости ко всем, во всем. Кто работал со мной, полагаю, знает об этом. Спасибо людям, они за это ценили меня. Работая в школе учителем, директором, коммунистами не раз был избран неосвобожденным секретарем парторганизации колхоза. И вот в 1953 году вновь меня пригласили в Ленинский райком партии и предложили работу в аппарате, но я мялся... первый секретарь райкома Г.И. Плевако. человек волевой, настоял. Прошло месяцев семь, Григорий Иванович приглашает меня и спрашивает: «Где ваш отец?». Я ответил ему, что в 1937 году его арестовали, не знаю, за что, и не знаю, где он. Помолчав, первый секретарь посмотрел с участием на меня и сказал: «Жалко тебя, Магазов, что же делать?». При всей своей строгости Г.И. Плевако ко мне относился уважительно. Всего несколько дней назад он беседовал со мной, что будет рекомендовать меня секретарем парткома МТС, но увы... я вновь ушел в школу. Собственно говоря, я ничего не терял, вернулся к любимой работе по специальности, но все же терзала иногда мысль: «Есть ли более

суровое моральное наказание, чем быть без вины виноватым, считаться неблагоденственным в своей стране, которую ты защищал на полях сражений, пролил кровь, мог быть убитым».

В 1956 году, будучи освобожденным секретарем парторганизации колхоза им. Ленина Ленинского района, на собрании читал закрытое письмо ЦК КПСС в красной обложке с грифом «секретно» «О культе личности Сталина и преодолении его последствий». Было одинаково радостно и горестно. Боже мой, сколько погублено жизней. С миллионов безвинно пострадавших сняли клеймо «врага народа». В 1958 году мой отец Сагиндыков Магаз был реабилитирован. Расстрелян он был постановлением Северо-Казахстанской «тройки» 11 ноября 1937 года. Я ознакомился с его уголовным делом. Он обвинялся как член национал-фашистской организации, а постановлением «тройки» расстрелян как сын муллы, без заключительного обвинения, без указания статьи УК РСФСР. Постановление «тройки» никем не подписано. На предварительном следствии обвиняли как члена национал-фашистской организации, ведущей работу в пользу Японии, а расстреляли отца как сына муллы. Какой парадокс. Мой дед, отец моего отца Сагиндык, умер в родном ауле в 1933 году в возрасте 87 лет. Очень рано лишившись родителей, он сумел получить хорошее образование, дал образование шестерым детям, учил грамоте детей аула и пользовался большим авторитетом в окрестности аула. Вплоть до 50-х годов аксакалы разных районов нашей области при встрече, узнав, что я внук Сагиндыка, с уважением отзывались о нем и приветливо относились ко мне, молодому тогда человеку, как к выходцу из хорошей семьи. Властям и мертвый дед был враждебным, и отца моего расстреляли только за то, что он сын муллы.

Магазов К.М.

ЧЕЛОВЕК ТРАГИЧЕСКОЙ СУДЬБЫ

Этот день - 21 мая 1938 года разделит жизнь Николая Семеновича Кузнецова, первого секретаря Северо-Казахстанского обкома ВКП(б), на две половины. Первую - насыщенную трудной, но интересной работой, радостью созидания, и вторую - переполненную лишениями, физическими и духовными потрясениями. Именно в этот злополучный день вожак коммунистов нашего края пришел по вызову в Алма-Ату, в ЦК Компартии Казахстана и был арестован в гостинице. На долгие годы он стал «врагом народа».

О чем он думал в первое время своей новой жизни? О том, что произошла трагическая ошибка, и правда вот-вот восторжествует? Или вспомнил о том, что в подобной ситуации ему уже приходилось бывать? В 1919 году он побывал в плену у колчаковцев. Но там были чужие, враги. А здесь свои. Со многими он был хорошо знаком, встречался на различного рода кворумах, жал руки...

Реденс, Панов, Павлов - эти люди хорошо были известны в Казахстане. Не мог он знать только одного: эти и многие другие работники НКВД стали исполнителями воли «великого вождя», который отдал приказ - открыть огонь по партийным кадрам, прикрываясь лживым лозунгом «выкорчевывания и разгрома всех наших врагов, троцкистско-японско-германских шпионов и диверсантов, бухаринских реставраторов капитализма, контрреволюционных казахских националистов и всех двурушников, замаскированных врагов партии и народа».

Н.С.Кузнецов родился в 1898 году в деревне Абрамове Косинского района (нынешней Пермской области) в бедной крестьянской семье. В 14 лет становится молотобойцем на местной кузнице. Два года бурлачил на лесосплаве у графа Строганова. Восемнадцатилетним был призван в царскую армию. В г.Самаре встретил февральскую революцию. Идеи социализма, созвучные с внутренним пониманием правды жизни, привели его в лагерь большевиков. В апреле 1917 года вступил в партию.

Вскоре после Октябрьской революции молодой большевик возвратился в родные края Северного Приуралья и активно включился в работу. Вместе со старшим братом, красногвардейцем, Николай Семенович работал над организацией партийных ячеек, укреплением власти Советов на местах. Вскоре они расстались: Кузнецов - младший командирится в Пермь на военно-агитаторские курсы.

Будучи в краткосрочном отпуске у отца в конце 1918 года, узнал, что в Пермь попасть уже не сможет, путь отрезан белыми. Он становится заместителем, а затем и командиром партизанского отряда. Выданный предателями, оказался в плену у колчаковцев, подвергался жесточайшим пыткам. К счастью, среди охраны оказался друг детства, Петр Чугайлов, который и помог ему организовать побег...

Воевал в составе регулярной Красной Армии. После изгнания белых из родных мест стал председателем ревкома, политработником, военкомом полка. В начале 1920 года решением Пермского обкома партии был отозван из армии и стал партийным работни-

ком. Осенью 1920 года Н.С. Кузнецов уехал на учебу в Москву, в Коммунистический университет имени Свердлова.

В марте 1933 года по мобилизации ЦК ВКП(б) прибыл в Казахстан - в Карагандинскую (Северо-Казахстанскую) область начальником политотдела одной из крупнейших на севере республики Тайнинской МТС. Через год, в апреле 1934-го, он - начальник областного политсектора МТС, а затем - заведующий сельскохозяйственным отделом обкома партии. Будучи начальником политотдела МТС, избирался депутатом XVII съезда ВКП(б).

Весной 1937 года Н.С. Кузнецов утверждается первым секретарем соседней - Кустанайской области. Это было тяжелое время. На февральско-мартовском (1937 года) Пленуме ЦК ВКП(б) Сталину и его окружению удалось протащить «теоретический фундамент» резкого усиления массовых репрессий под демагогическим лозунгом - «критика невзирая на лица». Именно здесь, в Кустанае, как справедливо отмечает публицист Рой Медведев в своих очерках «О Сталине и сталинизме», ходил Н.С. Кузнецов в местную тюрьму и добивался освобождения многих коммунистов. Он категорически запретил Павлову (начальнику Кустанайского управления НКВД) применять пытки. Однако специально в Москву по вопросу прекращения «избиения кадров» Н.С. Кузнецов не ездил и приема у Сталина (как утверждает Рой Медведев) не добивался.

Об этом эпизоде лучше всех рассказывал сам Н.С. Кузнецов: «...На июльском (1937 г.) Пленуме ЦК ВКП(б) я рискнул обратиться с этим вопросом к Сталину. Он, не выслушав меня до конца, прервал и предложил все изложить Маленкову. Маленков тоже прервал меня, предложил ехать в Кустанай и оттуда «написать докладную записку в ЦК на имя Сталина, а мы здесь разберемся». Я не совсем был доволен таким отношением, мне стало ясно, что Сталин и Маленков знают об избиении наших партийных кадров. По приезду в Кустанай я все же написал об этом докладную с приложением к ней фактических материалов и послал по линии фельдсвязи на имя Сталина».

Неожиданно Николая Семеновича переводят в Петропавловск. 3 ноября 1937 года Н.С. Кузнецов избирается исполняющим обязанности первого секретаря Северо-Казахстанского обкома партии. Репрессии в то время достигли своего пика.

В конце 1937 года проводятся первые выборы в Верховный Совет СССР. Мандат депутата от нашей области наряду с другими кандидатами получает и Н.С. Кузнецов - партийный вожак коммунистов Приишимья. Они и сегодня хранятся в партийном архиве

предвыборные листовки с биографией кандидата в депутаты, где броским текстом написано: «Трудящиеся Петропавловского городского избирательного округа! Выбирайте депутатом в Совет Союза преданного делу нашей родной Коммунистической партии товарища Кузнецова Николая Семеновича!». В этом документе не было и тени фальши. Однако один пожилой житель Петропавловска рассказывал автору этих строк о том, как он, будучи мальчишкой, срывал эти листовки с заборов города, за что в милиции платили по 25 копеек за штуку... В это время, в начале лета 1938 года, Н.С.Кузнецов был уже «врагом народа». Будучи коми-пермяком, по национальности (или угрофинн, как писал в анкете), он был обвинен в шпионаже в пользу Финляндии и протаскивании в жизнь троцкизма. Исключается из партии. Тюрьма, ежедневные допросы. Рой Медведев отмечает (ж. «Знамя», № 3, 1989. С.169): «Самые изощрённые истязания перенес Н.С.Кузнецов, но не оговорил ни себя, ни товарищей. В первый же «конвейер» он простоял восемь суток подряд перед следователем, на девятые упал, потеряв сознание, но ничего не подписал». Решением Особого совещания Н.С.Кузнецов 26 октября 1940 г. был заключен в исправительно-трудовой лагерь сроком на 8 лет.

Не меньшие трудности выпали на долю мужественного человека в дальнейшем. Его освободили лишь в начале 1947 года, почти через год после незаконно «отмеренного» ему срока. Узнает самое печальное - погибла в тюрьме его жена, инструктор Петропавловского горкома А.Т.Вилесова. Она пошла на смерть, но не отказалась от своего мужа. Неизвестно, где дети. Умерла мать, погиб на войне брат. Еще в конце 1929 года был убит кулаками отец... Он едет к сестре во Львов, но без прописки не может устроиться на работу.

Лишь смерть Сталина и последовавшая за ней борьба партии с культом личности и его вредными последствиями дают Н.С. Кузнецову надежду на торжество справедливости. К этому времени он работает в Тихорецком лесопитомнике, проходит путь от рядового рабочего до и.о. руководителя, а затем трудится агрономом Таманской МТС (местному руководству все казалось, что слишком «большим начальником» стал бывший политзаключенный). Здесь, наконец, он получает известие о том, что Военная коллегия Верховного Суда страны от 15 октября 1955 года его полностью реабилитировала.

И, наконец, окончательное решение КПК при ЦК КПСС от 24 января 1957 года: «Ввиду того, что Кузнецов Н.С. был исключен

из партии в 1938 году по необоснованным обвинениям и в настоящее время судебными органами полностью реабилитирован, во изменение решения Комитета партийного контроля при ЦК КПСС от 20 декабря 1955 года считать его членом КПСС с апреля 1917 года без указанного перерыва в партийном стаже. Поручить Темрюкскому райкому КПСС Краснодарского края оформить т. Кузнецову Н.С. выдачу новых партийных документов. Председатель Комитета партийного контроля при ЦК КПСС Н.Шверник». Правда, наконец, восторжествовала. Николай Семенович был сыном своей эпохи, безгранично верил в «великого Сталина», считал, что в его трагедии виноваты враги, пробравшиеся в органы НКВД. Он много писал о пережитом, стараясь отразить все, как было; есть у него и воспоминания о В.И.Ленине. Умер Н.С.Кузнецов в 1967 году. В настоящее время в Пермском издательстве вышла книга о его жизненном пути. И для нас, североказахстанцев, интересна судьба человека, связавшего свои молодые годы с Казахстаном, человека исковерканной судьбы, прошедшего через тюрьмы, лагеря и лишения, но навсегда оставшегося Человеком.

Мелехин М.М.

ПОДВИГ МАТЕРИ

В этой истории нет ни капли вымысла. В том не было нужд! Жизнь так круто писала страницы судьбы семьи Жамболовых, что, как говорится, ни прибавить, ни убавить.

А сначала все складывалось хорошо. Глава семьи, Жамболов Абушахман, после окончания в Москве коммунистического университета трудящихся Востока был избран вторым секретарем Петропавловского горкома партии. Это было в 1934 году. Под стать мужу была и жена Рабига. В те годы, когда многие считали не обязательным учить дочерей, она с помощью брата Ергали Алдунгарова, работавшего тогда редактором республиканской газеты «Лениншил жас», поступила в школу-интернат, а затем закончила Оренбургский рабфак. Работала литсотрудником в областной газете.

На радость родителям росла дочь Луиза, а затем появился и столь желанный наследник. В честь одного из руководителей движения испанского народа против фашизма его называли Диас.

Жамболовы вели большую общественную работу, пропагандировали казахскую литературу и искусство. Абушахман был близ-

ко знаком с Александром Затаевичем, известным композитором и искусствоведам Ахметом Жубановым. О Жамболове как собирателе и исполнителе первый написал в своей книге «1000 песен казахского народа», второй – в книге «Замана Булбулдары».

Шли годы, наполненные заботами о делах родного города, годы активной работы. Но надвигался тридцать седьмой. С тревогой Абушахман знакомился с материалами февральско-мартовского (1937 г. Пленума ЦК ВКП(б), выступлением Сталина. Сын бедняка из аула Коксау, получивший образование при Советской власти, прошедший не одну проверку при периодических чистках парторганизаций, вряд ли предполагал, что дни его сочтены.

В партийной характеристике от 8 мая 1937 года говорится «Жамболов - выдержанный партиец, политически грамотный, дисциплинированный работник». Но на душе было беспокойно. Начались массовые аресты в городе, селах и аулах. Близко знакомые честные люди оказались в застенках.

Сентябрьским днем беда, как смерч, ворвалась в дом. Постановлением бюро обкома партии 9.09.37 г. Жамболов был исключен из партии как враг партии и народа и заключен в тюрьму.

Дня через три уволили с работы и жену. Не раз вызывали ее в управление НКВД, предлагали отречься от мужа, изменить фамилию и фамилии детей. Уговаривали, угрожали арестом. Рабига каждый раз отказывалась, хотя знала, что за это она будет жестоко наказана. Она уверенно заявляла, что ее муж - честный коммунист и арестован по какому-то недоразумению.

Вскоре у Рабиги забрали паспорт, взяли под подписку о невыезде, выселили из квартиры, но и это не сломило ее. С малолетней Луизой и грудным Диасом она ходила по городу в поисках угла. Но никто не торопился открыть двери семье «врага народа». После долгого мытарства нашлась, наконец, добрая женщина, предложившая временку.

В тревоге проходили дни и ночи. И вот - стук в дверь, зашли двое, предъявили ордер на арест. Рабига держалась спокойно, без слез. Взяла Диаса, подняла над собой и сказала: «Мы с твоим отцом не враги народа. Придет время, нас оправдают. Будь достоин своего имени». У нее вырвали из рук мальчика и, забрав его с сестрой, увезли, а Рабигу увели под конвоем.

В камере Петропавловской тюрьмы вместе с ней оказались зубной врач Шапиро, стенографистка облисполкома Дубинина и другие женщины. В 1938 году Рабигу без постановления суда, без

определения срока отправили в известный лагерь АЛЖИР (Акмолинский лагерь жен изменников Родины). И лишь через три года она вернулась в Петропавловск.

Первым долгом кинулась разыскивать детей. Дочь Луизу нашла в Сандыктауском детдоме Акмолинской области, а след сына оборвался. В доме ребенка была запись о приеме Диаса, но где он, никто не мог сказать. Все же Рабиге удалось узнать, что один из работников УНКВД своему знакомому, у которого не было детей, подсказал, что в доме ребенка есть хороший мальчик. При этом он посоветовал ему не называть себя и сразу поменять место жительства. Так тот и сделал.

Рабига находилась под надзором УНКВД, не могла устроиться на работу. Кто примет политзаключенную, жену врага народа? Не на что было жить. После долгого мытарства ей удалось устроиться рабочей на кожзавод. Все эти дни Рабига неотступно думала о сыне, строя бессонными ночами реальные и нереальные планы.

Однажды на собрании коллектива завода Рабига со слезами обратилась к людям: «Помогите найти пропавшего без вести сына...».

Неутешное горе, слезы матери тронули сидящих. Но никто не отозвался. После собрания директор завода Шакиров подозвал Рабигу. Стоявший рядом с директором мужчина сказал: «Я помогу вам найти сына». «Даю тебе, Балтабай, отпуск, езжай с этой женщиной, помоги...»

В те мрачные годы в атмосфере всеобщего страха были люди, такие как Шакиров и Балтабай, сохранившие благородство. Они помогали несчастным, подвергая себя опасности.

Рабига не знала, чем отблагодарить этих добрых мужчин, которые взялись помочь. Сквозь слезы она лишь вымолвила: «Всю жизнь буду благодарна вам...»

Усыновитель Диаса Альжанов доводился Балтабаю дальним сватом. Как-то в Тайнче (Красноармейск) он встретил Альжанова. Поздоровались, разговорились. Он пригласил к себе в гости и не без гордости сказал, что у него растет сын Кенес. Позже Балтабай узнал, что Альжанов усыновил ребенка. Вот это и было основанием сказать, что он поможет Рабиге разыскать сына.

Альжанов часто бывал на базаре в Тайнче. Балтабай с Рабигой решили встретить его там. Поехать к нему в аул не решились, чтобы не вызвать подозрения, как-никак, он доводился родственником. Предположение оправдалось. Альжанова встретили на база-

ре, поздоровались, поговорили. Он вновь пригласил Балтабая к себе в гости, но он отказался, сославшись на занятость.

- Вот этот человек, должно быть, усыновил твоего Диаса, - сказал Балтабай, когда тот удалился. - Живет он в ауле Жана-жол. Дальше решай сама, мне нельзя, сама понимаешь...

Рабига вернулась домой одновременно и радостная и печальная. Появилась надежда и тревога: отдаст ли этот мужчина ее сына. Одной это не решить. Кто может помочь, если и близкие знакомые сторонятся, обходят при встречах? Она перебрала в памяти всех хороших товарищей и друзей мужа, семьи. Остановилась на Жакуле Оралдине. Старый коммунист, пользуется авторитетом в области. Рабига рассказала ему о своем горе.

В ауле Альжанов встретил их гостеприимно, по казахскому обычаю. Жакуле умел располагать людей, завязалась беседа, Рабига не отрывала глаз от мальчика, которому шел пятый годик. Ей хотелось подзвать малыша, обнять, поцеловать, сказать: «Родной ты мой...», - но она сумела подавить свои чувства, украдкой вытерла слезы.

Тем временем Жакуле перешел конкретному разговору о том, что его и его спутницу привело в этот аул.

- У этой моей хорошей знакомой из детдома Петропавловска кто-то увез сына, - начал Жакуле, - вот несчастье для матери.. Может, что вам известно? - Альжанов сразу изменился в лице.

- Нет, ничего я не знаю, - насторожился он. - Сына ищите в другом ауле. А, может быть, он умер в детдоме, да скрывают от вас.

- Этот малыш мой сын, Диас, - не сдержалась Рабига. - Он мой..

- Вы что, в своем уме, - с гневом воскликнул хозяин дома. - Это наш сын, зовут его Кенес.

Дальнейший разговор был бесполезным. Пошли в аулсовет, где рассказали обо всем. Председатель Совета вызвал Альжанова с мальчиком.

- Какие приметы у сына, помните? - спросил он у Рабиги.

Мать задумалась. Ребенку был всего год, когда арестовали. Рабига напрягла память и вспомнила: «У моего Диаса под подбородком должен быть небольшой шрам».

Альжанов понял, что дело не в его пользу. Если подадут в суд, он лишится мальчика. Он уговаривал Рабигу, сулил большие деньги, но мать не могла согласиться...

Наконец, разгневавшись, Альжанов вытащил из-за голенища сапог нож и пригрозил: «Если не согласишься на мои условия, то зарежу и ребенка и себя».

Решением суда Рабига все же вернула своего сына и, несмотря на все трудности, дала ему образование. Диас, окончив пединститут, работал несколько лет учителем Бостандыкской средней школы Бишкульского района. Затем поступил в аспирантуру, защитил кандидатскую диссертацию, сейчас - зав. кафедрой политологии Алматинского сельхозинститута. Жизнь врага народа не была сладкой. Но мать сумела его вырастить добропорядочным человеком и гражданином.

Через много лет Абушахману, Рабиге Жамболовым вернулось доброе имя. Сколько пережито! С клеймом врага народа расстреляли главу семьи. А каково было Рабиге?

Трагическая жизнь Рабиги - женщины-матери - это судьба ее сверстниц: казашек, русских, узбечек, татарок, которые испытали ужасы АЛЖИРа. Но они сохранили любовь, супружескую верность, воспитали честными людьми и патриотами своих детей.

Магазов К.

ЖИЗНЕННЫЙ ПАРАДОКС

Мазко Иван Кузьмич: (1892-1937г.г.), Черниговская губерния, Сосненский уезд, село Кудровка.

Жена: Мазко (Отрок) Прасковья Марковна (1896-1982 г.г.)

Дети: сын – Мазко Степан Иванович 1921 г.р., Призван в 1942 году Булаевским РВК. Сержант, пулеметчик в/ч 28625. В январе 1944 г., находясь на фронте пропал без вести;

Дочери: Мазко (Чухрай) Екатерина Ивановна (1917-1999г.г.)

Мазко (Дубровная) Мария Ивановна родилась в 1927 г.

Мазко (Кошеварова) Галина Ивановна родилась в 1937 г.

Решение об изменении места жительства семьи Мазко (переезд из Черниговской губернии в Северный Казахстан) приняла на основании активной государственной переселенческой политики, проводимой в начале XX века в Российской империи. Аграрная реформа П.А.Столыпина, предусматривала наделение переселенцев на «новом» месте жительства земельными наделами. Семья Мазко положенные земли получила. По истечении нескольких лет, семья Мазко смогла не просто адаптироваться на «новом» месте, но создать крепкое и даже зажиточное хозяйство. Помимо обрабатываемой земли имели свою мельницу, кузницу и «узкоколей-

ку». В советской литературе таких людей было принято негативно называть «зажиточными сельскими капиталистами-кулаками», «эксплуаторскими элементами» и т.п. В действительности отличительными чертами этих людей были энергичность, предприимчивость, высокая дисциплинированность и трудолюбие. Да и о никакой эксплуатации чужого труда в сельской местности не могло идти речи, так как всю работу по домашнему хозяйству выполняли члены семьи. Ложились они затемно, вставали засветло. Спали по 4-5 часов в сутки. И спали на кулаке (своего рода будильник) и как только кулак затекал, просыпались и шли на работу. Главная цель реформы Столыпина – создание крепкого «культурного» хозяина, который был политической опорой и экономической основой существующей власти, на примере одной взятой семьи была достигнута. И таких примеров в государстве было немало. Но грянул октябрь 1917 года. Новой советской властью семья Мазко была объявлена «неблагонадежным кулацким элементом» и как следствие у нее помимо изъятия домашнего скота, комбедами были конфискованы заработанные огромным трудом мельница и «узкоколейка». Кузницу не конфисковали, но работать в ней запретили. Лишившись основных средств труда, которые позволяли кормить семью Иван Кузьмич вынужден был вступать в колхоз. Работу дали по вчерашнему профилю-кузнеца. Но советская власть с ее уравнительными социалистическими принципами Иваном Кузьмичом принята не была. Переход государства в начале 20-х годов к новой экономической политике, вселил в душу Ивана Кузьмича надежду, на возвращение к старым формам хозяйствования. Ему было позволено в свободное от работы в колхозе время, трудится в кузнице.

В 1930 году Иван Кузьмич принял решение тайно вместе с семьей покинуть хутор Узунь-куль и ехать на Дальний Восток. С 1930-1933 годы семья Мазко прожила в одной из деревень Амурской области. В конце 1933 года было принято решение ехать обратно в Узунь-куль. Благополучно добраться удалось только до Новосибирска. Проходя проверку документов (которых у семьи Мазко не было, т.к. остались в колхозе в Узунь-куле) в Новосибирске Иван Кузьмич как глава семейства был арестован, а затем осужден к трем годам лишения свободы и направлен в исправительный лагерь, находившейся в Свердловской области, где работал плотником.

Отбывая срок, Иван Кузьмич показал себя честным и трудолюбивым человеком. Думается именно поэтому, имея разговор на-

едине с начальником лагеря, ему без объяснений было сказано: «если опять не хочешь оказаться в тюрьме, возвращаться в Узунь-куль не стоит». Он очень долго и мучительно думал над этими словами. Но все же принял решение возвращаться домой. Во-первых, ехать ему было больше некуда, во-вторых, был уверен за свою вольность (без разрешения «властей» покинул колхоз) он уже расплатился, тремя годами лагеря. Но набравшая уже мощь Советская власть не прощала таких вольностей и «некрестьянско-го» происхождения и наказала за это очень строго.

Проработав после возвращения в Узунь-куль на прежнем месте в колхозе около полугода, он был арестован. Арестовали Ивана Кузьмича в августе 1937 года вечером на домашнем пастбище. Семья более трех суток не знала, куда исчез и где находится их муж и отец. Лишь на четвертые сутки соседский мальчишка рассказал, что видел, как люди в черной военной форме сажали Ивана Кузьмича в большую машину. А еще через сутки в доме Мазко был проведен обыск, в ходе которого были найдены и конфискованы фотографии времен обучения кадета Ивана Кузьмича в Омском кадетском корпусе и книга на японском языке, которую по своей любознательности захватил с собой сын Степан с Дальнего Востока. Это позволило объявить Ивана Кузьмича «японским шпионом». А плюс «кулацкое» прошлое, которое в ту пору было уголовно наказуемо, явились «идеальными доказательствами» для ареста, затем и осуждению к высшей мере наказания. Иван Кузьмич был расстрелян, а семья была подвергнута насильственному переселению в Булаевский район, с. Успенка, долгое время нося ярлык «семья кулака».

Толкачев Денис

«ДЕТСТВА ПОСТАНОВИЛИ ЛИШИТЬ»

...или рассказ о том, как 10-летняя Петропавловская школьница после гибели родителей в годы репрессий выжила, оставшись одна, получила профессию, создав хорошую семью, стала одной из лучших на заводе. И сейчас она живет в том доме, который успел построить ее отец перед своей гибелью.

Прошло семьдесят лет с того страшного 37-го года, когда широкий размах в СССР приняли политические репрессии. Незвестная ранее в истории формулировка – определение деяний человека – как «враг народа» с тех пор заняла прочное место в постанов-

лениях новых карательных органов – «троек» НКВД. В Казахстане были подвергнуты политическими репрессиями и прошли через гулаговские лагеря около 101 тысячи человек, более 27 тысяч человек были расстреляны. С 30-х годов было осуществлено массовое насильственное переселение целых народов с родных мест. На землю Северного Казахстана с Дальнего Востока были переселены корейцы, с западных границ – украинцы и поляки. чуть позже – немцы Поволжья, Украины и Северного Кавказа. В 1944 году переселенцы были чеченцы, ингуши, карачаевцы, крымские татары, а после войны – турки-месхетинцы.

Среди переселенцев разных национальностей прибыл в наш край и А.Г.Колесниченко. Из документальных источников («Книга скорби», год издания 2003. Создана историко-просветительским обществом «Адилет» («Справедливость») напечатана при поддержке областного акимата):

«А.Г.Колесников, год рождения 1903, место рождения – г.Бендеры. По национальности – украинец. Образование – начальное». Семье молодого переселенца разрешено было жить в областном центре. Он был механиком (имел опыт работы в мастерских юго-западной Бессарабской железной дороги), поэтому ему предложили должность механика в организации, называвшейся райтранспит. Срочно надо было решать вопрос с жильем, а его практически не было. Дело осложнялось тем, что по пути в ссылку в поезде (когда уже подъезжали к Кондратовскому переезду) у них родилась дочь, имя которой было определено единодушно – Света. (Пусть в жизни будет светло!). Как знающий специалист Анисим на работе был незаменим (о чем рассказывали даже много лет спустя его бывшие сослуживцы). После долгих хлопот (за него поручилось начальство) А.Г.Колесниченко построил просторный дом. Пустырей тогда в Петропавловске было много, ему повезло – место дали рядом с городским садом. так раньше называли парк, а точнее – между горсадом и первой городской больницей. Этот дом стоит и сейчас – один из двух, и видит его каждый, кто выходит из главной аллеи парка. Дом был хорош. Но возможное счастье было оборвано в один миг грубым, безжалостным производом.

Арестовали его весной. Так же, как и сейчас, на улицах Петропавловска буйно цвели сирень и яблони, словно прославляя мир и счастье на земле.

«Однажды в калитку маленького дворика вошли двое в гимнастерках, с ними был и папа, - вспоминает Светлана Анисимовна

Волырина (Колесниченко). – Мы уже готовились ко сну. Я сидела на крылечке, мама следила, чтобы я хорошо вымыла ноги, и приготовила мне тазик с водой. Не поздоровавшись, мужчины быстро прошли в дом и начали что-то искать, все переворачивая и вытряхивая на пол. Потом я узнала, что это был обыск. Папу в эту ночь увели, и больше я его не видела никогда. Маму предупредили, чтобы она пристроила у кого-нибудь ребенка, т.е. меня, так, как, возможно, вызовут надолго (т.е. арестуют) и ее».

Начались долгие дни и ночи ожидания. Мама часто уходила с узелком передачи на ул.Пушкинскую в управление НКВД. Очереди людей с передачами там были жуткие. Я терпеливо сидела на столбе забора у дома и ждала».

Рассказывают документы:

Выписка из справки о признании пострадавшим от политических репрессий, выданной прокуратурой Северо-Казахстанской области 18.04.2000 г.

«А.Г.Колесниченко, репрессированный постановлением тройки УНКВД Северо-Казахстанской области от 12 октября 1938 года, приговорен к расстрелу. Приговор приведен в исполнение 12 октября 1938 года в г.Петропавловске.

А.Г.Колесниченко реабилитирован 17 ноября 1958 года военным трибуналом Туркестанского военного округа за отсутствием состава преступления».

Через два года после ареста мужа 26 августа 1940 года от горя и отсутствия своевременной и грамотной медицинской помощи умерла мать Светы Колесниченко. Она, ученица 2-го класса лучшей школы города – школы №1 им.Ленина, осталась одна в доме и во всем мире. Родственники все боялись. Друзья в таких случаях тоже редко откликались. Горсовет Петропавловска подселил в дом сироты квартирантов – мужа с женой и двумя детьми. Их назначили опекунами. Но в жизни, вспоминает она, опекунства не получилось. Никому не нужна оказалась дочь «врага народа», в тягость, оказалось, заботиться о ней, кормить, одевать, обувать. Но она выжила. Сдав экзамены за седьмой класс, по направлению председателя горисполкома Журавлева, к которому кто-то посоветовал обратиться, она поступает в ремесленное училище №12, которое готовило слесарей-монтажников. Располагалось оно в районе нынешнего кинотеатра «Казахстан». Училась хорошо, понимая, что надеяться нужно только на себя и хорошее отношение

педагогов, мастеров. А это можно заслужить только трудом. Светлана Анисимовна вспоминает: «Директор училища Л.Н.Знаменский, бывший ученик из колонии А.Макаренко и завуч А.М.Ельцев постоянно опекали меня, бдительно следили за моей учебой, бытом. По окончании училища меня буквально передали из рук в руки на завод им.Кирова главному конструктору А.Л.Премыслу».

На заводе в замечательном коллективе прошла вся моя жизнь. Почти полвека. Многим я обязана его директору М.У.Сутюшеву, у него был талант, всех нас он знал в лицо.

Газета «Кировец», орган парткома, дирекции завода им.Кирова от 9 мая 1985 г (С.А.Волыриной исполнилось 55 лет):

«С 1946 года трудится на заводе С.А.Волырина. Начинала с должности машиниста отдела главного конструктора, а последние годы – мастер заготовительного участка... Ее труд отмечен правительственными наградами. Она кавалер ордена «Знак Почета». Ей присуждены звания: «Ударник коммунистического труда», «Лучший мастер – воспитатель», «Почетный ветеран».

Сегодня С.А.Волырина (Колесниченко) на заслуженном отдыхе. Вместе с мужем В.А.Волыриным они воспитали и дали высшее образование двум дочерям – Тане и Оле. (И родители, и дочери закончили школу № 1). Внуки Волыриных и внучка свою жизнь связали с медицинской – двое закончили Омскую медицинскую академию, двое этой осенью поступает в нее. Жизнь С.А.Волыриной состоялась. Позади много трудных дорог и блестящих побед, которые достигнуты благодаря ее трудолюбию, мужеству и доброте. И все, кто ее знает, говорят: хорошая она, очень понимающая, отзывчивая. Сегодня С.А.Волыриной 77 лет. Она по-прежнему живет в доме, построенном ее отцом. Я спросила Светлану Анисимовну, что бы она хотела сейчас больше всего? И она ответила: «Чтобы были здоровы и счастливы родные и близкие мне люди. Чтобы никогда они не пережили того, что выпало на мою долю». А потом помолчав, добавила: «Я часто мучительно пытаюсь вспомнить черты лиц своих родителей – у меня нет ни одной их фотографии. Все отобрали...»

Эмма Красикова

ШАПОВАЛОВ ЛАВРЕНТИЙ КУЗЬМИЧ

Шаповалов Лаврентий Кузьмич – 1893 года рождения, родился в Херсонской губернии, Родневская волость, с. Романовка. До ареста проживал в Сев.Каз. обл. Бейнеткорский р-н. с. Григорьевка, работал охотником в охотничьей артели. Арестован. 02.009.37 года Рай. УНКВД. Осужден 04.12.1937 г. Ст. 58-10 ИТЛ.

Воспоминание настоящее посвящаю самому дорогому моему сердцу человеку Шаповалову Лаврентию Кузьмичу, прожившему в концлагерях в ссылке 10 лет, без малейшей на то какой-либо причины. И как следствие того оказался безпричинно осужденным, а после оправданным.

Все годы, сколько я помню своего отца, проходили так, как подобается в абсолютной трезвости, семейной чистоте, в постоянном воспитании своих детей: Зои, Дарьи, Ивана. Эти все его добрые качества жизни: направления и наставления очень плодотворно сказывались в дальнейшей жизни и судьбе. Мы всегда помнили чему он нас учил. В результате чего мы возрастали и крепили, несмотря на все те притеснения, которые приходилось испытывать от людей того времени и переносить всевозможные унижения, оскорбления и «звания» - враги народа. Несмотря на «Все» это нам приходилось много работать над собой в работе, учебе, жизни.

И от времени к времени получались определенные изменения в работе, учебе и жизни. Нас, детей, перестали преследовать унижать, больше стали доверять, выдвигая на любую работу и учебу. В результате я окончила сельскохозяйственный техникум по специальности агронома, высшую партийную школу в г.Алма-Ате и школу председателей профсоюза в г. Караганде. Постоянно выдвигали на более ответственные работы: Секретарем парторганизации треста СВСС, председателя профсоюза Строительно-монтажного управления. Работа была не из легких и все же оставалась, благодарна за то, что прошли времена преследований, унижений. Папа всегда наставлял: учитесь хорошо, любите людей, не бойтесь трудностей.

Благодаря его наставлениям всё от переживаний и привело нас к доброте, сердечной чистоте, доверии и спокойствия. О чем свидетельствуют: благодарности коллективов, благодарные письма, медали и звание «Ветеран труда».

И это все результаты воспитания и наставлений моего дорогого отца.

Но до сих пор не проходит в воспоминаниях та сердечная боль не справедливости, в которой промучился мой отец все 10 лет.

Раны горечи и переживаний до сих пор напоминают о трудностях и горестях того времени.

Очень трудно и обидно осознавать в настоящее время, что осталась совсем не замеченной и не благодарной даже в дни торжеств, «Дней пожилых людей». Организация «Спецводопровод-сельстрой» упразднилась, расформировалась и больше не существует. А это так необходимо в престарелом возрасте, 80 лет, услышат добрые слова.

Сейчас я очень больна. Снимки и больничные обследования установили очень тяжелый недуг «Сужение кровеносных сосудов головного мозга», от назначенных рецептами лекарств облегчения не ощущаю. Требуется хирургическое вмешательство, а для этого нужны деньги. Поэтому я обращаюсь к вашей сердечной доброте, оказать мне посильную помощь в деньгах за репрессированного моего отца, если на то есть у вас хоть какая, либо возможность.

С уважением к Вам дочь незаконно осужденного и после оправданного моего отца Шаповалова Лаврентия Кузьмича.

Шаповалова Зоя Лаврентьевна

«НЕ ЗНАЮ ЛИЦА ОТЦА...»

Слова, вынесенные в заголовок, касаются семьи Айдархана Сугралинова. А фразу эту произнесла его дочь Кульзира Смагулова, проживающая в Булаевском лесхозе. Не знает она лица отца, потому что не сохранилось даже фотографии. Он не ушел из семьи, не бросил жену, троих детей, а судьба распорядилась так, что его увезли из небольшого аула Коскуль, где был тогда колхоз, чтобы предать суду. Вменили ему в вину антисоветскую, антиколхозную агитацию. Был он простым колхозником-трудягой, голос которого и в родном ауле не все слышали. И вдруг его назвали злым агитатором против советской власти. В день, когда Айдархана арестовали, он возил в свой колхоз семенное зерно, готовился к посевной, а его прямо на дороге остановили. На короткий период, пока еще не нашли полуторку, закрыли в чьем-то доме, а затем вместе еще с несколькими товарищами увезли. Ничего не знала о нем его семья.

Мать, Кулянда Алимовна, кое-как подняла на ноги троих детей. Она испытала недоверие начальства, косые взгляды сельчан. Се-

мью окрестили семьей «врага народа». Со слезами рассказывает дочь Айдархана Кульзира, как их, детей, даже из интернатов выгнали, она не могла поступить, куда хотела, не принимали в комсомол. А сколько в детстве выплакала она слез! Мать и подростки ее дети все еще боялись что-либо разузнать о судьбе отца. И только в 1958 году старший брат получил похоронку. Помянули Айдархана Сугралинова по казахскому обычаю.

Смагулова К.

*Люди, сквозь призму сегодняшних дней,
Помните зверство кровавых вождей.
Их произвол мы не можем забыть.
Нужно его навсегда запретить.
Жертвам репрессий с открытой душой,
Провозгласите всевечный покой.
Свечи поставьте, колени склоните
Память о них навсегда сохраните.*

Б.Т. Поволоцкий

О НАШЕМ ПРАДЕДЕ И ДЕДУШКЕ

С детства я с большой охотой листала старые альбомы, с желательных фотографий на меня смотрели не знакомые мне люди. Папа рассказывал мне о каждой фотографии не большую историю. Больше всего меня поразила история прадеда. За годы Советской власти миллионы людей стали жертвами произвола тоталитарного государства, подверглись репрессиям за политические и религиозные убеждения, по социальным и национальным признакам. Мой прадедущка был одним из них.

Мой прадед Корнев Александр Андреевич 29 августа 1886 года рождения, уроженец бывшей Черниговской губернии, Стародубенского уезда с. Стечна, проживал в с. Стрельниковка, Ленинского района (ныне Есильского), Северо-Казахстанской области, работал счетоводом в колхозе «Красный Сибиряк». Он был самым грамотным человеком на деревне. Его жена Наталья Ивановна 1896 года рождения (в девичестве Дорошенко) во времена Столыпинской реформы была переселена с Украины, умерла в 1969. В семье у них было пятеро детей Иван (1913), Егор (1917), Надежда (1924), Мария (1927), Татьяна (1929).

Прадед был арестован 20 июня 1938 года, ему было предъявлено обвинение в том, что он в 1936 году был завербован шпионом Японской разведки, собирал для Японской разведки сведения об экономической и политической жизни в СССР и о том, что состоял членом эсеров-повстанческой, шпионской диверсионно-вредительской организации, где проводил активную повстанческую работу. На основании постановления тройки УНКВД Северо-Казахстанской области от 30 сентября 1938 года Корнев А.А. по указанному обвинению был расстрелян 3 октября 1938 года. Постановлением Президиума Северо-Казахстанской областной суда от 1 сентября 1956 года дело в отношении прадеда было прекращено за отсутствием в его действиях состава преступления, в связи с чем Корнева Александра Андреевича считать реабилитированным.

Прабабушка очень мало говорила о муже, это была болезненная для нее тема, боясь навредить детям, привыкла молчать, и даже после реабилитации официальных документов у ней не было. Всю жизнь Наталья Ивановна испытывала на себе неприязнь со стороны окружающих. Когда прадед служил в армии, он получил звание старшего унтер-офицера, с тех времен сохранилась фотография. Не смотря на запреты, возможность ареста прабабушка хранила ее, и мы сейчас имеем возможность, благодаря ее мужеству посмотреть на прадеда.

Вот воспоминания об отце дочери Марии в районной газете «Ишим» в 1989 году.

«Наш отец Александр Андреевич Корнев был взят органами НКВД по неизвестным причинам 20 июня 1938 г.

Я хорошо помню то воскресное утро. Отец был дома, когда к порогу подъехала легковая машина... Из неё вышли двое в милицеской форме. Отца подняли с постели, а нас, пятерых детей, выставили за дверь. Оказывается, в это время был обыск. Не знаю, что искали и что вообще можно было найти в доме, кроме кучи детей и нищеты. Отцу разрешили попрощаться с заплаканной женой и с нами. Мы бросились вслед за машиной. Вот так мы и потеряли его навсегда. Но тогда мы еще надеялись и разыскивали папу.

Перед войной получили извещение, что он осужден без права переписки, но поиски продолжали. А 1956 году нам сообщили, что отец умер в лагере в 1943 году от воспаления легких. И только два года назад (это написано в 1989г.) узнали истинную правду о его расстреле 3 октября 1938 года. За все годы мы пережили много страданий лишений и унижений, всегда чувствовали себя не-

полноценными детьми «врага народа», хотя никогда не верили, что он им был.

И только в последние годы, когда пошла волна реабилитации, мы как-то сбросили этот груз. Но жизнь-то почти прожита...»

*М. Корнева Заслуженный учитель Каз.ССР
с. Явленка*

У всех детей по-разному сложилась жизнь, но их объединяет одно – боль, горечь, обида, непонимание, за что им пришлось всю жизнь страдать за безвинно наказанного отца.

Старший сын Иван 1913 года рождения. Ему было 23 года, когда репрессировали отца. Через 4 года началась война, она застала его студентом сельхозинститута. В 1941 году он приехал из Ленинграда на практику в родной район. В том же году, он уже в составе 314 стрелковой дивизии, красноармеец Корнев вернулся на защиту города Ленина. В час испытаний он стал коммунистом и пользовался лишь одной привилегией – быть всегда впереди. Этим правом Иван Александрович дорожил и, будучи командиром отделения пулеметчиков, и комсоргом полка, и секретарем партбюро дивизиона. Но даже во время войны некий «доброжелатель» писал на фронт, что Иван был сыном врага народа, и он, будучи командиром, вынужден был давать письменные объяснения. С войны капитан Корнев вернулся с боевыми наградами – орденом Красной звезды, медалями «За отвагу», «За оборону Ленинграда». И сразу приступил к мирному труду. После войны возглавил райсельхозотдел. Заочно окончил сельхозинститут. Затем преподавал в сельхозтехникуме, четыре года работал директором МТС, а затем долгие годы руководил Образцовым совхозом. Доблестный труд ветерана отмечен орденом Октябрьской Революции и тремя орденами Трудового Красного Знамени, Отличник гражданской обороны СССР, Отличник Народного просвещения, За доблестный труд в ознаменование 100-летия со дня рождения В.И. Ленина и другие. Иван Александрович был женат, имел двоих детей Татьяну и Александра, названного в честь отца. Татьяна окончила Петропавловский педагогический институт.

Александр с отличием окончил Омский институт инженеров железнодорожного транспорта, затем Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева.

Младший сын Егор (1917). Во время Великой Отечественной войны был в ополчении под Ленинградом. Погиб 7 августа 1941 года, похоронен на кладбище Усть и Жора под Ленинградом.

Надежда - старшая дочь Отличник народного просвещения, награждена медалями «За трудовое отличие» и «За доблестный труд». В 1941 году окончила школу, собиралась учиться, но тут началась война, она пошла работать. Впоследствии окончила педагогическое училище и 35 лет посвятила педагогической деятельности. Надежда училась в 7 классе, когда отца забрали, спустя время ее не хотели принимать в комсомол, т.к. отец был врагом народа. С появлением документа о том, что отец реабилитирован, старшая дочь Надежда сказала: «Наконец-то я могу ходить прямо».

У Надежды было четверо детей. Людмила (1949-2005) окончила Омский транспортный институт, инженер. Николай (1952) окончил Саратовское высшее военное командное инженерное училище, ушел в запас с должности командира ракетной бригады в звании полковника. Лидия (1956) окончила Омский политехнический институт, более 20 лет работает в системе МЧС Казахстана. Александр (1960) окончил Петропавловский педагогический институт.

Мария – заслуженный учитель КазССР, окончила педагогический институт г.Петропавловска, имеет двух дочерей: Татьяна врач, окончила мед.институт в Целинограде, сейчас живет в Самаре, Нина окончила мед. училище. Татьяна окончила мед.училище, всю жизнь проработала мед. работником. Сейчас проживает в Белгороде.

Дочери долгое время писали письма в управление лагерей, но те оставались без ответа. Их просто подшивали в НКВД в дело Корнева А.А. Позже дочь Надежды Лидия читала эти письма - запросы.

Дочери поклялись, даже выходя замуж, не менять фамилию. Они с гордостью пронесли её через всю нелегкую жизнь как вызов, как память об отце.

Каждый раз в биографии дети должны были в обязательном порядке указать, что отец репрессирован. Мужья Надежды Александровны и Татьяны Александровны были направлены в Республиканскую высшую партийную школу. Там они регулярно вынуждены были давать объяснения по поводу «женитьбы на дочери «врага народа». В своих биографиях они вынуждены были указывать, что жена - дочь репрессированного в 1938 г.

Мы и сотни таких же людей, так никогда и не узнаем, где находятся могилы наших родственников и, чтобы увековечить память о дедушке внуки установили на могиле бабушке мраморную плиту, где написано, что Корнев Александр Андреевич пал жертвой поли-

тических репрессий. У моего прадеда 9 внуков, 17 правнуков и 4 праправнука.

Дети Корнева Александра Андреевича получили образование, всю жизнь работали на благо государства, почти все внуки и правнуки имеют высшее образование. Мой прадед мог бы гордиться своими потомками, ведь несмотря на все жизненные трудности, мы дружная и счастливая семья. Мы всегда будем помнить его!

Правнучка Корнева Александра Андреевича,

внучка Корнева Ивана Александровича,

дочь Корнева Александра Ивановича

Корнева Татьяна Александровна

СЛОВА ЖИВЫХ СВИДЕТЕЛЕЙ

Здесь помещены воспоминания людей, ставших жертвами политических репрессий в 20-50-е, 80-е годы, их близких родственников.

Расстрелы, тюрьмы, лагеря, депортации, невероятно тяжелые условия жизни, моральные травмы детей и родственников репрессированных, спецпереселенцев, трудармейцев - все это ярко отражено в публикуемых материалах. В них воссозданы образы погибших в застенках ГУЛАГа, прошедших через ад лагерей талантливых писателей, педагогов, рабочих, колхозников, служащих - людей различных национальностей, профессий. Слова живых свидетелей объединяет незаживающая боль от пережитого, страстное желание не допустить повторения трагедии.

БОЛЬ ЛИХОЛЕТЬЯ

Нашему народу выпало множество исторических испытаний. Об этом свидетельствуют архивные документы и исторические факты. Во времена джунгарского нашествия было истреблено более одного миллиона казахов.

Около двух миллионов казахов погибло, и один миллион триста тысяч человек покинули родные края в результате голода 1921-1922 годов, сопровождавшегося повсеместной насильственной коллективизацией, внедрением оседлого образа жизни в среде кочевых и полукочевых казахов без создания для этого социальных условий, в результате близорукой политики ставленника Сталина Голощекина. Население Казахстана сократилось с 5 млн. 873 тыс. человек в 1930 году до 2 млн. 493 тыс. человек в 1933 году.

Не менее бедственными были и последующие годы. Жертвами репрессий 1937 года стали, прежде всего, лучшие сыны народа, антинародный «великий террор» правящего административно-командного режима был направлен в первую очередь против них. Нам известны два громких судебных процесса, инициированных ОГПУ против казахской интеллигенции, участвовавшей в движениях партии Алаш и Алашорды в начале тридцатых годов. Приговором ОГПУ от 4 апреля 1930 года более 40 человек во главе с Ахметом Байтурсиновым были приговорены к длительным срокам тюремного заключения, отправлены в концлагеря или сосланы в другие края. В апреле 1932 года ОГПУ приговорил к ссылке более 20 интеллигентов, руководимых Мухаметжаном Тынышбаевым. Тех, кому удалось вернуться на Родину или избежать «большой чистки», ликвидировали во времена кампаний против «врагов народа» в 1937-1938 годы.

Много тысяч простых граждан настигла та же участь, и они были либо расстреляны по приговору «тройки», либо заточены в концлагеря ГУЛАГа. Это было равносильно преднамеренному уничтожению генофонда народа. В те годы в результате политических преследований в Казахстане было осуждено более 100 тысяч человек и 25 тысяч расстреляно. Невинных жертв репрессий можно встретить в каждой области, в каждом ауле. Хочу рассказать о таких людях из своего аула.

Посещая начальную школу в ауле Орнек, бывшем центре Кызыласкерского района, я жил у родственника. В том ауле жили братья Аубакир и Смагул. Мы, дети, очень полюбили простодушного Аубакира, выходца из бедной семьи. Ему очень нравилось общаться с детьми, часами рассказывал забавные охотничьи истории.

Мне запомнилось, как он с гордостью рассказывал о своем младшем брате Абушахмане, который учился в Москве и подавал большие надежды. Как ожидали, закончив Московский Коммунистический университет трудящихся Востока, Абушахман Жанболов начал работать в 1934 году секретарем Петропавловского горкома партии.

Скоро начались аресты в Петропавловске, в селах и аулах области. В разгар массовых репрессий в 1937 году Абушахмана Жанболова заключили в тюрьму. Была арестована и жена «врага народа». Абушахман так и не вернулся в родной аул.

В нашем ауле Жекеколь Есильского района жил Улбай Толепбергенов из простого сословия. Дед Толепбергенов из рода Керей.

по словам современников, был из бедной семьи и не имел родственников. У него был единственный сын - Суттибай, который батрачил всю жизнь. Жена его также была служанкой в знатной семье. В надежде на то, что их потомкам не придется испытывать лишения, они называли своего сына Улбай (богатый сын). Но их сладким мечтам не суждено было сбыться. Лишившись родителей в раннем детстве, Улбай рос в сиротстве. За недолгую свою жизнь он женился дважды, но детей у него не было.

Но судьбой он был наделен неутомимой энергией. В первые годы Советской власти получил образование в школе для детей батраков. После революции он с большим энтузиазмом включился в общественную жизнь. В 1926-1927 годах он повысил свое образование в аульной школе, прошел партийные курсы. В 1930 году его приняли в партию.

Его партийная карьера началась в 1931 году в качестве пропагандиста Тонкерисского районного комитета партии. В следующем году его перевели заведующим отделом Бейнеткорского райкома партии. Затем он был назначен председателем райисполкома. Но в этой должности он проработал недолго. После тяжелого недуга он переехал в Жекеколь и вышел на пенсию.

Эрудированный и активный, он и здесь не мог оставаться в стороне от общественной работы. В Жекеколе он организовал парторганизацию и стал ее секретарем. Открыл в ауле школу, поднял на ноги экономику колхоза.

Среди односельчан нашлись завистники. В Приишимский райком партии улетела анонимка о том, что Толепбергенов женат на дочери богача, с которым поддерживает связь. Это письмо было рассмотрено 9 октября 1937 года на закрытом собрании кустовой парторганизации. На собрании Толепбергенов обвинялся также в том, что он, якобы, знаком с неким контрреволюционером-троцкистом Семенковым.

6 коммунистов из 7 присутствующих, в том числе представитель райкома партии Щербаков, высказались положительно о Толепбергенове и предложили ограничиться строгим выговором. Но уполномоченный из района Кулаков, сотрудник милиции Жоламанов, шантажируя присутствующих, настояли на исключении Улбая из партии. Им удалось путем давления привлечь на свою сторону большинство участников собрания при голосовании. Толепбергенов был исключен из партии.

По предложению Кулакова и Жоламанова райком партии был проинформирован о поведении Щербакова, поддержавшего на

собрании Толепбергенова. А чем грозило человеку в те годы подозрение в пособничестве врагу народа, известно.

Над головой Улбая нависла черная туча трагедии. 20 октября с участием Елеуке Мусабайулы в его квартире был произведен обыск. 29 октября ему было вручено обвинительное заключение, которое содержало абсурдные обвинения в контрреволюционной деятельности, в националистической и подрывной агитации среди колхозников, в сотрудничестве с баями.

Решением «тройки» НКВД Северо-Казахстанской области, рассмотревшей 26 ноября 1937 года дело № 904, Улбай Толепбергенов был приговорен к десяти годам трудового исправительного лагеря.

Место заключения, где Улбай, жертва репрессии, провел последние часы своей жизни, находится в Омской области. До февраля 1944 года никому не было известно, что он умер в этом напоминающем суший ад лагере 7 февраля 1942 года. Следственный отдел прокуратуры республики узнал об этом только 7 августа 1943 года, когда получил ответ на многократные запросы об обстоятельствах гибели Толепбергенова. Этот ответ прервал последнюю ниточку надежды.

Мы, люди пожилого возраста, дети тревожного времени, еще в те годы чувствовали сердцем щемящую боль народной трагедии. Помним старших братьев, родственников, необоснованно обвиненных и рано ушедших из жизни. Склоняя седую голову перед их светлой памятью, я почувствовал своим святым долгом написать о них.

*Габбасов М.Г. ветеран войны и труда,
персональный пенсионер республиканского значения.*

ОДИН ИЗ ДЕВЯТНАДЦАТИ РАССТРЕЛЯННЫХ НАРКОМОВ

Как известно, 1937 год в истории бывшей Советской страны стал годом массовых арестов честных советских людей, особенно интеллигенции. С 23 февраля по 5 марта этого года состоялся Пленум ЦК ВКП(б), который был посвящен выявлению «врагов народа». После этого Пленума начались массовые аресты «врагов народа». Среди арестованных и расстрелянных был и наш земляк Ныгмет Сыргабеков, который с первых дней советской власти бо-

ролся за развитие и укрепление нового строя. Он был одним из талантливых и одаренных государственных деятелей республики.

Родился Ныгмет в бедной семье рабочего Петропавловского мясокомбината в 1900г. Через пять лет после его рождения семья переехала в аул Монгол, который находился в 7-8 километрах от нынешнего поселка Смирново Аккайынского района. Сегодня этого аула уже нет. Сохранилось только старое кладбище, свидетельствующее о том, что когда-то здесь был аул. Здесь вскоре умерла мать и Ныгмет (настоящее имя Ныгметолла) и его младший брат Гайнолла остались сиротами. Но отец старался, чтобы его дети не отставали от своих сверстников.

Ныгмет с 7 лет учился у аульного муллы и освоил мусульманскую грамоту. Видя одаренность Ныгмета и его тягу к знаниям, в 1912г. отец определил его в двухклассное русско-казахское училище-интернат города Петропавловска. Срок обучения был 4 года. Одаренный мальчик окончил училище с отличием. Однако дальше продолжить учебу он не смог, так как в 1917г. умер отец и ему как старшему в семье пришлось заниматься в ауле хозяйством. Так он остался в ауле и работал в сельском хозяйстве до 1920 года.

В молодой советской стране не хватало грамотных людей. Ныгмет хорошо усвоил и казахскую, и русскую речь и письмо. Узнав об этом, его вызвал в июне 1920г. в г.Петропавловск уездный ревком и назначил инструктором казахской секции уревкома. После присоединения г.Петропавловска и всей Акмолинской области Казахстану из Сибкрая его переводят на службу вначале в Акмолинский губревком, затем губисполком в качестве инструктора, а позже заведующим уездным отделением губотдела управления. Одновременно он являлся членом губисполкома и губкома партии (В партию он вступил в 1921г.)

В ноябре 1922г. бюро Акмолинского губкома партии направляет его на работу в Акмолинский губернский объединенный военно-революционный трибунал членом коллегии, где он проработал до февраля 1923г. то-есть до реорганизации трибуналов в обычный суд. После этой реорганизации он работает заместителем председателя Акмолинского губернского суда. С августа 1923г. уже имеющего определенный опыт партийно-советской работы Ныгмета Сыргабекова пригласили в тогдашнюю столицу Казахстана г.Оренбург инструктором орготдела Казахского краевого комитета партии. С этого времени республиканское руководство направляет его на самые ответственные работы. Так, в промежутке между 1924 и

1937 годами он работает: членом Верховного суда, членом президиума и председателем уголовно-судебной коллегии Верховного суда; председателем Жетысуского губернского суда; помощником прокурора республики; зав.отделом судоустройства Наркомюста; председателем Верховного суда; начальником Центрального управления землеустройства Наркомзема; заместителем председателя Комитета по оседанию при Совнарком республики; Наркомом снабжения; председателем Восточно-Казахстанского облисполкома, Наркомом земледелия. Одновременно он в 1929-1937г.г. был членом Казкрайкома ВКП(б) и членом бюро Казкрайкома. В эти же годы он являлся членом Каз.ЦИК, а с 1935 года членом ВЦИК.

Работая в названных должностях, Ныгмет Сыргабеков проявлял большую заботу о простых тружениках. В 1931-1932г.г. в период всеобщего голода населения на государственных складах республики лежали горы зерна. Однажды Н.Сыргабеков потребовал от заведующего одного зерносклада отпустить голодающим для поддержки часть зерна. Зав.складом, говоря, что это «неприкосновенный запас» и слушать его не хотел. Тогда Сыргабеков своей властью насильно заставил отдать часть зерна и спас сотни голодающих от неминуемой голодной смерти. За это самоуправство он, конечно, получил партийное взыскание. За то он спас жизнь людей.

Ныгмет Сыргабеков всячески помогал учащейся молодежи, талантливым людям, подающим надежды на будущие успехи в учебе или работе на благо родины. Даже были случаи, когда по воскресениям приглашал студентов в гости к себе домой и за обедом беседовал с ними о их будущем, давал полезные советы.

Он делал все для развития экономики и культуры страны, рьяно выполнял поручения партии и правительства, постоянно заботился о людях, был честным коммунистом и настоящим патриотом родины.

Однако он тоже не остался вне репрессии 1937 года. 22 октября 1937г. на заседании бюро ЦК Компартии Казахстана обсуждался вопрос о Ныгмете Сыргабекове. В стенографической записи заседания имеются такие слова:

«Снять Сыргабекова Н. с работы Наркомзема Каз.ССР, исключить из рядов партии и из состава ЦК КП(б)К и дело о нем передать органам НКВД. Секретарь ЦК КП(б)К Мирзоян».

Левон Мирзоян хорошо знал, что Н.Сыргабеков честный коммунист, преданный партии и народу работник, но по другому по-

ступить не мог. Время было такое. Позже и он сам был арестован органами НКВД и расстрелян.

В тот же день после заседания бюро Н.Сыргабеков был арестован и заключен в тюрьму как «враг народа» и японский шпион. В тюрьме его как и других «врагов народа» всячески пытали. Жена Ныгмета Бибижамал Сыргабекова, посетившая мужа в тюрьме, впоследствии со слезами на глазах рассказывала: «Ходила в тюрьму несколько раз. Как подумаю об этом и сейчас волосы снуются дыбом. О боже, он необычайно похудел. Пальцы рук сильно опухли. Я потихоньку спрашиваю, что с ними. Он вынужденно улыбаясь, говорит: «обморозились». Сказать правду не может, так как с двух сторон стоят и слушают два милиционера. Под ногти пальцев втыкали иголку».

Среди расстрелянных 19 наркомов был и Н.Сыргабеков. В списке расстрелянных «врагов народа», опубликованного тогда в газетах, он значился вторым. О том, что муж расстрелян Бибижамал узнала после своего ареста, находясь в Алматинской тюрьме. «В г.Алматы семьи всех арестованных «врагов народа» были разрушены, жены арестованы. И я в том числе. Когда я сидела в тюрьме ко мне в руки попал какой-то листок бумаги. Там был список 19-ти расстрелянных наркомов. Среди них упоминается и имя Ныгмета. Меня как будто ударило молнией в самое темя головы», - вспоминала позже Бибижамал.

После Алматинской тюрьмы Бибижамал осудили как жену «врага народа» на 8 лет лишения свободы и отправили в известную женскую колонию «АЛЖИР». Хорошо, что еще до своего ареста она сумела отправить своих трех детей в г.Петропавловск к своей сестре Гайникамал, муж которой Сабыр Айтхожин, бывший редактор Северо-Казахстанской областной газеты «Ленин туы», тоже был репрессирован. Пока Бибижамал сидела в «АЛЖИРЕ», Гайникамал заботилась о ее детях. А ведь у нее своих детей было трое. Так она стала матерью и кормилицей шестерых несовершеннолетних детей. Ей приходилось очень трудно, особенно с началом Великой Отечественной войны. Ее вначале нигде не принимали на работу. Она даже написала письмо Ворошилову о своем бедственном положении. И только после этого ее устроили техничкой в школу глухонемых. Позже она стала работать на мясокомбинате. Туда же устроила на работу 16-летнюю Розу Сыргабекову, старшую дочь Ныгмета в 1943 году. Только в 1946 году, отбыв 8 лет в тюрьме, Бибижамал приехала в Петропавловск. Сестра отдала ей

всех троих детей живыми и здоровыми. Позже младший Екпин Сыргабеков умер от болезни. Нариман уехал в Россию. Роза с матерью вернулись в г.Алматы. там она окончила КазГУ и работала сначала преподавателем русского языка и литературы, затем директором школы. После реабилитации отца она вступила в партию и, как и отец, работала на руководящих должностях в партийно-советских органах. Она даже свою фамилию никогда не изменяла, так и осталась в память об отце Сыргабековой, хотя имела мужа и детей. Она скончалась в возрасте чуть более 80 лет в г.Алматы, мать умерла раньше.

Вот такова история совсем короткой (только 37 лет!) жизни и деятельности талантливой сына казахского народа, видного государственного деятеля Ныгмета Сыргабекова и его семьи. За этот короткий период Н.Сыргабеков сделал очень много полезного и для народа и для родины, горячим патриотом, которой он был.

Современной молодежи его жизнь и деятельность является ярким примером служения родине во имя и на благо народа.

В поселке Смирново, - центре Аккайынского района, где прошли детские и юношеские годы Ныгмета Сыргабекова, в краеведческом музее (заведующая Борисова Татьяна Петровна) создан уголок Н.Сыргабекова. Там помещены несколько его фотографий и газетные вырезки со статьями о нем. Бывшая улица Привокзальная переименована в улицу Ныгмета Сыргабекова в память о славном земляке. Улица широкая, чистая, достойная его имени.

В городе Петропавловске, где Н.Сыргабеков начал свою трудовую деятельность, также одна из улиц носит его имя. К сожалению, она находится в незаметной части Подгорья, очень короткая и грязная. В дождливое время туда ни пройти, ни проехать невозможно. Такому государственному деятелю как Ныгмет Сыргабеков можно было дать более подходящую улицу. Его жизнь и деятельность необходимо более глубоко исследовать и в областном историко-краеведческом музее дать достойное место.

*Қайролла Мұқанов,
Қазақстан Журналистер
одағының мүшесі*

ВОСПОМИНАНИЯ ВНУЧКИ ЖАНУЗАКА

Жанибеков Жанузак Альжанулы – нағашы ата (мамин отец), вместе с А.Бокейхановым, А.Байтурсыновым, М.Дулатовым участвовал в создании и становлении партии «Алаш», 1889 года рождения. уроженец г.Петропавловска СКО. Работал в г. Оренбурге в редакции газеты «Казах», 1923 г. По осень 1924г. – заместителем председателя Акмолинского губкома. С 1924 по 1926 гг.- член редколлегии газеты «Бостандык туы». В ноябре 1926 года, переехав в Актюбинск, занимал должность редактора газеты «Кедей». С 1929 до 1932 года – учитель аула № 36 Шингирлауского района Актюбинской области. В том же году по возвращении в г. Петропавловск – директор кооперативного техникума. 1933 году переведен в трест «Каззолото» ответисполнителем по кадрам. С августа 1936 года до момента своего ареста – председатель поселкового совета прииска Степняк в системе треста «Каззолото». (Постановлением Тройки УНКВД по С.К.О. (протокол № 6) от 13.09. 1937 года осужден по ст.ст..58-10, 58-11 м приговорен к расстрелу. Сведений о приведении приговора в исполнение и месте захоронения не имеется. Постановлением Кокчетавского облсуда от 27.12. 1958 года Постановление тройки УНКВД по СКО от 13.09. 1937 года в отношении Жанибекова Ж.А. отменено и дело производством прекращено за отсутствием состава преступления) Жена Мариэм, дети – Амина, Гүлнар, Илинор.

Ж.А.Жанибеков является автором книги «Айна» (Бастырған Ниязмұхаммед Сулейманов. Қазан, «Шәрәф» баспаханасы, 1908, 28 б.), статей «Орынбор жайы», «Алаш құрбандары», «Автономиялар туралы» и многих других, большинство из которых опубликованы в газетах «Алаш», «Кедей», «Бостандык туы», а также в книге С.Сейфулина «Тар жол, тайғақ кешу» (Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, Алматы, 1960) и др.

В сборнике документов и материалов «Алаш қозғалысы» (Алматы. «Алаш», ҚР Президентінің Мұрағаты – 2004, 2006.) его имя стоит наряду с именами А.Бокейханова, А. Байтурсынова, М. Дулатова и др. Некоторые сведения о нем в «библиотечном перечне» А.Субханбердиной, во второй и третьих книгах С.Муканова «Школа жизни» и «Годы возмужания», в книге Г.Кадыралиулы «Көкарал» («Асыл мұра» орталығы, Қызылжар. 2007ж., стр.124-159.); а так же в статьях: К.Муканов «Жертва времени» (газета «Проспект СК» г.Петропавловск, изд. Центр «Шаңырақ» №20

18.05.2007г., стр.10.); С.М.Коньров “Токсаннан аскан шакта” (газета «Нарық әлемі» г.Жетысай 2007г. ЮКО); У.И.Молдабекова «Хочу обнять землю, давшую деду вечный покой» (газета «Северный Казахстан», март 2007г. №36, стр.6.), «Неугасимый свет», газета «Вечерный Алматы» (14.06.07г.стр. 17), К.Мухатаева «Судьба трагедия» (газета «Степной Маяк» г.Кокшетау 2005г.) и мн. других.

31 мая 2007 года, при участии Президента РК Н.А.Назарбаева, торжественно был открыт музей «Алжир» в память казахстанцам, репрессированным в сталинские годы. В этом музее создан стенд, посвященный Ж.А.Жанибекову. При открытии стенда выступили: внуки Ж.А.Жанибекова: Зауреш Абильханова, Қарлығаш Салимқызы и Маяш Салимқызы Калиевы (Запись на телевидение, программы «Астана», «Алматы»), присутствовали Ботагоз, Абай Баймукановы, а так же правнуки Рустам Муратулы и Алишер Муратулы Иманкуловы со своей матерью Валентиной.

Памяти моего отца Жанузака Алжанулы Жанибекова посвящается...

МОЕ ПРИВЕТСТВИЕ СКВОЗЬ ВРЕМЯ

Ата !

Сквозь толщу лет и сквозь прошедшие века

К тебе протягивая руки

Я громко в ширь степей

«Нагашы ата».

И ветер – мой душевный друг,

Вслед листья рассыпая вдруг,

Услужливо свернет со своего пути.

Мое приветствие легонько подхватив,

Взлетит с краёв безоблачного лета

И в бездну неба понесет.

Искрясь лучами солнечного света,

По всем просторам Казахстана.

Кричу: «Ассалам агалейкум,

Разнесёт!

И твердо верю,

*Донесет,
Его до Вас!*

*Ата!
Перед Вашей светлой памятью склоняясь,
Дань уважения хочу воздать
И передать
Что несмотря на жизни переплеты,
Невзгоды лет, года застоя
Твои потомки живы и от них
Нижайший Вам поклон
И пожелания покоя...
Пусть будет вечно пухом Вам земля!*

*В волнительном душевном взлете
Передаю, в стихах, паря
Нежнейшие цветы для Вас-
Моей души охапки, рассыпая!*

*Ата!
Покой Ваш ненароком нарушая,
Хотела передать, что помним Вас,
И чтим!*

*Что через сотню лет дошли до нас
С душевным трепетом
Написанные Вами строки
И дух Ваш с нами!
Жив еще дух Ваш!
И Ваши правнуки
По вашим вольным строкам,
Познав историю движения «Алаш»,
Любви к Отчизне учатся у Вас!*

(отрывок из рукописи еще неизданной книги «Айна – зеркало
моей жизни», посвященный деду.)

*Иманкулова Гулжан Исхаккызы
внучка (племянница) Жанузака Жанибекова*

МАГЖАН: НЕИЗВЕСТНАЯ СТРАНИЦА БИОГРАФИИ

Казалось бы, сегодня уже все известно о Магжане Жумабаеве (1893-1938 гг.), нашем земляке, великом казахском поэте. Он, как и многие другие выдающиеся представители казахской интеллигенции, пал жертвой политических репрессий. Велико поэтическое наследие Магжана, в основном поднятое из небытия за последние годы.

Классик казахской литературы Мухтар Ауэзов, столетний юбилей которого отмечался в 1997 году, писал: «...люблю Магжана. Его поэтическая индивидуальность настолько уникальна, что он перерастает рамки своей эпохи... Из числа всех нынешних писателей только слово Магжана устремлено в будущее и достойно останется в памяти грядущих поколений».

Магжан известен также как крупный тюрколог, историк, лингвист, педагог. автор книги «Педагогика», учебников по казахскому языку и литературе.

Магжан Жумабаев был еще и журналистом. Именно он редактировал газету «Бостандык туы» в 1920-1921 годах, которая была первой газетой на казахском языке в нашем крае.

Биографы Магжана справедливо отмечают, что с конца 1922 года наш земляк пребывал в Ташкенте, где работал старшим преподавателем института просвещения. Именно там Магжан Жумабаев активно сотрудничал с журналами «Шолпан» и «Сана», опубликовав в них множество поэм, стихов и исследовательских работ.

Годы же 1921-1922, которые были очень трудными для нашего края, как-то выпадают из биографии поэта. А ведь именно в это время Магжан, сменив лирическую поэзию дня будущего на жесткую прозу дня настоящего, стал работать в жизненно важном учреждении. Архивные документы позволяют однозначно утверждать, что именно в этот период Магжан служил в Чрезвычайной комиссии помощи голодающим (Акмолгубкомпомгол), расположенной в Петропавловске. Будучи патриотом своей родины, поэт не мог оставаться в стороне от первостепенной проблемы того времени: спасения местного казахского населения от голода, ставшего следствием братоубийственной гражданской войны. Губернская комиссия была организована 2 августа 1921 года на основании положения, утвержденного КирЦИКом № 2013 от 29 ноября 1921 года.

Действуя вначале при Акмолинском губернском комитете РКП(б), а позднее при губисполкоме, комиссия занималась сбором пожертвований, отчислений в помощь голодающим, а также беспризорным детям. Ее деятельность распространялась на всю Акмолинскую губернию.

Документы государственного архива позволяют утверждать, что Магжан не засиживался подолгу в кабинете, а всегда был в гуще народа, использовал все возможное и невозможное, чтобы поменьше было горя, слез умирающих от голода детей и инвалидов. Работники комиссии, среди которых были Нигмет Сыргабеков, Мухамедьяр Бурханов, Галим Байгазин, Иван Бебен, Георгий Сальков, пребывали в казахских аулах и русских селах, вели разъяснительную работу среди населения. Порой приходилось принимать и непопулярные решения, исходя из конкретной обстановки.

Так, в мандатах членов Комиссии отмечалось, что они имеют право:

«1. Привлекать для перевозки продуктов волостно-сельский и аульный гужевой транспорт.

2. Устраивать волостные съезды, совещания для обсуждения вопросов о помощи голодающим и устанавливать с согласия местного населения внутриволостные обложения. (Ведь продовольственной помощи ждать было неоткуда - М.М.).

3. Привлекать к ответственности всех без исключения лиц, тормозящих работу по оказанию помощи голодающим.

4. Пользоваться аппаратом волисполкомов, уделяя большую часть работы последних делу борьбы с голодом.

5. Привлекать к работе Помгола всех без исключения лиц, как-то: авторитетных аксакалов, председателей, членов аульных советов и пр.

Все советские и общественные управления призывают оказывать (такому-то) содействие по беспрепятственному разъезду его в районе и проведению в жизнь тех задач, которые возложены на него по борьбе с голодом».

Мандаты подписывали либо председатель Чрезвычайной комиссии А. Данилов, либо его заместитель - Магжан Жумабаев. В Комиссии в разное время (она существовала чуть больше года) работали Абдулмаликов, Айбасов, Жакупов, Яковлев, Соломонов, Смирнов. Почти все они позже стали жертвами политических репрессий середины 30-х годов. Магжан Жумабаев, судя по мандату, был командирован в Петропавловский и Кокшетауский уезды 1

июля 1922 года. Его документ-удостоверение несколько отличается от других. Здесь большой акцент делается на «тщательный точный учет продуктов, поступивших в помощь голодающим», «адресную помощь детям», «действенную агитацию по усилению притока добровольных пожертвований». Даже этот маленький факт характеризует поэта как истинного гражданина-демократа, противника всякого рода насилия и ненависти.

И еще. Возможно, не самая главная и неизвестная черта нашего знаменитого земляка - он обладал исключительно красивым почерком. Подпись под документами, несколько коротеньких деловых записок, в том числе в редакцию газеты «Бостандык туы», редактором которой незадолго до этого был он сам, характеризуют его как человека аккуратного и делового.

Мелехин М.М.

У ИСТОКОВ КУЗНИЦЫ УЧИТЕЛЬСКИХ КАДРОВ

Великое достижение человечества — создание архивов. В этом убеждаешься, когда начинаешь листать пожелтевшие страницы документов прошлых лет. Мне пришлось искать материалы, свидетельствующие об истории создания отдела народного образования и его методической службы.

И я нашел очень много интересного.

После изгнания с территории области Колчака Петропавловским ревкомом создается уездный отдел образования, которому пришлось не только восстанавливать разрушенные, разграбленные школы, но и готовить для них кадры. В начале 20-х годов учителей выпускали курсы, работавшие на русском и казахском языках. Кстати, на одном из потоков казахский язык и педагогику преподавал Магжан Жумабаев.

Когда образовалась Акмолинская область с центром в Петропавловске, создаются трехгодичные курсы, преобразованные впоследствии в педтехникум на русском языке, а затем и на казахском языке. В 1923 году для оказания методической помощи учителям создано методическое бюро, позже преобразованное в методкабинет при облоно. Методисты посещали школы, участвовали в обследовании работы районо, проводили курсы по переподготовке учителей, читали лекции на семинарах.

Однако методкабинет не мог справиться с все возрастающими задачами по подготовке кадров учительства. В ноябре 1943 года

заведующим облоно назначают Сергея Петровича Беева, имевшего к тому времени большой опыт педагогической и руководящей работы. Было ему тогда всего 32 года. В состав тогдашней Северо-Казахстанской области, как и сейчас, входила Кокшетауская область. Это было время, когда страна предъявляла повышенные требования к работникам народного образования. В связи с тем, что большинство опытных учителей ушли на фронт, в школы пришли малоподготовленные кадры. Встала задача повышения их квалификации, оказания им методической помощи.

Видя, что методкабинет не справляется с этой работой, С.П.Беев ставит перед Министерством просвещения республики вопрос об открытии в Петропавловске института усовершенствования учителей. В текстовом отчете в 1947 году он пишет: «Все необходимые условия для реорганизации методкабинета в ИУУ в Петропавловске имеются, а именно: здание, в котором находится методкабинет, на первых порах удовлетворит потребности института... Есть хорошее оборудование химического, физического, биологического кабинетов. Есть пособия по литературе и истории... Есть и кадры, могущие работать в ИУУ по всем разделам...

Слабый состав учительства области, три четверти которого не имеет соответствующей педагогической подготовки, крайне нуждается в повышении своей квалификации. Поэтому организация постоянно действующего ИУУ является самым насущным мероприятием, способным решительно двинуть по пути прогресса школы Северного Казахстана».

Просьба облоно была удовлетворена. Уже в марте 1948 года утверждается штат ИУУ из 14 человек. Но по-настоящему институт стал работать с августа того же года, когда директором его назначают В. В. Калинина. Виктор Вениаминович создает совет ИУУ, куда вошли представители облоно, школьного отдела обкома партии, учительского института, педучилища, обкома союза учителей.

Сергей Петрович Беев, однако, достигнув желаемого, на этом не останавливается. Теперь его беспокоит отсутствие районных метод. кабинетов. В Министерстве просвещения он приводит данные, показывающие низкий образовательный уровень учительства. Всего на конец 1947-48 учебного года в области работало 2600 учителей. Из них с высшим образованием было 48 человек, с неполным высшим – 333, среднепедагогическим – 1037, общим средним – 440, а нижнесредним – 342 человека. И уже с 1948 года каждый район имел свой методкабинет.

На следующий год нашему областному институту усовершенствования учителей исполняется 50 лет. Накануне этой славной даты педагоги и общественность города с благодарностью вспоминают имя человека, который стоял у истоков его открытия — Сергея Петровича Беева.

С.П.Беев — наш земляк, уроженец села Кривошеково, нынешнего Сергеевского района. Прежде чем получить назначение в облоно, он работал директором и учителем истории в школах имени Горького и имени Кирова, в горкоме партии, лектором обкома партии, социологом завода имени Кирова.

Дети Сергея Петровича продолжили его дело. Старшая дочь Валентина Сергеевна 40 лет проработала преподавателем в Петропавловском пединституте. Вторая дочь — Зинаида Сергеевна, известна в области как зампред облисполкома, хотя до этого работала в сельских и городских школах учителем и завучем. Галина Сергеевна так же, как и ее сестры, стала педагогом.

Кайролла МУКАНОВ

1940-1950
ЖЫЛДЫРДА
ЖАПА ШЕККЕНДЕР

Преснов ауданына қарасты, Киров колхозының мүшесі Елубай Ыбыраев 1900 жылы туған еді 1941 жылы соғыс басталғанда бір үйден ағайынды Елубай мен Қали екеуі де майданға аттанады. Менің әкем Қали Ыбыраев Ленинград майданында жауға қарсы соғысса, ағасы шығыстағы майдан бекінісіне аттанған. Әкем соғыстың сұрапыл кезінде Ленинградты қорғауда қаза тапты.

ЖАЗЫҚСЫЗ ЖАПА ШЕККЕН

Ал әкемнің ағасы Елубай Ыбыраев ауыр шайкаста қатты жараланып, осы Петропавл қаласындағы әскери госпитальға жеткізілген. Мұнда төрт ай бойы емделіп, жазылып шыққаннан кейін, төрт адамды еңбек армиясына алып, ТЭЦ-1 -ге жұмысқа жібереді. Содан 1947 жылға дейін осында жұмыс істеп, сол жылы әскерден босату жөніндегі Жарлық бойынша елге оралады. Елге оралған бетте колхозға мүше болып кіріп, бірден бейбіт еңбекке араласады.

1951 жылы қарашаның төрті күні, біз күзгі каникулға шығып, үйге келген бетіміз болатын. Бір күні үстеріне әскери киім киген, түстері суық, үш кісі үйге кіріп келіп:

- Сіз Ыбыраев Елубайсыз ба?,-деді. Жайбаракат отырған ағам әлгі тосыннан келген әскери адамдарды көріп, абыржып қалды.

- Біз сені әкетуге келдік, үстіңнен арыз түсті,- деді НКВД адамы қатқыл сөйлеп: - Мынау Преснов ауданының милиция бастығы Баймурзин деген кісі, - деп жанындағыларды таныстырды да, өзін атамады.

Апам екеуімізге далаға шықпауды қатты ескертті. Әскери шендері қандай екенін аңдамадым, әйтеуір, бұйыра сөйлеген түрлеріне қарағанда, шенсіз адамдар емес. Бір кезде үлкен бастығы:

- Осы үйде Мағжан Жұмабаевтың кітабы бар деп естідік. соны тауып беріңдер, - деді.

- Мен төте окумен екі класс қана бітірдім. Мен де, кемпірім де хат танымаймыз, сауатымыз жоқ. Мына бала- інімнің баласы, әкесі соғыста қайтыс болған, шешесі тұрмысқа шыққан, біздің үйде тұрып жатыр, -деді ағам. Содан әлгілер үйді астан-кестен тінтіп шықты. ештеңе таба алмаған соң, ағама, сіз киініңіз деп бұйырды. Апам екеуімізді далаға шығармады.

- Құлыным, Мәкенжан, сабағыңды жақсы оқы, Петропавлға оқуға түс, білім алып шық. - деп маңдайымнан иіскеді де, апам:

Үйді жап та, қалаға көшіп барып, Мәкенжанды оқыт, адам болсын, - деді де, киініп әлгілердің соңына ерді.

1952 жылғы қаңтардың сегізі күні ауылдан төрт коммунисті, екі комсомол мүшесін қалаға сотқа шақырды. Сол белсенділер ағама жала жауып, «Ағылшынның шпионы», «Жапонның жансызы» деп, 58 баптың «б» тармағымен он жылға, «халық жауы» деген атақпен сотталып кете барды. Ағама жалған жаланы мойындату үшін әрекет еткен сот, қырық минутқа созылыпты. Іздеп барған апамдарды сот маңына да жуытпапты. Сол кезде ағама жазықсыз жала жауып, соттатқан белсенділер өмірде жоқ. Ұрпақтары тірі жүрген соң аттарын атамай отырмын.

1953 жылы Сталин өлгеннен кейін, үкімет басына Маленков келген соң, рақымшылық жасап, 58 баптың «Б» тармағымен жазықсыз сотталған адамдарды босатқан. 1954 жылы шілде айында ағам босап үйге келді. 1958 жылы облыстық сот пен прокуратураның шешімімен ағам жалған жаладан акталып шықты. Бұл шешім сол кездегі облыстық «Ленин туы» газетінде жарияланған болатын. Міне, ағам «үштіктің» тырнағынан осылайша жазықсыз жапа шегіп, аман қалды. ‘

Мәкен Қалиұлы

*Дүние бірде оңда, бірде солда,
Шіркін-ай тұрмайды екен үнем қолда.
Ойымда ешнәрсе жоқ жүргенімде,
Түсірді-ау дұшпан қамап темір торға.*

*Жеккенім торлап шана қара керге,
Ойласам не түспейді саналы ерге.
Ойымда ешнәрсе жоқ жүргенімде,
Түсірді-ау қастықпенен бұл кәмерге.*

*Бұл кәмір стенасы тастан салған,
Опасыз өтер мекен дүние жалған.
Бекерге көп қайғырып жыламаңдар,
Ақ шешіліп арамнан кегін алар.*

*Ей Сақып сүйіп алған жарым сенсің,
Жалғанда сенетұғын барым сенсің.
Басыма екі талай іс түскенде,
Көтеріп алатұғын нарым сенсің.*

*Тапсырдым артта қалған Балтабайға,
Түсімде бауырларым көріп жүрмін,
Қолқанат Сапар менен Ғазез қайда.
Қайнатқан қорғасындай еріп жүрмін*

*Уайс білгенінше ақыл айтар,
Бәріңе басшы болып ақыл айтып,
Бекерге көп қайғырып жүдемеңдер осындайда.
Ақ зоннан көйлек бөліп беріп жүрмін..*

Ыбыраев Елубай

**ЖЕРТВЫ
РЕПРЕССИИ
1940-1950 ГОДОВ**

ИЗ ИСТОРИЙ СПЕЦПОСЕЛЕНИЙ В КАЗАХСТАНЕ: ЭТНИЧЕСКИЕ ДЕПОРТАЦИИ 30-40-Х Г.Г. XX В.

Во второй трети XX в. Казахстан стал объектом массовых депортаций по воле государственных органов тоталитарного режима. Если остановиться на правовом механизме депортаций, то собственно институт депортаций складывался в Союзе постепенно. Первоначально депортация распространялась на отдельных лиц, признававшихся правонарушителями, затем - на членов партий и организаций, признававшихся антисоветскими, и после этого - на целые нации, народности. Окончательно оформился институт депортаций в законодательных и правительственных актах предвоенного, военного и послевоенного периодов. Перечень названий документов достаточно красноречив: распоряжение СНК СССР от 1 ноября 1941 г. № 280-кс за подписью Л.П. Берии о переселении 1677 семей немцев из Кошкинского района, Куйбышевской области в КазССР, Постановление СНК СССР и ЦК ВКП(б) от 12 сентября 1941 г. 2060-935-сс «О расселении немцев Поволжья в Казахстане», Постановление СНК и ЦК КП(б) Казахстана от 3 марта 1938 г. № 5-с «О расселении и хозяйственном устройстве переселенцев-корейцев», Указ Президиума Верховного Совета СССР от 12 октября 1943 г. «О ликвидации Карачаевской автономной области и об административном устройстве ее территории», Указы Президиума Верховного Совета СССР от 27 декабря 1943 г. «О ликвидации Калмыцкой АССР и образовании Астраханской области в составе РСФСР», от 7 марта 1944 г. «О ликвидации Чечено-Ингушской АССР и об административном устройстве ее территории», от 8 апреля 1944 г. «О переселении балкарцев, проживающих в Кабардино-Балкарской АССР, и о переименовании Кабардино-Балкарской АССР в Кабардинскую АССР», Постановление СНК СССР от 8 октября 1938 г. № 1084-269-сс «О переселении иранцев из пограничных районов Азербайджанской ССР в Казахскую ССР».

Нарушение правовых норм в процессе переселений народов прослеживается по источникам, к примеру, в тексте Указа Президиума Верховного Совета СССР от 26 ноября 1948 г. «Об уголовной ответственности за побеги из мест обязательного и постоянного поселения лиц, выселенных в отдельные места Советского Союза в период Отечественной войны» говорится: «В целях укрепления режима поселения для выселенных чеченцев, карачаевцев, ингушей, балкарцев, калмыков, немцев, крымских татар и др. ус-

тановить, что переселение в отдаленные районы Советского Союза указанных выше лиц проведено навечно, без права возврата их к прежним местам жительства». В послевоенные годы, по-видимому, просьбы пересмотреть несправедливые в отношении народов распоряжения правительства участились, поскольку последовал приказ министра Госбезопасности СССР № 00776 от 24 октября 1951 г., где в 1 параграфе декларировалось: «Объявить под расписку (!) спецпоселенцам перечисленных категорий немецкой, чеченской, калмыцкой, ингушской, балкарской, карачаевской, греческой и крымских татар, что они в соответствии с Указом Президиума Верховного Совета СССР от 9 октября 1951 г. оставлены на спецпоселении навечно».

Тоталитарное государство изошренно использовало спецпоселенцев в качестве дармовой рабочей силы на тяжелых физических работах. В годы войны Постановлением ГКО (Госкомитета обороны) на ГУЛАГ (Главное управление лагерей и колоний) было возложено проведение «мобилизации этих контингентов и направление их на важнейшие строительства НКВД и предприятия других наркоматов».

Так называемые «трудовые армии» и «рабочие колонны» направлялись на добычу угля и нефти, производство цветных и черных металлов, вооружения и боеприпасов. Подобные мобилизации широко практиковались в Казахстане, где проживало более 820 тысяч спецпоселенцев, в их числе немцев - 393537, чеченцев и ингушей - 302526, карачаевцев - 33 088, балкарцев и др. - 17 512 человек.

Накануне войны в Казахстане насчитывалось 180015 трудпоселенцев, т.е. крестьян, отправленных в годы коллективизации в «кулацкую ссылку». Трудпоселенцы были заняты на строительстве железных дорог и электростанций, угледобыче, металлургическом производстве, свеклосахарных предприятиях, выращивании и обработке хлопка.

Собственно, статус спецпереселенцев характеризовался унижительными процедурами регистрации, перерегистрации и пометок в местных комендатурах и других органах НКВД или Мингосбезопасности. Регламентировался и жестко контролировался каждый шаг спецпоселенцев: на совершение элементарных действий следовало испросить разрешение начальства. О перемене места жительства или работы надлежало поставить в известность комендатуру не позднее трехдневного срока, всякое своеволие немедленно пресекалось. Санкции по отношению к «нарушителям» «были

жесткие, за самовольный выезд (побег) из мест обязательного поселения виновные подлежали уголовной ответственности до 20 лет каторжных работ. Ответственности подлежат также лица, виновные в укрывательстве выселенцев, бежавших из мест обязательного поселения, или способствовавшие побегу, а также лица, виновные в выдаче разрешения выселенным на возврат их в места прежнего жительства, и лица, способствовавшие их устройству в местах прежнего жительства.

В послевоенные годы среди спецпоселенцев появились новые «категории»: в 1944-1952 гг. из Западной Украины вместе с семьями были высланы «оуновцы» («Организация украинских националистов»), в 1946-1947 гг. на спецпоселения поступили «власовцы», в 1944 г. - члены секты «Истинно православные христиане», в 1951-1952 гг. - поселенцы из Грузии («Мингрельское дело»), в 1949 г. - с Черноморского побережья (из Грузии, Одессы и Крыма), в 1948-1952 гг. - «указники» (по Указу от 2 июня 1948 г. об ответственности за уклонение от общественно полезного труда и аналогичному Указу от 23 июня 1953 г.).

Таким образом, в Казахстане на 1 января 1953 г. проживали 974 900 спецпоселенцев, из них 13143 чел. были заключены в лагерь, колонии и тюрьмы. Среди них - 448 626 немцев, 244 674 чеченцев, 80444 ингушей, 37 114 греков, 35 960 поляков, 32 619 человек из Грузии, 6 560 - из Крыма, 8 011 «оуновцев», 1 327 «власовцев» и др. Силами их были созданы многие объекты промышленности, проложены километры железных дорог, засеяны тысячи га площадей. Однако правовое положение спецпоселенцев оставалось по-прежнему тяжелым.

Только к середине 50-х годов практика отношений к спецпоселенцам стала меняться: появились официальные акты, снимавшие частично или полно прежние запреты и ограничения. Среди них - Постановление ЦК КП Казахстана и Совета Министров КазССР от 12 ноября 1955 г. № 779-68-с «О трудоустройстве и массово-разъяснительной работе среди советских граждан греческой национальности, проживающих на территории КазССР». Постановление Совета Министров СССР от 5 июля 1954 г. № 1439-649-с «О снятии некоторых ограничений в правовом, положении спецпоселенцев». 11 февраля 1957 г. Верховный Совет СССР принял закон «Об утверждении указов Верховного Совета СССР о восстановлении национальной автономии балкарского, чеченского, ингушского, калмыцкого и карачаевского народов».

Приведенные ниже материалы ГАСКО позволяют составить представление о социальном и этническом составе спецпоселенцев в пределах области к началу 1940-х годов и в годы Великой Отечественной войны. Документы отражают динамику движения мигрантов, проблемы их обустройства, человеческие судьбы, в частности, разлуку и воссоединение семей спецпоселенцев, лишенных элементарных житейских радостей общения с близкими. Источники красноречиво повествуют об этих и других сторонах депортации.

Зайберт В.Ф., Муканова Г.К.

ПОЛЯКИ В СКО **(репрессии 1936-1956гг.)**

На протяжении многих десятилетий составители истории Казахстана в силу ряда объективных причин искажали и преподносили исторические факты и события в нужной правительству интерпретации.

Основная масса архивных документов, освещавших действительные факты, была недоступна широкому кругу исследователей, или вообще была отнесена к категории «особо секретных документов».

К документам, «разглашение которых может принести ущерб интересам советского государства», относились и архивные документы, отражающие события, связанные с принудительной миграцией в Северный Казахстан лиц польской и немецкой национальности. В период с начала 30-х до конца 50-х гг., поляки, как и ряд других наций, и народностей, были отнесены к категории «антисоветского элемента».

На протяжении 60 лет события связанные с депортацией лиц польской национальности, озвучивались односторонне.

Однако, в результате исследования архивных фондов, можно сделать вывод, что вся эта кампания была очередным шагом в политике советского руководства, направленной на ликвидацию как класс основной массы зажиточных крестьянских хозяйств, представляющих собой угрозу для социалистического строя. Из списков спецпереселенцев - поляков, хранившихся в фондах архивов, узнаем, что практически каждый глава семьи был отмечен как классово-чуждый элемент, «служивший в Польше жандармом», «имеющий письменную связь с родственниками, прожива-

ющими в Польше», «в прошлом зажиточный середняк», «принимал участие в волынках» и т.п.

Вопросами переселения и устройства занималось областное управление НКВД.

В результате этого акта произвола и грубого нарушения каких-либо норм демократии на 1 января 1938 года в переселенческих районах Карагандинской области (с 29 июля 1936 года - Северо-Казахстанской, с 14 марта 1944 года - Кокчетавской) численность переселенцев составила 59 557 человек, из которых 26 834 - лиц польской национальности. (ГАСКО, ф. 1189, оп.2, д.1, 204).

Все прибывшие спецпереселенцы обязаны были встать на учет в районной комендатуре. Наряду с этим для осуществления административного надзора, в каждом поселке был назначен комендант, у которого ежедневно в определенные часы должно было отмечаться все взрослое население поселка.

У всех прибывших документы, удостоверяющие личность, изымались. Покидать пределы поселка, согласно правилам внутреннего распорядка поселка, без санкции коменданта строго воспрещалось, вплоть до привлечения к уголовной ответственности. В исключительных случаях переселенцам выдавались справки, заменявшие удостоверение личности.

Согласно рекомендации комиссии по обследованию земельных участков для расселения прибывших поляков было решено организовать 13 точек (поселков) близ ферм Жаркуль, Алабота, Кара-Кога, Сауле, Кара-Агаш, и др. Во всех 13 поселках были компактно расселены поляки, выселенные из Житомирской, Винницкой, Кировоградской областей (п/а ГАКО, ф.П, д.39, л.167). В сентябре 1936 года решением облисполкома, учитывая ходатайства местных жителей, каждой из переселенческих точек было определено название. Точка № 1 - Калиновка, № 2 - Донецкое, № 3 - Белоярка, № 4 - Подольское и т.д. Ясная поляна, Вишневка, Константиновка, Краснокиевка, Ново-Березовка, Ново-Гречановка, Зеленый Гай, Чкалово, Петровка.

Однако земли, представленные государством для размещения, были мало обжитыми. Материальное положение спецпереселенцев было крайне тяжелым. Люди оказались выброшенными практически в голой степи, где отсутствовали не только какие-либо постройки, но и сам строительный материал.

Изожряясь в своей изобретательности, поляки строили жилье из сподручного материала. В ход шел не только дерн, но и глина,

песок, камни (ГАКО, ф. 625, оп. 2, д. 468). Отсутствие жилья, первые осенние заморозки, охватившие Северный Казахстан, усугубляла катастрофическая нехватка продовольствия. В приказе Наркомзема Каз. ССР отмечалось, что «... земельные органы на местах зачастую самоустранились от выполнения мероприятий по переселении, не оказали надлежащей помощи, не обеспечили своевременный отвод приусадебных участков, не организовали помощь в части приобретения скота, продуктов питания и пр.» (ГАКО, ф. 13, оп. 3, д. 24, л. 384).

В жалобе жителей поселка Ново-Березовка от 10 января 1938 года, направленной председателю райисполкома, читаем « в виду постигшего поселок стихийного бедствия - недорода 1937 года колхозники нашего поселка остались без хлеба, из 206 колхозных хозяйств - 942 души, 50 % уже выбились из сил, некоторые истощали ... не имеют сил подниматься. Некоторых людей зав. мед. пунктом направляла в Блюхерскую больницу, но там не принимают, говорят - у нас не приют, мы лечим больных, а не голодных. Правление колхоза просит РИК ходатайствовать перед вышестоящими организациями о помощи» (ГАСКО, ф. 1189, оп. 24, д. 1, л. 26-28).

После завершения войны положение спецпереселенцев осталось прежним, с той лишь разницей, что с 1946 года в семьи стали возвращаться выжившие трудармейцы.

В подтверждение прежней линии в проводимой политике правительством в отношении спецпереселенцев, 26 ноября 1948 года был издан Указ властей о том, что «немцы, поляки, калмыки, ингуши, чеченцы, финны, латыши, и другие переселенцы в предоставленные районы переселены навечно и что выезд их с мест поселения без особого разрешения органов МВД карается каторжными работами до 20 лет».

Только с наступлением «хрущевской оттепели» положение спецпереселенцев изменилось. Первой ласточкой в процессе реабилитации стало Постановление Совмина СССР от 1 августа 1954 года «О снятии некоторых ограничений в правовом положении спецпереселенцев». В результате этого только за 1955 год из 23 270 лиц польской национальности со спецучета было снято 7521 человек (п/а, ГАКО, ф. 1, оп. 2, д. 107, л. 967).

Следующим этапом в восстановлении конституционных прав лиц польской национальности стало Постановление от 17 января 1956 года «О снятии ограничений по спецпоселению с лиц польской

национальности, выселенных в 1936 году из приграничных с Польшей районов Украинской ССР».

Однако Постановление не предусматривало ни выдачи компенсаций, ни возвращение имущества, особенно недвижимого, конфискованного при выселении, ни тем более возмещения морального ущерба.

Сам процесс реабилитации начался после подписания Указа Президента СССР 13 августа 1990 года «О восстановлении прав всех жертв политических репрессий 20-х - 50-х годов».

Закончился тернистый путь к реабилитации спецпереселенцев, в том числе и поляков, лишь в июне 1991 года с принятием Закона о реабилитации репрессированных народов.

Насколько картина депортации по воспоминаниям очевидцев прибывших первыми на станцию Тайынша, отличается от приведенных выше архивных данных, читатель может судить сам.

- Страх перед неизвестностью. На сборы, в зависимости от местных условий и от того состоит ли выселяемая семья в колхозе, давали от двух часов до двух недель. Все это время выселенцы находились под охраной и всякие передвижения за пределы села или хутора были запрещены. За эти 120 минут надо было собрать все необходимое для жизни в новых условиях. Надо учесть то, что за несколько месяцев до депортации представителями силовых структур из домов не пожелавших вступить в колхоз, было вынесено все самое ценное. Привожу воспоминания Риммы Степановны Семирдовской: «Забрали хозяйство, посуду, постель и мебель. Не тронули только кровать, на которой лежала больная бабушка. Вернулись с проверкой через две недели. Увидели топчаны, сделанные папой. Четыре человека взялись за углы простыни и переложили бабушку на топчан, а кровать унесли». Так что практически на момент выселения брать с собой было нечего.

«В голодный 1931 год семья, состоящая из 7 человек переехала к родственникам в Каменец-Подольскую область в колхоз. Отец работал подручным у кузнеца, а мама работала дояркой. Я тогда училась в школе и мне исполнилось 12 лет. Помню, как однажды маму вызвали в сельский совет и сказали, что нам дается три дня на сборы и что мы поедem в Казахстан. Когда мы вышли из сельсовета к нам сразу же был приставлен милиционер, который все 3 дня нашу семью охранял. Когда мама спросила его, что он ходит за нами хвостиком ее забрали на двое суток и закрыли в кутузку. Когда нас вывозили, с собой разрешили брать все необходимое и

корову», вспоминает Лисовик (Войцеховская) Нина Александровна.

По воспоминаниям И.Д. Ланецкого «...на сборы дали 24 часа. Мне было 4 года. Мы попали в 13 точку. Там колышка не было, потому что там жили заключенные люди. Было пару бараков размещали несколько семей в одном бараке. Нашу семью разместили в коридоре (5 человек). Очень трудно было жить: ни продуктов, ни еды, ничего не было... В 1937 году начали строить землянки. Нам дали одну на две семьи. Когда отца забирали, мать плакала и говорила на кого ты нас покидаешь? Отец сказал - я тебе оставляю за хозяина. Я начал работать с 10 лет. Работали бесплатно только за похлебку. Хотел узнать, где отец. Один незнакомый мужчина сказал, что наш отец погиб в Мурманске на Медвежьих горах от голода. Жизнь была очень тяжелая, хорошего ничего не видели. В 1946 году не забуду до смерти, как послали нас на быках за комбайном в Кызылтуский район 180 км. От нашего села. На дорогу дали 2 кг, зерноотходов, ведерко картошки (5 кг.) и 200 литров обрату на 6 человек. Туда ехали неделю и обратно. Жизнь прошла и ушли годы, которые забрали наше здоровье. А сейчас так хочется жить, но нет ни сил, ни здоровья».

Из воспоминаний М.С.Бродецкой (Машевской) «Имели хороший домик в лесу, там жили. Своими силами родители выкорчевали кусок земли, там на этом поле всё выращивали, сеяли. Дома, в основном, говорили на польском. Жили неплохо. Нас было пятеро детей. Но вот однажды ночью раздался громкий настойчивый стук. В дом вошли трое мужчин. Они зачитали какую-то бумагу. Все были перепуганы, так как там сказано, что мы - враги - должны быть высланы с этих мест в Казахстан в течение трёх дней. Было разрешено взять с собой скарб, живность. Это было горе с недоумением. Зачем? Куда? За что? Паспорта и другие документы забрали сразу же, чтобы не смогли убежать, за домами следили или жили в домах до тех пор, пока не грузились в вагоны. Говорить, спорить нельзя, так как будет ещё хуже, т.е. лагерь или что-то вроде этого. И вот помню эти товарные вагоны, в которых ехали ещё множество семей. Условия жуткие. Казалось, что дорога длилась вечно».

Кроме того, выселенцев дезинформировали о климатических условиях их будущего места проживания, ориентируя их на теплый сухой климат. Таким образом, депортированные первой волны оказались не подготовленными к суровым климатическим условиям Северного Казахстана. По словам моего деда, Вацлава

Францевича Марчевского у моей бабушки, Климентины Леоновны Марчевской, при отправке были отобраны теплые вещи, приглянувшиеся уполномоченному по выселению. Мотивация была следующей: В Казахстане тепло, там яблоки растут, тебе там эти вещи не понадобятся. Результат этой акции привел к тому, что молоденькая Климча умерла в 1937 году от переохлаждения и недоедания, недолго прожив на земле Казахстана, оставив после себя грудного ребенка. «У нас в Озерном к весне 1937 года осталось только двое детей рожденных в 1935 году, остальные дети этого года рождения умерли от голода, холода и болезней, вспоминает Анастасия Кайтановна Мизера». «Зимой 1936 года люди начали массово болеть и умирать. Были дни, когда в селе Ростовка грузили поперек широкой брочки сразу 8 – 10 детских гробиков и увозили на кладбище (из воспоминаний Франца Адольфовича Крашевского)».

- Шок от реальной действительности. Обращаемся к словам очевидцев. «Выгрузили из товарных вагонов на станции Тайынша. Погрузили на подводы. Привезли в голую степь, где стоял колышек, с надписью «Точка № 7». Из всех бытовых условий был лишь один неблагоустроенный колодец», - вспоминает Р.С. Семирдовская: Первое время люди спали под открытым небом, так как не было даже палаток. Питались одним хлебом (200грамм на человека в день) и водой. Им пришлось срочно рыть землянки, одну на несколько семей, которые больше походили на логово зверя, чем на жилище человека. В округе на несколько километров не было ни веточки, ни дерева. Отапливали эти жилища сухим ковылем, и соломой, которую привезли ближе к зиме. Спали на земляном полу на подстилке из соломы. Каждая семья – в своем углу, а посередине находилась печь из самодельного кирпича. Для защиты от блох земляной пол мазали коровяком, который собирали в степи неподалеку от старых сел. Им же, мазали соломенные крыши землянок для защиты от дождей.

Машевская Эмма Карловна (Белецкая) вспоминает «Меня привезли в такое место, где не было ни одного домика, только палатки, родители начали строить дома-землянки, делали саман. В одну землянку селили по 2,3., семьи. В школу не ходили сразу, её не было. Был 1 колодец - к нему всегда была очередь. Бани не было, и паром отдавали бельё, чтоб не было вшей. Это была у нас пятая точка. Затем называли «Ясная поляна», а колхоз имени Кирова».

Из воспоминаний Л.Ф. Франковского «Вся наша семья перевозилась на товарном поезде, также с нами перевозилось неболь-

шое хозяйство (корова с телятком). Мы приехали в голую степь, где были разбиты палатки для спецпоселенцев. Был страшный голод и холод. Из соседнего поселка (за 12 км) добывали воду, зерновые колоски и мерзлую картошку, чем и питались. Родители начали строительство землянки из самана. В округе не было лесов, в зимний период топили печь кизяком и соломой».

В этих условиях не выдерживали даже мужчины. Адольф Антонович Крашевский умер от сердечного приступа через несколько недель после депортации, оставив после себя вдову с пятью несовершеннолетними детьми без крыши над головой. Его сердце не приняло ситуацию, что его семье придется жить в столь невыносимых условиях.

Не прошло и полгода, как отец умер, вспоминает Ф.Т.Венгеловская. «Поехал за сеном на быках и в дороге стало плохо. Нашёл его дядя сильно больным, лежавшим на подводе. Привёз в больницу, где он и скончался. Хоронить тогда было тяжело. Не было материала, чтобы сделать гроб. Мать разобрала крышу, чтоб сделать гроб. А на крест материала не хватило. Похоронили отца, а где это место дети так и не знают».

- Изолированность от внешнего мира. Запрет на свободное перемещение за пределы своего поселения, запрет на переписку, отсутствие СМИ, языковой барьер, невозможность образования на родном языке, запрет общения на польском языке – на нем говорили только дома и в присутствии близких людей.

Из воспоминаний Ф.Т.Венгеловской «из Чкалово в Петровку идти просто так нельзя было. Надо было обязательно брать пропуск, ставить штамп. Был строгий комендантский час»

«Сколько унижений пережили все приезжие из-за комендантского часа, вспоминает М.С.Бродецкая (Машевская). Никто не имел права из Петровки пойти в село Чкалово (расстояние 3 км). За это очень наказывали. Один раз я пошла в Чкалово, думала, не узнают. Но ошиблась. Доложили сразу же. Пришлось платить по тем временам очень большой штраф, да и скандал был, не приятность для родителей.

Вспоминается ещё один случай, когда из-за этого режима в течение трёх лет я не могла никуда выехать на лечение, так как не давали разрешения на выезд в Кокчетав. Всё тело у меня покрывалось нарывами, а затем коростами, по диагнозу значился туберкулёз кожи. Всё гнило, болело. Но на работу обязана была ходить. К тому времени имела четырёх детей (замуж вышла в 40-м году). И только по истечении трёх лет смогла получить направление в Кок-

четавскую больницу, милиция дала разрешение, где меня излечили. Пока была в больнице, у Люси (дочери) отказали ноги после дифтерии, был и рахит. Учила дочь ходить заново. Долго пришлось восстанавливать её здоровье».

«До 1952 года все села выселенцев не имели электричества, люди жили, максимально используя возможности светового дня. В 1952 году провели электричество в здания сельсоветов и школ. В это же время пришло в села радио – один репродуктор на все село, который устанавливали на столбе, около сельсовета, вспоминают Римма Степановна Семирдовская и Анастасия Петровна Мельникова». Надо отметить, что обе эти пани проживали в разных селах и разных районах.

- Наказание. Голод принуждал людей к воровству. За карман пшеницы или пять картошек, найденных у работника, человека сажали в тюрьму на пять лет. При более серьезной провинности, например, вышел за пределы поселения более, чем на три километра, могли и расстрелять, потому что это рассматривалось как побег. «Я отлучилась всего на 4 часа из села, чтобы забрать у знакомых швейную машинку. Коменданта на месте не было, и поэтому уехала без письменного разрешения. По возвращении домой меня арестовали и посадили на 15 суток, несмотря на то, что дома оставались трое детей, старшему из которых было 7 лет, а младшему не исполнилось и трех. Отсидела в КПЗ 10 дней и была амнистирована, потому что умер Сталин. Вспоминает Галина Брониславовна Загаевская». «Объездчики полей отбирали у детей собранные колоски и растаптывали их копытами лошади, а детей били кнутом. (Р.С.Семирдовская)».

«В семье было 9 детей, сидели по три дня голодные. Как пошел в колхоз давали «перегон» - обрат и сыр из обраты при условии выполнения нормы. Бригада находилась 8 км. от села и до окончания полевых работ домой не отпускали, только на выходные. Все были под комендатурой, если перешел границу 7 км сразу арестовывали. Пошел на свидание к своей Галине, поймали, комендант закрыл на 15 суток». (И.М.Новаковский)

Из воспоминаний М.С.Бродецкой (Машевской). «Сильно болел живот, что ходить даже было трудно. Отец пошёл к бригадире отпросить меня на этот день с работы, так как боль и температура давали о себе знать. И был приказ немедленно явиться в бригаду, потому что был праздник Пасхи и мне в этот день приписали бы саботаж. А это грозило лагерем. Работая, больной, я несколько раз ложилась на землю, но своё задание я обязана была сделать».

«Когда была война, отца забрали в трудовую армию в Нижний Тагил, вспоминает Янковская Казимира Адамовна. В 1943 году и меня забрали в трудовую армию за Карагандой село Колшая - Михайловка. Мне тогда было 15 лет. Отца отпустили домой на месяц, а потом забрали на фронт. Об этом я узнала из письма от матери. В трудовой армии я получила инвалидность второй группы, поэтому меня отправили домой. Когда я вернулась домой в посёлок, с Кавказа перевозили чеченцев и подселяли их в дома поляков. На нашей квартире проживали 5 человек, и мне приходилось их кормить. Я в это время работала на сеялке, выполняла всю мужскую работу, как и все женщины нашего села. Когда не было света в тракторе, приходилось водить трактор с фонарём. Сеяли днём и ночью».

Мама Г.Б.Загаевской - Анастасия Николаевна отказалась взять на содержание двух малышей - найденшей, мотивируя отказ тем, что у нее нет средств, для их содержания и времени. Так как после основной работы она на корове возит дрова и солому на зиму, а ее дочь находится в Трудармии и приглядывать за ними некому. Строптивую пани, несмотря на возраст, отправили в Трудовую армию, что было равносильно смертному приговору. Ф.А.Крашевский вспоминает «На моих глазах, бульдозеры ссылали в огромные ямы трупы трудармейцев, немцев и поляков. Операцией руководил сам начальник Тагилстроя Раппопорт». Все эти и другие карательные меры заставляли людей уничтожать любые оставшиеся свидетельства их связей с попавшими в опалу людьми. Если были какие-то письма или документы о родстве с этими людьми, то они сжигались, а имена «опасных» родственников не назывались даже в узком кругу. Поэтому практически невозможно найти среди депортированных поляков, семью, где бы знали всех родственников до седьмого колена. Страх и недоверие стало нормой жизни. Вспоминает Мария Вацловна Марчевская: «Пришли ночью, подняли даже детей. Обшарили все углы, а потом длинными пиками истыкали картофель в погребе». Такие ночные обыски повторялись несколько раз за зиму. Кого или что искали, она уже не помнит, но ужас, который охватывал детей в эти моменты, помнит до сих пор. Потому что по селу ходили байки, что у ночных визитеров под шинелями хвост и копыта». Этот нехитрый прием взрослые придумали для того, чтобы дети не наговорили лишнего, если их начнут допрашивать. Поводом для ареста мог стать любой пустяк, даже совместная молитва. Надо отметить, что в условиях тоталитарного контроля и гонений на религию, поляки смогли сохранить и пере-

дать детям и внукам свою Веру в Бога. Во многих семьях были сохранены старинные иконы, и молитвенники. В личных архивах есть не только типографские издания, но и сборники молитв, календари, таблиц церковных и государственных польских праздников, переписанные от руки. Детей, с малых лет учили молитвам, «колендам» и приветствия на польском языке.

«Дети всего боялись, - вспоминает Франия Тимофеевна: загудит молотилка за селом, мы от страха прячемся, загудит над селом самолёт, со страху домой летим, прячемся. Верим в Бога тихонько, и то только наши родители. Потому что за веру наказывали. Это сильно запрещалось. Моя мать родилась в 1895 году, а отец - 1894 году. Много они повидали на своём веку. Жизнь была трудная. Всего боялись. Лишнее слово нельзя было сказать, т.к. сразу ночью забирали за это и увозили неведомо куда. Потом о них и не слышали, и не знали где они, что с ними случилось».

Тяга к образованию и понимание его необходимости у поляков в крови, хотя нельзя не отметить гендерной дискриминации в приоритете обучения. Мальчиков поляков в возрасте от 9 до 14 лет обучалось больше, чем девочек. Так в третьем классе Краснополянской школы в 1940-1941 году мальчики поляки составляли 62,5%, а девочки 37,5%. Антон Адольфович Крашевский после смерти отца осенью 1936 года остался единственным кормильцем большой семьи. На этот момент ему исполнилось 14 лет, а образование его было четыре класса польской и два класса украинской школ. Отработав два года в колхозе, он заработал много зерна (урожай 1938 года), что позволило ему продолжить обучение и приобрести почитаемую в то время профессию учителя. Кроме этого, он помог получить образование всем своим младшим братьям и сестре. Франц Андреевич Мизера ходил в школу в кофте и сапогах своей матери, не обращая внимания на насмешки окружающих. За любовь к спорту он понес даже физическое и моральное наказание. Для того, чтобы сделать лыжи, Франэк оторвал от единственного на все село школьного забора две доски. Больше взять доски ребенку было негде. Современному поколению трудно представить, в каких условиях учились депортированные поляки. «Школу открыли в 1938, до этого в нашем селе её не было. Писали на старых газетах и книгах. Откуда их брали, я не знаю. Вместо чернил использовали сок свеклы или раствор марганцовки, а после войны чернила делали из химических карандашей. Тетради появились 1947 году, я уже тогда работала учительницей» - вспоминает Р.С.Семирдовская.

Из воспоминаний Ф.Т. Вегеловской «Книги и «тетради» носили в тряпках. Был один простой карандаш, мама наточит, и его нельзя было сломать». После уроков все дети, старше десяти лет, обязательно шли на работу. Кто на ферму, кто в поле или на ток. Ученики часто простывали, так как с осени и до первой травы, все ходили в фуфайках и деревянных башмаках «трепах» - это деревяшки обмотанные тряпками. Зимой 70 лет назад в степях Северного Казахстана температура минус сорок с ветром было явлением обычным, поэтому несложно представить, сколько детей не посещало школу при наличии такой одежды и обуви.

«В 1956 году отменили комендантский час. А так каждый месяц ходили до коменданта отмечаться: никуда не разрешали выезжать. Дежурные целую ночь по очереди ходили с колоткой деревянной и стучали её, вспоминает» Мокрецкая (Левандовская) Янина Николаевна 1926 года рождения.

В заключении хочу привести слова М.С Бродецкой (Машевской) «Горя у меня было столько, что хватило бы на десятерых. Но успокаивало то, что всем было трудно. Сейчас мне уже будет 80. Но помню всё, как сейчас. Всегда молимся за казахский народ, который нас хорошо встретил, с которым мы всегда жили в дружбе, понимании, всё делили пополам. Дай бог, чтобы всегда такая дружба была у всех народов».

**Списки репрессированных граждан польской
национальности проживавших на спецпоселении
в Северо-Казахстанской области и состоящих
на спецучете в комендатуре в период с 1936 по 1956 гг.
(списки составлены на основании копий архивных документов)**

1. Адамович Мария Иосифовна - 20.07.1925 г.р., уроженка Житомирской области, состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1941 по 4.02.1956г., как лицо польской национальности.

отец: Адамович Иосиф

мать: Адамович Тофиля

2. Балажентис (Марчевская) Мария Вацловна (Вацлавна, Вацлововна) 1937 (конец декабря 1936). Уроженка села Вишнёвка. Чкаловского р-на. Кокчетавской области. Состояла по месту своего рождения на учете спецпоселения без права передвижения, как лицо польской национальности с 1953 до января 1956 года.

-отец: Марчевский Вацлав Францевич;

-мать: Марчевская-Марциновская Климентина Леоновна.

3. Боровинская (Квятковская) Марцени Францевна 25.04.1928г.р. Уроженка Хмельницкой области, состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1944 по 20.02. 1956 г., как лицо польской национальности.

отец: Квятковский Франц Леонтьевич (осужден 5.12.1937г. Постановлением Тройки УНКВД СКО; 11.09. 1969 постановление отменено; реабилитирован).

мать: Квятковская Мария Иосифовна.

4. Бебех (Березовская) Вера Ивановна - 12.03.1926г.р., уроженка Каменец-Подольской области. Выслана с родителями на спецпоселение в 1936г. как лицо польской национальности. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1942 до 1956 года.

5. Богинская Павлина Тимофеевна 1909 года рождения, уроженка Житомирской области. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по 18 февраля 1956 года, как лицо польской национальности.

6. Бредихина (Багинская) Людвиг Луциановна - 06.06.1939. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с июня 1955 по январь 1956 года, как лицо польской национальности.

Отец Багинский Луциан Иванович;

Мать: Багинская Миля Николаевна.

7. Бурковский Антон Мартынович 15 марта 1932 года рождения. Уроженец Украины Хмельницкой области Щепетовского района села Хмельнивка.

отец: Бурковский Мартын Ульянович,

мать: Бурковская Адельфи-на Ивановна 1893 г.р.,

брат - Бурковский Павел Мартынович 1914 г.р.,

брат - Бурковский Зигман Мартынович;

брат - Бурковский Антон Мартынович 15.03.32 г.

8. Венгеловская (Осинская) Теофилия Ивановна 13.09.1929 г.р. уроженка Житомирской области. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с июня 1955 по январь 1956 года, как лицо польской национальности.

9. Веселовская Валентина Эдуардовна 1931 г.р., Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1947 по 5.12. 1954 года, как лицо польской национальности.

10. Войцеховский Бернадий Карлович 1926 г.р., уроженец Каменец-Подольской области. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по 5.02.1956 года, как лицо польской национальности.

11. Гаевский Казимир Степанович 1929 г.р., состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1938 по 7.02. 1956 год, как лицо польской национальности.

12. Главацкая-Ковда Елена Адамовна 1934 г.р., состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1950 по 4.02. 1956 года, как лицо польской национальности.

13. Гурская Камилия Антоновна 1933 г.р., состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1949 по 04.02. 1956 года, как лицо польской национальности.

14. Дворецкая (Хомутовская) Екатерина Дмитриевна 1900 г.р., выслана из Житомирской области, Олевского р-на, состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по январь 1956 года, как лицо польской национальности.

- муж Дворецкий Николай Иванович 1900 г.р. Трудоар-меец и инвалид ВОВ;

- сын Бернард 1923 г.р.,

- дочь Юзефа 1925 г.р.

15. Загаевская (Ручинская) Галина Брониславовна 1921 года рождения, уроженка Винницкой области. Как лицо польской национальности на основании Постановления СНК СССР от 28.06.1936г. в Соколовский район СКО. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1937 по 2 февраля 1956 года. С июля 1943 по август 1945 находилась в трудовой армии.

- отец Ручинский Бронислав Владимирович (расстрелян до высылки);

- мать Ручинская Анна Николаевна.

16. Заинчковская (Яворская) Ядвига Брониславовна 29.06.1936., уроженка Каменец-Подольской области. Выслана на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности на основании Постановления СНК СССР от 26.04.1936 года. Состояла на учете спецпоселения в органах МВД с 1952 по 6. 02. 1956 г.

17. Заинчковский Антон Мартынович родился 03.09.1928. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1944 по 1956 год, как лицо польской национальности.

18. Зёмик Станислав Иосифович - 15.05.1933. уроженец Каменец-Подольской области, состоял на учете спецпоселения в Совет-

ском районе СКО без права передвижения с 1949 по 6.02.1956 год, как лицо польской национальности.

19. Инжакевич Игнат Федорович, 1893 года рождения, уроженец г. Петраков (Польша), выслан Каменец-Подольской области на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности на основании Постановления СНК СССР от 28.04.1936 г. в Келлеровский район Кокчетавской области. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по 15.02. 1956 г.

20. Капустина (Павловска) Екатерина Леонтьевна 1933 года рождения, уроженка Каменец-Подольской области. Выслана на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности на основании Постановления СНК СССР от 12.06.1936 года. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1949 по 9.02.1956 г. - отец: Павловский Леонтий Иванович;

- мать: Павловская Кристи-на Иосифовна.

21. Квятковский Франц Леонтьевич 1899 г.р., осужден 5.12.1937 года Постановлением Тройки УНКВД СКО. Постановлением Президиума Кокчетавского областного суда от 11.09.1969г., в отношении Квятковского Франца Леонтьевича Постановление Тройки УНКВД СКО отменено, дело прекращено за отсутствием в его действиях состава преступления, реабилитирован.

22. Коркина (Баранецкая) Станислава Владимировна 01.07.1925 г.р. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по 23.01. 1956 года как лицо польской национальности. - отец: Баранецкий Владимир Иванович;

- мать: Баранецкая Антонина Михайловна.

23. Котова (Гутевич) Мария Ивановна - 15.08.1935г.р. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1951 по 4.03. 1956 года как лицо польской национальности. -отец: Гутевич Иван Петрович;

- мать: Гутевич Бронислава Ивановна.

24. Крашевский Антон Адольфович 1922г.р. выслан из Житомирской области, Емельчинского района. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1938 по январь. 1956 года как лицо польской национальности. Участник ВОВ. - отец: Крашевский Адольфо-вич Антонович 1894 г.р.,

- мать Крашевская (Седлецкая) Павлина Францевна 1924 г.р.

- сестра Крашевская Станисла-ва Адольфовна 1928 г.р..

- брат Крашевский Владимир Адольфович 1926г.р..

- брат Крашевский Иосиф Адольфович 1931 г.р.

25. Кулик (Варвовская) Герменегильда Мечисла-вовна 1927, уроженка Волынской губернии, Шепетовского округа. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 11.09. 1936 по 3.02. 1956 года как лицо польской национальности.

26. Липинская (Семердовская) Вероника Степановна 1933 года рождения. Уроженка Каменец-Подольской области. Выслана с родителями на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1949 до 1956 года в Кокчетавской области.

- отец: Семердовский Степан Иванович;

- мать: Семердовская Аделя Бальтазаровна.

27. Лисовик Ушна Александровна 1924 г.р., уроженка Винницкой области. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1940 по 5.02. 1956 года как лицо польской национальности.

28. Лысяк Антон Матвеевич 1893 г.р. уроженец Каменец-Подольской области. Выслан в 1936 году как лицо польской национальности в Чкаловский район Кокчетавской области. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по 10.02. 1956 г.

29. Марчевский Вацлав Францевич, 1911 года рождения, уроженец Каменец-Подольской области. Выслан из села Юзефовка; Барановского р-на, Житомирской области на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности на основании Постановления СНК СССР от 28.04. 1936 г. в Чкаловский район Кокчетавской области. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по январь 1956 г.

- мать Марчевская (Зелинская) Каролина Андреевна.

30. Марчевская-Марциновская Климентина Леоновна, приблизительно 1912 г.р. Выслана с мужем через несколько недель после свадьбы из села Юзефовка Житомирской области на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности на основании Постановления СНК СССР от 28.04. 1936 г. в Чкаловский район Кокчетавской области. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по 1937 год. Умерла от голода и холода в начале 1937 года.

- отец Марциновский Леон Викентьевич;

- мать Марциновская Михайлина Петровна.

31. Марчевская (Зелинская) Каролина Андреевна 1879 года рождения, уроженка Житомирской области. Выслана из села Юзефовка

Житомирской области на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности на основании Постановления СНК СССР от 28.04.1936г. в Чкаловский район Кокчетавской области. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по январь 1956 г.

32. Марчевский Лонги Францевич, 1913г.р. Выслан из села Юзефовка; Барановского р-на, Житомирской области на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности на основании Постановления СНК СССР от 28.04.1936г. в Чкаловский район Кокчетавской области. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по январь 1956 г.

-мать: Марчевская (Зелинская) Каролина Андреевна

33. Марчевский Франц Антонович 1932 г.р. Выслан из села Катылье, Мархлевского р-на, Житомирской области на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности на основании Постановления СНК СССР от 28.04.1936г. в Келлеровский район Кокчетавской области. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по январь 1956 гг.

34. Марциновский Франц Леонович выслан на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности на основании Постановления СНК СССР от 28.04.1936 г. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по январь 1956 гг. Участник ВОВ.

-отец Марциновский Леон Викентьевич;

- мать Марциновская Михайлина Петровна;

-сестра Марчевская-Марцин-овская Климентина Леоновна;

- брат Марциновский Антон Леонович, инвалид ВОВ.

35. Мацук (Олялина) Мария Фёдоровна - 04.07.1925, уроженка Хмельницкой области. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по январь 1956 г. С 29.04.1943 по 3.04.1947.находилась в трудовой армии

- отец: Олялин Тодорко;

- мать: Олялина Магдалена

36. Медынская (Поплавская) Елена Борисовна 01.03.1912г.р., состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по 1956 г., как лицо польской национальности.

- отец: Поплавский Борис;

- мать: Поплавская Констанция Феликсовна.

37. Мельникова (Богинская) Анастасии Петровна - 29.08.1929, уроженка Киевской области. Состояла на учете спецпоселения без

права передвижения с 1936 по 18 февраля 1956 г., как лицо польской национальности. Мать: Богинская Павлина Тимофеевна

38. Менкель Болеслав Павлович 22.12.1918. Ветеран ВОВ.

39. Мизера Анастасия Кайтановна 1909 года, уроженка Винницкой области. Выслана на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности на основании Постановления СНК СССР от 28.04.1936 г. В Келлеровский район Кокчетавской области. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по 4 февраля 1956 г.

40. Мизера Андрей Францевич 1909 г.р. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по 4 февраля 1956 г., как лицо польской национальности. Находился в трудовой Армии с 1943 по 1947.

41. Мизера Франц Иосифович 04.08.1935. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1951 до 1956 года, как лицо польской национальности.

- отец: Андрей Францевич;

- мать: Мизера Анастасия Кайтановна.

42. Микульская (Лампицкая) Евгения Феликсовна 1930 г.р., состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1946 по январь 1956 г.г., как лицо польской национальности.

43. Минчогло (Иваницкая) Ольга Антоновна 8.01.1925 г.р., состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1941 по 6.02.1956 года, как лицо польской национальности.

- отец: Иваницкий Антон Францевич;

- мать: Иваницкая Станислава Николаевна.

44. Новгородова (Зёмик) Елена Иосифовна 01.10.1931. Уроженка Каменец-Подольской области. Выслана на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности на основании Постановления СНК СССР от 28. 06. 1936 г. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1947 по 6.02 1956 г.

- отец: Зёмик Иосиф Калистратович;

- мать: Зёмик Мария Степановна (русская).

45. Павлухина Юзефа Андреевна 1939 г.р. Состоял на учете спецпоселения по месту своего рождения без права передвижения с 1955 г. по 4 февраля 1956 г., как лицо польской национальности.

46. Пятак Станислав Александрович 1927 г.р., состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1943 по 5.02.1956 года, как лицо польской национальности.

47. Рачинская Юзефа Ивановна 1926 г.р., состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по 1956 года, как лицо польской национальности.

48. Рачинская Антонина Ивановна 1930 г.р., состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1946 по 7.02.1956 года, как лицо польской национальности.

49. Река Зоя Ивановна 1919 г.р., уроженка Каменец-Подольской области. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 по 2.02. 1956 г., как лицо польской национальности в Советском р-не СКО.

50. Ручинская (Мусевич) Аделя Филипповна 05.01.1939 г.р., состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1955 по 2.02.1956 года, как лицо польской национальности.

- отец: Мусевич Филипп Францевич;

- мать: Мусевич Мария Викентьевна.

51. Рыначак Бронислав Иосифович 1930 г.р., уроженец Каменец-Подольской области. Выслан в 1936 году как лицо польской национальности в Чкаловский район Кокчетавской области. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1952 по 16.02. 1956 г.

52.Рыначак (Лысяк) Анна Антоновна 22.03.1932 г.р., состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1949 по январь 1956 года, как лицо польской национальности.

- отец: Лысяк Антон Матвеевич;

- мать: Дымбицкая Анна.

53.Сазанская(Марциновская) Ядвига Ивановна - 28.03.1939. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1955 до 1956 года, как лицо польской национальности.

- отец: Марциновский Иван Тимофеевич;

- мать: Марциновская Зофия Антоновна.

54.Семердовская Римма Степановна - 22.02.1929. Уроженка Каменец-Подольской области. Выслана с родителями на спецпоселение в 1936 году как лицо польской национальности. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1945 до 1956 года.

- отец: Семердовский Степан Иванович;

- мать: Семердовская Аделя Бальтазаровна.

55.Сержанская Лидия Семеновна уроженка с. Муравня, Новоград-Волынского района, Киевской области а ныне Житомирская

область, родилась 13.02.1914 года. Сын Сержанский Борис Исакович родился в селе Алабота 13.12.1940

56. Струминский Иван Францевич 1922 г.р., уроженец Винницкой области. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1938 по 9.02.1956 гг. как лицо польской национальности.

57. Туровская Надежда Игнатьевна 1917 состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1936 до февраля 1956 года, как лицо польской национальности в Советском районе СКО.

58. Франковская (Рудковская) Розалия Александровна 01.01.1931 г.р., уроженка Каменец-Подольской области. Выслана в 1936 году как лицо польской национальности в Келлеровский район Кокчетавской области. Состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1947 по 17.02. 1956 г.

59. Франковский Леонид Францевич 26.04.1935 г.р., уроженец Каменец-Подольской области. Выслан в 1936 году как лицо польской национальности в Келлеровский район Кокчетавской области. Состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1952 по 18.02. 1956 г.

- отец: Франковский Франц Феликсович;

- мать: Франковская Анна

60. Цалко (Невинская) Евгения Ивановна - 10.08.1930. уроженка Каменец-Подольской области, состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1946 по 3.02.1956 год, как лицо польской национальности в Чкаловском районе Кокчетавской области.

- отец: Невинский Иван Иосифович;

- мать: Невинская Мария Иосифовна.

61. Центромирская (Кошалко) Елена Михайловна - 14.03.1926 г.р. Уроженка Хмельницкой области, состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1942 по 6.02.1956 год, как лицо польской национальности.

- отец: Кошалко Михаил Иосифович;

- мать: Кошалко Розалия Варфоломеевна.

62. Центомирский Анатолий Станиславович 15.01.1930 г.р., состоял на учете спецпоселения без права передвижения с 1946 по 1956 год, как лицо польской национальности.

- отец: Центомирский Станислав;

- мать: Карнасевиц Люция.

63. Яворская Елена Адольфовна 1928 г.р., уроженка Киевской области, состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1944 по 4.02.1956 год, как лицо польской национальности.

64. Яворская (Запольская) Леокадия Тофиловна - 08.10.1927 г.р., состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1943 по январь 1956 год, как лицо польской национальности.

- отец: Запольский Тофиль Игнатович;

- мать: Запольская Тофия Казимировна.

65. Якубовский Ипполит Павлович 1919 г.р., уроженец Каменец-Подольской области, состоял на учете спецпоселения в Чкаловском р-не, Кокчетавской области без права передвижения с 1936 по 9.02.1956 год, как лицо польской национальности.

66. Якусевич-Окаевич Ромальда Зикфридовна 1932 г.р., состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 04.05.1955 по 04.02.1956 год

67. Ясельская Нина Степановна - 5.11.1932, уроженка Каменец-Подольской области, состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1948 по 5.02.1956 год, как лицо польской национальности.

- отец: Ясельский Степан Фадеевич;

- мать: Ясельская Розалия Юлиевна.

68. Ярошина Маорцелина Петровна 1927 г.р., состояла на учете спецпоселения без права передвижения с 1943 по 1956 год, как лицо польской национальности.

**Списки пострадавших граждан польской
национальности проживавших на спецпоселении
в Северо-Казахстанской области, но не состоящих
на спецучете в комендатуре в период с 1936 по 1956 гг.**

(списки составлены на основании копий архивных
документов и воспоминаний очевидцев)

1. Адамович Розалия Иосифовна 09.04.1921
2. Богинский Леонид Петрович 1931 г. Р.
3. Богинский Анатолий Петрович 1947 г. р.
4. Богинский Александр Петрович 1933 г.р.
5. Бондаренко Раиса Францевна 04.08.1939
6. Боровинский Владимир Николаевич 10.06.1929
7. Вольская Нина Андреевна 17.01.1952
8. Гейдман Анна Брониславовна 26.07.1924 г. р.
9. Гнетецкая Леонтина Антоновна 1938 г.р.
10. Гриневич Станислава Антоновна 04.09.1941
11. Жабняк Казимир Игнатович 06.10.1942

12. Жабняк Мария Антоновна 05.05.1949
13. Завадская (Инжакевич) Мария Игнатьевна 22.12.1927
14. Земляная Бронислава Иосифовна 1941 г.р.
15. Капланская Любовь Ивановна 1945 г.р.
16. Капланский Виктор Иванович 1949 г.р.
17. Карнаевич Марья 1875 г.р.
18. Карнаевич Владислава 1913 г.р.
19. Карнаевич Петр 1933 г.р.
20. Карнаевич Люция 1910 г.р.
21. Карнаевич Витальд 1930 г.р.
22. Карнаевич Янина 1935 г.р.
23. Карнаевич Витальда 1918 г.р.
24. Квятковский Владислав Францевич 1924 г.р., умер от

ран 10.11.1944 г.

- отец: Квятковский Франц Леонтьевич осужден 5.12.1937 Постановлением Тройки УНКВД СКО.; 11.09. 1969г. постановление отменено. Франц Леонтьевич реабил-н;

- мать: Квятковская Мария Иосифовна.

25. Козловская Янина Петровна 1940
26. Кулик Николай Ефимович 1940 г.р.
27. Курило Анна Иосифовна 17.10.1940
28. Лампицкий Владимир Феликсович 03.01.1937
29. Лисовик Каземира Владимировна 1940 г.р.
30. Липинский Владимир Вячеславович
31. Лычак Елена Филипповна 1948
32. Любовицкая Галина Вячеславовна 14.06.1948
33. Малькова Янина Петровна 20.05.1940
34. Мельникова (Козловская) Владислава Владимировна

- 04.03.1922

- отец: Козловский Владислав Адамович;

- мать: Козловская Юлия Ивановна.

35. Мизера Иосиф Андреевич 30.05.1942
36. Мисецкая Нина Иосифовна 1950
37. Мисецкая Юзефа Иосифовна 1948 г.р.
38. Михайлова Ядвига Ивановна 6.04.1949
39. Мусевич Елена Филипповна 10.01.1948
40. Небывалова Валентина Феликсовна 25.10.1953

41. Овсянникова Янина Ивановна 27.07.1946
42. Оленская Нина Сигизмундовна 24.01.1942
43. Паклина Галина Брониславовна 26.04.42
44. Приходько Галина Николаевна 1943
45. Рапацевич Станислава Антоновна 10.11.1949
46. Рожанская Юзефа Иосифовна 1945 г.р.
47. Савуляк (Кулик) Нина Ефимовна 941 г.р.
48. Семенко Валентина Константиновна 01.03.50
49. Слупский Виктор Иосифович – 27.10.1938.
50. Соловьева Людмила Константиновна 23.01.49
51. Старовойтова Юзефа Иосиповна 10.03.1948
52. Туровская Мария Тофильевна 1942 г.р.
53. Улич Антон Эдвинович 15.05.1936
54. Уминский Леонтий Мечиславович 16.09.1947
55. Филиппова (Куфель) Леонида Леонтьевна

1938 г.р.

- отец: Куфель Леонтий Васильевич;

- мать: Куфель Екатерина Фаустиновна.

56. Ходаковская Валентина Ивановна 21.01.1940

- отец: Хадоковский Иван Антонович 1903 г.р.

- мать: Ходаковская Эммилия Николаевна 1909 г.р.

57. Хорольская Елена Владимировна 17.02.1942

58. Центромирская Нина Константиновна 21.04.1952

59. Чайковская Ядвига Антоновна 23.09.1951

60. Ясельская Галина Карловна 10.01.1936

61. Цалко Демьян Станиславович 1929

62. Якубовская (Струминская) Елена Ивановна

1949 г.р.

- отец: Струминский Иван Францевич.

63. Якубовский Ипполит Ипполитович 1950 г.р.

- отец: Якубовский Ипполит Павлович.

Список использованных источников

1. Архив Президента Республики Казахстан // Из истории
ляков в Казахстане (1936-1956гг.). // сборник документов. А.
ты «Казахстан». 2000. 344-с.

2. ГАСКО, ф. 1189, оп.2, д.1, 204;

3. ГАСКО, ф. 1189, оп. 24, д. 1, л. 26-28;
4. п/а ГАКО, ф. П, д.39, л.167;
5. ГАКО, ф.13, оп. 3, д.24, л.384;
6. п/а. ГАКО, ф.1, оп.2, д. 107, л.967;
7. Материалы предоставленные ОО «Асыл Мура»;
8. Архив ОПКЦ «Коперник»;
9. Личный Архив В.Ю.Корневой.

Выражаю искреннюю благодарность за предоставленный для данной работы материал центру «Асыл Мура», госпоже О.Салаховой и всем кто поделился своими воспоминаниями.

*Заместитель председателя областного польского
культурного центра «Коперник»
В.Ю. Корнева*

«ЭТО НЕ ЗАБУДЕТСЯ НИКОГДА»

В 1939 году нашу семью Каменских в товарном вагоне с Украины принудительно привезли в Казахстан. Отец мой, Каменский Карл Филиппович, 1903 года рождения, коммунист, хороший столляр, сапожник, на маслозаводе колхоза «Зерновая фабрика» сколачивал ящики. Его отец - поляк, но по документам писался - украинец. Мать, Каменская Константина Карловна, 1905 года рождения, ее родители - отец из Чехии. мать - немка.

Привезли нас в село Белое и поселили в бывшей бане. 10 июня 1938 года из НКВД подъехала к дому плоская телега на паре белых лошадей. Все перерыли в доме. Отца посадили и увезли, не сказав ни слова, не произнеся ни звука. На второй день мать пешком пошла с женщинами. которых постигло такое же несчастье, в Мамлютку. Там им сказали, что арестованных отправили в Петропавловск. По Сибирскому тракту пешком, взяв продукты, пошла Константина Карловна вновь на свидание с мужем. Но, забрав продукты, свидание не разрешили. А когда на второй раз снова мать попыталась выяснить дело отца, ей ответили: «Осужден на 10 лет без права переписки».

С болью в сердце вспоминаю тяготы своей жизни. Мне было тогда 4 года, брату Яну - 2 года, а в 1937 году в Белом родился брат Владимир. Долгие годы жили под надзором комендатуры. Особенно тяжело было в годы Великой Отечественной войны. Ежемесячно ходили отмечаться в комендатуру.

В 1947 году окончила 7 классов Беловской школы Мамлютского района. Мать очень хотела, чтоб я училась дальше. Она отдала коменданту плащ отца, и он дал разрешение на учебу дальше. Из шерсти связала себе юбку, кофту, чулки. Из крашеной простыни сшила платье. В Мамлютке училась вместе с детьми высокопоставленных начальников - Демьяненко, Закирченко, Коротковой. Жила на квартире у Ивановой, тети Тани, муж которой возил горючее, а она сидела дома. За квартиру денег не брали. В мои обязанности входило: все прибрать и с котлована воды натаскать. Когда училась в 10 классе, учитель физики Рассказов пришел ко мне домой и удивился бедности моего уголка. Директор школы Моисеев Никита Матвеевич выделил деньги, чтобы платить за квартиру, и я стала жить у тети Моти Слободиной. Она денег за квартиру не брала, а покупала хлеб на деньги, которые давали от школы. В течение недели хлеб накапливался, и в субботу уносила домой в Белое. По окончании 10 классов поступила в Петропавловский учительский институт. Через два года, после окончания учебы, работала в Сенжарке. В 1953 году, в апреле, написала письмо в Верховный Совет СССР, чтобы узнать об отце. Получила справку о том, что 4 октября 1938 года он расстрелян. Реабилитирован посмертно. До 1956 года без разрешения комендатуры никуда за пределы населенного пункта выехать было нельзя. Вся жизнь была в страхе. Помню случай, когда работник милиции Афанасенко ночью вызвал мать на улицу, а мы стали смотреть в окно и увидели, как он наставил наган на мать как на жену «врага народа». Я упала в обморок. Детский крик заставил работника НКВД отпустить мать. Прошли годы, но из памяти эти страшные дни не вычеркнуть.

Зайцева С.К.

« БЕЗ ПОМОЩИ КАЗАХОВ МЫ БЫ НЕ ВЫЖИЛИ... »

Я - балкарец. Родился в Кабардино-Балкарской АССР, Чегемском районе, пос. Шаурдат. Место очень красивое: горы, водопад рядом. Нас у отца с матерью четверо сыновей было. Я - самый старший. К тому времени, о котором хочу рассказать, мне было восемь лет. Шел 1944 год. Отца с нами уже не было, его забрали на фронт в 1942-м. В праздничный весенний день 8-е марта (хоть и не праздновали - война, а все-таки праздник), в 6 часов утра в наш дом вошли четыре солдата, распорядились за час собраться в дорогу. Один из них, сочувствуя, давал растерявшейся матери советы, что необходимо взять, что нужно было увязать в узлы.

Нас вывозили с родной земли как неблагонадежных. Хороший дом, хозяйство, утварь - все оставалось на произвол судьбы... Уже будучи взрослым, я все пытался выяснить, чем же могла навредить женщина с четырьмя маленькими детьми? Мне объяснили просто: «Некогда сортировать вас было». Я помню, хоть и маленьким был, разговоры о том, что кто-то из земляков ходил встречать немцев хлебом-солью: факт есть факт.

Значит, действительно, вынуждена была власть пойти на такой шаг. Я уважаю Сталина. Это был хороший человек. Думаю, что все-таки не он дал распоряжение увезти меня из дома.

В Казахстане нас встретили хорошо. Помогали настолько, насколько позволяла тяжелая военная жизнь. Без помощи казахов мы бы не выжили. Сразу же по прибытии в Степняк мы три месяца прожили в Доме культуры. Спали на полу. Потом нашим местом жительства были «джукаякские» землянки, похожие на норы, потом - «польские бараки». В 1946 году умерла мама и один из братьев. После их смерти я с братом попал в детский дом. Находился там с 1947 по 1951 годы. Самого маленького определили в ясли. Мы его только по воскресеньям забирали к тете.

Страшно и больно вспоминать о той нашей жизни. Было в ней, кажется, все плохое, что только есть на свете. И все-таки жили. С благодарностью вспоминаю директора бывшего Степняковского детского дома Анатолия Федоровича Егорова. Большой души был человек. Много встречал я и других хороших людей и до сих пор встречаю, но и плохие люди тоже есть. Эти говорят: «Уезжай на свою родину». «Чем мешаю Вам? - спрашиваю, - живу, как все». «Уезжай, и все». Хорошо, что мало таких людей.

С учебой дело шло туго. Некогда было учиться, но пять классов я все-таки закончил, потом в ФЗУ получил профессию электрика. Средний брат по моему требованию учился дальше, а вот младший, когда обстоятельства более-менее позволяли учиться, посещать школу отказался наотрез. Ему было уже тринадцать лет, не хотел сидеть за партой с малышами, стеснялся. Выучил я его профессиям, которыми сам владел, а читать и писать он так и не умеет.

В 1955 году был первый поток призыва в Советскую Армию таких, как я. Раньше ведь тех, кто был под комендатурой, не призывали. А тут «оттепель». Если бы кто знал, как я гордился этим. Человеком полноценным себя почувствовал. Служил до 1957 года, попал под хрущевский указ о сокращении армии. В 1958 году женился. Вот так и живу. Ездил в Кабардино-Балкарию повидать

родные места. Моей деревни уже нет на земле. Немцы ее сожгли, разрушили... Я даже не нашел, где наш дом стоял. Если буду переезжать, то другое место искать придется.

Ульбашев С.Д., г. Степняк

ПОДВЕРГНУТ НАСИЛЬСТВЕННОМУ СПЕЦПОСЕЛЕНИЮ

Как известно в период Великой Отечественной войны крымские татары, как и многие другие национальности крима, были насильно переселены в Казахстан и Среднюю Азию. Одним из таких спецпоселенцев был Аюпов Динар Усманович, 1937 года рождения, который на основании постановления ГОКО СССР от 29.05.1942 года, как лицо татарской национальности был направлен в 1944 году в г. Петропавловск, где состоял на учете с 1953 года (по достижении 16-ти лет) по 13 апреля 1956 года.

Здесь в городе Петропавловске он в 1964 году женился на Бектемировой Розалии Сафеевне. Здесь родились его дети: сын Аюпов Дамир Динарович, 1967 г.р., сын – Аюпов Ринат Динарович, 1972 г.р.

Сам Аюпов Д.У. более 40 лет работал слесарем-ремонтником ремонтно-механического цеха завода имени С.М.Кирова. Он постоянно выполнял производственные задания, его труд отличался высоким качеством и надежностью. Он пользовался в коллективе высоким авторитетом, его портрет украшал заводскую галерею почета. О нем писали в областной газете. (см. «Ленинское знамя» 8 октября 1976 г) Умер Д.У.Аюпов 19 января 2002 года в возрасте 64 лет.

На основании Указа Президента СССР от 13 августа 1990 г «О восстановлении прав всех жертв политических репрессий 20-50х годов» Аюпов Д.У. был реабилитирован.

В настоящее время его жена Бектемирова – Аюпова Р.С. и дети: Аюпов Д.Д. и Аюпов Р.Д. живут в г.Петропавловске.

Аюпова Р.С. – пенсионерка. Дети работают на станции техобслуживания, имеются внуки. Жизнь продолжается.

К.М.Муканов

ЖИТЬ ОДНИМ ПРОШЛЫМ НЕЛЬЗЯ

Мой собеседник собирался на дачу. «Наконец-то выдался теплый день и можно посвятить его огороду», - поделился он своими планами и с оживлением начал рассказывать о том, что и как растет на его участке.

А когда узнал о цели моего визита и о том, что из теплого, яркого дня придется ему в своих воспоминаниях вернуться в то время, когда не имели значения такие понятия как день и ночь, радость и потери, задумался, он был одним из тех, кого лишили и родного дома, и собственной судьбы. Он был никем. В лучшем случае – рабочей силой; имеющей свой номерной знак в списках трудармейцев. И только потому, что родился немцем.

В небольшом уютном селе Розовка семью Циммерманов знали хорошо – было у них только детей 13 душ. Родители крестьянствовали, надеялись, что жизнь с каждым годом будет улучшаться и детям будет легче. Александр, как впрочем и другие сельские ребяташки, уже с девяти лет работал в колхозе, гонял быков, ходил за скотом, убирал сено. Но парнишка он был не просто трудолюбивый, была в нем от природы заложена способность к наукам и поэтому никто не удивился, когда после окончания семилетки, в 1939 году, взяли его в контору учеником, а потом помощником счетовода.

22 января 1942 года, в день своего двадцатилетия, получил посылку из военкомата и только в районе, когда начали комплектовать бригаду, узнал, что всех немцев, поляков с 19 до 50 лет забирают в трудармию. Вместе с ним был призван и отец. Погрузили в вагоны и повезли. Выгрузили в 10 км от крупного промышленного центра на Урале. Раньше здесь был лагерь для заключенных, последних выводили еще при них, чтобы отправить дальше. А охрана осталась. И началась новая полоса жизни, никого за территорию не выпускали, на работу и с работы, в сопровождении вооруженной охраны и собак.

Первое время разгружали станки, прибывающие с Ново-Липецкого комбината. Ни кранов, никакой другой техники не было, все вручную. Было тяжело, но когда А. Циммерман через шесть месяцев попал на лесопилочный завод, подумал в аду, наверное, легче. Режим тут был строже, чем в тюрьме. Их постоянно сопровождали охранники с автоматами наперевес. Утром и вечером пересчитывали и если кто-то замешкался, не откликнулся, процедура

начиналась сначала. И люди стояли часами голодные, усталые. Через какое-то время перевели Циммермана на кирпичный завод кочегаром недалеко от станции Потанино. Здесь в свободное от работы время организовали курсы электриков. В числе немногих, кто освоил эту специальность, был и Александр. А когда получил назначение дежурного электрика на заводе, жить стало чуть полегче, да и появился знакомый. Тот работал на кухне, звал иногда на подсобные работы, а за помощь наливал тарелку похлебки. Это было неплохой добавкой к скудному рациону, сам чувствовал, что сил становилось больше. Но это и сослужило недобрую службу, через некоторое время его, как физически более сильного, отправили на шахту. Сначала освоил работу валоотбойщика, до сих пор помнит, как всего трясет отбойный молоток. Но жаловаться или работать плохо нельзя, да и не такой он человек, работал, пока были силы. И, наверное, заметили его добросовестность, перевели дежурным электриком.

Шел сорок четвертый год. Фашистские войска уже отступали и здесь, в трудармии, режим содержания стал чуть мягче. Так и шли день за днем, месяц за месяцем. Никто и не думал, как жить дальше, просто не было сил. После смены, проглотив свой паек, падали на нары и спать! В теплый майский день 1945 года в забой спустился начальник шахты и объявил о конце войны. Но эта весть осталась лишь эпизодом в жизни трудармейцев, работать продолжали в прежнем ритме.

Но вот в августе сорок шестого начали давать отпуска. Приехал он в свою Розонку. С радостью и удивлением узнал, жив отец. Как положено отпускнику, походил по деревне несколько дней. А однажды прислали человека из конторы, зовет председатель. Вместе с ним в кабинете сидел прокурор района. Спросил, какие при себе документы. А была одна лишь справка об отпуске и в ней дописано, что военный билет и паспорт хранятся в спецотделе Челябинского металлургического комбината. Прокурор положил справку себе в карман.

Мой собеседник, рассказывая об этом, не может скрыть волнения, помнит, как испугался. Но прокурор переговорил с председателем и Циммермана оставили в колхозе. Сначала дали машину — полуторку. Подучился, стал ездить, но недолго. Вскоре назначили бригадиром в полеводческую бригаду, а работники, одни пацаны. Помучился с ними, а тут сняли председателя колхоза. И удалось Циммерману упротить новое начальство снять и его с должности. Назначили в эту же бригаду учетчиком.

Говоря современным языком, с этого-то и начался его профессиональный рост, после бригады предложили должность бухгалтера производственного отдела, затем зам. главного бухгалтера МТС. В конце 1953 года был направлен в Алаботинскую МТС Рузаевского района. Сюда приехал с комендантом, как работника ценили, но полностью не доверяли, даже в кабинет заместителя начальника областного управления, а в то время им был Б. Ашимов, сначала зашел вместе с комендантом. Из кабинета он вышел уже с новым приказом, назначен главным бухгалтером совхоза «Алаботинский». Именно в те годы и получил возможность закончить в Алма-Ате курсы бухгалтеров.

В 1957 году Александр Циммерман был принят в партию. Наконец-то сняты все подозрения, он стал полноправным человеком. А через полгода вызывают в райком партии, новое назначение в Валихановский район. В декабре 1965 года опять вызвали в область и там получил новое направление в Красноармейский район, в управление сельского хозяйства главным бухгалтером. Объем работы был большой, но справлялся и проработал здесь до пенсии. За эти годы удалось закончить заочно Петропавловский учетно-экономический техникум. Правда, как только выпадала возможность, старался Александр Александрович попасть на курсы, совхозы только создавались, менялись формы учета, специалистов было мало.

О своей работе, о людях, с которыми, как он считает, сводила его счастливая случайность, мой собеседник мог бы рассказывать долго и с удовольствием. Он хорошо помнит все те встречи, разговоры, хранит в своем сердце благодарность многим, кто верил в него, кто помог ему словом и делом.

А что касается той части жизни, когда он в числе других немцев и поляков был выслан, жил и работал в нечеловеческих условиях, он говорит: «У меня нет обиды, было такое время. Обидно было лишь тогда, когда после войны долго еще, приходилось отмечаться в комендатуре, и было ограничено передвижение». В другом ущемленном себя не чувствовал, была работа, было уважение. Выросли дети, получили высшее образование. “«И вообще, я привык довольствоваться тем, что имею», как бы заключает наш разговор Александр Александрович.

А потом разговор пошел о сегодняшней жизни. И тут у него, считает, все нормально, хорошая квартира, летом с удовольствием работает на даче.

А вообще Александр Александрович убежден, нужно хорошо работать, чтобы хорошо жить. А лучшая жизнь наступит не скоро, слишком многие бедствуют. Что касается собственной судьбы, у него нет чувства обиды или сожалений о неудавшейся жизни. Как ни тяжела была жизнь, были в ней и радости. Сейчас они с супругой Фридой Райнгольдовой ждут тот день, когда вместе с детьми и друзьями отметят свою «золотую свадьбу».

Что же касается отмечаемого в мае Дня памяти жертв политических репрессий, то Александр Циммерман уверен, каждый человек оставляет о себе память. Будет она доброй или не очень, долгой или короткой, узнать об этом ему не суждено. Но жить только прошлым тоже нельзя.

Р. Досмагамбетова

МАХИНЯ ЭММА ЯКОВЛЕВНА

Махиня Эмма Яковлевна родилась 15 декабря 1935 года, в Саратовской области, с.Шейнфельд. Я плохо помню, как мы жили там, где я родилась. Единственное, что всплывает в моей памяти, это наш дом, колодец с журавлем, дом моей бабушки и поляна, через которую я бегала от своего дома к бабушкиному.

Помню, как плакала мама, незная, что брать с собой в дорогу. Отца, уводившего со двора скотину. Помню, вооруженных людей, появившихся в селе. На станции было много народу, стояли длинные эшелоны, на которых увозили людей. Было страшно, люди кричали, плакали. Мы долго ехали на поезде, сначала было интересно, я впервые ехала по железной дороге, но потом я устала, было душно, хотелось пить, вода только на станциях. Но поезд не на всех станциях останавливался.

Довезли нас до Смирново, шел дождь. Поместили в клубе. Утром на подводах отправили в Трудовое.

Приняли нас хорошо, представляли жилье. Местное население помогали чем могли. У нас не было ничего, кроме узла с одеждой летней.

А на дворе уже зима.

Вместе с нами были высланы родители и братья моей мамы, которых забрали в трудармию в г.Челябинск, где они и умерли.

Отца моего, Вильгельма Якова Андреевича, оставили в селе, благодаря директору МТС. Работал он шофером, электриком. Мама была разнорабочей, работала везде, куда пошлют.

В 1943 году я пошла в школу в первый класс.

Тяжело жилось во время войны, ждали победы. Родители мечтали после войны вернуться на Родину, в родное село, но так и не сбылась их мечта.

А для меня Казахстан стал моей Родиной. Здесь прошло мое детство, юность, здесь я вышла замуж в 1957 году за местного парня Махиня Дмитрия. Вырастили детей. Сейчас я на пенсии.

Спасибо, что не забываете те суровые годы, которые пришлось пережить нашему народу. Желаю, чтобы этого никогда больше не случилось.

Махиня Эмма Яковлевна

ПАЩЕНКО ЕКАТЕРИНА АНДРЕЕВНА

Пашенко Екатерина Андреевна родилась 17 февраля 1928 года в Саратовской области район Красный Кут, село Шейнфельд в семье Лиценбер Андрея Филипповича и Екатерины Филипповны. Семья многодетная: 5 сыновей и 3 дочери. Жили хорошо, дом, хозяйство. Беда пришла неожиданно. 28 августа 1941 вышел указ «О переселении немцев, проживающих в районах Поволжья».

В трехдневный срок должны были освободить село. До сих пор помню растерянные лица родителей. За что? Надолго ли уезжают с родного края? Что брать с собой? Сдавали скот в обмен на квитанцию, обнадеживали, что на новом месте возместят, но на самом деле редко кому удалось на местах переселения получить компенсацию или скотину. Село было окружено вооруженными людьми, в случае сопротивления. Жителей на подводах отправляли на станцию Красный Кут. Целый месяц держали нас на станции. Везли в телячьих вагонах, без каких – либо элементарных условий. Неделю добирались до станции Смирново. Здесь нас встречали подводы, запряженные быками. Наш погонщик, мальчишка моего возраста, заблудился. Плутали до ночи, пошел снег с дождем, грязь, слякоть. Приехали в колхоз около озера Жалтырь, поселили в школе. Жить было негде, саманные домики, без окон и дверей, земляной пол.

Женщины отказались вселяться туда с детьми, плакали, ругались. Приехал сотрудник НКВД и отправил нас в село Григорьевка. Там поселили в доме местных жителей. Хозяева, душевные люди, приняли нашу семью хорошо, помогали, чем могли. Хозяйку звали Рахмаил Полина. Братьев отправили в трудармию в г. Челябинск. Отца оставили в селе, он был хорошим столяром.

Мама выращивала табак, делала махорку, которую отправляли на фронт. В школу ходить я не стала, хотя училась хорошо, потому что в первый же день меня толкали, обзывали фашисткой. Мне было очень обидно, а главное я не понимала за что. Ведь мы тоже были против войны, многие немцы в первые дни войны ушли на фронт защищать Родину – СССР.

Со временем отношения к нам изменилось, у меня стало много друзей разных национальностей. Когда съезжали из дома Рахмаил, хозяйка плакала. Мы поселились во временке, пока не построили дом.

В 1949 году я вышла замуж за местного парня. Так село Григорьевка стало моим вторым домом. Здесь я родила и вырастила 4 сыновей. Отец мой Лиценберг Андрей Филиппович умер в 1950 году, а маму похоронила в 1968 году. Братья и сестры тоже умерли. Живу я сейчас в селе Трудовое, но свое родное село я часто вижу во сне. Волею судьбы оно стало мне родным. И как бы тяжело нам не приходилось я вспоминаю прожитые там годы с грустью, что они не вернутся никогда.

ВЕБЕР ФРИДРИХ ДАВИДОВИЧ

Вебер Фридрих Давыдович родился я через полтора месяца после начало войны. Было нас пятеро детей. Старшей сестре было 13 лет, брату 7 лет, брату 4 года, сестре 2 года, и мне 1,5 месяца. Указ был от 31 августа 1941 года, а 9 сентября нас отправили в Петропавловск. По словам отца, пришли ночью, объявили, чтобы через час были готовы, в чем были так и погрузили нас в товарные вагоны и повезли. Куда, тогда никто не знал. Матери было 31 год, пятеро детей, стоит ли говорит, как мы перенесли дорогу. Попали мы в Приишимский совхоз, как потом назывался, выделили комнату в саманной избушке, спали на полу, кое-как помещались.

Через 4 месяца отца отправили в трудармию в Челябинск. Жили очень тяжело, пришла зима, дров не было, но хоть крыша была над головой. Мать болела, простужены были все. Через год в марте сорок третьего года мать умерла, вскоре и умерла старшая сестра, потом младшая сестра. Отца отпустили к семье, и он работал в 12 километрах от нас. Два раза он приходил и приносил 2 ведра обраты тем и питались. Помню, как соседский мальчишка выносил меня на улицу, на полянку, и я смотрел, как играют мальчишки,

играли все вместе и русские, и немцы, и казахи, и чеченцы. Я стал ходить только в 7 лет.

Отец был отличным столяром. Он делал бочки, шкафы, столы, табуретки и к тому времени стало полегче жить. И еще помню, по ночам приезжал казах, фамилию я не помню. привозил кумыс. Отец делал ему кошевки и сани. Отец говорил, что казахи относились к нам хорошо и тот казах пас овец и лошадей, жил в лесу, и мы иногда бегали к нему, и он всегда угощал нас кумысом.

Летом мы пасли коров. Собирали хворост на зиму. В 14 лет я пошел работать с отцом и братьями в стройчасти. Это был уже 1956 год, брат и отец не ходили, отмечаться в комендатуру жить стало легче, посадили огород, расширили свою саманушку.

В детстве я скучал по матери. Только с годами я понял, что значит остаться в 31 год с пятью детьми без дома, без мужа, без одежды. Все это невозможно забыть, хотя жить надо было. Отец не верил, что я выживу, но я выжил, женился. У нас трое дочерей, пятеро внуков. Вместе с женой живем 49 лет.

Конечно, детство забыть невозможно, но жизнь продолжается. Хочется верить, что такое никогда не повторится, и что наши дети и внуки будут жить спокойно.

ВОСПОМИНАНИЯ НЕМЦЕВ КАМЫШЛОВА

Почти все немцы в Камышлова выселенные сюда во время войны из Крымской области, Джанкойского р-на, колхоза «Аккерман» многие уехали во времена (Перестройки в Германию. А те кто остались, почти все когда-то носили фамилию Фриц. И все объединены родственными связями это очень приветливые люди, с широкими мазолистыми ладонями, целый день хлопочущие по хозяйству. У Бригиты Фриц было четверо детей. муж бросил ее еще в Крыму. Старшей дочери было -16 лет, Ивану -12. Магдалене-9, Филиппу- 6, когда 26 августа 1941 им приказали собрать необходимые вещи на неделю, все остальное оставить, так как скоро вернуться и в течении 24 часов отправили на станцию «Наур» где пробыли месяц, а потом их отправили дальше в Казахстан. На станции Токуши переселенцев встречали женщины на санях (мужчины на войне) и разбирали их по домам. Бригиту и ее старшую дочь забрали в трудармию. Иван, Магдалена, Филипп остались одни. Скитались по углам, кто на неделю к себе возьмет. кто на несколько дней. Иногда приходилось жить в бане. Питались тем, что раду-

ет местные, приходилось побираться. Мать заболела, и ее вернули к детям. Тогда Магдалена пошла в няньки к Дусе Третьяковой, а Иван стал работать помощником на бригаде, курс через три года отправили и Магдалену с Филиппом. Свою фамилию от людей скрывали от местных людей, по немецки старались не говорить.

Старшего Ивана в 1948 году забрали на шахту в Караганду, когда там произошел взрыв метана и погибло 250 человек. 1953 году поехала к брату на шахту и Магдалена, где проработала несколько лет. Там же встретила она Якова Паульса, который стал ей мужем. Молодые вернулись в Камышлово поднимали целину. А Иван остался в Караганде, где до самой пенсии и работал. Имеет очень много грамот от Президиума Верховного Совета Каз ССР, медали «Шахтерская слава», «Ветеран труда», «Ударник коммунистического труда» и другие. После смерти жены он перебрался сюда, к сестре в Камышлово.

Магдалена с мужем работали в сельском хозяйстве животноводами, вырастили 7 детей. Имеет награды «Лучший животновод СКО», «Ударник ком. труда», «Победитель пятилетки», грамоты. С признательностью вспоминает руководителей сначала колхоза, а потом и совхоза – Андрея Егоровиче Овчинникова, Фрица Андрея Андреевича и Бекузарова Р.К. сейчас Магдалена Яковлевна и Яков Генрихович на пенсии. Вместе они прожили уже 52 года. Старшая дочь живет в Германии, остальные дети поселились здесь же. Дети подарили им 21 внука и 19 правнуков.

Пережив страшные годы репрессии, они желают нам никогда не видеть войны.

Такого же содержания воспоминания Энос Филиппа Яковлевича, уроженца Крымской области, Беккер Христиана Андреевича, Веремской (Проценко) Розы Алексеевны.

Магдалена Паульс

РОДИНОЙ СТАЛ КАЗАХСТАН

Обычно в селе большом или маленьком люди хорошо знают друг друга. На глазах Станиславы Ивановны Линкевич выросло не одно поколение жителей села Красная Поляна. Из своих девяносто двух — шестьдесят шесть лет она прожила здесь, в ставшем за это время родном селе. Семья Линкевич в 1936 году была депортирована из Украины. Они попали в волну первых «зачисток» приграничных территорий от потенциально враждебных советской власти элементов. Тогда многие тысячи людей были сорваны с родных мест. Станислава Ивановна родилась в селе Окоп Леховского района Хмельницкой области в большой многодетной семье, где было двенадцать братьев и сестер. Отец работал на сахарном заводе, мама занималась домашним хозяйством, воспитывала детей. Как вспоминает Станислава Ивановна, у родителей был небольшой земельный надел, его обрабатывали вручную, сколько тут было пролито пота. При общей коллективизации они, не задумываясь, отдали возделываемый участок в общее пользование. Тогда же всей семьей перешли в колхоз. Жизнь, вроде, начала налаживаться, дети и родители учились грамоте. Движение ликбеза тогда ширилось. После высылки в Казахстан опять вся семья стала работать в колхозе. Станислава Ивановна в том же году вышла замуж. Вместе с обустройством молодой семьи строилось и расширялось село.

Здесь, в Казахстане, семье Линкевич, как впрочем и другим переселенцам, все пришлось начинать сначала. Станислава Ивановна помнит то время, когда голод заставлял идти в поле собирать пшеничные колоски, чтобы как-то прокормить семью. Помнит, как давала пустую грудь только что родившейся дочери. Крик голодной девочки тогда просто рвал слух матери. В то лихое время Станислава Ивановна похоронила пятерых своих братьев и двух сыновей. Зрелый возраст не стер в ее памяти всех испытаний. Пережитое не сломало веселый и жизнерадостный характер этой женщины. Сегодня Станислава Ивановна радуется своим одиннадцати внукам и двенадцати правнукам. А те, в свою очередь, любят свою бабушку, гордятся ею. И есть чем. Станислава Ивановна награждена медалью за доблестный труд.

С уважением относятся к этой женщине односельчане. Ее воспоминания о прошлом возвращают многих в юность родителей, дедов. По ним сегодняшнее поколение сравнивает жизнь, свои поступки.

Татьяна НЕКРАСОВА

ДОВОЛЬНА ТЕМ, ЧТО МИР ВОКРУГ

31 мая в Казахстане день памяти жертв политических репрессий. Коснулась эта печальная дата и судьбы С.А.Пшевлодской.

Родилась Софья Александровна на Украине, в Хмельницкой области в 1931 году. По рассказам отца и матери помнит, что семья жила спокойно и мирно. Там, на родине, был свой дом, хозяйство. Изменил все 36-ой год. Вместе с тысячами других поляков родители Софьи, а вместе с ними и дети, были выселены в Казахстан. Ей в тот период едва исполнилось пять лет. Но Софья до сих пор все помнит...

Помнит, как перед отъездом вынужденным переселенцам делали прививки от оспы. Как ехали в переполненных вагонах, где можно было лишь стоять. Как на станциях стремились покинуть вагон, чтобы немного посидеть.

Многие, уезжая, взяли с собой хозяйство. Корову, постель да немного посуды успела прихватить в дорогу и семья Софьи. 20 июня 1936 года переселенцы прибыли на новое место жительства, в голую степь. Вокруг ни колодцев, ни жилых построек. Первое, что почувствовали люди, страх.

Расселились в палатках, но их не хватало. Потому в каждой располагались по несколько семей. «Первое время жили тяжело, - вспоминает Софья Александровна. Прежде всего, люди взялись за рытье колодцев. Потом начали строить саманные землянки. Впереди была зима, холода. Сильными порывами ветра палатки буквально сдувало».

Для отопления домов требовалось топливо. Но в степи не было даже кустарников. С этой целью использовали солому, сухие подсолнухи, кизяк. Однако тепла они давали мало, люди все равно мерзли. «Каждый день тяпкой снимали со стен слой инея, - рассказывает Софья Александровна о тех суровых условиях жизни. Холодно было и в сарае. Потому после отела корову держали дома. Она ведь была единственной нашей кормилицей».

А какой бедой для переселенцев были бураны! Чтобы не заблудиться, между землянками и к колодцам протягивали веревки, по ним и ориентировались. У семьи Софьи Александровны не было средств к существованию, поэтому мать, чтобы как-то прокормить детей, продавала подушки, сшитые своими руками.

Но постепенно жизнь стала налаживаться. Строились новые дома, появились новые улицы. Сейчас это село называется Волинское (бывший Келлеровский район). Здесь и выросла Софья Алек-

сандровна. А в настоящее время она живет в Тайынше. У нее шестеро детей, одиннадцать внуков и один правнук. Одна из дочерей уехала в Россию, другая – в Германию, остальные находятся рядом. У Софьи Александровны свой дом, в котором она живет одна. Но дети и внуки очень часто навещают ее.

У Софьи Александровны есть документ, подтверждающий, что она была вынужденной переселенкой. Правда, он не может компенсировать те лишения и нужду, которые пришлось пережить этой женщине. Но Софья Александровна ни на что не жалуется. Она просто живет и довольна тем, что вокруг мир, что рядом дети.

...Сегодня в Волынском стоит памятник, воздвигнутый в честь переселенцев. Таких, как Софья Александровна Пшевловская.

Ботагоз Бозова

Сочинение ученицы 11 класса

Долматовской средней школы Куприной Ольги Сергеевны.

Учитель Серебрякова О.В.

*«Не обижаюсь я на судьбу,
хотя все испытания и горечь дала она мне...»*

*Зашагала толпа подконвойная,
Поднимая дорожную пыль.
Началась теперь жизнь подневольная:
Голод, смерть да тюремная быль...*

Насильственное переселение народов – одна из самых трагических страниц прошлого нашей страны. События, связанные с депортацией тридцатых – сороковых годов, долгое время замалчивались. Бесчеловечные «операции» по выселению целых народов обосновывались по-разному. В результате подобных антигуманных и антизаконных акций в преддверии, а затем и в конце Великой Отечественной войны, из родных мест в Казахстан, Сибирь были переселены немцы, поляки, калмыки, карачаевцы и многие другие народы. Судьба переселенцев была трагичной.

Навечно в памяти восемнадцатилетнего паренька-поляка Бориса Грунтовского остались моменты того времени. И даже сегодня, когда я обратилась к нему с вопросом: насколько вам близка эта тема, в глазах человека, которому уже за девяносто, я увидела боль, обиду, волнение.

Итак, мы начали разговор с этим удивительным человеком. Конечно же, в первую очередь, меня интересовали обычные вопросы о семье, родителях, жизни...

- Родился я первого января одна тысяча девятьсот семнадцатого года в Каменно-Подольской области, Белгородского района, селе Норилковском. Спустя несколько месяцев у нас сгорел дом, мы чудом остались живы, но сильно обгорела мама. Она очень долго лежала в больнице, а меня растили чужие люди. После её выздоровления жизнь начала понемногу налаживаться. Я закончил четыре класса в нашем селе, в пятый идти не было возможности, поэтому помогал взрослым на сельских работах. За нашим селом находилась геологоразведочная партия, бурили землю. В свободное от работы время я часто приходил смотреть на работу геологов. И когда мне было четырнадцать - пятнадцать лет, пошел к ним на работу возить воду на лошади, затем постепенно начал помогать геологам. За усердие и трудолюбие начальник партии хотел взять меня с собой обучить работе геолога, но я не мог оставить маму. Мой крестный работал в нашем селе механиком по тракторам. Он отвез меня в районный центр в школу трактористов, после окончания, которой мне дали трактор. Так началась моя трудовая жизнь. Все было бы ничего, да наступил одна тысяча девятьсот тридцать шестой год.

Пять семей из нашего села (нас с мамой, сестру с мужем и три семьи Юзиков) выселили в Казахстан. Нас провожали всем селом, тяжело было прощаться с людьми, которых знал с самого детства. Выделили нам товарный вагон, где разместились со своим скарбом. По приезду в Петропавловск мы были распределены в Соколовский район, село Долматово. Поселили нашу семью в дом к одной старушке. Все жители села пришли посмотреть на нас. Кто-то плакал, кто-то сочувствовал, но были и такие, кто открыто высказывался о нас, как о «врагах народа». В сельский совет ходили на отметку, выезжать за пределы села было нельзя. письма отправлять не разрешали. Тяжело было, но надо было жить.

В одна тысяча девятьсот тридцать седьмом году начался набор в армию. В Соколовском военкомате нас молодых парней выстроили в шеренгу, но где-то пятнадцать человек в армию не взяли и меня в том числе, известно по какой причине. Я остался работать в селе, время было трудное, предвоенное. Выполнял все работы, на какие только посылали. В одна тысяча девятьсот тридцать девятом году женился на Серебряковой Прасковье, очень красивой девушке. Так началась моя семейная жизнь.

Утирая скупые мужские слезы, дедушка Борис (как мы все называем его в селе) продолжает дальше свой рассказ.

- Потом война... меня на фронт не взяли. Мало кто из мужчин остался дома. А надо было пахать и сеять, растить скот и многое другое. Работали все от мала до велика: старики, женщины, дети. Тяжело было, но надо было жить.

Говорить о военных годах дедушке Борису очень тяжело, жалея его, я не стала бередить старые раны. Немного помолчав, он продолжает рассказ...

- В одна тысяча девятьсот пятьдесят шестом году с нас сняли переселение, а в одна тысяча девятьсот шестидесятом году мама, сестра с мужем и семьи Юзиков уехали на родину Украину. Я остался здесь, на своей новой Родине, где была моя семья: жена и дети, а их у меня было семь человек. Кем я только не работал: и трактористом, и комбайнером, и электриком. Не отказывался ни от какой работы. А в одна тысяча девятьсот шестидесятом году мне было присвоено звание «Лучший комбайнер Северо-Казахстанской области». В селе меня уважали, наверное, потому что главный мой девиз «Относись к людям так, как ты хочешь, чтобы они относились к тебе». За трудовые успехи наградили путевкой в санаторий в г.Щучинск. Любил петь, участвовал в художественной самодеятельности. Все бы ничего, да тяжело сказалась смерть жены, да еще троих детей, но как всегда тяжело, но надо жить дальше.

Первого января дедушке Борису исполнится девяносто два года. Он один из старожиллов нашего села. Хочу пожелать ему здоровья и бодрости духа. Сталинские депортации народов были чудовищны по своим масштабам и жестокости. Они принесли много горя переселенным народам, оставили неизгладимый след в жизни многих людей. И сейчас все это больно и обидно сознавать. Не может быть народов - предателей. Весь народ за грехи и преступления отдельных своих представителей отвечать не может. И очень важно, что большинство людей, несмотря на трудности, смогли остаться людьми, несмотря на тяготы, смогли протянуть руку помощи. Это самое важное в человеческих отношениях.

В настоящее время уходят из жизни «последние свидетели» тех лет. И здесь нельзя медлить, с каждым годом их становится все меньше и меньше, знание и опыт этих поколений есть ценнейшее национальное достояние, на котором могут учиться и научиться современные и будущие поколения - как избежать ошибок и не повторить их на новом витке истории. Надо извлечь уроки из прошлого во имя настоящего, во имя будущего.

КОРНИ

*«Человек пораженный горем,
узнаёт смысл своей жизни...»*

(Николай Ге.)

Самым большим потрясением на моём полувековом пути была и остается внезапная смерть отца. Он был удивительным человеком... Простой рабочий, без образования, был наделен врожденной интеллигентностью, огромным чувством такта, обладал разносторонними интересами. Много читал, делал пометки, вырезки, делился прочитанным. Очень обострены в нем были чувства правды и справедливости (позже станет понятно почему). А самой сутью его жизни - я только сейчас это поняла - была любовь. Он умел любить и не переставал это делать. Он любил Родину, мать, женщину, которая стала моей мамой, своих детей, весь окружающий мир. Более того, он умел и не стеснялся свою любовь проявить. А делал это ненавязчиво и как бы невзначай. Даже обычный вопрос: «Ну, как твои дела?» - у него не воспринимался дежурной фразой, на которую можно не отвечать. В его голосе и взгляде было столько любви, тепла и сопереживания! Тысячу раз в моей жизни многие люди, даже самые близкие, задавали мне этот вопрос. Но я помню только его... Он всегда интересовался моими успехами и гордился ими (может быть, поэтому тот отрезок времени был для меня более плодотворным и счастливым).

А ушел он в жарком июле 1991 года. Теперь мы знаем, что это был революционный, поистине эпохальный период, он, к сожалению, не узнал о грядущих переменах, но и не переживал тяготы перестройки. Вот так смерть отца разделила нашу жизнь на две половины: до... и после (сейчас мне это кажется символическим). Действительно, его судьба перекликается с историей нашей когда-то большой страны, с одной из её самых грустных страниц, о которой ещё не так давно не принято было говорить. А сейчас я составляю его жизнь из отдельных картинок, которые случайно когда-то дошли до меня, врезавшись в детскую память. Впрочем, всё по порядку.

Мой отец, Денисов Николай Михайлович, уроженец Псковской губернии. Так произошло со многими людьми старшего поколения: он умер, не зная точного дня своего рождения. Сестры вспоминали, что крестьяне жали рожь, бабушка родила его прямо в поле и принесла домой, завернув в нижнюю юбку. Он покинул родину совсем маленьким и всю жизнь мечтал ещё раз взглянуть

на нее. В краю, граничащим с русским севером, он помнил цвели сады, был мед, и отменные яблоки. В те тридцатые годы покидали насиженные места принудительно, собрав детей да кое-какой скарб. Их долго везли в неизвестность в закрытых вагонах. Было несколько остановок, когда из вагонов выносили трупы, а людям разрешалось сойти на землю, подышать свежим воздухом.

Дети, конечно, все переносят легче.

- Мы с братом,- вспоминал отец, - успевали побегать, и, если убегали на недозволенное расстояние, солдаты, оцепившие состав, поворачивали назад, подталкивая штыками в спину. А привезли их в казахские степи, зимой - лютые и заснеженные, летом - умирающие от зноя в Акмолинскую область. Поселки там назывались точками, каждый под своим номером: 19, 31, 36, 37. В каждом была комендатура. По воле отца народов здесь стали жить рядом русские и грузины, армяне и немцы, чеченцы и ингуши, кубанцы и забайкальцы.

Отец был младшим ребенком в большой семье. Рос смышленным, очень впечатлительным мальчиком. Его родители были грамотными людьми, в семье прививали любовь к книге, к знаниям.

Отсюда вышли два учителя, хороших учителя - Анна Михайловна и Василий Михайлович. Дядя Вася был интересным и талантливым человеком, преподавал историю и рисование. А тетя Аня (все домочадцы во все времена, невзирая на годы, называли ее Аннушкой) была учительницей «изящной словесности». Папа тоже был ее учеником. Основную часть своей жизни она была строгой директрисой и всегда обаятельной женщиной. Это единственная женщина, которая меня когда-нибудь восхищала. Худенькая, невысокого роста. У нее были очень длинные, волнистые волосы цвета пшеничного снопа. И овчинный тулупчик был пошит не так как у всех, и плюшевая шапочка выглядела кокетливо. В бабушкин домик она заезжала нечасто. проездом. «У неё дела», говорила нянька. И я пятилетний ребенок, запомнила, как здесь все становилось светлей и радостней.

Нянька - это самая старшая папина сестра. У них была значительная разница в возрасте. Она вынянчила своих братьев, это они ее так называли, а потом стала нянькой нам, своим племянникам. Не имея своих детей, она возилась с нами, отдавая всю свою любовь. Она читала по памяти стихи, которые поражали меня своей необычной красотой и образностью. Про мальчика. салазки которого опрокинулись в сугроб.

*«... Ему и больно, и смешно,
И мать грозит ему в окно».
Или «Как мой садик свеж и зелен,
Распустилась в нем сирень...»*

Воспитанные в нашем советском детстве на сказках К. Чуковского и стихах С. Маршака, ничего подобного мы не знали. Мне даже тогда думалось, не придумала ли их нянька сама, такими простыми и правдивыми они мне казались. И значительно позже, получая филологическое образование, штудирюя русскую классику, я обмерла, найдя полузабытые «нянькины» стихи. Это был Фет! Простая, необразованная женщина держала в памяти стихи Фета, Некрасова, Кольцова, сказки Пушкина.

Дед Михаил Денисович, как мне рассказывали, был высоким человеком с типичным русским профилем. темно-русыми, волнистыми волосами и длинной густой бородой. Под стать ему была и бабушка, Екатерина Васильевна, женщина волевая, немногословная и даже суровая. Очень много испытаний выпало на ее долю. Но она сумела все пережить, вырастила детей, увидела внуков.

Дед был репрессирован. Его забрали глухим темным вечером. Отец вспоминал, что он объяснял старшему сыну Василию задачу по геометрии. Для этого начертил окружность угольком на бревенчатой стене. Объяснение прервал громкий стук в дверь... А та окружность так и осталась на стене, пока ее не стерло время. Дед исчез на десять лет. И все это время о нем никто ничего не знал. Вернулся больным стариком, душевно надломленным, не способным к жизни. За бабушкой и ее детьми закрепился в тех местах в то время термин ЧСВН - члены семьи врага народа. Это положение оставило след на всю жизнь.

Отец помнил, как его принимали в пионеры. Он ликовал, когда повязали красный галстук. Но на следующий день на общешкольной линейке объявили, что произошла ошибка, и с него сняли галстук, как с сына врага народа.

Папа был очень привязан к самому старшему брату - Федору, который стал ему вместо отца. Он рассказывал, что дядя Федя был очень общительным, всегда вокруг него было много друзей. Он играл на гитаре, подбирая нехитрые мелодии к стихам Есенина. Запрещенный Есенин был кумиром тогдашней молодежи. Судьба Федора сложилась трагически. Началась война. Недавний выпускник средней школы ушел на фронт добровольцем. Находясь в составе военного эшелона, он отстал от поезда, побежав за кипят-

ком на одной из станций (кстати это был Петропавловск). Бабушку несколько раз вызывали в комендатуру, пугали, грозили, кричали: «Твой сын - дезертир!». А Федора военный комендант той самой станции посадил в следующий эшелон. Первый ушел на Дальний Восток, друзья - однополчане вернулись без единой царапины. всю войну простояв на восточных рубежах, а второй эшелон с необстрелянным, юным солдатом пошёл прямо под Сталинград...

Бабушка до конца своих дней терпеливо ждала сына. Ей много раз снился один и тот же сон. Помню, она мне рассказывала: «Слышу. кто-то стучит в окошко. Подхожу и вижу - Феденька пришел».

Сколько я помню бабушку, она всегда выглядела одинаково, как будто носила пожизненный траур: ситцевая кофточка с наглухо застегнутым воротом в любое время года, длинная черная юбка, обязательный передник, тоже темный и такой же платок. Я никогда не видела ее с непокрытой головой и никогда никаких украшений, кроме простого нательного крестика на «суровой» нитке.

А ведь когда-то моя бабушка была совсем другой. Мне «по наследству» достался ее фотопортрет. Волосы на прямой пробор, видимо, стянуты в узел на затылке. Белый отложной воротничок платья. И сережки в ушах! Я думаю, что не простые. Я никогда не видела этих вещей и судьба их мне неизвестна. Её дочери тоже никогда не носили серег. Совсем по-цветаевски:

Продолговатый и твердый овал...

Взгляд, к обороне готовый.

Юные женщины так не выглядят.

Юная бабушка, кто вы?

Только теперь я понимаю, какая вопиющая бедность там царила. Забегая вперед, расскажу, что второй дед, со стороны матери - Иван Ильич Вольтин - выходец из казачьей станицы Новоникольской. Мы с братьями любили бывать там в детстве. Конечно, тогда везде жили бедно, но здесь все было по-другому. Во-первых, живописная природа. Я до сих пор не нашла мест, лучше чем окрестности Новоникольска. Добротные деревянные дома или белые хатки поскромней, но обязательно с резными ставнями и высокими воротами. Широкие песчаные улицы, богатые огороды с длинными грядками моркови, свеклы, гороха. Подсолнухи удивительно крупные, с круглыми ядреными семечками. У дедушки был

маленький домик и большая семья. И наши дяди и тети, которые не намного были старше меня, относились к нам очень уважительно. В доме была удивительная чистота. На окнах белоснежные кружевные занавески, вышитые наволочки и полотенца. Было зеркало (!) в старинной почерневшей, узорчатой деревянной рамке. Бабушка пекла удивительные пироги с ягодой, рыбой, грибами. Обязательным атрибутом каждой семьи был до блеска начищенный самовар. Здесь ходили в гости и пили чай из блюдца. Казалось, все в деревне были родственниками...

А там ничего этого не было. Здесь все были чужие. Жили замкнуто, хотя всех объединяла одна беда. Казалось, здесь всегда были будни и никогда не было праздников. Только на пасху и Рождество к бабушке молчаливо стекались такие же старушки, и проведя несколько часов в молитвах также тихо и торжественно расходились.

Бабушкино жилище, которое я помню (это были уже 60-е годы), трудно назвать домом. Это была мазанка с плоской крышей, которая зимой могла сравняться с сугробами. Я помню незабываемое впечатление: кажется, бежишь по снежному полю и вдруг наткнешься на трубу, из которой вьется дымок. Хижина стояла на довольно крутом берегу небольшой речки Колутон (это приток Ишима). Отсюда на коромыслах женщины носили воду для всех хозяйственных нужд. Огороды были маленькие и скудные. В них сажали практически одну картошку, кусты которой были низкорослые и чахлые от летнего зноя. Украшением бабушкиного огорода был сорняк... березка, которая щедро обвивала плетень. Я до сих пор помню один жаркий день и терпкий приторный запах ее маленьких розовых цветов. А бабушкиной гордостью была яблоня под окошком, единственное деревце не только в огороде, но и далеко за его пределами. Если случалось заехать в село фотографу, то все снимки делались «_{под} яблонькой».

Внутри жилища было темно и сыро, маленькие подслеповатые окошки почти не давали света. Из мебели я помню большой сундук, который при надобности служил кроватью, этажерку с книгами и картину над столом, на которой была изображена крестьянка в русском сарафане. Потом я поняла, что это была репродукция Венецианова «На пашне. Весна». Вот так с детства я воспитывалась «на классике».

Несколько лет назад я посетила родные места. Село стало неузнаваемо красивым и зеленым. Я нашла маленький пологий холмик на месте бедного бабушкиного жилища. К счастью, это место

оказалось не застроенным. Бывший огородик покрыт зарослями молодых кленов. И (о чудо) я нашла здесь яблоньку. Она до сих пор плодоносит. И теперь плоды ее мне показались не такими кислыми, как в детстве.

Но позволю себе вернуться к военным годам. На смену старшему брату в колхоз пришел младший - худенький, длинноногий подросток. За палочки-трудодни работал от темна до темна. Сначала возил на тощих колхозных быках воду, бензин. Телега с бочками застревала в грязи, вытащить ее силенок не хватало. Подросток стал прицепщиком, потом сел на трактор, был награжден медалью «За труд в годы Великой Отечественной войны». (В 17 лет не всем раздавали медали даже после войны!). Из армии вернулся шофером. Потом было освоение целинных земель. Там, на целине познакомился с девушкой, молодым специалистом животноводства. Это была моя мама.

В 1957 году отец был командирован в Москву участником Выставки достижений народного хозяйства. Я помню столичные подарки: маме он привез капроновый платок, легкий и красивый, я до сих пор помню его цвет и рисунок, а мне - красный воздушный шарик и белые носочки с розовой полосочкой.

Больше половины жизни отец крутил баранку и до конца своих дней был связан с механизацией, сельским хозяйством. Сколько зерна им намолочено, сколько полей обмеряно! Я помню первые уборочные машины без теплых, удобных кабин, на которых комбайнеров обдували со всех сторон ветра, а глаза слезились от пыли. А отец не только работал, он успевал наблюдать окружающий мир, умел восхищаться красотой природы. До конца жизни сохранил способность удивляться миру, как ребенок.

Вообще-то, он мечтал быть железнодорожником. После войны он пришел к председателю колхоза и попросил отпустить его учиться в железнодорожное училище. Его влекла романтика дальних странствий. (Может быть, паровоз - это действительно, самое удивительное и приятное воспоминание из его горького детства). Но председатель его не отпустил. Он сказал: «Знаете-понимаете, нам железнодорожники не нужны, нам нужны хлеборобы, надо сеять хлеб». Вот так случай навсегда определил человеческую жизнь. Надо сказать, что речь идет о значительном, ставшем очень богатым в советское время, колхозе «18 лет Казахстана» и его бессменном председателе Кан Де Хане. Он и сейчас здравствует, приближаясь к столетнему рубежу. Кореец по национальности, человек казался, без возраста, он всю жизнь отдал своему колхозу,

который быстро набирал силу, отстраивался, зеленел. Там еще в 1961 году появился просто сказочный двухэтажный Дом культуры, затем новое здание школы, целые улицы новых домов, больницы. Уже тогда работали редкие для сельской местности специалисты: хореограф, музыкальный руководитель. Колхозный хор выступал в столице. Давно вокруг уже были совхозы, но это хозяйство принципиально не меняло свой статус.

Я увидела Кан Де Хана впервые уже в зрелом возрасте. (А в детстве на слуху было его имя, сливающееся в одно для меня непонятное слово. Кстати, оно оказывало как будто магическое действие не только на детей, но и на взрослых). Маленький сухонький старичок, в кепке и рабочем комбинезоне, поливал розы. Целая плантация роз на центральной площади села в сухой степи! Выйдя на пенсию, бывший председатель продолжал служить своему народу. Он один, собственноручно, выращивал розы, высаживал, подрезал, холил каждый кустик. Воистину, у каждого человека своя «чудинка».

А теперь несколько слов о маме. Из старшего поколения она осталась одна. Только она связывает наше будущее с прошлым. Мама была направлена в Акмолинскую область после окончания Петропавловского сельскохозяйственного техникума ветеринарным фельдшером. Профессия, надо сказать, трудная, мужская и тоже романтическая. Тогда животноводство было отгонным, большое количество овец, лошадей, КРС. Трудно сейчас представить маму верхом на лошади или в двуколке. Тогда ветврачи не были кабинетными работниками. Работа требовала и смелости, и выносливости, и сил. И она была высокая, сильная и красивая. Она и теперь в свои 80 лет, остается красивой женщиной. Сохранив ясный ум, беспредельный оптимизм, веру и надежду, она с честью выдержала все удары судьбы и до сих пор поражает меня своим жизнелюбием. Живая, общительная, она не может оставаться равнодушной, ей до всего есть дело. Вместе с папой они вырастили троих детей. Сейчас у мамы 13 внуков и 2 правнука.

Наталья Лютаревич

ВОСПОМИНАНИЯ КУНАУ АДОЛЬФА АЛЕКСАНДРОВИЧА

Родился 2 февраля 1935 года в Саратовской области Прикумском районе селе Тапсун в семье Кунау Александра и Елены. Кроме него в семье было еще двое сыновей и мать была беременна четвертым. В июле 1941 года Сталин приказал выселить всю область в течении 24 часов. Собою можно было взять 24 кг провианта и вещей на одного человека. Адольф Александрович в то время, будучи маленьким ребенком, радовался предстоящей поездке, мечтая о том, как он будет кататься на лошадях и т.п.

Вместо обещанной трех недельной поездки, они добирались до нового места жительства несколько месяцев. Вспоминая эту поездку, Адольф Александрович плакал, так все это было ужасно. Сначала, несколько дней они ожидали на станции поезд. Потом погрузив их в вагоны для скота их везли в течении четырех месяцев. Вагоны были набиты битком до такой степени, что люди ехали стоя. Над поездом постоянно летали немецкие самолеты. Вагоны, в которых перевозили репрессированных немцев, не трогали, уничтожали вагоны с репрессированными евреями. Из-за долгой поездки у людей закончились запасы продуктов, да и на улице наступали морозы. Голодные люди примерзали к стенам вагонов. Постепенно в вагонах места становилось все больше. Мама Адольфа Александровича родила в холодном вагоне, ребенок, не выдержав условий, умер. Сама же бедная женщина сильно застудилась и зимой 1942 года скончалась.

С поезда их высадили, в каком то городе. Посадили на баржи, на которых они плыли в течении одного месяца. Чтобы приготовить себе пищу люди стояли в очереди на кухню по трое суток. Бывало, что и не дожидаясь своей очереди съедали продукты сырыми. Когда прибыли в Казахстан, их распределяли, куда кто поселится.

Семью Адольфа Александровича распределили в село Бугровое. Сначала поселились во временке, потом отец построил землянку, в которой и жили какое-то время. Было голодно, колхоз помогал кое-какими продуктами, чтобы не умерли с голода. Детство было трудное без матери. Отец пошел работать в колхоз, а с десяти лет пошел работать и Адольф Александрович помогать отцу пасти. Завели овец, государство стало выдавать хлеб. Денег не было, нужно было платить налоги: с одной коровы надо сдать 220 литров, сдать 90 яиц, 90 кг мяса. А того, кто не справлялся с зада-

чей - судили. Отец женился. Мачеха над детьми издевалась. И как-то ночью ее забрал «черный ворон». Вторая мачеха была добрее. Но когда подросли ребята, всех повыгоняла из дому. В 1955 году женился, родились дети. Тогда уже самостоятельным стал. Работал чабаном, жил на квартире. Адольф Александрович всю свою жизнь проработал в Бугровском совхозе, его трудовой стаж составляет 55 лет. В свое время хотел уехать в Германию, но не решился, так как считает, что его Родина здесь, несмотря на то, что ему пришлось пережить во время репрессий.

Кузнецова Мария Ивановна родилась 25 марта 1926 года в Ставропольском крае Прикумском районе, село Довсун. Отец: Зель Иоганес, мать Зель Леа Карловна. Отец работал председателем колхоза, кузнецом. Мать - рабочая. В семье воспитывалась 5 детей. Я закончила 7 классов немецкой школы. С сентября 1941 года состояла на учете, как лицо немецкой национальности. В сентябре 1941 года собирали хлопок, приехали на поле из района и объявили, что всех высылают с данного места жительства. Мы и сами не знали, куда нас вышлют. Дали на сборы 24 часа. Чтоб собрали вещи, продукты. Брали только самое необходимое. Пришлось бросать все нажитое и ехать в чем стояли. Шли пешком 20 км к ближайшей станции, погрузили нас в вагоны. Ехали 2 месяца, т.к. попадали под бомбежки, дороги были разбиты, рельсы разрушены. Добрались до Волгограда и там были разрушены мосты. Бомбили и днем и ночью. Убегали кто куда, лишь бы спастись. Это было страшно все пережить, ведь гибли и умирали близкие люди и дети. Потом нас погрузили на баржи, и мы плыли по Волге. Не было питьевой воды, люди умирали, особенно умирали дети. Чтоб не было эпидемии, умерших сбрасывали в воду. Так мы проплыли до Астрахани. Там нас загрузили в вагоны для перевозки скота. Так я и моя семья попали в Казахстан 20 декабря 1941 года. Стояли сильные морозы до 40° и мы в летней одежде, голодные, раздетые сюда прибыли. Поселили нас в Полудинском районе с. Яклевка. Дали отдохнуть 1 день и взяли на работу. Отца взяли кузнецом, мать рабочей. Я со своей младшей сестрой Эльзой молотили пшеницу в поле. Утром рано выезжали, а приезжали в 1 час ночи. Весной сеяли, борошили и пахали на быках. В феврале 1943 года и меня и мою маму взяли в трудармию. Жили в закрытом городе, куда без спец. пропусков не попадешь. Работала в городе Закаменск Бурят-Монгольская АССР. Там проработала на вольфрамомолибденовом комбинате. Жили в бараках. В каждом

по 500 человек, спали на четырех ярусных кроватях. Условия жизни были тяжелые, не доедали, опухали от голода, нечего было и одеть, и обувь. Мыли молибден и вольфрам. Работали для фронта. Проработала до октября 1945 года. Там же я была под комендатурой. ходили отмечались. Продолжала работать. 15 января 1956 года снята с учета. Там же, в городе Закаменске, вышла замуж и родились 2 сына: Виктор и Александр. В 1955 году мои родственники сделали вызов и я выехала в Казахстан. Приехала в Бугровое, пошла работать в МТС рабочей. Затем работала в совхозе «Ново - Георгиевский» телятницей отделение № 1, на зернотокую разнорабочей, поваром отделения № 1. Вырастила и воспитала одна 4 детей. Награждалась за хорошую работу ценными подарками. Награждена юбилейными медалями «50 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945» и «60 лет Победы в Великой Отечественной войне»

Герлиц Иван Иванович родился в 1940 году. Репрессирован из Саратовской области, Краснокутский район, с. Шейндорф. В 1941 году выслали, как война началась.

Сначала приехали в Лесхоз (Астраханку), далее в Смирново – неподалеку (Кардон), далее в Смирново (1950 г.) В Рублевку приехали в 1978 году. Приняли хорошо, казахи помогали.

Сестра родная пожелала уехать назад, но вернулась, жилье занято было. То, что обещали привести от Родины (вещи, скот), но не привезли. Дома были в Смирново Голод был страшный. Школа была 5 км от дома, осенью пойдет, а как снег выпадет. сидит дома, обуви не было, так в первый класс ходил 3 года. пока не переехали в Смирново. Давали 2-3 барана, вещи отдавали за продукты, соль. Жили трудно. Приехали без отца, его сразу забрали в армию, детей было 6, одна умерла на родине.

Один брат (1931 г.р.) потерялся здесь в Смирново, когда ушел за едой, потерялся в лесу. Мать работала в Смирново в столовой. Дети были одни, соседка пошла к матери, известила о детях. Сильно болела. Обращаться было некуда. (Фотографии не осталось).

Награжден «Победитель областного конкурса строителей». «Лучший по профессии», Аттестат «Строитель золотые руки» 1974 год. Отличник социалистического соревнования 1974 год. Ударник комсомольского труда 1972 год. Ударник комсомольского труда 1963 год. Победитель социалистического соревнования 1974 год. Отличник соревнования Минтяжстроя СССР. Победитель социалистического соревнования 1973 год.

Миллер Василий Леонтьевич родился в 1934 году в Крымской области с. Налдер.

Что я могу сказать, только со слов матери. Но она не любила вспоминать о том трагическом для всех нас дне. Да, она умерла рано, сразу после окончания войны в 1946 году.

Семья у нас была большая, 9 человек, я младший. В сентябре в село приехали вооруженные красноармейцы и объявили, чтобы в течение суток покинули село. Родители в растерянности не знали, за что хвататься. Какие вещи брать с собой? Надолго ли придется покинуть дом? Как быть с хозяйством? Но на раздумья времени не было, и под конвоем всех жителей вывезли на станцию. А там, на товарниках в неизвестность. Поезд сопровождали конвоиры. На станциях разрешали только набрать воды, далеко от поезда не отходить. Привезли нас на станцию Булаево, где встречали подводы. Нашу семью отвезли в колхоз Конюхово. В трудармию забрали старших двух сестер и двух братьев. Они работали на строительстве железной дороги Мойынты – Чу. А отца забрали ночью в 1941 году и мы до сих пор не знаем, что с ним случилось, почему он не вернулся.

Мама ежемесячно отмечалась в комендатуре. Без разрешения нельзя было пойти даже в соседнее село.

Из девяти человек нашей семьи остались двое, я и моя сестра, которая живет в Тюменской области.

Миллер Фрида репрессирована из Саратовской области Краснокутский район с.Шейнфельд в 1941 году.

Две зимы жили в с. Амангельды.

Никто не помогал, сильный голод. Их было трое: мать, брат и она. По 1956 год были под комендатурой, никуда нельзя было ездить, каждый месяц отмечались, что никуда не сбежали. Жили, работали в бригадах, там же ночевали. Ели семена, какие попадутся, без соли, просто горячее. давали, если пойдут на работу. Жили так до 1949 года.

Переселенцев за людей не считали. заставляли работать везде.

В школу не ходили, не в чем было идти, детей тоже заставляли работать. Везили на быках.

Червяк Ирина Филипповна 1939 года рождения. Вывезли из Саратовской области, первые годы голодали. Привезли, разбросали по Казахстану, а далее искали пешком друг-друга. В Руб-

левке жила родная бабушкина сестра, а Ирина Филипповна попала в Киялы, сестры встретились, нашли друг-друга и остались жить здесь. Одежду шили – на хлеб меняли. Сестренка родная родилась в дороге в Казахстан. В то время репрессированных считали за собак, тыкали в них пальцем. В их дома в Саратовскую область заселили другие семьи, ездили и возвращались ни с чем. Очень долгое время голодали, по три дня не ели. В 6 лет Ирина Филипповна ходила нянчить других детей, за хлеб.

Шелемова Эльвира Петровна прибыли осенью 1941 года из Саратовской области, Краснокутского района, села Шендорф.

Документов никаких не имелось. Привезли всех на эшелоне (в одном вагоне). Попали в Казахский район около Смирново. Прожили там недолго. Позже переехали в Чаглы. Выезжать никуда не разрешалось. Ежемесячно проходил специальный учет (отметка).

Некоторые люди относились хорошо, некоторые плохо. Самое хорошее отношение к ним было со стороны казахов. Некоторые русские обзывали фашистами.

Байда Эльвира Давыдовна, Окс Эмма (мать и дочь). Прибыли из Саратовской области, Краснокутского района, села Шейндорф (осень 1941г.). Сразу прибыли в Рублевку. Документов никаких не имелось. Отношения были разные. Казахи были более человечными.

Некоторые русские называли нас фашистами. Жили на квартире. Когда попадались хорошие хозяева, когда плохие. Каждый месяц расписывались в комендатуре. Комендант сам ходил по домам. Документов не имеются. Фотографий не осталось.

ОНИ ЗАСЛУЖИЛИ УВАЖЕНИЕ

«Экономические трудности, межнациональные конфликты, политическое противостояние нарождающихся многочисленных партий и групп, падение нравственности и дисциплины в стране толкают молодежь на поиски виновных, и нередко можно услышать прямые обвинения, брошенные старшему поколению. В поисках виновных мы нередко забываем истинные заслуги наших ветеранов, не рассказываем молодежи о том, какую жизнь им довелось прожить.

А ведь биографии многих людей старшего поколения - это легенда, часто полная трагизма, мужества, стойкости, бескорыстной доброты и огромной душевной чистоты и теплоты.

Одной из таких биографий, которую стоит рассказать молодым, является биография Прасковьи Михайловны Бочули. Она не знает своих родителей, родственников, места, где родилась. Помнит только детдом города Проскурова (ныне Хмельницк). Там ей по заключению медиков определили и год рождения. Из детдома она, сама еще ребенок, попала в село Липовку Хмельницкой области, где была нянькой и домработницей. Замуж вышла рано, в голодном 1933 году. Муж вскоре, спасаясь от голода, уехал в Ташкент, а молодая жена, не знавшая родительской ласки, от души привязалась к его родителям. Вместе с ними и была переселена в 1936 году в село Новоберезовку. Сюда же приехал из Ташкента и муж.

Но недолгим было счастье семьи на новом месте. Осенью 1939 года Бочулю Петра Матвеевича арестовали, и до сих пор никому неизвестна его судьба. Оставшись с двумя детьми, сполна хлебнула горя Прасковья Михайловна, недосыпала, от зари то зари, двадцать лет, работала в колхозе «Новая жизнь», где вместо рублей получала трудодни-палочки. Весь заработок по осени уносила на плечах. Спасали от голода собственная корова да огород.

Сейчас уже мало кто помнит, как работали женщины вдовы. Не было им льгот, никто их не миловал. Посылали их туда, где похуже да потрудней, и только единицы из них получили медали за трудовую доблесть и могут пользоваться хоть теперь некоторыми льготами.

Рядом с Прасковьей Михайловной, рука об руку, работали Вера Михайловна Олещук, Елена Ивановна Кушнир, Анелия Францевна Пелюх и другие. Их женские руки выполняли далеко не женскую работу: косили, скирдовали, молотили и даже строили, были доярками, телятницами, свинарками.

В 1956 году Прасковью Михайловну подстерегла новая беда. По дороге на работу попала она в автомобильную катастрофу. Три года она боролась за жизнь. Выжила, но осталась калекой на всю жизнь и вынуждена была переехать к дочери в село Чкалово. Пенсию по инвалидности не получила, пришлось еще 17 лет зарабатывать право па пенсию (так как не учитывался колхозный стаж). работала охранником в сберкассе. Многие из работников сберкассы и сегодня вспоминают добрым словом Прасковью Михайловну. Она не просто отсиживала часы дежурства, но и успевала печ-

ку натопить, если надо, и мелкий ремонт сделать, не дожидаясь ничьих команд и указаний.

Трудная, безжалостная жизнь не сделала ее черствой, наоборот, душа ее обернулась к людям добротой и отзывчивостью. Она не только осуждает тех, кто оставляет людей в беде, но и сама посещает беспомощных стариков, оказывает им посильную помощь.

Сама безграмотная, она сумела дать образованию детям, нянчила внуков, а теперь радуется правнукам.

А.Викторова

ПРОШЛОЕ НЕ ДОЛЖНО ПОВТОРИТЬСЯ

Насильственное переселение народов – одна из самых трагических страниц прошлого нашей страны. Долгое время умалчивались события, связанные с депортацией. Бесчеловечные «операции» по выселению целых народов, обосновывались по-разному, в ход шли, как правило, оговоры, фальсификации.

В результате подобных антигуманных и противозаконных акций из родных мест были переселены в восточную часть страны немцы, поляки, калмыки, балкарцы, чеченцы, ингуши, крымские татары, литовцы и многие другие народы. Больше всего переселенцев находилось в Казахстане. Судьба их была трагична, многие женщины, дети и старики погибали еще в пути следования.

В село Чермошнянка спецпереселенцы стали прибывать в тридцатые годы. Первыми приехали немецкие и польские семьи из Украины.

Из детских воспоминаний старожила нашего села Иосифа Адольфовича Буяльского: «Все жители села были собраны в колхозной конторе, где представитель из НКВД зачитал список семей, подлежащих немедленному переселению в Казахстан. Не описать тех чувств, которые мы тогда испытали: боль разлуки с родными местами, отчим домом и тысячи вопросов (за что с нами так обошлись?) долгое время оставались без ответов.

В течение суток десять польских семей погрузили со скарбом и отвезли на железнодорожную станцию, с собой разрешили взять только личные вещи и некоторые предметы обихода.

9 сентября 1936 года наша семья и еще девять таких же семей прибыли в село Щербинка. Правда, местные жители встретили нас хорошо, распределили по квартирам. А в 1937 году уже были вы-

делены участки под строительство домов. Родители стали работать в колхозе «Расцвет социализма», хозяйство помогло нам лесом и в заготовке самана...

Для всех переселенцев вплоть до 1956 года существовала комендатура. Мы не имели права без специального разрешения выехать за пределы населенного пункта, даже в областную больницу...»

Еще труднее пришлось народам, депортированным в 1941 году. Это были немцы, чеченцы, ингуши и др.

Из воспоминаний сестер Эйснер – Эрны Александровны (Дальмер) и Эльвиры Александровны (Каширской):

«... 20 октября 1941 года более 50 семей (в том числе Панкрацы, Эйснеры и др.) на подводах приехали в колхоз «Расцвет социализма» (нынешнее «Победа»). Переселенцев встретили холодно, настороженно, ведь мы были объявлены врагами народа. Мужчин в первые же дни забрали в трудармию в г. Челябинск. Остались женщины с малыми детьми. Денег или подсобного хозяйства, естественно, ни у кого не было. Тяжелый изнурительный труд и голод привели к тому, что в первую же зиму многие умерли. Еще в ноябре летчики, находящиеся на учебном аэродроме, выкопали огромную яму, где хоронили умерших от голода переселенцев.

Аэродром располагался около села Надеждинка, где базировались самолеты, направляемые союзниками по лендлизу, сборка которых осуществлялась на Красноармейском ремзаводе.

В братскую могилу всю зиму сбрасывали трупы людей. Одежда оставалась в семье, в ней больше нуждались живые.

Весной 1943 года, когда растаял снег, из общей могилы распространился смрад, который доходил и до села. Пришлось искать добровольцев, кто бы выполнил работу по захоронению. За 50 граммов хлеба это согласились сделать женщины, в их числе была и моя мать...»

Закончилась война. Прошли годы, жизнь изменилась к лучшему. Эпоха перестройки и гласности открыла всю правду о трагедии репрессированных народов.

20 октября 1989 года. В этот день состоялось открытие памятника жертвам политических репрессий на сельском кладбище с братскими могилами. Здесь был установлен необычный мраморный обелиск с гравировкой, где изображен силуэт женщины с умершим ребенком на руках, а сбоку – колосок пшеницы. Ведь для того, чтобы выжить, им не хватило кусочка хлеба.

В последние годы 31 мая, в День памяти жертв политических репрессий, сюда, к обелиску приходят дети и взрослые, жители Чермошнянки, чтобы почтить память умерших земляков и возложить цветы к подножию. О страшных событиях тех лет детям рассказывают очевидцы И.Буяльский, М. Панкрац, у которой в этой братской могиле захоронены мать, бабушка и брат.

Тяжело ворошить раны, но ребята должны знать историю родного села, историю человеческих судеб, пострадавших от тоталитаризма. Мы должны знать о прошлом, чтобы не допустить такого в будущем.

*Галина Холодова,
учитель истории Чермошнянской СШ*

Аппель Элла Абрамовна родилась 1923 году 22 сентября, Калмыкская ССР, Яшалтинский район с.Немхоимка.

В 1941 году в декабре перед рождеством стали вывозить людей на спецпоселение. Везли возом на лошадях к поезду. По дороге наш поезд бомбили и на какое-то время поезд остановили, из вагонов не выпускали, было холодно, полураздетые и голодные очень хотелось пить, но чтобы купить ведро воды было целой проблемой. Так мы доехали до г.Баку, около Каспийского моря находились трое суток в каких-то бараках. После мы плыли на пароходе до города Кисловодска и там мерзли трое суток в бараках. Все находились под строгим присмотром и никого никуда не отпускали. Нас везли в Казахстан. Приехали мы г.Петропавловск, здесь нас погнали в баню, оттуда нас снова возом везли в г.Красноармейск, оттуда по деревням и размещали в казахских семьях. Вещей с собой не было, так что приходилось спать на соломенных матрацах. Два года я жила в пос.Берлик, какую работу давали то и делали.

Однажды ушла с одной деревни в другую, надо было обойти аэродром, а это очень долго и я пошла напрямик, меня, конечно, задержали, так как строго запрещалась до вечера, потом отпустили с условием, что к 10 часам утра я должна прийти обратно. Но я ушла в другую деревню пос.Терновка. Я работала у женщины вдовы. У нее было трое детей. Следующими были пос.Артак, пос.Октябрь, и остановилась в селе Жанатлек, там опять работала у людей. Нужно было как-то жить.

В 1950 году встретила свою судьбу, вышла замуж. Три года жили в бараках, пока появилась возможность на постройку дома.

Мой муж из Житомирской области Валь Лео Рихардович. Вырастили мы с мужем 9 детей. Сейчас у нас 22 внука и 17 правнуков (к сожалению, муж умер 1978 году, и многих внуков и правнуков ему не пришлось увидеть). Муж работал в животноводстве, имеет награды: орден Материнской Славы II-степени и I-степени и три медали I–II–III степени. Всего не расскажешь, главное чтобы был мир на земле.

Прости меня, мама, за то, что заставила вспомнить и пережить заново то, что пришлось пережить за время войны.

МОЙ ДЕДУШКА

Моего деда Бурцева Григория Евдокимовича, бабушку Фофанову Матрену Антоновну с семьей, как бывшего офицера царской армии, выслали в 1929 году из с. Верхняя Орлянка, Самарской губернии в Осакаровку, Карагандинской области. Дедушка, забрав младших детей, бежал на «Родину» с чужими документами под фамилией Бобылев. Бабушка в первую же зиму, в декабре 1929 года умерла, моему отцу Бурцеву Василию Григорьевичу в этот день исполнилось 15 лет. После похорон матери его отправили в детский дом, так как его старший брат Андрей Григорьевич в ту же зиму замерз, работая на строительстве железной дороги. Он заболел тифом. На «Родине» деда Григория опять арестовали. посадили как врага народа, так мы никогда его и не видели.

Второго моего деда Зимина Георгия Степановича, бабушку Алипатову Екатерину Емельяновну и прабабушку (в девичестве Крапивину) Пелагею Степановну с семьей в 1930 году летом (моя мама Мария Георгиевна 1915 года рождения в то время работала в колхозе на сенокосе) срочно посадили на телеги в хуторе Зимовной, Станица Усть-Хоперская, что на Дону, довели до станции. посадили в вагоны, и к осени привезли в Осакаровку Карагандинской области. По дороге умер мой дядя Федя. Зимовали в землянке, затем переселились в барак.

В 1934 году мои родители встретились, папа окончил курсы трактористов, мама работала в столовой. В 1935 году родился мой старший брат Иван.

Но трудности не закончились. Папу – Бурцева Василия Григорьевича направляют жить на 10 поселок (Позже его назовут Новогречановка Чкаловского района Кокчетавской, а теперь Северо-Казахстанской области) Опять строили землянки, делали саман, а главное встречали переселенцев из западной Украины – поляков.

Папа стал бригадиром тракторной бригады Красноармейской МТС. В семье в 1938 году появилась дочь – Анна. Наша семья очень дружила с семьей переселенцев поляков Марцинкевич Петра Григорьевича, тем более что дядя Петя был помощником бригадира тракторной бригады, то есть моего отца.

Жизнь налаживалась. Но нашелся в Новогречановке недобрый человек. Дружба моего отца и дяди Пети ему помешала. Написал донос. Из «полевого стана» пропал красный флаг (кусок ткани), изорвали портрет Сталина. И ночью в октябре 1940 года папу Бурцева Василия Григорьевича и его помощника Мацинкевича Петра Григорьевича забрали. Из рассказов папы знаю, что его обвиняли в предательстве. Говорили, что бабушка в Китае, дедушка в Германии, дядя Андрей курьер между ними, а папа вредит стране здесь в Казахстане. При этом, как я писала раньше: бабушка и дядя Андрей умерли зимой в 1929-30 годах, а деда мы никогда не видели.

Папу осудили и дали по статье 58. п. 10 - 7 лет. Первые три года без права переписки. Первые три года было особенно трудно, т.к. бывали факты расстрелов по ходу колонны, голодания, болезни цингой, туберкулезом и т.д. Затем сменился начальник лагеря, предыдущего арестовали, условия содержания стали лучше.

В предпоследний год, папа был уже шофером и его выпускали за пределы зоны лагеря. Один раз он ехал по замерзшему морю и провалился с машиной в прорубь, чтобы не продлили срок, он вынужден был несколько раз нырять под лед и зацеплять машину. Срок заключения закончился в октябре 1947г., выйдя из лагеря для заключенных, папа не мог сразу уехать. Власти требовали, чтобы он вызвал к себе семью, и заставили устроиться на работу в Чукотское горнопромышленное Управление Дальстроя, где он работал до ноября 1948г. компрессорщиком. Данное управление принадлежало главному управлению строительства дальнего севера МВД СССР Дальстрой. Таким образом, мой отец находился на Чукотке 8 лет. Вернулся папа только зимой 1948-49 года, больной, ослабленный физически. Главное нигде не мог найти постоянную работу. Мама с детьми в его отсутствие переехала к своему отцу - деду Георгию в Тайыншу, работала на мебельной фабрике токарем, ночами разгружала лес. Мама сильно болела, у нее была астма, дети Иван и Анна учились в школе, в 1950 году родилась я, нужны были средства для приобретения жилья.

Удалось устроиться в МТС в Тайынше шофером, затем тут же механиком (МТС стал РТС), затем на его базе совхоз «Тайыншинский», от сюда папа ушел и на пенсию.

Брат моей мамы – дядя Максим по тем временам был грамотным, пришел с фронта, он стал писать письма во все инстанции вплоть до Москвы о пересмотре дела папы – Бурцева В.Г. И вот в октябре 1956 года мы получили Справку Верховного суда Казахской ССР из г.Алма-Аты, ул. 8 Марта 18, исходящий 22/04-76-П 0115 октября 1956 года.

Уголовное дело по обвинению Бурцева Василия Григорьевича, 1914 года рождения рассмотрено Президиумом Верховного суда Казахской ССР, Приговор Северо-Казахстанского суда от 5.12.40 года отменен и дело производство прекращено за отсутствием состава преступления в действии Бурцева Василия Григорьевича. Подпись Зам. председателя верховного суда Каз. ССР- Сулейменов. Умер мой папа 8 января 1994 года, здесь в Тайынше.

Бурцева Валентина Васильевна

МОЯ СУДЬБА – СУДЬБА НАРОДА

Лет двадцать назад в газете «Аргументы и факты» прочитала заметку о спецпоселенцах. На вопрос читателя отвечал старший научный сотрудник Института истории СССР АН СССР кандидат исторических наук В. Земскова.

Сведения, содержащиеся в той заметке настолько поразили меня, что рука не поднималась отложить в сторону газету — я вырезала ту заметку и приклеила к тетради, где веду записи. И теперь, время от времени вчитываюсь в эти строки, которые за сухими цифрами скрывают трагедию многих народов, подвергшихся политическим репрессиям.

По официальным данным на 1.01.1953 года установлено, что количество спецпереселенцев составило 2 млн. 753 тыс. 356 человек, в том числе немцев – 1224931, чеченцев – 316717, ингушей – 83518, карачаевцев – 63327, балкарцев – 33214, крымских татар – 165259, греков – 52 тыс., болгар – 12465, армян – 8517. литовцев – 81158, латышей – 39279, эстонцев – 19520, турков-месхетинцев – 48400, курдов – 8843, калмыков – 57142, поляков – 36045.

В 1939 году многие народы были высланы из родных мест как «враги народа», в их числе — 990 470 кулаков, 4707 иранцев высланы за пределы страны как члены секты «Свидетели Иеговы». 2717 таджиков, 1717 признаны «басмачами» и т.д.

Так как я спецпереселенка и полька, в память особо остро врезались строки, касающиеся моих соплеменников. Оказывается, нас. поляков, высланных из приграничных с Польшей территорий в 1936

году 36 045 чел., в 1949 году — 35 838 высланы с территорий Молдавии.

Вчитываясь в эти строки, я каждый раз вспоминаю, как это было — память сохранила многое, да это и не удивительно — в тех обстоятельствах мы, дети, очень быстро выросли, а я уже училась в школе — закончила первый класс.

...26 мая 1936 года я услышала мамин плач, какой-то шум и увидела в доме чужих людей — они оказывается пришли забрать паспорта и вручили повестки на выселение.

На сборы дали три дня, разрешили брать с собой все, вплоть до коров, кур, коз, лошадей. У нас этого ничего не было — отец был служащий.

29 мая, опять же, ночью, нас погрузили на подводы. Шел дождь, а до ближайшей станции Войтовцы Вологинского района Каменец-Подольской области было 18 километров. Мы знали — повезут нас в Казахстан. До станции наш обоз сопровождали десять верховых милиционеров. К утру мы прибыли — прямо на погрузку. На путях стояли красные деревянные теплушки, «телячьи вагоны», с раздвижными дверями, четыре узких окна вверху. Нас конвоируют к вагону, разгружаемся — с собой только постель, остальные вещи сложены в конце эшелона. Загрузка людей — по 12-15 семей в один вагон, скот и домашний скраб — в последние вагоны. Часа через три-четыре эшелон трогается. В каждом вагоне по одному милиционеру, а станция оцеплена людьми в форме. Едем недолго — за станцией остановка — ждем другие эшелоны, а затем идут все вместе с короткими остановками — накормить, напоить людей и скот — в конце эшелона цистерна с водой.

Во время остановок люди в поле разводили костры, готовили на скорую руку горячую пищу, но услышав свисток, бросали недоваренную еду и бежали в вагоны. Помню, как ближе к Уралу на одной из остановок отец купил на маленькой станции две булки пшеничного хлеба, они были такие большие и вкусные! А отец сказал: «Раз есть такой хлеб, значит не пропадем».

И вот, наконец, 6 июня 1936 года поезд остановился на станции Тайнча. Прозвучала команда «разгружаться». На станции стояли большие зеленые палатки, подводы, запряженные лошадьми, быками, машины-полуторки и какие-то диковинные животные — «хараблюды» — сказал мой брат, «верблюды» — поправил его отец.

Пока мы устраивались в палатке, вдруг небо потемнело, заревел скот, залаяли собаки, «конец света» — запричитали старушки.

Оказывается, это было солнечное затмение. Оно длилось долго — я даже успела посмотреть на солнце сквозь затемненное стекло.

Где-то к полудню начали грузиться на подводы — мы уехали на второй день. Ехали степной дорогой — в небе заливались жаворонки, кругом серебро ковыля — ни деревца, ни тени. В траве цвели диковинные цветы — целые поляны были укрыты ими. Потом узнали, что это земляника. Кругом простор, запах лета!

Наконец приехали — целый городок зеленых палаток и белых подпалатников. Нашей семье достался подпалатник — от солнца можно укрыться, но не от дождя. Устраивались три дня, на четвертый был объявлен сбор у комендантской палатки. Здесь представили наше начальство — коменданта и троих стрелков. С этого дня глава каждой семьи должен был один раз в неделю отмечаться в комендатуре. А на работу надо было выходить всем, кроме кормящих матерей. Задача была поставлена: за 100 дней построить жилье, школу, больницу, сарай для скота. Люди с нескрываемым страхом смотрели на коменданта — как строить, из чего? Тут же на земле был начерчен эскиз «двухквартирного дома», «сталинки» — через двадцать лет они были переданы в собственность жильцов в счет оставленных на Украине домов.

Так началось строительство поселка, не имевшего названия и значившегося «точкой № 4», и таких точек в районе было 13. Так со временем возник район, названный Блюхеровским, потом — Чкаловским.

В 1937 году был организован колхоз «Серп и молот». Несмотря на то, что люди уже работали в колхозе, переселенцы «отмечались» до 1956 года.

Рядом с нашим поселком, названным Подольское, был казахский аул — соседи нечасто к нам наведывались — опасались властей, да и языковой барьер мешал. Зато дети быстро наладили отношения, мы учили их русскому языку, они угощали куртом и баурсаками.

В мае 1938 года «забрали» моего отца, реабилитировали его в 1962 году, посмертно.

Когда началась Великая Отечественная война, аульных мужчин мобилизовали на фронт, а спецпереселенцев — в трудармию. Оставшиеся, в основном женщины, старики, дети, местные и переселенцы помогали друг другу, делились скудными продуктами — чашка отрубей — и та спасала от голода. После войны переселенцы пытались доказать, что они вольные граждане. Некоторые уеха-

ли в Украину, но с 1946 года опять запретили выезд и выход за пределы села. Так что нам, полякам, пришлось жить под игом неравенства не один десяток лет.

А в 1944-1945 годах в наши села привезли корейцев с Дальнего Востока — люди не знали языка, но и для их потомков эта земля стала родной.

И нам всем вместе — казахам, полякам, русским, немцам, чеченцам и многим другим пришлось вместе поднимать целину, растить хлеб, воспитывать детей и внуков. Мы все вместе строили новую жизнь, в которой ценили людей не по национальным признакам, а по человечности, порядочности. И прежде всего ценили дружбу.

*Галина ГАЛЫНСКАЯ,
персональный пенсионер РК*

МЫ ПОМНИМ ИХ

1936 год. Плакали и стонали целые села, люди — их насильно увозили с родных мест в неизвестность. В одночасье жизнь переменилась. Страшно, больно...

И вот встреча с новыми, совершенно пустыми местами. Точка №5 (впоследствии село Ясная Поляна). Много, очень много пришлось людям, привыкшим к другому климату, работать здесь: делать саман, строить жилища-землянки, в которых в первую зиму в основном жили по две семьи, порой с чужими людьми. Но мирились со всем, делили хлеб и все съестное, чтобы выжить.

Трудились, создавали колхозы, строили. Но пришла война. Фронт, трудармия... Не возвратились многие, дети остались без отцов, матерей. Им тоже пришлось испытать на себе все трудности того времени. Но они выдержали, выстояли. Целина. Жить стало лучше. Появился в достатке хлеб, богаче стало в домах яснополянцев. Как хотелось родителям, чтоб их дети были грамотными! Но они даже думать не могли, что их дочери и сыновья станут судьями, адвокатами. Жизнь научила людей бояться этих профессий.

Сегодня ясно, что не будь хороших руководителей, хозяйственников, не была бы и Ясная Поляна таким красивым и благополучным селом, как сегодня. С любовью люди до сих пор говорят о председателях колхоза Башинском, Древале. Они помогали сельчанам, как могли, всегда интересовались делами их детей. Например, Л.В.Окинский, несмотря на большую занятость, мог просто

подойти к старым родителям солдата, спросить как служится их сыну, рассказать, что представляет собой место службы. Такие беседы, внимание были хорошей моральной поддержкой.

Замечательными, интересными людьми были председатели сельского совета Г.Янке, И.Бондаренко, директора школ Коган, М.А.-Алиев. А.И.Ольшевский смог в неординарных условиях сохранить здания школы, создать нормальные условия для обучения детей. Сельская школа вообще во все времена была сказочным домом, окрашенным золотистой краской. Каждый знает, что здесь с любовью встречают и по лестнице знаний выводят в огромный людской океан.

Радует, что и нынешние руководители села являются достойными преемниками своих земляков.

Конечно, 31 мая — грустная дата. Но это память о тех, кто трудился и жил во имя лучшей жизни. Горестно сознавать, что большинство яснополянцев того поколения, насильно высланных со своих родных мест, нашли последний приют на сельском погосте. Пусть теплые ветры, ласковое пение птиц охраняют покой наших любимых родителей, братьев, родственников, всех односельчан.

В память о пережитых переселенцами муках и испытаниях стоит сегодня в Ясной Поляне памятник — Костел, Божий храм. Его двери открыты для каждого, кто хочет войти и помолиться Богу через заступничество Святых. Пусть счастья светлые лучи ежедневно освещают дорогу моим землякам. Прошу Бога о процветании и мире, благословении каждому дому.

*Леонтина ЯСТРЕМСКАЯ,
с. Келлеровка*

Панкрац Екатерина Петровна родилась в 1895 году в селе Биюк-Бузав Фрайдарфского района Крымской АССР, нигде не работала, занималась Детьми и домашним хозяйством. Жили средним достатком, имели небольшое хозяйство- корову, свиней. Семья состояла из семи человек: Яков и Екатерина, четверо детей и мать Якова.

В 1941 году вся семья была выслана на спецпоселение в Казахстан. В дороге находились больше месяца, с собой разрешили взять самое необходимое всего по 16 кг на одного человека. Ехали долго, многие не выдержали дальней дороги, тем более что везли их зимой, было холодно и голодно. Поселили семью в село Щедринка Старо-Сухотинского района (Тайыншинский). Яков ра-

ботал на ветряной мельнице, вскоре его забрали в трудовую армию в Челябинск, назад он уже не вернулся - умер. Екатерина работала разнорабочей в колхозе. Дети переселенцев вместе с местными жителями работали на прополке пшеницы. Многие умирали от голода и болезней. В семье Панкрац умерла мать Якова и его младший сын Яков, они похоронены в общей могиле на сельском кладбище. Дочери Екатерина 1934 года рождения и Мария 1933 года рождения всю жизнь проработали в колхозе, потом в совхозе. Сейчас обе на пенсии. У Екатерины пятеро детей, десять внуков, есть правнуки. Живет в г.Тайынша. У Марии четверо детей, восемь внуков, три правнучки. Живет в селе Чермошнянка Тайыншинского района.

Сын Иван 1939 года рождения (ныне покойный) до 1973 года проживал в Казахстане, потом выехал вместе с семьей в Белоруссию. В память о погибших земляках в годы репрессий на сельском кладбище был установлен памятник, право снять покров с него было предоставлено Панкрац Марии Яковлевне.

Панкрац Марии Яковлевна

ПАМЯТЬ – КАТЕГОРИЯ НРАВСТВЕННАЯ

31 мая отмечается День памяти жертв политических репрессий, и эта дата стала особенной в семьях тысяч поляков, немцев, корейцев, ингушей, чеченцев и других народов, насильственно переселенных в Казахстан.

Сегодня очень редко приводятся статистические данные о переселенцах. С одной стороны, может это правильно, бывшие переселенцы в большинстве своем считают своей родиной Казахстан. Здесь живет уже третье поколение тех, кто был депортирован в тридцатые годы прошлого века. С другой стороны, молодежь должна знать и помнить, что в отношении очень многих народов был проявлен геноцид и что именно на древней казахской земле обрели свою вторую родину миллионы людей, десятилетия жившие с клеймом «враг народа».

Сегодня все казахстанцы гордятся тем, что живут в многонациональном, многоконфессиональном государстве. Именно благодаря им, спецпереселенцам, а потом целинникам, страна стала многоликой и многоязыкой.

ИСТОРИЧЕСКАЯ СПРАВКА: из 2753356 спецпоселенцев 1224931 составляли немцы, 316717 чеченцы, 85518 — ингуши, 63327 — карачаевцы, 33214 — балкарцы, 165259 — крымские татары, 14760 — греки, 12465 — болгары, 8570 — армяне, 81158 — литовцы, 39279 — латыши, 19520 — эстонцы, 46790 — турки-месхетинцы, 8843 — курды, 1397 — хемшилы, 81475 — калмыки, 36045 — поляки и т.д. Большинство из них были депортированы в Казахстан.

О наших земляках, многие годы живших с этим нравственным грузом, особенно много писала районная газета в 1997 году, который Указом Президента страны был объявлен Годом общенационального согласия и памяти жертв политических репрессий. Этот Указ был опубликован в районной газете 11 января 1997 года, а уже в номере от 8 февраля на этот Указ отозвался один из авторитетных ветеранов нашего района, человек, чьим мнением дорожили — Иван Севостьянович Мерклингер. Вот что он писал: «Возможно, для кого-то Указ остался незамеченным, но только не для тех, кто многие годы носил как бы общественное клеймо с такими неуютными определениями, как «спецпереселенец», «реабилитированный».

По национальности я — немец, и пусть это будет громко сказано, но всегда считал и продолжаю считать своей настоящей родиной Казахстан. Указ-событие не только в жизни бывших «трудармейцев», «репрессированных», это не просто проявление гуманизма и доброй воли, это акт, имеющий огромное политическое значение в международном сообществе, ведь Казахстан первым из числа стран Содружества подтвердил свое стремление защищать права человека. И это особенно важно для сохранения гражданского согласия в нашей республике, где проживают представители более ста национальностей». Те, кто помнит И.Мерклингера знают, что это был очень честный и искренний человек, и он никогда не поступался принципами ради собственной выгоды. Он прожил достойную жизнь и именно в связи с отмечаемой датой хотелось бы вспомнить об этом человеке, постоянном читателе, активном внештатном корреспонденте нашей газеты, человеке, который прошел путь трудармейца, наполненный непосильным трудом, унижениями, голодом, но сохранил в себе веру в будущее и строил это будущее в нашем районе, работая в советских и партийных органах.

В том же, 1997 году газета опубликовала статью председателя районного польского культурно-просветительского общества В.

Тышкевича, где он пишет: «Сегодня польская диаспора, проживающая в районе, живет на равных с другими национальностями. Имеются возможности учиться и самосовершенствоваться. ...Польки возглавляют коллективы сельскохозяйственных предприятий, десятки из них занимают первые должности в организациях, учреждениях... Честно и добросовестно вносят свою трудовую лепту и большинство рядовых людей. За огромные трудовые достижения бывшему спецпереселенцу, участнику Великой Отечественной войны, механизатору Дмитрию Савельевичу Метельскому присвоено звание Героя Социалистического Труда...»

В 1997 году в связи с объявлением Года памяти и согласия, была получена возможность ознакомиться с архивными материалами. В одной из папок были собраны документы, по которым я попыталась воссоздать образ нашего земляка, который стоял у самых истоков — создавал Красноармейский район. Учитывая то, что за это время сменилась определенная часть наших читателей, хотелось бы напомнить об этом человеке. В 1937 году Адольф Иванович Вагнер работал председателем Красноармейского райисполкома. Родился в 1888 году в Поволжье. В 1913-ом уезжает в Сибирь. Человеком он был для своего времени образованным, прекрасным организатором. Он работал на самых трудных участках в годы первой мировой войны, принимал активное участие в организации первых колхозов.

Зимой 1932-33 годов, будучи председателем Тельманского райисполкома, за пять дней организовал вывоз полутора тысяч семей кочевников с мест зимовки, тем самым спас их от голодной смерти.

Осенью 1934 года по поручению партии А.И.Вагнер занимается организацией новой административно-территориальной единицы — Красноармейского района, где стал председателем райисполкома. Весной 1936 года он подключается к организации еще одного переселенческого района — Келлеровского. Организаторские способности, интеллектуальный уровень и многие другие ценные качества послужили причиной доноса — 27 июля 1937 года А.Вагнера арестовали. 22 декабря 1937 года решением комиссии НКВД и прокурора СССР он был осужден и приговорен к расстрелу. Приговор приведен в исполнение 14 января 1938 года.

К сожалению, имя этого человека никогда ни упоминается, ни в связи с историей района, ни с историей города и районная газета остается единственным хранителем нашей общей памяти.

Эта дата – День памяти жертв политических репрессий заставляет еще раз задуматься о судьбе определенной части населения — наших соседей, сослуживцев, друзей — во многих семьях есть горькая страница памяти. И долг живущих рассказать о тех, кто жил с этим чувством горечи и обиды за незаслуженное клеймо «неблагонадежных». Наша память, пусть запоздавая, но искренняя поможет восстановить их имена. Ведь это они строили школы, создавали колхозы и каждый из них достоин того, чтобы вспомнить их добрые дела, нелегкие судьбы.

История нашей страны богата событиями и в ней всегда было место подвигу. Мы преклоняемся перед героизмом ветеранов Великой Отечественной войны, воинов-интернационалистов, героев-первооткрывателей. Не умаляя их заслуг, хочется напомнить, сегодняшним мирным днем мы обязаны и тысячам наших земляков, ушедших из жизни с клеймом «враг народа». О них так долго молчали, что помнят о их трагической судьбе только архивные папки.

В одной обычной тонкой архивной папке, всего в нескольких бумажных листках вместились судьба человека.

... В далеком 1895 году в семье казаха-бедняка родился мальчик. Очень скоро он стал выделяться среди своих сверстников — в нем проснулась жажда знаний. Сначала он поступил в одноклассную школу в ауле № 1 Таинчинской волости Петропавловского уезда. Потом был направлен в соседний аул в школу I ступени. После ее окончания, вернулся в свой аул уже учителем. Вскоре Шайхи Баянбаева как опытного педагога направили в аул № 4 Бейнеткорской волости, затем в аул № 8 Кзыл-Аскерского района. Здесь он проработал учителем до 1931 года. Поскольку парень очень здорово отличался в своей среде, был направлен в Москву на двухгодичные курсы нацпартработы. После курсов работал заведующим отделом культуры, через год переведен инструктором райкома партии, через год ушел с повышением в другой район.

Этот день 27 мая 1938 года, стал началом большой человеческой трагедии, на бюро райкома партии Шайхи Баянбаев был исключен из членов ВКП(б). К сожалению, сухой язык официальных документов констатирует только факты, 28 октября 1938 года ему объявили о решении «тройки» НКВД Северо-Казахстанской области, приговорить к расстрелу за участие в националистической алашординской организации, шпионские действия в пользу Японской разведки. Теперь уже не узнать, о чем он думал в те страшные пять месяцев, от ареста до приговора. Надеялся ли, на спра-

ведливое решение и как бы сложилась его судьба, если бы он дожил до 1959 года. В его деле сохранилось определение военного трибунала Туркестанского военного округа. Военный прокурор отменил постановление «тройки» и дело было прекращено за отсутствием события преступления. В этой же папке еще один документ, Постановление Кокчетавского бюро обкома партии от 27 апреля 1990 года о партийной реабилитации Ш.Баянбаева. Среди множества записей есть такая: «восстановить Баянбаева Ш. в партии с 1926 года посмертно». Такая вот судьба, судьба человека, наверное, рожденного для больших дел, учился в Москве, был членом партии, это была судьба избранных. И то, что она закончилась трагически, наверное, это и есть та жертва, которую принесло его поколение на алтарь истории ради сегодняшнего мирного дня.

В эти дни, когда мы вспоминаем жертвы политических репрессий, давайте, подумаем и о себе. Без сожаления, поливая грязью свое прошлое, не уподобляемся ли мы манкуртам, людям, не помнящим родства. Мы пытаемся перечеркнуть и все хорошее, что было в нашей общей истории, а ведь за сегодняшние наши благополучие, уровень образованности, в конце концов, цивилизованность заплачена немалая цена, это тысячи человеческих трагедий, которые сухо и отстраненно называем жертвами политических репрессий. Особенно важно понять это поколению молодых, День памяти жертв политических репрессий, это день памяти тысячам наших земляков, горькая правда о которых скрыта в тонких архивных папках и нет на земле ни камня, ни деревца, к которому можно подойти, чтобы почтить их память. Память о них должна жить в наших сердцах.

В нынешнем году 29 сел нашего района отмечают свое семидесятилетие, именно столько лет живут на казахстанской земле бывшие «спецпереселенцы». Нужно ли отмечать эту дату? Этот вопрос волнует многих, ведь люди, двадцать лет изо дня в день ходившие отмечаться в комендатуру, никогда не смогут забыть тех лет унижений. И имеем ли мы, право забывать о сотнях погибших в первые годы переселения, ведь о них в районе напоминает немного, Волинская сопка да обелиск за Чермошнянкой, здесь братская могила репрессированных. Это последнее пристанище немцев, чеченцев, ингушей, которые так и не привыкли к этой земле, и ушли из жизни с огромной обидой. Обсуждая тему политических репрессий, как-то один из моих собеседников Еслямбек Мухтаров с сожалением заметил: говоря о ссыльных и репрессированных в основном говорят о немцах и поляках. Пока ничего не напи-

сано о чеченцах, корейцах, других народах, нашедших кров на этой земле. Мало пишут и о казахах, ведь в те годы самые образованные были методично уничтожены, жившие рядом с ссыльными, казахи не были сытней, жили, делясь последним, были айран, баурсаки, кормили всех. Приезжие рядом с нашими черноглазыми и черноголовыми ребятишками казались бледней, их было жалко. Ветеран искал ответ на вопрос: почему, пережив страшную войну, человечество не сделало выводов, и раз случаются межнациональные конфликты, значит, виноваты все и старшее поколение не сумело передать своим внукам что-то самое главное.

Эта дата – День памяти жертв политических репрессий заставляет пристальней всмотреться в тех, кто живет рядом и любой из нас, перечисляя своих друзей, соседей, сослуживцев назовет не один десяток имен и каждый из них занимает кусочек в нашем сердце. И чем ближе человек, тем больше места он занимает в сердце и никому из нас не придет в голову перебирать своих друзей по национальности, искать общее только потому, что говорим на одном языке.

То же самое происходит в масштабах общества, говоря о лучших людях, профессионалах, передовиках и просто об интересном человеке, в первую очередь мы говорим о его личностных данных и только в определенные даты вспоминаем о такой категории, как национальность. И 31 мая именно такая дата, когда мы должны говорить о том, какой вклад в развитие суверенного Казахстана, укрепление экономики района внесли люди разных национальностей, для которых эта древняя земля стала Родиной и даже уехав на свою историческую или этническую родину в своих снах они видят бескрайние степи и чудится им запах полыни.

Есть в истории даты, которые стали привычными, дань традиции. День памяти жертв политических репрессий, дата особенная, поскольку память – категория нравственная.

ПОСВЯЩЕНИЕ

Шел эшелон, чернело небо гарью,
А в эшелоне немец и поляк
Чечен, ингуш, кореец и татарин,
И русский мужичок, клейменный как «кулак».
Везли всех под конвоем строгим,
Не за вину, а просто так.
И непонятно было многим:
Куда? Зачем? За что и как?
Шел первым эшелон поляков
(Еще с царем поляк был не в ладу).
Убрали от границ от всяких
И «ссыпали» в степях, где кочевал казах.
Степь! А в степи зеленые палатки.
Ни деревца, кругом цветет ковыль
И вихри черные до неба поднимают
Горько-полынную, сиреневую пыль.
Назавтра к коменданту.
Он прикажет Землянки строить.
Строить до зимы:
«Три месяца здесь лето, снег заляжет —
Все вымрете, замерзнете с детьми».
Материал — земля, вода, солома.
Кирпич, что называется саман,
Вручную все — копать, месить и строить
Все двадцать девять сел, вгрызаясь в котлован.
Строения из непросохшего самана
И крыша из необрезной доски,
А на нее положена солома,
Землей присыпана, чтоб вихри не снесли.
И в этот «особняк» — две половины —
Туда вселяли душ до двадцати.
Под землянкой и люди понимали,
Что им отсюда некуда уйти.
А через год поляки принимали

*В землянку тесную, где было много душ.
И первым «гостем» был кореец и татарин.
Чечен и осетин, эстонец и ингуш...
Голодные и голые скулили дети,
Не ведая чужого языка.
И каждый на своем просили крошку хлеба
И каплю, хоть для соски, молока.
С Кавказа, Крыма, Уссури, Поволжья,
Из теплых благодатных мест
Раздетые, больные, в бездорожье
Все шли зимой и падали окрест.
Европу Сталин с Гитлером делили
И запад Украины нашим стал,
А там поляки есть: убрать с Волыни,
Галиции, Карпат и — в Казахстан.
И в те землянки, где не повернуться
Селили их голодных и больных,
Хотя нам нечем было поделиться
Мы тихо, молча приняли и их.
Чем мог, нам помогал народ казахский,
Хотя и сами были голодны —
Пиала чая, кучка курта, слово ласки —
Ценнее золота все было в эти дни.
И выжили! Быть может половина,
А может меньше, — кто тогда считал?
В стране считали уголь, древесину,
Заводы, фабрики и плавил металл.
А люди? Ну, подумаешь, поляки
Или другие — пусть себе живут
Где им приказано! Они — враги народа,
Вот и на фронт пока их не берут.
Для них — трудармия, колхоз,
и слезы Голодных и оборванных детей,
И круглосуточно — тяжелая работа
От горя почерневших матерей.
Начальство — комендант (чтоб не разбежались),
Он» царь и бог над этими людьми,*

*И двадцать лет ходили на отметки
По пропускам в село другое шли.
Ушли в небытие родные наши,
И сами, мы здесь семьдесят уж лет,
И правнуки у нас, но боль не утихает
На фоне прошлых, памятных побед.*

Галина ГАЛЫНСКАЯ

Подскочий Александр Иванович родился первого января 1918 года, в городе Петрограде (Ленинграде).

Отец его Подскочий Иван Матвеевич работал электромонтером на фабрике «Красная нить». После окончания 9 класса отец мой поступил в Политехнический институт им.Калинина. У него были исключительные способности в математике и физике. Еще учась в средней школе № 3 на Выборгской стороне, он вел математические и физические кружки, был старостой класса.

30 октября 1937 года стало черным пятном для семьи Подскочих. В два часа ночи, как вспоминал отец, в дверь сильно постучали, бабушка открыла, вошли трое – в черных кожаных пальто, стали переворачивать все вверх дном, потом объявили, что дедушку забирают. Забрали его в «Кресты» и там 5 декабря 1937 года, после долгих и продолжительных пыток, расстреляли. Мою бабушку и старшего её сына Александра выслали из Ленинграда в Воронежскую область, где он работал учителем математики 8-10 классов. С 1937 года по 15 июня 1942 года отец находился в Воронежской области.

В связи с началом Великой Отечественной войны, мой отец был отправлен в ссылку, в Заполярье.

С 30августа 1942 по 18 июля 1952 года он был в ссылке в Тюменской, Тазовском районе, в селе Тазовское. В этот период он испытал все тяготы той суровой жизни, жизни на каторге, когда человек ничего не значит.

Работать ему приходилось на разных участках: осенизатором, рабочим на лесопавале позднее ему предложили работу кассиром, бухгалтером, главным экономистом на стройучастке. Работая на этих участках, он показал себя грамотным специалистом. Через некоторое время отцу предложили место учителя математики в Тазоваской средней школе и с 30 ноября 1944 года он стал работать в этой школе.

Находясь в ссылке, отец все же не терял надежды, веры в то, что когда – нибудь наступить лучшие времена.

За десять лет пребывания в ссылке отец работал директором школы, заведующим районо, старшим приёмсдатчиком на Тазовской пристани. И везде где бы он ни работал, о нем были самые лучшие отзывы.

На Севере отец встретил свою вторую половину. Там у них родились трое детей: дочери 1944 -1946 года рождения, сын 1947 года. Мама была родом из Ленинграда, находилась в блокадном Ленинграде, следствием чего было подорвано здоровье. Врачи предлагали ей сменить место жительства. К этому времени бабушку выслали в Северо-Казахстанскую область, папа тоже стал хлопотать о переезде в Казахстан. И вот долгожданный ответ пришел, папе разрешили вместе с семьей переехать для продолжения ссылки в Казахстан.

1 августа 1952 года мы приехали в Явленку, где отцу предложили работу в Явленской средней школе математиком в старших классах.

Только здесь, в Казахстане, наша семья почувствовала тепло, сочувствие от других людей. Хотя здесь находились личности, которые могли унижить и оскорбить достоинство человека, находящегося в политической ссылке. Однажды в школе на вечере, папа подошел к директору школы, тот в свою очередь хотел познакомиться папу с одним из работников НКВД, но тот ответил очень грубо, «Я волкам из брянского леса руки не подаю»... Этот человек в последствии очень плохо окончил свой жизненный путь, он стал алкоголиком. Шел 1956 год, XX съезд компартии, на этом съезде было зачитано закрытое письмо, в котором говорилось о всех зверствах и несправедливости, которые были в период массовых репрессий, что партия разоблачает эту политику и люди, невинно пострадавшие будут оправданы.

С июля месяца 1956 года отец и бабушка перестали ходить на отметку в комендатуру, им выдали советские паспорта. Для всей семьи это был большой праздник.

Теперь отец стал писать в Ленинград, розыскивал отца. В августе 1963 года, спустя семь лет пришло решение Верховного суда и справка № 4у-086/63 от 29июля 1963г.

«Постановление Президиума Ленинградского городского суда от 25 июля 1963 года. Постановление особой тройки УНКВД Лен области от 29 ноября 1937 г в отношении Подскочного Ивана Мат-

веевича 1887 г рожд ур. хут. Сухорукова, Режицкого района, Витебской области, отменено и дело производством прекращено за отсутствием состава преступления Подскочий Иван Матвеевич реабилитирован».

Этот документ подтверждает то, что вера в лучшее было не напрасно. В Явленской школе отец проработал 27 лет. За этот период он выпустил не один десяток учеников. Среди них есть крупные ученые: физики, преподаватели, врачи, учителя, рабочие, которые всегда с благодарностью вспоминает математика Подскочего Александра Ивановича. Он был отличником Народного просвещения Казахской ССР, ветераном труда, имел много грамот и других поощрений за свой нелегкий труд.

Каждый год в День знаний и в День учителя на его могиле лежат живые цветы, принесенные кем то из его учеников. Это память людская – самая главная в жизни, ведь не зря жил человек.

Фрида Яковлевна Недорода родилась в 1936 году в селе Краснояр, Красноярского района, Саратовской области. Новорожденная была в семье Якова Яковлевича и Анны Каспаровны Бопп седьмым ребенком, старшей из детей – Анне на тот момент исполнилось семнадцать. Отец работал в колхозной конторе, занимался сбором налогов. В селе, в основном, проживали немцы, поэтому, когда объявили о начале войны, репрессии начались именно с этих поселений. Самых первых вывезли в течение 24 часов. Все нажитое годами и непосильным трудом велели оставить, имеющийся скот сдать. Исполняли приказы безоговорочно - другого выхода просто не было. Репрессированным обещали на местах выдать необходимые вещи, но, как можно было догадаться сразу, слова лишь остались словами. В октябре 1941 года семью Бопп привезли в Кокчетав, там, на железнодорожном вокзале, уже стояли повозки, запряженными быками для дальнейшего распределения прибывших. Таким образом, Анна Яковлевна попала в далекое село Даукара. Гостеприимные казахи, сами ютившиеся втроем в однокомнатном доме, несмотря ни на что, приняли многодетную немецкую семью. В этом же году Якова Яковлевича забрали в армию, а чуть позже у Анны Каспаровны родился девятый ребенок. Дитя, которому так не разу и не удалось увидеть отца: в сорок четвертом получили повестку о его кончине в госпитале, «Мы не жили, мы существовали, - вспоминает Фрида Яковлевна, - голодали, бывало, что дома совсем нечего было кушать. Сегодня трудно поверить в то, что это все происходило с нами наяву...». Летом

питались только травой, из которой варили каши, супы. Однажды произошел такой случай. Анна Каспаровна вместе со старшей дочерью работала в колхозе. Когда подошло время обеда, все сели за стол, но кушать у Бопп ничего не было. Женщины встали, сходили домой за остальными детьми и пошли на поляну поесть ягод. Вдруг появились председатель с помощником и начали жестоко избивать их, ругать за то, что ушли с работы. Подобные моменты на всю жизнь остаются в памяти человека, забыть такое попросту невозможно... Тем временем младшие Бопп ходили в школу. На всех была лишь одна форма: придет сестра домой, отдает одежду другой. Вот так и учились. Фрида по состоянию здоровья смогла окончить только шесть классов. Когда исполнилось 17 лет, пошла работать в колхоз «Завет Ильича» дояркой, стала зарабатывать трудодни. Получали пшеницу, перестали пухнуть с голода... В 1958 году вышла замуж, но что-то не сложилось в молодой семье, и Фрида с маленьким сынишкой Виктором вернулась к матери. Устроилась на работу. За хороший труд неоднократно была отмечена медалями и орденами. Встретила Фрида Яковлевна и свою вторую любовь. В браке с Андреем Недорода у нее родился сын Андрей. Теперь уж и внуки подрастают. Старший сын Виктор живет с семьей в Германии.

Рассказ убеленной сединой пожилой женщины - история, полная боли, обид и разочарования. Лишь по прошествии стольких лет Фрида Яковлевна не боится сказать, что она немка. Ведь сегодня мы живем в мире, где каждый прежде всего, гордится тем, что он - казахстанец, независимо от национальной и расовой принадлежности.

До 1941 года семья Нефельд проживала в Крыму. Родители работали в колхозе: отец – заместителем председателя, мама – на хлопковых полях. Кроме Анны у четы Нефельд были ещё четыре сына и дочь. 18 августа 1941 года все жители села (в основном по национальности немцы) были репрессированы. На сборы людям дали три часа. Затем на железнодорожной станции «Благодарное» их поместили в вагоны и отправили на Кавказ. Лишь спустя несколько месяцев в неизвестном маршруте определилась конечная станция - Казахстан. 4 ноября они уже ютились в маленьких комнатках у приютивших их местных жителей. К концу декабря главу семьи Нефельд забрали в трудармию. Живым его уже больше так никто и не видел. Описать условия, в которых жили репрессированные люди, словами просто невозможно, понять и почувствовать это могут лишь очевидцы. Беда, постигшая Нефельдов в Кры-

му и уже здесь, в Казахстане, не пришла одна: в 1943 году умер младший сын Коля, через год пятеро ребятишек остались полными сиротами. «По трое суток, бывало, ничего не ели, - рассказывает Анна Яковлевна. - Все это время мы находились «под комендатурой», то есть, если бы нас увидели в другом селе или мы не отметились у коменданта, без суда и следствия получили бы 25 лет строгого режима».

В 1956 году Анна Яковлевна вышла замуж. Ее избранник Емельян Юлисович Вексель тоже был репрессированный - семью силой вывезли ещё в 36-м из Украины. Здесь, в Казахстане, они нашли друг друга. Вырастили и воспитали шестерых детей. К сожалению, Емельяну так и не удалось понынчить внучат - переживания, голод дали о себе знать, спустя 23 года семейной жизни его не стало.

Сегодня, глядя на своих детей, внуков, правнуков. Анна Яковлевна искренне радуется их успехам, тому, что люди живут в мире и согласии, понимании и взаимоуважении.

*Фриды Яковлевны Недорода,
жительница села Казанка, Айыртауского района*

«...ПРОВИННИЛИСЬ ТЕМ, ЧТО БЫЛИ НЕМЕЦКОЙ НАЦИОНАЛЬНОСТИ»

Живет в селе Пресновка на улице Кирова женщина, которую многие знают. Это - Мария Васильевна Стрельникова. Но мало кто знает, что отца ее звали не Василием, а Вильгельмом. что девичья фамилия ее Байдин и родом она с Поволжья. До 14 лет росла Мария в деревне Динкель Саратовской области. Мать рано умерла. В семье было еще два брата - Генрих и Петр. Отец женился на женщине, у которой была дочь, тоже Мария. Жили неплохо. Отец работал бригадиром полеводческой бригады в колхозе, был на хорошем счету.

В том памятном 37-м году Вильгельм Петрович приехал в субботний вечер домой и привез свою бригаду, чтобы все помылись в бане, а затем опять спозаранку выехать в поле. Но на работу он больше не вышел. Ночью за ним пришли и увезли в область. Больше о нем ничего не слышали. Родные много писали в разные инстанции, но без толку. Нашелся даже один человек, который сказал, что, вроде бы, видел его в одной тюрьме. Съездили туда. Дальше ворот их не пустили, проводили, не дав никаких сведений. И

только недавно, в 1993-м году, на запрос Марии Вильгельмовны из г. Саратова пришел ответ: «Ваш отец Байдин Вильгельм Петрович был арестован 1 декабря 1937 года, 6 декабря постановлением «тройки» НКВД был приговорен к расстрелу по обвинению в проведении антисоветской агитации против колхозного строительства. Постановление приведено в исполнение 9 декабря того же 1937 года в г. Энгельсе». А 23 мая 1989 года отец был реабилитирован. Но это было уже потом...

В 1941 году - новое горе, уже для всех советских немцев - страшное слово - депортация. 1 сентября утром покидали они с узелками свою деревню. Многие надеялись вернуться, ведь им власти обещали. А следом зашли в село эвакуированные из-под Москвы и Ленинграда. На глазах ошеломленных хозяев они ловили кур, свиней, срывали замки с дверей. В общем, люди заселялись.

Местное же население, провинившееся уже в том, что они были немецкой национальности, а стало быть, по мнению правительства, могли быть пособниками фашистов, погрузили в телячьи вагоны, и началась долгая дорога. Продукты быстро кончились. В пути на больших станциях кормили, но этого не хватало. Многие умирали в вагонах от тесноты, духоты, голода и болезней. Особенно страдали старики и дети. Наконец, станция Петухово. Там всех выгрузили, трое суток жили под открытым небом. Кругом дождь, слякоть. Никто не принял людей, и их повезли до станции Баган. Оттуда семья Байдин, в числе других земляков, отправилась в деревню Тычкино, колхоз им. Чкалова, там еще не был убран хлеб. Работали, кто что умел: скирдовали, молотили, веяли - все вручную. А ночами возили хлеб на элеватор, на быках и коровах с флагом и лозунгами «Все для фронта!». Зимой Марию послали ухаживать за скотом: чистила, поила, возила сено со степи, подменяла доярок, когда их не хватало.

Весной 42-го - опять на поле. Мужчин всех до одного забрали в трудовую армию. Оставались девчонки и женщины. Пахали на быках и коровах, боронили, сеяли вручную, потом сенокос. Сено возили тоже на коровах. «Бывало, наложишь бричку, - вспоминает Мария Васильевна, - думаешь подъехать, еще копешку положить и поехать дальше, а коровы круто поворачивают, бричка опрокидывается и приходится все снова нагружать. Вот тут тебе и слезы и все. Даже материться научилась». В октябре 1942 после дневной работы женщины нагрузили пшеницу, чтобы везти на элеватор. Тут подъехал бригадир, забрал быков - нужно было срочно

перетащить комбайн от одного стога к другому. Женщины встали с обеих сторон комбайна, чтобы подтолкнуть, раскачать комбайн. Быки неожиданно сильно дернули, и правая нога Марии оказалась под задним колесом комбайна. От боли она потеряла сознание, упала. Вместо того, чтобы тут же оттащить ее подальше от комбайна, бригадир командовал продолжать раскачивать комбайн. И еще раз переехала проклятая машина ногу. Стопа была раздавлена, как каша, повезли в больницу, хотели отнять ногу, но Мария отказалась. Месяц продержали, лечить, собственно, было нечем. С такой ногой ее и выписали. Бинтов, конечно, дома не было. Мать разорвала последнюю простынь на бинты. Бригадир принес солидол, и за полгода подлечили ногу, можно было наступать на пятку. Летом работала поваром, учетчиком в полевой бригаде, а к зиме рана совсем зажила, опять скотницей поставили. Все эти годы - в тяжелой, изнурительной работе. И днем, и ночью. «Ночью, - вспоминает Мария Вильгельмовна, - дадут фонарь в руки, и бегу с ним впереди трактора, борозду показываю, так как трактора без света были. А утром опять к котлу - варить. А раз в неделю после работы ходила за 8 км пешком в райцентр отмечаться в комендатуру. И так до 1950 года. Во время войны привезли старшего брата Генриха (Андрея) еле живого, опухшего от голода, с трудармией. Привезли помирать. А родные, собирая зернышки, варили кашу с кружкой молока, которую давала сердобольная соседка, и постепенно выходили, вернули почти с того света брата. А как только он поднялся на ноги, за ним сразу приехали. И опять трудармия!»

Здесь же, в деревне, встретилась Мария со своим будущим мужем Михаилом. В 1946 году он вернулся с войны, работал председателем колхоза. В партию вступил на фронте, когда, казалось, по-другому и быть не могло. А когда в райкоме узнали, что Михаил Стрельников собрался жениться на Марии Байдин, то вызвали «на ковер» и предупредили: «Или немка, или партбилет». Недолго думая, выложил Михаил на стол свой партбилет и ответил: «Вот вам ваш партбилет, а мне - моя немка».

В 50-е годы уехала семья Байдин из Алтайского края в Нижний Тагил по вызову родных. Потом был небольшой город Купино, а в марте 1961 года семья Стрельниковых переехала в Пресновку, где жили два брата и другие родственники Марии.

Здесь Михаила парализовало, мучили старые раны, долго и часто болел. А в семье пятеро детей. Мария Вильгельмовна устроилась в детский сад «Аленушка» и работала там до пенсии сначала няней, потом завхозом.

В 1967 году умер муж. Совхоз «Островский», где последние годы работал Михаил конюхом, выдал денежное пособие в 15 рублей на похороны ветерана войны, награжденного орденами и медалями за участие в знаменитых битвах. С помощью родных похоронили Михаила Дмитриевича. И продолжала жить, растить детей. Младшим детям было 6 и 7 лет. Вышла на пенсию, но сидеть дома долго не пришлось, нужны были деньги, и еще 10 лет проработала в совхозе «Островский» инструментальщицей в МТМ, чтобы дети смогли окончить школу, а дочь - и пединститут. И только потом, тяжело заболев, осталась дома.

записано со слов Стрельниковой М.В.

«УМЕРШИХ ХОРОНИЛИ В ОБЩИХ ЯМАХ...»

(воспоминания репрессированных, проживающих в с. Бишкуль)

Меркель И.Ф. В 1941 году из Саратовской области с матерью и братом переселили в Северо-Казахстанскую область, Советский район: Отца сразу же забрали, и по настоящее время нет никаких вестей.

До ближайшей станции шли пешком, взяли только необходимые вещи. Везли в товарняках, где, в основном, были женщины с детьми и престарелые люди. Привезли на место, определили по квартирам. Отношение людей к нам, конечно, было недоброе, относились со злобой, но это продолжались недолго. Люди поняли, что какие мы «фашисты», если родились и жили в одной стране.

В 1942 году призвали в трудармию. Лагерь находился на Урале, в г.Александровске. Здесь, конечно, было ужасно. Жили в бараках. Под конвоем ходили на работу. Была большая смертность из-за голода и болезней. Умерших хоронили в общих ямах.

Возвратился из трудармии в 1947 году. Работал бригадиром. Работал с русскими, украинцами, белорусами, казахами, научился разговаривать на казахском. Все люди были доброжелательны. В 1956 году окончательно сняли с учета.

Гейн Л.Я. В 1941 году вместе с матерью нас вывезли из Донецкой области в Павлодарскую область, совхоз «XVIII партсъезда». Работали с матерью в колхозе.

В декабре 1942 года забрали в трудармию в Горьковскую область. Жили в лагере, работали на заготовке леса.

Условия были очень тяжелые, выполняли все вручную. Отношение к нам было враждебное со стороны спецработников.

В 1956 году сняли со спецучета.

Чиркова Э.В. В 1941 году вместе с матерью была переселена из Донецкой области в Акмолинскую область, затем - в Северо-Казахстанскую. Отца забрали в трудармию. Со слов брата, который был с ним, отец умер в лагере.

С 1941 года по 1956 год были под строгим контролем. Не могли выехать даже на учебу.

РАССКАЖИТЕ СВОИМ ДЕТЯМ О СТРАШНОЙ ПРАВДЕ 30-Х ГОДОВ

В душах тысяч моих ровесников, репрессии 30-х годов, убили детство, 40-х - исковеркали юность.

Светлые детские воспоминания обычно греют человека всю жизнь. У меня их нет, потому что все затмило одно, леденящее. Просыпаюсь ночью от того, что папа меня целует, наклонясь над кроваткой. Его глаза... Я вижу их и сегодня. И вижу, как его уведят...

В ту ночь забрали почти всех мужчин в нашем селе. Но плача женского не было слышно: все тогда делалось тихо и страшно. Из домов выходить не разрешалось, но мы, ребяташки, все-таки пробрались довольно близко к «черным воронам». Они не сразу уехали: меняли колесо у одной из машин. До сих пор помню имя и фамилию мальчика, который продырявил резину. Днем до нас дошел слух, будто кто-то из энкавэдэшников сказал: «Это дело рук жен «врагов народа». В следующую ночь жены ждали... Мне мама приготовила «торбочку», в которой были сухари, листок с бабушкиным адресом и деньги на билет. Эта торбочка была у меня наготове, пока мы не уехали в Симферополь. Там было то же. В школе безошибочно по изменившемуся отрешенному взгляду товарища понимали: у него сегодня тоже «взяли». Взяли - и все. «как не жил на свете»... Любые попытки узнать что-то, об участии арестованных разбивались о глухую стену.

Только через 30 лет мы получили свидетельство о смерти отца. Прожил он в тюрьме несколько месяцев (а мама ждала всю жизнь). В графе «причина смерти» - прочерк. Стало быть, расстреляли. Скромного, беспартийного учителя.

Расстреляли брата мамы, который еще подростком ушел из дома с красными кавалеристами, участвовал в гражданской войне, потом учился в Военной Академии, стал крупным военным специалистом... Расстреляли маминого отца, старого большевика. Верного ленинца, в лучшем смысле этого слова. Его фамилию я нашла в списке 170 расстрелянных политзаключенных Орловской тюрьмы, опубликованном в одном из журналов «Известия ЦК КПСС», 1990, №11, статья «Трагедия в Медведенском лесу» (в списке № 43-, Клепфер Иван Иванович). Там же узнала подробности о последних часах жизни заключенных. С кляпом во рту, в кандалах повезли их в лес на расстрел. Там предварительно были выкопаны деревья - аккуратно, с корнями. А после - посажены на свои места, чтобы крепко хранили зловещую тайну. Сегодня там - большой камень, к которому не зарастает «народная тропа». Приходят не только родственники, но и те, кто до сих пор не знает, где покоятся их родные.

Вот и мы сегодня пришли к «нашему камню», чтобы отдать дань памяти невинно убиенным. Они были достойны другой участи, потому что были такими же патриотами, как все советские люди, так же верили в Советскую власть, готовы были жизнь отдать в бою за Родину. И тогда оставили бы детям право гордиться ими, а не этот непосильный груз вины, которой не было. Я знаю, многие из нас даже детям своим не рассказывали о судьбе своих родителей: щадили детей.

Сегодня к нам пришел день, когда мы можем громко говорить о страшной правде 30-х годов. Так расскажите же о ней своим детям, чтобы поняли и помнили. «Детям детей расскажите, чтобы тоже запомнили»... И это должно стать гарантией того, что такое не повторится!

Депортация. Сегодня, кажется, все знают, что это такое и как это было. Это - эшелоны, эшелоны, увозившие с родных мест целые народы в наказание за несуществующую вину или преступления одиночек. Это - в общем. Но, у каждого из подвергнувшихся депортации, свой личный счет воспоминаниям, от которых подступает ком к горлу. И не потому, что оставлены кров и имущество (в войну это удел миллионов), и не потому, что путь шел под бомбежками и с невероятными трудностями (это тоже общенародное горе), а потому что, начиная с оскорбительной процедуры погрузки в «телячьи вагоны», потянулась длинная цепь событий и фактов, означавших попрание справедливости, чести и достоинства целых народов.

Наш эшелон остановился на станции Токуши. Начинается новый этап моей жизни. Называется он Бугровое. Встретили нас бугровчане, естественно, сдержанно и понимали: люди как люди. Но мы были не только «семьи врагов народа», но еще и немцы! А шла война: в домах, куда нас поселяли, жили жены, матери фронтовиков. Мы понимали, что для них означало само слово «немец». Но (как не вспомнить поэта: «Золото, золото сердце народное») каким-то своим, народным, бабьим чутьем они поняли нашу боль, боль «без вины виноватых». И приняли нас. И помогли выжить. Низкий поклон им за это.

Я была одна у матери. Она, сильная, все умеющая, не боящаяся никакого труда, сумела уберечь меня от большого голода. Но многодетные семьи страдали очень. И особенно страшно было видеть возвращавшихся из трудармии: опухшие от голода лица, руки, ноги... помню, кто-то даже не дошел от станции до деревни. Но кто дошел, тому умереть не дали. И опять же с помощью бугровчан, благодарность к которым многие из нас сохранили на всю жизнь. Никто из тех, у кого мы жили, с кем я училась и с кем потом работала, не обидел меня ни словом, ни поступком. Правда, мальчишкам пришлось перенести немало обид от сверстников. Помню, мальчик из близкой нам семьи не раз приходил домой со слезами, и сколько было горького отчаяния в его вопросе: «Мама! За что? Почему они меня называют фрицем!?».

Настоящие гонения на нас шли «сверху». Их нес рожденный в годы сталинщины режим спецпоселения с неусыпным надзором МВД через спецкомендатуру - новая форма дискриминации.

Окончила 7 классов - продолжать учебу в райцентре нельзя. Только через четыре года, после войны получила разрешение ехать в город, в педучилище. Какое счастье! Приняли меня без экзаменов, очень доброжелательно. Нашла квартиру. Пошла оформить прописку, и вдруг: «Как так!... почему в первый же день приезда не пришла на отметку в МВД?» - и повели меня под конвоем чуть ли не через весь город - на ул. Пушкина. Правда, когда шли по улице Ленина, милиционер сказал: «Я пойду по мостовой, а ты, девчонка, иди по тротуару за мной». Привел. Сдал. Помню, повели куда-то вниз. Поставили перед большим стендом, предложили вслух читать Указ, в нем значилось: «...выезд с места поселения карается каторжными работами до 20 лет». Объяснили: мою неявку можно рассматривать как такой проступок. «У меня же разрешение... мне не объяснили». «На первый раз простим». Расписалась. «С указом ознакомлена». Впервые в жизни в голове роди-

лась крамольная мысль: «Неужели у Наркома иностранных дел тов. Молотова нет более важных дел, чем меня, девчонку, наказывать за то, что учиться хочу?»... (Его подпись была под Указом).

В училище - все отлично. Выполняю комсомольские поручения, но в комсомол мне нельзя.

По окончании училища получила право продолжать учебу. Педсовет рекомендует меня в Ленинградский пединститут. Нельзя. Прошусь в Омский. Нельзя. Мне и диплома не дали. Отнесли его в учительский институт.

И так далее... Примеры можно приводить и приводить. Теперь понимаю: это духовный геноцид. Причем, «тихий». Не случайно названия «провинившихся» национальностей были исключены из реестра «братских народов СССР». Будто их и не было...

Думаю, что поколения советских немцев всей жизнью своей доказали: не бывает преступных народов. бывают преступные вершители судеб людских...

Очень хочется верить, что руководители нашей молодой суверенной республики не допустят, чтобы кто-нибудь из ее граждан стал изгоем в своей стране, что межнациональное согласие будет всегда важнейшим принципом жизни казахстанского народа.

Эрленбуш Е.В.

«ЖАЖДА ЖИЗНИ СИЛЬНЕЕ СМЕРТИ. ЭТУ ИСТИНУ УСВОИЛИ ТЕ, КТО СТАЛ ЗАЛОЖНИКОМ ТРУДАРМИИ»

28 мая 1943 года сев зерновых в колхозе «Светлопольский» Акмолинский области был в самом разгаре. С раннего утра в поле вышла вся наличная техника - два стареньких трактора и несколько лошадей. Среди полеводов обращал на себя внимание худощавый русоволосый паренёк, работавший усердно, но молча. Казалось, его больше беспокоили собственные думы, чем-то, что происходит вокруг.

Во второй половине дня небо затянули тучи и разразилась сильнейшая гроза. Спрятавшись под крышу вместе с другими рабочими, паренёк, которого звали Виктор Огневой, задумался о жизни. Вспомнил отца, обвиненного в преднамеренном заражении хлеба клещем и в 1937 году приговоренного за вредительство к 10 годам лишения свободы. Как он там, в лагере? Не болеет ли? Ведь не

молод уже, далеко за 50. Мать тяжело переносит разлуку. Переживает старший брат Василий, с которым вместе они живут. Василий работает директором школы. Его зарплаты и трудней Виктора едва хватает, чтобы сводить концы с концами. Еще один брат, Николай, на фронте. Пишет, что в войне идет перелом и советская армия гонит фашистов на запад. Скоро в армию идти ему, Виктору. Несколько раз уже вызывали в военкомат, но вновь отправляли домой, ждать.

...Особенно мощный разряд молнии и раскатистый яростный гром заставили Виктора поежиться. Центр грозы как раз над селом. «Как там родные?» - забеспокоился он.

Не напрасной оказалась тревога. Майская гроза принесла в дом большое несчастье. Молния ударила в крышу, пробила потолок, прошла по каменной стене и пронзила с головы до ног сидевшего у окна брата. Василий умер мгновенно. Мать, сидевшая у стола, от разряда потеряла сознание.

Тяжелая утрата заставила семью искать новое прибежище. Переехали в соседнее село, поближе к родным, начали обустриваться. А через несколько дней Виктору вновь пришла повестка явиться с вещами в военкомат. «Ну вот и тебя на фронт забирают» - плакала мама. В Петропавловске на сборном пункте собралось около четырехсот мужчин в возрасте от 17 до 50 лет, все с вещами. Повели на вокзал, погрузили в теплушки с нарами. Прощальный гудок - и поезд тронулся. Омск, Новосибирск, Красноярск... Эшелон явно двигался не на фронт, а в сторону, прямо противоположную. На долгих остановках к выстроенным в шеренгу «новобранцам» подходили вербовщики. «Добровольцы! Работать на шахте - шаг вперед», - командовал начальник эшелона. Выступивших грузили в машины или строили в походные колонны и тут же отправляли. Оставшихся везли дальше. На десятый день прибыли в конечный пункт назначения - блок-пост Точильный, в полукилометре от которого располагалась новая шахта по добыче бурого угля и поставке его на оборонный завод. День дали на заселение в общежитие и баню. Затем трудармейцы вышли в смену.

Пласты залегали на глубине 150 метров, что по шахтерским меркам неглубоко, к тому же бурый уголь легче черного поддается кайлу-основному рабочему инструменту шахтера. Работать на такой шахте, конечно, проще, но не для худенького и слабосильного семнадцатилетнего парнишки. Сначала Виктора определили в крепезную бригаду таскать вентиляционные трубы, распорки, рельсы под вагонетки. Когда он не мог оторвать от земли конец тяже-

ленного бруса из лиственницы или спотыкался под двухсоткилограммовой железной трубой, из уст напарника ему на голову лились потоки брани и проклятий.

Через несколько месяцев парня перевели забойщиком. Рубить кайлом уголь в узком и пыльном штреке - занятие непростое. Через 3-4 часа спина не разгибается, а руки начинают дрожать, но шахтер может позволить себе отдых только самый минимальный - норма выработки за 12- часовую смену - 10 тонн.

К физически мучительной работе прибавлялись постоянное чувство голода и холод. Уверенный в том, что станет солдатом, Виктор из дома уехал в одном пиджаке. А тут зима, морозы. Чтобы хоть как-то сохранить тепло, он перед сменой наворачивал на голое тело простыню, надевал брюки и пиджак, голову обматывал рубашкой и бежал к створу шахты. Внизу было сыро, промозгло, но хотя бы безветренно. О выдаче спецовки не шло и речи. Единственное, что получали шахтеры, это чуни - невысокие галоши. Они не спасали от сырости, а потому кожа на ногах была постоянно раскисшей. Многие страдали от грибковых заболеваний и язв. Лечились подсобными средствами, так как в фельдшерском пункте никаких лекарств не давали. От работы тоже не освобождали. Один из забойщиков по фамилии Вагнер в темноте отрубил себе палец. Замотал рану тряпкой и попросил у мастера разрешение подняться на поверхность. «Нет!» - категорически ответил тот и сопровождал отказ репликами, которые и повторить-то стыдно, но суть которых сводилась к тому, что «ты, мразь, ждешь когда Гитлер придет, работать не хочешь, потому и сделал это». Человек с кровоточащей раной и лихорадкой вынужден был продолжать работу.

Вскоре заболел и Виктор. Сильнейшее расстройство желудка заставило остаться в общежитии на три дня. По совету товарищей насушил на печке сухариков. Только ими восстановил деятельность кишечника. Но и за это был наказан. За самовольный прогул ему определили 6 месяцев принудительных работ с вычетом 25% из заработка, который и без того был мизерным. А ведь на деньги нужно было покупать одежду и что-то из продуктов - хотя бы хлеб и картошку. В шахтерской столовой кормили трудармейцев один раз в сутки. Меню было неизменным - жидкий суп из черемши (дикого чеснока) с ложечкой постного масла. На продуктовые карточки, повсеместно распространенные в годы войны, шахтеры получали 50 граммов масла и 800 граммов хлеба в день, если выполняет норму, и по 600 граммов, если не выполняешь. Много

это или мало? Для человека, питающегося полноценно, достаточно. Но в тех условиях, когда хлеб являлся единственным источником, поддерживавшим силы, очень мало.

За полгода от голода и непосильной работы Виктор дошел до крайней степени истощения. А тут еще новая беда: у спящего украли карточки. А они восстановлению не подлежали.

- Вот и стоял я полмесяца около раздаточного окна в столовой, - вспоминает Виктор Акимович, ждал, когда повар накормит шахтеров, а потом, может быть, пожалеет, нальет супчика в мою чашку.

Полмесяца вынужденного «поста» окончательно подкосили силы парня. Мучила постоянная рвота, в шахте он начал задыхаться, ходил шатаясь, словно пьяный. Даже у видавших виды мужиков его бледная, землистого цвета физиономия с запавшими глазами вызывала сострадание. Да и работник стал никудышный. Поэтому перевели Виктора на поверхность, поручили отбирать образцы для лаборатории. Здесь, под солнцем, на свежем воздухе он ожил... по трудармейским меркам, а по нормальным, человеческим, оставался прежним слабосильным юношей. Не имея жизненного опыта, который позволял старшим пристроиться к какой-нибудь вдовушке в лежащей неподалеку деревне или помочь солдатке по хозяйству и за это сытно покушать. Виктор и такие как он, 17-18-летние парнишки влачили жалкое существование.

- Однажды шахтер из местных, - вновь рассказывает Виктор Акимович, - предложил мне: «У меня есть дочь. Женись, будешь жить у нас, откормим». Я знал эту девушку - не красавица, глаза чуть косят. Но не это меня удерживало. Признаюсь, я расплакался перед ним от мысли, а что же я буду делать с женой-то? В то время не только своими чувствами, но и телом я не владел. Интерес к девушкам почувствовал через год после возвращения домой. Чуть ли не в 22 впервые ощутил себя мужчиной. Три года трудармии отняли у меня три года молодости. Но как бы тяжело не было на шахте, за три года от болезней никто не умер. Людей поддерживала вера в то, что война когда-нибудь кончится, а вместе с нею и весь этот кошмар. Среди трудармейцев было немало молодежи призывного возраста. Все мы рвались на фронт, забрасывали заявления военкомат. Периодически приезжала комиссия во главе с военкомом и самых крепких парней отправляли в действующую армию. Меня такой чести не удостоили, видимо не подходил ни здоровьем, ни ростом.

К середине 1944 года, когда по всему фронту началось наступление советских войск, жизнь трудармейцев стала легче. Увеличили рацион питания, от американцев поступила гуманитарная помощь. Теперь частенько рабочим прямо в шахту спускали в термосах кашу, молоко, шпик. Выдали белые пуховые гуманитарные одеяла.

Весна 45-го выдалась ранняя, с теплым солнышком и буйным цветением полевых цветов. Именно таким запомнился День Победы - солнечным ликующим. Но он не многое изменил в жизни шахтеров. До конца второй мировой войны, то есть до победы над Японией, трудармейцы оставались людьми подневольными. Однако дух свободы уже витал над поселком Точильный и заставлял волноваться молодые сердца. Парни часто ходили встречать эшелоны, идущие по ветке Транссибирской магистрали на восток. Бросали цветы в вагоны с солдатами, махали вслед платформам с танками, а сами мечтали о том времени, когда смогут вернуться домой.

Только в августе 46-го для Виктора Огневого мечта сбылась. Как он преодолел четыре тысячи километров, разделяющие Красноярск и его родной Казахстан, добирался на попутных поездах, часто на подножке, а то и в собачьем ящике. Но через несколько дней, голодный и уставший до полусмерти, сошел с поезда на знакомом полустанке. Дома ждали мама и старшая сестра.

Немного придя в себя, отправился к директору школы устраиваться учителем. Приняли. У Виктора Акимовича Огневого полвека учительского стажа. Сегодня он продолжает активно трудиться в краеведческом музее Соколовской СШ. О годах своей молодости размышляет часто, но во главу угла ставит не собственные страдания, а мужество людей, для которых жажда жизни и вера в победу оказалась сильнее смерти.

Т.Жарова

ТОТАЛИТАРИЗМ ҚҰРБАНДАРЫ

МЫҢ ЖЫЛДЫҚ ЖАРА

Желтоқсан оқиғасының құрбаны, жерлесіміз Нұржан Нұрғи-
саұлы Қалиасқаровтың рухына арнаймын – дейді акын Зейнолла
Әкімжанов.

*Жасанған жендеттейін жау қашыра,
Қара бұлт шөгіп қалған тау басына.
Алматы желтоқсанның құрсауында –
Кім кепіл бастан бағы аумасына?
“Көрмесін шырағымыз алда сөніп!” –
Тілекпен келер күнге жалғас едік.
...Алатау қара бұлттың құшағында –
Бір түнек келе жатыр тауға шөгіп.
Боларын бір сұмдықтың сезінгендей,
Күн көзі Алматыдан безінгендей.
Ішінде бір тамұқтың жүргендеймін,
Көзіме тұрткен жанды көзім көрмей.
Көңілдің жыл келер деп лепіргені,
Жосығы жақсылықтың секілді еді.
Қазақтың басынан бақ аумасына,
Ән салған тәтті күндер кепіл ме еді?
Алаштың кезі бар ма ед әндетпеген,
Ел едік «төбе көкке сәл жетпеген...»
Көпіртіп көбік сөзді «көкемізге»
Жетеміз жеткенінше өрнектеген.
Ағаттық таппадық-ау, сірә, мұннан,
Машықпыз жыр жазуға, шығаруға ән.
«Көкемді» көлгірсітіп жүрген кезде -
Мәскеуде жазанамыз шығарылған.
Асығып Алматыда жылды аңсадық,
«Жақсылар» достық жайлы жүрді ән салып.
Мәскеудің мазағы ма, тозағы ма -
Қазақты жіберді ғой құрбан шалып.
Ауғаны сол емес пе бастан бағы -
Жігердің жасығаны, жасқанғаны.
Қиырдан қаңғып келген ителгіге,*

Жем болды бейкүна жұрт қасқалдағы.
Тәлім ап тату-тәтті гұрыптан біз,
Даурықна ұрандарға кіріптармыз.
Сұңғыла Бұқар сөзін тәрк қылып,
Баяғы айбалтаны ұмытқанбыз.
...Желтоқсан... Қызыл қанды алаң — ызғар.
Майданның даласындай қаламыз дәл...
Ғасырдан ғасыр ауып кетсе-дағы,
Мың жылда жазылмайтын жарамыз бар.
Кеңпейіл даламыздай бейғам бабам,
Жау барын жар астында ойға алмаған.
Баяғы «Қалмаққырған» заманадай,
Ордасын «досы» келіп ойрандаған.
Қазақтың шын пейілін теріс ұғып,
Горбачев әзірейіл өңі суық.
Қанында бұзықтық жоқ момын жұртқа,
Қорқауды хан көтерген төр ұсынып.
Бір сәуле болса бүгін санамызда,
Желтоқсан жүрер есте, сарамызда.
Ерлігін Қайраттардың... Нұржандардың...
Қалдырып баламыздан баламызға.
Желтоқсан десең ойға мұң оралар,
(Оралмау – аруақтарға күна болар)...
Қайраттар... Ләззаттар... Нұржандарға...
Бас-басы қояр едім мұнаралар!
Тосын жыр... Бүгін менің тосын әнім,
Тағамын айып пенен «досыма» мін.
Мың жылда жазылмайтын жара салған,
Желтоқсан келген сайын шошынамын.
Көз салсам көзіне шел өскен елге,
Қылығы жоқ екен-ау хош көрер де.
Өзгеге өнеге айтып жүрген «көкең»,
Өзінің көршісіне өш келер ме?
«Жұдырық даяр тұр, деп, міне саған!»
Дейтіндей жорық-атқа міне салам.
Қазақтың жерін енді сауда қылмақ,

*Лепірген Жириновский бір есалаң.
Қорғаған атажұртты табаны аумай,
Кешегі өтіп кеткен бабаларды-ай!
Көршіміз азу тісін ақситады –
Ындыны қанар емес талап алмай.
Ойласаң көз тоқтатып неше амалға,
Көш болмас жүрер болса есек алда.
Көршіміз таубасына келер деймін,
Қоймастан ел билетіп есалаңға.
Сау тұрғай, Кызылжарым, Өскеменім,
Бағымыз байланбасын, өскен елім!
...Мың жылдық жара салған желтоқсанды,
Қарсы алған сайын қатты сескенемін...*

Зейнолла Әкімжанов

ЖЕРТВЫ ТОТАЛИТАРИЗМА

ПРИВКУС КРОВИ В СЛАДКОМ СЛОВЕ «СВОБОДА»

Зима в Алматы обычно не торопится. Еще по-летнему теплые дни ноября, медленно остужаясь в декабре, лишь к Новому году принимают подобие наших северных зим.

Но начало зимы 1986-го было необычно суровым. Пронизывающий влажный холод юга пробирал насквозь. Невольно ускоряя шаг. Нуржан с теплом вспоминал не в пример крепкие, но сухие, и оттого легко переносимые морозы Северного Приишмия. Совсем недавно он, отслужив армию, побыл там у родителей и поспешил продолжить учебу в архитектурно-строительном институте в Алматы.

Шел второй год горбачевской перестройки. Свежий ветер перемен кружил головы. Нуржан легко вошел в привычную атмосферу студенческой жизни. Лекции, семинары, зачеты, а после института жаркие споры и обсуждения всего нового, многообещающего с соседом по комнате в общежитии Кайратом Рыскулбековым. Они оба еще не знали, как жестоко отразится в их судьбе начало глобальных перемен в жизни огромной страны под названием СССР. А пока эйфория от вдруг наступившей свободы открыто обсуждать самые острые вопросы, еще вчера запретные темы, стали предметом всеобщего внимания. Все, но особенно студенты, почувствовали, наконец, себя свободными гражданами. Каждый – личность, мнение каждого – весомо и важно! Каждый имеет право выбора, право на участие в важнейших, судьбоносных для страны решениях!... Как наивны они были! Еще незыблема была коммунистическая империя, глашатаи перестройки одной ногой еще крепко стояли в прошлом, крепок был оплот тоталитаризма КПСС. Власть имущие еще надеялись, что слегка подретушировав, смогут удержать в незыблемости устоит административно-командной системы. В силу оставался аппарат подавления инакомыслия. Вот и вчера, рассказывал Кайрат, состоялся пленум ЦК КП Казахстана, где за 18 минут была решена судьба многомиллионного народа Казахстана без малейшего его участия. Кунаева сменил еще никому здесь неизвестный ставленник Горбачева – Колбин. Молодежь собралась на площади, никто не ответил на их недоуменные вопросы:

- Что это? Почему? Как понимать теперь гласность? Где же обещанная демократия?

- Нуржан, поедем на площадь. Там сегодня снова собирается народ. Идут много наших. Узнаем, наконец, что к чему, - предложил Кайрат.

Нуржан вспомнил, как накануне по группам ходили преподаватели и какие-то люди в штатском и уговаривали не выходить из общежития, не ходить на площадь. В нем боролись два чувства: желание быть в гуще судьбоносных для страны и народа событий и простое чувство самосохранения.

- Знаешь, Кайрат, много дел. Я ведь сильно подотстал от сокурсников. Надо позаниматься, - отказался Нуржан.

Дверь за Кайратом захлопнулась. Не знал Нуржан, что видел он друга в последний раз. Именно сегодня, на подходе к площади, Кайрат вступится за жестоко избиваемую милиционером девушку, будет арестован и ложно обвинен в убийстве работника телецентра Савицкого. Вскоре ему вынесут страшный приговор – смертную казнь. И лишь возмущение мировой общественности ненадолго спасет его от меча продажной Фемиды. Спустя десять лет Кайрат Рыскулбеков будет оправдан и посмертно будет ему присвоено высшее звание страны – «Халык Каһарманы». И станет Кайрат не преступником, хулиганом и убийцей, как хотела его представить послушная воле партии власть, а национальным героем. Его именем назовут улицы, школы. А пока Нуржана терзали сомнения, пробовал взяться за конспекты, но все валилось из рук. Не такова была его натура. Натура бойца, поборника справедливости. В трамвае встретились знакомые ребята и девушки. Все горячо обсуждали вчерашние события. Предлагали стоять до конца. Довести свои требования о пересмотре решения до высшей власти. Кое-кто нес плакаты: «Мы за ленинскую национальную политику!», «Каждому народу – своего вождя!»

«Молодцы! – подумал Нуржан. – Уже успели подготовиться. Прямо как на Западе!»

Высыпали из трамвая вблизи площади. Но здесь все уже круто изменилось. Власть перешла к решительным действиям. Площадь оцеплена плотной стеной вооруженных дубинками милиционеров и военных с саперными лопатками в руках. За этой стеной раздаются истошные крики избиваемых девушек, парни бросаются с голыми руками на истязателей, но падают под безжалостными ударами. Из пожарных брандспойтов в шарахающуюся из стороны в сторону толпу молодежи поливают ледяной струей воды. Площадь покрыта льдом и кровью.

- О. Аллах! Откуда такая жестокость? Это же свои люди! За что? - пронеслось в воспаленном этой жуткой картиной мозгу Нуржана. Он и несколько ребят ринулись было на площадь, но их быстро окружили и, осыпая ударами дубинок, загнали в один из многих автобусов, стоявших наготове в сторонке.

Сюда же вталкивали избитых и покалеченных на площади. Кровь залила пол. Стоны боли, отчаяния наполнили автобус. Ехали недолго. В одном из райотделов милиции Алма-Аты, куда их привезли полным ходом, работала налаженная годами машина подавления личности. Переступив порог, здесь ты теряешь все. Отныне ты «преступник», «наркоман», «хулиган», «националист» и просто скотина, а не человек. Холодные, бесстрастные глаза лейтенанта милиции, не терпящий возражений и оправданий голос:

- Ну, «декабрист». Говори, как готовил беспорядки? Кто главарь? Я тебе покажу, как выступать против власти, националист.

- Да что вы! - ахнул Нуржан от возмущения. - Мы даже не успели пройти на площадь...

- Я тебе покажу, как отпираться. Ну-ка, ребята, развяжите ему язык.

В соседней комнате на Нуржана с порога обрушились тяжелые удары. Острой болью пронзило область живота. Это его заученным ударом кованого сапога заставил замолчать надолго один из дюжих милиционеров.

Потянулись мучительные дни допросов. Измученных, избитых ребят вновь и вновь заставляли подписывать пасквили на друзей, товарищей и наставников. Некоторые, слабые духом, не выдерживали и подписывали все, что писали за них следователи, и уходили на волю, дав подписку о неразглашении тайны пребывания в этих застенках. Не таков был Нуржан. Не мог он лицемерить, подличать, лгать, оговаривать невинных. Это было впитано с молоком матери, этому учил отец Нургиса - считавший превыше всего честь свою и порядочность.

Нуржан не подписал ни один протокол. Через трое мучительных суток его вынуждены были выпустить. Но на этом его заключения не кончились. Исключили из комсомола, затем и из института. Такая судьба постигла сотни его друзей и товарищей.

Не дали никакого результата ходатайства отца перед ректоратом института. На Нуржана легло клеймо «националиста», «хулигана», «декабриста», как издевательски называли в те дни участников событий декабря 1986 года верные служанки тоталитарной систе-

мы. Откуда было им, несчастным, знать, что спустя всего десять лет, звание это будет звучать высшей наградой, ведь, по сути, по духу эти два события молодых людей, вышедших на Сенатскую площадь Санкт-Петербурга и залитую кровью площадь (ныне Свободы) Алматы, связывали через толщу лет одни и те же идеи свободы, правды справедливости. Что они-то и есть совесть и честь народа. Но это будет много позже. А пока Нуржан возвращается домой, в Петропавловск. Залечивает раны телесные и духовные. Думает, как быть дальше. В 19 лет жизнь не кончается. Целеустремленный и упрямый Нуржан через год поступает на механический факультет сельско-хозяйственного института. Правда, пришлось покривить душой: скрыть свое участие в декабрьских событиях.

После окончания учебы Нуржану удалось недолго поработать по специальности, завести семью и оставить наследника. Через 8 лет после событий декабря 86-го Нуржана не стало. Врачи поставили неоспоримый диагноз: смерть наступила ввиду необратимых изменений в организме вследствие тяжелых увечий.

Сладкое слово «свобода», но в нем всегда есть привкус крови, ибо свобода не приходит сама по себе, не завоевывается без жертв.

Накануне Дня независимости республики мы рассказали эту простую, но горькую историю жизни нашего земляка, чтобы еще раз напомнить себе и всем об этом.

Не обойтись здесь и без небольшого послесловия. Историю эту рассказал мне журналист, корреспондент газеты «Солтустик Казакстан», председатель фонда «желтоксан», имени Нуржана Калиаскарова Омир Ескалиев. Именно по его инициативе теперь общественность области знает имена всех североказахстанцев, принявших участие в тех событиях, в честь которых мы празднуем День независимости именно 16 декабря. Именно он является инициатором увековечения памяти Нуржана Калиаскарова. В спортивном турнире памяти Нуржана активное участие принимают команды журналистов областных газет, телерадиокомпаний, ряда учебных заведений, горячо поддержана эта идея и областным комитетом по спорту и туризму. Благодарные родители Нуржана со слезами признательности вручают приз имени их сына победителям турнира. Склоняются знамена в знак памяти. Склоним же и мы головы перед памятью нашего земляка, простого и скромного парня, подвиг которого заключается, казалось бы, в простом, в труднейших условиях остаться человеком.

Аскал Сагандыков

В ДЕКАБРЕ 86-ГО МНЕ СЕРДЦЕ ПОДСКАЗАЛО...

Есть у моего народа веками сложившийся обычай – кусок надкушенной лепешки, оставленный человеком, ушедшим в далекую и трудную дорогу, хранить до его прихода. И тогда, говорят, он обязательно вернется, ибо хлеб его непременно дождется.

Лишь один раз нарушили эту традицию в нашем большом роду Караул, когда приехали в войну в наши края беженцы из прифронтовых районов. Три слегка надкушенные лепешки достала со дна сундука моя, ныне покойная, бабушка и поровну поделила всем. Кто молча прошел в ее юрту. И только один крохотный кусочек с лепешки, оставленной ей младшим сыном Мырзагалием, она сохранила у себя.

...Верной оказалась примета. Двое старших сыновей с войны не возвратились. Вернулся только младший – мой отец. Вернулся раненый, но живой подполковник Кажимов Мырзагалий. Он стоял на пороге юрты, и в его дрожащих руках лежал тот самый кусочек лепешки, который, согласно народному поверью дождался его прихода домой. Всю свою оставшуюся жизнь переживала бабушка судьбу своих не вернувшихся детей, в чем-то считая виноватой и себя тоже... Да только помимо традиции оставлять надкушенный хлеб, есть у нас еще более сильный обычай – обязательно помочь человеку, на каком бы языке он не разговаривал. И этот обычай оказался сильнее родственных чувств. Да постанут солдаты, которым не довелось вернуться с поля брани.

К большому сожалению, в нашем обществе постепенно стали забывать свои истинные корни, национальные обычаи и традиции. Все возрастающая идеологизация превращала нас в «иванов, не помнящих родства». И образ интернационалиста становился каким-то усредненным типом, всем стригушим под одну гребенку. А тот, кто не соответствовал этим стандартам, мог получить ярлык националиста и шовиниста. Однажды такие ярлыки получил и я, один из представителей рода Караул. В то время я служил прапорщиком в одной из воинских частей, дислоцированных в г.Степногорске, заочно обучался на последнем курсе в КазГУ им.Кирова. 17 декабря 1986 года командир батальона подполковник Школин собрал в штабе всех офицеров и прапорщиков на общее собрание и поведал о тревожной обстановке в Алма-Ате, о происходящих там беспорядках. Он говорил о «потерях в живой силе и технике», о хорошей организации выступавших на площади Брежнева, об их

требованиях ... Меня же больше всего поразили слова о жестокости казахской молодежи. Я не поверил, что молодые люди врываются в квартиры и выбрасывают жильцов с балконов, тем более не поверил байкам о том, что в детских садах детей неказахской национальности со вспоротыми животами подвешивали за ноги к потолкам. Но слова эти были произнесены из уст командира, естественно, все ему поверили. Я — не поверил.

Есть у казахов короткое, но емкое слово — «намыс», в которое входят понятия чувства оскорбленного достоинства и желание доказать свою правоту. Видимо, глубоко во мне все же сохранилось это самое чувство, и уже в тот же день, 17 декабря 1986 года, я начал вести настоящую агитационную работу среди солдат и сержантов. Вечером того же дня должно было состояться открытое партийное собрание батальона. До начала собрания я решил воспользоваться временем и стал разъяснять, что студенты и рабочие, вышедшие на площадь Брежнева, полностью правы в своих требованиях. Возникла полемика между мной и группой офицеров и прапорщиков. Времени на споры оставалось уже мало, и я сказал, что воспользовался бы случаем встать в первые ряды митингующих.

Почему я так говорил? Наверное, потому что искренне верил в горбачевскую перестройку мышления, в провозглашенную им демократизацию общества и плюрализм мнений.

До чего же были наивны мои понятия о долге, о чести, о порядочности, свободе слова, наконец, 20 декабря я стоял перед командованием части и слушал докладные некоторых сослуживцев, «проявивших бдительность» в отношении моих выступлений. Потом последовали беседы с замполитом, начальником политотдела, начальником контрразведки...

В батальон приехало много старших офицеров из Алма-Аты и Целинограда. Все они читали мою объяснительную (она до сих пор в личном деле, и я ею горжусь), где не было и капли раскаяния. Я был немало удивлен столь особым вниманием к моей персоне. Буквально за несколько месяцев до декабрьских событий в одной из колоний, которые охранялись нашими военнослужащими, совершили дерзкий побег трое осужденных.

Тогда руководить действиями по поимке опасных рецидивистов приехал из Целинограда только один майор. Интерес же к моим высказываниям был гораздо выше всякого ЧП. Приехал один подполковник, и два майора из Алма-Аты и куча офицеров из Цели-

нограда, их интересовало. откуда я родом, нет ли родственников, проживающих на юге нашей республики.

Все их попытки как-то приблизить меня к старшему жузу, не увенчались успехом. Родился и вырос в Кокшетауской области, все родственники тоже были из северного региона республики.

23 декабря 1986 года состоялось общее собрание прапорщиков и сверхсрочнослужащих батальона. Я не совершил на службе ни одного прогула, никогда не употреблял спиртное, не допускал недозволенных связей с осужденным контингентом, однако на собрании был представлен едва ли не как преступник. Основной упор, конечно, делался на ставку, что я поддержал экстремистские настроенные элементы, которые выступали против товарища Колбина Г.В. Впоследствии военный прокурор республики, генерал-лейтенант Ю.А.Хитрин в своем протесте заявит, что это послужило «единственным основанием для увольнения». Но это будет потом. А пока... пока я стоял перед сослуживцами и слушал в свой адрес – нет, не обвинения, а откровенные оскорбления. А ведь многие из моих обвинителей были замечены в неслужебных связях с осужденными, были прогульщиками, не раз являлись на службу в состоянии «подшофэ», их успеваемость по боевой и политической подготовке была ниже моей на много.

Казахстанские декабристы даже были обделены по выплате компенсаций. Для получения компенсации им надо либо дожить до пенсионного возраста, либо... стать инвалидами.

Подобное отношение к людям, впервые в бывшем СССР выступившим против тоталитарного диктата, вряд ли будет способствовать поднятию патриотического духа у подрастающей молодежи.

Работать я устроился преподавателем начальной военной подготовки в Аксусскую среднюю школу недалеко от Степногорска. Через неделю завуч Нина Александровна Романова, прознав о моем недавнем прошлом, поехала в Селетинский райком партии, РУНО, КГБ... И вновь все повторилось. Вначале было собрание, потом беседовал со мной завпарткабинетом райкома. Он говорил на казахском языке откровенно и доброжелательно, чем вызвал очень большое доверие к себе. И я ему сказал, что до сих пор не раскаиваюсь в своем поступке. На следующий день этот человек позвонил уже из райкома партии и посоветовал меня немедленно убрать из школы.

Вновь оказавшись безработным, я приехал в свой Красный Яр, где жили мои родители, и стал работать в районной газете «За коммунизм».

Однажды в редакцию позвонил начальник РОВД Николай Артемьевич Воронко и попросил зайти к нему. В своем кабинете подполковник Воронко ознакомил меня со странной бумагой, которую подписали командир полка подполковник Д.Салханов и начальник политотдела подполковник А.Подлесный. Суть письма сводилась к тому, что я был исключен за дискредитацию звания военнослужащего и задолжал войсковой части около шестисот рублей.

— Так тебя за что уволили? — напрямую задал вопрос Николай Артемьевич.

Я без утайки рассказал историю с «дискредитацией».

— Да какой же ты националист?! — удивленно разводил руками начальник милиции. — Я хорошо знаю твоего отца, брата, тебя самого. Ведь это какая-то ошибка!

Он посоветовал написать заявление «по собственному» и уехать в какой-нибудь отдаленный район. Увы, и в Куйбышевском районе, куда я уехал, меня «догнало» письмо командования части. Но там разрешили мне поработать. Здесь я и дождался первого съезда народных депутатов, на котором впервые народный писатель Казахстана Мухтар Шаханов сказал слово в защиту казахстанских декабристов. Этот человек впоследствии помог моему восстановлению в университете. Неоднократно он делал депутатские запросы в адрес МВД СССР, командования внутренних войск с требованиями восстановить меня на службу, писал, что откровенно попрапы Конституционные права, но все его письма просто игнорировались. А я, имея два высших образования, не мог устроиться работать по своей специальности. Везде меня принимали за того человека, каким был представлен в письмах командования внутренних войск МВД СССР. У меня даже сохранилось письмо областного управления занятости о том, что мне необоснованно отказано в приеме на работу в одну из организаций г.Кокшетау.

В 1993 году появилась первая ласточка на восстановление справедливости. Точно не знаю, что помогло: то ли обращение в Конституционный суд, то ли очередной запрос Шаханова, только мое дело приняла на рассмотрение Военная Прокуратура Республики. В декабре 1993 года приказ о моем увольнении Военная Прокуратура Республики признала незаконным и внесла протест. Командование внутренних войск протест отклонило. И только 12 июля 1994 года состоялся суд, на котором главным козырем, противником моего восстановления, было нарушение военной присяги и неисполнение приказа прапорщиком Кажимовым. Суть этого вздора

сводилась к следующему: прапорщик Кажимов, как человек военный, обязан был вначале исполнить приказ по разгону демонстрантов, а потом его обсуждать. Пришлось заметить, что после второй мировой войны оправдания фашистских палачей, мол, они лишь выполняли приказ, никто во внимание не принял. Решением Военного суда Алматинского гарнизона, приказ о моем увольнении был признан незаконным. Время, на которое я был отстранен от службы – более семи лет, мне засчитали в общий воинских стаж и я снова надел форму прапорщика.

Каждый человек хотя бы раз в жизни предстает перед выбором – сделать то, что требует реальность, или то, что советует сердце. Тогда много лет назад, я пошел против сложившейся реальности, действовал, как подсказывало сердце. Нелегко дался этот выбор. Я носил погоны, был обязан требованиями военной присяги и воинских уставов беспрекословно подчиняться командирам, тем более, что служил в рядах военнослужащих, которых когда-то называли чекистами. Поэтому лично для меня в декабре 1986 года сделанный выбор дался вдвойне – втройне труднее, нежели человеку гражданскому. Особенно горько было слушать упреки, что я единственный военнослужащий, оказавшийся на стороне бунтовщиков.

Сегодня, с высоты времени, вдруг с удивлением осознаю – в устраиваемых на нас, декабристов, гонениях в виде судов, собраний, публичных осуждений проявились никогда не исчезающие корни интернационализма. Лично меня, например, осуждали на собраниях, не принимали на работу, сообщали по новому месту жительства из-за «ненадежно прошлого» русские, казахи, украинцы, татары... Не испытываю ни к одному из них чувства озлобленности. Ведь они искренне заблуждались, воспитанные партийно-советской действительностью. Заблуждались, как и я тоже искренне поверивший в горбачевскую «демократию»

Как гражданина своей республики меня сегодня волнует не то – кто и какую позицию занимает по отношению к описываемым событиям, а то, чтобы делались правильные уроки, дабы не повторилась больше декабрьская «Метель-86» (так называлась операция по подавлению вступающих), а был лишь всегда цветущий май на нашей Родине. Превыше ее нет ничего. Каждый обязан отстаивать честь и славу этого края, как достойно ее защитили наши олимпийцы в Атланте, Сиднее, разные – по национальности, единые – по Родине.

Боташ Кажимов

МАЗМҰНЫ

С. Билялов. Память о невинных людях.....	3
Бүкіл халық аза тұтқан.....	4
К. Магазов. Годы трагедии и скорби.....	8
Б. Сагиндыков. Долг памяти.....	30

АШТЫҚ ЖӘНЕ ТӘРКІЛЕУ ЖЫЛДАРЫНДА

Ғ. Қадірәліұлы. Көкарал.....	34
А. Ысқаков. Бабаларымның көрген қорлықтары.....	52
М. Мұстафина. Алдымда аскар тау боп сен тұрасың.....	55
Қ. Жұмабайұлы. Жазылмайтын жара.....	61
Қ. Мұқанов. Ел ардақтаған Абылай.....	65
Қ. Мұқанов. Әбу Жүсіпұлы.....	69

ГОДЫ ГОЛОДА И КОНФИСКАЦИИ

В. Трусов. Конфискация имущества и выселение баев в Петропавловском округе (1927 г.).....	76
Сводка Петропавловского Округкома ВКП (б) о кулаках и баях за 1930 г.	87
Л. Власова. Приговор приведен в исполнение.....	88
А. Абыкеев. Жертва Сталинского насилия.....	92

«ХАЛЫҚ ЖАУЛАРЫ» ЖАЗАСЫМЕН ЖАЗАЛАНҒАНДАР

З. Әкімжанов. Әйгілі Әбдірахман Айсарин.....	94
Ж. Самрат. Орнында бар – оңалар.....	100
Ж. Самрат. Туғаннан «жаусың сен» деп жұлмалаған.....	103
Ө. Озғанбаев. Қызылжар өлкесінде.....	106
Б. Байтасов. Елім деп еңіреп өткен азамат.....	109
Ж. Саржанов. Зұлмат шаңырағымызды шайқалтты.....	111
С. Жұмабаев. Есекин Әби.....	113
С. Ғайсақызы. Бижанов Айтбай.....	114
Б. Сыздық. Сыздық Аяпбергенов.....	115
К. Қабдөшева. Тұраш ағаның аманаты еді.....	121
М. Зейнел-Ғабикызы. Олар ұмытылмауға тиіс.....	124

С. Байкенжеқызы. Әкем жайында әңгімем.....	127
Б. Мұстафин. Рамазанов Халық.....	130
Бижигитов Абубакир.....	132
Ж. Сейітбекұлы. Айдау – ату жылдары.....	133
Б. Манабайқызы. Матбаев Бейшіш.....	135
Б. Сағындықов. Ауылымның ардақты атасы.....	138
Б. Сағындықов. Бейнетпен өткен ғұмыр.....	140
З. Әкімжанов. Қастандығым жоқ еді халық үшін.....	142
Ә. Жақияқызы. Асыл бейне.....	153
Р. Рақымжанқызы. Дәуір отына күйгендер.....	155
Қ. Мұқанов. Жазықсыз жазаланғандар.....	158
Қ. Мұқанов. Екі рет тұтқындалған.....	159
Қ. Мұқанов. 1936-жылдың құрбаны.....	160
С. Көшкенұлы. Зобалаң жылдар жаңғырығы.....	161
Ж. Рақымбекова. Халық үшін тартынғам жоқ.....	167
Р. Байдүйсенов. Екі тарлан тағдыры.....	169
Қ. Мұқанов. Зар заманның құрбаны.....	173
Қ. Мұқанов. Берденовтар тағдыры.....	179
Есімдерін ұмытпайық.....	182
Ғ. Қадірәліұлы. Алаштың азаматы.....	193
С. Жұмабаев. Әбдірейіс Ауғанбаев.....	203
С. Жумин. Жазықсыз еді әкем.....	212
Қ. Мұқанов. Елу жылдан кейін ақталған.....	215
Қ. Мұқанов. Есімі ескерілмей келеді.....	217
С. Жұмабаев. Мәлгәждар Айдарбеков.....	222
Ө. Есқали. «Халық жауының» баласы.....	235
Б. Сағындықов. Әке есіміне лайық болайық.....	239
Р. Уәйісов. Нағашым ел ағасы еді.....	245
Ғ. Қадірәлі. Айдауда болған ақын.....	248
Р. Рақымжанқызы. Рухы күшті ана.....	256
ФОТО ИЗ АРХИВА.....	259

РЕПРЕССИРОВАННЫЕ КАК ВРАГИ НАРОДА

Е. Джелбулдин. Нельзя вспомнить без боли.....	274
Б. Магазулы. Страдания не забудеться.....	277

А. Шаяхметова. И дали ему имя – Гераний.....	278
К. Муканов. Забвению не подлежит.....	282
Б. Байгазов. Малеев Гафар Мургабаевич.....	284
Р. Досмагамбетова. Пусть звезды не меркнуть.....	286
К. Муканов. Один из живых реприсированных в 40-х го- дах.....	290
А. Сидорова. Пока живу, буду помнить.....	291
А. Фурсова. Поклониться бы праху отца.....	292
С. Абильмажинова. Пусть занают внуки.....	293
Н. Ерофеев. Оправдать невозможно.....	298
Л. Плешаков. Анализировать и помнить.....	302
Э. Красикова. История без купюр признаны пострадавши- ми.....	305
А. Понамарев. Виталий.....	310
К. Магазов. Годы уничтожение и преследования.....	313
М. Мелехин. Человек трагической судьбы.....	315
К. Магазов. Подвиг матери.....	319
Д. Толкачев. Жизненный парадокс.....	323
Э. Красикова. Детство постановили лишить.....	325
Шаповалов Лаврентий Кузьмич.....	329
К. Смагулов. Незнаю лица отца.....	330
Корневы. О нашем прадеде и дедушке.....	331
Г. Габбасов. Слова живых свидетелей.....	335
К. Муканов. Один из девятнадцати расстрелянных нарко- мов.....	338
Г. Иманкулова. Воспоминания внучки Жанузака.....	343
М. Мелехин. Магжан: неизвестная старница биографии.....	346
К. Муканов. У истоков кузницы учительских кадров.....	348

1940-1950 ЖЫЛДАРДА ЖАПА ШЕККЕНДЕР

М. Қалиұлы. Жазықсыз жапа шеккендер.....	352
Е. Ыбыраев. Түрмеден сәлем.....	354

ЖЕРТВЫ РЕПРЕССИИ 1940-1950 ГОДОВ

В.Зайберт, Г.Муканова. Из историй спецпоселений в Казахста- не: Этнические депортации 30-40-х г.г. в Х в.....	356
--	-----

В.Корнева. Поляки СКО.....	359
С.Зайцева. Это не забудется никогда.....	381
С.Ульбашев. Без помощи казахов мы бы не выжили.....	382
К.Муканов. Подвергнут насильственному спецпоселению.....	384
Р.Досмагамбетова. Жить одним прошлым нельзя.....	385
Махиня Эмма Яковлевна.....	388
Пашенво Екатерина Андреевна.....	389
Вебер Фридрих Давыдович.....	390
М.Пауэлс. Воспоминания немцев Камышлова.....	391
Т.Некрасова. Родиной стал Казахстан.....	393
Б.Бозова. Довольна тем, что мир вокруг.....	394
О.Куприна. Сочинения ученицы II класса.....	395
Н.Лютаревич. Корни.....	398
Воспоминания Кунау Адольфа Александровича.....	405
Кузнецова Мария Ивановна.....	406
Герлиц Иван Иванович.....	407
Миллер Василий Леонтьевич.....	408
Миллер Фрида.....	408
Червяк Ирина Филипповна.....	408
Шелемова Эльвира Петровна.....	409
Байда Эльвира Давыдовна.....	409
А.Викторова. Они заслужили уважения.....	409
Г.Холодова. Прошлое не должно повториться.....	411
Аппель Элла Абрамовна.....	413
В.Бурцева. Мой дедушка.....	414
Г.Галынская. Моя судьба – судьба народа.....	416
Л.Ястремская. Мы помним их.....	419
Панкрац Екатерина Петровна.....	420
Г.Галынская. Память – категория нравственная.....	421
Подскачий Александр Иванович.....	429
Фрида Яковлевна Недорода.....	431
М.Стрельникова. Провинились тем, что были немецкой национальности.....	433
Умерших хоронили в общих ямах.....	436
Е.Эрленбуш. Расскажите своим детям о страшной правде 30-х годов.....	437

Т.Жарова. Жажда жизни сильнее смерти. Эту истину усвоили те, кто стал заложником трудармии.....	440
---	-----

ТОТАЛИТАРИЗМ ҚҰРБАНДАРЫ

З.Әкімжанов. Мың жылдық жара.....	446
-----------------------------------	-----

ЖЕРТВЫ ТОТАЛИТАРИЗМА

А.Сагындыков. Привкус крови в сладком слове «Свобода».....	450
Б.Кажимов. В декабре 86-го мне сердце подсказало.....	454

АҚТАЛҒАН ЕСІМДЕР ВОЗВРАЩЕННЫЕ ИМЕНА

Редакторы: ҚҰСАЙЫНОВ З.Қ.
Редактор: КУСАИНОВ З.К.

Жұмыс тобы: ЖҰМАБАЕВ С.Ж., МҰҚАНОВ Қ.М.,
САҒЫНДЫҚОВ Б.М. (жауапты шығарушы),
СҮГІРБАЕВ Т.А.

Рабочая группа: ЖУМАБАЕВ С.Ж., МУКАНОВ К.М.,
САГИНДЫКОВ Б.М. (ответственный за выпуск),
СУГУРБАЕВ Т.А.

Корректоры: ҚАБДӨШЕВА К.
Компьютерде терген: БАЙТЕНОВА Н., Қ. ЖҰҚЫШ

Заказчик: Общественный фонд «Память»